

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

UNGDOMSSTYRELSENS
2010:10
SKRIFTER

FOKUS10

En analys av ungas inflytande

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

UNGDOMSSTYRELSENS
2010:10
SKRIFTER

FOKUS10

En analys av ungas inflytande

Ungdomsstyrelsen

är en myndighet som tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor. Vi ger stöd till föreningsliv och kommuner samt till internationellt samarbete.

© Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:10

I S S N 1651-2855

I S B N 978-91-85933-34-1

projektledare Daniel Wohlgemuth

textredigering Ingrid Bohlin

grafisk form Christián Serrano

tryck Elanders Sverige AB

distribution Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm

tfn 08-566 219 00, *fax* 08-566 219 98

e-post: info@ungdomsstyrelsen.se

webbplats: www.ungdomsstyrelsen.se

Förord

Ungdomsstyrelsen har fått regeringens uppdrag att belysa ungas situation inom det ungdomspolitiska huvudområdet inflytande och representation. I *Fokus 10 – en analys av ungas inflytande* tar vi ett brett grepp om frågorna kring ungas inflytande. I rapporten belyser vi ungas möjligheter till inflytande och delaktighet i den representativa demokratin, i familjen, i skolan, i arbetslivet och på fritiden. Vi studerar också ungas ideella engagemang, förtroendet för demokratin och känslan av att vara delaktig i samhället. Fördjupningar görs kring skillnader i inflytande bland unga i olika geografiska miljöer och vi ställer oss frågan om unga idag engagerar sig i nya former jämfört med tidigare.

Ungdomsstyrelsen har i uppdrag att följa upp och belysa utvecklingen av den nationella ungdomspolitiken och Fokus 10 är den sjätte tematiska analysen inom det uppföljningssystem som startade i och med att den ungdomspolitiska propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* antogs av riksdagen 2004.

Arbetet med Fokus 10 har genomförts inom enheten för nationell och kommunal ungdomspolitik av Daniel Wohlgemuth, Tiina Ekman, Lidija Kolouh och Henrik Karlsson. Även Inger Ashing, Cecilia Narby, Linus Källander, Per-Erik Jalava, Susanne Zander, Ida Karkiainen, Madeleine Elgemyr och Simon Johansson har deltagit i arbetet. Vi har också samarbetat med ett antal forskare som medverkat i rapporten, det är Anna Angelin, Lunds universitet; Daniel Berlin, Stockholms universitet; Torbjörn Forkby, FoU i Väst/GR; Michele Micheletti, Stockholms universitet; Henrik Oskarsson, Göteborgs universitet; Mikael Persson, Göteborgs universitet; Stefan Persson, Örebro universitet; Dietlind Stolle, McGill University; Per Strömblad, Institutet för framtidsstudier; Lotta Svensson, Uppsala universitet.

Ett stort tack till alla 57 ungdomar som vi har intervjuat och som på ett generöst sätt har berättat om sina erfarenheter, tankar och framtidsdrömmar – ni har gett oss värdefull kunskap! Vi vill även tacka alla andra som på olika sätt har bidragit till rapporten.

Per Nilsson
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

Innehåll

- 6 SAMMANFATTNING
- 12 INLEDNING
Ungas inflytande och representation
- 26 KAPITEL 1
Ungdomsinflytande i ett historiskt perspektiv
- 38 KAPITEL 2
Lagar och riktlinjer

DEL 1

- 52 KAPITEL 3
Familjedemokrati
- 76 KAPITEL 4
Delaktighet på den fria tiden
- 96 KAPITEL 5
Föreningslivet
- 118 KAPITEL 6
Utbildning och medbestämmande
- 146 KAPITEL 7
Inflytande på arbetet
- 178 KAPITEL 8
Delaktighet bland unga utanför
- 196 KAPITEL 9
I den representativa demokratin
- 244 KAPITEL 10
Unga väljare i Sverige 1956–2006

DEL 2

- 278 KAPITEL 11
Var du bor spelar roll – landsort eller storstad
- 292 KAPITEL 12
Delaktighet i det segregerade Sverige

DEL 3

- 316 KAPITEL 13
Politik, konsumtion och delaktighet
- 342 KAPITEL 14
Internet, sociala medier och demokratiska utmaningar
- 368 KAPITEL 15
Vägar till engagemang

DEL 4

- 396 KAPITEL 16
Statliga insatser
- 408 KAPITEL 17
Kommunala inflytandeforum
- 418 KAPITEL 18
Slutdiskussion och förslag
- 448 REKOMMENDATIONER TILL UNGDOMSMINISTERN
Kära ungdomsminister ...

SAMMANFATTNING

GUD FINNS.

TOMTEN OCKSÅ.

RÅST

Kapitel 1

Ungdomsinflytande

i ett historiskt perspektiv

Vad har kännetecknat den svenska ungdomspolitikens framväxt från 1945 till idag och hur har diskussionen om ungas inflytande förts under de olika decennierna? En viktig brytpunkt uppstod i slutet av 1960-talet då en utredning om ungdomsverksamhet konstaterade att det inte längre skulle vara riskerna för social missanpassning som skulle vara vägledande för verksamheter för unga, utan den enskildes anlag och förutsättningar. Perspektivet flyttades från ett förebyggande till ett främjande och istället för hot och risker kom ungas resurser i fokus. Samtidigt betonades att fritidsgårdarna har en viktig uppgift i att träna unga i demokratiska arbetsformer. Men det är upp till varje läsare att själv bedöma hur stor skillnaden är mellan Ungdomsvårdskommitténs ideal från 1945, att *”den självständiga, aktiva och samhällsintresserade ungdomstyp som här framhållits som förebildlig skall fostras fram”* och den senaste regeringsskrivelsen om ungdomspolitik från 2009, att alla unga ska ha verklig tillgång till välfärd och inflytande.

Författare: Torbjörn Forkby, FoU i Väst/GR.

Kapitel 2

Lagar och riktlinjer

Ungas inflytande i Sverige regleras av en uppsättning lagar och riktlinjer. Att följa barnkonventionen är en viktig del av ungdomspolitikerna för den yngre ungdomsgruppen upp till 18 år. Av sammanställningen framgår att barnkonventionen berör många områden i barns och ungas liv och att den successivt har blivit allt mer inlemmad i svensk lagstiftning. Vi redogör även för andra internationella överenskommelser som berör barn och ungas inflytande, till exempel Lissabonfördraget och det ungdomspolitiska samarbetet inom EU och Europarådet.

Kapitel 3

Familjedemokrati

Ett demokratiskt familjeklimat beror inte bara på föräldrarnas agerande utan även på barnens attityder och beteenden, det är frågan om ett dynamiskt samspel. Här undersöks om ungas erfarenheter av inflytande i familjen påverkar deras tillit till andra människor, förtroende för politiska institutioner och vilja till samhällsengagemang. Ett demokratiskt familjeklimat visar sig ha positiva effekter på ungas sociala tillit och deras förtroende för politiska institutioner. För ungas vilja till engagemang och deras intresse för politik har familjedemokrati en mer begränsad förklaringskraft. Det framkommer dock en viktig faktor som påverkar ungas vilja till engagemang och deras intresse för politik, nämligen uppmuntran från personer i omgivningen (föräldrar och lärare) att uttrycka sina politiska åsikter.

Författare: Stefan Persson, Örebro universitet.

Kapitel 4

Delaktighet på den fria tiden

Under 1970-talet hade fritidsgårdarna problem med alkoholpåverkade ungdomar, vilket ledde till stora svårigheter att leda en bra verksamhet. Bote-medlet som föreslogs var radikalt: ungdomarna skulle få reell beslutsmyndighet med inflytande över ekonomin och gårdarna skulle fungera mer som självstyrande enheter där unga och ledare tillsammans skulle ansvara för planering och drift. På 1980-talet utvecklades gårdsdemokratin vidare i syfte att skapa ett stödjande klimat för att även de unga som annars inte höjer sina röster skulle få självförtroende att göra det. Det fanns även mål som handlade om att besökarna skulle bli mer aktiva i sin närmiljö utanför gården. Ett särskilt stöd till träffpunkter för unga introducerades under 1990-talet. Syftet var att utveckla verksamheter med fokus på ungas inflytande genom ett

större eget ansvar, men svårigheterna visade sig vara stora. Idag är delaktighet och inflytande fortfarande viktiga frågor för fritidsverksamheten, men god kommunikation och bra relationer mellan ledare och besökare har tagit större plats i detta arbete.

Författare: Torbjörn Forkby, FoU i Väst/GR.

Kapitel 5 Föreningslivet

Föreningslivet som riktar sig till unga har av staten tilldelats dubbla roller: att erbjuda meningsfull fritid samt att vara en demokratiskola. Här beskrivs hur ungas föreningsaktiviteter har utvecklats i jämförelse med den övriga befolkningens föreningsaktiviteter. Vi ser att graden av både ungas och äldres aktiviteter har sjunkit markant de senaste 15 åren. Föreningsdeltagandet bland unga är lika omfattande bland tjejer och som bland killar, men unga med utländsk bakgrund, och framför allt tjejer med utländsk bakgrund, deltar i lägre grad. Hälften av alla unga som är med i någon förening är nöjda med det inflytande de har, 20 procent vill ha mer inflytande medan de övriga säger att de inte vill påverka föreningens verksamhet.

Kapitel 6 Utbildning och medbestämmande

Elever har rätt att välja skola och att göra omfattande individuella val inom en utbildning. De har också rätt att påverka sitt eget lärande, undervisningen och att delta i skolans elevdemokratiska arbete genom klass- och elevråd och andra arbetsgrupper, skolkonferenser samt egna initiativ. Genomgången av ett antal olika strategier som elever har att välja mellan visar att en tydlig positiv utveckling av elevernas inflytande över sitt eget lärande har ägt rum sedan början av 1990-talet, att en allt större andel aktivt väljer sin skola och att de allra flesta är nöjda med det inflytande de har över sitt val av utbildning. Men enligt både enkätstudier och skolinspektionsrapporter finns det fortfarande anledning att fortsätta arbeta med att förbättra elevernas inflytande i skolan.

Kapitel 7 Inflytande på arbetet

Andelen unga som är fackligt anslutna har sjunkit markant under de senaste 30 åren, vilket kan förklaras med att betydligt fler unga studerar idag jämfört med tidigare. Den låga fackliga anslutningsgraden beror också på att de unga som är aktiva på arbetsmarknaden i mycket stor omfattning har en tidsbegränsad anställning eller arbetar på ett bemanningsföretag. Omkring var fjärde anställd upplever att de har för lite inflytande över sitt arbete. Här analyseras också vilka faktorer som bidrar mest till att unga upplever inflytande över sin arbetssituation och då framstår *att få stöd från chefen* som viktigast.

Kapitel 8

Delaktighet bland unga utanför

Unga med långvarig arbetsmarknads- och försörjningsproblematik upplever att detta har en betydande negativ inverkan på möjligheter till inflytande och deltagande. Resultaten grundar sig på intervjuer av unga som också visar att handlingsutrymmet över den egna livssfären, och i samhället, påverkas negativt när resurser att lösa olika problem i vardagen saknas och när möjligheterna till autonomi och självbestämmande upplevs som begränsade.

Författare: Anna Angelin, Lunds universitet.

Kapitel 9

I den representativa demokratin

Ungas attityder till demokrati, upplevelse av att ha inflytande, vilja att vara med och påverka samt känsla av delaktighet, påverkas av en rad olika faktorer. Här visar det sig att vid sidan av social familjebakgrund och den egna situationen vad gäller arbete, försörjning och ekonomi är hälsan en betydelsefull faktor. Även den egna självkänslan och en eventuell funktionsnedsättning påverkar ungas attityder och hur de ser på sina egna möjligheter. Det visar sig också finnas skillnader mellan unga som är bosatta i storstadsregioner och unga som är bosatta i mindre städer och kommuner.

I kapitlet undersöks även ungas representation på flera olika arenor. Andelen unga ledamöter i åldern 18–25 år i riksdag, landstingsfullmäktige och kommunfullmäktige visar sig fortfarande vara betydligt lägre än åldersgruppens andel av befolkningen, men antalet har ökat sedan 2002 och den positiva utvecklingen fortsatte vid valet 2010. Däremot har andelen unga styrelseledamöter i statliga styrelser och kommittéer minskat sedan 1990-talet och är idag cirka en procent.

Kapitel 10

Unga väljare i Sverige 1956–2006

I en analys studeras hur ungas väljarbeteende skiljer sig från äldres och vilka trender som finns från 1950-talet och fram till idag. Vi tittar på skillnader mellan första-, andra- och tredjegångsväljare, unga väljare i jämförelse med valmanskåren som helhet samt skillnader och likheter mellan olika generationer. Resultaten visar bland annat att yngre väljare under hela den undersökta perioden har haft en lägre andel politiskt intresserade, lägre andel som deltar i val och lägre andel som identifierar sig med ett parti än äldre väljare. Men det framkommer också att framtidsutsikterna är mycket goda eftersom de unga idag i större utsträckning är politiskt intresserade än de tidigare generationerna var vid samma tidpunkt i livet.

Författare: Henrik Oskarsson, Göteborgs universitet och Mikael Persson, Göteborgs universitet.

Kapitel 11

Var du bor spelar roll – landsort eller storstad

Hur tänker unga i gymnasieåldern som bor på landsorten kring att flytta eller stanna kvar på hemorten efter avslutade gymnasiestudier? Grovt generaliserat vill barn till arbetare i högre grad bo kvar på hemorten medan tjänstemannabarn i större utsträckning vill flytta till storstäder. Unga på landsorten upplever lågt inflytande, men saknar inte engagemang. Bland unga med arbetarbakgrund finns en vilja att satsa tid och engagemang i lokala och praktiska frågor. Unga med tjänstemannabakgrund engagerar sig i större utsträckning i globala frågor. Av analysen framgår även att de unga som är intresserade av att stanna i regionen många gånger inte ses som kompetenta samhällsutvecklare av de vuxna.

Författare: Lotta Svensson, FoU Söderhamn och Uppsala universitet.

Kapitel 12

Delaktighet i det segregerade Sverige

Ungas politiska deltagande, förtroende och intresse påverkas av utländsk respektive svensk bakgrund och av vilken typ av bostadsområde som man är bosatt i. Av analysen framgår bland annat att unga som själva har invandrat i högre grad är intresserade av svensk politik på riksnivå samt av europeisk och internationell politik än unga som är födda i Sverige som i högre grad är intresserade av lokal politik. Analysen visar också att infödda ungdomars förtroende för offentliga institutioner minskar som en följd av den sociala utsattheten i deras bostadsområde, medan invandrade ungdomar inte alls behöver utveckla en sämre tilltro till politiker och myndigheter som en följd av att bo i ett område präglad av socialt utanförskap.

Författare: Per Strömblad, Institutet för framtidsstudier.

Kapitel 13

Politik, konsumtion och delaktighet

Politisk konsumtion har blivit en allt mer betydelsefull politisk aktivitet bland unga. Det är vanligare bland kvinnor än bland män och vanligare bland högutbildade och politiskt intresserade medborgare än bland lågutbildade och politiskt ointresserade medborgare. Ett viktigt undantag är att många yngre människor, som inte kan beskrivas som ekonomiskt resursstarka, ändå är politiskt medvetna konsumenter. Analysen visar också att politisk konsumtion inte nödvändigtvis är sammankopplad med misstro till traditionella politiska institutioner, utan snarare bör ses som en handling som breddar en individs existerande politiska repertoar. Att aktivt medborgarskap med

inriktning att skapa ett bättre samhälle kan praktiseras både när man veckohandlar i snabbköpet och när man röstar på valdagen, är en av slutsatserna i kapitlet.

Författare: Dietlind Stolle, McGill University och Michele Micheletti, Stockholms universitet och Daniel Berlin, Stockholms universitet och Göteborgs universitet.

Kapitel 14

Internet, sociala medier och demokratiska utmaningar

Internet, mobiltelefoner och de sociala medierna har blivit en självklar del av ungas vardag. De har dock inte har ersatt eller revolutionerat de demokratiska processer och kontaktytor som finns i den reella världen, utan de har snarare skapat fler möjligheter att engagera sig utanför de etablerade politiska strukturerna. Internet och de sociala medierna har skapat möjligheter att komma i kontakt med nya perspektiv, sociala situationer och verktyg.

Kapitel 15

Vägar till engagemang

I en intervjustudie som gjorts med 15 unga i åldern 17–30 år berättar de om sina tankar och reflektioner kring sitt engagemang och hur detta har vuxit fram. Flera har valt att engagera sig i föreningar och organisationer medan andra snarare kan beskrivas som fristående eldsjälur som arbetar på egen hand eller i en mindre informell grupp. De flesta har vuxit upp i hem där föräldrarna varit engagerade, men här beskrivs också att skolan och andra personer som finns nära i vardagen kan spela roll för ungas ideella engagemang.

Kapitel 16

Statliga insatser

Hur arbetar statliga myndigheter för att stärka ungas inflytande? Vi beskriver det ungdomspolitiska arbetet inom regeringskansliet och ett antal statliga myndigheter, liksom de statliga bidragen till ungas organisationer. Vi berättar också om hur statliga myndigheter arbetar för att stärka barnperspektivet inom sitt eget verksamhetsområde, till exempel genom att genomföra barnkonsekvensanalyser.

Kapitel 17

Kommunala inflytandeforum

En kartläggning om inflytandeforum för unga som genomfördes 2008–2010 visar att det finns över 400 olika verksamheter i Sveriges kommuner. De flesta kan kategoriseras som antingen ungdomsråd, ungdomsfullmäktige, tematisk arbetsgrupp eller dialogforum. Vår analys visar att det finns olika metoder och arbetssätt som de olika typerna av inflytandeforum använder sig av för att uppnå målet om att unga ska ha verklig tillgång till inflytande. De olika formerna för inflytandeforum kan därför ses som sinsemellan kompletterande.

INLEDNING

Vi är Alla Fagra!

Regeringens uppdrag till Ungdomsstyrelsen

FOKUS10 – Tematisk analys av ungas inflytande

Ungdomsstyrelsen ska 2010 genomföra en tematisk analys av ungdomars levnadsvillkor inom huvudområdet inflytande och representation. Analysen ska beröra flera aspekter av ungas inflytande, såsom inflytande i den representativa demokratin, det ideella engagemanget och känslan av att ha inflytande över sitt eget liv. Analysen bör även belysa ungas känsla av delaktighet i samhället, attityden till och förtroendet för demokratin, ungdomsorganisationernas arbete i utanförskapsområden samt de formella rättigheter som unga har. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet) senast den 30 november 2010.

(Ur Ungdomsstyrelsens regleringsbrev 2010)

Ungas inflytande och representation

Ungdomsstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att genomföra en tematisk analys av ungas levnadsvillkor inom det ungdomspolitiska huvudområdet inflytande och representation. Analysen ska beröra flera aspekter av ungas inflytande, till exempel inflytande i den representativa demokratin, det ideella engagemanget och känslan av att ha inflytande över sitt eget liv.

Fokus10 kan ses som den senaste i en följd av offentliga rapporter som sedan 1950-talet tagit upp ungas situation ur ett makt- och inflytandeperspektiv. Från *Ungdomen möter samhället* (SOU 1951:41) via *Ej till Salu* (Statens ungdomsråd 1981) och *Ungdom och makt* (SOU 1991:12) till *Politik för unga* (SOU 1997:71)¹.

En genomgång av ungas inflytande och representation skulle kunna begränsas till inflytandet i den representativa demokratin, alltså i förhållande till politiken och det offentliga samhället. Men då rätten till inflytande för barn och unga enligt barnkonventionen och den ungdomspolitiska propositionen omfattar de flesta sfärer där barn och unga vistas och är verksamma har vi valt ett bredare angreppssätt. I rapporten tar vi därför upp ungas inflytande inom familjen, på fritiden, i skolan, på arbetet och inom den representativa demokratin. Vi har också valt ett antal andra perspektiv för att fördjupa bilden av ungas situation, bland annat ungas inflytande ur ett geografiskt perspektiv och på vilket sätt formerna för ungas engagemang har förändrats under senare tid.

Fokus 10 bygger på en bred samverkan med forskare som även bidragit med olika kapitel i rapporten. De medverkande forskarna är verksamma vid: FoU i Väst, FoU Söderhamn, Institutet för framtidsstudier, Göteborgs universitet, Linnéuniversitetet, Stockholms universitet, Uppsala universitet, Örebro universitet samt McGill University i Kanada.

Olika sfärer – olika förutsättningar

De övergripande ambitionerna för ungas inflytande formuleras inom ramen för den ungdomspolitiska propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (prop. 2004/05:2) som kompletterades med en ungdomspolitisk strategi (rskr 2009/10:53) 2009 samt FN:s konvention om barnets rättigheter som ratificerades av Sverige 1990. Rätten att rösta och kandidera i allmänna val infaller vid 18 års ålder och stadgas i regeringsformen respektive i kommunallagen. Utöver detta har det inom EU utvecklats en allt tydligare ungdomspolitik som senast formulerats i det nya ramverket för det ungdomspolitiska samarbetet (Europeiska unionens råd 2009). Styrdokumenten som reglerar förutsättningarna för ungas inflytande ägnas ett särskilt kapitel i rapporten (kapitel 2).

Ett av de två övergripande målen för den nationella ungdomspolitiken är att alla unga ska ha verklig tillgång till inflytande. I den ungdomspolitiska skrivelsen (rskr 2009/10:53) slås också fast att unga ska ha samma möjligheter som andra att delta aktivt i den demokratiska processen och

att påverka förhållanden i såväl den personliga sfären som i samhället i stort. En utgångspunkt är att ungas aktiva deltagande inte bara är viktigt av rättighetsskäl, utan också för att ungas erfarenheter och perspektiv är en resurs och en tillgång i beslutsfattandet (rskr 2009/10:53). Inflytande-frågan har en framskjuten roll i svensk ungdomspolitik och ambitionsnivån är hög (Williamson 2002). Ungdomspolitiken omfattar alla unga i åldern 13–25 år. I den ungdomspolitiska propositionen framhålls fyra perspektiv som vägledande för all offentlig verksamheten för unga:

Resursperspektivet

Resursperspektivet innebär att unga ska ges verkliga möjligheter att delta i, och påverka utformningen av, verksamheter på samma villkor som övriga grupper i samhället.

Självständighetsperspektivet

Självständighetsperspektivet tar fasta på att ungdomstiden kännetecknas av en successiv utveckling mot ökad självständighet och oberoende. Med oberoende menas inte bara en frigörelse från föräldrarna utan även frånvaro av andra faktorer som skapar beroende eller minskar individens handlingsutrymme.

Mångfaldsperspektivet

Mångfaldsperspektivet utgår från att ungas förutsättningar och villkor varierar, bland annat beroende på kön, etnisk, kulturell och socioekonomisk bakgrund, ålder, bostadsort sexuell läggning samt eventuella funktionsnedsättningar. All offentlig verksamhet för unga bör bejaka mångfalden och sträva efter lika rättigheter och möjligheter för alla.

Rättighetsperspektivet

Rättighetsperspektivet innebär att unga ska ha samma rätt till goda levnadsvillkor som övriga medborgare. Inte minst handlar det om rätten att vara med och påverka sitt eget liv, sin närmiljö och samhället i stort.

Rättighetsperspektivet vilar i hög grad på FN:s konvention om barnets rättigheter som är en viktig utgångspunkt för all offentlig verksamhet som påverkar barn och unga under 18 år. I konventionen förtydligas bland annat att barn och unga utifrån ålder och mognad ska erbjudas möjlighet till inflytande och delaktighet i frågor som rör dem (rskr 2009/10:53). Barnkonventionen och rättighetsperspektivet har sedan konventionen ratificerades gradvis fått ett allt större genomslag inom svensk lagstiftning och offentlig förvaltning.

Yngre och äldre ungdomar

I styrdokumenterna uppmärksammas några viktiga sakförhållandena. För det första att det såväl legalt som utvecklingsmässigt skiljer sig mellan yngre och äldre ungdomar. Detta återspeglas i barnkonventionens formulering att *”barn utifrån ålder och mognad ska erbjudas möjligheten till inflytande och delaktighet i frågor som rör dem”* liksom av att åldersgränsen för ett fullvärdigt politiskt medborgarskap, med rätt att rösta och kandidera, är satt till 18 år. De som är yngre än 18 år kan alltså ses som en särskild grupp för vilka särskilda hänsyn ska tas då de inte har samma formella rättigheter som äldre medborgare.

De yngre ungdomarna (de under 18 år) ska alltså erbjudas möjlighet till inflytande och delaktighet men inte tilldelas ansvar på samma sätt som äldre ungdomar. Tonåringar befinner sig i en omvälvande utvecklingsfas där delaktighet i besluts-

processer eller att fungera som medförvaltare av verksamheter inte alltid är prioriterat. Tonåringarnas engagemang bygger precis som hos alla andra på lust och intresse men svängningarna går snabbare i denna ålder och kan skapa problem för ett långsiktigt engagemang. Detta ställer särskilda krav på de strukturer och förhållningssätt som samhället skapar för att möjliggöra medbestämmande för denna yngre ungdomsgrupp.

För det andra bör vi uppmärksamma att utmaningen ser annorlunda ut för de som fyllt 18 år och är myndiga och rösträttberättigade. Rösträtten ger dem visserligen samma villkor som andra vuxna medborgare att utöva inflytande i samhället. Men att fylla 18 år innebär inte i sig någon omedelbar eller drastisk förstärkning av individuella resurser i form av kunskaper och kompetenser. Frågan är i vilken utsträckning och på vilket sätt det offentliga samhället ska verka för att stärka den äldre ungdomsgruppens resurser att göra sig hörd i samhället.

Olika arenor

En annan viktig gräns går mellan ungas inflytande i den representativa demokratin och inflytandet i sfärer där unga vistas eller är verksamma. I den ungdomspolitiska propositionen formuleras att unga ska ha samma möjligheter som andra att delta aktivt såväl i den *”personliga sfären som i samhället i stort”*. Detta uttrycks som vi såg ovan även i barnkonventionen där det står att barn ska *”erbjudas möjligheten till inflytande och delaktighet i frågor som rör dem”*. Ungas inflytande kan sålunda både handla om inflytande i förhållande till de offentliga beslutsarenorna på kommunal, regional och nationell nivå och om inflytande i de sfärer och verksamheter som unga vistas i. Det kan då handla om inflytande i familjen, i

skolan, på arbetet och i olika sammanhang på fritiden. Ett uttryck som ibland används för att beskriva former av inflytande inom verksamheter där unga vistas på fritiden är brukarinflytande. I skolan och i arbetslivet är formerna för medbestämmande reglerade i lagar och förordningar.

Ungas inflytande inom den representativa demokratin, vid sidan av valen, kan till stora delar utövas genom samma kanaler som äldre använder. På den lokala och regionala nivån utvecklas dock ofta särskilda forum för kontakt mellan unga och offentliga beslutsfattare, till exempel i form av ungdomsråd. I många av dessa särskilda forum för ungdomsinflytande ingår unga även i kollektiva processer tillsammans med andra unga och får möjlighet att utveckla demokratiska färdigheter. En kartläggning av kommunernas arbete med inflytandeforum för unga redovisas i kapitel 17.

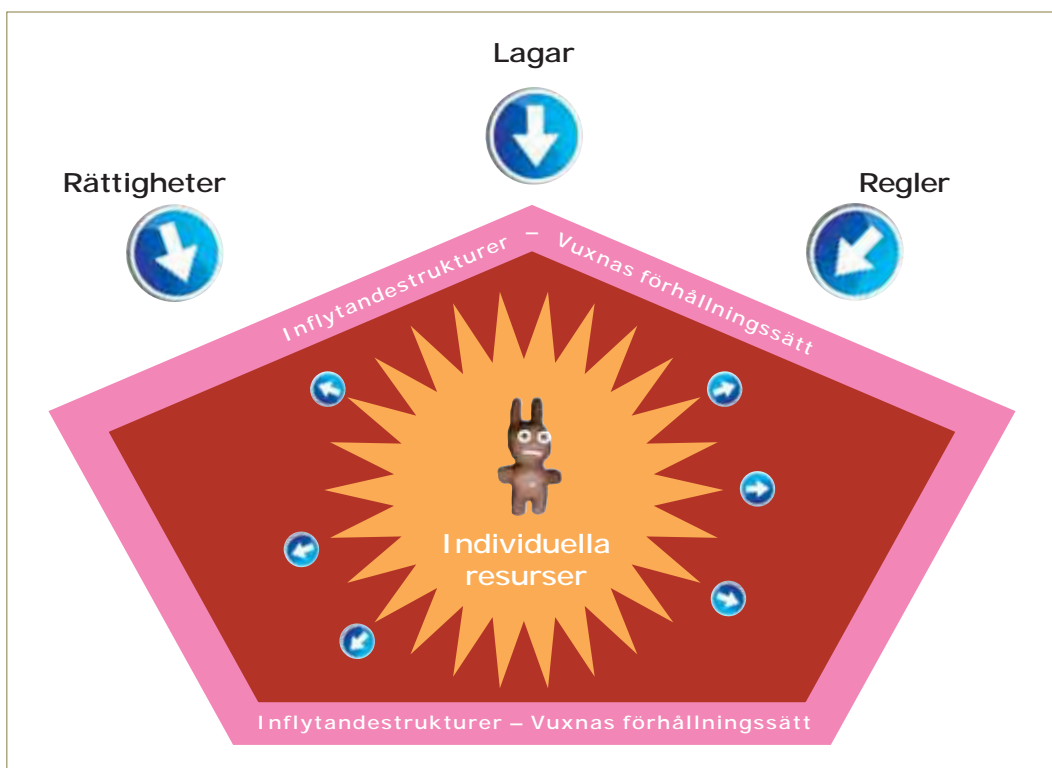
Inte heller inom arbetslivet görs i vanliga fall någon särskild åtskillnad mellan unga och äldre. Inom övriga sfärer, i skolan och i verksamheter på fritiden där unga är verksamma och utgör själva målgruppen för verksamheten, handlar det istället ofta om strukturer för medbestämmande som är specifikt utformade för de unga som verksamheten berör.

Rättigheter, strukturer och resurser

Även om förutsättningarna för unga att vara delaktiga och att utöva inflytande skiljer sig åt, bland annat beroende på ålder och vilken sfär eller arena inflytandet rör, så kan en analys av ungas inflytande röra sig på tre olika plan eller nivåer som alla är viktiga för förståelsen av ungas inflytande (figur 1).

Rättigheter

Den första nivån utgår från ungas *rätt till inflytande* så som denna kommer till uttryck i bland annat barnkonventionen. Rättigheterna tar sig uttryck i regelverk som mer eller mindre detaljerat, beroende på arena, reglerar formerna för inflytandet. Man kan här skilja mellan hårdare och mjukare former av styrning. Med detta menas att det inom vissa arenor finns regelverk som ganska precist anger vilka inflytandestrukturer för unga som ska finnas medan det på andra arenor är mjukare och mer allmänna formuleringar med större tolkningsutrymme som gäller.

Figur 1 En ung människas möjligheter avgörs av rättigheter och lagar, strukturer för inflytande och individuella resurser.

Exempel på en hårdare och mer direkt form av styrning finns i gymnasieskolan där det i gymnasieförordningen är reglerat att det på varje skola ska finnas klassråd, skolkonferens och elevskyddsombud. Rätten till inflytande på arbetsplatsen är också mer direkt reglerad genom medbestämmandelagen, MBL, samt de kollektivavtal och samverkansavtal som har tecknats inom de olika branscherna.

Fritiden är en sfär där strukturerna för ungas inflytande inte är lika tydligt reglerade. Även detta område omfattas dock av de mer generella skrivningarna i den ungdomspolitiska propositionen om ungas rätt att *”påverka sitt eget liv och sin närmiljö”* och av barnkonventionens formulering om att *”barnets åsikter ska ges betydelse i förhållande till ålder och mognad”*.

Familjens inre förhållanden är en sfär som det offentliga samhället av tradition valt att inte blanda sig i alltför mycket. Dock berörs även ungas inflytande inom familjen av de övergripande formuleringarna i barnkonventionen och i den ungdomspolitiska propositionen. Under de senaste åren har också frågor om våld, och olika former av förtryck inom familjer, tillsammans med behovet av stöd till föräldrar som brister i sitt föräldraskap, växt fram som prioriterade områden i den offentliga politiken (se prop. 2009/10:232, Ungdomsstyrelsen 2009).

Ett annat område som de senaste tio åren uppmärksamrats inom den offentliga politiken är den ökande psykiska ohälsan hos unga och kopplingen till upplevelsen av allt större prestationskrav och stress. Även dessa frågor relaterar delvis till relationen mellan föräldrar och barn och inte minst till föräldrarnas förväntningar på barnens prestationer i skolan och i samband med fritidsaktiviteter (SOU 2006:77, Ungdomsstyrelsen 2007).

Även om det i stora delar av ungas liv inte finns ett hårt regelverk som styr vilka former för inflytande som ska finnas så har den allt större vikt som lagts vid barns och ungas rättigheter från statens sida under de senaste decennierna gett upphov till ett tryck på alla verksamheter som riktar sig mot barn och unga att arbeta medvetet med dessa frågor. Regeringens ambitioner kommer bland annat till uttryck i *Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige* (prop. 2009/10:232). Den allt större betoningen på ungas rätt till inflytande leder sålunda samtidigt till en ökad direkt styrning och till attitydförändringar som i sin tur ger upphov till att strukturer för inflytande växer fram på frivillig basis.

Strukturer

Den andra nivån i figur 1 utgörs av strukturer för inflytande som existerar i de olika sfärer och verksamheter där unga vistas och är verksamma. Utformningen av strukturer för inflytande i de olika sfärerna är som tidigare nämnts beroende av styrningen uppifrån i systemet men är i lika hög grad en fråga om arbetssätt, metoder och beprövad erfarenhet som utvecklats underifrån av aktörer som arbetar med och möter unga på olika arenor.

Inom offentliga verksamheter där strukturerna för medbestämmande är tydligt reglerade måste ändå formerna fyllas med ett konkret innehåll och ansvariga för detta är lärare, ungdomsarbetare, pedagoger och andra som möter unga i praktiken. Att gymnasieförordningen säger att det ska finnas klassråd och skolkonferenser säger exempelvis ganska lite om hur väl dessa i praktiken fungerar som kanaler för elevinflytande.

Inom den ideella sektorn, som står för mycket av ungas fritidsverksamheter, är inflytande-frågorna i ännu lägre grad en fråga om statlig styrning och i större utsträckning en fråga om frivil-

ligt antagna former med utgångspunkt i verksamheternas innehåll, pedagogiska traditioner och praktiska erfarenheter.

Strukturerna för ungas inflytande i figur 1 ska sålunda inte förstås enbart som organisatoriska former utan minst lika viktigt är de vuxnas förhållningssätt. Lärare, ungdomsarbetare och föreningsledare kan exempelvis ha arbetssätt som genomsyras av lyhördhet, dialog i demokratisk anda och uppmuntran av kritiskt tänkande, vilket ökar de ungas möjligheter till inflytande i de verksamheter där de vistas och som ibland kallas för en deliberativ pedagogisk praktik (Fritzell 2003). Strukturerna kan alltså ses som en organisatorisk form men samtidigt, inom och vid sidan av sådana organisatoriska former, som ett arbets- och förhållningssätt hos de som möter unga i olika sammanhang. Familjen skiljer ut sig genom att vara en sfär där fasta strukturer för inflytande i stort sett saknas men där förhållningssättet hos framförallt föräldrarna har stor betydelse för ungas möjligheter till inflytande och delaktighet.

Inom den representativa demokratin är formerna för ungas delaktighet både tydliga och otydliga. På ett sätt är ju hela det demokratiska systemet en struktur för inflytande. Förutom de formella rättigheterna att rösta och kandidera i val vid 18 års ålder, och en del andra rättigheter som exempelvis möjligheten att lägga medborgarförslag i kommunerna, har det på de flesta politiska nivåer även utvecklats andra kontaktytor och strukturer för dialog mellan politiker och medborgare mellan valen. Utöver detta finns ofta på det lokala och regionala planet särskilda inflytandeforum för unga, till exempel ungdomsråd och ungdomsfullmäktige. Dessa strukturer syftar till att kanalisera ungas engagemang och fungera som en förstärkare av ungas röst in i de beslutande församlingarna.

Resurser

Inom alla sfärer och strukturer för inflytande är den unga individens egna resurser viktiga för att kunna utöva inflytande. Med resurser avses här sådana resurser som hjälper individen att uttrycka sig och att på olika sätt verka för att få genomslag för sina uppfattningar, till exempel självförtroende, förmåga att uttrycka sig i tal och skrift, samarbetsförmåga och organisatorisk förmåga, erfarenhet av föreningsarbete, mötesteknik och opinionsbildning. En annan viktig resurs är sakkunskap om de frågor som är under diskussion i ett givet sammanhang.

Behovet av individuella resurser är dock inte lika stort och ser inte likadant ut inom alla sfärer och verksamheter för unga. Inom sfärer där det saknas tydliga strukturer för inflytande och där inflytandet utövas på mer informell väg ökar ofta betydelsen av individuella resurser. Det kan vara mer krävande att utöva inflytande i dessa sammanhang, bland annat för att det kräver mer av eget initiativ. Betydelsen av individuella resurser ökar också i sammanhang där avståndet upplevs som stort till de arenor som ska påverkas. Exempelvis kan det för många unga upplevas som ett stort steg att ta kontakt med en kommunalpolitiker även om det på kommunens webbplats finns tydliga kontaktuppgifter och uppmuntrande ord om detta.

Ett av de viktigaste kraven på en demokratisk beslutsform är att det finns tydliga spelregler. Detta kan vara särskilt viktigt i sammanhang där unga ska vara delaktiga och utöva medbestämmande. Ju otydligare formerna för medbestämmande blir, desto mer ökar de individuella resurserna i betydelse, vilket i sin tur innebär att ojämlikheter i utövandet av inflytande ökar mellan olika grupper av unga. I alla sfärer, oberoende av om det finns strukturer för inflytande eller inte, finns dock ett utrymme för informell påverkan och

där är de individuella resurserna i allra högsta grad betydelsefulla både för självförtroendet att tala för sin sak och för sannolikheten att få gehör och genomslag för sina uppfattningar.

Makt, inflytande och delaktighet

Ett av de två övergripande målen för den nationella ungdomspolitiken är att alla unga ska ha verklig tillgång till *inflytande*. I Fokus 10 definierar vi inflytande som enskilda personers eller grupper påverkan på aktörer i sin omvärld. En sådan påverkan kan utövas medvetet eller omedvetet, passivt eller aktivt, smalt eller brett.²

Ett annat begrepp som ibland används i denna rapport är *delaktighet*. En modell för att beskriva olika nivåer av inflytande är den så kallade inflytandestegen som ursprungligen utvecklades av Sherry Arnstein på 1960-talet (Arnstein 1969). Denna modell har sedan dess vidareutvecklats av olika aktörer och anpassats till olika sammanhang (se Sveriges kommuner och landsting 2009).

Inflytandestegen åskådliggör olika nivåer av inflytande. Överst på stegen befinner sig självbestämmande följt av medbestämmande, två begrepp som nästan per definition inbegriper inflytande.³ Under dessa två nivåer befinner sig ett antal relationer som beskriver medverkan i en process och som kan men inte behöver leda till inflytande. Poängen är dock att dessa relationer bättre beskrivs som uttryck för delaktighet än som inflytande. Exempel på sådana former för delaktighet är rätten att lägga förslag, medverkan i dialog, möjlighet att lämna synpunkter och att bli konsulterad. Längst ned bland formerna för delaktighet är att ha tillgång till information om de frågor som det ska beslutas om. Detta kan också innefatta information om rätten att delta i en beslutsprocess. Att erbjudas tillgång till information kan

ses som det mest basala uttrycket för delaktighet i alla former av beslutsfattande.

Med delaktighet menar vi i Fokus 10 en situation där unga ingår i någon form av beslutsgemenskap, med mer eller mindre jämlika villkor med övriga deltagare, men där de inte nödvändigtvis direkt påverkar beslutsfattandet. Delaktighet kan sålunda innebära inflytande i någon form men behöver inte göra det. När vi här diskuterar delaktighet utgår denna ofta från ungas subjektiva känsla av att vara delaktiga i ett sammanhang eller i en process.

Att mäta inflytande

Frågan om hur mycket inflytande en enskild utövat i en given situation är ofta mycket svår att svara på. Detta gäller såväl för en person som själv försöker påverka ett visst skeende som för en eventuell utomstående betraktare. Detta innebär att när vi studerar inflytande i denna rapport så görs detta med hjälp av indirekta observationer. Några av de sätt som används för att komma åt ungas inflytande är att:

1. fråga unga om de upplever sig ha inflytande inom olika områden
2. utgå från attityder och resurser som utgör förutsättningar för att utöva inflytande
3. utgå från handlingar (aktiviteter) som utförs av unga i syfte att påverka eller uttrycka sin åsikt.

Ett resursperspektiv på ungas inflytande

Vi har ovan diskuterat betydelsen av ungas rättigheter och betydelsen av formaliserade inflytandestrukturer i de sfärer där unga vistas och är verksamma. Samtidigt har vi nämnt att det finns stora skillnader beroende på vilken sfär som avses, i vilken grad det förekommer formaliserade strukturer för inflytande och i vilken utsträckning sådana saknas eller är av mer informell karaktär.

I alla sfärer ställs den unga människan som vill uttrycka sin uppfattning och påverka sin omgivning inför en valsituation mellan olika alternativa sätt att gå till väga. Ibland handlar det om att välja mellan att verka inom de existerande strukturerna för medbestämmande eller att gå vid sidan om. I skolan skulle det exempelvis kunna handla om att gå via elevrådet, vända sig direkt till rektor eller lärare eller kanske att börja bilda opinion tillsammans med andra elever. Vuxnas attityder och sätt att bemöta unga är då av största vikt.

I forskningen kring politiskt deltagande har man länge uppmärksammat att olika typer av individuella resurser har stor betydelse för att förklara vilka individer som är politiskt aktiva och vilka som inte är det. Det kräver ett visst mått av resurser i form av självförtroende, kunskap och kompetens för att höja sin röst och säga sin mening. Olika handlingar är olika svåra att utföra och kräver olika typer av resurser (Parry, Moyser & Day 1992, Verba & Nie 1972, Verba, Schlozman & Brady 1995).

För att återigen ta skolan som exempel så krävs det antagligen mindre resurser att säga sin mening till en lärare som man har god kontakt med än att skriva ett formellt brev till kommunens skol- och utbildningschef. Vi har även tidigare nämnt att förekomsten av tydliga strukturer för medbestämmande i de verksamheter där unga vistas och är verksamma kan bidra till att underlätta och därmed minska behovet av resurser för att utöva inflytande.

Även om resursmodellen har utvecklats för att handla om engagemang och politiskt deltagande inom den representativa demokratin så är de typer av resurser den beskriver lika viktiga inom flera av de andra sfärerna som tas upp i Fokus 10, det vill säga på fritiden, i föreningslivet, i skolan och i arbetslivet. Familjen kan här ses som ett särfall då familjen i så hög grad kännetecknas av starka beroendeförhållanden och strukturella makthierarkier. Teoretiskt sett kan dock individuella resurser hos barn och unga, till exempel verbal förmåga, bidra till ökade inflytandemöjligheter även inom familjen. I kapitel 3 genomförs en fördjupad analys av ungas möjligheter till inflytande i familjen. Resursmodellen beskrivs mer utförligt i kapitel 9 som handlar om inflytande i den representativa demokratin. Grovt sett kan dock resurserna som unga behöver för att kunna utöva inflytande indelas i *grundläggande välfärdsresurser* och *politiska resurser*.

Grundläggande välfärdsresurser

Med *grundläggande välfärdsresurser* avses sådana resurser som unga behöver för att må bra, leva goda liv och fungera i ett socialt och samhällsligt sammanhang. Hälsa, utbildning och lärande, arbete, försörjning och en meningsfull fritid är några av de förutsättningar som i samspel med varandra lägger grunden för ungas möjligheter att utöva inflytande. Som exempel kan nämnas tillgången till en meningsfull sysselsättning och en tryggad ekonomi. Unga som saknar dessa resurser har betydligt större hinder än andra att övervinna om de vill engagera sig i samhället och uttrycka sin uppfattning i någon fråga. Att stå utanför de ordinarie försörjningssystemen undergräver ungas självförtroende och innebär samtidigt en avsaknad av viktiga plattformar och sociala nätverk att agera utifrån. I kombination med detta

bidrar en pressad ekonomisk situation ytterligare till en känsla av vanmakt. Ju mer pressad man upplever sin livssituation, i desto mindre utsträckning tenderar man att uttrycka sin uppfattning i samhällsfrågor. Detta illustreras närmare i kapitel 8. Omfattande forskning har visat att även om människor i de mest utsatta livssituationerna har det största behovet av att höja sin röst och påverka politiken så är detta en av samhällets mest passiva grupper (Verba et al. 1995).

Politiska resurser

Med *politiska resurser* avses resurser som går utöver de mest grundläggande men som är av direkt betydelse för ungas möjligheter att utöva inflytande inom de olika sfärerna. Att vi här kallar dessa resurser för *politiska* ska alltså inte tolkas som att de endast är användbara i relation till offentligt beslutsfattande. De politiska resurserna kan delas in i tre huvudformer:

- kompetenser, färdigheter som gör att man kan föra sin talan och samverka med andra på ett effektivt sätt. Det kan handla om hur man organiserar en grupp, om hur man håller ett möte, hur man uttrycker sig i skrift, hur man för en argumentation och om erfarenhet av opinionsbildning.
- kunskaper, till exempel om de frågor man är engagerad i, om det politiska systemet eller om andra strukturer man vill påverka på något sätt.
- nätverk, de sociala nätverk man ingår i och som kan mobiliseras eller användas i en situation där man vill påverka något. Samhällets främjande av ungas föreningsdeltagande kan uppfattas som en ambition att stärka deras sociala nätverk.

Resursperspektivet kan också bidra till en förståelse för hur politiska resurser kan överföras mellan olika livssfärer. Grundläggande är här att många av de viktigaste resurserna för att kunna vara delaktig och utöva inflytande skapas i familjen under uppväxten. På samma sätt kan kunskaper och kompetenser som förvärvas i till exempel föreningslivet eller skolan komma till användning om man vill engagera sig i en samhällsfråga inom ramen för den representativa demokratin. Resurser som förvärvas i en sfär kan enligt detta synsätt alltså vid behov komma till användning i vilken annan sfär som helst (figur 2).

Betydelsen av kollektiva resurser

En annan typ av resurser som också har stor betydelse för ungas möjligheter att utöva inflytande är de *kollektiva resurserna*. Med kollektiva resurser avses att individer genom att sluta sig samman med andra i grupper och organisationer kan öka sina möjligheter att utöva inflytande och i viss mån kompensera för bristande individuella resurser. Gruppbaseade resurser av detta slag har både en materiell och en psykologisk sida. De erbjuder kanaler och möjligheter att delta som annars inte skulle stå till buds. Men de kan också höja medvetenheten och mobilisera grupper av unga som annars inte skulle vara aktiva och försöka tala för sin sak (jfr Petersson, Westholm, & Blomberg 1989).

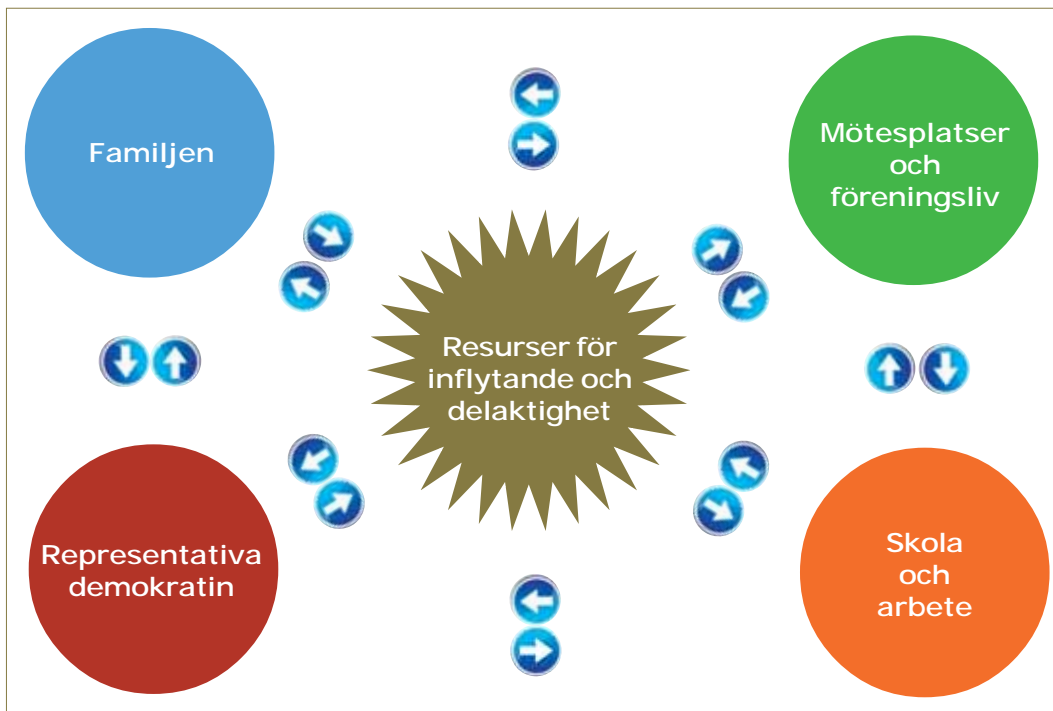
En tendens som uppmärksammades redan i den stora maktutredningen från slutet av 1980-talet var att det svenska samhället rör sig bort från den svenska modellens kollektivistiska medborgarideal och i riktning mot ett mer individorienterat ideal. Medborgarna blir alltmer självständiga och oberoende i förhållande till auktoriteter och kollektiva sammanlutningar (SOU 1990:44). Denna form av individualisering har också uppmärksammats av andra

(jfr Inglehart & Welzel 2005) och inte minst förknippats med den uppväxande internetgenerationen (Peterson 2008). En aspekt av detta är att de unga generationerna i större utsträckning än äldre väljer nyskapande metoder för sitt engagemang. Detta diskuteras närmare i kapitel 13 och 14. En annan tendens som ibland förknippas med den ökade individualiseringen är att medlemskapet och aktiviteten i föreningar och organisationer minskat stadigt de senaste decennierna. I kapitel 5 beskrivs ungas deltagande i föreningslivet.

Rapportens frågeställningar

Fokus10 ger en bred och aktuell belysning av ungas inflytande. I rapporten utgår vi från flera olika perspektiv och skärningar för att täcka in det studerade området. Studien delas in i ett antal olika sfärer eller arenor inom vilka unga i högre eller lägre grad utövar inflytande (figur 2). Enligt denna indelning kan unga utöva inflytande och vara mer eller mindre delaktiga inom följande sfärer: i familjen, på fritiden, inom skola och utbildning, på arbetet och som medborgare (i den representativa demokratin)

Dessa sfärer kompletteras med en sfär som belyser situationen för unga som hamnat utanför de

Figur 2 | Fokus 10 delas unga in i ett antal sfärer. Inflytandet i en sfär påverkar möjligheterna till inflytande i de andra sfärerna.

ordinarie utbildnings- och försörjningssystemen. Ett annat perspektiv i rapporten är det geografiska. Hur ser möjligheterna att utöva inflytande ut för unga bosatta i olika geografiska miljöer? De senaste årens oroligheter bland unga i storstädernas miljonprogramsområden riktar strålkastarljuset mot den urbana periferin. Ungas inflytande och delaktighet på landsorten är ytterligare ett fenomen med geografisk koppling som tas upp i rapporten. Skulle landsortens unga kunna förmas att stanna kvar där om de kände sig mer delaktiga i gemensamma angelägenheter? Kapitel 11 och 12 tar upp den geografiska aspekten av ungas inflytande.

En ytterligare fråga som ställs i rapporten är om unga i dag engagerar sig och försöker göra sin röst hörd på sätt som skiljer sig från hur unga gjorde förr. Internets genomslag innebär utan tvekan en stor teknikutveckling och har förändrat möjligheterna för kommunikation. Men en svår fråga att besvara är hur internets genomslag har påverkat formerna för ungas engagemang. Är det samma engagemang på nya arenor eller är det helt nya former av aktiviteter? En närbesläktad fråga är om ungas engagemang och delaktighet mins-

kar, som en del forskningsresultat tyder på, eller om engagemanget bara tar sig nya former.

Ett av Ungdomsstyrelsens uppdrag är att belysa ungdomsperspektivet. Med det menar vi att låta unga själva berätta om sina liv och sina levnadsvillkor. Unga är själva de främsta experterna på vad det innebär att vara ung idag. Under arbetet med Fokus10 har vi därför träffat och intervjuat unga och dessa möten har varit viktiga för att ge oss en djupare förståelse för ungas villkor. Bland annat har vi genomfört längre intervjuer med 42 gymnasieelever i Göteborg, Stockholm, Malmö och Katrineholm. De unga som intervjuats har olika bakgrund. Vi har medvetet valt elever från såväl skolor med mycket höga intagningspoäng som skolor med låga. Gemensamt för alla intervjuade är dock att de är 18 år, läser samhällsprogrammet på gymnasiet och att vi intervjuat dem antingen några månader innan eller precis efter valet 2010 där de var förstagångsväljare. I flera av rapportens kapitel kommer läsaren att möta citat från de unga som vi intervjuat. Något vi hoppas kommer att berika läsningen och bidra till en bättre förståelse för ungas villkor.⁴

Referenser

- Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*. Vol. 35, No. 4.
- Europeiska unionens råd (2009). *Rådets resolution om förnyade ramar för det europeiska samarbetet på ungdomsområdet (2010–2018)*, nr: 14451/09 JEUN 46 EDUC 157 SOC 597.
- Fritzell, C. (2003). Pedagogisk praktik som demokratiska samtal. Några steg mot en praktisk-pedagogisk deliberationsmodell. I *Pedagogisk kommunikation*. Nr 1, 2003. Växjö universitet: Institutionen för pedagogik.
- Inglehart, R. & Welzel C. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Jonsson, J. Helve, H. & Wichström, L (2003). *Youth Research in Sweden 1995–2001*. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap.
- Lukes, S. (2005). *Power – A radical view*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Parry, G., Moyser, G. & Day, N. (1992). *Political participation and democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Petersson, O. (Red) (1987). *Maktbegreppet*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Petersson, O., Westholm, A. & Blomberg, G. (1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Petersson, T. (2008). *Unga sjunga med de gamla! En jämförande analys av grundläggande värderingar och uppfattningar om demokrati och politik bland blivande vuxna från 24 länder*. SKB R-08-53, Svensk Kärnbränslehantering AB.
- Proposition 2004/05:2 *Makt att bestämma – rätt till välfärd*.
- Proposition 2009/10:232 *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige*.
- Regeringens skrivelse 2009/10:53 *En strategi för ungdomspolitiken*.
- SOU 1951:41 *Ungdomen möter samhället. Ungdomsvårdskommitténs slutbetänkande*.
- SOU 1990:44 *Demokrati och makt i Sverige*. Stockholm: Maktutredningen, Statsrådsberedningen.
- SOU 1991:12 *Ungdom och makt. Om ungdomars delaktighet, inflytande och jämlikhet på 1990-talet*. Stockholm. Allmänna förlaget.
- SOU 1997:71 *Politik för unga*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:77 *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa – Analyser och förslag till åtgärder*. Stockholm: Fritzes.
- Statens ungdomsråd (1981). *Ej till salu*. Stockholm: Liber Förlag.
- Sveriges kommuner och landsting (2009). *11 tankar om medborgardialog i styrning*. Stockholm: Sveriges kommun och landsting.
- Ungdomsstyrelsen (2007). *Fokus 07 – En analys av ungas hälsa och utsatthet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2009). *Gift mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen
- Verba, S. & Nie, N. (1972). *Participation in America – Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper & Row Publishers.
- Verba, S., Schlozman, K. & Brady, H. E. (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Waara, P. & Ekenberg, S. (2009). *Youth Research in Sweden 2000–2008*. Presentation på forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS). Stockholm. 2009-09-04.
- Williamson, H. (2002). *Supporting young people in Europe: Principles, policy and practice. The Council of Europe international reviews of national youth policy 1997–2001 – a synthesis report*. Council of Europe Publishing. Strasbourg.

Noter

¹ Inom området ungas inflytande har offentliga rapporter och utredningar en särskild betydelse då det är i denna form som de bredaste och mest ambitiösa belysningarna av ungas inflytande genomförts i Sverige. De vetenskapliga akademierna har medverkat i rapporterna genom individuella forskare, men har inte på egen hand tagit initiativ till någon bredare belysning. Detta konstateras bland annat i de utvärderingar av svensk ungdomsforskning som genomfördes 2003 och 2009 (Jonsson, Helve & Wichström 2003, Waara & Ekenberg 2009). Ämnen som statsvetenskap och sociologi som vanligtvis är de som behandlar frågor om inflytande och delaktighet har inte, med vissa undantag, på bredare front tagit initiativ till att belysa ungas inflytande och delaktighet.

² För en diskussion kring definitionen av begreppen makt och inflytande se Lukes 2005 samt Petersson (Red.) 1987.

³ En mellanform som delvis inbegriper inflytande är möjligheten att få välja mellan på förhand fastställda alternativ som vid en folkomröstning.

⁴ Inför våra intervjuer med gymnasieelever i år 2 på samhällsprogrammet ville vi inkludera skolor i Malmö, Göteborg och Stockholm samt i en mindre stad vilket resulterade i Katrineholm. Vid urval av skola sökte vi efter den skolan med högst respektive lägst medianpoäng för intagning på samhällsprogrammet. I de tre städerna intervjuade vi sex elever (tre killar och tre tjejer) i varje skola och i Katrineholm besökte vi den enda gymnasieskolan. Sammanlagt fick vi tillfälle att träffa och intervju 42 gymnasieelever.

KAPITEL 1

DOM SÄGER SE HÄR SE DÄR
TRO PÅ OSS SÅ SLÄPPER VI LOSS
DU GER OSS DIN RÖST VI GER DIG TRÖST
DOM SITTER PÅ SINKA HÖGA HÄSTAR
OCH TESTAR MIG OCH GÄSTAR DIG I
DITT PRIVATLIV MED EN EFFEKTIV
BASRÖST RIKTAD MOT DITT BRÖST
MEN OM DU TALAR FRÅN DITT BRÖST
SÅ VEMS RÖST ÄR ESENTIELLEN DIN TRÖST

Ungdomsinflytande i ett historiskt perspektiv

text: Torbjörn Forkby

Om man ska börja söka efter hur ungas delaktighet har förstått i offentlig policy är 1939 ett lämpligt år att börja med. Då bildades Ungdomsvårdskommittén som skulle utreda den då så heta ungdomsfrågan, där ökad brottslighet och inte minst *”missförhållanden förbundna med det offentliga nöjeslivet”* startat en moraliskt indignerad diskussion (SOU 1951:41).¹

Kommittén behandlade ungas bostads- och arbetsförhållanden, fritids- och sexualvanor, behovet av psykiatrisk barn- och ungdomsvård samt lämnade betänkanden om ungdomens föreningsliv, nöjeslivet och fritidsverksamhet av annat slag. Kommittén blev en milstolpe, de tittade på unga människors totala situation och förde in ett mer vetenskapligt synsätt. Politiken skulle inte längre grunda sig på moraliska och ideologiska värderingar utan på noggranna undersökningar av verkligheten, menade de. I denna anda anlades exempelvis effektiv moteld till den moraliska nedvärderingen av offentliga danstillställningar. Det visade sig nämligen att det var de föreningsaktiva ungdomarna och inte de föreningslösa som i första hand var ute och dansade, tvärtemot gängse uppfattning (SOU 1945:22).²

Frågor om ungas delaktighet och inflytande var inte prioriterade i kommitténs arbete. Det handlade mer om vuxensamhällets delaktighet och insyn i den unga generationens liv och leverne, bland annat genom mer systematisk insamling av information. I betänkandet om ungdomens fritidsverksamhet utvecklas resonemanget om statens ingripande och stöd till ungas fritid. Man ställer

den grundläggande frågan: *”hur och med vilka medel vill vi påverka ungdomen i dess val av fritidssysselsättning?”* (SOU 1945:22, s. 18).

I svaret utvecklas motivet – att fritiden är ett problem för (vissa) unga. Ett problem som skapats genom fritidens förlängning, trånga bostäder, att familjer kunde brista i att ge de unga ett socialt och känslomässigt stöd och arbeten där många inte får möjlighet att utveckla sina talanger eller spänna sina krafter.

För att hantera dessa problem måste ungdomarna fostras i att hantera sin fritid så att den blir en källa till aktivitet, gemenskap med andra och utrymme för att utveckla sina intressen och med kommitténs ordval *”den självständiga, aktiva och samhällsintresserade ungdomstyp som här framhållits som förebildlig skall fostras fram”* (SOU 1945:22, s. 20). Om detta var målet, var medlet pedagogiskt och erbjudande. Helst skulle fostran ske inom föreningslivet, men i utredningen var man också medveten om att föreningslivet inte passade alla unga. Därför måste samhället utveckla andra sätt att nå de ”föreningslösa” för att kunna påverka dem till en sund fritid. Detta skulle ske genom utbyggnad av resurser i form av fritidsgårdar med såväl öppen verksamhet som programverksamhet, trevliga lokaler, ungdomscaféer et cetera. Hans-Erik Olson argumenterar för att samhällets kontrollbehov över en ungdomsgeneration som man inte kände igen, var drivkraften till att denna nya ungdomspolitik formulerades, men kan samtidigt finna att betänkandet faktiskt var någorlunda resonerande och öppet inför nya kul-

Staten och ungdomens fritid,
Olson 1992.

Dansbaneeländet,
Frykman 1988.

Ej till salu,
Statens ungdomsråd 1981.

turyttringar (Olson 1992). Den moraliserande ungdomsdiskussionen, exempelvis om dansbanorna, fördes främst på andra platser som i medierna (Frykman 1988).

De förslagna ungdomsgårdarna skulle efterlikna hemmet, där unga under kamratliga former kunde träffas under en inklämmande och guidande ledare. Förebilden fanns i de engelska ungdomsklubbarna. På fritidsgården skulle ungdomarna kunna delta i studiecirkel, träskotillverkning, informationsmöten och mer ostrukturerade aktiviteter som pingis- och sällskapsspel. Statens fostransambitioner kunde inte gå hur långt som helst, utan var tvungna att balanseras mot de ungas egna intressen av fritidsaktivitet. Man ville också till varje pris värja sig mot att skapa en statlig ungdomsrörelse, vilket är lättförståeligt mot bakgrund av erfarenheterna från Nazitysklands indoktrinering, fostran och organisering av de unga. Man finner redan i samband med att dessa frågor diskuteras formuleringar om ungas rätt till inflytande i verksamheterna. Kommittén hade också en delvis kritisk inställning till att enskilda företag inrättade ungdomsgårdar och menade att sådana enbart skulle ses som experimentverksam-

heter. De kunde lätt bli reklam för eller kontrolleras av det företaget, och kommittén skrev att det skulle *”tjäna alla parter intressen bäst om en av ett företag anlagd fritidsgård så helt ställes till de ungas egen disposition”* (SOU 1945:22, s. 29).

Kommittén ansåg också att de allmänna ungdomsgårdarna måste undvika förmyndarskap och istället tillvarata ungas egna krafter och initiativförmåga. Man nämner också ungas behov av att få känna medbestämmande och ta ansvar. Något som anses vara särskilt viktigt för dem som inte upplever detta i arbetslivet, även om de kan behöva hjälp i starten (SOU 1945:22). Unga borde få möjlighet att vara med och bestämma och få ansvar över verksamheterna och inte komma till ett dukat bord, och säger man:

”det är inte ur tacksamhetsskuld utan ur känslan av lojalitet och ansvar, som ett levande intresse för och bindning till verksamheten ska växa fram.”

(SOU 1945:22, s. 36)

Det var dock inte helt ungdomsdrivna fritidsgårdar eller träffpunkter man ville se, utan:

”för att den öppna verksamheten skall ge deltagarna behållning, trevnad och glädje krävs emellertid en mycket kvalificerad ledning. Det synes nämligen vara långt ifrån tillfredsställande att helt låta de unga sköta sig själva.”

(SOU 1945:22, s. 45)

Kommittén återkommer till skrivningar om att den enskilde besökaren eller ”gästen”, helst genom en så kallad kamratförening eller medverkande förening skulle ha ett aktivt medinflytande i den vardagliga verksamheten, men också ha en styrelserepresentation i de fritidsgårdsföreningar som man föreslog. Styrelsen skulle bland annat ansvara för verksamheten och för att tillsätta personal.³

Kommittén diskuterade också ett förslag om att inrätta ett särskilt ungdomsorgan som skulle ansvara för bland annat fritidsfrågorna istället för barnavårdsnämnden. Ett sådant organ skulle inte kunna fullfölja sitt ansvar utan att unga var representerade, menade kommittén. Även i förslaget att låta barnavårdsnämnden få ett förtydligat ansvar för ungdomsfrågorna menade man att unga

personer verksamma i ungdomsarbete borde adjungeras. Man avsåg med unga då att dessa personer helst inte skulle vara äldre än 30–35 år.

Det fanns alltså redan den första gången en statlig politik för unga började formuleras ansatser till det som vi idag ofta kallar för brukarinflytande och ungdomsinflytande i bredare bemärkelse. Brukarinflytandet avsåg medinflytande i den faktiska verksamheten som skulle komma till uttryck såväl informellt, genom ungas delaktighet i den direkta verksamheten, som formellt genom ungas styrelserepresentation. Det fanns också idéer om att utveckla ett ungdomsinflytande i bredare bemärkelse genom att unga fick representation i organ med beslutsfattande över verksamhetsområden där de inte själva var aktiva brukare (utan snarare aktiva eller ledare).

Fritidsgårdarna ökade i antal under efterkrigstiden och efterhand blev frågan om deras inriktning mer påtaglig. De var länge organiserade inom barnavårdsnämnderna, vilket bland annat innebär att de fick en socialpolitisk inramning där tanken var att arbeta förebyggande mot riskungdomar (Olson 2008a). Ett trendbrott kom i en utredning om ungdomsverksamhet som lades fram 1967 (SOU 1967:19). Det skulle inte längre vara riskerna för social missanpassning som skulle vara vägledande för verksamheterna, utan den enskildes anlag och förutsättningar. Med andra ord flyttas perspektivet från ett förebyggande till ett främjande, och istället för hot och risker kommer kraft och resurser i fokus. Här sägs också klart uttalat att fritidsgårdarna har en viktig uppgift i att träna unga i demokratiska arbetsformer.

Mötesplatser för unga,
Ungdomsstyrelsen 2008.

Dystopin och kommersialismen

De intentioner om främjande arbete i den öppna fritidsverksamheten som uttrycktes i slutet av 1960-talet hade dock svårt att realiseras under 1970-talets inledning. En orsak var att ordningsproblemen blev mer påtagliga som en konsekvens av att mellanölet släpptes till friare försäljning. Berusade och fulla ungdomar kom till gårdarna, men även andra droger hade börjat bli mer synliga. Det var svårt att upprätthålla ordningen på många av fritidsgårdarna, och motstridiga uppfattningar fanns också om hur man skulle förhålla sig. Medan vissa ville se en drogfri gård, ansåg andra att det var bättre om ungdomarna samlades under någorlunda ordnade former, trots att de var påverkade. Exempel fanns på att särskilda flumrum skapades, där ungdomarna till och med kunde röka hasch (Olson 2008b). Situationen blev till slut ohållbar och kampanjer för en drogfri gård inleddes, vilket innebar en tydligare förebyggande och socialpolitiskt inriktning.

Få publikationer om barns och ungas livssituation och framtid kan i dystorhet mäta sig med rapporten *Ej till salu* som presenterades i början av 1980-talet (Statens ungdomsråd 1981). Redan i inledningen möts vi av unga som lever i en marginalsituation med föräldrar som missbrukar och har svårt att uppmärksamma sina barn. Och medan vissa ungdomar stressar för att hinna med allt som måste göras består livet mest av tomhet för andra. Man lyfter fram hur osäker framtiden uppfattades bland många barn, de närmast:

”frossade i den science-fiction-artade värld som kommer att bli morgondagens verklighet.”

(Statens ungdomsråd 1981, s. 66)

Det stora hotet som *Ej till salu* uppehöll sig vid var kommersialismens avigsidor, och med detta den återkommande diskussionen mellan att vara producent eller konsument när det gäller ungas delaktighet. Kommersialismen har omvandlat unga till konsumenter och gett upphov till ett allmänt hårdnat samhällsklimat, menade utredningen. I detta klimat lämnas ungdomarna i ensamhet av vuxenvärlden, utan möjlighet att påverka vare sig sitt eget liv eller sin omgivning. Inledningen är starkt påverkad av dåtidens inflytelserika kulturpessimister som Christopher Lasch och narcissismdebatten:

”Ett samhälle som fruktar framtiden bryr sig inte speciellt mycket om nästa generation. Försök att ge barnet kärlek och en känsla av att det är önskvärt undanröjer inte en underliggande känsla av kylighet.”

(Statens ungdomsråd 1981, s. 77)

I utredningen ställs frågor kring hur fri fritiden egentligen är, när den kringkärs av praktiska göromål som resor till och från arbetet samt hemarbete och när kommersialismen genomsyrar stora livssfärer. Människans roll har förändrats från att ha haft en plats i produktionen till att erövrade en plats i konsumtionen, sägs det. I de förslag som lades vände sig utredningen mot den servicekultur som skapats där kommunen erbjuder ett fritidsutbud åt fritidskonsumenter. Man ansåg att kommunernas satsningar i första hand skulle riktas mot att stimulera föreningar och specifika satsningar på att stärka ungas inflytande genom att stödja självorganiserade grupper. Man ville också allmänt motverka det kommersiella fritidsutbudet genom att skapa en god fritidsverksamhet och ungdomsmiljöer i närmiljön, i ”grannskapet”. Det är i första hand i punkten om att motverka service-

tänkandet som frågan om ungas delaktighet kommer in. Unga måste (tillsammans med andra åldersgrupper) få återta ett ansvar, som av utredningen att döma har tagits ifrån dem.

”Mycket av det lokala fritidsutbudet idag är alldeles för ’färdigt’. Både barn och ungdomar serveras fritidsaktiviteter. De anställda fritidsledarna ser det som ett mål att anordna så många aktiviteter som möjligt. Kommunernas ledning ser det som en nödvändighet att kunna erbjuda så många och så dyra anläggningar som möjligt. Både barn och ungdomar samt vuxna måste kunna få utveckla delaktighet, ansvar och gemenskap. De boende i ett bostadsområde måste själva i större utsträckning få ta ansvaret för fritids- och kulturmiljöerna i området.”

(Statens ungdomsråd 1981, s. 521)

Maktfrågan kommer i centrum

Ungdomsfrågorna fick ny intensitet från mitten av 1980-talet i och med världsungdomsåret 1985, där Sverige prioriterade ungas delaktighet, och tillsättandet av en minister (Ulf Lönngvist) som fick särskilt ansvar för ungdomsfrågor. Politiken för unga skulle då gå mot ökad helhetssyn på ungas situation. År 1989 sammankallade dåvarande ungdomsminister Margot Wallström en kommitté (Ungdomskommittén) med uppdrag att utreda hur demokrati, delaktighet och jämlikhet för unga samt det internationella ungdomsutbytet kunde stärkas. Ungdomskommittén kom också med två betänkanden.⁴

Betänkandet *Ungdom och makt* (SOU 1991:12) handlar om ungas situation och inflytande-frågorna. Kommittén såg sitt uppdrag som en förlängning av den då just genomförda makt-

utredningen (SOU 1990:44), som inte hade haft något särskilt fokus på ungas situation. I Ungdom och makt diskuteras ungas möjlighet och intresse för att utöva inflytande på fritiden och det konstateras inledningsvis att *”’delaktighet’ varit ett slags modeord i ungdomsdebatten under de senaste tio åren”* (s. 112).

Kommittén menade att trots förhållandevis stora kunskaper om samhället hade unga i Sverige ändå inte särskilt stora möjligheter till inflytande. Förklaringar sågs i att samhället dels har generationsmässiga barriärer, dels klassmässiga skillnader som gör att vissa grupper har svårare att göra sina röster hörda än andra. Samhället måste därför finna former för förverkligandet av demokratin som fungerar för alla grupper i samhället. Kommittén föreslår att staten ska formulera en generell ungdomspolitik samt att bidragsgivningen till organisationer ska vara målrelaterad. Särskilda bidrag till metodutveckling för att stärka ungas delaktighet föreslås, både för att stärka ungas politiska delaktighet i samhället och för att de ska få större (brukar)inflytande i de verksamheter som de deltar i. För arbetet på fritidsgården betonar utredningen två teman:

- att fritidsgården har ett ansvar att arbeta med jämställdhet mellan könen
- ett mer utvecklat tvärsektorielt samarbete eftersom ungdomsfrågorna spänner över ett flertal politik- och verksamhetsområden.

Inom fritidsområdet ägnas det största intresset i utredningen åt hur föreningsverksamheten ska finna nya former genom att inspirera unga att delta i föreningsstyrelserna, vilket innebär att vuxna måste våga ge unga ett reellt ansvar. Att få ta ansvar innebär också rätten att få göra misstag – och lära sig av det. Det handlar också om att förändra

organisationssättet. Inspiration hämtades från nya sociala rörelser som Greenpeace och olika aktionsgrupper som verkade locka unga på ett helt annat sätt. På fritidsgårdarna står delaktighet i form av formell beslutanderätt och verksamhetsansvar i fokus.

Förslag lämnas om att hela eller delar av driften skulle kunna släppas över till föreståndare som i samråd med boendegrupper och föreningar skulle besluta om verksamheten. Utredningarna öppnade för att föreningar och andra sammanslutningar borde kunna göra en större insats. De konstaterade också att försöken med gårdsdemokrati var viktiga och ibland framgångsrika, men också att det fanns olika hinder. Det kunde handla om personalens attityder och arbetssätt, om besökarnas vana vid att vara och vilja vara delaktiga och ta ansvar, sociala svårigheter för vissa att göra sin röst hörd, regler och lagstiftning samt kommersiell påverkan och en förlängd ungdomstid.

En stark strömning i utredningen är att unga måste bli delaktiga genom faktisk tillgång till makt över verksamheten och då få ett ansvar som de kan växa i. Det finns också stråk som är inspirerade av den så kallade frirumsdiskussionen, som innebar att unga också måste få vara i fred och utvecklas i sammanhang som är fria från vuxnas inramning (och även från att "kolonialiseras" av kommersiella krafter).

I en undersökning⁵ beställd av Barn- och ungdomsdelegationen konstaterades att 86 procent av de tillfrågade menade att ungas inflytande i samhället var lågt och att 80 procent menade att unga inte har inflytande i skolan (Henriksson 1991). I denna studie finns formuleringar som kopplar samman delaktighet, ansvar och att se unga som en resurs, alltså formuleringar som återkommer i den ungdomspolitik som gestaltades under Margot Wallströms ledning. Man såg ett perspektivskifte i politiken som utgick från ungas

rätt att ge uttryck för sitt ställningstagande samt uppleva ett reellt inflytande. Även om bostadsbrist, ungdomsarbetslöshet och skolfrågor uppfattades som de viktigaste utmaningarna för att skapa ett mer ungdomsvänligt samhälle, kom delaktighet, ansvar och inflytande inte så långt efter. Skolan uppfattades som en nyckelarena för att realisera dessa mål, men studien betonade även inflytande, delaktighet och ansvar på fritidens område. När det handlar om kulturaktiviteter som musik- och teaterverksamhet uppfattades delaktighet som mer eller mindre självklart. I studien framhålls även att möjligheten att få träna upp förmågan att ta ett större ansvar också innebär rätten att få begå misstag. Ett ökat ansvar skulle kunna hindra att unga serveras färdiga verksamheter till förfång för ungas egna initiativ. Återkommande görs en nära koppling mellan *delaktighet* och *ansvar*.

"Genomgående för svaren är alltså att ungdomar behöver få verklig eller reell delaktighet, inflytande och ansvar. Kanske än mer viktigt är som många påpekar, att man tillåts göra misstag och att man accepterar att ungdomar kommer att göra misstag. Detta är ett bra och naturligt sätt att lära sig på."

(Henriksson 1991, s. 22)

Men vilka uppgifter skulle ungdomarna kunna ta ett större ansvar för? En rad förslag togs fram: från att unga skulle kunna ta ansvar för att driva egna träffpunkter, ta en ledarroll i föreningslivet, genomföra arrangemang, vara delaktiga på fritidsgårdar, ansvara för göromål inom familjelivet som att städa eller handla, till att delta i den sociala omsorgen. Utgångspunkten i frågeställningen om uppgifter gav också upphov till kritik. I den ligger att någon (vuxen) ger unga uppgifter som de se-

dan kan utföra, inte att unga är med redan initialt och formulerar vad som är viktiga uppgifter och hur de ska ordnas. Som en person uttrycker sig:

”Uppgifter? Det var det löjligaste jag hört. Det handlar, enligt min mening, inte om att dela ut uppgifter hit och dit utan om att ge ungdomar en plats i samhället. Gör man det behöver man inte ge dem uppgifter. Då tar dom det.”

(Henriksson 1991, s. 25)

Delaktighet och inflytande kan alltså också förstås som makt, vilket innebär att om unga ska få ökad delaktighet måste andra grupper (vuxna) acceptera att få sina positioner tillbakaflyttade. Unga måste bli insläppta på de arenor där dagordningar görs upp och beslut fattas. Detta handlar, enligt rapporten, både om en attitydmässig förändring som att byta rädsla och osäkerhet mot förtroende, och om en kvalitativ förändring i bemötande av unga. Den senare förändringen kan exempelvis innebära olika typer av systemförändringar som sänkt rösträttsålder, lokala ungdomsråd och liknande.

De institutionella systemen och kulturella mönstren uppfattades också försvåra ungas jämlika tillträde. Mycket i samhället var redan färdigbyggt och organiserat i strukturer som var svåra att förstå sig på och ta sig in i för unga generellt och i synnerhet för de som saknade erfarenhet av föreningsverksamhet eller kontakter i sitt sociala nätverk som kunde guida dem på vägen. För att unga ska kunna ta plats krävs det att man skapar ungdomsanpassade organisationer och strukturer där de kan skolas in.

Som en fortsättning och fördjupning på den inslagna vägen att tänka på ungas livsvillkor utifrån helhetssyn och sektorsövergripande arbete återkom den så kallade Stunskommittén med upp-

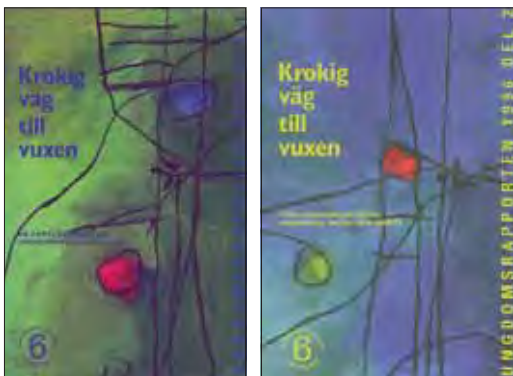
fattningen att en ny ungdomspolitik krävdes (SOU 1992:54). I den efterföljande propositionen sägs att:

”Ungdomspolitik kan därför inte vara enbart t.ex. fritidspolitik eller utbildningspolitik. Utgångspunkten måste i stället vara den samlade verklighet unga människor lever i samt de behov, resurser och problem som ungdomar har.”

(prop. 1993/94:135, s. 29)

Frågor om ungas delaktighet och inflytande är viktiga i propositionen och kopplas ofta samman med att ge utrymme för ungas egna initiativ och ansvarstagande. Genom ett utökat ansvar tränas demokratiska arbetsformer. I propositionen föreslås också att Statens ungdomsråd (som får ett nytt namn – Ungdomsstyrelsen) ges en utökad roll i den nationella ungdomspolitikerna. Ansvar innebär bland annat att stimulera till ett sektorsövergripande arbete, hålla nära kontakt med kommunerna som ansvarar för en stor del av den faktiska ungdomspolitikerna och ge särskild uppmärksamhet åt ungas fritid. Regeringen ville också se en utvecklad målstyrning inom ungdomsområdet, bland annat för att bättre säkerställa en demokratisk fostran, ökad jämlikhet mellan könen, arbete för att motverka utslagning och att man skulle ägna större uppmärksamhet åt invandrarengdomars situation och möjlighet till delaktighet i samhället.

I kulturutredningen (SOU 1995:84) uppmärksammas att unga människor i högre grad än tidigare måste visas respekt för sina egna val av kulturella uttrycksformer. Ungas kreativitet och lust att skapa måste tas tillvara, men det handlar också om att finna andra organisationsformer än de traditionella, som unga kan uppfatta som stelnade. Kulturlivet anses vara en viktig arena för unga att vara delaktiga på, då kulturaktiviteter i hög grad

Krokig väg till vuxen Del 1 och Del 2, Ungdomsstyrelsen 1996.

bygger på ungas egen motivation och intresse av att delta.

I *Politik för unga* (SOU 1997:71) formuleras tre punkter som ska vägleda den statliga ungdomspolitiken:

- ungas möjlighet till att leva ett självständigt liv ska underlättas
- unga ska ha verklig möjlighet till makt, inflytande och delaktighet
- unga ska ses som resurser där deras kritiska tänkande ska tillvaratas.

Ungdomspolitiken ska inte tillhöra någon specifik sektor av samhället, utan ska integreras i samtliga politikområden, menar utredningen. För att göra politiken mer slagkraftig avser man också att slå fast ett antal utvärderingsbara mål som Ungdomsstyrelsen får ansvar för att följa upp. Utredningen bygger vidare sitt resonemang på attitydundersökningar bland unga och på tidigare projekt, bland annat stödet till olika träffpunkter. Även i denna utredning konstateras att tjejer har sämre möjligheter till faktiskt deltagande än killar då

många anläggningar har utgått från killars intressen, inte minst fritidsgårdar.

I utredningen konstateras med referens till rapporten *Krokig väg till vuxen* (Ungdomsstyrelsen 1996) att de samhälleliga institutionerna på senare år blivit bättre på att inkludera och tillvarata ungas kulturella uttryck, och att det överhuvudtaget finns en större beredskap för att släppa in unga i beslutande sammanhang. Utredningens förslag innebär att samhället bör ta ansvar för att det finns goda träffpunkter för unga där de kan utöva sina intressen samt ta del i kulturella aktiviteter och diskutera med jämnåriga och vuxna. Samtal som förverkligar demokratin. Fritids- och kulturinstitutionerna måste grundas i en bättre kunskap om vad unga faktiskt önskar göra på sin fritid och vad de tycker om det befintliga utbudet. Därför lyfter de fram att det är viktigt med återkommande fritidsvaneundersökningar. Utredningen hyser också förhoppningar om att fler verksamheter ska finna former för en mer reell brukarstyrning, med inspiration från försök med ungdomsdrivna träffpunkter. Slutligen borde bidragssystemet bli mer flexibelt så att unga snabbt kan få stöd för mindre projekt så att de inte tappar tron på att kunna genomföra sina idéer (så kallad fri pott förespråkas).

I den efterföljande propositionen *På ungdomars villkor* (prop. 1998/99:115) görs de flesta av utredningens förslag till konkret politik, inte minst målstyrningsprincipen och den sektorsövergripande politiken. Det sägs också att delaktighet och inflytande är själva kärnan i den svenska ungdomspolitiken, och att utgångspunkten är att ta tillvara ungas resurser och ansvarskänsla (prop. 1998/99:115).

På fritidsområdet handlar det särskilt om att stödja ungas egen organisering och förnyelse av föreningslivet så att unga känner sig mer hemma, men det handlar också om att ge unga inflytande

i vardagen i de verksamheter de besöker. Unga måste också få större inflytande i den kommunala politiken genom framväxten av ungdomsråd och andra inflytandeforum, men också i olika myndigheter och i den nationella politiken. Man fäster också relativt stor vikt vid internationaliseringsfrågan, bland annat ungdomsutbyten.

Sex år senare, i den nästkommande ungdomspolitiska propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (prop. 2004/05:2), diskuteras möjligheterna för unga till ett reellt deltagande och inkludering i samhället. En av slutsatserna handlar om behovet av att förstärka kultur- och fritidsverksamhet för särskilt utsatta ungdomar. Öppen fritidsverksamhet uppfattas ha en strategisk roll i att skapa en infrastruktur för ungas deltagande och skapande på lokal nivå. Det den dåvarande regeringen kom att kalla *den nya nationella ungdomspolitiken* syftade till att minska skillnader i levnadsvillkor inom ungdomsgruppen och belysa situationen för och stödja unga som av olika anledningar har svårare än andra att få verklig tillgång till välfärd och makt. Regeringen la fram förslag på nya övergripande mål för ungdomspolitiken, en förändring i uppföljningssystemet och även nya ungdomspolitiska prioriteringar där insatser skulle vara särskilt viktiga för ungas levnadsvillkor. I *Makt att bestämma – rätt till välfärd*, föreslår regeringen två övergripande mål för den nationella ungdomspolitiken: ungdomar ska ha verklig tillgång till välfärd och verklig tillgång till makt.

Beskrivningen av vad man menade med verklig tillgång till välfärd var att alla unga ska ha tillgång till god materiell, kulturell och social levnadsstandard. Den verkliga tillgången till makt definierade man som att unga ska ha möjlighet att själva påverka såväl samhällsutvecklingen i stort som sina egna liv och sin närmiljö. I propositionen diskuterades också fyra perspektiv som grundläggande för ungdomspolitiken: *resurs-, rättighets-, själv-*

ständighets- och *mångfaldsperspektivet*. Dessa fyra skulle ligga till grund för insatser inom många olika områden och även följas upp återkommande.

Regeringen menade att insatser på ungdomsområdet skulle ha en gemensam grund i att stödja unga med de sämsta förutsättningarna. Intentionen var att alla unga skulle ges likvärdiga möjligheter och rättvisa villkor. Man lyfte fram behovet av att stärka ungas identitet och ge verktyg för deras demokratiska deltagande samt rättigheten och möjligheten att uttrycka sig. Särskilda skrivningar finns också om kommunernas öppna ungdomsverksamhet som sägs ha en strategisk roll i arbetet med att främja ungas sociala utveckling.

Liknande målsättningar framkommer även i den regeringsskrivelse om ungdomspolitiken som presenterades 2009 (rskr. 2009/10:53). Här sägs att unga ska ha verklig tillgång till välfärd och verklig tillgång till inflytande. Målen bryts ned och följs upp i fem områden; utbildning och lärande, arbete och försörjning, hälsa och utsatthet, inflytande och representation samt kultur och fritid.

Kommentar om statens roll i delaktighetsarbetet

Ovan framkommer att frågor om delaktighet och inflytande för unga varit prioriterade alltsedan ungdomspolitiken på ett mer sammansatt sätt började formuleras under mitten av 1900-talet. Vid en historisk återblick är det möjligt att identifiera några olika faser, eller perioder, för ungdomspolitiken efter vad som uppfattats vara hotbilder respektive eftersträvsvärda mål i synen på ungas liv och leverne.

Under den första perioden, som framträder tydligt i Ungdomsvårdskommitténs skrifter, framstår staten som pådrivare i att lyfta fram behovet av olika arrangemang för att unga skulle kunna ut-

vecklas till goda samhällsmedborgare. Men man var också på sin vakt mot det egna inflytandet – staten var på sätt och vis sin egen fiende. Ungas inflytande skulle därför också skyddas mot en alltför tydlig statlig inblandning, men på samma gång också från att träffpunkter användes i reklam syfte av bolagsintressen.

Under den andra perioden, som kan exemplifieras av Ej till salu-rapporten, inordnas frågan om delaktighet inom kampen mot att kommersiella intressen tog över ungas livsprojekt. Fienden var alltså en kommersialism som uppfattades låta marknadskrafterna leda till en varufiering av mänskliga värderingar och känslor.

Under den tredje perioden, vilken blir tydlig i Ungdom och makt, skjuter staten in sig på att stimulera kommunerna att uppmärksamma ungdomsfrågorna på ett annat sätt än dittills. Man ville se strukturer för ungas inflytande genom olika råd och senare även i form av att konkret makt lämnades över, som till exempel i ungdomsdrivna träffpunkter. Kommunerna blev en motpart som staten ville mana till ökat engagemang.

Många av idéerna och tankespåren om ungas delaktighet, återkommer flera gånger i den genomgång som gjorts ovan. Samtidigt finns också en del förändringar i vad staten under olika perioder valt att poängtera, till exempel i vilken mån som delaktighet i huvudsak ska förstås som en fråga om beslutanderätt över verksamheter formellt eller informellt eller om delaktigheten snarare ska uppfattas som en fråga om relationer där det handlar om att få ökad självkännet och större kapacitet att styra över sitt eget liv. Kanske återspeglar frågor om ungas delaktighet och inflytande den föränderliga relationen mellan generationerna (ungas inträde i vuxenvärlden) och symboliserar därmed såväl förhoppningar som en oro inför framtiden.

Referenser

Frykman, J. (1988). *Dansbane-eländet: ungdomen, populärkulturen och opinionen*. Stockholm: Natur och kultur.

Henriksson, B. (1991). *Ungdomars delaktighet och inflytande*: Institutet för sociala studier.

Olson, H.-E. (1992). *Staten och ungdomens fritid. Kontroll eller autonomi?* Lund: Arkiv förlag.

Olson, H.-E. (2008a). Om socialpolitik, fritidspolitik och gatans löshästar. I Ungdomsstyrelsen, *Mötesplatser för unga – aktörerna, vägvalen och politiken*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, s. 204–241.

Olson, H.-E. (2008b). Öppen verksamhet i ett historiskt perspektiv. I Ungdomsstyrelsen *Mötesplatser för unga – aktörerna, vägvalen och politiken*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, s. 46–71.

Proposition 1993/94:135. *Ungdomspolitik*.

Proposition 1998/99:115. *På ungdomars villkor – ungdomspolitik för demokrati, rättvisa och framtidstro*.

Proposition 2004/05:2. *Makt att bestämma – rätt till välfärd*.

Regeringens skrivelse 2009/10:53. *En strategi för ungdomspolitik*.

Noter

SOU 1945:22. *Ungdomen och nöjeslivet. Ungdomsvårds-kommitténs betänkande, Del III.*

SOU 1951:41. *Ungdomen möter samhället. Ungdomsvårds-kommitténs slutbetänkande.*

SOU 1967:19. *Statens stöd till ungdomsverksamhet.*

SOU 1990:42. Ungdoms-kommitténs betänkanden: *Internationellt ungdomsutbyte.*

SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige.* Stockholm: Maktutredningen, Statsråds-beredningen.

SOU 1991:12. *Ungdom och makt. Om ungdomars delaktighet, inflytande och jämlikhet på 1990-talet.*

SOU 1992:54. *Mer för mindre. Betänkande av Stunskommittén.*

SOU 1995:84. *Kulturpolitikens inriktning: slutbetänkande.* Stockholm: Fritzes.

SOU 1997:71. *Politik för unga.*

Statens ungdomsråd (1981). *Ej till salu.* Stockholm: Statens ungdomsråd.

Ungdomsstyrelsen (1996). *Krokig väg till vuxen: ungdomsrapporten 1996.* Stockholm: Ungdoms-styrelsen.

¹ Här får man tänka på att det i stor utsträckning var en arbetande grupps fritid man diskuterade. Många slutade skolan redan i 13–15-årsåldern. Ungdomsvårds-kommittén menade att när man var i 16–17-årsåldern så var man att betrakta som vuxen.

² Ambitionen att använda vetenskapliga metoder för att förstå ungdomstiden och ungas vanor och beteenden syns tydligt i diskussionen om normer för vad som är att betrakta som normalt. Kommittén finner det emellertid svårt att skapa sådana för ungas dans och nöjesliv, men gör ändå en lugnande bedömning: "Härvid skulle det givetvis vara önskligt att ha tillgång till någon objektiv norm, för hur kraftig dansintensitet kan vara för att betraktas som "normal". (...) Med fog torde emellertid, med stöd av de uppgifter som materialet ger, kunna sägas, att det bara är en liten del av ungdomen som överfrekventerar dansbanor och s.k. danshak." (SOU 1945:22, s. 58)

³ Mindre utvecklat, men ändå förekommande finns liknande skrivingar om att unga borde få inflytande över upplägg och innehåll i de så kallade ungdomscaféeer man också föreslår. Det stöd till fritidsverksamhet i skolorna som diskuteras, handlar mest om att unga under sakkunnig ledning ska få nyväckta intressen och utöva och utveckla sina talanger och färdigheter inom olika praktiska områden.

⁴ Ungdomskommitténs betänkanden: Internationellt ungdomsutbyte (SOU 1990:42) och Ungdom och makt. Om ungdomars delaktighet, inflytande och jämlikhet på 1990-talet (SOU 1991:12).

⁵ Detta var en så kallad policy delfi-studie vilket innebär att man samlar en panel av personer med olika perspektiv på en fråga. I den aktuella studien bestod panelen av 110 personer som hade nominerats av olika organisationer. Dessa fick svara på en omfattande enkät.

KAPITEL 2

valfrihet

Lagar och riktlinjer

I Sverige finns ingen samlad ungdomslag som till exempel i Finland och Danmark. Istället regleras ungdomspolitiken och ungas rätt till inflytande inom ramen för annan lagstiftning samt i ett antal konventioner och dokument av olika rättslig status. I detta kapitel ger vi en översiktlig bild av det regelverk som styr ungas inflytande i Sverige, med tonvikt på lagar och riktlinjer. Rätten att rösta och kandidera i allmänna val vid 18 års ålder är en avgörande brytpunkt för ungas formella inflytande i den representativa demokratin. Dessa rättigheter stadgas på det nationella planet i grundlagen (kungörelse 1974:152 om beslutad ny regeringsform) och i kommuner och landsting av kommunallagen (1991:900).

Dokument som berör ungas inflytande kan delas in i fyra kategorier:

- **Lagar**

– till exempel arbetsmiljölagen, föräldrabalken, kommunallagen, lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), regeringsformen, skollagen och socialtjänstlagen.

- **Förordningar**

– till exempel arbetsmiljöförordningen, diskrimineringslagen, grundskole-, gymnasie- och högskoleförordningen samt skolans läroplaner. Dessa är beslutade av regeringen.

- **Propositioner**

– till exempel den ungdomspolitiska propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (prop. 2004/05:2) från 2004 som är den senaste

formuleringen av de samlade ungdomspolitiska intentionerna som är vägledande för den nationella ungdomspolitiken. I propositionen ingick ett handlingsprogram med åtgärder inom ungdomspolitikens fem huvudområden. Propositioner är regeringens förslag till riksdagen om politisk inriktning inom ett område som ofta innehåller ett antal förslag till ny eller ändrad lagstiftning:

- **Regeringens skrivelser**

– till exempel den senaste ungdomspolitiska skrivelserna *En strategi för ungdomspolitiken* som är en uppföljning av propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd*. I den redogjordes planerna för det fortsatta ungdomspolitiska arbetet inklusive ett handlingsprogram för 2009–2010 (rskr 2009/10:53). Skrivelser är dokument av mer redogörande karaktär som regeringen lämnar till riksdagen men som inte innehåller förslag till riksdagsbeslut.

Utöver dessa nationella styrdokument finns det internationella lagar och samarbetsavtal som styr ungas möjligheter till inflytande:

- **Artikel 24 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna**

Sedan Lissabonfördraget trädde i kraft 2009 har *Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna* blivit rättsligt bindande i medlemsländerna. Artikel 24 i unionens stadga definierar barnets rättigheter. Barn ska fritt kunna uttrycka sina åsikter och dessa ska beaktas i frågor som rör barnen i förhållande till deras ålder

och mognad. Vidare ska barnets bästa komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, oavsett om de vidtas av offentliga myndigheter eller av privata institutioner.

- **Barnkonventionen**

FN:s konvention om barnets rättigheter ratificerades av Sverige 1990. Barnkonventionen är en del av den internationella folkrätten, dock förs inte handlingar som inte är förenliga med barnkonventionen upp i någon internationell domstol. För att övervaka att de stater som har ratificerat konventionen också lever upp till den finns det i Genève en FN-kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén). Med jämna mellanrum ska alla konventionsstater lämna en rapport till barnrättskommittén. Sverige har hittills lämnat fyra rapporter.

- **Vitböcker och resolutioner inom ramen för EU-samarbetet**

Hösten 2009 beslutade EU:s ungdomsministrar att anta ett nytt ramverk för det ungdomspolitiska EU-samarbetet, *Rådets resolution om förnyade ramar för det europeiska samarbetet på ungdomsområdet (2010–2018)*. Två övergripande mål för det europeiska samarbetet på ungdomsområdet slogs fast: att skapa fler och mer jämlika möjligheter för alla unga inom utbildning och arbetsmarknad samt att främja ungas aktiva medborgarskap, social inkludering av unga samt solidaritet (Europeiska unionens råd 2009).

- **Andra resolutioner antagna inom ramen för mellanstatliga samarbeten**

Europarådets ungdomspolitiska prioriteringar för de kommande åren redovisas i deklARATIONEN *Agenda 2020*. I dokumentet anges tre prioriterade områden: mänskliga rättigheter och demokrati, mångfald och interkulturell dialog samt social inkludering av unga (Europarådet 2008a).

Ungdomspolitikens utveckling

Den ungdomspolitiska propositionen tillsammans med de svenska lagarna är de viktigaste nationella styrdokumenterna för ungas rätt till inflytande. Regeringen redovisar dock sina intentioner på det ungdomspolitiska området även i samband med andra propositioner och skrivelser.

Ungdomsfrågor har nämnts under en särskild rubrik i budgetpropositionen sedan 1983/84 men den första renodlat ungdomspolitiska propositionen kom 1994. Den huvudsakliga inriktningen presenterades i sex olika punkter:

- de offentliga insatserna för unga skulle vara stödjande och bygga på ungas, föräldrars och närståendes engagemang
- åtgärder för unga skulle bygga på ett ungdomsperspektiv
- unga skulle ha rätt till en god uppväxtmiljö
- unga skulle ha goda möjligheter att etablera sig som vuxna
- ungas ansvarstagande och inflytande skulle främjas
- den ideella sektorns engagemang skulle tillvaratas och myndigheter och organisationer skulle samverka i större utsträckning (prop. 2004/05:2).

Under hösten 1999 antogs en ny mer målstyrd ungdomsproposition, där tre övergripande mål formulerades:

- unga skulle ha goda förutsättningar att leva ett självständigt liv
- unga skulle ha verklig tillgång till inflytande och delaktighet
- ungas engagemang, skapande förmåga och kritiska tänkande skulle tas till vara som en resurs (prop. 1998/99:115).

I den idag gällande propositionen från 2004, *Makt att bestämma – rätt till välfärd*, slogs två övergripande mål fast:

- ungas verkliga tillgång till välfärd
- ungas verkliga tillgång till makt (prop. 2004/05:2).

Under hösten 2009 antog regeringen en förnyad strategi för ungdomspolitiken. Strategin följde upp propositionen från 2004 och presenterade en handlingsplan för de närmaste årens ungdomspolitiska prioriteringar. De ungdomspolitiska målen från 2004 är oförändrade i 2009 års strategi, med ett viktigt undantag, i den nya strategin används formuleringen *verklig tillgång till inflytande* istället för *verklig tillgång till makt* (rskr. 2009/10:53). Formuleringssändringen fastslogs av riksdagens i budgetpropositionen för 2008. Förändringen motiverades med att inflytande var ett mer passande ord då makt och ansvar hänger ihop och att det är svårt att utkräva ansvar av personer som inte är myndiga (prop. 2008/09:1).

I propositionen från 2004 presenteras även fyra grundläggande perspektiv som bör genomsyra arbetet med unga:

- **Resursperspektivet**
– unga ska ses som en resurs i samhället
- **Rättighetsperspektivet**
– unga har rätt att påverka sitt eget liv, sin närmiljö och samhället i stort samt att de som alla andra omfattas av de mänskliga rättigheterna
- **Självständighetsperspektivet**
– unga ska uppmuntras att bli självständiga och oberoende av sin familj, de ska inte heller utsättas för tvång eller förtryck i samhället
- **Mångfaldsperspektivet**
– mångfald bör främjas i ungdomsgruppen (prop. 2004/05:2).

De fyra perspektiven ligger fast även i den förnyade strategin.

Barnets rättigheter

Om man ser till de officiella definitionerna av barn respektive unga i Sverige räknas gruppen 13–18-åringar både som barn och som unga. De omfattas alltså av alla offentliga regelverk som riktar sig till de två grupperna.

Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige (prop. 2009/10:232) förnyar det barnrättsliga arbetet som bygger på internationella överenskommelser, särskilt FN:s barnkonvention. Strategin omfattar styrande principer för att stärka barnets rättigheter och en av dessa principer är att barn – det vill säga barn och unga upp till 18 års ålder – ska ges förutsättningar att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem, och att barnets

åsikter ska ges betydelse i förhållande till ålder och mognad.

En annan grundläggande princip är att ansvariga aktörer har kunskap om hur barnens rättigheter ska förverkligas i den egna verksamheten. Det innebär att det måste finnas utarbetade arbetsätt för hur aktörerna på bästa sätt kan ta reda på barnets åsikter utifrån ålder och mognad. Den förnyade strategin anger vidare att all relevant lagstiftning ska vara utformad så att barnets rätt att uttrycka sin åsikt tas till vara samt att det i alla beslut som rör barn framgår hur barnets åsikter har inhämtats och uppmärksammats. Barns åsikter ska till exempel beaktas i domstolsärenden som rör barnet, beslut som rör barnets utbildning, hälso- och sjukvård samt åtgärder inom socialtjänsten (prop. 2009/10:232).

Ungas rätt och möjlighet till inflytande finns även reglerat i EU:s lagstiftning som genom den Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna även skyddar barnets rättigheter. På ett liknande sett som i FN:s barnkonvention anges bland annat att barn fritt ska kunna uttrycka sina åsikter och att dessa ska beaktas i frågor som rör barnen i förhållande till deras ålder och mognad. Genom Lissabonfördraget är skyddet för barnets rättigheter i artikel 24 i unionens stadga rättsligt bindande i samtliga medlemsländer.

Inflytande i familjen

Familjen är en livssfär som sällan diskuteras ur ett inflytandeperspektiv. Den förnyade strategin för att stärka barnets rättigheter anger dock att barn ska få kunskap om sina rättigheter och vad de innebär i praktiken. Även föräldrar ska få kunskap om barnets rättigheter och erbjudas stöd i sitt föräldraskap (prop. 2009/10:232).

Inom ramen för föräldrabalken, socialtjänstlagen samt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, finns lagstiftning som berör ungas

inflytande i familjen. Dessa skrivningar är också bra exempel på hur barnkonventionens mening har införlivats i svensk lagstiftning. I föräldrabalken står att *”Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad”* (föräldrabalken, 6 kap. 2 §) vid beslut om vårdnad, boende och umgänge. Vid omhändertagande av barn och unga under 18 år står i socialtjänstlagen att socialnämndens insatser för den enskilde ska utformas tillsammans med personen ifråga vid beslut om vårdnad, boende och umgänge:

”När en åtgärd rör ett barn skall barnet få relevant information och hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.”

(Socialtjänstlagen, 3 kap. 5 §)

En motsvarande formulering finns även i LVU, lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

I regeringens avsiktsförklaringar, det vill säga i den ungdomspolitiska propositionen och i strategin för ungdomspolitiken, finns inte några uttalade mål för ungas inflytande i familjen. Där poängteras dock, i och med självständighets- och rättighetsperspektiven, att unga genom egen försörjning ska kunna bli självständiga samt att unga har rätt till inflytande över sitt liv (prop. 2004/05:2). I strategin för ungdomspolitiken formuleras även att unga ska ha samma möjligheter som andra att delta i den demokratiska processen och påverka förhållanden i både den personliga sfären och samhället i stort (rskr 2009/10:53).

Inflytande på fritiden

Ungas rätt till inflytande på fritiden stadgas i *FN:s barnkonvention* och den *Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*. I regeringens förnyade strategi för att stärka barnets rättigheter anges att beslutsfattare och relevanta yrkesgrupper ska ha kunskap om barnets rättigheter och omsätta denna kunskap i berörda verksamheter. Aktörer inom olika verksamheter som rör barn ska stärka barnets rättigheter genom samverkan (prop. 2009/10:232).

Med inflytande på fritiden avses ungas möjligheter att utöva inflytande inom olika verksamheter eller aktiviteter som utförs på den fria tiden utanför skoltid och eventuell arbetstid. Det som i första hand åsyftas är verksamheter som utförs i kommunal regi eller inom den ideella sektorn. Eftersom det är kommunerna som till stor del ansvarar för att utforma fritidsverksamhet för unga är det främst kommunallagen som styr ungas inflytandemöjligheter på fritiden.

I kommunallagen står att "*Nämnderna skall verka för att samråd sker med dem som utnyttjar deras tjänster*" (kommunallag 1991:900, 6 kap. 8 §), vilket rimligtvis omfattar även de unga. Kommunallagen har även tolkats som en öppning för att instifta organ för ungdomsinflytande, till exempel ungdomsråd, vilket är betydelsefullt i en diskussion om ungas inflytande samt för brukarstyrelse av verksamheter för unga, till exempel ungdomens hus (Ungdomsstyrelsen 1999).

I den ungdomspolitiska propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* framhävs föreningslivet som en viktig del i arbetet med att öka ungas deltagande i samhället. Ungas erfarenheter och kunskap från organisationer ska tas tillvara i planering av kommunala insatser för unga. Även fritidsområdet har enligt propositionen ett särskilt ansvar för att skapa vägar för unga att utöva in-

flytande. Det poängteras att politiker och beslutsfattare bör vara lyhörda för nya former av kultur- och fritidsverksamhet utifrån ungas intressen och önskemål (prop. 2004/05:2).

Förordningen (2001:1060) om statsbidrag till ungdomsorganisationer anger de kriterier som ungdomsorganisationerna måste uppfylla för att komma i fråga för ekonomiskt stöd från staten. Ett av kraven som ställs är att organisationen är självständig och demokratiskt uppbyggd samt har en verksamhet som inte strider mot demokratins idéer. Det stadgas också att minst 60 procent av medlemmarna ska vara barn eller unga. Regelverket syftar till att stödja att det är unga själva som har inflytande över och styr verksamheten.

Inflytande inom utbildning

Den nya strategin för att stärka barnens rättigheter i Sverige omfattar två punkter som berör skolan:

- beslutsfattare och relevanta yrkesgrupper ska ha kunskap om barnets rättigheter och omsätta denna kunskap i berörda verksamheter
- aktörer inom olika verksamheter som rör barn ska stärka barnets rättigheter genom samverkan.

EU:s medlemsländer kom, i form av en vitbok om det ungdomspolitiska arbetet, för första gången överens om en gemensam inriktning för ungdomspolitiken 2001 (Europeiska gemenskapernas kommission 2001). Avtalet förnyades 2009 i form av en resolution som ska gälla för 2010–2018. Medlemsstaterna har kommit överens om att utveckla deltagandestrukturer inom utbildningssystemen, vilket bör ge unga bättre inflytandemöjligheter över sin utbildning (Europeiska unionens råd 2009).

De lagar som reglerar ungas inflytande inom utbildningssystemet finns framförallt i skollagen. Riksdagen antog *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet* (rskr 2009/10:370) i juni 2010 och lagen börjar gälla från och med juli 2011. Alla skolformer, från förskola till vuxenutbildning, omfattas av den nya skollagen oavsett om huvudmannen är en kommun, ett landsting, staten eller en enskild. De internationella åtaganden om mänskliga rättigheter som Sverige som stat har gjort – bestämmelser om icke-diskriminering, rättigheter för personer med funktionsnedsättning och bestämmelser om barnets bästa – bildar grunden för skrivningarna i den nya skollagen. Det bidrar till större tydlighet om att skolans värdegrund baseras på de mänskliga rättigheterna.

Kapitel 4 i den nya skollagen ägnas åt kvalitet och inflytande. Här står att elever ska ha inflytande över sin utbildning, att de ska ha möjlighet att ta initiativ till frågor om sitt inflytande över utbildningen och att deras arbete med inflytande ska uppmuntras:

”Barn och elever ska ges inflytande över utbildningen. De ska fortlöpande stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen och hållas informerade i frågor som rör dem. Informationen och formerna för barnens och elevernas inflytande ska anpassas efter deras ålder och mognad. Eleverna ska alltid ha möjlighet att ta initiativ till frågor som ska behandlas inom ramen för deras inflytande över utbildningen. Elevernas och deras sammanslutningars arbete med inflytandefrågor ska även i övrigt stödjas och underlättas.”

(prop. 2009/10:165)

Den nya skollagen är därmed tydlig med att en viktig del av elevinflytande är rätten till information, att eleverna alltid har rätt att ta initiativ till frågor om sin utbildning samt att skolan ska stödja och underlätta elevernas inflytande och delaktighet. Det är ett klart framsteg jämfört med skrivningen i den tidigare skollagen:

”Eleverna skall ha inflytande över hur deras utbildning utformas. Omfattningen och utformningen av elevernas inflytande skall anpassas efter deras ålder och mognad.”

(Skollagen 1985:1100)

En nyhet i skollagen är att det vid varje skola ska finnas ett eller flera forum för samråd med elever och vårdnadshavare, det senare i grundskolan, i förskolan och på fritidshem. Ett forum för samråd ska ha två huvuduppgifter. Den ena är att vara en arena där elever och vårdnadshavare kan föra fram förslag och synpunkter om skolans verksamhet och det andra är att rektorn ska informera elever och vårdnadshavare om skolans verksamhet. Forumet ska dock inte behandla ärenden som rör enskilda elever, föräldrar eller personal. Synpunkter på undervisningen bör även i framtiden via elevråd eller liknande framföras till den undervisande läraren eller till rektor (prop. 2009/10:165).

Den nya skollagen ger kommuner och landsting fortsatt rätt att inrätta lokala styrelser i de skolor som de är huvudman för. I en lokal styrelse för en förskola eller grundskola ska elevernas vårdnadshavare och de anställda ingå som ledamöter, och för en gymnasieskola elever och anställda. Företrädarna för eleverna eller vårdnadshavarna får inte vara fler än övriga ledamöter.

I läroplanen för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94) regleras elevers inflytande i form av mål och riktlinjer. Målen som skolan ska sträva mot är att alla elever successivt ska öka sitt inflytande över sin utbildning och arbetet i skolan samt att eleverna ska ha kunskap om de demokratiska principerna och lära sig arbeta under demokratiska former. Riktlinjen är att alla som arbetar i skolan ska:

”... främja elevernas förmåga och vilja till ansvar och inflytande över den sociala, kulturella och fysiska skolmiljön.”
(Lpo 94)

Skolverket har inte lämnat några förslag till ändringar för elevinflytande i de nya läroplan som håller på att tas fram och som enligt planerna införs läsåret 2011/12.

I grundskoleförordningen finns inskrivet att varje skola ska ha en arbetsplan för hur målen i läroplanen ska genomföras och att företrädare för eleverna ska vara representerade vid planeringen av arbetet. Även när skolans ordningsregler bestäms ska eleverna vara företrädare. Det står också att eleverna ska ges tillfälle att tillsammans med läraren ta upp frågor som är av gemensamt intresse för eleverna i varje klass eller undervisningsgrupp. Formerna för detta ska vara bestämda i arbetsplanen. Det finns dock inget krav på att grundskolans klasser ska ha klassråd, även om de flesta skolor ändå har det (grundskoleförordning 1994:1194).

Gymnasieförordningen innehåller precis som grundskoleförordningen regler för att eleverna ska vara representerade när skolans arbetsplan och ordningsregler tas fram. I gymnasieförordningen finns dock även ett krav på att varje klass ska ha klassråd där eleverna kan diskutera frågor som är av intresse för dem. Dessutom ska det finnas en

skolkonferens där lärare, rektor och övrig skolpersonal tar upp frågor som är av betydelse för eleverna tillsammans med elevrepresentanter (gymnasieförordning 1992:394).

Arbetsmiljölagens tillämpning i skolan

Utöver i läroplanerna och skollagen finns regleringar av elevinflytande i arbetsmiljölagen. I denna står att den som genomgår en utbildning ska likställas med en arbetstagare och att denna ska ges möjlighet att påverka utvecklingen av sin arbetsituation. Det ska dessutom finnas elevskyddsombud som ska medverka i skyddsverksamheten och som ska väljas av eleverna själva (arbetsmiljölag 1977:1160). Även enligt arbetsmiljöförordningen får skyddsombuden närvara och yttra sig vid skyddskommitténs möten (arbetsmiljöförordning 1977:1166).

Även i Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2004:13) finns bestämmelser om elevskyddsombudens medverkan i skolans arbetsmiljöarbete. Enligt dessa bestämmelser ska rektorn aktivt främja elevernas medverkan i arbete med arbetsmiljön. Rektor ska se till att alla elever informeras om på vilket sätt och i vilka former de har rätt att delta i arbetsmiljöarbetet. Informationen ska också syfta till att utveckla elevernas kunskaper om arbetsmiljö så att de på bästa sätt kan delta i skolans arbetsmiljöarbete genom elevskyddsombud. Elevskyddsombuden ska ha möjlighet att samverka med andra om arbetsmiljöfrågor samt kunna föra fram sina åsikter om arbetsmiljön regelbundet till rektor (SKOLFS 2004:13).

Skydd mot diskriminering i skolan

Enligt den diskrimineringslag som trädde i kraft 2009 får inga barn, elever eller studenter som deltar i undervisning i någon verksamhet som faller under skollagen diskrimineras. Varje utbildningsanordnare, det vill säga någon som bedriver utbildning eller annan verksamhet enligt skollagen, ska upprätta en likabehandlingsplan (diskrimineringslag 2008:567). Enligt skollagen ska varje skola dessutom varje år utforma en plan mot kränkande behandling och diskriminering (prop. 2009/10:165). Skrivningen är i stort sätt oförändrad i den nya skollagen jämfört med i den tidigare. Skolverket har också utfärdat allmänna råd om hur skolorna ska arbeta med att främja likabehandling och motverka diskriminering (SKOLFS 2007:7).

Barn- och elevombudet, Beo, inrättades 2006 för att utreda enskilda elevärenden (förordning 2006:1083). Barn- och elevombudet övervakar tillsammans med Skolinspektionen den del av skollagen som handlar om kränkande behandling. Tillsammans med Diskrimineringsombudsmannen ska Barn- och elevombudet också arbeta för att motverka kränkningar, diskriminering och trakasserier av barn och elever. En mycket viktig uppgift är att ta tillvara barns och elevers rättigheter. Det innebär att Barn- och elevombudet utreder anmälningar om kränkande behandling och kan företräda enskilda barn och elever i domstol.

Inflytande i högre utbildning

Även på högskolan finns studenter som tillhör ungdomsgruppen. I högskoleförordningen (1993:100) står att högskolan i sin årsredovisning ska redogöra för hur de arbetat med studentinflytande under året samt att studentkåren har rätt att lämna sin syn på högskolans arbete med frågorna. Studenters rätt att vara representerade i universitetets eller högskolans styrelse samt i

fakultetsnämnderna och i de särskilda organen för utbildning och forskning regleras närmare i studentkårsförordningen. Från och med 1 juli 2010 är det frivilligt för studenter vid svenska högskolor att vara medlem i en studentkår – samtidigt som fri konkurrens om kårstatus införs. Enligt studentkårsförordningen ska den studentsammanslutning som har störst anslutningsgrad för sitt verksamhetsområde få status som studentkår i perioder om tre år (studentkårsförordning 2009:769).

Alla studenter har rätt att delta i universitetets eller högskolans systematiska kvalitetsarbete. Högskoleverket genomför regelbundna undersökningar om vad studenter, doktorander och lärare tycker om högskolan. De kan också framföra sina synpunkter i kursutvärderingar. Systemet för utvärdering av högskoleutbildning håller på att reformeras och vid årsskiftet 2010/11 ska Högskoleverket påbörja arbetet med kvalitetsutvärdering av utbildningar enligt det nya systemet. Högskoleutvärderingarna kommer då att byggas på tre indikatorer, *lärandemål och examination, läranderesultat* samt *studenternas erfarenheter och inflytande* (prop. 2009/10:139).

Inflytande i den representativa demokratin

Att bli myndig och därmed omfattas av rättigheten att rösta och kandidera i allmänna val är en brytpunkt för ungas formella delaktighet. De unga som ännu inte har uppnått åldern för rösträtt, eller som ännu inte haft tillfälle att utnyttja den, har ett begränsat politiskt medborgarskap. Denna grupp saknar tillgång till den representativa demokratin viktigaste kanal för inflytande och är därmed i högre grad hänvisad till mer informella kanaler för att påverka samhälleliga beslut.

Rättigheterna att rösta och ställa upp som kandidat i val till riksdagen står i regeringsformen

och omfattar alla svenska medborgare som är eller varit i bosatta i landet och som fyller 18 år senast på valdagen (kungörelse 1974:152 om beslutad ny regeringsform). För val till landstings- och kommunfullmäktige hittar man motsvarande rättigheter i kommunallagen (1991:900) och gäller även här unga som senast på valdagen fyller 18 år.

Inflytande i hemkommunen

Utöver rösträttsåldern finns få lagar som uttryckligen reglerar just ungas inflytandemöjligheter i den representativa demokratin. En av dessa är följande skrivelse i kommunallagen som ger kommunerna rätten att instifta olika brukarråd – till exempel ungdomsråd – trots att den inte pekar ut barn och unga specifikt:

*”Nämnderna skall verka för att samrådet
sker med dem som utnyttjar deras tjänster.”*
(Kommunallag 1991:900, 6 kap 8 §)

Det finns dock dokument med annan status än lagar som anger riktlinjer för ungas rätt till inflytande i den representativa demokratin. I den senaste ungdomspolitiska propositionen förespråkas ungas inflytande över samhällsplaneringen och att de deltar i allmänna val som viktiga frågor inom området. Ökad information och fler unga i partiväsendet lyfts fram som viktiga faktorer för att locka till sig unga. Ytterligare ett medel för ökad delaktighet som lyfts fram är kommunernas arbete med inflytandeforum för unga. Dessutom påpekas att främjandet av ungas inflytande i samhället är ett viktigt led i att motverka utanförskap bland unga samt att unga ska ha möjlighet att påverka förhållanden i både den privata sfären och samhället i stort i samma utsträckning som andra. Kommunerna uppmanas att involvera unga i det lokala beslutsfattandet genom till exempel

ungdomsforum och genom att ta fram handlingsplaner för ungdomspolitiken (prop. 2004/05:2).

Artikel 12 i barnkonventionen, som ställer krav på att barn och unga ska få inflytande i frågor som rör dem, har varit ett viktigt stöd för olika samhällsaktörers arbete för att stärka ungas möjligheter att påverka sin situation. Barnombudsmannen, BO, har i uppdrag att utbilda och informera om barnkonventionen, och också att bevaka hur den följs i samhället.

Inflytande inom folkhälsopolitiken

Som vi beskrivit berörs frågan om ungas rätt till inflytande och delaktighet inom ungdomspolitiken och inom barnrättspolitiken. Även andra politikområden innehåller dock ibland skrivningar som anspelar på ungas inflytande. Tydligast är detta inom folkhälsopolitiken. I propositionen *En förnyad folkhälsopolitik* lyftes delaktighet och inflytande i samhället fram som en grundläggande förutsättning för folkhälsa, samt att rätten till delaktighet och inflytande ska gälla oavsett kön, etnisk eller religiös tillhörighet, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder (prop. 2007/08:110). Särskild vikt bör läggas vid barns, ungas och äldres möjligheter till inflytande och delaktighet i samhället för att det nationella folkhälsomålet ska kunna nås. Statens folkhälsoinstitut har det sektorsövergripande uppföljningsansvaret för politikområdet, men propositionen pekar på att även andra myndigheter likväl som den ideella sektorn, kommuner, länsstyrelser, regioner och landsting har ett stort ansvar för att folkhälsopolitikens mål ska kunna nås (prop. 2007/08:110).

Internationella överenskommelser

Sverige som stat har förbundit sig att följa ett antal internationella åtaganden som antingen reglerar eller fungerar som riktlinjer för ungas rätt till inflytande inom olika livssfärer. Direkt styrande är den *Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna*, *Lissabonfördraget*, och dess artikel 24 som beskriver barnets rättigheter. Sverige ratificerade *barnkonventionen* 1990 som ett av de första länderna. Att ett land har ratificerat en konvention innebär att landet folkrättsligt har bundit sig till att förverkliga den. Arbetet med att införliva barnkonventionens mening i svensk lagstiftning har därför pågått sedan många år. Därutöver har Sverige även förbundit sig att främja ungas inflytande i samhället i stort genom det förnyade ungdomspolitiska EU-samarbetet samt *Europarådets ungdomspolitiska resolution* och *Agenda 2020* (Europarådet 2008a).

Ungdomspolitiken i EU är inget lagstiftningsområde, utan man arbetar enligt OMC-metoden (Open Method of Coordination). Detta innebär att medlemsstaterna frivilligt sätter upp gemensamma mål som varje medlemsstat ansvarar för att arbeta med. Medlemsstaterna utbyter erfarenheter och kunskap med varandra och medlemsstaterna och kommissionen utvärderar regelbundet arbetet med de gemensamma målen.

De övergripande målen för det ungdomspolitiska EU-samarbetet är att skapa fler och jämlika möjligheter för alla unga inom arbete och utbildning, samt att främja aktivt medborgarskap, social delaktighet och solidaritet bland alla unga. För att arbeta mot dessa övergripande mål har man identifierat åtta målområden med föreslagna initiativ på åtgärder under varje målområde. Målområdena är utbildning; sysselsättning och entreprenörskap; hälsa och välmående; delta-

gande; ideellt engagemang och frivilligarbete; social delaktighet; unga och världen; kreativitet och kultur. Olika områden kommer att prioriteras under olika perioder. Varje period sträcker sig över 18 månader och under perioden januari 2010 till juni 2011 kommer den övergripande prioriteringen att vara ungas delaktighet (Europeiska unionens råd 2009).

Delaktighet är alltså ett eget målområde i det förnyade ungdomspolitiska EU-samarbetet, med målet att främja ungas aktiva medborgarskap genom att stödja deras delaktighet i den representativa demokratin och det civila samhället. För att nå detta mål bör medlemsstaterna bland annat utveckla och uppmuntra ungas deltagande, verka för att unga deltar i den representativa demokratin och ge stöd till ungdomsorganisationer. Detta ska genomföras tillsammans med unga och ungdomsorganisationer med hjälp av en särskild metod, den strukturerade dialogen. Dialogen innebär samråd med unga och ungdomsorganisationer på alla nivåer i medlemsstaterna, liksom samråd vid de EU-ungdomskonferenser som ordförandeländerna anordnar och under den europeiska ungdomsveckan (Europeiska unionens råd 2009).

I Europarådets resolution om ungdomspolitiken stadgas att ungas aktiva deltagande i demokratiska processer och strukturer ska främjas (Europarådet 2008b). Europarådets ungdomspolitiska prioriteringar för de kommande åren redovisas i deklARATIONEN *Agenda 2020*. I agendan anges de tre prioriterade områdena som också tas upp i resolutionen: mänskliga rättigheter och demokrati; mångfald och interkulturell dialog; social inkludering av unga (Europarådet 2008a). Från både Europeiska unionen och Europarådet finns det alltså tydliga riktlinjer om att unga ska ha inflytande i samhället i stort.

Referenser

- Europarådet (2008a). *The future of the Council of Europe youth policy: AGENDA 2020 Declaration*, 8th Council of Europe Conference of Ministers responsible for Youth. Kyiv, Ukraine 10–11 October 2008.
- Europarådet (2008b). *Resolution CM/Res(2008)23*.
- Europeiska gemenskapernas kommission (2001). *Europeiska Kommissionens vitbok. Nya insatser för Europas ungdom*.
- Europeiska unionens råd (2009). *Rådets resolution om förnyade ramar för det europeiska samarbetet på ungdomsområdet (2010–2018)*, nr: 14451/09 JEUN 46 EDUC 157 SOC 597.
- Proposition 1998/99:115. *På ungdomars villkor*.
- Proposition 2004/05:2. *Makt att bestämma – rätt till välfärd*.
- Proposition 2007/08:110. *En förnyad folkhälsopolitik*.
- Proposition 2008/09:1. *Budgetpropositionen för 2009*.
- Proposition 2009/10:139. *Fokus på kunskap – kvaliteten i den högre utbildningen*.
- Proposition 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.
- Proposition 2009/10:232. *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige*.
- Regeringens skrivelse 2009/10:53. *En strategi för ungdomspolitik*.
- Regeringens skrivelse 2009/10:370. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*. 2009/10:UbU21.
- Ungdomsstyrelsen (1999). *Svensk ungdomspolitik*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- ## Lagar och förordningar
- Arbetsmiljöförordning (1977:1166), 6 a § och 8 a §.
- Arbetsmiljölagen (1977:1160), 1 kap. 3.1 § och 2 kap. 1 § och 6 kap. 17–18 §§.
- Diskrimineringslag (2008:567), 2 kap. 5 § och 3 kap. 16 §.
- Förordningen (2001:1060) om statsbidrag till ungdomsorganisationer.
- Förordning (2006:1083) om barn och elevers deltagande i arbetet med planer mot diskriminering och kränkande behandling (uppdaterad t.o.m. 2008:946), 2 §.
- Föräldrabalk (1949:381), ändring (2006:458), 6 kap. 2 §.
- Grundskoleförordning (1994:1194), 2 kap. 23 §, 6 kap. 8 b § och 3 kap. 6 §.
- Gymnasieförordning (1992:394), 1 kap. 13 §, 6 kap. 20 b §, 4 kap. 3–4 §§ samt 4 kap. 5–10 §§.
- Högskoleförordning (1993:100), 1 kap. 7b §, 2 kap. 1, 2 och 7 §§, 3 kap. 3 §.
- Kommunallag (1991:900), 4 kap. 2, 3 & 5 §§, 6 kap. 8 §.
- Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform, 3 kap. 2 § och 10 §.
- Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, 1 §.
- Lpo 94 (1994). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SKOLFS 2004:13. *Skolverkets föreskrifter om elevmedverkan i skolans arbetsmiljöarbete genom elevskyddsombud*.
- SKOLFS 2007:7. *Skolverkets allmänna råd för arbetet med att främja likabehandling och för att motverka diskriminering och annan kränkande behandling*.
- Skollag (1985:1100), 4 kap. 2 §, 5 kap. 2 § och 14 kap. 7 och 8 §§. Författningen upphävdes 2010-08-01 genom SFS 2010:801. S. 144.
- Socialtjänstlag (2001:453) ändring (2007:1315), 3 kap. 5 §.
- Studentkårsförordning (2009:769).
- ## Konventioner
- Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*.
- Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna*, artikel 24.
- FN:s konvention om barnets rättigheter*, artikel 12.

DEL 1

- Kapitel 3** Familjedemokrati
- Kapitel 4** Delaktighet på den fria tiden
- Kapitel 5** Föreningslivet
- Kapitel 6** Utbildning och medbestämmande
- Kapitel 7** Inflytande på arbetet
- Kapitel 8** Delaktighet bland unga utanför
- Kapitel 9** I den representativa demokratin
- Kapitel 10** Unga väljare i Sverige 1956–2006

KAPITEL 3

Reservdel-Tillbehör
Utför Reparationer

Säljer-Köper

Nytt-Begagnat

0730-465 789

WWW.CYKELKLINIK.COM

Familjedemokrati

text: Stefan Persson

När man funderar över vilka faktorer som bestämmer om man har inflytande över sitt liv och sin vardag kommer förmodligen många av oss att tänka på i vilken utsträckning beslutsfattare och andra mer informella ledare i vår omgivning agerar demokratiskt eller inte. En stor del av forskningen kring familjedemokrati har tagit avstamp i just detta antagande och föräldrar har setts som synonyma med ledare (jfr Austin & Pinkleton 2001, Baldwin 1955, Cheung, Lee, Chan, Liu & Leung 2004, Ferguson, Hagaman, Grice & Peng 2006, Flanagan, Gally, Gill, Gally & Nti 2005, Merelman 1980, Tomanovic 2003).

När man frågat barn och unga om de har inflytande och känner sig delaktiga hemma har detta tolkats som ett uttryck för en högre eller lägre grad av demokratiskt föräldraskap. Ett sådant perspektiv innehåller ett antagande om att föräldrar är på ett visst sätt oberoende av sina barn. De vuxna är lika demokratiska eller odemokratiska oavsett vilket barn de har framför sig. Ovanstående har varit fallet inom utvecklingspsykologin där merparten av forskningen inom familjedemokrati sorterats in under ”parenting styles” eller föräldrastilar (jfr Baumrind 1966, Gray & Steinberg 1999, Lee, Daniels, & Kissinger 2006, Fletcher, Steinberg & Williams-Wheeler 2004) vilket har varit det ledande synsättet för forskning

kring föräldraskap inom psykologin de senaste 30 åren. Även inom litteraturen om politisk socialisation har detta antagande varit allmänt accepterat (Amnå, Ekström, Kerr & Stattin 2009). Man har sett det som att ungas politiska uppfattningar, attityder om demokrati och tolerans till stor del är ett resultat av mellan generationer överförda familjevärden och föräldrars uppmuntran till deltagande i olika aktiviteter (jfr Niemi & Jennings 1991, Kandel & Lesser 1969, Sherrod, Flanagan & Youniss 2002, Ter Bogt, Meeus, Raaijmakers & Vollebergh 2001, Vollebergh, Iedema & Raaijmakers 2001). I korthet har ovanstående inneburit att barn och unga huvudsakligen har setts som passiva mottagare av de värderingar kring samhället och människorna i det som föräldrar och andra vuxna förebilder gett uttryck för.

I första delen av detta kapitel presenterar jag ett annorlunda sätt att tänka kring hur familjedemokrati utvecklas där både unga och föräldrar ges en aktiv roll. Jag menar att familjeklimatet skapas tillsammans och att det är sammansättningen av barns och föräldrars egenskaper som är det viktiga för familjedemokratin. I den senare delen av kapitlet undersöker jag sambandet mellan familjedemokrati och social tillit, förtroende för institutioner i samhället, viljan till engagemang i samhället och intresse för politik.

Familjedemokrati

Barns och ungas inflytande i familjen är nära länkat till FN:s konvention om barnets rättigheter och då kanske framförallt artikel 12 som säger att barnet har rätt att uttrycka och få sina åsikter beaktade i alla frågor som berör henne eller honom. Detta har oftast tolkats som att barnet har rätt till att vårdnadshavarna lyssnar till och låter barnet vara med och bestämma i frågor som rör eller påverkar barnet (Helwig & Turiel 2002). Studier har visat att uppfattningen att man behandlas rättvist, inte känner sig kontrollerad, upplever sig autonom och kan göra sin röst hörd i familjebeslut är viktiga aspekter i välfungerande relationer mellan barn och föräldrar och i ungas välmående (Barber 1996, Brody, Moore & Glei 1994, Dalbert & Stoeber 2006, Deci & Ryan 2000, Fuligni & Eccles 1993, Grolnick 2003, Kerr & Stattin 2000).

Vid en första anblick är det kanske inte överraskande att ungas upplevelse av att vara aktiva och självständiga individer som behandlas med respekt, blir lyssnade till och uppfattar att de kan påverka sin omgivning är relaterat till deras välmående. Trots detta har barn och unga inom denna forskning sällan betraktats som aktiva individer med förmåga att påverka sin verklighet genom att tolka och reagera på den. Ungas reaktioner på den verklighet de lever i har i stället i huvudsak varit intressanta som utfall av hur demokratiskt omgivningen har bemött dem. Deras beteenden och upplevelser av verkligheten har helt enkelt inte varit intressanta eller setts som något som skulle kunna *påverka* omgivningen (till exempel föräldrar) till att vara mer eller mindre demokratiska.

I linje med detta resonemang drogs slutsatsen i en EU-rapport (Council of Europe 2006) att ett av problemen med att göra barns och ungas rättigheter till en del av vardagslivets interaktioner är att kunskapen om hur ett demokratiskt familjeklimat blir till är mycket begränsad, trots att familjen ses som en av de främsta arenorna för socialisationen av barn.

Merparten av den tidigare forskningen har sålunda handlat om demokratiskt föräldraskap. I praktiken innebär det att det är föräldrarnas attityder och handlingar som ligger bakom barns och ungas uppfattningar om hur delaktiga de är i exempelvis familjebeslut. Detta innebär att det demokratiska föräldraskapet realiserar oberoende av barnens och ungdomarnas agerande. Rimligheten i detta har diskuterats men någon teori där föräldrar och barn *tillsammans* skapar det demokratiska familjeklimatet finns inte. Under de senaste åren har det dock kommit ett antal studier som testat teorier om att barn och föräldrar påverkar *varandra*. Dessa studier har bland annat påvisat att förändringar i föräldrarnas beteende kan förutsägas utifrån ungdomarnas tidigare beteende (jfr Kerr, Stattin & Pakalniskiene 2008, Meeus, Branje & Overbeek 2004). Det är alltså rimligt att anta att föräldrar reagerar och agerar på ungas beteende precis som unga reagerar och agerar på föräldrars beteende.

Mot en ny teori

När den forskargrupp som jag ingår i har arbetat med att ta fram nya idéer kring demokratiskt föräldraskap eller familjedemokrati har vi utgått från systemteori och tankar kring ömsesidig öppenhet i familjen (jfr Stattin, Persson, Burk & Kerr 2009, Persson 2009). Fokus har förskjutits från de enskilda individerna till det dynamiska samspelet mellan dem: person A:s beteende mot person B är vad person B reagerar och agerar på och i nästa interaktion reagerar och agerar person A på person B (Whitchurch & Constantine 1993). Familjedemokrati blir då mer ett resultat av relationen mellan alla ingående parter än ett resultat av enskilda isolerade individer. Av största betydelse i detta perspektiv är att både föräldrar och barn teoretiskt har möjlighet att påverka och förändra sina relationer. Detta står i stark kontrast till socialisationsmodeller där föräldrarna påverkar barnen oberoende av barnens egenskaper. I den typen av teoretiska modeller ses ungdomarnas beteenden som utfall av hur föräldrarna agerat mot dem och inte som något som föräldrarna reagerar och agerar på. Problemet är inte föräldrarnas roll i ett sådant perspektiv utan att ungdomarnas roll och möjligheter att påverka sin omgivning saknas.

Om vi utgår från att föräldrar och ungdomar skapar familjeklimatet tillsammans måste vi försöka att identifiera vilka egenskaper och beteenden hos *både* ungdomar och föräldrar som kan tänkas stärka eller underminera ett demokratiskt familjeklimat. I litteraturen om demokratiskt föräldraskap beskrivs dessa som att barnen har inflytande i beslut och kan uttrycka sina åsikter fritt. Demokratiska föräldrar beskrivs som föräldrar som ser

sina barn som egna individer och som involverar dem i beslut.¹ Men vad är det då som gör att kommunikationen mellan människor fungerar? Människors villighet att tala om sig själva ökar när de upplever att de blir bemötta med värme och uppmärksamhet. Det har även visat sig att graden av upplevd intimitet spelar in (jfr Cordova & Scott 2001, Darling, Cumsille, Caldwell & Dowdy 2006, Marshall, Tilton-Weaver & Bosdet 2005). Unga föredrar att tala med vuxna som lyssnar uppmärksamt på dem och försöker förstå hur de tänker och känner (Collins & Miller 1994, Grusec 2007). Hur varma och intresserade ungdomarna upplever att föräldrarna är borde påverka hur öppet ungdomarna talar om sig själva och också göra det lättare för dem att uttrycka sina åsikter. Om föräldrarna däremot reagerar negativt på vad ungdomarna berättar, eller inte visar intresse för dem, så tystnar ungdomarna förmodligen och familjen blir mindre öppen och därigenom mindre demokratisk. Här stannar de socialisationsmodeller som antar att huruvida ungdomarna upplever sina familjer som demokratiska eller inte är något som föräldrarna gör oberoende av ungdomarna. Familjedemokrati bör därför ses som ett ömsesidigt förhållande byggt på öppenhet och respekt. På samma sätt som föräldrar kan öppna eller stänga för ungas kommunikation tänker vi oss att unga kan öppna eller stänga för föräldrars kommunikation.

Dessa antaganden testas systematiskt genom tre studier (Persson, Stattin & Kerr 2004, Persson, Stattin & Kerr 2009, Stattin et al. 2009) som ingår i min doktorsavhandling *Adolescents' role in democratic "parenting"* (Persson 2009). Här presenteras resultaten av dessa tre studier.²

Ser unga sina familjer som demokratiska?

I den första studien (Persson et al. 2004) undersöktes ett antal faktorerers betydelse för om unga ser sina familjer som demokratiska eller inte. Om föräldrarna reagerar negativt på ungdomarnas kommunikation, och använder skuldbeläggning istället för att vara öppna i sin kommunikation och diskutera och bestämma saker tillsammans med dem, leder detta förmodligen till att ungdomarna känner att det inte är möjligt eller lönt att uttrycka sina egna åsikter. Å andra sidan borde den värme föräldrarna visar i sin relation till ungdomarna samt föräldrarnas egen villighet att tala om sig själva, uppmuntra ungdomarna att kommunicera sina åsikter till föräldrarna. På samma sätt finns det ett flertal aspekter hos ungdomarna som kan tänkas påverka om familjen fungerar demokratiskt. Ungdomarnas öppenhet i kommunikationen med föräldrarna borde, förutom att fungera som kommunikationsöppnare hos föräldrarna själva, tänkas ge föräldrarna god kunskap om sina tonårsbarn. Att ha god kunskap om sina barn borde underlätta för föräldrarna när de ska bestämma saker tillsammans. Men om ungdomarna inte respekterar familjeregler, ljuger, är avvisande eller betar sig oansvarigt kan detta leda till att föräldrarna inte respekterar eller litat på vad de säger och i förlängningen inte heller lyssnar till och tar hänsyn till deras uppfattningar. De fattar beslut utan att lyssna på ungdomarna och familjen blir mindre demokratisk.

Vi använde enkätdata från drygt tusen 15–16-åringar (48 procent killar och 52 procent tjejer) och deras föräldrar i en svensk stad. Deltagandet var 83 procent för ungdomarna och 67 procent för föräldrarna. Ungdomarna instruerades att tänka på sina familjer som om det vore ett land med föräldrarna som ledare. Det fanns fyra olika styrelseskick att välja mellan:

- (1) Det är ett demokratiskt land där man respekterar varandra och folk diskuterar och bestämmer tillsammans. Ibland kan det vara konflikter men man försöker lösa det tillsammans. Alla kan påverka besluten.
- (2) Det är ett diktatoriskt land där det finns ledare som bestämmer över de andra. Endast ledarna kan påverka besluten.
- (3) Det är ett anarkistiskt land där alla gör som de själva vill. Det finns inga klara regler och det finns inga ledare.
- (4) Det är ett land där man gjort revolution. De som bestämde tidigare kan inte bestämma idag. De gamla ledarna har ingen makt kvar.

En majoritet (72 procent) såg sina familjer som demokratier, några såg sina familjer som diktaturer (12 procent) eller anarkier (12 procent) och 4 procent angav att en revolution ägt rum. För att pröva om ungdomarnas egenskaper hade betydelse för familjedemokratin tog vi i analysen först hänsyn till egenskaperna hos föräldrarna och sedan till ungdomarnas egenskaper. Det visade sig att när hänsyn även togs till ungdomarnas egenskaper blev modellen mer meningsfull. Detta innebär att vad unga gör och vilka egenskaper de visar i familjen har betydelse för om familjen upplevs som demokratisk eller inte. De faktorer som

hade avgörande betydelse för om ungdomarna tyckte att familjen fungerade som en demokrati eller inte när både föräldrarnas och ungdomarnas egenskaper ingick i analysen var:

(a) hur mycket värme ungdomarna tyckte att föräldrarna visade dem

- berömmar mig utan någon speciell orsak
- visar med ord och gester att de tycker om mig.

(b) hur mycket tillit föräldrarna kände att de hade till ungdomarna

- litar ni på att barnet inte hamnar i dåligt sällskap?
- litar ni på att barnet gör sitt bästa i skolan?

(c) ungdomarnas öppenhet i kommunikation gentemot föräldrarna

- berättar du hemma om hur du klarar dig i skolan?
- döljer du mycket för dina föräldrar om vad du gör på kvällar och helger?
- berättar du för din mamma eller pappa hur du verkligen känner innerst inne?

(d) i vilken utsträckning föräldrarna uppfattade att ungdomarna följde regler hemma

- vad gör barnet vanligen när ni föräldrar säger till honom/henne att sluta göra något som ni inte gillar?
 - slutar med detsamma?
 - lyssnar inte alls på vad ni säger?

Samtliga skalor bestod av minst fem frågor, här presenteras dock endast exempel på frågorna som ingick i de olika skalorna.

De aspekter som stack ut som allra viktigast för om ungdomarna såg sina familjer som demokratier var hur mycket värme ungdomarna tyckte att föräldrarna visade dem och hur öppna ungdomarna var i kommunikationen med föräldrarna. Detta pekar på att dessa två aspekter förmodligen står i ett dynamiskt samspel med varandra. I stort visar studien att ett demokratiskt familjeklimat inte skapas enbart av föräldrarna utan egenskaper hos ungdomarna har också betydelse. Det demokratiska familjeklimatet handlar således förmodligen mer om det dynamiska samspelet mellan föräldrar och ungdomar än om demokratiskt ”föräldraskap”.

Syskonens betydelse för familjedemokratin

Precis som de flesta studier av relationer mellan föräldrar och barn undersökte vi relationen mellan ett specifikt barn i en familj och föräldrarna. I systemteorier antas det dock att om en del i systemet ändras så påverkar det även andra delar i systemet. Detta skulle innebära att det är möjligt att hur öppet ett barn i en familj är i sin kommunikation med föräldrarna skulle kunna påverka hur demokratiskt ett syskon upplever föräldrarna. Detta var frågan i nästa studie (Persson et al. 2009). I den frågade vi oss om barns öppenhet i kommunikationen, normbrytande beteenden och i vilken utsträckning de ignorerade familjeregler hade betydelse för ett syskons uppfattning om hur demokratisk familjen är. Data kommer från en longitudinell studie som involverade samtliga mellan 10 och 18 år och deras föräldrar i en hel kommun (10 till 18-studien). Studien bygger helt på svar från frågeformulär och cirka 3 000 ungdomar deltog årligen i fem år. För att ingå i syskonstudien var deltagarna tvungna att ha samma adress under den period som vi använde data från (3 år) samt vara mellan 10 och 15 år. Slutligen ingick 146 syskonpar. Som mått på familjedemokrati frågade vi ungdomarna:

- i vilken utsträckning föräldrarna lyssnade på dem när något skulle bestämmas
- om de tyckte att de hade inflytande och kände sig delaktiga
- om deras synpunkter kunde ändra de beslut som togs
- om de fick tala till punkt i diskussioner
- om de upplevde att de fick vara med och bestämma.

Detta mått på ungas inflytande innehåller inga referenser till vad de får vara med och bestämma om eftersom det barn och unga vill kunna påverka och ha inflytande över ändrar sig under uppväxttiden.³ För att besvara frågan om ett barn i familjen kan påverka ett syskons uppfattning om hur mycket inflytande hon eller han hade använde vi data från tre olika mätillfällen med ett års mellanrum. Vi fann att *förändringar* mellan år ett och år två i äldre syskons öppenhet i kommunikation, normbrytande beteende (till exempel snattat, stulit en cykel, gjort inbrott eller slagit någon) och huruvida de respekterade familjeregler, förutsade *förändringar* mellan år två och år tre i yngre syskons uppfattningar om hur mycket inflytande de hade i familjen. Ju mer slutna i kommunikationen, desto mer normbrytande beteende och ju mindre de äldre syskonen respekterade familjeregler, desto mindre inflytande rapporterade de yngre syskonen. Föräldrarna blev mindre demokratiska. Vi kontrollerade för kön och ålder i analyserna utan att finna några interaktioner mellan kön på syskonparen och de olika förklaringsfaktorerna. Dessa resultat stärker antagandet om att barn och unga kan påverka det demokratiska familjeklimatet. Ett barns beteende påverkar inte endast hur demokratiska föräldrarna är mot honom eller henne utan barnets beteende kan påverka hur föräldrarna är gentemot ett syskon i familjen. Det står också ganska klart att familjedemokrati, eller hur demokratiska föräldrarna är, involverar hela familjen.

Sammanfattningsvis har vi funnit att föräldrarnas värme, som förmodligen fungerar som kommunikationsöppnare, och ungdomarnas öppenhet i kommunikationen verkar vara viktiga aspekter i ungdomarnas inflytande och att dessa aspekter förmodligen står i ett dynamiskt samspel inom familjerna.

Samspelet inom familjen

I den tredje studien (Stattin et al. 2009) undersöktes:

- om de aspekter vi funnit har betydelse för om unga ska se sina familjer som demokratiska
- om dessa aspekter är unika byggstenar av familjedemokrati
- hur det dynamiska samspelet inom familjer ser ut för dessa byggstenar.

Det var 527 ungdomar som svarade (46 procent killar och 54 procent tjejer) på frågor i 10 till 18-studien. Vi använde data från två mättillfällen. Vid det första tillfället var ungdomarna mellan 13 och 15 år och vid andra tillfället var de mellan 15 och 17 år.

Som mått på ungas öppenhet i sin kommunikation slogs frågor från två skalor samman:

hur unga berättar om sitt vardagsliv

- brukar du berätta hemma om hur det är i skolan?

hur unga berättar om tankar och känslor

- talar du om för dina föräldrar hur du verkligen känner?

Föräldrars öppenhet i sin kommunikation mättes med ett mått bestående av:

hur varma ungdomarna upplevde föräldrarna

- berömmar mig utan någon speciell orsak.

hur förstående de uppfattade sina föräldrar

- hur reagerar dina föräldrar vanligen när du gjort något de inte gillar?
 - de försöker att förstå varför du gjorde som du gjorde.

Föräldrars respekt för ungdomarna mättes med skalorna:

föräldrarnas utbrott av ilska

- hur reagerar dina föräldrar vanligen när du gjort något de inte gillar?
 - de blir väldigt arga.

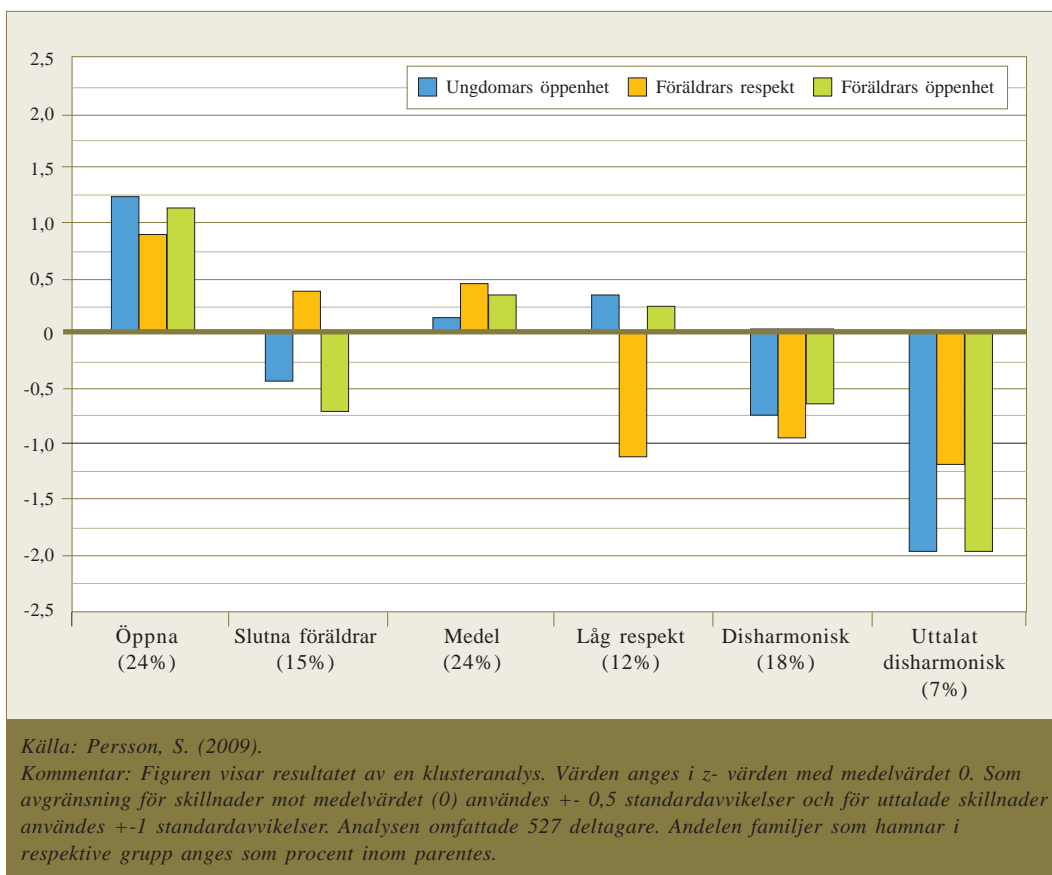
föräldrarnas rejektion

- hur reagerar dina föräldrar vanligen när du gjort något de inte gillar?
 - undviker dig.

Som mått på familjedemokrati använde vi samma mått på inflytande i familjebeslut som användes i syskonstudien. Den första frågan vi ställde var om både ungdomarnas och föräldrarnas öppenhet i kommunikation och föräldrarnas respekt för ungdomarna är unika aspekter av familjedemokrati. Om de är det ska varje aspekt ha unika samband med förändringar över tid i ungdomarnas inflytande i familjebeslut (vårt mått på familjedemokrati). Detta är ett mer krävande test av de aktuella faktorernas betydelse än det som gjordes i studie 1 där all data kom från en och samma tidpunkt (samma mättillfälle). I de analyser som görs här tar vi hänsyn till hur demokratiska ungdomarna uppfattade sina familjer vid det första mättillfället så att vi kan uttala oss om att det är ungdomarnas och föräldrarnas öppenhet och föräldrarnas respekt för ungdomarna som kan förutsäga familjedemokrati och inte tvärtom. Vi fann att var och en av de tre faktorerna hade unika samband med förändringar över tid i hur demokratiska ungdomarna upplevde sina familjer. Både ungdomarnas och föräldrarnas öppenhet mot varandra och att föräldrarna behandlar ungdomarna med respekt visade sig vara separata och unika komponenter för hur stort inflytande unga har i familjebeslut.

Men som tidigare understrukits är det av central betydelse *hur* föräldrar och ungdomar *tillsammans* skapar ett demokratiskt familjeklimat. Detta är att säga att vi vill veta hur de tre aspekterna kombineras i familjer. Det är sammansättningen av de tre aspekterna: föräldrarnas och ungdomarnas öppenhet i kommunikationen med varandra och hur mycket respekt föräldrarna visar ungdomarna inom familjen som är det intressanta nu. Tänk er att det kan finnas många olika typer av familjer som skiljer sig åt i öppenhet och

respekt. Det är ju inte säkert att en kaka smakar gott bara för att de ingredienser man bakar kakan av smakar gott var och en för sig. Och om två kakors ingredienser skiljer sig åt så borde kakorna smaka olika. Kan vi i vårt stickprov finna familjer där både barn och föräldrar är mycket öppna mot varandra och där föräldrarna behandlar barnen respektfullt? Och är det då dessa familjer som upplevs som mest demokratiska? Och tvärtom, borde de familjer där det inte finns ömsesidig öppenhet vara de som är minst demokratiska. Vi tes-

Figur 3.1 Sex olika typer av familjer med utgångspunkt från ungdomarnas öppenhet mot föräldrarna samt föräldrarnas respekt för respektive öppenhet mot ungdomarna. 2002–2004.

tade detta med klusteranalys, ISOA (Bergman, Magnusson & El-Khoury 2003) som sätter de familjer som liknar varandra avseende de tre faktorerna (ingredienserna) i en och samma grupp. Vi fann sex olika grupper av familjer som skiljde sig åt i sammansättning avseende de tre faktorerna (figur 3.1). Grupperna var: *öppna familjer* (uttalad öppenhet hos föräldrar och ungdomar samt föräldrar som visar respekt för ungdomarna, 24 procent), *slutna föräldrar* (låg öppenhet hos föräldrarna, 15 procent), *medel* (ingen av faktorerna avviker särskilt mycket från medelvärdet, 24 procent), *låg respekt* (uttalad låg visad respekt från föräldrar, 12 procent), *disharmonisk* (låga värden på samtliga tre faktorer, 18 procent) och slutligen *uttalad disharmonisk* (uttalad låga värden på samtliga tre faktorer, 7 procent). En fjärdedel av familjerna i vårt stickprov var alltså öppna familjer, men om antagandet om att ömsesidig öppenhet och respekt är viktigt för familjedemokratin borde just den gruppen ha högst medelvärde för hur mycket inflytande ungdomarna har i familjebeslut.

Analysen visade också att ungdomarna upplevde sig ha mest inflytande i de öppna familjerna jämfört med i alla andra grupper. I gruppen som låg kring medelvärdet på alla tre faktorerna upplevde ungdomarna att de hade mer inflytande jämfört med i grupperna *slutna föräldrar*, *disharmonisk* och *uttalad disharmonisk*. Detta visar att hur dessa aspekter "blandas" inom familjen har betydelse för hur demokratiska ungdomarna upplever sina familjer. Det är även viktigt att uppmärksamma att ungdomarnas och föräldrarnas öppenhet följdes åt i familjegrupperna. Det fanns inga grupper där endast en av parterna var öppen. Detta stärker vårt antagande om att det är den ömsesidiga öppenheten som är viktig för familjedemokratin.

Nu vet vi att hur mycket inflytande unga har i familjebeslut skiljer sig åt som en funktion av

familjegrupperna. Men finns det även skillnader i ungdomarnas externa och interna anpassning mellan grupperna? Som mått på extern anpassning användes ett mått på normbrytande beteende (till exempel snattat, stulit en cykel, gjort inbrott eller slagit någon) och frekvens av berusningsdrickande (hur ofta de druckit sig berusade under det senaste året). För intern anpassning användes mått på självkänsla (Rosenberg 1979), depressiva symtom (Olsson & von Knorring 1997) samt föreställande av misslyckande "*jag blir lätt osäker när jag ställs inför nya uppgifter*" (Nurmi & Stattin 1998). Resultaten visade att ungdomar i den öppna gruppen i mindre utsträckning ägnade sig åt normbrytande beteende och i mindre utsträckning drack sig berusade jämfört med grupperna disharmonisk och uttalad disharmonisk. Ungdomarna i den öppna gruppen angav lägre grad av depressiva symtom, högre grad av självkänsla och lägre grad av föreställande om att misslyckas med uppgifter jämfört med alla andra grupper. Ungdomarna i medelgruppen hade i sin tur bättre värden för intern anpassning jämfört med de båda disharmoniska grupperna. Vi fann alltså tydliga skillnader i ungas anpassning beroende på typ av familj. Resultaten grundar sig dock hitills endast på data från ungdomarnas svar.

För cirka 75 procent av ungdomarna fanns svar på vissa frågor även från föräldrarna. Här vill jag främst uppmärksamma föräldrarnas svar på hur mycket kunskap de tyckte sig ha om sina ungdomars fritid. Bland annat frågade vi om:

- vet du vilka vänner ditt barn umgås med på sin fritid?
- vet du hur det går för ditt barn i skolan?

I litteraturen har föräldrars kunskap om sina barn varit synonymt med ett gott föräldraskap och god

anpassning hos barn och unga (se Crouter & Head 2002). Resonemanget har utgått från att föräldrarnas kunskap om sina barn beror på hur mycket kontroll och övervakning de utövat. Alltså, den kunskap föräldrar har om vad deras barn gör på exempelvis sin fritid har de aktivt själva skaffat sig. I motsats till detta finns det studier som visar att det mesta av föräldrarnas kunskap om dessa saker inte kommer från att de frågar ut sina barn utan det är i själva verket snarare så att barnen själva, helt frivilligt, berättar om sina liv för sina föräldrar (Kerr & Stattin 2000, Stattin & Kerr 2000).

Det är således inte helt orimligt att tänka sig att föräldrarnas kunskap skulle vara störst i den öppna familjegruppen där det finns en ömsesidig öppenhet i kommunikationen samt att ungdomarna upplever att föräldrarna respekterar dem – ett demokratiskt familjeklimat genererar helt enkelt att föräldrarna har god kunskap om ungdomarna. Vi jämförde skillnader i föräldrarnas skattningar på hur mycket kunskap de hade om sina ungdomar i de sex grupperna och fann att föräldrar i den öppna gruppen rapporterade mer kunskap jämfört med i grupperna slutna föräldrar och medel och jämfört med de båda disharmoniska grupperna som skattade sig lägre än alla andra grupper. Så föräldrar verkar ha god kunskap när *ömsesidig* öppenhet råder, det vill säga när både de och ungdomarna är öppna mot varandra och ungdomarna känner att de blir behandlade respektfullt.

För att titta närmare på det dynamiska samspelet inom familjerna gjorde vi en klusteranalys till. I denna analys använde vi de tre aspekterna (föräldrars öppenhet, ungdomars öppenhet och föräldrars respekt) från de båda mättillfällena samtidigt, analysen innehöll således sex variabler. Detta gjordes för att accentuera förändringar över tid

inom familjerna. Vi fann nio olika typer av förändring inom familjerna som slogs samman till fem olika förändringsgrupper. Dessa grupper var:

- *ökad öppenhet* (ökningar i föräldrars och ungdomars öppenhet mellan mättillfälle 1 och 2 samt ökning i föräldrars respekt)
- *minskad öppenhet* (minskad öppenhet hos både föräldrar och ungdomar samt minskad visad respekt)
- *minskad öppenhet hos föräldrar* (minskning i föräldrars öppenhet)
- *ökad visad respekt* (ökning i föräldrars visade respekt)
- *oförändrat* (inga signifikanta skillnader mellan mättillfälle 1 och 2).

Vår hypotes var att när förändringar sker i hur familjer fungerar i de tre aspekterna så förändras även föräldrarnas kunskap och ungdomarnas inflytande i familjebeslut. Resultaten visade att föräldrarna i familjegruppen som ökade i öppenhet mellan mättillfälle 1 och 2 också skattade sig ha mer kunskap om sina ungdomar vid tillfälle 2 jämfört med vid tillfälle 1. Vi fann dock inga förändringar för ungdomarnas inflytande i familjebeslut för denna grupp. Den grupp som minskade i öppenhet över tid uppvisade minskningar både för föräldrarnas kunskap och för hur mycket inflytande ungdomarna hade i familjebeslut. I gruppen där föräldrarna blev mindre öppna över tid rapporterade ungdomarna att deras inflytande minskade. Och slutligen, i gruppen där föräldrarna ökade sin respekt för ungdomarna rapporterade ungdomarna att de fick mer inflytande i familjebeslut. Gruppen

som inte hade några förändringar i de tre aspekterna hade inte heller några förändringar i föräldrarnas kunskap eller ungdomarnas inflytande.

Denna analys visar i stort att när familjer *förändras* i föräldrarnas öppenhet, ungdomarnas öppenhet och föräldrarnas visade respekt, förändras även ungdomarnas uppfattningar om hur mycket inflytande de har samt hur mycket kunskap föräldrarna har om dem.

När helst det var möjligt prövade vi om resultaten interagerade med kön eller påverkades av ungdomarnas ålder. Vi fann att dessa resultat, så långt vi kan se, går att generalisera till både killar och tjejer samt att relationerna kvarstår när ålder kontrolleras i analyserna. Vårt antagande att familjedemokrati skapas av *både* barn och föräldrar stärks av att när familjerna förändrades innebär det i merparten av familjerna (63 procent) att både föräldrar och ungdomar förändrades. Föräldrarnas och barnens öppenhet står i ett dynamiskt samspel med varandra och ungdomarnas inflytande i familjebeslut förstås bäst som en integrerad familjeprocess.

Sammanfattning

Att mäta hur mycket inflytande barn och unga har i sina familjer och anta att resultatet visar om föräldrarna är demokratiska eller inte kan vara missledande. Det är nödvändigt att ta hänsyn till att precis som barn reagerar och agerar på vad föräldrar gör och säger så reagerar och agerar föräldrar på vad barn gör och säger. Resultaten från de tre studierna visar entydigt att vad barn och unga gör inte endast ska behandlas som utfall av hur demokratiska föräldrarna är. Barns och ungas beteenden och egenskaper är istället en viktig del i hur familjer fungerar. Fokus behöver flyttas till hur ungdomar och föräldrar interagerar och påverkar varandra och beroende på hur den helhe-

ten ser ut kan det finnas olika typer av utfall. Det är tydligt att föräldrarna är viktiga i socialisationen av sina barn, men det är även barnen själva, även de har förmågan att tolka och reagera på sin omgivning och omgivningen reagerar i sin tur på dem. Detta måste bli tydligt i fortsatta empiriska studier och teorier om familjedemokrati, istället för att fortsätta att definiera familjedemokrati som något föräldrar gör eller inte gör.

Våra resultat visar att ungdomarnas och föräldrarnas öppenhet i sin kommunikation spelar en viktig roll för hur demokratisk familjen är. Detta är enligt många samma grund som demokratin i samhället bygger på. I demokratiska system behövs fria diskussioner där vi känner oss trygga i att uttrycka våra åsikter och blir bemötta med respekt när vi gör det. Att uppfatta att någon lyssnar till oss och tar oss på allvar är viktigt både för vår psykiska och vår fysiska hälsa, detta gäller inte minst barn och unga. Många råd till föräldrar idag går ut på att de ska bestämma regler och se till att de följs, föräldrarna uppmanas att skaffa sig kunskap om sina barn och ungdomar. En kunskap som i själva verket kanske kommer mer från ungdomarna själva än från att föräldrarna övervakat ungdomarna.

Resultaten visar också att förutom att de ungdomar som känner att de har inflytande i sin familj och som lever i familjer som är öppna i sin kommunikation också är de som bäst anpassar sig i familjen och i samhället. Det finns anledning att tro att det inflytande som unga har hemma har samband med deras sociala tillit, deras förtroende för våra politiska organ och institutioner, deras vilja till engagemang i samhället och deras intresse för politik. Detta är ämnet för resten av kapitlet.

Familjedemokrati och ungas sambandsengagemang

Få studier har undersökt kopplingen mellan ett demokratiskt familjeklimat och ungas samhällsengagemang och politiska attityder. Istället har huvudintresset legat på hur föräldrarna påverkar ungdomarnas politiska attityder genom överföring av attityder. I de flesta fall har man frågat ungdomarna själva om föräldrarnas attityder till exempelvis politik och relaterat dessa till ungdomarnas attityder. Detta kan vara missledande eftersom ungdomarna tenderar att projicera sina egna attityder på föräldrarna (Acock 1984). När man istället frågar föräldrarna om deras attityder och ungdomarna om deras är relationen mellan dem betydligt svagare (jfr Gniewosz, Noack & Buhl 2009). Detta kan tas som exempel på att unga inte är passiva mottagare av sina föräldrars attityder och beteenden. De tolkar intrycken och gör dem till sina egna. Ett annat sätt att se på hur och varför det skulle finnas en koppling mellan hur demokratisk familjen är och ungdomarnas sociala tillit eller vilja till engagemang är "context-choice"-modellen (Kerr, Stattin, Biesecker & Ferrer-Wreder 2003).

Enligt denna modell kan upplevelser i ett sammanhang leda till starka känslor (positiva eller negativa) som i sin tur förs vidare till andra liknande sammanhang (Kerr et al. 2003). Om man har haft positiva upplevelser i skolan och bemötts bra av lärare har man förmodligen en positiv attityd till både skolmiljö och lärare. Man känner inget obehag när man går in i en skola och känner sig obesvärad i situationer där någon uppträder i rollen som lärare. Om man däremot haft mindre positiva upplevelser i skolan kan det förmodligen kännas obehagligt i en situation där någon uppträder som lärare eller till och med att gå in i en tom skola. Följden blir att man undviker miljöer som påminner om en skolmiljö. Denna modell kan således för-

klara både attityder till olika sammanhang och varför man undviker vissa och engagerar sig i andra. Modellen kan till exempel förklara ungas val av fritidsaktiviteter (Persson, Kerr & Stattin 2007).

Tanken är att ungas upplevelse av att ha inflytande och vara delaktiga hemma skapar starka känslor som förs vidare i kontakten med andra människor och miljöer som påminner om hemmiljön. Unga som har inflytande hemma och som föräldrarna lyssnar på får positiva känslor av att räknas, de upplever att det är lönt att säga vad de tycker och de känner sig respekterade och värdefulla som personer. De som upplever att de inte har något inflytande i sina familjer skapar istället negativa känslor. Dessa positiva och negativa känslor kan sedan till exempel förklara ungas attityder till vuxna med roller som påminner om föräldrarnas samt till miljöer som påminner om hemmets.

Dataunderlaget som används i följande analyser kommer från en förstudie gjord inom Youth & Society, Örebro universitet. Detta är ett sexårigt forskningsprogram i vilket disciplinerna medier och kommunikation, statsvetenskap och psykologi samverkar i att ta fram och testa nya modeller för att förstå politisk socialisation (se Amnå et al. 2009). I förstudien deltog 723 ungdomar mellan 13 och 18 år (51 procent tjejer och 49 procent killar) från två mindre kommuner i centrala Sverige.⁴

Social tillit och förtroende för politiska institutioner

Att ha tillit till andra människor i samhället och att det finns ett förtroende för hur landet styrs är viktiga förutsättningar för ett demokratiskt samhälle. Som mått på social tillit frågade vi ungdomarna i vilken utsträckning de ansåg att de flesta människor går att lita på och om de flesta människor är rättvisa och inte försöker utnyttja andra. Dessa två frågor slogs samman. Vi frågade även om hur stort förtroende de hade för olika sam-

hällsinstitutioner och grupper (från mycket stort förtroende till mycket litet förtroende). I denna analys skapades en särskild variabel genom att slå samman förtroendet för regeringen, de politiska partierna, riksdagen, EU och politikerna i Europaparlamentet till ett gemensamt index. Som mått på familjedemokrati används samma mått på ungas inflytande i familjebeslut som i studie 2 och 3. Det är:

- i vilken utsträckning föräldrarna lyssnade på dem när något ska bestämmas
- om de tyckte att de hade inflytande och kände sig delaktiga
- om deras synpunkter kunde ändra de beslut som togs
- om de fick tala till punkt när det är diskussioner

- om de upplevde att de fick vara med och bestämma.

Social tillit och förtroende för politiska institutioner förutsades sedan utifrån ungdomarnas inflytande i familjebeslut (variablerna kön och socioekonomisk status hölls konstanta), till exempel:

- hur ofta åker ni i familjen utomlands på semester?
- har ni mer eller mindre pengar i din familj än vad andra familjer har där du bor?

Hypotesen var att ju mer inflytande ungdomarna har hemma, desto mer förväntar de sig att bli bemötta respektfullt och desto positivare känslor har de mot andra människor. Detta grundar sig på att de har blivit lyssnade till och varit delaktiga hemma med sina föräldrar. På samma sätt generaliseras positiva känslor från hur hemmiljön är strukturerad

Tabell 3.1 Effekter av kön, socioekonomisk status, inflytande i familjebeslut samt föräldrars uppmuntran att uttrycka politiska åsikter på ungas sociala tillit. 13–18 år, 2009

		Social tillit
Steg 1	Kön	ns
	Socioekonomisk status	0,16***
Steg 2	Kön	ns
	Socioekonomisk status	0,11**
	Inflytande i familjebeslut	0,22***
Steg 3	Kön	ns
	Socioekonomisk status	0,11**
	Inflytande i familjebeslut	0,21***
	Föräldrars uppmuntran att uttrycka politiska åsikter	ns

Källa: Youth & Society, Örebro universitet, förstudie 2009.

Kommentar: redovisade koefficienter utgör standardiserade regressionskoefficienter. Variabeln kön är kodad: killar = 0 och tjejer = 1. I modellens steg 3 uppgår den förklarade variansen (R^2) till 7 procent och $N = 676$.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; ns = inte signifikant.

Tabell 3.2 Effekter av kön, socioekonomisk status, inflytande i familjebeslut samt föräldrars uppmuntran att uttrycka politiska åsikter på ungas förtroende för politiska institutioner. 13–18 år, 2009

		Förtroende till politiska institutioner
Steg 1	Kön	ns
	Socioekonomisk status	0,15***
Steg 2	Kön	ns
	Socioekonomisk status	0,10**
	Inflytande i familjebeslut	0,15***
Steg 3	Kön	ns
	Socioekonomisk status	0,10**
	Inflytande i familjebeslut	0,13***
	Föräldrars uppmuntran att uttrycka politiska åsikter	ns

Källa: Youth & Society, Örebro universitet, förstudie 2009.

Kommentar: redovisade koefficienter utgör standardiserade regressionskoefficienter. Variabeln kön är kodad: killar = 0 och tjejer = 1. I modellens steg 3 uppgår den förklarade variansen (R^2) till 5 procent och $N = 511$.

p < .05; **p < .01; *p < .001; ns = inte signifikant.*

och fungerar till organisationer och institutioner som är strukturerade på ett liknande sätt.

Resultaten för social tillit presenteras i tabell 3.1. Där framgår att förutom att högre socioekonomisk status (steg 1) var relaterad till större social tillit så var familjedemokrati (steg 2), tydligt kopplad till hur stor tillit ungdomarna hade till andra människor. För förtroendet för politiska institutioner (tabell 3.2) var resultatet snarlikt de för social tillit. Högre socioekonomisk status var relaterad till större förtroende men det var även familjedemokrati. Vi ser alltså att ju högre socioekonomisk status, desto större inflytande i familjebeslut och större social tillit och förtroende hade ungdomarna. Men föräldrar kan ju även uppmuntra sina ungdomar att uttrycka sina politiska åsikter. Detta skulle i så fall skapa känslor som ligger närmare politikområdet. Man skulle kunna argumentera för att måttet på familjedemokrati (ungas inflytande i familjebeslut) är mer generellt och handlar om att ha inflytande oavsett om det är i relation till poli-

tiska frågor eller inte. I så fall skulle familjedemokrati inte längre ha någon betydelse för om föräldrarnas uppmuntran att uttrycka politiska åsikter ingick i analysen samtidigt. Detta testades både i analysen av social tillit och i analysen av förtroende för politiska institutioner. Som mått på föräldrars uppmuntran att uttrycka politiska åsikter användes fyra frågor. Ett exempel var:

- brukar dina föräldrar fråga dig vad du tycker om politik och samhällsfrågor?

Resultaten redovisas i tabell 3.1 och 3.2 (steg 3).

Föräldrarnas uppmuntran var inte tydligt relaterad till varken social tillit eller förtroende för institutioner. Förmodligen är dessa på en så pass generell nivå att specifik uppmuntran att uttrycka sina politiska åsikter inte har någon avgörande betydelse. Kanske är denna aspekt viktigare för att förklara viljan till engagemang och politiskt intresse.

Vilja till engagemang och intresse för politik

I ett familjeklimat där unga räknas och kan påverka sitt vardagsliv borde det läras in att man kan påverka och denna uppfattning kan sedan föras över till andra situationer och till att ha ett politiskt intresse. Man får en generell positiv känsla av att man räknas och kan påverka. För att mäta ungas vilja till engagemang frågade vi i vilken utsträckning de instämde i att:

- det är viktigt att vara med och göra världen bättre
- även om man inte kan förändra saker och ting så är det värt ett försök

- om man tycker att något är fel i samhället måste man försöka att ändra på det.

Dessa tre påståenden slogs samman till ett index som sammanfattar viljan till engagemang varpå vi undersökte hur viljan till engagemang påverkades av graden av demokrati i den egna familjen. Socioekonomisk status och kön hölls konstanta i analysen. Resultaten i tabell 3.3 visar att ungas inflytande (steg 2) är tydligt relaterat till viljan att engagera sig, ju större inflytande, desto större vilja till engagemang. Men det går även att utläsa att tjejer är mer villiga till engagemang än killar (steg 1).

Föräldrars uppmuntran till att uttrycka politiska åsikter lades till i analysen för att se om det hade någon betydelse för viljan till engagemang utö-

Tabell 3.3 Effekter av kön, socioekonomisk status, inflytande i familjebeslut samt föräldrars respektive lärares uppmuntran att uttrycka politiska åsikter på ungas vilja till samhällsengagemang. 13–18 år, 2009

		Vilja till engagemang
Steg 1	Kön	0,27***
	Socioekonomisk status	ns
Steg 2	Kön	0,26***
	Socioekonomisk status	ns
	Inflytande i familjebeslut	0,20***
Steg 3	Kön	0,25***
	Socioekonomisk status	ns
	Inflytande i familjebeslut	0,12**
	Föräldrars uppmuntran att uttrycka politiska åsikter	0,36***
Steg 4	Kön	0,22***
	Socioekonomisk status	ns
	Inflytande i familjebeslut	0,09*
	Föräldrars uppmuntran att uttrycka politiska åsikter	0,30***
	Lärares uppmuntran att uttrycka politiska åsikter	0,24***

Källa: Youth & Society, Örebro universitet, förstudie 2009.

Kommentar: redovisade koefficienter utgör standardiserade regressionskoefficienter. Variabeln kön är kodad: killar = 0 och tjejer = 1. I modellens steg 4 uppgår den förklarade variansen (R^2) till 28 procent och $N = 661$. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; ns = inte signifikant.

ver ungas inflytande (tabell 3.3, steg 3). Resultatet visar att variabeln *föräldrarnas uppmuntran till att uttrycka politiska åsikter* var starkare relaterad till viljan att engagera sig än till inflytande i familjebeslut. Dock försvann inte effekten av inflytande även om relationen försvagades. De gav båda unika bidrag till att kunna förutsäga viljan att engagera sig. Både inflytande i familjebeslut och föräldrars uppmuntran att uttrycka politiska åsikter är sålunda relaterade till en större vilja att engagera sig.

Hur är det då med ungas intresse för politik? Är det här som föräldrarnas uppmuntran till sina ungdomar att uttrycka sina politiska åsikter har mest betydelse? Vi frågade ungdomarna om hur intresserade de är av politik (mycket till inte alls). De

ungas intresse för politik analyserades sedan med utgångspunkt från samma variabler som i de tidigare analyserna. Resultatet (tabell 3.4) visar att när analysen tar hänsyn till föräldrars uppmuntran har inflytande i familjebeslut inte längre någon betydelse för ungas politiska intresse (steg 3). Ungas politiska intresse är större ju mer föräldrarna uppmuntrar dem att uttrycka sina politiska åsikter. Den generella positiva känslan som skapats av ett demokratiskt familjeklimat är inte längre unikt relaterat till politiskt intresse.

För såväl ungas vilja till engagemang som deras politiska intresse visar sig alltså föräldrarnas uppmuntran att uttrycka politiska åsikter vara viktiga variabler. Men lärare skulle också kunna uppmuntra elever att uttrycka sina politiska åsikter

Tabell 3.4 Effekter av kön, socioekonomisk status, inflytande i familjebeslut samt föräldrars respektive lärares uppmuntran att uttrycka politiska åsikter på ungas intresse för politik. 13–18 år, 2009

		Intresse för politik
Steg 1	Kön	0,13**
	Socioekonomisk status	ns
Steg 2	Kön	0,12**
	Socioekonomisk status	ns
	Inflytande i familjebeslut	0,11**
Steg 3	Kön	0,10**
	Socioekonomisk status	ns
	Inflytande i familjebeslut	ns
	Föräldrars uppmuntran att uttrycka politiska åsikter	0,47***
Steg 4	Kön	0,18*
	Socioekonomisk status	ns
	Inflytande i familjebeslut	ns
	Föräldrars uppmuntran att uttrycka politiska åsikter	0,44***
	Lärares uppmuntran att uttrycka politiska åsikter	0,15***

Källa: Youth & Society, Örebro universitet, förstudie 2009.

Kommentar: redovisade koefficienter utgör standardiserade regressionskoefficienter. Variabeln kön är kodad: killar = 0 och tjejer = 1. I modellens steg 4 uppgår den förklarade variansen (R^2) till 26 procent och $N = 655$.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; ns = inte signifikant.

under lektioner i skolan. I undersökningen ingick även snarlika frågor om huruvida lärarna uppmuntrade eleverna att uttrycka sina politiska åsikter. När lärares uppmuntran till eleverna lades till i analyserna av ungdomarnas vilja till engagemang och politiska intresse (steg 4 i tabell 3.3 och tabell 3.4) visade sig detta ha tydliga samband med både viljan till engagemang och politiskt intresse. Både föräldrarnas och lärarnas uppmuntran spelar alltså en roll i ungdomarnas vilja till engagemang och deras intresse för politik.

Sammanfattning

Analyserna har visat att ungas inflytande i familjebeslut (familjedemokrati) har samband med deras tillit till andra människor, deras förtroende för politiska institutioner samt är relaterat till deras vilja att engagera sig. Dock visar sig ungas inflytande i familjen inte vara relaterat till deras intresse för politik sedan hänsyn tagits till om föräldrarna uppmuntrat dem att uttrycka sina politiska åsikter. För ungas vilja till engagemang spelar inflytande i familjebeslut samt föräldrarnas och lärarnas uppmuntran till att uttrycka sina politiska åsikter roll, alla tre ger unika bidrag. Både lärarnas och föräldrarnas uppmuntran till att uttrycka politiska åsikter var unikt relaterade till ungdomarnas politiska intresse. Hur unga uppfattar föräldrar och lärare i dessa avseenden spelar alltså en roll i de aspekter vi tittat på här.

Ett sätt att tänka kring hur ungas inflytande hemma är kopplat till exempelvis social tillit är att känslor som utvecklas i hemmiljön förs över till andra miljöer och människor (context-choice modellen) (Kerr et al. 2003). Om man blivit behandlad med respekt hemma och fått göra sin röst hörd uppstår en positiv känsla mot exempelvis andra vuxna människor, vilket skulle kunna förklara varför inflytande i familjebeslut är relaterat till social tillit. Detta är dock inte det enda sättet på vilket

till exempel erfarenheter av familjedemokrati skulle kunna föras över till andra aspekter av ungas liv. Det är troligt att det vid sidan av betingning även finns en inlärningsmekanism. I ett demokratiskt familjeklimat lär sig förmodligen unga att förhandla, ta initiativ och uttrycka sina åsikter. När de strategierna fungerar för att uppnå mål blir de positivt förstärkta och upprepas igen. Detta kan exempelvis spela en roll i viljan att engagera sig, man har lärt sig att man kan påverka saker. I detta kapitel undersöks inte om det är betingning av känslor eller inläring som är grund för sambandet mellan inflytande i familjebeslut och utfallen i detta kapitel. Context-choice modellen ger dock en värdefull ram för att sätta resultaten i ett vidare sammanhang och för att tänka kring *varför* sambanden finns.

Det är även värt att påpeka att analyserna av variablerna social tillit, viljan till engagemang, förtroende för institutioner och intresse för politik har genomförts med data som samlats in vid en enda tidpunkt, vilket medför vissa begränsningar för vilka slutsatser som kan dras (tvärsnittsdata). Resultaten visar att det finns ett samband mellan dessa variabler och inflytande i familjebeslut, men det går inte säkert att säga att familjedemokrati åstadkommer exempelvis vilja till engagemang. Det kan vara så att det är precis tvärtom. När unga har en vilja att engagera sig och påverka gör de det hemma också vilket i sin tur leder till att de får mer inflytande där. Just detta samspel mellan ungdomarna själva och föräldrarna, skolan och deras kompisar i syfte att förklara ungas samhällsengagemang är viktiga och intressanta frågor.

Hur demokratisk familjen är beror således på både ungdomar och föräldrar. Ungas egenskaper är viktiga för hur en familj fungerar och måste i empirisk forskning behandlas därefter. Ungas *och* föräldrars öppenhet i sin kommunikation är viktiga för hur demokratisk familjen är och detta i sin

tur har betydelse för ungas anpassning till familj och samhälle och spelar även en roll för deras sociala tillit, deras förtroende för politiska institutioner och deras vilja till engagemang. Dock visade analyserna att hur demokratisk familjen är har störst betydelse för ungas sociala tillit och

deras förtroende för politiska institutioner. För ungas politiska intresse hade inflytande i familjebeslut ingen förklaringskraft när föräldrars och lärares uppmuntran till att uttrycka politiska åsikter lades till i analysen. Även för ungas vilja till engagemang hade familjedemokrati begränsad

Tabell 3.5 Beskrivning av variabler och index som ingår i analyserna som redovisas i tabell 3.1–3.4

Variabler och index	Svarsskala
<p>Social tillit mättes med enkätfrågorna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De flesta människor går att lita på • De flesta människor är rättvisa och försöker inte utnyttja en <p>Inflytande i familjebeslut mättes med enkätfrågorna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Du har inflytande och är delaktig i sånt som händer i din familj • Dina föräldrar låter dig vara med när ni ska bestämma något i familjen • Dina föräldrar lyssnar på dig när något ska bestämmas i familjen • När ni diskuterar hemma får du oftast tala till punkt • Dina föräldrar frågar dig när man ska ta beslut i familjen • Om du har synpunkter på saker och ting, så kan de synpunkterna förändra beslut som tas i familjen <p>Vilja till engagemang mättes med enkätfrågorna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Det är viktigt att vara med och göra världen bättre • Även om jag inte kan förändra saker och ting så är det ändå viktigt att göra ett försök • Om man tycker någonting är fel i samhället måste man försöka ändra det <p>Föräldrars uppmuntran att uttrycka politiska åsikter mättes m. frågorna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Brukar dina föräldrar fråga dig vad du tycker om politik, samhällsfrågor och om vad som händer i världen? • Hur ofta uppmuntrar dina föräldrar dig att säga vad du tycker om politik och samhällsfrågor, även om de inte håller med dig? • Hur ofta uppmuntrar dina föräldrar dig att skaffa din egen åsikt om politik och samhällsfrågor? • Hur ofta frågar dina föräldrar dig om din åsikt om saker som händer i världen? <p>Lärares uppmuntran att uttrycka politiska åsikter mättes med enkätfrågorna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Det finns lärare på min skola som försöker uppmuntra elever att bli mer medvetna om vad som händer i världen • Det finns lärare på min skola som ofta frågar elever om vad de har hört på nyheterna och om vad som händer i världen • Det finns lärare på min skola som uppmuntrar elever att ha egna åsikter om politiska frågor 	<p><i>stämmer inte alls</i> (1) till <i>stämmer precis</i> (5)</p> <p><i>stämmer inte alls</i> (1) till <i>stämmer mycket bra</i> (4)</p> <p><i>stämmer inte alls</i> (1) till <i>stämmer precis</i> (5)</p> <p><i>händer mycket sällan</i> (1) till <i>händer väldigt ofta</i> (4)</p> <p><i>stämmer inte alls</i> (1) till <i>stämmer mycket bra</i> (4)</p>

förklaringskraft. Detta pekar troligen på att det generella demokratiska klimatet i familjen utrustar dem med en tro på att de kan påverka sin omgivning och att de blir lyssnade till. De lär sig att förhandla, ta initiativ och uttrycka sina åsikter. Detta medför troligen att de blir mer öppna för vuxenvärlden och det sätt som ett demokratiskt

samhälle fungerar på. Men för mer specifika aspekter som ungas vilja till engagemang och deras intresse för politik måste hänsyn tas till andra aspekter som omgivningens uppmuntran till unga att uttrycka sina politiska åsikter.

Variabler och index	Svarsskala
<p>Intresse för politik mättes med enkätfrågan:</p> <ul style="list-style-type: none"> Hur intresserad är du av politik? <p>Förtroende för politiska institutioner mättes med enkätfrågorna:</p> <ul style="list-style-type: none"> Hur stort förtroende har du för: <ul style="list-style-type: none"> – Regeringen – De politiska partierna – Riksdagen – EU – Politikerna i Europaparlamentet <p>Socioekonomisk status mättes med enkätfrågorna:</p> <ul style="list-style-type: none"> Hur ofta åker ni i familjen utomlands på semester? Har ni mer eller mindre pengar i din familj än andra familjer där du bor? Om du vill ha saker som kostar mycket pengar (t.ex. dator, skateboard, mobil), har dina föräldrar råd att köpa dem om de tycker att du behöver dem? Hur har ni det ekonomiskt i din familj? Om du skulle jämföra dig med andra i din klass – har du mer eller mindre pengar att köpa saker för? 	<p><i>mycket intresserad (1) till inte alls intresserad (4)</i></p> <p><i>mycket stort förtroende (1) till mycket litet förtroende (5)</i></p> <p><i>sällan eller aldrig (1) till vi åker flera gånger per år (4)</i></p> <p><i>vi har mycket mindre pengar än andra familjer (1) till vi har mycket mer pengar än andra familjer (5)</i></p> <p><i>nej, troligen inte (1) till ja, troligen (3)</i></p> <p><i>mina föräldrar klagar ofta på att de inte har pengar (1) till mina föräldrar klagar aldrig över att de saknar pengar (3)</i></p> <p><i>jag har mycket mindre pengar än andra i min klass (1) till jag har mycket mer pengar än andra i klassen (5)</i></p>

Referenser

- Acock, A. C. (1984). Parents and their children: The study of inter-generational influence. *Sociology & Social Research*, 68, 151–171.
- Amnå, E., Ekström, M., Kerr, M. & Stattin, H. (2009). Political socialization and human agency. The development of civic engagement from adolescence to adulthood. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 111, 27–39.
- Austin, E. & Pinkleton, B. E. (2001). The role of parental mediation in the political socialization process. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 45, 221–241.
- Baldwin, A. L. (1948). Socialization and the parent-child relationship. *Child Development*, 19, 127–136.
- Baldwin, A. L. (1955). Behavior and development in childhood. New York: Dryden Press.
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3 296–3 319.
- Baumrind, D. (1966). Effect of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37, 887–907.
- Bergman, L. R., Magnusson, D. & El-Khouri, B. M. (2003). Studying individual development: A person-oriented approach. In D. Magnusson (Series Ed.), *Paths through life* (Vol. 4). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Brody, G. H., Moore, K. & Glei, D. (1994). Family processes during adolescence as predictors of parent-young adult attitude similarity: A six-year longitudinal analysis. *Family relations*, 43, 369–373.
- Cheung, C., Lee, T., Chan, W., Liu, S. & Leung, K. (2004). Developing civic consciousness through social engagement among Hong Kong youths. *The Social Science Journal*, 41, 401–419.
- Collins, N. L. & Miller, L. C. (1994). Self-disclosure and liking: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 116, 457–475.
- Cordova, J. V. & Scott, R. L. (2001). Intimacy: A behavioural interpretation. *The Behavior Analyst*, 24, 75–86.
- Council of Europe (2006). *Parenting in Contemporary Europe: A Positive approach*, Committee of Experts on Children and Families.
- Crouter, A. C. & Head, M. R. (2002). Parental monitoring and knowledge of children. In M. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting*, 2nd Ed., Vol. 3: *Becoming and Being a Parent* (pp. 461–483). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Dalbert, C. & Stoeber, J. (2006). The personal belief in a just world and domainspecific beliefs about justice at school and in the family: A longitudinal study with adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 30, 200–207.
- Darling, N., Cumsille, P., Caldwell, L. L. & Dowdy, B. (2006). Predictors of adolescents' disclosure to parents and perceived parental knowledge: Between- and within- person differences. *Journal of Youth and Adolescence*, 35, 667–678.
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 319–338.
- Ferguson, E. D., Hagaman, J., Grice, J. W. & Peng, K. (2006). From leadership to parenthood: The applicability of Leadership styles to parenting styles. *Group Dynamics. Theory, Research, and Practice*, 10, 43–56.
- Flanagan, C.A., Galloway, L.S., Gill, S., Galloway, E. & Nti, N. (2005). What does democracy mean? Correlates of adolescents' views. *Journal of Adolescent Research*, 20, 193–218.
- Fletcher, A. C., Steinberg, L. & Williams-Wheeler, M. (2004). Parental influences on adolescent problem behavior: Revisiting Stattin and Kerr. *Child Development*, 75, 781–796.
- Fulgini, A. J. & Eccles, J. S. (1993). Perceived parent child relationships and early adolescents' orientation toward peers. *Developmental Psychology*, 29, 622–632.

- Gniewosz, B., Noack, P. & Buhl, M. (2009). Political alienation in adolescence: Associations with parental role models, parenting styles, and classroom climate. *International Journal of Behavioral Development, 33*, 337–346.
- Gray, M. R. & Steinberg, L. (1999). Unpacking authoritative parenting: Reassessing a multidimensional construct. *Journal of Marriage and the Family, 61*, 574–587.
- Grolnick, W. S. (2003). *The psychology of parental control: How well-meant parenting backfires*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Grusec, J. E. (2007). What is the nature of effective parenting? It depends. I M. Kerr, H. Stattin & R. M. C. E. Engels (Eds.), *What can parents do? New insights into the role of parents in adolescent problem behaviors*. Mahwah, New Jersey, Erlbaum.
- Helwig, C. C. & Turiel, E. (2002). Civil liberties, autonomy, and democracy: Children's perspectives. *International Journal of Law and Psychiatry, 25*, 253–270.
- Kandel, D. B. & Lesser, G. S. (1969). Parental and peer influences on educational plans of adolescents. *American Sociological Review, 34*, 213–223.
- Kerr, M. & Stattin, H. (2000). What parents know, how they know it, and several forms of adolescents adjustment: Further evidence for a reinterpretation of monitoring. *Developmental Psychology, 36*, 366–380.
- Kerr, M., Stattin, H., Biesecker, G. & Ferrer-Wreder, L. (2003). Relationships with parents and peers in adolescence. In R. M. Lerner, M. A. Easterbrooks & J. Mistry (Eds.), *Handbook of Psychology (Volume 6: Developmental Psychology)* (pp. 395–422). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Kerr, M., Stattin, H. & Pakalniskiene, V. (2008). *Parents react to adolescent problem behaviors by worrying more and monitoring less. What do parents do when faced with adolescent problem behavior?* In M. Kerr, H. Stattin, & R. Engels (Eds.), *Hot topics in Developmental Research What can parents do?: Parenting of Adolescents New insights into the role of parents in adolescent problem behavior*, (pp. 91–112). West Sussex: Wiley.
- Lee, S. M., Daniels, M. H. & Kissinger, D. B. (2006). Parental influences on adolescent adjustment: Parenting styles versus parenting practices. *The Family Journal, 14*, 253–259.
- Lewin, K., Lippit, R. & White, R. K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates". *Journal of Social Psychology, 10*, 271–299.
- Marshall, S. K., Tilton-Weaver, L. C. & Bosdet, L. (2005). Information management: Considering adolescents' regulation of parental knowledge. *Journal of Adolescence, 28*, 633–647.
- Meeus, W., Branje, S. & Overbeek, G. J. (2004). Parents and partners in crime: A six-year longitudinal study on changes in supportive relationships and delinquency in adolescence and young adulthood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 45*, 1 288–1 298.
- Merelman, R. M. (1980). The family and political socialization: toward a theory of exchange. *The Journal of Politics, 42*, 461–486.
- Niemi, R. G. & Jennings, K. M. (1991). Issues and inheritance in the formation of party identification. *American Journal of Political Science, 35*, 970–988.
- Nurmi, J. E. & Stattin, H. (1998). *Strategy and attribution questionnaire for adolescents*. University of Jyväskylä, Finland.
- Olsson, G. & von Knorring, A.-L. (1997). Depression among Swedish adolescents measured by the self-rating scale Center for Epidemiology Studies – Depression Child (CES-DC). *European Child & Adolescent Psychiatry, 6*, 81–87.

- Persson, S. (2009). *Adolescents' role in democratic "parenting."* Örebro Studies in Psychology 17: Örebro University.
- Persson, A., Kerr, M. & Stattin, H. (2007). Staying in or moving away from structured activities: Explanations involving parents and peers. *Developmental Psychology*, 43, 197–207.
- Persson, S., Stattin, H. & Kerr, M. (2004). Adolescents' Conceptions of Family Democracy: Does Their Own Behavior Play a Role? *The European Journal of Developmental Psychology*, 1, 317–330.
- Persson, S., Stattin, H. & Kerr, M. (2009). *Youth Behaviors that Undermine Family Democracy: Do They Change the Family Climate as a Whole?* Manuscript to be resubmitted.
- Rosenberg, M. (1979). *Concieving the Self*. Malabar, FL: Krieger Publishing Company.
- Sherrod, L. R., Flanagan, C. & Youniss, J. (2002). *Dimensions of citizenship and opportunities for youth development: The what, why, when, where, and who of citizenship development*. Applied Developmental Science, 6, 264–272.
- Stattin, H. & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development*, 71, 1 072–1 085.
- Stattin, H., Persson, S., Burk, W. J. & Kerr, M. (2009). Adolescents' Perceptions of the Democratic Functioning in their Families. Manuscript accepted for publication in the *European Psychologist*.
- Ter Bogt, T., Meeus, W., Raaijmakers, W. & Vollebergh, W. (2001). Youth centrism and the formation of political orientations in adolescence and young adulthood. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 229–240.
- Tomanovic, S. (2003). Negotiating children's participation and autonomy within families. *The International Journal of Children's Rights*, 11, 51–71.
- Vollebergh, W. A. M., Iedema, J., & Raaijmakers, Q. A. (2001). Inter-generational transmission and the formation of cultural orientations in adolescence and young adulthood. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 1 185–1 198.
- Whitchurch, G. G. & Constantine, L. L. (1993). *Systems theory*. In P. Boss, W. Doherty, R. LaRosa, W. Schumm, & S. Steinmetz (Eds.), *Sourcebook of family theories and methods: A contextual approach*. Pp. 325–352. New York: Plenum.

Noter

¹ När vi gick tillbaka till de första banbrytande studierna på demokratiska gruppklimat (jfr Lewin, Lippit & White 1939) och demokratiska familjeprocesser (jfr Baldwin 1948) fann vi att demokratiska grupp- och familjeklimat jämfört med exempelvis auktoritära klimat beskrevs innehålla mer verbal kontakt och mer utbyte av förtroenden mellan ungdomar och ledare samt att ungdomarna i det demokratiska gruppklimatet initierade mer kontakt med ledare jämfört med i de andra gruppklimaten. Demokratiska familje- och gruppklimat innehöll alltså öppen kommunikation i båda riktningarna – från föräldrar och ledare till ungdomar och från ungdomar till föräldrar och ledare. Dock undersökte dessa studier effekter av demokratiskt ledar- och föräldraskap, vilket innebar att huvudintresset inte låg på ungdomarnas aktiva roll i grupp- och familjeklimatet.

² De övergripande frågor som de tre studierna tillsammans ska svara på är: (1) spelar ungdomarna en roll för huruvida familjen är demokratisk? (2) Vilka egenskaper hos föräldrar och unga är centrala i familjedemokrati, och skiljer sig familjer åt i sammansättningen av dessa egenskaper? (3) Är familjedemokrati relaterat till god anpassning hos unga? Den senare frågan kan framstå som en självklarhet. Men en orsak till att forskningen kring familjedemokrati inom utvecklingspsykologin varit splittrad och inte kan sägas ha ett huvudspår kan bero på att det i det tidiga arbetet upptäcktes att barn från demokratiska familjer (utifrån hur familjedemokrati definierades i de studierna) uppvisade ett friare och mer kreativt beteende samt en snabbare kognitiv mognad jämfört med barn från andra familjebakgrunder. Samtidigt visade de sig dock vara mer aggressiva och ”bossiga” mot andra barn i en daghemsmiljö. Den andra orsaken till att titta på anpassning är att vi föreslår en ny teori där aspekter hos både barn och ungdomar ingår i definitionen av familjedemokrati och vi kan inte per automatik anta att denna definition skulle vara relaterad till god anpassning hos barn och unga.

³ Analyser där samma individer hade svarat på frågorna om inflytande över samtliga fem år och vid lika många mättillfällen, visade inga ålderseffekter och inte heller några skillnader mellan killar och tjejer. Hur de svarat hade alltså inget systematiskt samband med deras ålder eller om de var tjejer eller killar för måttet på familjedemokrati. Detta indikerar att när deltagarna svarat på dessa frågor har de förmodligen tänkt på hur mycket inflytande de hade i de frågor som för tillfället var aktuella för deras ålder.

⁴ Bortfallet var 17 procent och medelålder var 15,24 år (SD = 1,61).

KAPITEL 4

GITARRER

Välkommen till

TIP TOP
MUSIK

Katarinavägen 22, Stockholm
(mellan OK och Sjöfartshotellet)
🕒 Slussen uppgång Södermalmstorg
TIS-FRE 13-18, LÖR 12-15

www.tiptop.se

Speed Dating

Köttfri måndag

Hjälp jorden Bekämpa svält

Mindre cancer Rädda klimatet

kottfrimandag.se

ett renare hem!

Tel.:

2 x 380-

3 x 480-

4 x 570-

Delaktighet på den fria tiden

text: Torbjörn Forkby

Vanan gör oss blinda. Vi ser utan att uppmärksamma och vi hör utan att lyssna. För det är inget nytt, vi har hört och sett det förut. Som frågan om ungas delaktighet och inflytande – har man inte alltid arbetat med den? Frågan om ungas delaktighet verkar också gå i arv mellan regeringar med snarlika formuleringar om vikten av reella möjligheter till påverkan och ansvar. Idag finns frågan om ungas delaktighet med i stora delar av deras liv. Den kan handla om beslutsprocesser i familjen, skolans organisering och demokratiträning, möjligheten att få en egen bostad, delaktighet på arbetsmarknaden genom att för det första få ett arbete och för det andra uppleva delaktighet i arbetslivet (prop. 2004/05:2).

I den öppna fritidsverksamheten tillhör ungas delaktighet och inflytande idag verksamheternas kärnvärden (Ekbrand 2009). Framförallt poängteras brukarnas möjlighet till delaktighet genom att få gehör för sina idéer och ansvar för att genomföra verksamhet. I detta kapitel undersöks vad ungas delaktighet inneburit på den fria tidens område, och då särskilt för den öppna fritidsverksamheten som fritidsgårdar och liknande arrangemang för unga.

Samhällets satsningar på ungas fritid har i stor utsträckning inneburit stöd till föreningsverksamhet i olika former. Fritidsgårdar och andra mötesplatser har uppfattats som komplement för att nå dem som ställer sig utanför – ibland kallad just föreningslös ungdom (Olson 2008).

Den stora expansionen av ungdoms- och fritidsgårdar skedde under 1960- och 70-talen. Under

denna period ansågs det som mer eller mindre självklart att åtminstone varje nyplanerat bostadsområde skulle erbjuda en sådan verksamhet. Under 1990-talet förändrades fritidsgårdsarbetet tämligen dramatiskt. Allt fler äldre ungdomar blev målgrupp för arbetet och samtidigt samlokaliseras många fritidsgårdar med skolan. Kommunala besparingar slog också hårt mot fritidssektorn: en sjättedel av landets fritidsgårdar lades ner och drygt en fjärdedel av fritidsledarna fick sluta (Ungdomsstyrelsen 2005). Samtidigt som nedläggningarna pågick växte nya former av mötesplatser fram med beteckningar som ungdomens hus, kulturhus och liknande (Ungdomsstyrelsen 2008).

Ungas delaktighet på mötesplatser som fritidsgårdar, träffpunkter för unga, ungdomens hus med flera verkar vara ett ständigt utvecklingsområde. För även om ungas delaktighet och inflytande ingår i verksamheternas agenda, verkar det vara svårt att finna former som är hållbara över tid. Ett exempel är satsningen *Demokrati för expressiva ungdomar* på Centrumvillan i Sundsvall som skildrades i Ungdomsstyrelsens idéskrift *Bara vara* (2001). Idén var att skapa inflytandeformer som fungerade även för unga som är ovana vid att föra fram sina åsikter. De ville därför levandegöra demokratiarbetet genom konkreta och processinriktade arbetsformer. Demokrati avsågs bli ”något som växer fram i ungdomarna som ett fungerande förhållningssätt i samhället”. Och så länge projektet varade, fanns också dessa intentioner kvar.

Idag är dock satsningen avslutad och den äventyrspedagogik som utvecklades spelar inte någon direkt roll i verksamheten längre.¹ Det betyder emellertid inte att arbetet med besökarnas delaktighet har försvunnit, men att förhållnings-sättet förändrats till att bli något som realiserar i den vardagliga dialogen på gården. Delaktighe-ten har därmed gått från att ha uppfattats som en inflytande fråga till att bli en del av att skapa relationer mellan ledare och ungdomar. Föreståndaren för Centrumvillan menar att det visat sig vara svårt att finna fungerande former för delaktighet och inflytande på fritidsgårdar. De har provat både stormöten och gårdsråd under årens lopp, men till sist villkoras delaktighetsarbetet av det engagemang som den aktuella ungdomsgruppen har. I värsta fall blir man sittande med ett gårdsråd som för det första inte uttrycker så många idéer överhuvudtaget och för det andra knappast representerar några andra än sig själva.

Jag kommer nu att presentera ett antal olika försök att öka ungas delaktighet inom den öppna fritidsverksamheten under tre decennier med utgångspunkt i 1970-talet. Även om försöken inte på något strikt sätt kan avgränsas till olika decennier, ger de ändå en grov indelning av förskjutningar i delaktighetens innebörd.

1970-talet

Ungas delaktighet som försöksområde

År 1971 är ett passande startår för att studera utvecklingen av delaktighet i praktisk fritidsgårdsverksamhet. Då tillsattes nämligen en utredning i Stockholm om fritidsgårdsverksamhet som resulterade i ett antal försöksprojekt. Det första målet var att utveckla en metod för medbestämmande bland besökarna. Projektet kom till under en period när fritidsgårdsverksamhet ifrågasattes av politikerna. En bakgrund var de tilltagande pro-

blem som fanns med alkoholpåverkade besökare, bråk och att man därmed hade svårt att bedriva en fungerande verksamhet. Det var också svårt att förena en förebyggande, mer behandlande, verksamhet med en främjande ambition. Sociala verksamheter, exempelvis för arbetslösa ungdomar, kunde då ha sin utgångspunkt på fritidsgården. För att hantera oron stängdes alkoholpåverkade ungdomar av från gården. Senare kom också den sociala verksamheten att flytta ut från gården (Sarnecki & Ekman 1978).

I en sammanfattning av utvecklingsarbetet skriven av Jerzy Sarnecki och Lena Ekman sägs att ett av de främsta målen är att *”låta ungdomarna träna sig i att ta ansvar för sig själva och sina kamrater”* (1978). Författarna argumenterar för att gårdarna skulle kunna fungera mer som självstyrande enheter, där unga och ledare tillsammans ansvarar för planering och drift. Synen på delaktighet var radikal – det handlade om att ungdomarna måste få reell beslutsmyndighet med inflytande över ekonomin. Ungdomar genomskådar skendemokratiska arrangemang, där vuxna trots allt sitter med makten i de avgörande frågorna. Detta leder till minskat engagemang hos ungdomarna och ointresse för att ta större ansvar.

Att förverkliga delaktigheten innebär att det pedagogiska arbetet läggs upp på så sätt att ungas delaktighet faktiskt krävs för att verksamheten ska kunna bedrivas, menade Sarnecki och Ekman. Därför måste arbetsgrupper och kommunikationsformer mellan grupperna skapas. Här betonar författarna också vikten av att finna former som ungdomarna inte skräms av och där de kan arbeta i processer med möjlighet att få misslyckas och lära sig av det (under rimliga former). Ett exempel som ges på sådant lärande var när ett fritidsgårdscafé började sälja läskedrycker på kredit och sedan fick väldigt svårt att få in pengarna, och hur de fick hantera konsekvenserna. Det totala resulta-

tet av utvecklingsarbetet var dock ganska mager, hinder av pedagogisk natur, personalens traditionella arbete och organisationsformer samt delegationsordningar visade sig sätta hinder i vägen (Sarnecki & Ekman 1978)

Sarnecki och Ekman beskriver hur gårdsråd och ansvarsgrupper prövades på sju av åtta försöksgårdar. När personalen snabbt gick in och förebyggde misslyckanden och på så sätt tog över ansvaret från ungdomarna, fungerade heller inte delaktigheten – ungdomarna drog sig undan. Det krävdes att ledarna omvärderade sin traditionella roll i grunden, från en relation mellan ledare och ledda till en ansvarsfördelning i ett ”gårds-kollektiv” där olika kompetenser tas tillvara och tillåts växa. Denna omställning, menade Sarnecki och Ekman, kräver ett organiserat metodutvecklingsarbete med ansvariga och att hela personalen involveras. Att bara införa ett system med val av representanter, utan att förbereda jordmännen för vad demokrati innebär i form av inflytande och ansvarstagande, riskerar att leda till skendemokrati – och sämre kvalitet. Det handlar dock inte om att lämna över totalansvaret till ungdomarna, utan om att skapa ett system med delat ansvarstagande, gärna organiserat i olika ansvarsgrupper (Sarnecki & Ekman 1977).

Slutsatserna som forskarna gjorde var att om demokratiarbetet ska möjliggöras på verksamhetsnivå krävs en anpassning av organisatoriska system, både för personalens medbestämmande och för hur ekonomin hanteras. Om personalen inte har möjlighet till insyn och påverkan i den egna organisationen är det svårt för dem att realisera sådant i den egna verksamheten. Personalen hade som uppgift att realisera demokrati, men hade i praktiken väldigt lite att bestämma om i grundläggande frågor.

1980-talet

Gårdsdemokrati

Intentionerna att utveckla medinflytande på fritidsgårdar levde vidare och resulterade i ytterligare en satsning i mitten av 1980-talet, det så kallade gårdsdemokratiprojektet (1985–1986). Gårdsdemokrati utvecklades inte enbart i Stockholm, men lyfts i detta kapitel fram som exempel eftersom dessa försök är bäst dokumenterade. I utvärderingen av de tio fritidsgårdar som ingick i gårdsdemokratiprojektet diskuteras demokratins politiska och sociala sida (Pettersson 1989). De fyra gårdar som lyckats bäst hade förenat båda dessa aspekter.

Utvärderingen lyfter fram att det fanns en tydlig struktur för hur beslutsfattandet gick till, att ungdomarna hade kunskap om hur de skulle gå tillväga för att föra fram sina idéer och att det fanns ett stödande klimat som gjorde att även de som annars inte höjde sina röster fick självförtroende att göra det. Att utveckla strukturer för delaktighet visade sig handla mycket om personalens pedagogik och förhållningssätt, vilket i sin tur hade koppling till deras trygghet i form av anställningsförhållanden (endast 47 procent fanns kvar i personalstyrkan mellan de två mätningarna 1985 och 1987), förekomsten av pedagogiska samtal i personalgruppen och en närvarande och kontinuerlig arbetsledning, något som också påpekades decenniet tidigare (Karls-son & Sarnecki 1976). I de verksamheter som lyckades bäst med att utveckla former för ungas delaktighet hade personalen fritidsledarutbildning och erfarenhet från föreningslivet. De satt heller inte fast i ett traditionellt tänkande om hur fritidsgårdar ska vara.

”Gårdsdemokrati kräver kvalificerade, pedagogiska och genomtänkta insatser av personalen. De måste kunna formulera, genomföra, utvärdera och vidareutveckla sina arbetsmetoder för att arbetet ska lyckas.”

(Pettersson 1989)

I gårdsdemokratiprojektet fanns också ”externa” mål som handlade om att besökarna skulle bli mer aktiva i sin närmiljö utanför gården. Det visade sig dock vara svårt att gå utanför fritidsgården, och demokratin kom i mycket att handla om vilken verksamhet som skulle finnas på gården och hur den skulle arrangeras. Själva verksamheten på fritidsgården skiljde sig samtidigt inte nämnvärt från tidigare, förutom att fler gruppaktiviteter skapades (vilket också var ett av delmålen).

Den stora förändringen var istället att känslan av ansvar och tillhörighet till gården hade stärkts. Indikationer tydde också på att ungdomarna fått ökad kunskap och självförtroende i sådana frågor. Den tydliga strukturen var särskilt viktig för de ungdomar som inte var vana vid att föra fram sina åsikter och bli hörda i andra sammanhang. En sådan struktur bör enligt utvärderingen arbetas in över tid och innehålla kontinuerliga och tydliga sammanhang där demokratin förverkligas, samtidigt som den måste kompletteras med mer informella ordningar som ger unga möjligheter att föra fram sina idéer även utanför stormötesformen. Dessa ståndpunkter framkommer också i en handbok i gårdsdemokrati som togs fram i projektet (Mathiasson 1987). För att ge större möjlighet till inflytande över formella delar av verksamheten visade gårdsdemokratiprojektet att det krävdes ett aktivt stöd från förvaltningsledning och politisk nämnd som genom ett avtal sanktionerade en ökad beslutanderätt för gårdsbesökarna.

I en annan rapport från projektet skriver Mette Prawitz (1988) om hur demokratiarbete innebär ett

förändrat synsätt på hur en fritidsgård bör drivas. För att unga ska ta ansvar måste uppgifterna vara på allvar och beröra angelägna frågor. Personalen måste ge arbetet ramar genom en omsorgsfull pedagogik. Fritidsledaren måste aktivt arbeta för att ge ungdomarna möjlighet till andra roller. Pedagogiken visar sig på alla nivåer i verksamheten, såväl i en genomtänkt struktur för beslutsfattande som i det vardagliga uppmärksamhetsarbetet för hur goda relationer kan främjas. Demokratiarbete handlar då om något annat än att fråga ungdomarna om vad de vill ha eller göra.

”Grunduppgiften är inte att ge ungdomar det ungdomar vill ha utan att göra ungdomarna kompetenta att själva kunna skaffa sig det som de vill ha. Och det är något helt annat.”

(Prawitz 1988)

Erfarenheter från gårdsdemokratiprojektet var också något som togs tillvara i den på detta område närmast klassiska rapporten *Fritidsgården – dess besökare och framtid* (Blomdahl & Claeson 1989). I rapporten riktas kritik mot verksamheter som inte tillvaratar och försöker finna former för ungas sociala och kulturella utveckling. Utifrån ett omfattande datamaterial visar Blomdahl och Claeson att vanebesökarna skiljde sig från ickebesökarna i fråga om utevistelse, kamratorientering, brottslighet med mera. En stor grupp av vanebesökarna ansågs ha en expressiv läggning till skillnad från en instrumentell. Avgörande för indelningen var inställningen till skolan. De som upplevde samhörighet, trivdes och accepterade de prestationskrav som ställdes på dem i skolan ansågs ha en instrumentell läggning, medan många av de som hade svårt att inordna sig inom skolan betecknades ha en expressiv läggning. Det största problemet med att utveckla en stimulerande fritid för de expressiva ungdomarna var

enligt rapporten hyllandet av ”den nyttiga, målrationella och effektiva fritiden”, alltså att fritidsgården lät de krav som präglade skolan också gälla för verksamheten på den fria tiden.

Fritidsgårdsverksamheten skulle kunna erbjuda ett alternativ till denna nyttiga, målrationella och effektiva fritid och istället ge möjlighet till fördjupade expressiva processer, vilket i särskilt stor utsträckning handlar om att nå socialt utsatta ungdomar. Det finns en stor risk att dessa ungdomar inte kommer att delta i politiska processer där deras kompetens skulle kunna utvecklas, då de i lägre grad deltar i sådana sammanhang. Fritidsgården borde därför erbjuda alternativa former för demokratiträning. Det kan handla om att ta ansvar för arrangemangsgrupper, att ansvara för caféet och liknande. Den springande punkten är att ungdomarna faktiskt får makt över verksamheten.

I rapporten är alltså delaktighet en fråga om makt, vem som i realiteten bestämmer. Författarna menar att risken för att unga som har mindre träning i att delta i demokratiska sammanhang kan hamna vid sidan av, även i demokratiprojekt på fritidsgården, är överdriven. Samtidigt kan man även från denna rapport dra slutsatsen att fastän delaktighet framstår som ett eftersträvsvärt ideal, finns det tämligen få exempel på där den i någon mer fördjupad form har realiserats i praktiken. Delaktighet framstår med andra ord mer som ideal än som praktik.

I ett särskilt avsnitt behandlas könsskillnader på fritidsgårdar. Enligt författarna har verksamheterna av tradition riktat sig till killar, såväl lokalmässigt som verksamhetsmässigt. För att stärka tjejernas deltagande måste därför större vikt fästas vid att stärka deras ställning på fritidsgården, vilket kan innebära att ta hänsyn till hur lokalerna utformas och används och vilka aktiviteter som sker.

1990-talet

Ungdomsforskningens inflytande

I början av 1990-talet publicerades ett antal rapporter som tog upp frågan om ungas delaktighet. En innovativ satsning gjordes av Västerås stad. Här deltog forskare i planeringsprocesserna tillsammans med politiker, tjänstemän och medborgare. Bland annat publicerades forskarrapporten *Bland Aros djäknar*, där ett antal utländska ungdomsforskare gav sin syn på Västerås som ungdomsstad (Henriksson & Battail 1990).

De internationellt inbjudna forskarna imponerades av det pedagogiska arbetet och satsningen på unga i Sverige. Samtidigt slogs de av den starkt individualistiska livsstilen som de fann bland ungdomarna. De verkade på det hela taget (allt för) nöjda och hade ingen större lust att göra sin röst hörd, utan accepterade det som erbjöds antingen det kom från den kommersiella eller från den offentliga sektorn. Möjligen var detta resultatet av en stark offentlig närvaro i ungdomarnas miljöer i form av olika ”aktiveringsprogram”, ordnad fritidsverksamhet och kontrollinslag som föräldravandringar. Ungas i stort sett enda egna fria rum erbjöds av den kommersiella sektorn – McDonalds. Forskaren Peadar Kirby som träffade fritidsgårdsbesökare uppfattade att trots personalens ambitioner om gårdsdemokrati, stannade den reella makten ofta kvar hos dem själva. Ungdomarna såg sig inte som delaktiga i någon högre grad (Henriksson & Battail 1990).

Ett viktigt bidrag från den framväxande ungdomskulturforskningen (se Fornäs, Lindberg & Sernhede 1984, 1998) var att den negativa synen på kommersialism och ungdomskultur kom att nyanseras (Sahlin 1992). En sådan svartsyn som exempelvis den stora ungdomsutredningen *Ej till salu* (Statens ungdomsråd 1981) lade fram 1981 såg relationen mellan marknad och konsument i

ett alltför förenklat perspektiv där unga uppfattades som offer för kommersialismen. Ungdomskulturforskningen menade istället att unga är aktivt skapande och tillägnar sig och omskapar varuutbudet till sitt eget identitetsprojekt.

Samtidigt uppfattades ungdomarnas livsvärld som hotad, men inte bara från ett håll. Visserligen hotade de kommersiella krafterna att "varufiera" mänskliga behov, men å andra sidan tenderade också det offentliga systemet att byråkratisera deras livsvärld. Ungdomarna kunde, trots att de erbjöds fler identitetsmöjligheter, bli fråntagna den egna initiativförmågan och möjligheten att skapa egna socialisationsmönster. Därför behövdes frizoner för unga, menade forskarna. Ungdomskulturen, som bland annat innehåller musikskapande och estetik i olika former, sågs som en av få kvarvarande fria zoner. Men även denna uppfattades vara hotad, vilket bland annat kommer till uttryck hos Erling Bjurström (1991) när han skriver: "*vad händer om en ny kader av ungdomskulturarbetare träder in på den offentliga socialisationens arena?*". Kanske finns också här ett dilemma när det handlar om ungas delaktighet och inflytande. I vilken mån kan man träna fram något som kräver deltagarnas aktiva engagemang och vad händer när man försöker organisera fram sådana utrymmen – kan ungdomarna passiviseras i delaktighetsprojekten?²

I en skrift från Statens ungdomsråd undersöktes om och på vilka sätt som unga är delaktiga i samhällets styrformer (Carle & Sjöstrand 1991). De var inspirerade av den norska maktutredningen och definierade makt som delaktighet och påverkanskraft på olika marknader (varu-, arbets- och bostadsmarknaderna), i myndigheter och i organisationer. Frågor ställdes till unga kring vilka föreningar de var aktiva i samt i vilken mån de hade förtroende- eller ledaruppdrag inom dessa.

Man drar slutsatsen att:

"ungdomar söker sig till organisationer och föreningsliv därför att de är intresserade av programverksamheten, inte av att styra eller utöva inflytande. Föreningslivet erbjuder fritidsaktiviteter som man är intresserad av att konsumera."

(Carle & Sjöstrand 1991, s. 91)

Ungdomarna tillfrågades dock inte om de önskade ta mer ansvar i sin förening och det var i övrigt en snäv definition av vad som menades med ett ansvarsuppdrag (exempelvis verkar inte hjälpledare ha räknats in som "riktigt" delaktiga).

Ungdomsdrivna träffpunkter

År 1993 utlyste Ungdomsstyrelsen medel för att utveckla delaktighet och inflytande i samhället och för att utveckla nya träffpunkter för unga. Bakgrunden var den statliga utredningen *Ungdom och makt* (SOU 1991:12) där Ungdomskommittén undersökt ungas makt och delaktighet i samhället. Den första delen handlade främst om politiskt inflytande och kom bland annat till uttryck i form av stöd till att starta ungdomsråd. Den andra delen, träffpunktsstödet, syftade till ett nytänkande om ungas inflytande genom större direktansvar i verksamheterna (Ungdomsstyrelsen 1994). Utvärderingen visade en stor variation av verksamheter som fått medel och bland 22 verksamheter som undersöktes närmare (ungefär en femtedel av projekten), var det bara fyra där ungdomarna hade den formella beslutsmakten och endast två där de också hade den informella (Ungdomsstyrelsen 1995). Ett gemensamt drag för träffpunkterna var att det fanns en vuxen inspiratör (eldsjäl) bakom satsningarna och att denne vanligen var en man med en bakgrund inom musiken (Berggren 1997).

Aktiviteter som förekom i träffpunkterna var ganska traditionella som caféverksamhet och en variation av olika kulturella aktiviteter, till exempel olika former av musikverksamhet, dans, konserter, biljardspel och teatergrupper. Berggren skriver att det under uppbyggnadsskedet var lätt att skapa engagemang och en ”vi-känsla” i satsningen, men att motivationen tenderade att slockna när projekten övergick till vardagligt arbete. Det är lätt att se att den då aktuella ”frirumsdiskussionen” också präglade satsningen på de ungdomsdrivna träffpunkterna. Unga skulle ges möjlighet att själva förfoga över sin fritid, inte bara när de sökte sig till egna rum.

En levande delaktighet handlar också mycket om pedagogik och förhållningssätt. Den anställde i Club Bassment, som var en av de verksamheter där ungdomarna hade såväl formell som informell makt, beskriver sin roll som rådgivare till ungdomsföreningen. För den första gruppen av unga innebär det reella ansvaret att de utvecklade nya roller och ny kapacitet. *”Här kan jag vara den jag vill vara”*, som en av ungdomarna uttryckte det (Forkby 1993).

Det var alltså endast vid få av träffpunkterna som ungdomarna verkligen gavs makt över verksamheterna (Berggren 1997). Det var särskilt svårt att förverkliga målet om ungas beslutsmyndighet i de träffpunkter som också inhyste sociala verksamheter, till exempel ungdomsmottagning, fältarbetare och arbetsträning för arbetslösa ungdomar. Flera av träffpunkterna var också tämligen bräckliga konstruktioner.

Satsningen på ungdomsdrivna träffpunkter hade totalt sett ändå en mängd positiva delar. Många unga fick en annan bekräftelse och fick pröva mer ansvarstagande roller än annars. De fick utlopp för egna idéer om hur en stimulerande fritid skulle kunna se ut, tränade sig i mer demokratiska beslutsformer, fick pröva på att arbeta ideellt och ha

en närmare dialog med vuxna ledare än annars. Inte minst fick de känna arbetsglädjen i en gemenskap, att delta i en grupp med ett gemensamt mål (Berggren 1997).

Mot bakgrund av träffpunktssatsningen kan kopplingen mellan ungas delaktighet och formell beslutsmyndighet ifrågasättas, till exempel beslut om ekonomi och verksamhetsinriktning. Kanske var mötet mellan vuxna och unga underskattat till förmån för idéer om maktodelningsprinciper. Delaktighet kan snävt uppfattas som en fråga om makt och som ett ”antingen eller”, och inte som en process över tid. Antingen har unga den formella makten eller så har vuxna den.

Om man sätter processen i centrum är det snarare rörelsen som är intressant: i vilken riktning rör man sig, stärks ungas kapacitet successivt i en process där de stegvis får pröva på ökad makt? Ett processtänkande inlemmar delaktighetsarbetet i ett socialt pedagogiskt arbete som i och för sig innehåller, men som inte kan reduceras till, principer om maktfördelning. Ett processtänkande innebär en öppenhet för att arbetet måste kunna skifta karaktär och (kanske tillfälligt) byta riktning för att bli livskraftigt på längre sikt. Det är alltså inte en alltjämt fortlöpande rörelse i en viss utsatt riktning. Man kan tänka sig att processen förutsätter två huvudsakliga moment – stärka ungas gemensamma kapacitet och skydda mot det som hotar delaktighetssträvandena. I att stärka ligger det som ovan nämnts i behovet av att bli tagen i anspråk och vara behövd samt i att utveckla färdigheter som att behärska möteteknik och liknande. I att skydda ligger sådant som att undersöka vad unga orkar med långsiktigt i form av åtaganden, att besökare inte agerar destruktivt i verksamheten, att finna former som motverkar utsatthet och mobbning samt att traditionella könsroller reproduceras.

Vad hände med de goda exemplen?

Ett sätt att stimulera till metodutveckling inom detta, liksom inom många andra områden är att sprida goda exempel. En aktuell skrift är *Lika olika som lika* (Ungdomsstyrelsen 2009) där lokala inflytandeformer för unga uppmärksammas. Fokus ligger på politisk delaktighet som förekomsten av ungdomsråd och liknande, men i arbetet med att nå utsatta unga har även mötesplatser som fritidsgårdar en viktig roll att spela. För att utsatta unga ska bli aktiva samhällsmedborgare är den fördjupande dialogen mellan ungdomar och anställda avgörande. Goda exempel som Mix-gården i stadsdelen Hammarkullen i Göteborg lyfts fram. I denna finns en pedagogik som knyter samman det inre arbetet med lokalsamhället. Ungdomarna får därigenom utveckla en omvärldsförståelse och blir samtidigt beredda att handla för sina intressen (se Andersson & Jordan 2007).

Några år tidigare hade *Bara vara* getts ut (Ungdomsstyrelsen 2001). Här var ambitionen att ge exempel på hur delaktighet och inflytande frågor kan konkretiseras på den fria tidens område. Fyra verksamheter skildrades som har direkt koppling till innehållet i detta kapitel.³ I kapitlets inledning skildras hur satsningen ”*demokrati för expresiva ungdomar*” förändrats.

I och med att dessa verksamheter lyftes fram som goda, eller intressanta, exempel är det spännande att se vad som hänt med ungas delaktighet och inflytande inom deras verksamheter.

I *Bara vara* beskrevs att de ungdomar som kom till Henrikdals fritidsgård i Nacka generellt varken var högpresterande i skolan eller aktiva i föreningslivet. Trots detta ville fritidsgården inte definiera verksamheten som förebyggande, utan som ett led i att stärka ungas självförtroende och känsla av att vara behövda. Delaktigheten konkretiserades genom ett aktivt arbete med att få

med unga i beslutsprocesserna. I rapporten beskrivs en process där ungdomarna först krävde att personalen skulle producera ett fritidsutbud som de kunde ta del av. Nästa steg handlade om att ledarrollen förändrades till att bli mer handleddande. Det fanns inga andra alternativ än att unga själva medansvarar, sades det. I det tredje steget såg personalen framför sig hur idén om den gemensamma gården, *vår gård*, skulle växa fram – en verksamhet där ungdomarna inte längre var ”*besökare utan det är de som hör hemma här*”.

Idag, nio år senare, menar föreståndaren att delaktighet och inflytande visserligen är viktiga frågor för fritidsverksamheten, men att det finns en risk att de glöms bort i den vardagliga verksamheten. Målet är alltså att ungdomarna själva producerar sin egen fritid och inte bara konsumerar den. De har formella inflytandeforum i form av månatliga gårdsråd. För att locka till dessa möten har man lagt dem på söndagar och serverar då en gemensam brunch. Men alla vågar inte yttra sig i sådana sammanhang och då måste man börja i mindre skala. Personalen har också prövat att ta med unga i möten där det traditionellt är personalen själv som träffas för att planera verksamheten och de har även stöttat unga i att uttrycka önskemål om förhållanden utanför gården.

En personalgrupp som är van vid att planera verksamheten själva, kan vara nöjd med att unga överhuvudtaget kommer till verksamheten. För att komma vidare krävs det att personalen reflekterar över sin verksamhet och sitt eget förhållnings sätt. Kärnpunkten handlar om att få till stånd en ömsesidig dialog mellan ungdomarna och ledarna. Som ledare måste man vara inکännande för just den enskilde unge och man måste då också visa att det är möjligt att kunna påverka, menar föreståndaren men säger också att de accepterar om den unge faktiskt inte vill delta i en aktivitet. Personalen har också upplevt att även avkopp-

ling kan vara aktivt och välgörande om den ger utrymme för goda möten och samtal. Dessa samtal handlar ofta om saker som har hänt utanför gården. På så sätt kan delaktighetstänkandet stärka de ungas möjlighet att påverka sin situation i stort.

Opalen är ett allaktivitetshus i stadsdelen Njurunda i Sundsvall med en mängd olika verksamheter som bibliotek, replokaler, biljard, café med mera. Fritidsgården riktar sig i huvudsak till unga i högstadieåldern. I *Bara vara* beskrivs den stora aktiviteten bland ungdomarna i samband med att lokalerna gjordes i ordning. Då hade Opalen också ett uppdrag att medverka i kommunens satsning på att utveckla den lokala demokratin.

Idag, nio år senare, uppger föreståndaren att det engagemang kring det konkreta och löftesrika som fanns inför byggnationen och iordningsställandet av lokalerna ebbade ut i takt med att de stod färdiga och de aktiva ungdomarna slutade besöka gården. Kommunens aktiviteter kring ungas politiska inflytande har dock fått fasta former (bland annat ett ungdomsråd) i och med att särskilda tjänster tillsatts för att arbeta med denna uppgift, men detta har ingen direkt koppling till fritidsgården. Delvis förklaras avsaknaden av direkt koppling av att ungdomarna i ungdomsrådet är äldre än den målgrupp i högstadieåldern som fritidsgården riktar sig till. Föreståndaren menar samtidigt att frågor kring ungas delaktighet och inflytande är viktiga även på fritidens område.

Erfarenheterna från Opalen visar dock att det är:

- svårt att få sådana strukturer och processer att bli varaktiga över tid
- svårt att fylla på med nya ungdomar när tidigare aktiva trappar av
- lättare att samlas inför något konkret.

I viss mån har ungdomarna deltagit i övriga aktiviteter i huset, till exempel har de stått för en del av kringarrangemangen vid nyårsrevyn. Diskussioner pågår om att försöka få dessa grupper att bli mer självorganiserade. De satsningar som gjorts på samplanering av exempelvis sommarverksamheter där ungas egna idéer fått stort utrymme, visar tyvärr också att ungdomarna i flera fall inte kommer, trots att det varit deras egna aktivitetsförslag. Istället för att utveckla former för delaktighet i form av gårdsråd och liknande vill Opalen satsa på den pedagogiska processen. Personalen ska bli mer handledande eller ”coachande”. I en sådan roll kan de inte förebygga alla upptänkliga misstag och haverier, utan får istället koncentrera sig på att ge ungdomarna rimlig möjlighet att lyckas, och även möjlighet att misslyckas. Det handlar då om att tillsammans lära sig och gå vidare, menar föreståndaren.

När *Hamnmagasinet* i Umeå skapades 1996 var ungdomsinflytandet påtagligt. Ungdomsrådet var en aktiv påskyndare av satsningen och många unga var delaktiga i såväl uppbyggnad som drift. På den tiden drevs Hamnmagasinet också som en egen förening där ungdomar hade representation i styrelsen.

Föreståndaren säger att en stor förändring skedde när verksamheten blev kommunal, bland annat avskaffades den särskilda styrelsen. Betydelsen av delaktighets- och inflytandefrågor har dock inte minskat, men frågorna har bytt karaktär. I kommunen arbetar man enligt konceptet *en påse pengar* som ska möjliggöra för unga att lättare få stöd för sina idéer. Ofta handlar det om att ungdomarna vill ha stöd för att genomföra olika arrangemang.

Även i denna kommun bedrivs det organiserade, politiska inflytandet för unga i ett särskilt forum där ungdomsrådet och så kallade ungdomsombud är centrala aktörer. Ombuden är unga som

anställs för att vara en länk mellan unga, politiker och verksamheter. När det handlar om delaktighet och inflytande i verksamheten handlar det mer om en pedagogisk process. Delaktighet på Hamnmagasinet kan idag handla om allt från inredningen av caféet till vilka aktiviteter som ska genomföras och vem som ansvarar för dem. En stor gemensam satsning där både unga och anställda samarbetat har skett kring den kommande Skateparken.

Återkommande i intervjuerna med föreståndarna på de fyra mötesplatserna betonas att grundläggande för delaktighetsarbetet är kommunikationen mellan ledare och besökare. Det handlar om att skapa möjligheter för unga att i vardagen ge uttryck för vad de vill göra och vad som bekräftar dem som individer. Det visar sig också vara mycket lättare att motivera besökarna i processer där någonting nytt ska startas eller byggas upp. Flera av verksamheterna hade tidigare en närmare koppling mellan gårdsverksamheten och ambitioner att utveckla ett politiskt inflytande för unga. Denna koppling är idag bruten då strukturer för detta inflytande byggts upp utanför gårdsverksamheten. Delaktighet måste också ses i ett brett perspektiv som inkluderar relationer, aktiviteter och beslutsformer där ungas kapacitet, exempelvis i att våga uttrycka sin mening, kan stärkas i pedagogiskt medvetna processer.

Undersökningar om formell och upplevd delaktighet

Få av de refererade studierna innehåller en mer generell analys av hur unga själva uppfattar sina möjligheter till delaktighet och inflytande på den fria tiden. När det handlar om kvantitativa undersökningar om ungas delaktighet på fritidsgårdar och i liknande sammanhang har de fritidsvaneundersökningar som genomförs av Stig Elofsson och Ulf Blomdahl en särställning i bredd och långsiktighet. Ett genomgående resultat från dessa är att den uppfattade (eller informella) delaktigheten skattas högt i dessa verksamheter, högre än i skola och föreningsliv.

En analys av delaktighetens formella och informella sidor har exempelvis gjorts i fritidsundersökningar som genomförts i Stockholm 1990 och 1994 och i Jönköping 1997 (Elofsson 2000b). Här sätts ungas upplevelse av delaktighet på fritidsgården i relation till andra sammanhang. Med den formella sidan avses sådant som om unga sitter med i gårdsråd, deltar i beslutande sammanhang och liknande. I denna fråga byggde rapporten på undersökningen från 1990 och det framkom att 15 procent av tjejerna och 21 procent av killarna som regelbundet besökte en fritidsgård hade haft någon form av uppdrag inom fritidsgården. Två procent av killarna och 0 procent av tjejerna hade haft styrelseuppdrag och omkring 5 procent hade varit med i en arbets- eller programgrupp (6 procent av killarna och 4 procent av tjejerna).

Unga som redan är aktiva i att föra fram sina uppfattningar i ett sammanhang, vill gärna påverka även inom andra och vice versa. Viljan att påverka på fritidsgården visade sig således ha ett starkt samband med att vilja påverka även i andra sammanhang. Unga upplevde i större utsträckning att de kunde påverka på fritidsgården än i

andra verksamheter, exempelvis uppfattade omkring 70 procent (olika för olika städer och grupper) att de kunde påverka på fritidsgården medan omkring hälften ansåg detsamma inom skolan. Många vill dock kunna påverka mer, grovt skattat hälften inom fritidsgårdar (en större andel killar än tjejer) och drygt 70 procent inom skolan. Det fanns också en stark koppling mellan upplevelsen av att få sin röst hörd och känslan av att kunna påverka. Elofsson ser en möjlig förklaring i att om kontakten mellan den unge och ledaren är god så ger denna också en känsla av att kunna påverka. Däremot fanns inget samband mellan upplevelse av sin möjlighet att påverka och önskan att påverka mer (Elofsson 2006).

I en specialgranskning undersöktes invandrarungdomars delaktighet på olika arenor (Elofsson 2000a). Här nyanseras bilden av att denna grupp skulle ha betydligt sämre politiska resurser än andra grupper eller att deras önskan att vilja påverka generellt är lägre. I analysen framkommer att unga med invandrabakgrund i större utsträckning lämnat förslag och besökt olika beslutande möten i en skola, idrottsförening eller fritidsgård. Det fanns emellertid en skillnad mellan killar och tjejer, där tjejerna med invandrabakgrund i något lägre grad hade formell delaktighet. Slutsatsen författaren drar från sitt material är att unga med invandrabakgrund generellt verkar uppleva en formell delaktighet i minst lika stor utsträckning som unga med svensk bakgrund. Men också att denna kan ha att göra med att deras förväntningar på delaktighet kan vara lägre.

Jönköpings kommun har sedan mitten av 1980-talet gjort satsningar på att utveckla den lokala barn- och ungdomspolitikerna, bland annat inom området inflytande och delaktighet. Ett flertal undersökningar av barns och ungas uppfattningar om sin möjlighet att påverka har genomförts. En analys av förändringar mellan 1997 och

2006 ger en splittrad bild av den eventuella framgången (Elofsson 2006). I störst utsträckning önskade barnen och ungdomarna att kunna påverka inom skolan och därefter inom fritidspolitiken. Sådan önskan att påverka hade omkring hälften av ungdomarna inom fritidsgårdar och en något mindre andel inom idrottsföreningar och annat föreningsliv. Det upplevda inflytandet inom fritidspolitiken (uppfattningen om att de själva har inflytande över vilka fritidsaktiviteter som ska finnas), hade dock ökat relativt kraftigt i de undersökta årskurserna sju till nio och i gymnasieskolan. Omkring hälften av ungdomarna i årskurserna sju till nio och en tredjedel inom gymnasieskolan uppfattade 2006 att de hade ett sådant inflytande (mot 25 respektive 20 procent 1997). I denna undersökning framkommer också att omkring 75 procent menade att de hade mycket att säga till om, och en ännu större andel tyckte att ledarna lyssnade till dem. En mindre andel hade dock något formellt ansvar i en idrottsförening, i första hand innebar det att sälja lotter (17 procent) och hjälpa till i allmänhet (10 procent), en ännu mindre andel fanns med i en styrelse (2 procent) eller i en arbetsgrupp (2 procent). Knappt 5 procent hade ett ledaruppdrag.

Andra grupper av föreningar har liknande resultat som idrottsföreningarna, med skillnaden att såväl den upplevda som den formella delaktigheten ligger något högre (förutom att de inte säljer lotter i lika stor utsträckning). Upplevd delaktighet på fritidsgårdarna, att de har mycket att säga till om och att ledarna lyssnar på dem, ligger i denna studie på mellan 80 och 90 procent. Unga på kulturskolan och kommunala musikskolan upplevde i lägst grad delaktighet och önskan om att påverka.

Förväntningar spelar sannolikt en stor roll vid tolkningen av resultat från sådana undersökningar. Det är exempelvis tydligt när man ser till

den splittrade bild som ges vid kontroller för socioekonomiska variabler och invandrarbakgrund i ovanstående undersökning om Jönköpingsungdomar. Inget tyder exempelvis på att invandrarungdomar skulle uppfatta sig som missgynnade i påverkanshänseende och socio-ekonomiska faktorer är ibland positivt laddade för delaktighetsfrågorna och ibland negativt.

Skillnader i förväntansnivå kan också förändras i takt med ökad ålder. Att mäta ungas upplevelse av delaktighet måste därför ses i relation till en mängd faktorer, inte minst verkar goda relationer och familjeförhållanden ha stor positiv betydelse för deras önskan att påverka. De som lärt sig att deras röst är betydelsefull i den nära sfären, förväntar sig i högre grad att detta även ska gälla i (vissa) andra sammanhang. Att bli mindre nöjd med sin delaktighet skulle därför också kunna vara ett positivt (del)resultat, om det förklaras av att barn och unga som inte trott på sin förmåga, fått en ökad insikt om sin situation och större önskan att påverka.

Inom fritidsgårdssektorn finns flera nätverk som arbetar med kvalitetsutveckling, till exempel *Keks* som har sin bas i Mölndal i Göteborgsregionen, men som har fått en viss nationell spridning. Inom *Keks* genomförs regelbundet enkätundersökningar. I *Keks* personalenkät framkom att ungas delaktighet och inflytande är det område som de anställda i störst utsträckning känner dåligt självförtroende inför att arbeta med, och det är även det område som de i minst utsträckning känner är angeläget att utveckla.

I 2008 års brukarundersökning av 76 fritidsgårdar i 14 kommuner ställdes frågor om besökarnas upplevda delaktighet. Genomgående ger en stor andel besökare ett högt betyg inom delaktighetsområdet. På en femgradig skala fick besökarna ta ställning till om personalen tar ens förslag på allvar (genomsnitt 4,4 av 5), om de hade möjlighet

att påverka verksamheten (4,0 av 5) och om besökarnas förslag och idéer blir verklighet (4,2 av 5). Betygen som besökarna sätter på fritidsgården visar ingen större förändring mellan olika år och genomgående gavs delaktigheten högt betyg, även om resultaten skiljde sig något mellan olika gårdar

I en närstudie av fyra fritidsgårdar anslutna till *Keks* visade det sig att skillnaderna mellan vad delaktighet i praktiken innebar var avsevärda, trots liknande betyg i brukarundersökningen (Andersson, Agdur, Forkby & Lindberg 2010). I studien identifierades ett inordnande och ett utvidgande perspektiv. I det första var det främsta målet att unga skulle erbjudas en skyddad miljö, välja från ett fast utbud av aktiviteter och socialiseras. I det andra handlade det om att ge unga möjligheter att förverkliga sina idéer och på så sätt vidga sina erfarenhetsramar. Från ett maktperspektiv sågs den första formen som ett slags konsumentmakt, medan den andra formen sågs som en makt över produktionen.

Delaktighet och inflytande för unga

För att fördjupa kunskapen kring inflytande och delaktighet på fritidsgårdar genomfördes 2009 en studie på fyra fritidsgårdar i Göteborgsregionen. I studien ingick såväl kvalitativa som kvantitativa metoder (Andersson et al. 2010). En del var en enkätundersökning där bland annat ungdomarnas egna upplevelser av delaktighet efterfrågades (118 ungdomar svarade, i första hand vanebesökare). Även om undersökningen var liten exemplifierar den hur könsvariationer kan slå inom detta område. I tabell 2.1 redovisas den andel som svarade ”i hög grad” (markerat minst sju på en tiogradig skala) på ett antal frågor om den egna delaktigheten.

Tabell 4.1 Andel som i hög grad instämmer i följande påståenden om den egna delaktigheten på fritidsgården, killar respektive tjejer. 13-15 år, 2009. Procent

	Killar	Tjejer	Totalt
Jag är med och bestämmer på fritidsgården	24	24	24
Jag vet hur man kan påverka på fritidsgården	46	37	42
Jag vill inte ta ansvar för saker på fritidsgården	15	16	16
Det är viktigt för mig att få vara med och bestämma på fritidsgården	25	25	25
Personalen tycker mina åsikter är viktiga	55	63	58
Jag vill bara hålla på med mitt intresse på fritidsgården	35	20	29
På fritidsgården vill jag bara ta det lugnt	47	47	47
Jag vill vara med och påverka vad som händer på fritidsgården	47	41	44

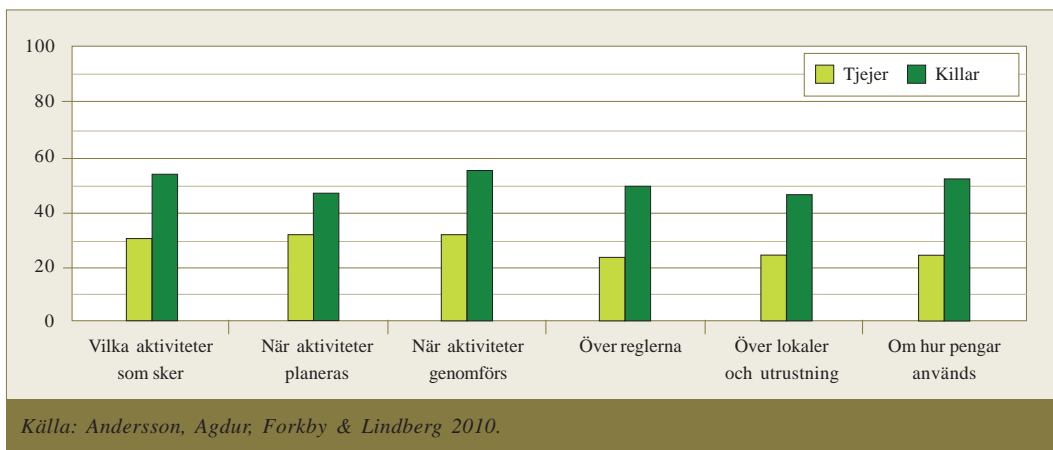
Källa: Andersson, Agdur, Forkby & Lindberg 2010.

Drygt hälften av ungdomarna, 58 procent, uppfattar att personalen tycker att den unges åsikter är viktiga. En relativt stor andel (42 procent) vet också hur de ska göra om de vill påverka. Om detta är ett gott resultat är dock svårt att säga, det skulle kunna ses som angeläget att fler än fyra av tio vet hur de ska göra när de vill påverka. Det handlar om att utveckla strukturer och rutiner och förtydliga hur verksamheten styrs.

En annan sak är om unga faktiskt vill påverka mer än de gör. Endast en av fyra (25 procent) uppger nämligen att det är viktigt för dem att vara med och bestämma på fritidsgården, även om en större andel (44 procent) menade att de ville vara med och påverka vad som händer på fritidsgården. Är delaktighet något som vuxna och unga uppfattar är viktigt i allmänhet och som endast i lägre grad uppfattas som viktigt av den unge själv? Det kan finnas en skillnad mellan ideologisk nivå och den praktiska verkligheten inom detta område. Något som indikerar att det kan vara på detta sätt är också att knappt hälften av ungdomarna menar att de i första hand vill ta det lugnt på fritidsgården (47 procent). Vad det innebär att ta det

lugnt kan naturligtvis vara olika, men det kan handla om att få koppla av från en krav- och stressfylld tillvaro i andra sammanhang, inte minst i skolan. Att då ingå i skolningsprocesser på fritidsgården kanske inte uppfattas som så attraktivt av en del unga. Frågan är om och hur delaktighetsarbetet kan ske i lustfyllda och även rekreativa former, så att inte fritidsgården blir en kompletterande skolliknande verksamhet (se Forkby, Johansson & Liljeholm Hansson 2008).

I tabell 4.1 förekommer inga större (eller signifikanta) skillnader mellan tjejer och killar i deras allmänna uppfattning om den egna delaktigheten. I enkäten ställdes också frågor mer precist om deras uppfattning om sitt inflytande i faktiska aktiviteter. Här framkom ett helt annat resultat där en signifikant lägre andel tjejer än killar upplevde sig ha inflytande över vilka aktiviteter som genomfördes på gården eller som var med i planeringen eller genomförandet av dem. En lägre andel tjejer än killar menade också att de hade inflytande över hur lokaler, utrustning och pengar används.

Figur 4.1 Andel som alltid eller oftast upplever att de har inflytande över olika delar av fritidsgårdens verksamhet efter kön. 13–15 år, 2009. Procent.

Skillnaderna som framkommer mellan tjejer och killar visar sig alltså i första hand när det handlar om inflytandefrågorna mer precist (figur 4.1). En lika stor andel av tjejerna som av killarna upplevde sig i princip som lika delaktiga och lyssnade på, även om en något större andel inte var säkra på vad de anställda tyckte om dem. För att få förståelse för i vilken mån fritidsgården är ”könad”, det vill säga i första hand tillfredsställer det ena könets preferenser, så är det viktigt att undersöka frågan från flera olika infallsvinklar. En förklaring till att skillnaden framkommer först när det handlar om upplevt eget faktiskt inflytande, kan ha att göra med att det är svårt att som ung själv se hur könsuppdelningar ändå spelar en roll, trots att man upplever sig som jämställd.

Avslutande kommentar om målsättningen

Delaktighet på den fria tiden kan förstås som en pedagogisk process som kräver handlag och kunskap hos ledare. Vi har sett hur olika försök genomförts för att öka ungas möjlighet till delaktighet inom den öppna fritidsverksamheten. Personalen har inom dessa verksamhetsformer också ofta varit känslig för vilka idéer och målsättningar som ligger i tiden. På detta vis har den öppna fritidsverksamheten kunnat visa flexibilitet och erbjudit ett försöksområde för olika former av delaktighet, oavsett om det handlar om långtgående självstyre eller en betoning på en mer relationsbaserad delaktighet som kan komma till uttryck i upplevelsen av att få sin röst hörd.

Bakom olika satsningar på att utveckla delaktighet och inflytande kan också flera målsättningar skönjas. Det handlar om att de unga ska få ökad kapacitet att styra över sitt liv, men det handlar också om bättre förutsättningar och ökad motivation till demokratiskt deltagande i samhället. För en del av de verksamheter som skildrades i *Bara vara* är det exempelvis tydligt att målet om att unga ska kunna tränas i att delta och påverka samhället utanför gården varit svårt att förverkliga. Istället har delaktighet som en del av relationen mellan ledare och ungdomar blivit allt viktigare. Målsättningen tenderar därmed att glida från en samhällsnivå till en individ- och verksamhetsnivå.

Från ett deltagarperspektiv på demokrati kan man hävda att träning i deltagande i det lilla och närliggande ger följd effekter för ens benägenhet och motivation att delta även i andra sammanhang. I denna mening kan visserligen fritidsgården erbjuda en plattform för demokratisk träning som förhoppningsvis kan leda till ökad kapacitet i andra sammanhang. Men det finns en påtaglig risk

för att demokratiperspektivet förloras om målsättningarna avgränsas till att enbart handla om att unga får träna upp sin sociala samspelsförmåga inom fritidsgårdens ramar. Det finns en risk att personalen på fritidsgården låter målet sammanfalla med det som de i stunden ser är möjligt. De koncentrerar sig på den inre verksamheten och samhällsperspektivet kan gå förlorat. Som Pia Andersson och Thomas Jordan (2007) visar i en studie av Mix-gården i Hammarkullen i Göteborg så måste ett aktivt arbete till om man ska kunna slå bryggor mellan det inre livet på fritidsgården och (lokal)samhället utanför.

Förhoppningarna som har ställts på att den öppna fritidsverksamheten ska kunna vara en del av samhällets demokratibyggnad kan visserligen inkludera att erbjuda goda fritidsaktiviteter och rum att mötas, men det handlar om ett bredare arbete än så där frågor om makt och samhällets organisering i vidare mening också berörs. Försök som *snabba cash* där verksamhetsmedel villkoras av att unga själva ansöker om medel för att förverkliga sina idéer, kan ses som exempel på hur det inre arbetet på fritidsgården på ett strukturerat sätt använder en pedagogik som kopplar samman ungas egen motivation, inflytande över verksamheten och viss kunskap om samhällets organisering (Andersson et al. 2010).

I ett vidare perspektiv innebär en snäv och ensidig fokusering på det inre livet och de rekreativa inslagen att den öppna fritidsverksamheten avsägar sig ambitionen att medverka till att hålla demokratin levande (Ungdomsstyrelsen 1999). En uppdelning i politiskt inflytande och brukarinflytande, som exempelvis kan utläsas i utredningen *Ungdom och makt* (SOU 1991:12), kan bli begränsande om demokratiarbetet uppfattas som två olika spår. Om man uppfattar delaktighetsar-

betet som en process borde ett väl utvecklat brukarinflytande kunna bereda väg för och kopplas samman med ett politiskt sådant.

År 1997 tillsattes en parlamentarisk kommitté, *Demokratiutredningen*, med uppdrag att utreda varför valdeltagandet hade sjunkit och hur medborgarnas delaktighet och engagemang kunde stärkas i det demokratiska systemet. Särskilt oroad var minskat valdeltagande bland unga och hos grupper med utländsk bakgrund. Det befintliga systemet verkade ha svårt att attrahera unga som dock inte var ointresserade av politiska frågor. Kommunikationsformer, vilka sakfrågor som diskuteras och möjligheten att känna sig hemma i ordinarie partistruktur är sådant som verkar avskräckande för unga (Bruhn 1999).

I Demokratiutredningens slutbetänkande *En uthållig demokrati! Politik för folkstyre på 2000-talet* (SOU 2000:1)⁴ argumenteras för att demokratin ytterst vilar på etiska och moraliska principer. Här tecknas en bild av att demokrati är följden av en kamp för etiska principer om människors lika värde, varje människas unika väsen, hennes rättigheter och egenvärde. Kampen för demokratin är inte för en gång given, utan måste också upprätthållas av ett slags demokratipolitik i vilken samhälleliga institutioner och ramverk kontinuerligt bygger tillit och ömsesidighet mellan människor och som:

”förutsätter att en medborgaranda av ömsesidig respekt och tillit hålls vid liv i familjen, på arbetsplatserna, i förskola och skola, i civilsamhälle och naturligtvis också i politiken.”

(SOU 2000:1 s. 15)

Genom samtal och kommunikativa praktiker kan demokratin hållas levande i vardagen. Sådana dialoger innebär också en skolning då människor med olika perspektiv, utgångspunkter, ambitioner och livsstilar möts med en gemensam föresats att komma till ett beslut. För att nå dithän på ett fördjupat sätt måste man sätta sig in i varandras förståelsehorisonter, vilket inte enbart leder till bättre förankrade beslut utan också till att *medborgarandan* fördjupas. En sådan anda, menade demokratiutredningen, bygger på kritisk rationalism, laglydighet och solidaritet. Dessutom menade de att det är människans ansvar att vilja ingå i sådana fördjupande processer – det är en medborgardyg. Men det är samtidigt inte självklart att människor upplever motivation att ingå i dem. Det är ytterst frågan om ett individuellt ställningstagande samtidigt som samhället har ett ansvar för att stimulera dessa processer. Här går det att koppla tillbaka till fritidsgårdarna som är sådana samhälleliga arrangemang som skulle kunna bidra till att demokratin hålls vid liv och fördjupas.

”Medborgarskapet består med andra ord av tre skilda men inbördes beroende kvaliteter: deltagande, inflytande och delaktighet.”

(SOU 2000:1 s. 33)

Behovet av och samtidigt svårigheten med att åstadkomma och upprätthålla arenor för människors aktiva deltagande, understryks av kulturella förändringsprocesser som globalisering, etniciteters betydelse, individualisering och mer eller mindre utpräglade livsstilar, men de förverkligas ofta i högst vardagliga sammanhang.

”Något tillspetsat: Är en vägförening lika viktig för demokratin som en kommunaldelsnämnd eller en verksstyrelse? Svaret är enkelt. Det är processen och det är samtalen mellan flera berörda som är värdefulla i sig. Det är där och då som medborgardygden utvecklas. Därför behöver vi många offentliga rum där vi fritt kan mötas.”

(SOU 2000:1 s. 34)

Samhällets insatser på ungdomsområdet har sedan 1900-talet baserats på två ståndpunkter: är de unga bärare av hopp för att kunna omdana samhället i rätt riktning eller är de ett hot mot det etablerade och mot allmän ordning? (Berggren 1995, Hebdige 1988). I praktisk ungdomspolitik kommer dessa synsätt till uttryck i stödande av ungas autonomi eller försök till kontroll av deras beteende. Dessa perspektiv blandas i praktiken ofta samman – även i frågan om delaktighet och inflytande.

”Delaktighet, är att finnas till i ett sammanhang, som jag själv valt, som känns meningsfullt, där jag respekteras som den jag är och där jag kan vara med och påverka skeenden. Delaktighet är viktigt därför att det svarar mot grundläggande mänskliga behov: vårt behov att vara med och till för varandra, att tillsammans med andra forma visioner som sedan konkretiseras i vardagsarbete.”

(Henriksson 1991)

Referenser

- Andersson, J., Agdur, J., Forkby, T. & Lindberg, H. (2010). *Inordnande eller utvidgande*. Göteborg: Nätverket Keks och FoU i Väst/GR.
- Andersson, P. & Jordan, T. (2007). *Fritidsgården – en plats för samhällsbyggande?* Göteborg: Göteborgs Stad, Tryggare och mänskligare Göteborg.
- Berggren, H. (1995). *Seklets ungdom: retorik, politik och modernitet 1900–1939*. Stockholm: Tiden.
- Berggren, L. (1997). *När unga ska bestämma. Ungdomspolitiska intentioner möter vardagen i nya ungdomsverksamheter*.
- Bjurström, E. (1991). De professionellas intåg. *Uppväxvillkor* (1), 16–26. Stockholm: Statens ungdomsråd.
- Blomdahl, U. & Claeson, Å. (1989). *Fritidsgården: dess besökare och framtid*. Stockholm: Forskningsenheten, Fritid Stockholm.
- Bruhn, A. (1999). Ungdomarna, politiken och valet. I E. Amnå (Red.), *Valdeltagande i förändring* (Vol. Forskarvolym XII): Demokratiutredningen, SOU 1999:132.
- Carle, J. & Sjöstrand, P. (1991). *Ungdom, politik och inflytande*. Stockholm: Statens ungdomsråd.
- Ekbrand, H. (2009). *Organisering av offentligt finansierad fritidsverksamhet riktad mot ungdomars fria tid*. Fritidsledarskolorna.
- Elofsson, S. (2000a). *Formell och upplevd delaktighet bland invandrarungdomar*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete.
- Elofsson, S. (2000b). *Formell och upplevd delaktighet bland ungdomar på fritidsgård*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete.
- Elofsson, S. (2006). *Inflytande i skola och på fritid – en studie av grundskole- och gymnasieelever i Jönköping i jämförelse med situationen i Helsingborg*. Institutionen för socialt arbete.
- Forkby, T. (1993). *Här kan jag vara den jag vill vara. D-uppsats*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Forkby, T., Johansson, H. & Liljeholm Hansson, S. (2008). *Främjande pedagogik. Perspektiv och läroprocesser i ungdomsarbete*. Göteborg: FoU i Väst/GR.
- Fornäs, J., Lindberg, U. & Sernhede, O. (1984). *Ungdomskultur: Identitet och motstånd*. Lund: Symposion.
- Fornäs, J., Lindberg, U. & Sernhede, O. (1998). *Under rocken. Musikens roll i tre unga band*. Lund: Symposion.
- Hebdige, D. (1988). *Hiding in the light: on images and things*. London: Routledge.
- Henriksson, B. (1991). *Ungdomars delaktighet och inflytande*. Institutet för sociala studier.
- Henriksson, B. & Battail, J.-F. (1990). *Bland Aros djäknar: Västerås som ungdomsstad*. Stockholm: Glacio.
- Karlsson, U. & Sarnecki, J. (1976). *Gårdsdemokrati – preliminär rapport 4 Ungdomsutredningen*. Stockholm: Stockholms socialförvaltning.
- Mathiasson, P. (1987). *Låt ungdomarna ta makten!Handledning i gårdsdemokrati*. Stockholm: Fritid Stockholm.
- Olson, H.-E. (2008). Om socialpolitik, fritidspolitik och gatans löshästar. I Ungdomsstyrelsen, *Mötesplatser för unga – aktörerna, vägvalen och politiken*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, s. 204–241.
- Pettersson, D. (1989). *Gårdsdemokratiprojektet. En utvärdering*. Stockholm: Fritid Stockholm forskningsenheten.
- Prawitz, M. (1988). *På väg mot gårdsdemokrati*. Stockholm: Fritid Stockholm.

Noter

Proposition 2004/05:2. *Makt att bestämma – rätt till välfärd*. Integrations- och jämställdhetsdepartementet.

Sahlin, I. (1992). *Ungdomsprojekt; Retorik och praktik* (Brå-pm 1992:1). Stockholm: Brå.

Sarnecki, J. & Ekman, L. (1977). *Slutrapport. Ungdomsgårdsutredningens slutrapport* Stockholm: Stockholms socialförvaltning. Fritidsavdelningen.

Sarnecki, J. & Ekman, L. (1978). *Vad ska vi ha gårdarna till? En bok om mål och metoder i ungdomsarbetet på fritidsgårdar*. Stockholm: LiberFörlag.

SOU 1991:12. *Ungdom och makt: om ungdomars delaktighet, inflytande och jämlikhet på 1990-talet*. Delbetänkande Ungdomskommittén. Stockholm: Allmänna förlaget.

SOU 2000:1. *En uthållig demokrati. Politik och folkstyrelse på 2000-talet*. Demokratiutredningen. Stockholm: Fritzes.

Statens ungdomsråd (1981). *Ej till salu*. Stockholm: LiberFörlag.

Ungdomsstyrelsen (1994). *Makt & möjligheter. En idéskrift om ungdomars delaktighet och inflytande*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (1995). *Nya mötesplatser! En beskrivning av 22 träffpunktsverksamheter*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (1999). *Demokratiska procedurer eller låtsaskrumelurer*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2001). *Bara vara – Mötesplatser på ungas villkor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2005). *Professionella ungdomsledare: kompetensbehov och utbildningssituation*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2008). *Mötesplatser för unga – aktörerna, vägvalen och politiken*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009). *Lika olika som lika – om former för lokalt ungdomsinflytande*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

¹ I samband med denna text genomfördes ett antal intervjuer i syfte att följa upp vad som skett med de goda exempel som skildrades i Bara vara.

² Viktigt att påminna sig är att frizonsdiskussionen fördes innan internet blev stort och erbjöd såväl unga som andra en enorm potential för frirum och identitetsprojekt.

³ Henriksdals fritidsgård i Nacka, Opalen i Sundsvall (före detta Njurunda kommun), Hammagasin i Umeå och Centrumvillan i Sundsvall.

⁴ Demokratiutredningen lämnade ett omfattande bidrag till förståelsen av demokratins möjligheter, svårigheter och begränsningar, bland annat genom 32 småskrifter och 13 forskarvolymmer, men kritiserades av bland andra Barnombudsmannen för ett bristande barn- och ungdomsperspektiv. Särskilt kritisk var man till att FN:s barnkonvention inte nämndes eller togs upp till behandling, trots att den ska genomsyra allt beslutfattande när det gäller barn och unga. Flera andra remissinstanser betonade barns och ungas rätt att yttra sig i vardagliga sammanhang och delaktighet på olika sätt i samhällslivet, och såg det som en viktig demokratisk skolning.

KAPITEL 5

Föreningslivet

När ungdomspolitikerna växte fram efter andra världskriget var den centrala frågan hur staten skulle kunna påverka ungas val av fritidssysselsättning i syfte att främja fostran av självständiga, aktiva och samhällsintresserade ungdomar. Ungdomsvårdskommittén ansåg att fostran helst skulle ske inom föreningslivet, men även inom öppen fritidsverksamhet eftersom man i utredningen var medveten om att föreningslivet inte passade alla unga (SOU 1945:22).¹

I detta kapitel har vi lagt fokus på ungas föreningsliv. Den vanligaste fritidssysselsättningen bland unga enligt Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007 var att vara ute på internet, följt av att läsa böcker och tidningar, det vill säga sådant som man oftast gör hemma. Omkring 85 procent angav att de gör dessa aktiviteter minst en gång i veckan (Ungdomsstyrelsen 2007). Men de organiserade aktiviteterna utanför hemmet är också populära. Drygt hälften av alla unga, 61 procent, är medlemmar i någon förening enligt SCB (tabell 5.3). Störst andel unga är med i idrottsföreningar, åtta av tio ungdomar har åtminstone någon gång före 20 års ålder tillhört en idrottsförening (SOU 2008:59).

Utveckling av föreningsmedlemskap

I detta avsnitt redovisas hur medlemskap och föreningsaktivitet har utvecklats de senaste 15 åren. Redovisningen baseras på SCB:s *Undersökningar om levnadsförhållanden*, ULF. I undersökningen ställs frågor om *medlemskap* i olika föreningar, om *deltagande i möten* i någon förening samt om *aktivt deltagande i föreningens verksamhet*. Alla typer av föreningar, inklusive idrott, olika religiösa samfund och konsumentföreningar ingår i redovisningen.

Den mest slående trenden är att föreningsaktiviteten har sjunkit markant de senaste 15 åren, både bland unga och bland äldre. Åren 1994/1995 hade 50 procent av unga i åldern 16–25 år varit på möte i förening, samfund eller liknande de senaste 12 månaderna. Andelen sjönk till 34 procent vid de senaste mätningarna 2008/2009.² Bland de äldre, 35–74 år, har andelen sjunkit från 62 procent till 45 procent under samma period (tabell 5.1).

Granskar man föreningsdeltagandet bland 16–25-åringarna närmare ser vi att *mötesdeltagandet* var lika omfattande bland tjejer som bland killar, men att unga med utländsk bakgrund, och framför allt tjejer med utländsk bakgrund i lägre grad deltog i föreningsaktiviteter. Skillnaden i föreningsdeltagande utifrån svensk eller utländsk bakgrund var större i åldersgruppen 35–74 år jämfört med i ungdomsgruppen. Det är också intressant att notera att de yngsta, 16–19-åringarna, var mer aktiva föreningsdeltagare än 20–25-åringarna. Geografiskt sett var föreningsaktiviteten mest omfattande på mindre orter utanför storstadsområden och större städer (tabell 5.2).

Enligt en tidigare redovisning av SCB:s ULF-undersökning, med fokus på *medlemskap* i föreningar, uppgav 64 procent i ungdomsgruppen (16–25 år) att de var medlem i en förening 2004/2005, medan motsvarande andel bland 35–74-åringarna var 88 procent (Ungdomsstyrelsen 2008). Av tabell 5.3 framgår att andelen föreningsmedlemmar har minskat något sedan dess. I tabellen redovisas det sammanslagna resultatet från de två senaste undersökningarna av levnads-

förhållanden, ULF, och det framgår att andelen som är medlem i någon förening har sjunkit både bland unga och bland äldre. Andelen 16–25-åringar som var medlemmar i en förening var 61 procent 2008/2009, medan andelen 35–74-åringar var 86 procent. En större andel 20–25-åringar är föreningsmedlemmar jämfört med 16–19-åringar. Det beror förmodligen på att en större andel blir medlemmar i olika konsumtionsföreningar, fackföreningar och liknande när man tar klivet in i vuxenlivet. Bland 16–25-åringar är en större andel killar än tjejer medlemmar i någon förening, och det är bland tjejer med utländsk bakgrund som andelen föreningsmedlemmar är lägst (tabell 5.3).

Det tredje sättet att mäta föreningsaktivitet i SCB:s *Undersökning om levnadsvanor* – vid sidan av föreningsmedlemskap och mötesdeltagande – är frågan om *aktivt deltagande i verksamheten* i någon förening. Enligt intervjuanvisningarna avser frågan alla föreningsaktiviteter, till exempel att ha förtroendeuppdrag, hjälpa till att anordna möten, ideellt arbete, hjälpinsatser och så vidare.

Tabell 5. 1 Andel som under de senaste 12 månaderna varit på möte i förening, samfund eller liknande, 1994–2009. Procent

	16–25 år	35–74 år	16–74 år
1994–1995	50	62	59
1996–1997	47	61	57
1998–1999	47	61	57
2000–2001			
2002–2003	45	59	55
2004–2005	40	57	53
2006(T)–2007	41	54	50
2008–2009	34	45	42

Källa: SCB, *Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF)*.

Kommentar: Frågeunderlag saknas för 2001–2002. Fram till 2006 genomfördes undersökningen med hjälp av besöksintervjuer, 2006 genomfördes ena hälften av intervjuerna genom besök och den andra med hjälp av telefonintervjuer. I tabellen redovisas endast svaren från telefonintervjuerna från 2006. Från och med 2007 används enbart telefonintervjuer.

Tabell 5.2 Andel som varit på möte i någon förening de senaste 12 månaderna efter kön och åldergrupper, 2008/2009. Procent

	16–19 år	20–25 år	16–25 år			35–74 år	16–74 år
			Killar	Tjejer	Samtliga		
Bakgrund							
Svensk	34	25	30	30	30	38	35
Utländsk	26	22	26	21	24	24	23
Region							
Storadsområden	30	25	27	28	27	34	31
Större städer	33	25	31	26	28	36	33
Övriga	37	24	29	34	31	36	34
Totalt	33	24	29	28	29	36	33

Källa: SCB, Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF).

Kommentar: Möte i förening exkluderar fackförbund och politiskt parti.

Svensk bakgrund omfattar inrikes födda med två inrikes födda föräldrar samt inrikes födda med en inrikes och en utrikes född förälder. Utländsk bakgrund omfattar utrikes födda samt inrikes födda med två utrikes födda föräldrar. H-regioner: Storadsområden = H1 och H2. Större städer = H3. Övriga = H4-H6.

Mer detaljer om SCB:s undersökning finns i bilaga 5.1

Tabell 5.3 Andel som är medlem i förening efter kön och åldergrupper, 2008/2009. Procent

	16–19 år	20–25 år	16–25 år			35–74 år	16–74 år
			Killar	Tjejer	Samtliga		
Bakgrund							
Svensk	60	70	66	63	65	88	84
Utländsk	..	46	53	40	47	72	66
Region							
Storadsområden	58	63	59	63	61	84	79
Större städer	57	67	70	55	62	87	82
Övriga	60	63	63	60	61	86	81
Totalt	58	64	64	59	61	86	81

Källa: SCB, Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF).

Kommentar: Resultaten baseras enbart på den del av urvalet i ULF 2008–2009 som får fördjupningsfrågorna om föreningar, dvs. det så kallade ULF-urvalet. SILC-urvalet, som får andra fördjupningsfrågor, inkluderas inte i ovan tabell (se bilaga 5.1 för mer information).

Svensk bakgrund omfattar inrikes födda med två inrikes födda föräldrar samt inrikes födda med en inrikes och en utrikes född förälder. Utländsk bakgrund omfattar utrikes födda samt inrikes födda med två utrikes födda föräldrar. H-regioner: Storadsområden = H1 och H2. Större städer = H3. Övriga = H4-H6.

Andelen som anger att de aktivt har deltagit i någon förenings verksamhet är något högre än andelen som har närvarat vid ett föreningsmöte. Skillnaderna mellan olika åldersgrupper är intressant nog mindre när man granskar aktivt deltagande jämfört med medlemskap eller mötesdeltagande. Vad som kanske är mest intressant, är att unga framstår som lika föreningsaktiva som äldre när frågan gäller *aktivt deltagande i verksamheter*. Andelen som har deltagit aktivt i någon förenings verksamhet var 39 procent både bland 16–19-åringar och bland 35–74-åringar. Däremot var andelen något lägre i ålderskategorin 20–25 år (tabell 5.4).

Skillnader mellan unga med svensk respektive utländsk bakgrund är större när man frågar om aktivt deltagande jämfört med mötesdeltagande. Killar med svensk bakgrund deltar i störst utsträckning bland de unga, och i den gruppen svarade 37 procent att de har deltagit aktivt i verksamhe-

ten och 30 procent att de har varit med på ett möte. Tjejer med utländsk bakgrund har den lägsta aktivitetsgraden. Bland dem svarade 15 procent att de hade deltagit aktivt i verksamheten och 21 procent att de hade närvarat vid ett möte de senaste tolv månaderna (tabell 5.2 och 5.4).

När man jämför svaren på de olika frågorna som berör föreningsmedlemskap och aktiviteter framgår det tydligt att det är en betydligt större andel av de äldre som är *medlem* i en förening. Det innebär däremot inte att det är en större andel äldre än yngre som är *aktiva* i föreningslivet, i den meningen att de faktiskt deltar i aktiviteter på ett eller annat sätt. Förklaringen till det är att många äldre är med i någon typ av ”plånboksförening”, till exempel en boendeförening som en hyresgästförening, en bostadsrättsförening eller en villaägareförening. Bland de yngre är föreningsmedlemskapet däremot oftare knutet till ett faktiskt intresse att vara med och ta del av föreningens verk-

Tabell 5.4 Andel som har aktivt deltagit i verksamheten i någon förening efter kön och åldergrupper, 2008/2009. Procent

	16–19 år	20–25 år	16–25 år			35–74 år	16–74 år
			Killar	Tjejer	Samtliga		
Bakgrund							
Svensk	40	29	37	32	35	41	39
Utländsk	..	13	26	15	21	27	25
Region							
Storstadsområden	36	25	33	26	30	36	34
Större städer	41	27	39	27	33	40	37
Övriga	42	22	33	34	33	39	38
Totalt	39	25	35	29	32	39	36

Källa: SCB, Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF).

Kommentar: Resultaten baseras enbart på den del av urvalet i ULF 2008–2009 som får fördjupningsfrågorna om föreningar, dvs. det så kallade ULF-urvalet. SILC-urvalet, som får andra fördjupningsfrågor, inkluderas inte i tabellen.

Svensk bakgrund omfattar inrikes födda med två inrikes födda föräldrar samt inrikes födda med en inrikes och en utrikes född förälder. Utländsk bakgrund omfattar utrikes födda samt inrikes födda med två utrikes födda föräldrar. H-regioner: Storstadsområden = H1 och H2. Större städer = H3. Övriga = H4–H6.

samhet. I en studie om ungas organisering uttrycks det med följande ord:

”Ungas delaktighet är en självklarhet så länge som den enskilda unga finner ett personligt utbyte av det, ofta knutet till ett konkret handlande utifrån personliga förutsättningar och intressen. Unga betraktar sitt medlemskap i en förening från en horisont som betonar görande snarare än medlemskap.”

(Waara, Rüdiger & Svensson 2010)

Ungdomsinflytande inom föreningslivet

Genom att delta i föreningar och organisationer kan unga få en inblick i demokratiska beslutsprocesser och en möjlighet att påverka beslut som berör deras aktivitet. Föreningslivet beskrivs ofta som en demokratiskola, där deltagarna förutom att delta i själva verksamheten också lär sig demokratins spelregler. Rent konkret handlar det om att förvärva kunskaper om hur man organiserar sig med hjälp av stadgar, medlemskap, förtroendevalda och årsmöten. Därtill blir också många föreningsmedlemmar varse om att organiserade intressen, däribland föreningar, har lättare att bli hörda och att få genomslag i samhället jämfört med enskilda medborgare.

En intressant fråga som ställdes i Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie *Unga med attityd* är om deltagande i föreningsaktivitet gör någon skillnad för hur unga upplever sina möjligheter att påverka i samhället. Man gjorde en jämförelse mellan hur föreningsaktiva och icke föreningsaktiva unga svarar på påståendena *Jag har stora möjligheter att föra fram åsikter till dem som bestämmer i samhället* och *Människor i allmänhet har stora möjligheter att föra fram åsikter till dem som bestämmer i samhället*. Svaren visade att föreningsdeltagande oftast inte

betyder något för hur en ung person upplever sina möjligheter att påverka i samhället. Det gick dock att urskilja organisationer vars unga medlemmar tydligt skiljer sig från de övriga i sitt upplevda samhällsinflytande. Föreningsaktiva i politiska organisationer och partier var den grupp unga som upplevde bäst möjligheter till inflytande, såväl för sin egen del som för människor i allmänhet (Ungdomsstyrelsen 2007).

Inflytande inom föreningslivet har fler dimensioner än fungerande årsmöten och styrelsearbete. Alla medlemmar kan antas vara intresserade av föreningens verksamhet och hur den utvecklas. För att kunna ha inflytande över denna är det därför viktigt att medlemmarna har tillgång till information om resultat och eventuella planer på att förändra verksamhetens inriktning.

En annan viktig dimension som berör inflytande i föreningslivet är frågan om unga kan påverka på lika villkor som äldre i generationsövergripande verksamheter. För ungdomsorganisationers del är frågan löst genom kravet på att unga medlemmar ska utgöra en majoritet bland samtliga medlemmar och därmed också ha majoritet i föreningens styrelse enligt principen om demokratisk representation. Men inom till exempel idrottsföreningar är frågan om unga idrottsutövares inflytande i den egna föreningen långt ifrån löst. En mer utförlig diskussion om skillnader mellan ungdomsorganisationer och idrottsföreningar förs längre fram i detta kapitel.

Analyserna i detta avsnitt tar upp ungas inflytande i föreningslivet utifrån hur stort inflytande unga själva upplever att de har i den förening som de är aktiva i. Frågan ingick i Ungdomsstyrelsens *Ungdomsenkät 2009*. I undersökningen ställdes frågor om medlemskap, förtroendeuppdrag i olika typer av föreningar samt hur stort inflytande man upplevde sig ha. I tabell 5.5 sammanfattas svaren på frågan om medlemskap och förtroendeuppdrag. En person kan ha angett med-

Tabell 5.5 Medlemskap i föreningar efter kön och bakgrund, 16–25 år, 2009. Procent

	Medlem	Har förtroendeuppdrag	Inte medlem
Idrottsförening/klubb			
Totalt	41	4	59
Tjejer	36	3	64
Killar	46	5	54
Födda i Sverige	42	4	58
Födda utanför Sverige	33	4	67
Skol-/studentförening			
Totalt	16	3	84
Tjejer	17	4	83
Killar	15	3	85
Födda i Sverige	16	3	84
Födda utanför Sverige	16	2	83
Religiös förening/församling			
Totalt	14	2	86
Tjejer	16	2	84
Killar	12	2	88
Födda i Sverige	13	2	86
Födda utanför Sverige	18	4	82
Kulturförening (musik, dans, teater m.m.)			
Totalt	11	2	89
Tjejer	13	2	87
Killar	10	2	90
Födda i Sverige	12	2	88
Födda utanför Sverige	11	3	88
Hobbyförening (motor, slöjd, häst, hund m.m.)			
Totalt	11	2	89
Tjejer	12	2	88
Killar	10	1	90
Födda i Sverige	11	1	89
Födda utanför Sverige	12	3	88

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Kommentar: n=2 951, varav 1 264 killar, 1 687 tjejer och 259 födda utanför Sverige.

	Medlem	Har förtroendeuppdrag	Inte medlem
Supporterklubb			
Totalt	8	1	92
Tjejer	5	1	95
Killar	10	1	90
Födda i Sverige	7	1	93
Födda utanför Sverige	9	2	91
Förening/organisation för samhällsfrågor			
Totalt	7	2	93
Tjejer	8	2	92
Killar	6	2	94
Födda i Sverige	6	2	94
Födda utanför Sverige	10	3	90
Politiskt parti/ungdomsförbund			
Totalt	6	1	94
Tjejer	5	1	95
Killar	7	1	93
Födda i Sverige	6	1	94
Födda utanför Sverige	9	2	91
Friluftsförening			
Totalt	6	1	94
Tjejer	5	1	95
Killar	7	1	93
Födda i Sverige	6	1	94
Födda utanför Sverige	6	3	94
Datorförening/spelförening (ex. Sverok)			
Totalt	6	1	94
Tjejer	3	1	97
Killar	9	1	91
Födda i Sverige	6	1	94
Födda utanför Sverige	7	2	93

Tabell 5.6 Upplevt inflytande i föreningar och organisationer efter kön och födelseland, 2009. Procent

	Kön		Födelseland		Totalt
	Kille	Tjej	Sverige	Annat land	
I den utsträckning jag vill	47	50	49	43	49
I mindre utsträckning än vad jag vill	21	20	21	18	20
Jag vill inte påverka föreningens verksamhet	32	30	30	39	31
Totalt, procent	100	100	100	100	100
Totalt, antal	806	1 015	1 694	127	1 821

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Tabell 5.7 Upplevt inflytande i föreningar och organisationer efter föreningstyp, 2009. Procent

	Idrottsförening/klubb	Skolförening	Friluftsförening	Religiös förening/församling	Kulturförening	Hobbyförening	Politiskt parti/ungdomsförbund	Förening/org. för samhällsfrågor	Datorförening/spelförening	Supporterklubb	Totalt
I den utsträckning jag vill	47	57	57	53	54	53	57	58	42	47	48
I mindre utsträckning än vad jag vill	23	20	22	17	22	18	27	22	29	23	21
Jag vill inte påverka föreningens verksamhet	30	23	21	31	25	29	17	20	30	30	31
Totalt, procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totalt, antal	1 074	425	139	343	290	266	138	178	118	162	1 790

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

lemskap i flera olika föreningstyper. Medlemskap i en idrottsförening eller idrottsklubb var vanligast förekommande hos 16–25-åringarna, 41 procent, följt av medlemskap i en skol- eller studentförening, 16 procent, och i en religiös förening eller församling, 14 procent.³

Frågan *I hur stor utsträckning upplever du att du kan vara med och påverka föreningens verksamhet?* hade fyra svarsalternativ, *I den utsträckning jag vill, I mindre utsträckning än vad jag vill, Jag vill inte påverka föreningens verksamhet* samt *Jag är inte med i någon förening*. Av de svarande angav 62 procent något av de tre första svarsalternativen, 28 procent angav att de inte var med i någon förening medan 10 procent lämnade frågan obesvarad.

I tabell 5.6 redovisas svaren från de som var med i någon förening. Av svaren framgår att hälften, 49 procent, av alla unga som är med i någon förening är nöjda med det inflytande de har, 20 procent vill ha mer inflytande medan 31 procent säger att de inte vill påverka föreningens verksamhet. Andelen som inte vill påverka är något högre bland de som är födda utanför Sverige, 39 procent, jämfört med de som är födda i Sverige, 30 procent. Skillnaden mellan killar och tjejer avseende viljan att påverka är däremot försumbar (tabell 5.6).

I tabell 5.7 redovisas synen på inflytande indestat efter föreningstyp. Viljan att påverka varierar mellan olika föreningar. Nöjdast med sitt inflytande är medlemmar i föreningar och organisationer för samhällsfrågor, medlemmar i politiska partier och ungdomsförbund samt i skolföreningar och i friidrottsföreningar. I dessa föreningskategorier är andelen som svarade att de kan påverka föreningens verksamhet i den utsträckning de vill nästan 60 procent. Andelen som *inte vill påverka* är högst, kring 30 procent, i idrottsföreningar och klubbar, religiösa föreningar och församlingar, hobbyföreningar, dator- och spelföreningar samt i supporterklubbar (tabell 5.7).

Inflytande inom idrottsföreningar

Föreningsidrotten är en stor och bred folkrörelse för unga i Sverige. Studien *Unga och föreningsidrotten* (Ungdomsstyrelsen 2005) hade som syfte att analysera om den organiserade idrottsverksamheten för unga i åldern 13–20 år uppfyller de idrottspolitiska målen om demokrati, delaktighet och folkhälsa. Ungas delaktighet i föreningsidrotten belystes utifrån tre aspekter. Den första aspekten var upplevt inflytande i tränings- och tävlingsverksamhet. Förutom frågan om hur mycket inflytande de unga upplevde sig ha ställdes också frågan om de var nöjda med sitt inflytande. Den andra aspekten av delaktighet som studerades var deltagande i föreningens styrelsearbete eller i andra arbetsgrupper, samt i vilken utsträckning de unga hade tillfrågats om att ställa upp för arbete i styrelsen eller i någon arbetsgrupp. Den tredje aspekten handlade om ledarskap. Frågor som ställdes var hur stor andel av de unga som är eller har varit ledare, i vilken utsträckning de var intresserade av att bli idrottsledare och hur vanligt det var att unga tillfrågades om de var intresserade av att leda en verksamhet.

Resultaten visade att de ungas inflytande inom föreningsidrotten är relativt svagt utvecklat (Ungdomsstyrelsen 2005). I tabell 5.8 redovisas de ungas bedömning av sitt inflytande i tränings- och tävlingsverksamhet. Knappt en femtedel av de unga, 19 procent, ansåg att de har stort inflytande över sin tränings- och tävlingsverksamhet, 37 procent att de varken har stort eller litet inflytande och 44 procent ansåg sig ha litet eller inget inflytande alls. Men majoriteten av de som svarade var nöjda med att ha låg grad av inflytande. Drygt hälften av de som svarade, 57 procent, var nöjda med sitt inflytande. Men samtidigt markerade 37 procent att de vill ha mer att säga till om. Sex procent svarade att de föredrar mindre inflytande och vill att ledaren ska bestämma mer (tabell 5.8).

Den andra aspekten av delaktighet som studerades i *Unga och föreningsidrotten* var andelen som var medlemmar i styrelser, arbetsgrupper eller kommittéer. Tio procent av 13–20-åringarna svarade att de är eller har varit invalda i sin förenings styrelse, medan 11 procent var eller hade varit med i en arbetsgrupp. Bland de som aldrig varit med i en styrelse eller arbetsgrupp hade omkring 10 procent blivit tillfrågade men tackat nej (Ungdomsstyrelsen 2005).

Den tredje aspekten av ungas delaktighet i föreningsidrotten rörde deras erfarenhet av att vara idrottsledare. Enligt svaren var 16 procent av de unga antingen ledare för närvarande eller hade haft ett sådant uppdrag tidigare. De unga tillfrågades även om de *”har eller har haft ett uppdrag som ledare i någon verksamhet eller förening som inte är en idrottsförening”*. Det visade sig att en något större andel, 19 procent, hade ledarerfarenheter från andra verksamheter och föreningar (Ungdomsstyrelsen 2005).

Idrottsföreningar och ungdomsorganisationer

Även om idrottsföreningar utgör den största delen av ungas föreningsliv ingår de inte i det som allmänt brukar benämnas ungdomsföreningar eller ungdomsorganisationer. För att en ungdomsorganisation ska uppfylla de statliga kriterierna för verksamhetsstöd ska minst 60 procent av medlemmarna vara i åldern 7–25 år och organisationens verksamhet bedrivs av lokalavdelningar som har minst fem medlemmar och som är demokratiskt uppbyggda (SKOLFS 2006:11, SFS 2001:1060). En lokal förening som vill få statligt stöd för sin ungdomsverksamhet får välja mellan att ansluta sig till en idrottsorganisation eller till en ungdomsorganisation, beroende på karaktären av föreningens verksamhet.

Det finns idag drygt 90 statsbidragsberättigade ungdomsorganisationer som bedriver ett brett spektrum av verksamheter. Under 1950-talet, när statsbidraget för ungdomsorganisationer introducerades, påbörjades en utveckling där all ungdomsverksamhet inom befintliga organisationer skulle styras in i självständiga ungdomsförbund. Målsättningen var att garantera en frizon för de unga att själva styra och forma sin fritidsverksamhet. Det är anledningen till att den typ av före-

Tabell 5.8 Unga föreningsidrottares upplevda inflytande, 13–20 år, 2005. Procent

		Procent
Hur mycket inflytande <i>har du</i> över din tränings- och tävlingsverksamhet?	Stort inflytande	19
	Visst inflytande	37
	Litet inflytande	44
Hur mycket inflytande <i>vill du ha</i> över din tränings- och tävlingsverksamhet?	Vill ha betydligt större inflytande	15
	Vill ha något större inflytande	22
	Finner det bra som det är	57
	Vill att ledaren ska bestämma mer	6

Källa: Ungdomsstyrelsen, Unga och föreningsidrotten 2005.

ningsverksamhet för unga som inte organiseras av ett idrottsförbund oftast bedrivs i anslutning till en ungdomsorganisation. Därtill finns det också organisationer som har generationsövergripande verksamhet och föreningar som inte är anslutna till en rikstäckande organisation. Föreningsverksamheten som ingår i det som kallas ungdomsorganisationer är mycket bred. Av de drygt 90 statsbidragsberättigade ungdomsorganisationerna kan bara en bråkdel nämnas här, men det kan ändå ge en bild av omfattningen och bredden av deras verksamhet.⁴

• **Hobbyorganisationer**

Till exempel spelföreningar som organiserar sig inom Sverok, Sveriges schackförbund, kulturföreningar som tillhör Unga musikanter, Amatörteatrarnas riksförbund eller Ungikör, Skytterörelsens ungdomsorganisation, Svenska scoutförbundet, Sveriges hundungdom, Sveriges unga aktiesparares riksförbund och Sveriges frimärksungdom.

• **Organisationer med religiös anknytning**

Till exempel KFUK-KFUM:s scoutförbund, Kristna elevrörelsen, Elev- och studentorganisationen ny generation, Pingst ung och Svenska kyrkans unga.

• **Etniska organisationer**

Till exempel Romska ungdomsförbundet, Serbiska ungdomsförbundet, Sveriges unga muslimer och Turkiska ungdomarnas riksförbund.

• **Handikapporganisationer**

Till exempel Riksförbundet ungdom för social hälsa, Unga reumatiker, Unga allergiker och Unga RBU-are.

• **Nykterhetsorganisationer**

Till exempel IOGT-NTO:s juniorförbund, MHF-ungdom och Ungdomens nykterhetsförbund.

• **Politiska organisationer**

Till exempel de politiska ungdomsförbunden som Grön ungdom, SSU, MUF och Ung pirat, men också studentförbund som Fria moderata studentförbundet och Vänsterns studentförbund.

• **Intresseorganisationer**

Till exempel Rädda barnens ungdomsförbund, Sveriges elevråd – Svea, Sveriges ungdomsråd samt Röda korsets ungdomsförbund.

Stödet till ungdomsorganisationernas verksamhet är en viktig del av svensk ungdomspolitik, och i den senaste ungdomspolitiska propositionen fanns följande argumentering för statens stöd till ungas föreningsliv:

”Inom föreningslivet skapar ungdomar sin egen kultur och fritid. Ungdomarnas egna organisationer intar här en särställning. Ungdomar skall ges bästa möjliga förutsättningar att bilda och delta i olika typer av folkrörelser och föreningar. Det är viktigt att de offentliga stöden till ungdomars föreningsliv ger möjligheter till såväl långsiktighet som förnyelse.”

(Prop. 2004/05:2, s. 41)

Grovt räknat är nästan 30 procent av unga i åldern 16–25 år, medlemmar i någon ungdomsorganisation. I ungdomsorganisationer som 2009 fick statligt bidrag för sin verksamhet fanns det enligt organisationernas egna redovisningar 265 688 medlemmar i åldern 16–25 år, medan det totala medlemsantalet, i åldern 7–25 år, var 490 967⁵ (Ungdomsstyrelsen 2010). Från början av 1980-talet

fram till början av 2000-talet var det cirka 70–80 organisationer som beviljades bidrag varje år. Sedan 2002 har antalet organisationer som beviljats bidrag legat på mellan 90 och 100, vilket har medfört ett bredare utbud av föreningsaktiviteter. Att nya organisationer med nya verksamhetsidéer och inriktningar växer fram är viktigt för att uppnå målet att fler unga på sin fritid ska ha goda möjligheter att engagera sig i sina intressen under organiserade former.

Regeringen har riktat vissa åtgärder för att särskilt stimulera ungas engagemang i föreningslivet i områden som utmärks av låg organisationsgrad. Ungdomsorganisationer som vill arbeta med engagemangsguider och liknande metoder av uppsökande karaktär på lokal nivå har kunnat ansöka om medel. I nästa avsnitt beskrivs hur ett antal ungdomsorganisationer har svarat på frågor om hur de arbetar med organisationsutveckling och breddad medlemsrekrytering.

Meningsfull fritid för alla?

En del i uppdraget till Ungdomsstyrelsen är att analysera ungdomsorganisationernas arbete i utanförskapsområden. Ungdomsstyrelsen har därför tillsammans med samarbets- och intresseorganisationen för Sveriges ungdomsorganisationer, LSU, genomfört en telefonenkät till LSU:s medlemsorganisationer. LSU arbetar för att utveckla unga ledare och deras organisationer och samtidigt påverka samhället utifrån ett ungdomsperspektiv i Sverige och i världen.

Ungdomsstyrelsen formulerade ett antal frågor som LSU ställde till sina medlemsorganisationer i samband med deras årliga medlemsrundringning i juni 2010:

- Har organisationen gjort någon kartläggning av om det finns någon eller några särskilda grupper av unga som är underrepresenterade som medlemmar?
- Har organisationen några särskilda planer eller strategier för att rekrytera fler medlemmar bland grupper av unga som är underrepresenterade i organisationen, och vilka grupper detta i så fall gäller?
- Hur planerar organisationen att gå tillväga för att öka rekryteringen inom den eller de grupper som nämnts och hur har de lyckats hittills.

Frågorna har i första hand ställts till en ordförande eller generalsekreterare (eller motsvarande ledande tjänsteman), men i några fall till den person som utsetts som kontaktperson gentemot LSU. Av LSU:s 74 medlemsorganisationer var det 39 som besvarade Ungdomsstyrelsens frågor, svarsfrekvensen var alltså 53 procent. Den låga svarsfrekvensen förklaras av att frågorna var frivilliga att besvara samt att många organisationer inte gått att nå via telefon. Intervjuguiden som användes vid undersökningen finns som bilaga 5.2.

Utifrån det begränsade underlag som ligger till grund för analysen i denna del av kapitlet har resultaten tolkats försiktigt. Citaten från undersökningen är den intervjuade personens egna ord, inte organisationens.

Kartläggning

Av telefonintervjuerna framgår att endast ett fåtal av organisationerna har kartlagt om det finns någon eller några särskilda grupper av unga som är underrepresenterade som medlemmar. Organisationernas svar har delats in i tre kategorier, *ja*, *nej* och *delvis*. I den sista kategorin faller de som gjort analyser men inte på ett systematiskt sätt. Ett exempel på ett svar som faller inom den sistnämnda kategorin är:

”Vi har inte gjort egen undersökning. Men har genomfört projekt för att öka medlemsantal från underrepresenterade grupper (tjejer och unga med utländsk bakgrund) i organisationen. Byggde på en upplevelse av att dessa grupper var underrepresenterade.”

Totalt har 6 organisationer angett att de genomfört en kartläggning, 10 svarade att de delvis har gjort det och 23 har inte genomfört någon kartläggning.

De som svarat *ja* eller *delvis* på den här frågan har fått följdfrågan vilka grupper de identifierat. Det vanligaste är att organisationerna beskriver underrepresenterade grupper utifrån kön, 7 av 16 organisationer beskriver att de har en ojämn könsbalans bland sina medlemmar. Av dessa uppger 5 organisationer att det är tjejerna som är underrepresenterade och 2 uppger att killarna är underrepresenterade. Andra underrepresenterade grupper beskrivs utifrån etnicitet, klass, ålder, utbildning och geografi. En anledning till att kön är den faktor som flest organisationer kan identifiera underrepresentation utifrån beror sannolikt på att det ställs krav på att ungdomsorganisationer som tilldelas statsbidrag ska kunna uppvisa information om kön på samtliga medlemmar (SKOLFS 2006:11).

Planer och strategier

Trots att endast 7 organisationer uppger att de genomfört en kartläggning av underrepresenterade grupper uppger 19 av 39 organisationer att de har planer eller strategier för hur de ska rekrytera fler medlemmar bland underrepresenterade grupper. Frågan de fått besvara hade tre svarsalternativ, *ja*, *nej*, *vi har inte några sådana planer eller strategier* och *frågan är inte aktuell, vi har inget problem med underrepresenterade grupper*.

Lika många som besvarade frågan med ett ja, 19, har besvarat frågan med ett *nej*. Av dessa har ingen uppgett att de genomfört någon kartläggning. Endast en organisation har angivit att de inte anser sig ha några problem med underrepresenterade grupper. Denna organisation har också svarat *nej* på den föregående frågan om huruvida de genomfört en kartläggning (tabell 5.9).

Samtliga organisationer som har genomfört en kartläggning av underrepresenterade grupper har också följt upp den med en plan eller strategi för hur de ska öka representationen av underrepresenterade grupper.

Vidare kan man konstatera att de som tagit fram planer och strategier riktar dessa mot fler grupper än de som identifierats i kartläggningen (tabell 5.10).

De som anger att de arbetar mot en annan ålderskategori har det gemensamt att de arbetar för att locka yngre medlemmar. Av de som arbetar för att motverka skillnaden mellan könen har 4 uppgett att de arbetar för att rekrytera fler tjejer och 5 att de arbetar för att rekrytera fler killar. Två organisationer har inte angivit vilket kön som de riktar insatserna mot. De flesta av de 8 organisationer som arbetar för att rekrytera bredare utifrån social bakgrund uttrycker att medlemmarna idag i första hand kommer från medelklassen och att det finns behov av att rekrytera medlemmar som kommer från studieovana familjer, personer som kommer

Tabell 5.9. Planer och strategier för att rekrytera fler medlemmar, medlemsorganisationer inom LSU, 2010. Antal

Har ni några särskilda planer eller strategier för hur ni ska rekrytera fler medlemmar bland underrepresenterade grupper?	Har ni genomfört en kartläggning?			
	Ja	Delvis	Nej	Totalt
Frågan är inte aktuell, vi har inga problem med underrepresenterade grupper	–	–	1	1
Ja	6	7	6	19
Nej, vi har inte några sådana planer eller strategier	–	3	16	19
Summa	6	10	23	39

Källa: LSU:s medlemsrundringning, 2010.

Tabell 5.10. Målgrupper för ökad rekrytering, medlemsorganisationer inom LSU, 2010. Antal

Om ni har planer på eller strategier för att försöka öka rekryteringen i vissa målgrupper, vilka grupper gäller detta? (Flera alternativ möjliga)	Antal
Annan ålderskategori	8
Underrepresenterad kön	11
Annan social bakgrund	8
Annan etnisk bakgrund	9
Andra bostadsområden/geografiska miljöer	7
Andra grupper	6

Källa: LSU:s medlemsrundringning, 2010.
Kommentar: Totalt antal svarande organisationer är 19 st.

från familjer med sämre ekonomiska förutsättningar eller arbetarklass. En organisation arbetar också särskilt mot unga från "överklass":

"Vi vill ha fler 'överklass' och 'arbetarklass', inte bara medelklass som nu."

Bland de som arbetar för att bredda den etniska bakgrunden kan ett typiskt svar på frågan vilken grupp man vänder sig till, låta så här:

"Personer med utomnordisk bakgrund, ungdomar som inte är födda i Sverige. Vill locka personer som inte har typisk svensk föreningsbakgrund."

Bara ett par av de organisationer som anger att de arbetar för att rekrytera unga från underrepresenterade bostadsområden utvecklar i sina svar vilka områden dessa är. Båda dessa beskriver behovet av att ha större spridning i landet bland medlemmarna. Andra underrepresenterade grupper som nämns är personer med funktionsnedsättning, unga hbt-personer, personer med religiös tro och studenter som inte läser samhällsvetenskapliga ämnen.

De organisationer som angivit att de har planer eller strategier har fått en följdfråga om hur de planerar att gå till väga för att öka rekryteringen inom dessa grupper. Av de 19 organisationerna kan 16 presentera på vilket sätt de gör det. Ett par av organisationerna arbetar med projekt som ska främja en specifik målgrupp:

”Vi har ett projekt som ... lyfter upp kvinnliga filosofer och vetenskapsmän. Vi hoppas med det projektet öka engagemanget bland unga tjejer.”

Andra organisationer arbetar istället med särskilda insatser inom den ordinarie verksamheten, exempelvis:

”Vi har bildat en jämställdhets- och mångfaldsgrupp som ska göra en strategi för detta arbete. Den strategin omfattar inte hur vi ska få fler unga runt om i landet att engagera sig, det handlar mer om generell medlemsrekrytering.”

Det finns också de organisationer som integrerar arbetet med breddad rekrytering i organisationens långsiktiga strategier:

”Vi jobbar enligt långsiktiga strategier och det finns mål för samtliga målgrupper ovan. Vi har konsulenter som jobbar specifikt med breddad rekrytering i projektform.”

Utifrån de svar som kommit in är det inte möjligt att dra några slutsatser om vilka metoder eller strategier som är mer framgångsrika än andra. Endast en organisation har beskrivit vilka framgångsfaktorer de ser i sitt arbete:

”Föreningarna och deras vilja att få med alla. Framgång att samarbeta med fritidsgårdar där alla är välkomna och möter upp många olika unga.”

Det mest anmärkningsvärda resultatet av denna intervjuundersökning tycks vara frånvaron av uppföljning och kartläggning. Väldigt få organisationer har gjort riktiga kartläggningar över vilka grupper som är underrepresenterade som medlemmar. Trots detta har ungefär hälften av de tillfrågade organisationerna särskilda strategier för att nå målgrupper som man upplever som underrepresenterade. Även om antalet svar är lite för litet för att dra några långtgående slutsatser så visar ändå materialet att de som genomfört kartläggningar av sin medlemskår för att identifiera underrepresenterade grupper fokuserar sina planer och strategier på dessa målgrupper. De som bara delvis gjort en kartläggning, eller inte alls gjort det, har ofta många fler målgrupper för sitt arbete med breddad rekrytering. Det tycks också vara så att väldigt få organisationer utvärderar sitt rekryteringsarbete utifrån det identifierade behovet att bredda medlemskåren.

Avslutande diskussion

Det finns intressanta skiljelinjer i hur man från statligt håll diskuterar värdet av idrottsföreningar respektive ungdomsföreningar. Det statliga stödet till idrottsföreningars ungdomsverksamhet motiveras i första hand av *verksamhetens innehåll* – utveckla barns och ungdomars intresse och benägenhet för motion och idrott – medan ungdomsföreningars existens istället berättigas av *en förväntad medborgarfostrande effekt*. Målen för statsbidrag till ungdomsorganisationer är att:

”främja barns och ungdomars demokratiska fostran, att främja jämställdhet mellan könen, främja jämlikhet mellan olika ungdomsgrupper, att ge barn och ungdomar en meningsfull fritid samt att engagera fler ungdomar i föreningslivet.”

(SFS 2001:1060)

Syftet med statsbidrag till idrottsföreningars verksamhet som riktar sig till barn och unga mellan 7 och 25 år är att föreningarna:

”bidrar till att utveckla barns och ungdomars intresse och benägenhet för motion och idrott, bedrivs ur ett barnrättsperspektiv, bland annat genom att öka barns och ungdomars inflytande över och ansvar för sitt idrottande, gör det möjligt för alla människor att utöva idrott och motion, bidrar till att väcka ett livslångt intresse för motion och därmed främjar

en god hälsa hos alla människor, syftar till att ge flickor och pojkar respektive kvinnor och män lika förutsättningar att delta i idrottsverksamhet, främjar integration och god etik, och aktivt motverkar dopning inom idrotten.”

(SFS 1999:1177)

Organisatoriskt styrs också ungdomsföreningar respektive idrottsföreningar olika. Ungas idrottsverksamhet bedrivs av samma föreningar och förbund som också ansvarar för vuxenverksamheten, medan medlemmarna i ungdomsföreningar ska vara i åldern 7–25 år och utgöra minst 60 procent av organisationens totala medlemsantal och organisationen ska vara självständig och demokratiskt uppbyggd (SFS 2001:1060).

Även om det finns vissa undantag är huvudregeln därmed att ungdomsföreningar har en verksamhet för unga som bedrivs och styrs av de unga själva, medan idrottsföreningar huvudsakligen har en generationsövergripande verksamhet. I den senaste översynen av bidragen till ungdomsorganisationers verksamhet, *Fritid på egna villkor*, bemöts kritiken för att det statliga stödet motverkar generationsövergripande verksamhet med att syftet med bidraget är just att stödja ungas självständiga organisering:

”Självständighetskravet är viktigt för alla organisationers barn- och ungdomsverksamhet, även för idéburna organisationer där den gemensamma ideologin, tron eller värdegrunden spelar en stor roll. Genom egna stadgar, egen ekonomi och egna beslutande organ får ungdo-

marna större möjlighet att utifrån egna erfarenheter vidareutveckla den gemensamma ideologin. Det är detta som utifrån statsbidragets syften motiverar ett stöd till barn- och ungdomsverksamheten. Stödet avser de syften som anges med bidraget, dvs. att stödja ungdomars inflytande och demokratiska utveckling och möjligheter till fritid på egna villkor.”

(SOU 2009:29)

Kravet på ungdomsorganisationers autonomi i förhållande till vuxenverksamheten uppstod på 1950-talet då ungdomspolitiken blev ett eget politiskt område med inriktning på ungas fritid. En huvudlinje var statligt stöd till frivilligorganisationernas ungdomsverksamheter och en annan huvudlinje var uppbyggnaden av öppna kommunala verksamheter för de ungdomar som inte var medlemmar i föreningar (Harding 2009).

Staten tillämpade därmed samma syn i stödet till ungas föreningsliv som under 1850-talet hade präglat synen på bildningscirklar för arbetare. Dessa hade som syfte att höja arbetarnas bildningsnivå, och det ansågs viktigt att arbetarna själva var representerade i organisationernas styrelser och kunde ta del i verksamhetens utformning. Hundra år senare var målguppen ungdomar i stället för arbetare, men tanken var återigen att bidra till demokratisk fostran genom att få ta eget ansvar över föreningsverksamheten (Harding 2009). I den senaste ungdomspolitiska propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* diskuteras ungas föreningslivsdeltagande:

”Föreningslivet utgör en särskilt viktig arena för lärande och utveckling för ungdomar, inte minst när det gäller kunskaper om och förmåga till demokratisk delaktighet. Alla ungdomar, både pojkar och flickor, skall ha goda möjligheter att utvecklas i demokratiska folkrörelser och i den fria folkbildningen.”

(prop. 2004/05:2, s. 34)

Föreningslivet som riktar sig till unga har därmed av staten tilldelats dubbla roller – att erbjuda meningsfull fritid samt att vara en demokratiskola. Samtidigt är de vanligaste föreningsverksamheterna som unga deltar i, det vill säga idrottsföreningarna, undantagna från liknande krav.

Bilaga 5.1

Kommentar till tabell 5.2

Från och med 2008 är ULF och den EU-gemensamma undersökningen Survey on Income and Living Conditions (SILC) sammanslagna till en undersökning. Båda dessa undersökningar har så kallade fördjupningsområden som skiljer sig åt. De som tillhör ULF-urvalet får frågorna som tillhör ULF:s fördjupningsområde, medan de som tillhör SILC-urvalet får frågorna som tillhör SILC:s fördjupningsområde. Under 2008–2009 var Medborgerliga aktiviteter fördjupningsområde inom ULF, vilket bland annat innebar att de som tillhörde ULF-urvalet fick några fler frågor än ”normalår” om föreningar. Efter frågorna om politiskt parti fick ULF-urvalet frågor om medlemskap och aktivt deltagande i följande: boendeförening, idrotts- eller friluftsförening, humanitär hjälporganisation, fredsorganisation eller annan grupp för internationella frågor, kultur-, musik-, dans- eller teaterförening, invandrarorganisation (fråga ställdes till personer med utländsk bakgrund), pensionärsförening (fråga ställdes till personer 65+ år).

Enbart 2008: grupp eller förening inom svenska kyrkan, något frireligiöst samfund eller annat religiöst samfund.

Därefter fick ULF-urvalet följande fråga: *”Har du under senaste 12 månaderna varit på något möte eller arrangemang som någon av dessa eller någon annan förening anordnat?”* De som tillhörde SILC-urvalet 2008–2009 fick de frågor som ULF-urvalet får under ett normalår för avsnittet Medborgerliga aktiviteter, dvs. frågor om möte, medlemskap och aktivt deltagande i fackförbund, politiskt parti och därefter frågan: *”Har du under senaste 12 månaderna varit på något möte eller arrangemang som någon annan förening anordnat?”* Med *annan förening* avses annan förening än fackförbund och politiskt parti.

Bilaga 5.2

Frågor till LSU:s telefonintervju

1. Har ni inom er organisation gjort någon kartläggning¹ av om det finns någon eller några särskilda grupper av unga som är underrepresenterade som medlemmar?

Nej Ja

– Om svaret är Ja. Vilka grupper är underrepresenterade:

2. Har ni för närvarande några särskilda planer eller strategier för hur ni ska rekrytera fler medlemmar bland grupper av unga som är underrepresenterade i organisationen?

Frågan är inte aktuell. Vi har inget problem med underrepresenterade grupper.

Nej, vi har inga sådana planer eller strategier

Ja

3. Om ni har planer eller strategier² för att försöka öka rekryteringen i vissa målgrupper, vilka grupper gäller detta?

(flera alternativ kan nämnas)

Annan ålderskategori

– I så fall vilken:

Endera tjejer/killar, utifrån vilka som är underrepresenterade.

– I så fall vilka:

Unga med annan social/klassbakgrund än de flesta nuvarande medlemmarna.

– I så fall, vilken grupp:

Unga med annan etnisk bakgrund än de flesta nuvarande medlemmarna.

– I så fall, vilken grupp:

Unga som bor i andra typer av bostadsområden eller geografiska miljöer än de flesta nuvarande medlemmarna.

– I så fall, vilka typer av bostadsområden eller geografiska miljöer:

Andra grupper,

ange vilka:

4. Öppna frågor

Bara till dem som i föregående fråga uppgivit sig ha planer eller strategier för att försöka öka rekryteringen bland unga med annan social/klassbakgrund, annan etnisk bakgrund eller som nämnt unga i socialt utsatta bostadsområden som målgrupper.

- Hur planerar ni att gå tillväga för att öka rekryteringen inom den eller de grupper som nämnts i fråga 3?

- Hur har ni lyckats så här långt?

- Har ni identifierat några särskilda framgångsfaktorer eller problem?

Noter

¹ Med kartläggning menas här någon form av undersökning eller genomgång som belyser denna fråga. Det ska alltså inte bara bygga på vad intervjupersonerna tror.

² Dessa planer och strategier kan också gälla pågående aktiviteter i syfte att försöka öka rekryteringen i specifika målgrupper.

Referenser

Harding, T. (2009). Kan man lära ungdomar demokrati? Statlig ungdomspolitik och frivilliga organisationer. I J. Fornäs, & T. Hardning. (Red.), *Kulturellt: Reflektioner i Erling Bjurströms anda*. Linköping: Linköping University Electronic Press.

Proposition 2004/05:2 *Makt att bestämma – rätt till välfärd*.

SOU 1945:22 *Ungdomen och nöjeslivet*. Ungdomsvårdskommitténs betänkande. Del III.

SOU 2008:59 *Föreningsfostran och tävlingsfostran. En utvärdering av statens stöd till idrotten*, Stockholm: Fritzes.

SOU 2009:29 *Fritid på egna villkor*, Stockholm: Fritzes.

Ungdomsstyrelsen (2005). *Unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelse och konsekvenser i ungas liv*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2007). *Unga med attityd – Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie 2007*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2008). *Ung idag 2008*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010). *Ungdomsstyrelsens årsredovisning 2009*. www.ungdomsstyrelsen.se.

Waara, P., Rüdiger, J. & Svensson, L. (2010). *Ungas organisering över tid – unga för sig själva eller tillsammans med vuxna?* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Lagar

SFS 1999:1177 *Förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet*.

SFS 2001:1060 *Förordning om statsbidrag till ungdomsorganisationer*.

SKOLFS 2006:11 *Ungdomsstyrelsens föreskrifter om statsbidrag till ungdomsorganisationer*.

Internet

www.ungdomsstyrelsen.se

Noter

¹ Se även kapitel 1 i denna rapport. I kapitel 4 beskriver vi framväxten av frizoner för unga som ungdomsgårdar, ungdomens hus och andra träffpunkter där unga har ett betydande inflytande över verksamheten.

² Från och med 2008 är ULF och den EU-gemensamma undersökningen Survey on Income and Living Conditions (SILC) sammanlagda till en undersökning. Båda dessa undersökningar har så kallade fördjupningsområden som skiljer sig åt. De som tillhör ULF-urvalet får frågorna som tillhör ULF:s fördjupningsområde, medan de som tillhör SILC-urvalet får frågorna som tillhör SILC:s fördjupningsområde. Under 2008 och 2009 var medborgerliga aktiviteter fördjupningsområde inom ULF, vilket bland annat innebar att de som tillhörde ULF-urvalet fick några fler frågor än ”normalår” om föreningar. Eventuella skillnader mellan tidigare år och 2008/2009 kan bero på de tillagda fördjupningsfrågorna.

³ Det är möjligt att medlemsnivåerna i vissa typer av föreningar överskattas i tabellen på grund av bortfallsproblematiken, det är rimligt att anta att individer som är samhällsengagerade i större omfattning är benägna att besvara enkäter.

⁴ För en heltäckande bild av ungdomsorganisationer, se www.ungdomsstyrelsen.se.

⁵ Antingen i form av struktur-, särskilt, etablerings- eller utvecklingsbidrag. Sammanlagt 93 organisationer beviljades statligt bidrag 2009 (Ungdomsstyrelsen 2010). Verksamheten bedrevs av omkring 8 000 lokalavdelningar fördelade över hela landet.

KAPITEL 6

Utbildning och medbestämmande

Elevinflytandet är sedan länge fastställt på alla juridiska nivåer av skolans reglering, från skollagen över grundskole- och gymnasieförordningen till läroplanen. Den pågående reformeringen av skolan har inte medfört några förändringar i elevers rätt till inflytande i skolan, däremot har lagtexterna skrivits om och blivit mer tydliga. Den nya skollagen¹ som börjar gälla från och med juli 2011 omfattar alla skolformer, från förskola till vuxenutbildning, oavsett om huvudmannen är en kommun, ett landsting, staten eller en enskild. Jämfört med den tidigare skollagen framgår det nu tydligare att skolans värdegrund är de mänskliga rättigheterna och att barnkonventionens artikel 12 bildar den rättsliga grunden för alla elevers rätt till inflytande i skolan. En nyhet är att det nu också framgår vilka skyldigheter elevernas rätt till inflytande medför för skolan, till exempel ska personalen informera eleverna om deras rättigheter samt stödja och underlätta deras inflytande och delaktighet (Utbildningsdepartementet 2010).

Elevernas rätt till inflytande regleras närmare i skolans läroplan.² I läroplanens målområde *Elevernas ansvar och inflytande* anges tre mål. Skolan ska sträva efter att varje elev:

- tar ett personligt ansvar för sina studier och sin arbetsmiljö
- successivt utövar ett allt större inflytande över sin utbildning och det inre arbetet i skolan
- har kunskap om demokratins principer och utvecklar sin förmåga att arbeta i demokratiska former.

(Lpo 94, s.13)

Varje skola är skyldig att arbeta aktivt med elevinflytande. Lyckas skolan få till stånd ett fungerande elevinflytande gynnar det både eleverna och skolan. Skolkommittén som tillsattes under 1990-talets mitt hade i uppdrag att granska skolan och identifiera olika sätt att stimulera skolans utveckling. De tog fram följande, fortfarande aktuella argument:

- inflytande är en mänsklig rättighet
- inflytande ingår i skolans uppdrag att fostra eleverna till demokratiska medborgare
- inflytande är en förutsättning för lärande
- inflytande är en resurs för skolans verksamhet.

(SOU 1996:22)

Vilka effekter elevinflytande har på lärandet har inte studerats närmare, men man kan anta att lusten för lärande hos en elev som är missnöjd med att inte kunna påverka sin arbetsituation kan påverkas i negativ riktning. Möjligheter till inflytande kan följaktligen antas stimulera ett mer aktivt deltagande i skolarbetet generellt, vilket i sin tur gynnar elevens studiemotivation och bidrar till bättre förutsättningar för skolans måluppfyllelse.

Voice eller exit – olika strategier

Vad inflytande mer konkret handlar om beskrivs inte i skollagen, men enkelt sagt handlar elevinflytande om att varje elev ska kunna påverka sin skolsituation, både individuellt och kollektivt. Så som utbildningspolitiken är utformad idag är det rimligt att diskutera elevinflytande utifrån två huvudsakliga perspektiv:

- Inflytande som rätten att göra individuella val, antingen genom val av skola eller genom val av olika alternativ inom en skolas verksamhetsutbud.
- Inflytande som rätten att påverka undervisningen och sin arbetsmiljö samt att delta i skolans kvalitetsarbete.

En elev kan därmed påverka sin situation antingen genom att välja skola och utbildningsprogram eller genom att höja sin röst. Hirschmans begrepp *voice*, *exit* och *loyalty* (Hirschman 1970) avsåg ursprungligen att förklara hur konsumenter agerar när de är missnöjda, men används ofta även för att utveckla samhällsvetenskapliga förklaringsmodeller inom andra områden, till exempel skolan. Hans-Åke Scherp har översatt modellen till skolans värld. Enligt honom är *voice* en

strategi för missnöjda elever att ge uttryck för sin syn på hur undervisningen eller skolan borde förändras, *exit* är en strategi som uttrycks antingen genom byte av skola eller undervisningsgrupp eller genom skolk, medan *loyalty* är en strategi som de elever tillämpar som varken protesterar, skolkar eller byter skola trots att de är missnöjda (Scherp 1999).

Kanske har det blivit dags att omdefiniera handlingsvägarna: I skolans värld är det idag förmodligen vanligare att allvarligt missnöje leder till *exit* snarare än till *voice*. Alternativet *voice* uttrycks till exempel genom deltagande i elev- och klassråd. Sådana aktiviteter attraherar framför allt elever som i grunden känner samhörighet och lojalitet med sin skola och därför väljer att engagera sig och förbättra sin skola.

Exit har blivit en alltför vanlig handlingsväg på gymnasiet. Det mest oroväckande uttrycket för detta är ökningen av avhopp från gymnasiet. Ungefär 10 procent av alla gymnasieelever avbryter studierna under det första eller andra studieåret och drygt 10 procent hoppar av under det tredje studieåret (Skolverket 2008). Samtidigt väljer allt fler elever att byta skola eller program under utbildningens gång. Av dem som gick i år 3 hösten 2009 bytte 17 600 elever (15 procent) skola och/eller utbildning. Orsaker till skol- och utbildningsbyten är enligt Skolverkets rapport *Konkurrensen om eleverna* att eleverna tröttnar på långa resvägar, har börjat på utbildningar som inte uppfyller deras förväntningar eller sent har fått plats på utbildningar som de vill gå på i första hand (Skolverket 2010e).

Om man lägger till den snabba tillväxten av fristående skolor, indikerar den sammantagna bilden av inflytandevägarna att aktiva val har blivit en högt prioriterad handlingsväg för elever som vill få till stånd en förändring av sin skolsituation.

Valet av utbildning

Sedan 20 år tillbaka äger elever och deras föräldrar rätten att själva välja skola. Grundskolor har en mängd olika profiler och gymnasieskolan ett brett utbud av inriktningar som varierar mellan olika orter. Den viktigaste förklaringen till denna utveckling är att skolan i början 1990-talet övergick från statligt till kommunalt ansvar, där enskilda skolor gavs ökade möjligheter att styra sin ekonomi och verksamhet, samt friskolereformen som konkurrensutsatte skolorna som därmed fick behov av tydligare profilering av sin verksamhet.

Sammantaget förmedlar 1990-talets skolreformer en syn att unga är kompetenta nog att själva fatta de avgörande besluten om utbildningens inriktning och innehåll, istället för att ta del av färdigsydda programpaket. Skolgången har idag blivit mer av ett personligt projekt istället för en samhällsangelägenhet (Englund 1999, Lindblad & Lundahl 2001).

Snabb framväxt av fristående skolor

De reella möjligheterna för elever att välja skola och utbildning har förstärkts mycket kraftigt sedan friskolereformen genomfördes 1992. Av landets totalt 4 660 grundskolor var 709 fristående läsåret 2009/10 och andelen friskoleelever uppgick till 11 procent av samtliga grundskoleelever. Antalet elever i fristående grundskolor ökade med 26 procent under femårsperioden 2004/05–2009/10 (Skolverket 2010c).

Antalet fristående gymnasieskolor har också ökat i mycket snabb takt och är nu nästan ikapp antalet kommunala gymnasier. Läsåret 2009/10 fanns det 458 fristående gymnasieskolor, medan antalet kommunala var 497 stycken. Kommunala skolor hade dock fler elever per skola, i genomsnitt 614 elever, jämfört med 185 elever i genom-

snitt i fristående gymnasieskolor. Friheten att välja olika utbildningsinriktningar är mycket stor. Läsåret 2009/10 fanns det nästan 4 700 olika utbildningar att välja mellan (Skolverket 2010j).

Inflytande över utbildningsvalet

Enligt en omfattande studie bland unga och vuxna är valet av utbildning det område i livet som unga upplever att de har störst inflytande över³ (Ungdomsstyrelsen 2007). I gruppen 16–29 år ansåg 84 procent att de har ett stort eller ett relativt stort inflytande över sitt val av utbildning (tabell 6.1).

Tittar man närmare på dessa siffror framkommer att tjejer i högre grad än killar ansåg sig kunna påverka sitt val av utbildning, 87 procent mot 82 procent. En klart lägre andel av unga som är födda utrikes, 76 procent, uppfattade sig ha stor möjlighet att påverka sitt val av utbildning än av unga som är födda i Sverige, 86 procent. Unga som är barn till arbetare bedömde att de haft mindre inflytande över valet av utbildning än unga som är barn till tjänstemän (tabell 6.2).

Frågan om inflytande över val av utbildning visade även ett samband med ålder. Ju äldre svarspersonen var, desto mindre inflytande ansåg han eller hon sig ha haft över sina utbildningsval (tabell 6.1).

Tabell 6.1 Hur stort inflytande tycker du att du har över ditt val av utbildning efter åldersgrupper, 2007. Procent

	Ingen eller liten påverkan	Varken stor eller liten påverkan	Viss eller stor påverkan	Totalt
Åldersgrupper				
16–19 år	4	11	85	100
20–24 år	6	11	83	100
25–29 år	4	10	85	99
Unga/vuxna eller äldre				
16–29 år	4	11	84	99
35–74 år	11	16	73	100

Källa: Ungdomsstyrelsen, Unga med attityd 2007.

Kommentar 1: Ingen eller liten påverkan avser värde 1 och 2, varken stor eller liten påverkan värde 3 och viss eller stor påverkan värde 4 och 5 på en femgradig skala där 1=Mycket litet inflytande och 5=Mycket stort inflytande.

Kommentar 2: På grund av avrundning kan totalsumman anta ett värde mellan 99 och 100.

Tabell 6.2 Hur stort inflytande tycker du att du har över ditt val av utbildning efter kön, födelseland och socioekonomisk bakgrund. 16–29 år, 2007. Procent

	Ingen eller liten påverkan	Varken stor eller liten påverkan	Viss eller stor påverkan	Totalt
Killar	5	12	82	99
Tjejer	4	10	87	101
Född i Sverige	4	10	86	100
Utrikes född	9	16	76	101
Mamma arbetare	5	12	83	100
Mamma tjänsteman	4	11	85	100
Mamma högre tjänsteman/akademiker/ i ledande befattning	3	9	89	101
Mamma egen företagare/lantbrukare	0	0	100	100
Totalt	4	11	84	99

Källa: Ungdomsstyrelsen, Unga med attityd 2007.

Kommentar 1: Ingen eller liten påverkan avser värde 1 och 2, varken stor eller liten påverkan värde 3 och viss eller stor påverkan värde 4 och 5 på en femgradig skala där 1=Mycket litet inflytande och 5=Mycket stort inflytande.

Kommentar 2: På grund av avrundning kan totalsumman anta ett värde mellan 99 och 101.

Inflytande över undervisningen

Medan elevernas möjligheter att utöva inflytande över skolans styrning är kraftigt begränsade på grund av existerande lagar och styrsystem, är villkoren för att eleverna ska kunna påverka sitt eget lärande betydligt bättre. Eva Forsberg har diskuterat begreppet elevinflytande utifrån två dimensioner, elevcentrerad undervisning och elevernas delaktighet i skolans beslutsprocesser (Forsberg 2000, Forsberg 2004). Enligt Forsberg dominerar den senare dimensionen – deltagande i beslutsprocesser – inom forskning och statlig utvärderingsverksamhet. Enligt Forsberg var den generella slutsatsen i tidigare studier att elever endast i begränsad omfattning hade inflytande över sin skolsituation. Enligt Forsberg kunde alltså slutsatsen bero på att forskningen inte hade riktats mot att närmare granska inflytande i det egna lärandet, och att det därför finns anledning att ifrågasätta de tidigare studiernas slutsatser om möjligheterna att utöva inflytande i skolan. Även om elevers delaktighet i skolans beslutsprocesser har sina brister så finns det andra dimensioner av elevpåverkan som kan komma till uttryck inom undervisningen, och som hittills inte har studerats i lika stor omfattning som elevers formella inflytande (Forsberg 2004).

Om man istället för forskningsresultat granskar skolans styrdokument finns stöd för Forsbergs tes: demokratiska arbetsformer i klassrummet och inflytande i det egna lärandet ges lika stort fokus som elevernas formella möjligheter till inflytande. Individuella utvecklingsplaner är ett exempel på hur elevers rätt till inflytande över den egna utbildningen har stärkts. Varje elev har sedan 2006 enligt lagen rätt att veta var hon eller han ligger i jämförelse med målen och vad hon eller han måste bli bättre på för att uppnå målen. Regeringen har också under senare år skärpt skolinspektionen,

infört en ny lag mot diskriminering i skolan samt tillsatt en elevombudsman som driver individuella ärenden. Alla dessa reformer utgår snarare från den enskilda elevens rättigheter än från elevkollektivets.

Att balansera elevernas rätt till inflytande mot lärarnas eller rektorns rättigheter kan ibland upplevas som problematiskt. Lärarna har under det senaste decenniet vid upprepade undersökningar uttryckt bristande inflytande över bland annat klasstorleken, möjligheten att erbjuda extra stöd och skolans generella resursanvändning (Skolverket 2010a). Rektorn har det huvudsakliga ansvaret för att både elever och skolpersonal har det inflytande de har rätt till. Även om det teoretiskt inte finns någon motsättning mellan elevernas rätt till inflytande, rektorns ansvar för det pedagogiska arbetet och lärarnas ansvar för undervisningen, är verkligheten många gånger mer komplex än den enkla organisatoriska modellen.

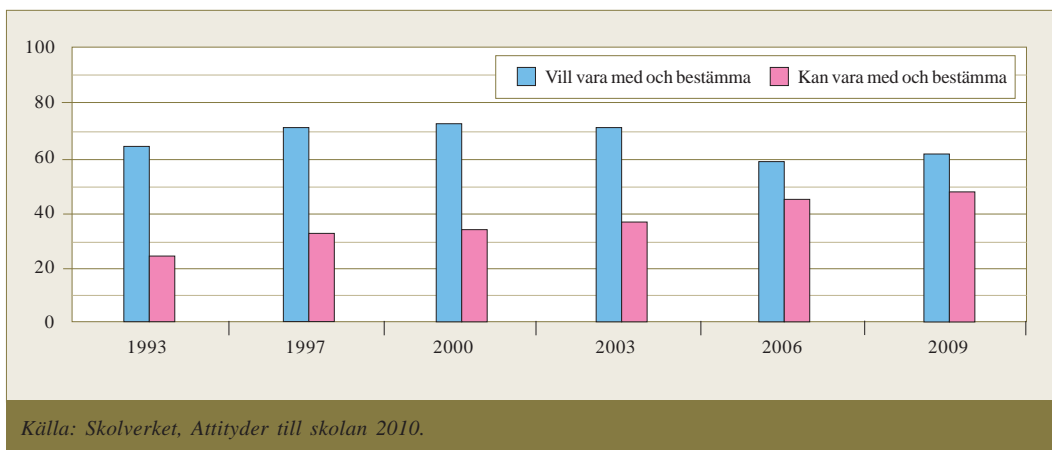
En studie som undersökte rektorers syn på elevinflytande och uppdraget att verka för demokratiska arbetsformer kom fram till att det finns en dubbelhet i skolans hantering av elevinflytande (Wedel Persson 2009). Å ena sidan finns det en vilja hos skolledningen att dela makten med eleverna men å andra sidan saknas det fungerande former för att förverkliga detta. Faktorer som hindrar och motverkar elevernas reella inflytande var enligt denna studie bland annat en viss ambivalens till huruvida elever överhuvudtaget kan eller bör ha inflytande, bundenhet vid gamla arbetsätt och traditioner samt lärarnas bristande förmåga att utforma arbetet i klassrummet på ett sätt som ger eleverna möjlighet att ha inflytande. Skolans ledarskap var också betydelsefullt. Studiens slutsats var att rektorer behöver driva frågan om elevinflytande på ett medvetet och strukturerat sätt för att målet ska kunna förverkligas (Wedel Persson 2009).

I klassrummet

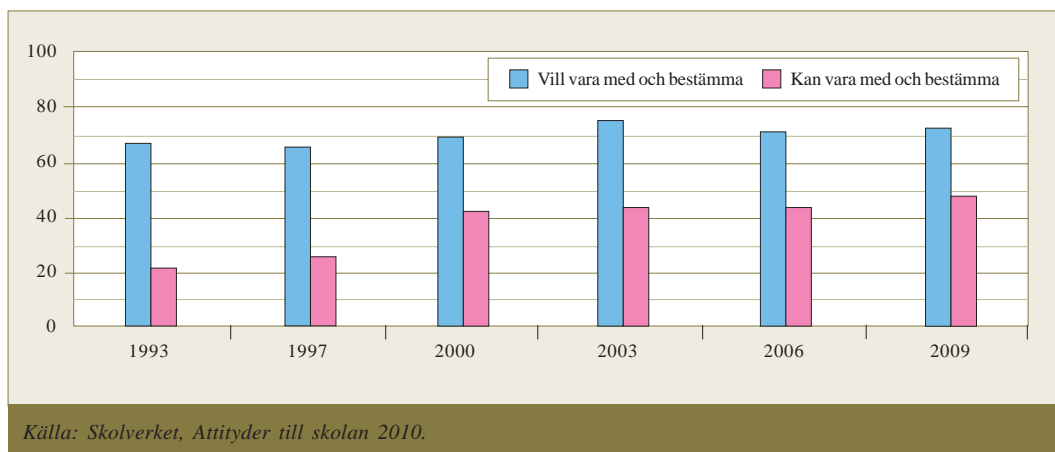
Skolverket genomför vart tredje år en omfattande studie, *Attityder till skolan*, där eleverna i årskurs 7–9 och i gymnasieskolan får ta ställning till bland annat i vilken omfattning de dels *kan*, dels *vill* vara med och bestämma om olika företeelser i skolan. Den senaste undersökningen genomfördes 2009 och omfattade sex frågor om elevers medbestämmanderätt i klassrumssammanhang. Svaren visar en generellt positiv utveckling av elevers upplevda inflytande under perioden 1993–2009. Den positiva trenden illustreras väl med hjälp av påståendena *Vill vara med och bestämma vad man lär sig i olika ämnen*, respektive *Kan vara med och bestämma vad man lär sig i olika ämnen*. När undersökningen inleddes 1993 svarade 25 procent av eleverna i grundskolans årskurs 7–9 samt i gymnasiet att de kan vara med och bestämma vad de lär sig i olika ämnen medan 65 procent svarade att de vill. Skillnaden mellan att vilja och att kunna var 40 procentenheter. Vid 2009 års undersökning svarade däremot 46 procent att de kan och 62 procent att de vill. Under

denna 16-årsperiod minskade alltså andelen elever som vill påverka sitt lärande men upplever att hon eller han inte kan från 40 till 16 procentenheter (figur 6.1).

Ett annat påstående handlar om medbestämmanderätten över läxor och prov. I 1993 års undersökning svarade 21 procent av eleverna i grundskolans årskurs 7–9 samt i gymnasiet att de kan vara med och bestämma över läxor och prov medan 68 procent svarade att de vill. Skillnaden mellan att vilja och kunna påverka var 47 procentenheter. Vid 2009 års undersökning svarade 49 procent att de kan och 73 procent att de vill (figur 6.2). Skillnaden mellan att vilja och att kunna sjönk därmed till 24 procentenheter. En kraftfull och tydligt positiv utveckling av elevernas inflytande över eget lärande har alltså ägt rum sedan början av 1990-talet då de idag gällande läroplanerna ersatte de tidigare. Om denna positiva utveckling beror på skolans förnyade styrdokument eller på tidsandan som under samma period i ökad grad har präglats av individbaserade rättigheter får däremot förbli osagt.

Figur 6.1 Andelen som vill respektive kan vara med och bestämma vad man lär sig i olika ämnen. Grundskolans årskurs 7–9 samt gymnasiet, 1993–2009. Procent.

Figur 6.2 Andelen som vill respektive kan vara med och bestämma över läxor och prov. Grundskolans årskurs 7–9 samt gymnasiet, 1993–2009. Procent.

Skolan som arbetsplats

Elevers inflytande över skolan som arbetsplats omfattar skolans yttre och inre miljö som frågor om skolgården, matsalen och måltider, toaletter och omklädningsrum, rastverksamhet och andra frågor av gemensamt intresse. Dessa frågor behandlas traditionellt i olika formella organ för elevers inflytande som klass- och skolråd. Här finns därmed möjligheter för elever att utöva kollektivt inflytande, som är en viktig del av den demokratiska utbildning som skolan ska ansvara för. Tanken är att elever genom olika former av kollektiva samrådsorgan, till exempel elevråd, får möjligheter att lära sig att ta ansvar och att leda ett arbete med inflytandefrågor. Det är därför viktigt att forum där eleverna själva får leda arbetet finns i alla skolor, till exempel i form av klassråd, elevråd och skolkonferenser. Det är också viktigt att eleverna får träna sig i arbetsformerna för kollektivt medbestämmande. Vid sidan av de kollektiva påverkansvägarna har varje enskild elev dessutom rätten att ta upp olika frågor i samtal direkt med lärare eller skolledning.

En viktig fråga för de elever som åtar sig uppdrag att företräda andra elever är att deras studieförutsättningar inte försämras och att de inte riskerar att uppnå sämre resultat än de annars skulle ha kunnat göra. I dag har endast gymnasieelever rätt att få kompensation för den undervisning de går miste om på grund av sina uppdrag. När den nya skollagen träder i kraft höstterminen 2011 kommer elevföreträdare också i grundskolan att ges ledighet och kompenseras för den undervisning de går miste om på grund av ett uppdrag (Utbildningsdepartementet 2010).

Elevgorganisationer

Det finns två huvudsakliga former för elever i grundskolan och på gymnasiet att organisera sina intressen genom. Den ena formen är att varje klass väljer en representant som ingår i skolans *elevråd*. Den andra är att alla elever som vill ansluter sig till skolans *elevkår*, där de sedan väljer ordförande och styrelse i enlighet med vanlig föreningstradition. Elevkåren bygger alltså på elevernas frivilliga medlemskap och egen organisering,

medan elevråd i högre grad är en struktur som lärare och skolledning upprätthåller. De två riktäckande organisationerna Sveriges elevråd, Svea, och Sveriges elevråds centralorganisation, Seco,⁴ är samarbetsorganisationer för elevråd i övre grundskolan och gymnasiet. Seco organiserar även elevkårer. På riksnivå arbetar elevorganisationerna med opinionsbildning och lokalt arbetar de med utbildningar av medlemskåren samt tar fram stödmaterial och olika inspirerande och stödjande verksamheter.

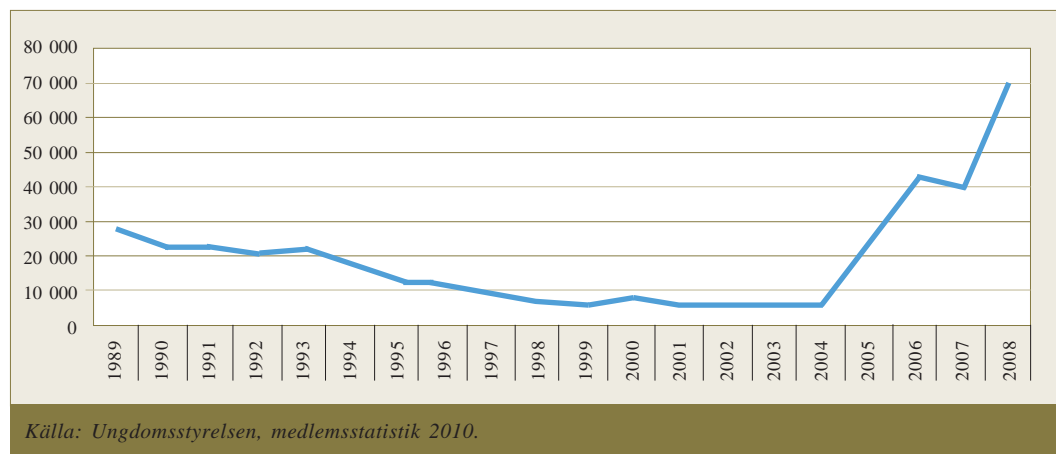
Under 1990-talet och i början av 2000-talet var det vanligast att eleverna organiserade sig i elevråd, men under senare år har antalet elevkårer ökat kraftigt. I figur 6.3 redovisas antalet enskilda medlemmar i Seco. Enligt Ungdomsstyrelsens senaste sammanställning var över 70 000 elever medlemmar verksamhetsåret 2008 (figur 6.3).

Från elevkårens sida anser man att det faktum att skolans ledning bildar ett organ för elevers intressen är en demokratisk svaghet, de anser att elevråd eller elevkår bör bildas av eleverna själva (Skolverket 2010i). Även om det argumentet är väl förankrat i demokratiska traditioner kan man

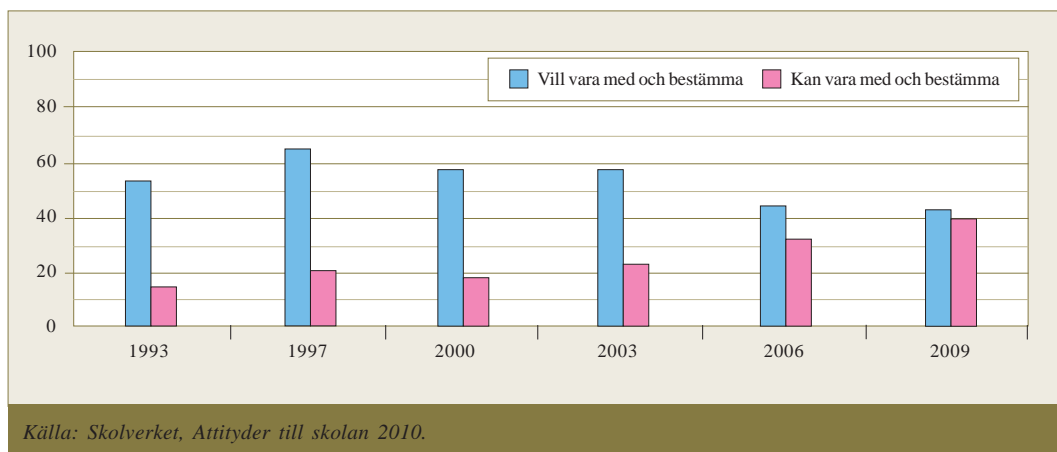
ställa frågan om dess relevans i skolans vardag. De allra flesta elever rekryteras i en befintlig organisation i skolan, som rimligtvis får stöd och uppmuntran från skolans ledning för att kunna bedriva det elevdemokratiska arbetet. Om den lokala organisationen en gång i tiden grundades av skolans ledning eller av en elevgrupp behöver inte påverka kvaliteten i det arbete som de aktiva eleverna bedriver här och nu.

I inflytande över skolans organisation

Under rubriken *I klassrummet* beskriver vi hur elevernas upplevda inflytande i klassrummet har förbättrats enligt Skolverkets återkommande studie *Attityder till skolan*. En av frågorna berör elevernas inflytande över skolan som arbetsplats, att vilja och kunna vara med bestämma över skolans regler. När undersökningen inleddes 1993 svarade 15 procent av eleverna i grundskolans årskurs 7–9 samt i gymnasiet att de kan och 54 procent att de vill. Skillnaden mellan att vilja och kunna var 39 procentenheter. I den senaste undersökningen som genomfördes 2009 svarade 44 procent av

Figur 6.3 Antal medlemmar hos Sveriges elevråds centralorganisation (Seco), 1989–2008.

Figur 6.4 Andelen som vill respektive kan vara med och bestämma över reglerna i skolan. Grundskolans årskurs 7–9 samt gymnasiet, 1993–2009. Procent.

eleverna i årskurs 7–9 samt i gymnasiet att de vill och 40 procent att de kan vara med och bestämma över skolans regler. Skillnaden mellan att vilja och att kunna vara med och bestämma över skolans regler minskade alltså från 39 till 4 procentenheter (figur 6.4).

En möjlig förklaring till denna exceptionella utveckling är att alla skolor numera är skyldiga att varje år upprätta en plan mot kränkande behandling och en likabehandlingsplan enligt riktlinjerna i skollagens 14 kapitel (SFS 1985:1100) och diskrimineringslagen (SFS 2008:567) där det även anges att eleverna ska engageras i arbetet med att upprätta, följa upp och utvärdera dem.

Försök att påverka den egna skolan

Elevernas rätt till inflytande kan ge ett värdefullt bidrag till skolans kvalitets- och utvecklingsarbete om skolan förmår att ta vara på elevernas engagemang. Skolverket har i en omfattande studie av 14- och 15-åringars demokratiska kunskaper, värderingar och engagemang⁵ undersökt i vilken utsträckning eleverna är missnöjda med sin skola, om de har tagit initiativ till att förbättra den och om de har lyckats med detta. Eleverna har också fått ange vad saken gällt och vem de vände sig till i sina försök att påverka. Frågorna är hämtade från en medborgarundersökning som genomfördes första gången 1987 av Maktutredningen. De har dock delvis anpassats för att passa den unga åldersgruppen (Skolverket 2010f).

Resultaten visar att under ett år (svaren avser i första hand läsåret 2008/09) hade 27 procent av eleverna i årskurs 8 och 9 gjort något för att förbättra skolan, och i många fall hade en elev försökt påverka flera saker. Elevernas öppna svar

om vad saken gällde kodades i efterhand till ett antal kategorier. Resultatet framgår av tabell 6.3 där de olika förbättringsområdena rangordnats efter hur ofta de förekommer.

Skolverket undersökte vidare om det fanns ett samband mellan att vara missnöjd med sin skola och att ta initiativ till förbättringar. Sambandet mellan initiativtagandet och missnöjet visade sig vara mycket svagt. Alla elever fick ange sitt missnöje med skolan på en skala från 0 (inget missnöje) till 10 (mycket missnöjd). De flesta eleverna, 54 procent, valde att kryssa ett alternativ som indikerar ett lågt missnöje (figur 6.5).

I figur 6.5 har eleverna delats in i tre grupper, där de som kryssat för mittenalternativet (5 på skalan 0–10) utgör mittengruppen. Av samtliga tillfrågade elever hade 27 procent tagit initiativ till en förbättring. Av de som hade tagit initiativ svarade en tredjedel (9 procent av samtliga elever) att de hade lyckats med att nå målet för initiativet, en tredjedel att de hade misslyckats och en tredjedel att de inte visste resultatet än. Inom gruppen initiativtagare tillhörde ungefär hälften kategorin som var mindre missnöjd med sin skola (14 procent av

samtliga elever), medan de mer missnöjda utgjorde en tredjedel av initiativtagarna (8 procent av samtliga elever). Figuren visar således att det bland initiativtagarna fanns många som inte är särskilt missnöjda med sin skola, men också att missnöje inte nödvändigtvis leder till initiativ. I gruppen missnöjda hade endast en tredjedel tagit något initiativ till förbättring, medan två tredjedelar av de missnöjda, motsvarande 19 procent av samtliga elever, inte hade tagit några initiativ till att förändra sin skola (figur 6.5).

Den stora majoriteten av eleverna, cirka 75 procent, hade inte tagit något initiativ till att förbättra sin skola under det senaste året. Den oftast förekommande anledningen – en tredjedel hänvisade till detta – var att eleven ansåg att skolan fungerar så bra att det inte behövdes. Det näst vanligaste svarsalternativet var det uppgivna ”*Det tjänar ingenting till – det går inte att påverka ändå*”. Ungefär en fjärdedel av de elever som inte har tagit något initiativ till att förbättra sin skola, vilka motsvarar 8 procent av samtliga elever, angav det alternativet. Andra – omkring 10 procent av de som var missnöjda och inte hade tagit ini-

Tabell 6.3 Områden som elever har försökt att påverka i egna skolan. Sammanställning av öppna svar, grundskolans årskurs 8 och 9, 2009. Procent

Vad handlade ditt försök att påverka om?	Procent
Skolmat	20
Undervisning, lärare (prov, läxor, betygssättning, undervisningskvalitet, byte av lärare – men även sociala aspekter i klassrummet)	15
Fysisk miljö (till exempel bättre omklädningsrum, skåp, skolgård)	12
Social miljö (minska mobbning, bättre relationer och dylikt på skolan och i klassen)	12
Övrigt (inklusive ej specificerade svar såsom ”en massa småsaker”)	9
Schema, tider	4

Källa: Skolverket 2010, ICCS.

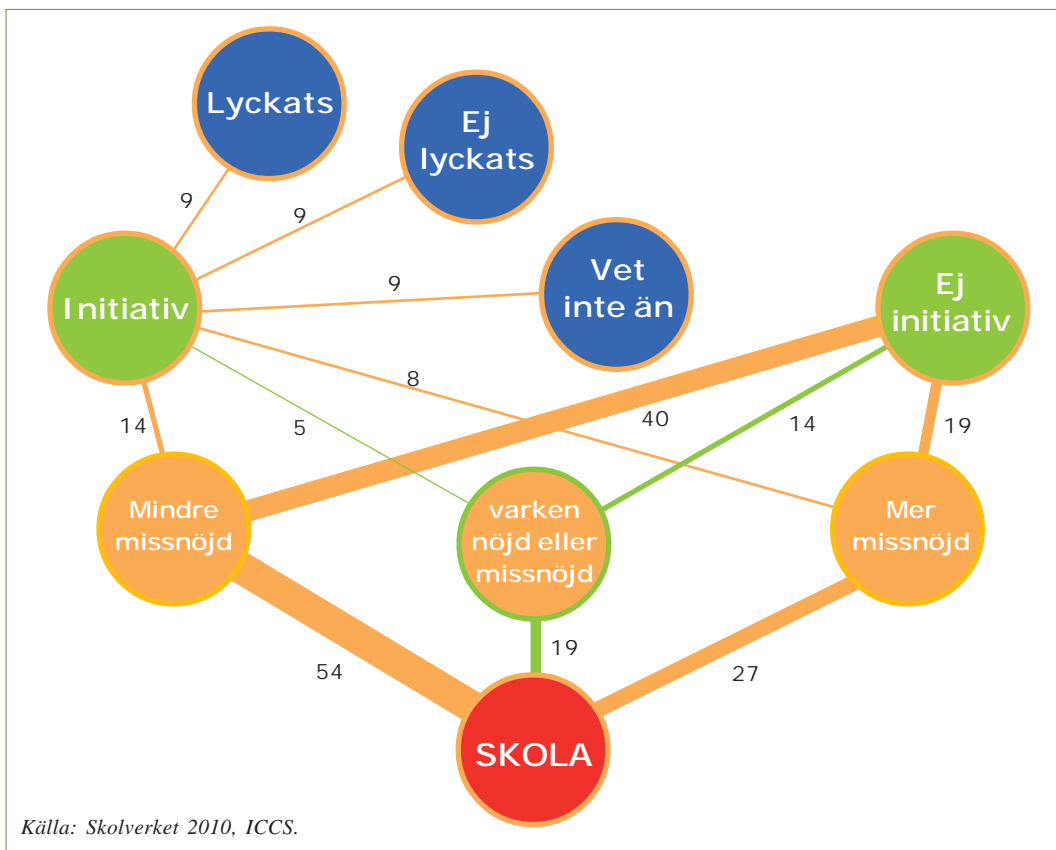
Kommentar: Av de 965 elever som har svarat att de gjorde något för att förbättra sin skola är det 781 som har angett vad deras försök handlade om. Utöver de svar som redovisas i tabellen förekom ett antal svar där flera områden kombinerades, till exempel både skolmat och fysisk miljö (1,8 procent). Den enda kombination som samlade en högre andel var kombinationen av social och fysisk miljö, 5 procent.

tiativ – svarade att det finns andra som är mer intresserade och kunniga och nästan lika många förklarade att de inte vet hur det skulle gå till. Var sjätte elev angav att de inte orkar eller hinner. Bara ett par procent angav att de avstått från förbättringsförsök för att det känns obehagligt att kritisera lärarna eller skolan (Skolverket 2010f).

Skolverkets sammanfattande slutsats i rapporten *Morgondagens medborgare* om elevinflytande var följande:

”Det återstår en hel del arbete med att ge eleverna det inflytande de har rätt till. Många elever avstår nämligen från att försöka påverka med motiveringen att det inte tjänar något till eftersom det inte går att påverka ändå. Samtidigt har så mycket som var fjärde elev tagit initiativ för att förbättra sin skola bara under det senaste året, och exemplen från dessa påverkansförsök ger på det stora hela bilden av både engagerade och ansvarsfulla ungdomar vars insatser bör vara en tillgång i skolans utveckling.”

(Skolverket 2010f, s. 12)

Figur 6.5 I Initiativträdet: Missnöje – initiativ – framgång. Procent.

Vad ska elever ha inflytande över?

Ungdomsstyrelsen har utvecklat ett enkätverktyg för lokal uppföljning av ungdomspolitik, Lupp, för att kommuner på ett enkelt sätt ska kunna ta reda på hur ungas situation ser ut lokalt. De flesta av de kommuner som genomför enkäten gör det i samarbete med skolorna, vilket bidrar till de relativt höga svarsfrekvenserna och till den goda lokala täckningen av ungdomsgruppen. Ett flertal frågor i undersökningen berör förhållanden i skolan. Synen på elevinflytande i den egna skolan utgör ett eget tema, vars utfall här redovisas med hjälp av ställningstaganden till tre frågor:

- Jag har fått veta vad eleverna ska ha inflytande över i skolan.
- Elevrådet tas på allvar och lyssnas på av personalen i skolan.
- Skolan uppmuntrar mig att aktivt medverka i klassråd och elevråd.

I tabell 6.4 redovisas svaren från de 42 kommuner⁶ som genomförde undersökningen 2009. Eftersom kommunurvalet inte är riksrepresentativt är det inte lämpligt att dra några generella slutsatser av resultaten, tabellen speglar endast det genomsnittliga resultatet för de 42 deltagande kommunerna. Elever i grundskolans årskurs 7–9 respektive i gymnasiet redovisas separat (tabell 6.4).

Det är rätt tydligt att elevinflytandet i de 42 kommunerna som ingick i undersökningen kan förankras bättre. Omkring 40 procent av eleverna svarade att de *har fått veta vad de ska ha inflytande över* medan 21 procent angav att de inte har fått veta det. En något mer positiv bild förmedlas för påståendet *elevrådet tas på allvar och lyssnas på av personalen i skolan*. Bland elever i grundskolans årskurs 7–9 angav 55 procent att det stämde ganska eller mycket bra, den motsvarande andelen bland gymnasieelever var 46 procent. Omkring 45 procent av eleverna svarade att det tredje påståendet, *skolan uppmuntrar mig att aktivt medverka i klassråd och elevråd*, stämmer mycket eller ganska bra, andelen var något lägre i gymnasiet (tabell 6.4).

Tabell 6.4 Synen på elevinflytande i den egna skolan. Årskurs 7-9 samt gymnasiet. 42 kommuner 2009.

Hur tycker du att det är i din skola?	Jag har fått veta vad eleverna ska ha inflytande över skolan		Elevrådet tas på allvar och lyssnas på av personalen i skolan		Skolan uppmuntrar mig att aktivt medverka i klassråd och elevråd	
	Årskurs 7-9	Gymnasiet	Årskurs 7-9	Gymnasiet	Årskurs 7-9	Gymnasiet
Stämmer mycket eller ganska bra	40	40	55	46	45	43
Stämmer varken bra eller dåligt	39	38	27	34	29	31
Stämmer ganska eller mycket dåligt	21	21	18	21	26	26
Totalt	100	100	100	100	100	100

Källa: Ungdomsstyrelsen, Lupp-undersökningen 2009.

Kommentar: Undersökningen genomfördes i 42 kommuner och sammanlagt 22 014 elever i grundskolans årskurs 7-9 samt i gymnasiet år 1-3 har svarat.

Inspektion av elevinflytande

Elevernas möjligheter till inflytande i skolan var ett av fem prioriterade granskningsområden för Skolverkets inspektion av skolor under 2003–2006.⁷ Den huvudsakliga slutsatsen i rapporten *Skolverkets utbildningsinspektion – en sammanfattning av resultat och erfarenheter under tre år* (Skolverket 2007) var att behovet av förbättringar är mycket stort. Enligt rapporten fanns det en stor osäkerhet om hur elevinflytandet kan och ska utformas i det dagliga arbetet bland elever och lärare, både i grundskolan och i gymnasiet. En viktig anledning till osäkerheten är att skolans styrdokument endast anger att elever ska ha inflytande, men inte hur. Skolverkets utbildningsinspektions bedömning var att det behövs tydligare riktlinjer för elevernas möjligheter till inflytande, samtidigt som eleverna i rimlig utsträckning känner till demokratiska principer och har en vilja att arbeta i demokratiska former (Skolverket 2007).

Inspektionen 2003–2006 visade att de allra flesta grundskolor hade samverkansorgan som klassråd och elevråd där olika frågor som inte rör den direkta undervisningen kunde tas upp. Även gymnasieskolorna hade samverkansorgan som enligt inspektionen fungerade tillfredsställande, även om verksamheten där visade sig vara mindre omfattande jämfört med i grundskolan. Ett område med ett stort utvecklingsbehov var elevernas möjlighet till reellt inflytande över utbildningens utformning. Inspektionen fann ett stort missnöje bland eleverna i både grundskolan och gymnasieskolan över deras begränsade inflytande över utbildningen och skolans inre arbete. Mer än varannan av de inspekterade grund- och gymnasieskolorna bedömdes vara i behov av att förbättra elevernas möjligheter till inflytande över sin lärosituation.

Även en rad andra undersökningar, däribland Skolverkets attitydundersökningar, SCB:s levnadsnivåundersökningar (ULF) och Barnombudsmannens rapporter har påvisat brister i elevinflytandet. Undersökningarna har visat att eleverna upplever att de har begränsat inflytande över det vardagliga skolarbetet som inflytande över undervisningssituationen, arbetssättet och innehållet. Upplevelsen av inflytande varierar också mellan skolorna i en kommun, mellan klasserna i en skola och mellan olika gymnasieprogram. Den enskilde läraren bedöms ha stor betydelse för elevernas möjligheter till inflytande över sitt lärande och sin dagliga läromiljö.

Den senaste skolinspektionen

Ansvar för skolinspektionen fördes över från Skolverket till den nyinrättade myndigheten Skolinspektionen 2008. Skolinspektionens regelbundna tillsyn sker kommunvis, vilket innebär att myndigheten granskar alla skolor och verksamheter i en kommun under en begränsad period. Tillsynen innebär en kontroll av att kommunen eller den fristående skolan följer skollag, skolformsförordningar, läroplaner, kursplaner och övriga föreskrifter som är bindande för skolorna och verksamheterna. Tillsynen sker inte slumpmässigt. Det är därför inte möjligt att generalisera resultatet av tillsynen 2009 till alla landets skolor och verksamheter.

I tabell 6.5 redovisas inspektionsresultat för fyra olika faktorer som på olika sätt belyser förutsättningar för att elever i grundskolan ska kunna utöva inflytande över sitt lärande. Bedömningspunkterna tar upp:

- utvecklingssamtal
- individuella utvecklingsplaner
- möjlighet till inflytande över eget lärande
- demokratiska arbetsformer.

Tabell 6.5 Skolinspektionens tillsyn av grundskolan inom området inflytande över lärande, 2009. Procent

Bedömningspunkt	mål och krav uppfylls huvudsakligen	Åtgärder behövs
Lärarna genomför utvecklingssamtal om hur elevens kunskapsutveckling och sociala utveckling bäst kan stödjas.	93	7
Lärarna upprättar en framåtsyftande individuell utvecklingsplan i samband med utvecklingssamtalet.	25	76
Eleverna ges möjlighet till inflytande och ansvarstagande över det egna lärandet.	50	50
Eleverna ges kunskap om demokratins principer och utvecklar sin förmåga att arbeta i demokratiska former.	92	8

Källa: Skolinspektionen: Regelbunden tillsyn 2009.

Kommentar: Statistiken visar grundskolor där Skolinspektionen fattat beslut efter regelbunden tillsyn under 2009. Under året fattades beslut för 978 grundskolor. Vid tillsynen bedöms ett antal områden, bedömningspunkter, som har sin utgångspunkt i lagar och andra bestämmelser. Alla skolor bedöms inte utifrån alla bedömningspunkter. Skälet till detta är att det på vissa skolor inte är möjligt att göra en bedömning eller att bedömningspunkten inte är relevant för just den aktuella skolan. För varje bedömningspunkt redovisas antal och andel skolor där Skolinspektionen vid tillsynen bedömt att styrdokumentens mål och krav uppnås eller att åtgärder behöver vidtas.

Inspektionsresultaten för de fyra bedömningspunkterna varierade stort. I de allra flesta skolorna följer utvecklingssamtalen de mål och krav som ställs i styrdokumentet. Under 2009 inspekterades 978 grundskolor och i 93 procent av dem rapporterades inga avvikelser på den punkten. Däremot uppfyllde endast en fjärdedel av skolorna kraven på individuella utvecklingsplaner. Hälften av skolorna bedömdes uppfylla målen för inflytande och ansvarstagande över eget lärande medan 92 procent ansåg att eleverna får kunskap om demokratins principer och utvecklar sin förmåga att arbeta i demokratiska former (tabell 6.5).

Inspektionspunkterna för gymnasieskolan är något annorlunda utformade jämfört med för grundskolan. Frågorna om utvecklingssamtal och individuella utvecklingsavtal är sammanslagna till en inspektionspunkt. Dessutom saknas frågan om man får lära sig demokratins principer och att arbeta i demokratiska former på gymnasiet.

Av de 166 gymnasieskolor som inspekterades 2009 fick en fjärdedel, 26 procent, bedömningen att styrdokumentens mål och krav inte uppfylldes och att åtgärder är nödvändiga. Ännu fler skolor, 32 procent av de inspekterade, bedömdes inte uppfylla mål och krav för elevernas inflytande över hur den egna utbildningen utformas. Däremot bedömdes de allra flesta gymnasieskolorna arbeta tillfredsställande med att elever utvecklar en insikt om sitt eget sätt att lära och en förmåga att utvärdera sitt eget lärande (tabell 6.6).

Skolinspektionen kontrollerade 2009 endast vissa delar av elevers rätt till inflytande, det som berör det egna lärandet. Det är en betydligt snävare granskning jämfört med Skolverkets inspektion 2003–2006 som också tog upp frågan om skolorna hade samverkansorgan som klassråd och elevråd.

Tydligare skrivningar i den nya skollagen

I kapitel 4 i den nya skollagen står inte bara att elever ska ha inflytande över sin utbildning, utan också att deras vilja att utöva inflytande ska stimuleras samt att deras arbete med inflytande ska stödjas och underlättas:

”Barn och elever ska ges inflytande över utbildningen. De ska fortlöpande stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen och hållas informerade i frågor som rör dem. Informationen och formerna för barnens och elevernas inflytande ska anpassas efter deras ålder och mognad. Eleverna ska alltid ha möjlighet att ta initiativ till frågor som ska behandlas inom ramen för deras inflytande över utbildningen. Elevernas och deras sammanslutningars arbete med inflytandefrågor ska även i övrigt stödjas och underlättas.”

(SFS 2010:800, 4 kap.)

Den nya skollagen är därmed tydlig med att en viktig del av elevinflytande är rätten till information, att eleverna alltid har rätt att ta initiativ till frågor om sin utbildning samt att skolan ska stödja och underlätta elevers inflytande och delaktighet. Det är ett klart framsteg jämfört med skrivningen i den tidigare skollagen:

”Eleverna skall ha inflytande över hur deras utbildning utformas. Omfattningen och utformningen av elevernas inflytande skall anpassas efter deras ålder och mognad.”

(SFS 1985:1100, 4 kap. grundskolan,
5 kap. gymnasieskolan)

Ny samverkansform – forum för samråd

En nyhet i skollagen som träder i kraft höstterminen 2011 är att det vid varje skola ska finnas ett eller flera *forum för samråd*, där elever, föräldrar och skolans personal är representerade. Ett forum för samråd ska ha två huvuduppgifter. Den ena är att vara en arena där elever och föräldrar kan föra fram förslag och synpunkter i olika frågor som berör skolans verksamhet och den andra är att rektorn ska informera elever och föräldrar om skolans verksamhet. Forumet ska inte behandla ärenden som rör enskilda elever, föräldrar eller personal.

Synpunkter på undervisningen bör även i framtiden via elevråd eller liknande framföras direkt till den undervisande läraren eller till rektor. Eleverna bör ha möjlighet att ta initiativ till frågor som ska behandlas. Skolorna bör därför ha rutiner för hur frågor slussas från till exempel klassnivå till ett forum för samråd (Utbildningsdepartementet 2010).

De lokala samrådsforumen ska inte ersätta de nuvarande formerna för elevinflytande, till exempel klassråd och elevråd, utan bör istället ses som ett rådgivande organ i likhet med lokala skolstyrelser.

Inflytande i högre studier

Studenterna har rätt att utöva inflytande över utbildningen vid högskolorna. Inflytandet kanaliseras via studentkårer och studenters rätt att vara representerade regleras närmare i studentkårsförordningen (Studentkårsförordning 2009:769). Enligt högskoleförordningen har studenterna vid högskolan också rätt att vara representerade i alla beslutande och beredande organ inom högskolan vars verksamhet har betydelse för utbildningen och studenternas situation. Om ett beslut

Tabell 6.6 Skolinspektionens tillsyn av grundskolan inom området inflytande över lärande, 2009. Procent

Bedömningspunkt	Mål och krav uppfylls huvudsakligen	Åtgärder behövs
Varje elev ges minst en gång per termin ett utvecklingssamtal där man med den individuella studieplanen som grund ger en samlad information om elevens kunskapsutveckling och studiesituation.	74	26
Eleverna har inflytande över hur deras utbildning utformas och ges möjlighet att kunna påverka, vara delaktiga och ta ansvar.	68	32
Skolan strävar mot att varje elev utvecklar en insikt om sitt eget sätt att lära och en förmåga att utvärdera sitt eget lärande.	97	3

Källa: Skolinspektionen: Regelbunden tillsyn 2009.

Kommentar: Statistiken visar gymnasieskolor där Skolinspektionen fattat beslut ejer regelbunden tillsyn under 2009. Under året fattades beslut för 166 gymnasieskolor. Vid tillsynen bedöms ett antal områden, bedömningspunkter, som har sin utgångspunkt i lagar och andra bestämmelser. Alla skolor bedöms inte utifrån alla bedömningspunkter. Skälet till detta är att det på vissa skolor inte är möjligt att göra en bedömning eller att bedömningspunkten inte är relevant för just den aktuella skolan. För varje bedömningspunkt redovisas antal och andel skolor där Skolinspektionen vid tillsynen bedömt att styrdokumentens mål och krav uppnås eller att åtgärder behöver vidtas.

ska fattas av en enda person ska han eller hon samråda med en studentrepresentant i god tid innan beslutet fattas eller beredningen slutförs. Högskolan ska dessutom efter en avslutad kurs ge studenter en möjlighet att framföra sina erfarenheter och synpunkter i en kursvärdering (SFS 1993:100).

Medlemskap i en studentkår är frivilligt sedan 1 juli 2010. En stor fråga är hur detta kommer att påverka kårernas verksamhet eftersom den ekonomiska ersättningen, i form av statsbidrag till studentkårer som ingår i reformen, långtifrån täcker den ekonomiska förlusten som avskaffandet av den obligatoriska kåravgiften medfört. Statens anslag för att finansiera studentinflytandet motsvarar 105 kronor per helårsstudent, men flera lärosäten anser att detta är för litet och har beslutat att skjuta till mer pengar. Chalmers och Hög-

skolan i Jönköping har beslutat sig för att behålla kårobligatoriet tills vidare (Högskoleverket 2010).

En annan stor fråga är hur studentinflytandet ska kunna stärkas och omformas när frivilligt engagemang ersätter kårobligatoriet. Studentinflytande i högre utbildning har hittills varit en rättighet som i lagstiftningen har utgått ifrån studentkårer och inte från den enskilde studenten. Enligt en debattartikel publicerad 2 juli 2010, dagen efter kårobligatoriet avskaffades, är det regeringens avsikt att arbeta vidare med flera förslag på hur studentinflytandet ska kunna moderniseras (Krantz 2010). Modernisering avser här med allra största sannolikhet en övergång från en kollektiv till en individbaserad rätt till inflytande.

En tredje fråga som nyligen har aktualiserats är att den ekonomiska tryggheten för studenterna som aktivt deltar i kårfacklig verksamhet har för-

sämrats i och med de hårdare kraven på studieresultat för rätten till fortsatta studiemedel. Centrala studiestödsnämnden tar inte längre hänsyn till om en student deltar i kåracklig verksamhet vid en bedömning av om en student ska få fortsatta studiemedel. Den student som inte uppnått kraven på studieresultat har tidigare kunnat beviljas fortsatta studiemedel med hänsyn till personliga förhållanden som till exempel kåracklig verksamhet. Enligt de nya reglerna krävs istället särskilda skäl för att bevilja fortsatta studiemedel vid bristande studieresultat – om studierna underskrider 75 procent av de planerade studiepoängen – till exempel egen eller anhörigs sjukdom (Borg Wallin 2010).

Den reformerade skolan och lärarutbildningen

Ett omfattande reformarbete har de senaste åren genomförts en mängd nivåer av det svenska skolsystemet. En ny skollag ska börja gälla, nya läroplaner och kursplaner håller i skrivande stund på att utarbetas, en ny obligatorisk utbildning för skolledare är på plats samtidigt som landets lärarutbildningar befinner sig i en stor förändringsprocess med nya typer av lärarexamina samt att det gamla allmänna utbildningsområdet ersätts med en ny utbildningsvetenskaplig kärna.

Med hänsyn till det pågående förändringsarbetet inom skolsystemet finns det en viss osäkerhet i det material som används här. Vissa delar är fortfarande på planeringsstadiet, andra är beslutade men har ännu inte hunnit implementeras i verkligheten. Dock är det möjligt att preliminärt skönja trender i utvecklingen av skolans förmedling av kunskap och värderingar om demokrati.

De nya styrdokumenterna för skolan

Den nya skollagen (SFS 2010:800), som trädde i kraft i augusti 2010 och som ska tillämpas från och med den 1 juli 2011, innehåller få genomgripande förändringar i de övergripande värderingar som skolan är tänkt att förmedla. Det nya i undervisningen om demokratiska värderingar är dels att de mänskliga rättigheterna explicit nämns i förhållande till demokrati, dels att den nya lagen ger tydligare besked om vad värderingarna innebär, det vill säga *”människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor”* (1 kap. 5 §). I den tidigare skollagen (SFS 1985:1100) finns endast en kort formulering om att skolans verksamhet ska utformas *”i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar”* (1 kap. 2 §).

I den nya skollagen specificeras även att det är läroplanen som ska ange utbildningens värdegrund och uppdrag, vilket är ett tydliggörande som inte fanns i den tidigare skollagen. Den avgörande skillnaden mellan den gamla och den nya lagen är således att den nya förtydligar skolans uppdrag och arbete med att förmedla den samhälleliga värdegrunden.

Den nya läroplanen – Lgr11

Förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet utfärdades i oktober 2010 och träder i kraft 1 juli 2011 (SKOLFS 2010:37). Därmed ersätts den gamla läroplanen, Lpo 94, med en ny, Lgr11. De första tre kapitlen i Lgr11 är färdiga och innehåller bland annat kursplaner för samtliga ämnen. Kursplanernas kunskapskrav saknas dock fortfarande och förväntas vara färdiga i december 2010.

Förändringarna mellan de två läroplanerna speglar på flera områden de förändringar som gjorts i

skollagen om demokratiska kunskaper och värderingar. I Lgr11 introduceras ett nytt grundläggande värde i det att utbildningen *ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna* (kap. 1). I Lpo 94 finns inte motsvarande hänvisning till mänskliga rättigheter, där nämns endast några av de kärnvärden som de mänskliga rättigheterna vilar på (Lpo 94). Ytterligare förändring kan ses i skolans arbete mot diskriminering, där ålder och könsöverskridande identitet eller uttryck skrivs in och därmed samordnas med diskrimineringsgrunderna i gällande diskrimineringslag.

De mål som anges för normer och värden är identiska mellan de två läroplanerna i alla avseende utom ett. I Lpo 94 fanns målet att eleven *”utvecklar sin förmåga att göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper och personliga erfarenheter”* (kap. 2.1). Detta kan jämföras med skrivelsen i Lgr11 att eleven *”kan göra och uttrycka etiska ställningstaganden grundade på kunskaper om mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar samt personliga erfarenheter”* (kap. 2). Målet kan därför sägas ha fått en snävare definition av vilken typ av kunskap som är relevant för ett etiskt ställningstagande samt en större tydlighet i vad skolan ska förmedla.

I Lgr11 finns en nyhet i de mål för kunskap som elever efter genomgången grundskola förväntas ha uppnått, där *”kunskaper om samhällets lagar och normer, mänskliga rättigheter och demokratiska värderingar i skola och samhälle”* (kap. 2.2) tillkommit.

Sammanfattningsvis har de två läroplanerna i stor omfattning likalydande skrivningar om värderingar och kunskaper om demokrati, men den nyare läroplanen är både snävare och tydligare i sina formuleringar och nämner uttryckligt mänskliga rättigheter.

Nya kursplaner i samhällskunskap för grundskolan

Logiken för vad de nya kursplanerna ska innehålla har förändrats på ett avgörande sätt. Skolans övergripande arbete med att förmedla en värdegrund baserad på demokrati och mänskliga rättigheter finns nu i läroplanen, i enlighet med skollagen (SFS 2010:800). I den tidigare logiken kunde detta övergripande arbete finnas i kursplanerna, men numera ska kursplanerna enbart fokusera på kunskapsinnehållet i den aktuella kursen. Den bakomliggande orsaken till svängningen tycks vara att ytterligare poängtera att arbetet med skolans värdegrund är ett gemensamt ansvar och inte enbart något som berör lärare i de samhällsorienterade ämnena.

Den förändrade logiken är framträdande i den nya kursplanen för samhällskunskap i grundskolan som Skolverket utarbetat. Den nya kursplanen innehåller en inledande passage om vad undervisningen i samhällskunskap kan förväntas ge eleven och som kan kontrasteras mot den tydligt värderingsmässigt fostrande rollen i den tidigare kursplanen, där målet att sträva mot var att eleven *”omfattar och praktiserar demokratins värdegrund”*. Den nya lydelsen är:

”Undervisningen ska bidra till att eleverna utvecklar förtrogenhet med de mänskliga rättigheterna och med demokratiska processer och arbetssätt. Den ska också bidra till att eleverna tillägnar sig kunskaper om, och förmågan att reflektera över, värden och principer som utmärker ett demokratiskt samhälle.”

(Kursplan i samhällskunskap i grundskolan, Skolverket 2010b)

Den nya kursplanens fokusering på tydligt kunskapsinnehåll framgår även av textens disponering. Där den gamla kursplanen listar mål som eleven ska ha uppnått vid det femte respektive nionde skolåret, anger den nya kursplanen ett centralt innehåll utifrån låg-, mellan- och högsta-dienivå. Här märks även en förskjutning för undervisningen om de mänskliga rättigheterna. Enligt den nya kursplanen ska kunskap om de mänskliga rättigheterna tas upp på mellanstadiet, till skillnad från den gamla lydelsen att eleven bör ha uppnått dessa kunskaper efter det nionde skolåret.

Nya ämnesplaner i samhällskunskap och historia för gymnasiet

Den förändrade logiken i vad kursplaner ska innehålla på grundskolan gör sig även gällande i gymnasiet ämnesplaner. Fokuseringen på kunskapsinnehåll och ett tydligare omnämnande av de mänskliga rättigheterna är synliga i Skolverkets remissversion av ämnesplan för samhällskunskap (Skolverket 2010h). Formuleringar i den tidigare kursplanen för samhällskunskap, att eleven efter avslutad kurs ska *”kunna tillämpa ett demokratiskt arbetssätt”* (Skolverket 2006), har tagits bort. Däremot har kunskap om mänskliga fri- och rättigheter tillkommit i den nya.

En nyhet i gymnasieskolans innehåll är att historia tillkommer som ett gymnasiegemensamt ämne, ett begrepp som ersätter den tidigare benämning kärnämne. Som skäl till att alla elever ska läsa åtminstone en termin historia anges av regeringen att kunskaper i historia stärker elevernas förmåga att delta i samhällsliv och samhällsdebatt (prop. 2008/09:199).

I den tidigare kursplanen för historia angavs som ett av syftena för undervisningen att:

”ämnet ger möjlighet till att stärka grundläggande värden som hänsyn, solidaritet och tolerans, vilket i sin tur bidrar till att stärka medborgarrollen och grunden för demokratin.”

(SKOLFS 2000:60)

Vidare nämns att eleven på basis av det historiska arvet utvecklar en trygg och demokratisk identitet. I den av Skolverket föreslagna nya ämnesplanen för historia finns inga sådana formuleringar (Skolverket 2010d).

Varken i grundskolan eller i gymnasiet har kunskapsinnehållet, med undantag för fokuset på mänskliga rättigheter, förändrats nämnvärt. Om det är rimligt att anta att skolans förmedling av värdegrund sker genom förmedling av kunskap innebär ett fokus på rent kunskapsinnehåll enbart en ringa eller högst marginell förändring, då kunskaperna som förmedlas i stora drag tycks vara desamma.

I en avhandling av Anders Broman undersöktes förändringar av gymnasieelevers attityder och värderingar efter att de genomgått kursen samhällsvetenskap A. Då det av undersökningen framgick att eleverna i lika hög grad förändrade sina uppfattningar om demokrati i positiv som i negativ riktning efter genomgången kurs, blev avhandlingens slutsats att *”undervisning om politik och demokrati förväntas ha begränsad påverkan på gymnasieelevers demokratiska orientationer”* (Broman 2009, s. 210).

En lärarutbildning i förändring

I regeringens proposition *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning* förekommer några förändringar som är relaterade till hur lärare ska utbildas till att utbilda utefter skolans demokratiuppdrag. Den av störst betydelse är införande av *en utbildningsvetenskaplig kärna* som ska omfatta 60 högskolepoäng och som alla lärarstudenter ska ta del av (prop. 2009/10:89). I den föregående strukturen för lärarutbildningen fanns en snarlik konstruktion, *det allmänna utbildningsområdet*, som har kritiserats i två utvärderingar av Högskoleverket. Kritiken i den första utvärderingen tog fasta på att det allmänna utbildningsområdet var löst sammanhållet och att väsentliga delar saknades, varvid en uppstramning rekommenderades (Högskoleverket 2005). I den följande utvärderingen konstaterades att en viss förbättring skett, bland annat i kravnivåerna, men att förändringstakten var alltför långsam (Högskoleverket 2008).

Regeringens proposition föregicks av utredningen *En hållbar lärarutbildning* (SOU 2008:109) och följer de kunskaper och färdigheter som utredningen identifierat som nödvändiga för alla lärare, oavsett inriktning. Dessa är i sin tur grupperade efter åtta områden, varav det förstnämnda området *”utbildningens organisation och villkor, demokratins grunder”* (prop. 2009/10:89, s. 67) är av störst intresse här. I utredningen nämns vikten av demokrati mer uttryckligt som:

”En av skolans viktigaste uppgifter är att fostra till demokrati. För blivande lärare är det därför nödvändigt att själv känna till demokratins teoretiska grund men också behärska dess praktiska former.”

(SOU 2008:109, s. 193)

Stockholm – Malmö

Den utbildningsvetenskapliga kärnan vid Stockholms universitet och Malmö högskola

I en jämförelse mellan dessa två lärarutbildningar tycks utformningen av den utbildningsvetenskapliga kärnan i skrivande stund (november 2010) ha kommit olika långt och tagit delvis olika riktningar.

I det utkast till kursplaner som ska ingå i den utbildningsvetenskapliga kärnan vid Stockholms universitet finns en kurs med explicit anknytning till demokratins värdegrund, *Utbildningens historia och plats i samhället*, på fem högskolepoäng. I denna ska demokratins värdegrund och mänskliga rättigheter behandlas.

Vid Malmö högskola har arbetet med en ny utbildningsvetenskaplig kärna utgått från breda innehållsområden. Ett av dessa är *”Utbildningens organisation och villkor, demokratins grunder”* som i sin tur består av tre delområden, varav de av störst intresse är *”demokratins teori och praktik”* och *”skolformernas organisation och villkor”*.

Inom ramen för delområdet kring *”demokratins teori och praktik”* tycks förväntningarna vara att:

- Lärarstudenterna ska själva kunna förstå, förklara och delta i praktikerna.
- De ska kunna organisera undervisning som skapar förutsättningar för barn och unga att utöva demokrati i både fysiska och virtuella rum.
- De ska kunna skapa demokratiska mötesplatser både i och utanför skolan.

För *skolformernas organisation och villkor* nämns uttryckliga lärandemål som att visa förståelse för demokratins grunder, själv utöva demo-

kratiska praktiker, visa förmåga att förmedla och förankra demokratins värdegrund, samt att beakta de mänskliga rättigheterna.

Det är svårt att avgöra i vilken grad lärare kommer att utbildas till att utbilda om skolans värdegrund utifrån dessa preliminära dokument. Varken Malmö högskola eller Stockholms universitet har fått ett formellt godkännande av Högskoleverket. Vidare är inte ett dokument i sig särskilt talande för hur utbildningen är utformad i praktiken. I frågor om demokratins teoretiska grund samt dess praktiska former, vilka utredningen om en hållbar lärarutbildning (SOU 2008:109) nämner, är det möjligt att dessa båda berörs av andra kurser inom den utbildningsvetenskapliga kärnan, utan att de explicit nämns. De kan exempelvis förekomma inom ramen för diskussioner kring yrkesetiska dilemman, läroplansteori och utvecklingsarbete, utan att de därför omnämns i kursplaner som är skrivna ur ett mer övergripande perspektiv.

Vid en jämförelse av kurser som ingår i det allmänna utbildningsområdet som successivt fasas ut, kan sägas att frågor om demokratiska kunskaper och värderingar tycks ha blivit mer tydligt framträdande.

Befattningsutbildning för rektorer

Sedan mars 2010 är rektorsprogrammet en obligatorisk utbildning för rektorer som inte tidigare genomgått en befattningsutbildning. Regeringens proposition *Obligatorisk befattningsutbildning för nyanställda rektorer* föreskriver att utbildningen ska omfatta 30 högskolepoäng, uppdelat i områdena skoljuridik och myndighetsutövning, mål och resultatstyrning, samt skolledarskap (prop. 2009/10:27). Motiven bakom en obligatorisk befattningsutbildning för nyanställda rektorer finns i *Tydligare ledarskap i skolan och för skolan – förslag till en ny rektorsutbildning*, där

skolväsendets decentralisering framhålls samt den ökande friheten och det ökande ansvaret för rektorer som detta medfört (Utbildningsdepartementet 2007). I förslaget på utbildningens utformning hämtas förslag från rapporten *Lärande ledare* som framhåller vikten av ”ett demokratiskt, lärande och kommunikativt ledarskap i skolan” (Utbildningsdepartementet 2001, s. 57).

Enligt 5 § i *Förordning om befattningsutbildning för rektorer* är det Skolverket som utformar de mål som gäller för befattningsutbildningen (SFS 2008:643). Det av mest relevans för rektorers ansvar över skolans demokratiska uppdrag finns i Skolverkets måldokument inom ramen för skoljuridik och myndighetsutövning, samt skolledarskap. Ett av målen för skoljuridik och myndighetsutövning är att rektorer ska ha god kunskap om de grundläggande värderingarna i skolförfattningarna, vilket nu omfattar både demokrati och mänskliga rättigheter. Inom skolledarskap står förmågan att hävda alla människors lika värde som uttryckligt mål, likaså att rektor ska ”visa god förmåga som ledare och som demokratisk förebild inför elever och personal så att ett öppet kommunikativt klimat skapas” (Skolverket 2010g, s. 10).

Rektorsprogrammet är treårigt och bedrivs på en rad olika platser i landet. Som ett resultat av att det är Skolverket som utformar målen för rektorsprogrammet speglar kursplanerna hos de individuella lärosätena i stor utsträckning Skolverkets måldokument. Formuleringarna om rektor som en demokratisk förebild som hävdar alla människor lika värde återkommer i kursplanerna för rektorsprogrammet vid Stockholms universitet, Örebro universitet och Linnéuniversitetet. Karlstads universitet hänvisar rakt av till Skolverkets måldokument.

Avslutande reflektion

Det grundläggande uppdraget för skolan är tvåfaldigt. Dels handlar uppdraget om att förmedla och utveckla elevers förmåga att inhämta kunskap, dels om att förmedla vissa värderingar. Distinktionen mellan värden och kunskap är viktigt att ha i åtanke när skolans demokratiska roll ska analyseras. I sak handlar det om att skolan både ska ge eleverna sakkunskaper, exempelvis i form av hur styrelseskicket inom landet är uppbyggt, hur politiken och demokratin fungerar, vilka möjligheter medborgare har till påverkan och så vidare, samt fostra eleverna till att bli demokratiska samhällsmedborgare.

I takt med att värderingsfrågorna lyfts fram i läroplanen blir det allt mer viktigt att följa det konkreta arbetet som förs i skolorna. När det nu med ännu större tydlighet uttrycks att undervisningen av demokratiska värderingar i lika hög grad ingår i de praktiska ämnena som i samhällskunskapen är risken uppenbar att allas ansvar blir ingens ansvar.

Huruvida skolan kommer att lyckas med sitt uppdrag att förmedla demokratiska värderingar kommer i hög grad att bero på hur väl lärare och rektorer arbetar tillsammans. Det är möjligt att rektorer numera ska utbildas i att leda sådana processer men om så verkligen sker framgår inte av Skolverkets måldokument. Mer djupgående analyser får i framtiden visa om lärarutbildningens nya obligatoriska moment *den utbildningsvetenskapliga kärnan* kommer att uppnå sitt syfte i större omfattning än det tidigare, och av Högskoleverket kritiserade, momentet *allmänna utbildningsområdet*.

Det vilar höga förväntningar på skolan att socialisera och fostra demokrater. Alla barn och unga exponeras under en lång period för allt det som skolan som institution erbjuder och förmedlar. Ett uppdrag som alltså är både omfattande och mycket

mångsidigt. Det mer konkreta arbetet som rör elevinflytande ligger inbäddat i det större demokratiuppdraget. För det mesta framställs elevinflytande som det formella elevfackliga arbetet kombinerat med skolans sociala arbetsmiljö och upplevt inflytande i det egna lärandet. I detta kapitel har vi även inkluderat rätten att välja utbildning som en del av elevinflytandet. Dessutom har vi diskuterat det större perspektivet, skolans demokratiuppdrag, i samma stund som en mycket omfattande reformering äger rum. Vår förhoppning är att den höga detaljrikedomen i beskrivning inte skymmer vikten av själva uppdraget, att på likvärdiga villkor:

”låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet.”

(SKOLFS 2010:37, 1 kap.)

Gymnasieelever om inflytande i skolan

(intervjufrågorna finns i bilaga 6.1)

Observera att namnen som anges under citaten är inte elevernas riktiga!

”Beroende på hur engagerad man är själv och hur mycket man tar tag i det så finns det kanaler att gå genom, men det är svårt, det är det faktiskt. Vi har ju möten där lärare och elever möts och diskuterar, ungefär som elevråd. Jag är inte med där själv, men det känns inte riktigt som allting går fram. Men det tas ju upp i alla fall, så det är ju alltid något, men det känns som om eleverna kanske inte har det inflytande de borde ha. Det är två från klassen som sitter i de mötena, en tjej och en kille brukar det oftast vara. De brukar informera om vad de sagt och vad de kom fram till. Oftast frågar de om det är något vi vill ta upp, men det är inte så mycket vi känner att vi vill ta upp, det är mest småsaker som att vi borde fixa duscharna som kanske är liteäckliga, såna saker.”

(Henrik, 17 år, Norra Real i Stockholm)

”På skolan brukar vi få fylla i blanketter från skolan med frågor om vad vi tycker om olika saker, det är väl bra, men sen är det väl ingenting där vi bestämmer. Vi har elevråd, de sätter upp saker och förbättrar. Ibland blir det av med olika saker, det beror på hur stora de är såklart, men det blir av ibland så det är inget jag kan klaga på. Det är ganska lagom med inflytande tycker jag.”

(Josefin, 18 år, Duveholmsskolan i Katrineholm)

”Jag vet inte, jag är här tre år, jag ska bara göra min grej, sitta av min tid, sen drar jag. Det är rätt så bra här, det är många andra som engagerar sig och de fixar det. Mina problem är inte så stora. Vi har inget klassråd eller nåt sånt. Vi har en mentor, men man går inte till den om man är missnöjd med något. Vi är inte så, det känns som att man är här och gör grejer, sen går man.”

(Claudia, 17 år, Borgarskolan i Malmö)

”Om jag ville få förändring så skulle jag först och främst, eftersom att jag är klassrådsrepresentant, ta upp det på ett klassråd och sen skulle väl de som var med mig försöka förmedla det till rektorn på något sätt antar jag. Jag ställde upp som klassrådsrepresentant för att de sa att man fick kaffe och kakor i ettan, så jag tyckte väl att det lät bra. Vi har bara haft det en gång, för väldigt ofta bokar de in möten och så har vi ensemble, scenrep eller genrep, så då har lärarna sagt att vi inte behöver gå på mötena, för det att vara klassrådsrepresentant ger mig ändå inte något betyg, utan ensemble ger mig betyget så då känns det dumt att skippa det. Lärarna vet ju att jag är klassrådsrepresentant, men säger de att jag kan stanna så gör jag ju det.”

(Daniel, 18 år, Angeredsgymnasiet i Göteborg)

”Det beror väl lite på vilken nivå vi pratar om, vi har ju elevråd och arbetslags-sammanträden, så visst, vi får ju påverka, men det finns alltid en naturlig ordning känns det som. Jag har ju med mig från tidigare skolor jag gått på att det inte är vi som bestämmer, det är rektorn som sitter där och han eller hon sitter där för att bestämma, och så är det ju egentligen, men saken är den att om det är något som är dåligt så löser det sig alltid här. Sen så har vi som exempel en lärare som i princip alla i klassen var missnöjda med och vi klagade rätt mycket på det och det löste dem genom att ha en handledare som satt med på lektioner. Så det gjordes faktiskt något åt det, och våra prov rättades av andra lärare. Så det fanns en lösning även om den inte var total, de fixade så gott de kunde i vilket fall. I det avseendet har vi en del inflytande.”

(Edvin, 17 år, Donnergymnasiet i Göteborg)

”I skolan så tycker jag inte att vi elever har jättestort inflytande. Det är ofta så att när man har elevrådsmötena med elevrådsordföranden och alla representanter där så vågar man inte alltid ställa sig upp men en fråga inför hundra personer. Det finns en låda också där man kan stoppa ner frågor och förslag och så, men jag vet inte hur många som använder den, och vi har inga röstningar om saker.”

(Anna-Märta, 18 år, Duveholmsskolan i Katrineholm)

”Vi har ju mentorstid, där kan vi säga vad vi tycker. Sen har vi elevrådet också, och där kan de ju få prata med lärare och rektor om de vill. Så vi har ju ett visst inflytande. Det gäller undervisningen också. Jag har tjatat om att vi har för mycket prov per vecka, så nu har de gjort en pärm där alla lärare skriver in sina prov så att de inte krockar med varandra och vi ska ha max tre prov per vecka, så det är bra. De fixade de efter att vi sa det. Lärarna är öppna för sånt. I skolan har vi gått igenom demokratin och hur den fungerar och så i samhällskunskapen, men vi har inte fördjupat oss så mycket. Det är riksdagen, regeringen och sånt. Men vi har inte fördjupat oss i hur vi kan fördjupa.”

(Maria, 18 år, Norra Real i Stockholm)

”Vi har inte riktigt haft ett skolval, men vi har haft handuppräckning om vem som ska bli ordningsman, vilka vill hålla på med elevråd till exempel, och sen röstning om vem man håller på. Jag är inte aktiv i elevrådssammanhang, jag var det kanske när jag var mindre med lite bokråd, miljöråd och så i högstadiet, men när jag kom upp i gymnasiet hade jag inget speciellt intresse. Om jag fick välja någonting på skolan som jag verkligen skulle vilja förändra så hade det lätt varit skolmaten. Det känns som att ligger liksom inte i någons intresse att göra god mat känns det som, man lägger bara upp för att eleverna ska äta och det känns lite fel.”

(Filip, 18 år, Duveholmsskolan i Katrineholm)

”Vi har ett elevråd här. Vi har två representanter per klass. De flesta åsikterna som kommer upp där är om maten. Eleverna gillar inte maten på skolan. Ibland kan den vara god, men ... Lärarna gillar den, för den är typ hälsosam, vi har nyttig mat i skolan och det gillar inte eleverna. De vill ha McDonalds-mat, hamburgare med pommes frites och sådana saker.”

(Sarah, 18 år, Ross Tensta gymnasium i Stockholm)

”Är jag missnöjd känner jag absolut att jag har inflytande, det var ju den största skillnaden när jag kom från en större skola. Jag blev så sjukt förvånad när jag kom hit och alla litade på varandra. Allt har funkat så bra, men om något skulle komma upp så känner jag att jag har rätt att visa vad jag tycker. Vem jag skulle gå till beror på vilket område det är. Är det på matdelen går jag till han som har hand om mat, men annars går jag nog till rektorn. Vi har ett elevråd, och dit kan man också vända sig om det är något man tycker saknas, då går man väl dit. Vi har klassråd varje vecka där de informerar oss om vad som händer. Vi har två representanter från varje klass och så tror jag att det finns en lite högre styrelse med några med lite mer koll.”

(Lukas, 17 år, Donnergymnasiet i Göteborg)

”Jag valde den här skolan för att det var lätt att komma in, de andra skolorna har ganska höga krav, väldigt höga poäng. Eftersom jag har dyslexi så var det lättare att komma in här för de hade hjälp, och det behövde jag. Jag hittade ingen annan skola som hade bra hjälp. Jag får en egen dator med stavningsprogram, och jag får mina prov muntligt, och med längre tid om jag vill. Konkreta saker. Det är jättebra, jag har haft det ända sen jag började, och på min förra skola fick jag inte den hjälpen. Jag kände när jag kom hit att gud, mitt liv är bra nu. Det var jätteskönt.”

(Marie, 18 år, Pauligymnasiet i Malmö)

”Vi har ju ett elevråd. De har väl lite inflytande på lekdagar, eller där har de rätt mycket inflytande. Det känns som att det mest är det de gör, att anordna sånt, som med studenten nu. Där har de mycket att göra, men jag vet inte hur mycket inflytande på annat, som tiderna i skolan. Det är aldrig någon som tar upp vilka tider vi ska sluta eller hur mycket läxor vi ska ha eller sånt. Jag tycker att hela systemet är ganska oseriöst. Elevråd ska man ha men även om man skulle säga att man tycker att det är jättedåligt att gå efter fyra så säger de bara att de ska ta upp det, de kan ju inte göra något med det. De kan säga det till rektorn men de skulle bara säga att det är den enda tiden de har och att de inte kan ändra det. Så det är väl typ det som händer.”

(Mårten, 17 år, Duveholmsskolan i Katrineholm)

Bilaga 6.1

Tematisk intervjuguide

Målgrupp: Gymnasieelever år 3 och engagerade/organiserade unga

(A) Frågan endast ställd till engagerade unga (B) Frågan endast ställd till gymnasieungdomar

1. Socioekonomisk bakgrund

a. Föräldrar:

Utbildningslängd och grad av samhälls-/föreningsengagemang?

b. Syskon:

Grad av samhälls-/föreningsengagemang?

2. Känsla av inflytande i familjen

a. Föräldrarnas engagemang/samhällsintresse?

b. Diskussioner kring samhällsfrågor eller politik i hemmet?

c. Utrymme för att kompromissa och graden av valmöjligheter under uppväxten och här och nu?

d. Känsla av inflytande över sitt liv?

3. Intresse för samhällsfrågor och vägar till engagemang, deltagande och inflytande

a. Finns det teman eller frågor som du brinner extra för?

b. På vilket sätt tror du att det är mest effektivt att påverka i den/de frågorna?

- Individuellt eller kollektivt?
- Med vilka metoder och genom vilka "kanaler"?
- Hur skulle du göra om du ville påverka en fråga i din kommun (utgå antingen från en konkret hjärtefråga eller en hypotetisk fråga)?

c. Känner du någon i din klass/skola som är politiskt aktiv eller engagerad i någon samhällsfråga?

- Vem/vilka?
- Varför tror det?

4. Den formella utbildningen

a. Får du möjlighet att diskutera samhällsfrågor i skolan? (B)

b. Vilken utbildningsbakgrund har du? (A)

- Fick du möjlighet att diskutera samhällsfrågor i skolan? (A)
- På vilka sätt bidrog studierna till ditt samhällsengagemang (positivt eller negativt)? (A)

5. Internet och sociala medier

a. På vilka sätt används de sociala medierna generellt?

b. För engagemang eller som en resurs för inflytande?

c. Hur effektiva är de sociala medierna för samhällsengagemang?

d. Vad kommer internet och de sociala medierna att innebära långsiktigt för engagemang och deltagande samt för möjligheterna till inflytande?

e. Anser hon/han att det är genom de formella/reella kanalerna som man kan göra skillnad på riktigt istället för internet och de sociala medierna?

6. Organisering/Nätverk

a. **Beskriv vilka möten, kontakter eller nätverk som ledde fram till dagens engagemang (A)**

b. **Är du med i någon förening eller intressegrupp? (B)**

c. **Om Ja:**

- upplever du att du är delaktig/har medbestämmande?
- Hur gick det till när du blev medlem/valde att gå med i gruppen?
- Blev du tillfrågad?

d. **Om nej:**

- har informanten varit det förut och vad var det som fick honom/henne att gå ur? (B)

7. Politiskt självförtroende

a. **Tror du att det är möjligt för dig att "göra skillnad"?**

8. Val

(Intervjuer utförda före och efter valet)

a. **Kommer du rösta i årets val?
Har du röstat i årets val?
(Om 18)**

b. **Vet du vilket parti du kommer rösta på?
(Om 18)**

c. **Brukar dina föräldrar rösta?**

- Vet du på vilket parti?
- Brukar de alltid rösta på samma parti?

9. Skolval

(Intervjuer utförda före och efter valet)

a. **Har er skola genomfört skolval? (B)**

b. **Kommer du rösta i årets skolval?
Har du röstat i årets val? (B)**

c. **Vet du vilket parti du kommer rösta på? (B)**

10. Framtiden

a. **Vad har du för planer efter gymnasiet? (B)**

b. **Hur ser ditt liv ut när du är 30 år? (B)**

c. **Har du någon vision om samhället, eller någon idé som du tror skulle bidra till att det blev bättre i världen samhället?**

(Ev. en rekommendation till ungdomsministern?)

d. **Det finns många utmaningar i världen och mycket som kan bli bättre:**

(klimat, fattigdom etc.)

- Hur tror du att det kommer att gå för världen?
- Hur ser det ut om 10 eller 20 år?
- Vem ska genomföra en förändring?
- Vad krävs för att t.ex. stoppa klimatkrisen? (jag själv/världens ledare?)

Referenser

- Borg Wallin, K. (2010). *CSN: Vi följer de politiska intentionerna*, Svenska Dagbladet, Brännpunkt 2010-08-27.
- Broman, A. (2009). *Att göra en demokrat? Demokratisk socialisation i den svenska gymnasieskolan*, Karlstad University Studies 2009:41, Karlstads universitet.
- Englund, T. (1999). Den svenska skolan och demokratin. Möjligheter och begränsningar. I SOU 1999:93 (red.) *Det unga folkstyret. Demokratiutredningens forskarvolym VI*. Stockholm: Fakta Info Direkt.
- Forsberg, E. (2000). *Elevinflytandets många ansikten*, Uppsala Studies in Education, 93. Acta Universitatis Upsaliensis.
- Forsberg, E. (2004). Elevinflytande och elevcentrerad undervisning – som hand i handske, eller ...? I Englund, T. (Red.) *Skillnad och konsekvens. Mötet lärare – studerande och undervisning som meningsbjudande*. Lund: Studentlitteratur.
- Hirschman, A. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*, Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Högskoleverket (2005). *Utvärdering av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor*, Högskoleverkets rapportserie 2005:17 R. Stockholm, Högskoleverket.
- Högskoleverket (2008). *Uppföljande utvärdering av lärarutbildningen*, Rapport 2008:8 R. Stockholm, Högskoleverket.
- Högskoleverket (2010). Kårobligatoriet är avskaffat – utom på två icke-statliga lärosäten. *Högskolans omvärld. Nationell omvärldsbevakning för högskoleområdet*, nr 12, 2010
- Krantz, T. (2010). Nyttänk kring studenters rättigheter, *Svenska dagbladet 2010-07-02*, Brännpunkt.
- Lindblad, S. & Lundahl, L. (2001). Från medborgare till systemoperatör? I Agell, A. (Red.) *Fostrar skolan goda medborgare? Ett mångvetenskapligt perspektiv på eleven, skolan och samhället. Rättsfondens skriftserie 35*. Uppsala: Iustus förlag.
- Proposition 2008/09:199 *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*, Stockholm: Fritzes.
- Proposition 2009/10:27 *Obligatorisk befattningsutbildning för nyanställda rektorer*.
- Proposition 2009/10:89 *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*, Stockholm: Fritzes.
- Scherp, H.-Å. (1999). *Kunskapsöversikt av förstudier, inventeringar och kartläggningar inom ELEV-SAM*, Karlstads universitet, Institutionen för utbildningsvetenskap.
- Skolverket (2006). *Ämnesplan för samhällskunskap, gymnasial utbildning*, www.skolverket.se.
- Skolverket (2007). *Skolverkets utbildningsinspektion – en sammanfattning av resultat och erfarenheter under tre år*, Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2008). *Studieresultat i gymnasieskolan - En statistisk belysning av ofullständiga gymnasiestudier*, Skolverket.
- Skolverket (2010a). *Attityder till skolan 2009*, Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2010b). *Del ur Lgr 11: kursplan i samhällskunskap i grundskolan*, <http://www.skolverket.se/sb/d/4166>.
- Skolverket (2010c). *Elever i grundskolan läsåret 2009/10*, PM, Enheten för utbildningsstatistik, Dnr 71-2010:00004.
- Skolverket (2010d). *Historia. Skolverkets förslag, redovisat för regeringen 2010-09-23*, <http://www.skolverket.se/sb/d/3415>.
- Skolverket (2010e). *Konkurrensen om eleverna. Kommunernas hantering av minskande gymnasiekullar och en växande skolmarknad*, Rapport 346, Skolverket.
- Skolverket (2010f). *Morgondagens medborgare. ICCS 2009: svenska 14-åringars kunskaper, värderingar och deltagande i internationell belysning*, Rapport 345, Skolverket.

Noter

Skolverket (2010g). *Rektorsprogrammet*, Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2010h). *Samhällskunskap. Skolverkets förslag, redovisad för regeringen 2010-09-23*, <http://www.skolverket.se/sb/d/3414>.

Skolverket (2010i). *Skilj på inflytande och elevernas organisering* [Online]. <http://www.skolverket.se/sb/d/3895/a/21024> [Accessed 2010-10-21].

Skolverket (2010j). *Skolor och elever i gymnasieskolan, läsåret 2009/10*, PM, Enheten för utbildningsstatistik, Dnr 71-2010:00004.

SOU 1996:22 *Inflytande på riktigt: om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar*, Stockholm: Fritzes.

SOU 2008:109 *En hållbar lärarutbildning*, Stockholm: Fritzes.

Studentkårsförordning 2009:769.

Ungdomsstyrelsen (2007). *Unga med attityd – Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie 2007*.

Utbildningsdepartementet (2001). *Lärande ledare. Ledarskap för dagens och framtidens skola*, Utbildningsdepartementets skriftserie, rapport nr. 4.

Utbildningsdepartementet (2007). *Tydligare ledarskap i skolan och förskolan – förslag till en ny rektorsutbildning*, Ds 2007:34, Utbildningsdepartementet.

Utbildningsdepartementet (2010). *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*, Ds 2009:25.

Wedel Persson, J. (2009). *Att dela makten – Fyra rektorers syn på elevinflytande i skolan*, Examensarbete i pedagogik på grundnivå, Göteborgs universitet.

Lagar

Lpo 94. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SFS 1985:1100 *Skollag*.

SFS 1993:100 *Högskoleförordningen*.

SFS 2008:567 *Diskrimineringslag*.

SFS 2008:643 *Förordning om befattningsutbildning för rektorer och annan personal med motsvarande ledningsfunktion i skola, förskola och fritidshem*.

SFS 2010:800 *Skollag*.

SKOLFS 2000:60 *Skolverkets föreskrifter om kursplaner och betygskriterier för kurser i ämnet historia i gymnasieskolan och inom gymnasial vuxenutbildning*.

SKOLFS 2010:37 *Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*.

¹ Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet (Utbildningsdepartementet 2010).

² En ny samlad läroplan håller på att tas fram, men i den planeras inga förändringar för elevernas inflytande.

³ De svarande fick ta ställning till sitt inflytande på åtta områden: den egna bostadssituationen, valet av utbildning, möjligheten att få en god ekonomi, yrkesvalet, politiska beslut, frågor som rör det egna bostadsområdet, den egna skolan/jobbet samt hur livet i sin helhet kommer att bli.

⁴ Seco hette fram till 2007 Elevorganisationen i Sverige.

⁵ Den internationella studien ICCS 2009, International Civic and Citizenship Study, mäter kunskaper, värderingar och engagemang i samhället. Svenska 14- och 15-åringar har tillsammans med skolelever i 37 andra länder deltagit i studien. Skolverket har publicerat de svenska resultaten i rapporten *Morgondagens medborgare* (Skolverket 2010f).

⁶ Följande kommuner genomförde Luppundersökningen 2009: Arvidsjaur, Berg, Borgholm, Eksjö, Emmaboda, Eslöv, Finspång, Halmstad, Haparanda, Hultsfred, Härjedalen, Härnösand, Högsby, Hörby, Kalmar, Karlskrona, Krokom, Landskrona, Ludvika, Mora, Mönsterås, Mörbylånga, Oskarshamn, Ragunda, Rättvik, Sigtuna, Skellefteå, Sollefteå, Strömsund, Sundsvall, Säter, Söderhamn, Timrå, Torsås, Vimmerby, Växjö, Ånge, Åre, Älvdalen, Älvsbyn, Örnsköldsvik och Östersund.

⁷ Inspektionen under 2003–2006 omfattade 120 kommuner. Sammanlagt inspekterades cirka 2 000 grundskolor och 300 gymnasieskolor.

Heterosexismfritt

KAPITEL 7

Pälstritt

Fascismfritt

Sexismfritt

GLASSFABRIKEN

MICHELIN GUIDEN VAR
ALDRIG HÄR

Inflytande på arbetet

Att ha inflytande i sitt arbete är värdefullt av flera skäl. Om man saknar möjligheter till inflytande på sin arbetsplats saknar man kontroll över en viktig del av sitt liv (Adman 2004), något som i sin tur kränker de grundläggande mänskliga rättigheterna. Detta i sin tur kan påverka individens välbefinnande, flera studier har bekräftat att lågt inflytande på arbetsplatsen ökar risken för ohälsa (jfr Arbetsmiljöverket & SCB 2001, Theorell 2003).

Arbetsplatsdemokrati innebär att alla som arbetar på en arbetsplats kan vara med och påverka på arbetsplatsen, även om det är arbetsgivaren som i sista hand har rätten att fatta besluten. Rätten till inflytande på arbetsplatsen styrs utifrån medbestämmandelagen¹ (1976:580) och de kollektivavtal som har tecknats inom de olika branscherna.

När medbestämmandelagen infördes 1976 fick anställda rätten att via sina fackföreningar få insyn i och möjligheter att medverka i arbetsplatsens skötsel och utveckling. Medbestämmandelagen gäller både inom den privata och inom den offentliga sektorn av arbetsmarknaden. Att fackföreningarna och inte enskilda arbetstagare blev bärare av rättigheterna var ingen självklarhet när lagen utreddes och det fanns förespråkare för att anställda själva skulle föra sin talan (Levinson 2005). Reglerna i medbestämmandelagen har inte upphävt principen att det är arbetsgivaren som utövar arbetsledning och äger rätten att ensam fatta beslut som berör verksamheten, men lagen gör det möjligt för fackföreningarna att begränsa principens räckvidd.

”Innan arbetsgivare beslutar om viktigare förändring av sin verksamhet, skall han på eget initiativ förhandla med arbetstagarorganisation i förhållande till vilken han är bunden av kollektivavtal. Detsamma skall iakttas innan arbetsgivare beslutar om viktigare förändring av arbets- eller anställningsförhållandena för arbetstagare som tillhör organisationen.”

(Lag om medbestämmande i arbetslivet, 11 §)

Hur lagen ska följas styrs genom branschspecifika avtal. Inom det statliga området har avtalet *Samverkan för utveckling* sedan slutet av 1990-talet ersatt medbestämmandeavtalet och andra avtal som styr samarbetet mellan arbetsgivare och arbetstagare, till exempel arbetsmiljöavtalet och företagshälsovårdsavtalet (Arbetsgivarverket 1999). Syftet med samverkansavtalet var att ersätta den tidigare förhandlingskulturen med en mer öppen samtalskultur. Den bärande idén i samverkansavtalet är att arbetstagarna tidigt involveras i utvecklingsarbetet och i arbetsmiljö- och personalfrågor, till skillnad från mbl-förhandlingar där ett färdigt förslag från ledningen låg på bordet och diskuterades vid möten.

Även inom den privata sektorn kompletteras det formella arbetsplatsinflytandet allt oftare med andra samverkansformer där anställda kollektivt eller individuellt möter ledningen. Det kan ske i form av arbetsplatsträffar, veckomöten, utvecklingssamtal och andra former av direkt dialog mellan arbetstagare och arbetsgivare, inklusive samverkansgrupper där ledningen tillsammans med

de fackliga organisationerna diskuterar utvecklingsfrågor.

Dessa fundamentala organisationsförändringar har medfört att ungas inflytande på arbetsplatsen bör diskuteras vidare än enbart utifrån det fackliga engagemanget. Rätten till inflytande vilar inte längre enbart hos de fackligt förtroendevalda eftersom det i en modern organisation förväntas att alla medarbetare är delaktiga och engagerade i verksamheten. Därför består detta kapitel av två avsnitt.

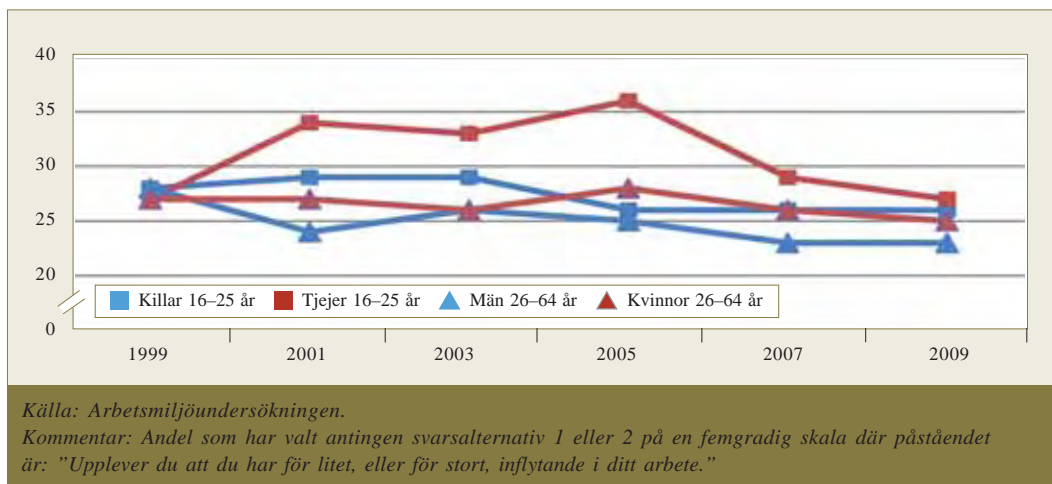
I det första avsnittet beskrivs och diskuteras ungas fackliga engagemang. I det andra avsnittet genomförs en analys av arbetsmiljöundersökningen, med syftet att svara på vilka faktorer på en arbetsplats som gynnar ungas upplevelse av inflytande.

Resultaten visar att det delvis handlar om olika bakomliggande förklaringar för unga kvinnor respektive för unga män. Orsaken till detta är en väldigt komplex fråga som bland annat beror på att vissa branscher och arbetsplatser domineras av det ena könet.

Figur 7.1 visar utvecklingen för andelen tjejer och killar respektive kvinnor och män som upplever att deras inflytande på arbetsplatsen är lågt.

Utvecklingen under perioden 1999–2009 är intressant, både ålder och kön ser ut påverka upplevt inflytande på arbetsplatsen. Vid periodens början 1999 var skillnaderna mellan de granskade grupperna minimala. Andelen som upplevde lågt inflytande låg mellan 27 och 28 procent oavsett kön och ålder. I mitten av perioden, 2005, upplevde däremot 36 procent av tjejerna i åldern 16–25 år att deras inflytande på arbetsplatsen var lågt, medan den motsvarande andelen i de övriga grupperna låg kvar på ungefär samma nivå som 1999.

Vid den senaste mätningen hade skillnaderna åter minskat i och med att andelen med lågt inflytande har sjunkit till 27 procent bland tjejerna. För de äldres del kan man skönja en viss minskning av upplevt lågt inflytande på arbetsplatsen under mätperioden, det gäller framför allt för män i åldern 26–64 år (figur 7.1).

Figur 7.1 Andelen som upplever för lite inflytande på arbetet efter kön och ålder, 1999–2009. Procent.

Facklig organisering

Den fackliga organisationsgraden i Sverige är mycket hög i ett internationellt perspektiv. Antalet medlemmar i fackföreningar har visserligen minskat sedan 1990-talets mitt, men Sverige har tillsammans med Danmark och Finland den högsta fackanslutningen i världen med omkring 70 procent av de anställda som är medlemmar i en facklig organisation (Kjellberg 2010).

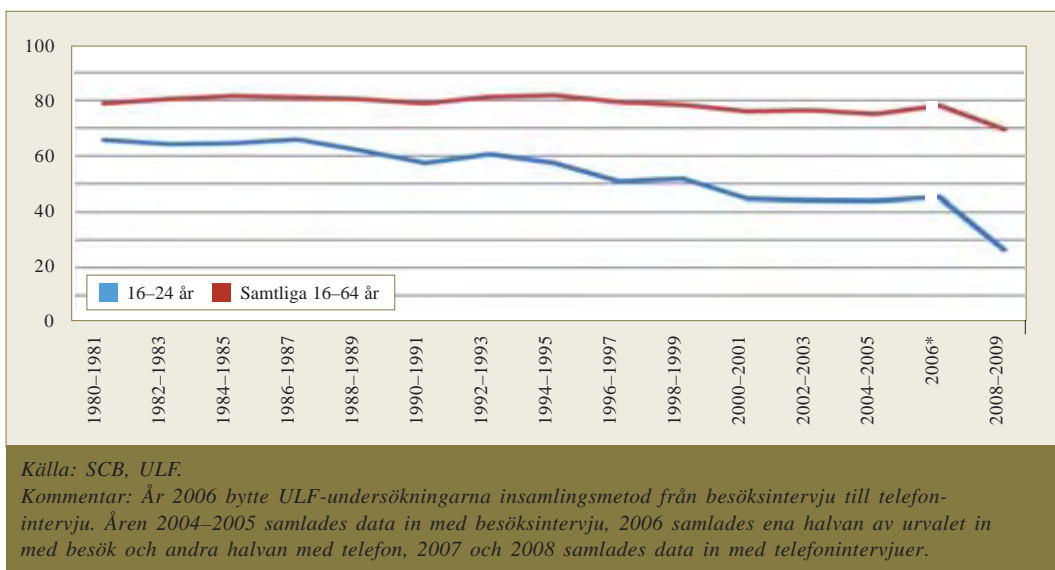
De senaste åren har präglats av en nedgående trend. Den totala fackanslutningen mellan 2006 och 2008/2009 sjönk med 8 procentenheter, från 78 till 70 procent, enligt SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden, ULF. Medlemsrasen bland 16–24-åringar var ännu mer påtagligt, andelen unga som var fackligt anslutna sjönk från 45 procent 2006 till 27 procent 2008/2009 (figur 7.2).

Tittar man närmare på den yngre gruppen anställda kan man notera att andelen killar som är medlemmar i en fackförening eller som har varit

med på ett fackligt möte det senaste året är betydligt högre jämfört med andelen tjejer. Omkring 30 procent av killarna i åldern 16–24 år är medlemmar i facket, jämfört med 24 procent av tjejerna (tabell 7.1).

Skillnaderna är ännu tydligare när man granskar deltagande i fackmöten. Nästan hälften av de fackanslutna killarna har deltagit i ett fackligt möte det senaste året – 14 procent av samtliga killar – jämfört med knappt en tredjedel av de fackanslutna tjejerna. Endast 6 procent av samtliga tjejer angav att de har varit på ett fackmöte det senaste året. Däremot är andelen som är aktiva inom facket ungefär lika stor bland både tjejer och killar, strax under 2 procent.²

Den sjunkande trenden av facklig anslutning kan delvis förklaras med att avgiften till a-kassan höjdes i början av 2007. Medlemsrasen har varit större bland arbetare jämfört med bland tjänstemän, troligen för att höjningen av a-kasseavgiften

Figur 7.2 Medlemskap i fackförening efter ålder, 1980–2009. Procent.

**Tabell 7.1 Fackligt medlemskap och aktivitet, 16–24 år, 2008–2009.
Procent**

	Medlem i facklig organisation	Varit på möte med facklig organisation det senaste året	Aktiv i facklig organisation
16–24 år			
Killar	29,6	13,7	1,8
Tjejer	23,6	6,4	1,6
Samtliga 16–64 år	69,6	21,8	7,5

Källa: SCB, ULF 2009.

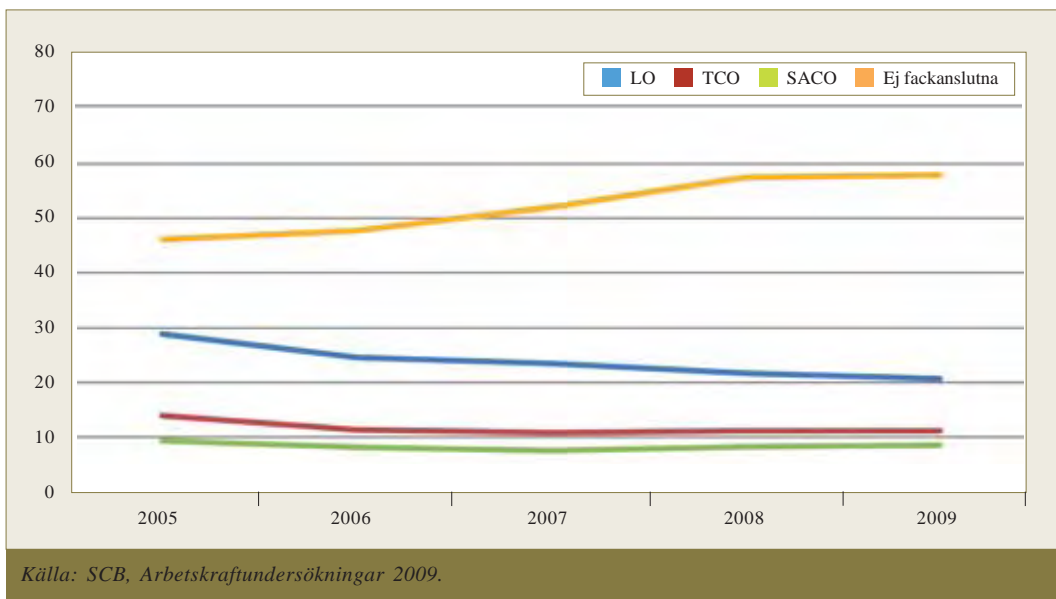
var lägre bland tjänstemän, samtidigt som deras lönenivå generellt sätt är högre än arbetares lönenivå (Kjellberg 2010, Larsson 2009). Men det finns troligen fler förklaringar till den minskande fackliga anslutningen, till exempel att traditionella industrijobb minskar medan tjänstenäringarna expanderar samt att den offentliga sektorn krymper och den privata ökar.

Andelen fackanslutna har alltid varit lägre inom den privata sektorn där många unga är anställda. Men att unga idag har en lägre facklig anslutningsgrad jämfört med under 1990-talet är förmodligen snarare ett resultat av att en mindre andel unga väljer att gå med i facket jämfört med under tidigare år, än att en större andel unga väljer att hoppa av från facket.

Allt vanligare med tidsbegränsade anställningar

En ytterligare förklaring till det minskade underlaget för klubbarna är att antalet tidsbegränsat anställda ökar. Om man bara har jobb i några månader framåt så finns inte samma motivation för att gå med i facket (Bergstedt 2010). Mer än varannan anställd i gruppen 16–24 år har ett tidsbegränsat jobb och många varvar perioder av selsättning med arbetslöshet (Kjellberg 2010). För många unga handlar det om ett rationellt beslut, de har svårt att se nyttan av att gå med i facket när de går in i en kortvarig anställning. Sambandet mellan att inte vara fackligt ansluten och att ha en tidsbegränsad anställning har blivit allt tydligare de senaste åren. År 2005 var 46 procent av de anställda med tidsbegränsad anställning inte fackanslutna, 2009 hade andelen vuxit till 58 procent (figur 7.3).

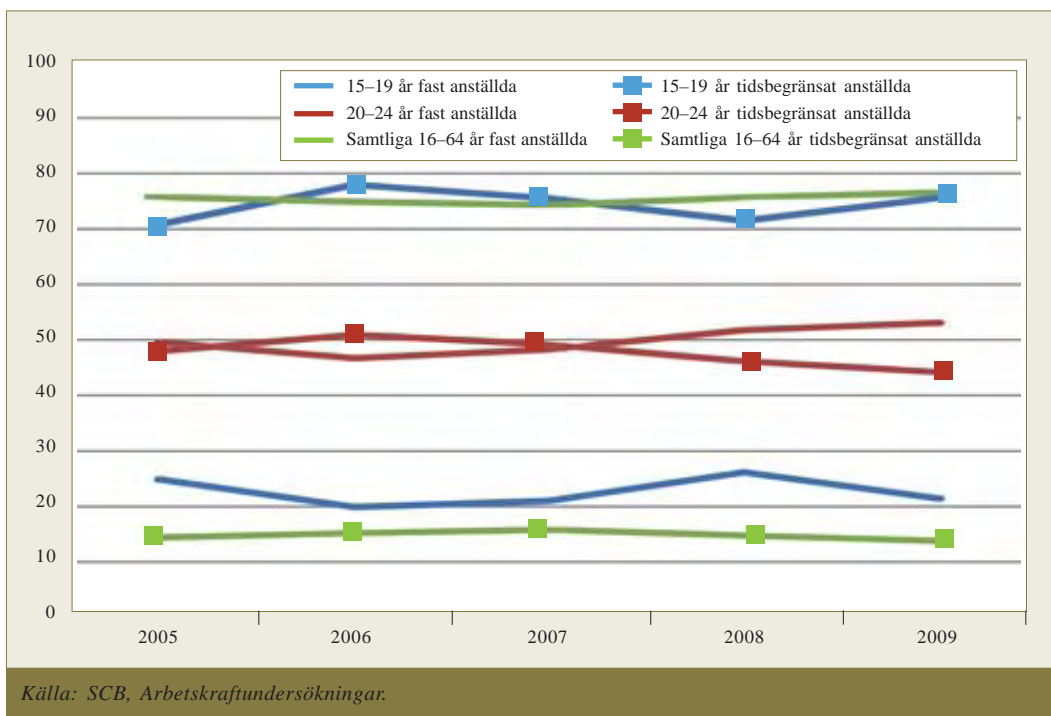
För många unga är det första steget inom arbetslivet en anställning i ett bemanningsföretag och antalet anställda i bemanningsföretag ökar. Dessa företag har en klar överrepresentation av unga, till den grad att delar av bemanningsbranschen kan kallas en ungdomsbransch. De som via bemanningsföretag kommer inhyrda till

Figur 7.3 Tidsbegränsat anställda efter facklig huvudorganisation, 15–74 år, 2005–2009. Procent.

ett jobb tillhör inte fackklubbarna på den arbetsplatsen (Andersson Joonas & Wadensjö 2010).

Enligt SCB:s arbetskraftundersökningar, AKU, hade 76 procent av 15–19-åringarna och 44 procent av 20–24-åringarna en tidsbegränsad anställning det andra kvartalet 2009, jämfört med 14 procent bland samtliga sysselsatta. Dessa andelar har varit någorlunda stabila de senaste fem åren (figur 7.4).

Figur 7.4 Sysselsatta efter anknypningsgraden till arbetsmarknaden och ålder. 2005–2009, andra kvartalet. Procent.

Minskande fackligt inflytande

I en undersökning om samverkan enligt medbestämmandelagen som genomfördes vid drygt 500 företag 2003 framkom att löntagarorganisationernas inflytande hade minskat påtagligt mellan 1996 och 2003. Resultatet visade att löntagarnas inflytande, enligt företagsledningens bedömning, hade minskat inom arbetsmiljö, arbetsorganisation, omplaceringsärenden och arbetstider sedan 1996. Det sammantagna resultatet var att andelen företag som kännetecknades av ett stort löntagarinflytande hade minskat från 79 procent 1996 till 44 procent 2003 (Levinson 2005).

Bilden av löntagarnas inflytande visade 2003 även på stora områdesrelaterade skillnader. Både företagsledningar och fackklubbar var överens om att den fackliga samverkan fungerade bäst inom arbetsmiljöområdet där de spelade en stor eller avgörande roll vid drygt hälften av företagen (tabell 7.2). En förklaring kan vara att merparten av det praktiska arbetsmiljöarbetet sköts av fackliga skyddsombud, bland annat med stöd av arbetsmiljölagen. Omplacering av personal kom på andra plats. Vid knappt hälften av företagen, 47 procent, hade den fackliga samverkan stor eller avgörande roll vid omplaceringar. Arbetstider kom på tredje plats med stor eller avgörande roll

Tabell 7.2 Löntagarorganisationernas betydelse inom sju områden enligt företagsledare, 2003. Procent

	Avgörande	Stor	Begränsad	Liten
Arbetsmiljöfrågor	7	50	26	17
Omplacering av personal	9	38	32	21
Arbetstider	8	34	40	18
Jämställdhetsfrågor	3	31	35	30
Förändring av arbetsorganisation	3	28	43	26
Personalens kompetensutveckling	-	23	47	30
Organisations- och bemanningsfrågor	1	21	47	30

Källa: Levinsson 2005.

Kommentar: N=291–294.

för facklig samverkan vid 42 procent av företagen. Därefter kom jämställdhetsfrågor. Sämst inflytande hade löntagarna över förändring av arbetsorganisationen, personalens kompetensutveckling samt organisations- och bemanningsfrågor (Levinson 2005).

Kartläggningen visade också att partssamverkan uppfattades positivt av både företagsledare och fackliga företrädare. Samarbetsklimatet mellan ledningen och facken var enligt ledarna bra vid åtta av tio företag. De fackliga företrädarna var främst aktiva och pådrivande i frågor om arbetsmiljö och arbetstider, medan aktiviteten var mer begränsad i jämställdhets- och organisationsfrågor (Levinson 2005).

Andra former för arbetsplatsinflytande

De anställda kan medverka och vara delaktiga i arbetsplatsens besluts- och förändringsprocesser på flera sätt vid sidan av det fackliga arbetet. Moderna arbetsplatser – som kännetecknas av att verksamheten styrs från kundernas behov och önskemål, att organisationen är platt och slimmad och att medarbetare har ett ökat handlingsutrymme att fatta självständiga beslut – skapar delaktighet på ett annat sätt än en hierarkiskt organiserad arbetsplats (Arbetsmiljöverket 2002).

Ett modernt ledarskap bygger på synen att de anställda är en viktig resurs för verksamheten. En röd tråd för organisationsutveckling inom både privat och offentlig verksamhet de senaste årtiondena har varit att skapa en organisation som med bibehållen kvalitet ökar produktiviteten till en minskad kostnad.

Engagerade och delaktiga medarbetare är en nyckelfaktor för en sådan arbetsplats.

Richard Berglund har i en avhandling inom arbetslivsforskning, *Engagemang efterfrågas. Hur tre tillverkande företag söker medverkan från sina medarbetare när de inför Lean*, under-

sökt vad som organisatoriskt kan göras på en arbetsplats för att gynna de anställdas vilja att engagera sig och bidra till verksamheten utöver sina specificerade arbetsuppgifter (Berglund 2010). Studien bygger på ett fyraårigt forskningsprojekt där Berglund har följt utvecklingen inom tre tillverkande företag där ledningen har haft en uttrycklig ambition att uppmuntra medarbetarnas engagemang. Tio olika teman som speglar förtröendet och samarbetsklimatet mellan ledning och medarbetare har undersökts. Dessa är:

1. vision och strategi
2. tilltro till människor
3. ledningens aktiva medverkan
4. långsiktigt tänkande
5. individuell anpassning
6. ansvar och befogenheter i arbetslaget
7. möjlighet att påverka
8. utmaning
9. lärande
10. del av vinsten.

Tema 7, *möjlighet att påverka*, handlar om hur en arbetsplats kan organiseras för att bättre tillvarata de anställdas kreativa tänkande och vilja att bidra till utveckling och förnyelse. Det kan handla om att ha regelbundna möten där man diskuterar förbättringspotential, att regelbundet stämma av produktionen, att ha närvarande arbetsledning och ökade befogenheter bland personalen. Ett annat spår inom samma tema är att stärka arbetslagets befogenheter att genomföra förändringar i det som direkt berör det egna ansvarsområdet. Det tredje spåret inom temat är det fackliga arbetet. De studerade företagen, alla med uttalad ambition att ta till vara de anställdas engagemang, delade samtliga synen att samarbetet mellan företagsledning och fackklubb är värdefullt för båda parter och de beskrev samarbetet

som oproblematiskt. Ledningarna såg det fackliga samarbetet som ett sätt att skapa samstämmighet, få nya infallsvinklar och undvika senare motsättningar (Berglund 2010).

Berglunds studie pekar på att inflytande och delaktighet är viktiga beståndsdelar i företagets organisations- och utvecklingsarbete, och att det fackliga arbetet idag snarare är en del av arbetsplatsinflytande än den viktigaste kanalen för det. Det kanske kan förklara delar av resultaten i Levinssons studie, som visade att det fackliga arbetet inte värderades lika högt 2003 som 1996. De omfattande organisationsförändringarna har skapat nya vägar för inflytande, och en rimlig effekt av dessa förändringar är att en ny arbetsplatskultur har vuxit fram där fackliga samverkansmöten och mbl-förhandlingar endast är en del av de sammanhang på en arbetsplats där de anställda kan påverka i gemensamma frågor.

Vad gynnar ungas upplevda inflytande på arbetet?

I detta avsnitt analyserar vi vilka faktorer, bortsett från det fackliga arbetet, som påverkar ungas upplevelse av att ha inflytande på arbetet. Berglund har lyft fram ett stort antal faktorer som skulle kunna ha betydelse i sin avhandling (Berglund 2010). De faktiska omständigheterna på arbetsplatsen är naturligtvis viktiga för möjligheterna att utöva inflytande. Olika typer av arbetsplatser ger olika förutsättningar för delaktighet, till exempel vilken sektor man arbetar inom, positionen på arbetsplatsen (arbetsledare eller underlydande) samt hur etablerad man är på arbetsmarknaden i stort respektive på sin nuvarande arbetsplats. Även arbetsuppgifternas karaktär, om de är stimulerande och varierande eller enformiga och monotona, svåra eller enkla, kan vara viktiga fak-

Tabell 7.3 Upplevt inflytande på arbetet efter kön, 20–30 år, 2007. Procent

	Kvinnor 20–30 år	Män 20–30 år
1. För lite inflytande	7	6
2.	20	18
3. Varken eller	62	63
4.	10	12
5. För mycket inflytande	1	1
Totalt	100	100

Källa: Arbetsmiljöundersökningen.

Kommentar 1: Svarskala 1–5 där 1 = för lite inflytande, 3 = varken eller och 5 = för mycket inflytande.

Kommentar 2: N = 1 190 (637 kvinnor och 553 män).

torer. Andra faktorer av betydelse är det sociala klimatet på arbetsplatsen: om man arbetar isolerat eller har mycket kontakt med arbetskamrater samt om man har möjlighet att få stöd och uppbackning från chefer och kamrater i svåra situationer (jfr Arbetsmiljöverket 2002, Arbetsmiljöverket & SCB 2001).

I detta avsnitt används data från arbetsmiljöundersökningen för att spåra vilka faktorer med koppling till ungas aktuella arbetssituation som är av störst betydelse för att de ska uppleva att de har inflytande på arbetet. I undersökningen ställs 15 olika påståenden om hur man upplever sitt arbete, bland annat fick de svarande på en femgradig skala ange hur mycket inflytande de upplevde sig ha på sin arbetsplats (tabell 7.3).

Analysens omfattning

Sammanlagt 1 190 personer i åldern 20–30 år svarade på frågan om upplevt inflytande. Det vanligaste svaret var att man varken upplevde för lite eller för mycket inflytande, drygt 60 procent valde det svarsalternativet (tabell 7.3). I de fortsatta analyserna om vilka faktorer som gynnar inflytande har de individer som uppgett sig ha för mycket inflytande exkluderats.³

Analyserna genomfördes separat för kvinnor respektive män, eftersom det på ett tidigt stadium i arbetet visade sig att unga kvinnors respektive unga mäns upplevelse av inflytande på arbetet styrs av olika faktorer. Det ska även påpekas att endast unga som hade ett arbete ingår i analysen, personer utanför arbetsmarknaden är inte med i urvalet.

Som ett första steg beskrivs de variabler som ingår i analysen översiktligt. Detta ger även en översikt av förhållandena på arbetsmarknaden för unga i åldern 20–30 år. I tabell 7.4 redovisas de variabler som ingår i analysen. Av tabellen framgår även skillnaderna mellan kvinnor och män.

Tabell 7.4 Ungas arbetssituation. Variabler som ingår i analysen av ungas inflytande på arbetsplatsen efter kön, 20–30 år, 2007. Procent

	Kvinnor	Män	Antal	
			kvinnor	män
För lite inflytande på arbetet	26,5	24,2	637	553
Arbetsledare	15,5	24,7	936	1 069
Privat sektor	63,2	89,7	927	1 051
Heltidsanställda	61,4	87,8	859	1 026
Etablerad på arbetsmarknaden	80,7	89,1	808	946
Möjlighet utvecklas i arbetet	73,1	76,2	635	558
Stimulerande arbete	58,4	51,7	934	1 072
För mycket att göra på jobbet	50,4	53,2	637	554
För lite att göra på jobbet	5,8	5,8	637	554
För svåra arbetsuppgifter	10,4	9,4	636	556
För enkla arbetsuppgifter	24,5	25,5	636	556
För lite kontakt med andra i arbetet	13,7	12,4	635	556
För mycket kontakt med andra i arbetet	60,4	57,6	635	556
Stöd från chefer	72,2	70,8	633	554
Stöd från arbetskamrater	92,3	88,5	635	556
Eget inflytande över arbetstiden	43,6	60,8	635	556
Eget inflytande över arbetstakt	52,1	66,8	637	557
Eget inflytande över arbetets upplägg	58,8	69,3	633	551
År i nuvarande yrke (genomsnitt)	2,8 år	3,2 år	937	1 071

Källa: Arbetsmiljöenkäten 2007.

För lite inflytande på arbetet

Andel som upplever att de har för lite inflytande på arbetet.

Etablerad på arbetsmarknaden

Andel som själva uppger att de kommit in ordentligt på arbetsmarknaden.

Möjlighet att utvecklas i arbetet

Andel som svarar att de har möjlighet att utvecklas och lära sig något nytt på arbetet minst ett par gånger i månaden.

Stimulerande arbete

Andel som uppger att de i hög grad har ett intressant och stimulerande arbete.

För mycket att göra på jobbet

Andel som svarar att de har för mycket att göra på arbetet.

För svåra arbetsuppgifter

Andel som uppger att de har för svåra arbetsuppgifter.

För lite kontakt med arbetskamrater

Andel som svarar att de är allt för isolerade på arbetet.

Stöd från chefer

Andel som uppger att de alltid eller för det mesta har möjlighet att få stöd eller uppmuntran från chefer när arbetet känns besvärligt.

Stöd från arbetskamrater

Andel som uppger att de alltid eller för det mesta har möjlighet att få stöd eller uppmuntran från arbetskamrater när arbetet känns besvärligt.

Eget inflytande över arbetstiden

Andel som uppger att de alltid eller för det mesta (till viss del) kan bestämma när olika arbetsuppgifter ska göras.

Eget inflytande över arbetstakt

Andel som uppger att de minst halva arbetstiden kan bestämma över sin arbetstakt.

Eget inflytande över arbetets upplägg

Andel som uppger att de alltid eller för det mesta är med och beslutar om hur deras arbete ska läggas upp.

Det är en minoritet av de unga i åldern 20–30 år som anser att de har för lite inflytande på sin arbetsplats, kring 25 procent. Det är en något större andel kvinnor än män som ingår i denna grupp, 27 procent jämfört med 24 procent (tabell 7.4). Det är alltså inte en uppseendeväckande stor skillnad på denna punkt. De svarande har i genomsnitt varit på sin nuvarande arbetsplats i 3 år, variationen är dock stor och sträcker sig mellan 0 och 13 år.

Det framgår också av tabell 7.4 att en klart större andel män än kvinnor uppger sig ha någon form av arbetsledande position, 25 procent jämfört med 16 procent. En övervägande del av svarspersonerna är anställda inom den privata sektorn, detta gäller dock i högre grad de unga männen än de unga kvinnorna. Nästan 90 procent av männen är anställda inom privat sektor jämfört med 63 procent av kvinnorna. Ett liknande mönster gäller andelen som är heltidsanställda i förhållande till deltidsanställda, 88 procent av männen är heltidsanställda jämfört med 61 procent av kvinnorna. Det är också en något större andel män som beskriver sig som etablerade på arbetsmarknaden, 89 procent jämfört med 81 procent bland kvinnorna.

Drygt 70 procent av de unga uppger att de har möjlighet att utvecklas och lära sig nya saker på arbetet, något större andel män än kvinnor. En större andel kvinnor än män uppger dock att de har ett i hög grad intressant och stimulerande arbete, 58 procent jämfört med 52 procent. Drygt hälften av alla unga anser att de har för mycket att göra på jobbet. Ungefär 10 procent alla unga uppger att de har för svåra arbetsuppgifter vilket kan jämföras med 25 procent som anser att uppgifterna är för enkla.

Omkring 13 procent av de unga upplever att de är alltför isolerade på sitt arbete. Drygt 70 procent anser att de alltid eller för det mesta kan få stöd eller uppmuntran från chefer när arbetet känns besvärligt vilket kan jämföras med att cirka 90 procent uppger att de kan få motsvarande stöd från arbetskamrater. Sist i tabellen redovisas tre variabler som mäter inflytande över olika delar av arbetet. Det gäller inflytande över den egna arbetstiden, över arbetstakten respektive över arbetets upplägg. Av de tre sista frågorna framgår tydligt att en mindre andel kvinnor än män upplever att de har möjlighet att utöva inflytande över arbetstid, arbetstakt respektive arbetets upplägg.

Analysmodellen

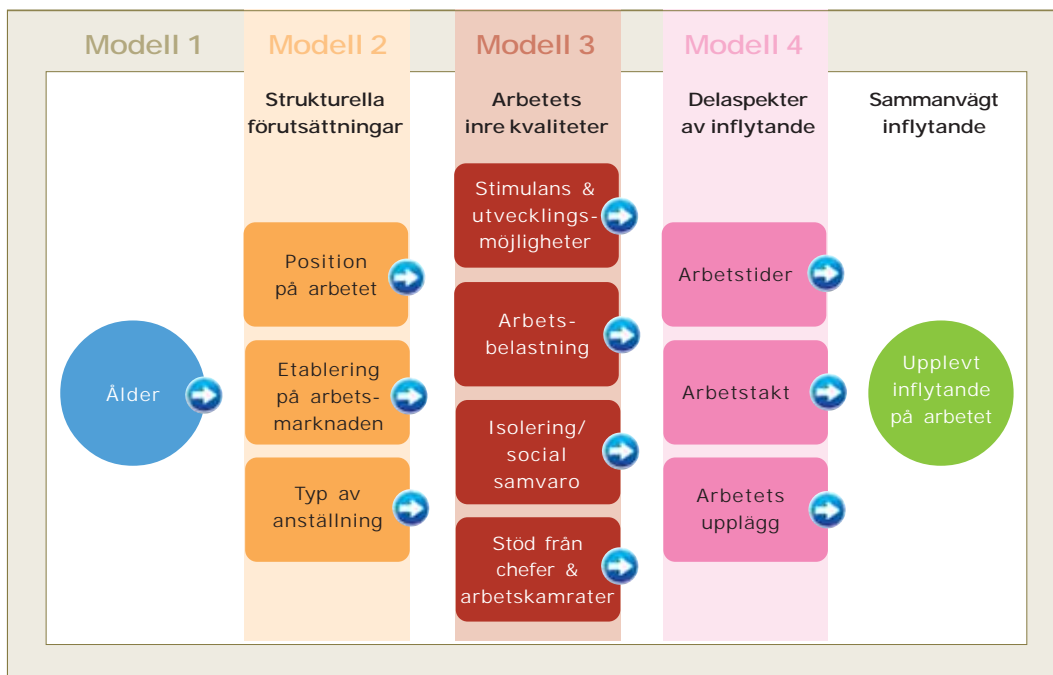
En beskrivning av variablerna var för sig som i tabell 7.4 ger en intressant bakgrund men har begränsningar om man vill förstå vad i ungas arbetsliv som är av störst betydelse för upplevelsen av inflytande. För att komma fram till detta krävs en så kallad *multivariat analys*, det vill säga att alla variabler som studeras ingår i analysen samtidigt. Bara på så sätt är det möjligt att isolera effekten av olika faktorer från varandra och därmed skilja dem åt.

Figur 7.5 illustrerar den övergripande analysmodell som används. Poängen är att olika typer av faktorer införs stegvis för att tydligare kunna urskilja deras relativa betydelse. Ju längre till vänster i modellen en grupp faktorer placeras, desto mer bakomliggande i förhållande till det upplevda inflytandet anses de vara. Faktorer längre till höger i modellen föreställs ha en närmare koppling till inflytandet. I modellen betraktas ålder som en bakomliggande faktor som teoretiskt skulle kunna påverka inflytandet på arbetet. Inte minst påverkar åldern graden av etablering på arbetsmarknaden och den yrkesmässiga karriären.

För att tydligt kunna urskilja den eventuella effekten av *ålder* införs denna faktor först i analysen, detta illustreras av att den placeras ensam längst till vänster (se bilaga 7.1).

I nästa steg införs faktorer som beskriver de *strukturella förutsättningarna* för ungas situation i arbetslivet (se bilaga 7.1). Detta är en typ av faktorer som grundar sig mer i de ungas faktiska observerbara situation och inte kräver så mycket egentlig värdering eller bedömning från de ungas sida. Variabler som ingår i denna grupp är om de unga har en arbetsledande position på arbetsplatsen, om de arbetar inom privat eller offentlig sektor, om de är hel- eller deltidsanställda samt om de ser sig som etablerade på arbetsmarknaden eller inte.

Nästa grupp faktorer som införs i analysen tar fasta på *arbetets inre kvaliteter* (se bilaga 7.1). Med detta menas faktorer som kan skilja sig från arbetsplats till arbetsplats och till och med mellan olika individer på samma arbetsplats. Exempelvis kan såväl den fysiska som den psykosociala arbetsmiljön skilja sig mellan olika arbetsplatser som inom en och samma arbetsplats. Denna typ av faktorer kräver mer av värdering och bedömning från svarspersonernas sida. Variablerna som ingår i denna grupp är upplevelsen av hur stimulerande ens arbete är och vilka utvecklingsmöjligheter som finns, arbetsbelastningen utifrån upplevd arbetsbörda på jobbet och om man ser sina arbetsuppgifter som för svåra eller för enkla. I denna grupp ingår även om man upplever sig som

Figur 7.5 Analys av hur inre och yttre faktorer med koppling till ungas arbetsliv påverkar deras upplevelse av inflytande på arbetsplatsen.

isolerad på sin arbetsplats eller om man rent av har för mycket kontakt med arbetskamrater. I denna grupp ingår även om man anser att man har möjlighet att få stöd från chefer respektive arbetskamrater när arbetet känns besvärligt.

Den sista gruppen faktorer innehåller olika *delaspekter på inflytande* i arbetet (se bilaga 7.1), hur de unga upplever inflytandet över sin arbetstid och arbetstakten samt över arbetets upplägg. Genom att på detta sätt specificera olika aspekter av inflytande är avsikten att kunna urskilja om det är någon del av arbetet som är särskilt viktig för att avgöra hur de unga bedömer sitt mer övergripande inflytande på arbetsplatsen.⁴

Som vi redovisat tidigare var det ungefär 25 procent av unga i åldern 20–30 år som svarade att de hade för lite inflytande på arbetet. Frågan som analysen avser att besvara är i hur hög grad de olika arbetslivsrelaterade faktorerna var för sig påverkar sannolikheten att en svarsperson ska uppge sig ha för lite inflytande.⁵

Faktorer som påverkar upplevelsen av inflytande

Vad visar då analysen? Resultaten sammanfattas i tabell 7.5 och den utförliga analysen redovisas i två tabeller som finns i bilaga 7.1 (tabell 7.6 och 7.7). I tabell 7.5 redovisas samtliga variabler i analysen. I separata kolumner för kvinnor respektive män redovisas dels vilka variabler som har en signifikant effekt på upplevelsen av inflytande på arbetsplatsen,⁶ dels en procentdifferens som uttrycker effekternas styrka. Med signifikans menas att den redovisade effekten är så tydlig att den statistiskt har kunnat säkerställas på en viss nivå.

Procentdifferenser är ett mått som är intuitivt enklare att förstå än många andra mått på effekter. Procentdifferensen uttrycker i procentandelar hur sannolikheten att ingå i gruppen som upplever att de har inflytande på arbetet förändras när de olika förklaringsvariablerna ändras från sitt lägsta till sitt högsta värde⁷ (jfr Oskarsson 2006, Teorell & Westholm 1999).

För att kunna tolka procentdifferenserna är det nödvändigt att veta vad det lägsta respektive högsta värdet är för var och en av förklaringsvariablerna. För *ålder* är det skillnaden i inflytande mellan att vara 20 och 30 år som redovisas i procentdifferensen. För *år i nuvarande yrke* så har de som arbetat kortast tid i sitt yrke ännu inte hunnit varit verksamma ett helt år och de som arbetat längst tid i sitt yrke har gjort detta i 13 år. Därför är det skillnaden i inflytande mellan dem som arbetat noll respektive 13 år i sitt yrke som redovisas i procentdifferensen. För alla övriga variabler gäller att det bara finns två värden. Exempelvis kan man antingen ha en position som arbetsledare eller också inte, man kan arbeta heltid eller deltid, man kan uppleva att man har för mycket att göra på jobbet eller inte och så vidare. I alla dessa fall uttrycker procentdifferensen skillnaden mellan två olika svarskategorier i respektive variabel.

Ett av de mest slående resultaten av analysen är att det i så hög grad är olika faktorer som har betydelse för de unga kvinnornas respektive de unga männens upplevelse av inflytande. Här redovisar vi resultaten för var och en av förklaringsvariablerna i analysen.

Tabell 7.5 Sammanfattande tabell. Arbetsplatsens organisation, arbetsituationen och arbetsmiljöns betydelse för upplevelse av inflytande på arbetet efter kön, 20–30 år, 2007. Signifikanta effekter samt procentdifferenser grundade på logistisk regression

	Kvinnor		Män	
	Signifikans	Procentdifferens	Signifikans	Procentdifferens
Ålder		-9	**	-20
Arbetsledande position	*	-13	*	+11
Privat sektor		±0		-1
Heltidsanställd		-6	*	+14
Etablering på arbetsmarknaden	***	+19		+6
Möjligheter att utvecklas		+2	***	+30
Stimulerande arbete	***	+17		-3
För mycket att göra på arbetet *		±0		-7
För lite att göra på arbetet *		+15	*	+18
För svåra arbetsuppgifter *	**	-17		+1
För enkla arbetsuppgifter *		-10		-9
För lite kontakt med andra på arbetet *		-3	*	-15
För mycket kontakt med andra på arbetet *	*	+9		-7
Stöd från chefer	***	+33	***	+20
Stöd från arbetskamrater		-10		+10
Eget inflytande över arbetstiden	***	+17		+7
Eget inflytande över arbetstakten		+1		-2
Eget inflytande över arbetets upplägg	***	+17	***	+16
År i nuvarande yrke		+17		+4

Källa: Arbetsmiljöenkäten 2007.

Kommentar: * = signifikant på 90 % säkerhetsnivå, ** = signifikant på 95 % säkerhetsnivå,

*** = signifikant på 99 % säkerhetsnivå. * referenskategori = lagom.

Ålder

Procentdifferensen avser förändringen när man rör sig från 20 till 30 års ålder.

Privat sektor

Procentdifferensen avser förändringen när man i den dikotoma variabeln rör sig från offentliganställda till anställda i privat sektor.

Heltidsanställd

Procentdifferensen avser förändringen när man i den dikotoma variabeln rör sig från deltidsanställd till heltidsanställd.

Etablerad på arbetsmarknaden

Procentdifferensen avser förändringen när man i den dikotoma variabeln rör sig från unga som anser att de inte kommit in ordentligt på arbetsmarknaden till unga som uppger att de har gjort det.

År i nuvarande yrke

Procentdifferensen grundar sig på skillnaden mellan 0 och 13 år i yrket, detta motsvarar den empiriskt observerade variationsvidden bland kvinnor i åldern 20–30 år.

Ålder

Ett rimligt antagande är att upplevelsen av inflytande i arbetslivet ska öka med stigande ålder. Ökad erfarenhet och förankring i arbetslivet borde kunna ge ökade möjligheter till medbestämmande. Detta skulle i synnerhet kunna antas gälla under individens första tid i arbetslivet vilken borde täckas in rätt väl av åldersspannet 20–30 år. Resultaten av analyserna i detta kapitel visar dock snarare på motsatsen. Bland de unga kvinnorna är visserligen inte effekten statistiskt signifikant men hos de unga männen minskar sannolikheten, allt annat lika, för att man ska uppleva sig ha inflytande med 20 procentenheter om man jämför 20-åringar med 30-åringar.

En möjlig förklaring till detta skulle dels kunna vara att anspråken på vad ett reellt inflytande kan innebära ökar med åldern och de äldre därmed ger en mer negativ värdering av sitt inflytande. Dels att den mer negativa bedömningen av det egna inflytandet grundas i att man med stigande ålder har hunnit göra fler försök att utöva inflytande i olika sammanhang och att många av dessa försök misslyckats, vilket ligger till grund för den mer negativa bedömningen.

År i nuvarande yrke

Detta är en variabel som i relativt hög grad är relaterad till ålder eftersom sannolikheten att ha fler år i ett givet yrke ökar med stigande ålder.⁸ Att ha arbetat en längre tid på en arbetsplats ger dessutom erfarenhet och förankring på arbetsplatsen, vilket borde kunna ge ökade möjligheter till medbestämmande. Resultaten visar dock att det varken bland de unga kvinnorna eller bland de unga männen går att se någon signifikant effekt av antalet år i nuvarande yrke. Med detta sagt går det ändå att urskilja en tendens bland de unga kvinnorna till att antalet år i det nuvarande yrket, allt

annat lika, har en positiv effekt på upplevelsen av inflytande.⁹ Motsvarande tendens går dock inte att urskilja bland de unga männen.

Arbetsledande position

Denna variabel uppvisar ett mycket intressant mönster då det, allt annat lika, går att se en signifikant negativ effekt på det upplevda inflytande av att vara arbetsledare bland de unga kvinnorna samtidigt som effekten är signifikant positiv bland de unga männen. Att vara arbetsledare ger sålunda en minskad upplevelse av att utöva inflytande bland kvinnorna men en positiv upplevelse bland männen.

Unga kvinnor i en arbetsledande position uppvisar en 13 procentenheter lägre sannolikhet än underställda kolleger samtidigt som det bland männen i motsvarande befattningar är 11 procentenheter mer sannolikt att uppleva att de har inflytande. Detta kan ha att göra med att kvinnor i arbetsledande position i större omfattning än män upplever att de har låg grad av egenkontroll samtidigt som jobbet ställer höga krav (Arbetsmiljöverket & SCB 2001).

Privat sektor

Varken bland de unga kvinnorna eller bland de unga männen går det att urskilja någon signifikant effekt av att vara anställd inom privat sektor till skillnad från att vara anställd inom offentlig sektor.

Heltidsanställd

Att vara heltidsanställd till skillnad från deltidsanställd skulle kunna antas påverka möjligheterna att utöva inflytande på arbetsplatsen då heltidsanställda i någon mening har en starkare förankring och tillbringar mer tid på jobbet. Resultatet ger stöd för detta resonemang bland de unga

männen men inte bland de unga kvinnorna. Bland de unga männen går det att urskilja en signifikant positiv effekt av att vara heltidsanställd. Uttryckt i form av en procentdifferens innebär detta att sannolikheten att uppleva att man har inflytande på arbetet ökar med 14 procentenheter bland männen om de är heltidsanställda till skillnad från deltidanställda. En möjlig förklaring till att det inte går att urskilja någon signifikant effekt av att vara heltidsanställd bland de unga kvinnorna skulle kunna hänga samman med att en större andel unga kvinnor än unga män arbetar deltid antingen med anledning av att de är småbarnsföräldrar eller att de studerar. En tillfällig nedsättning av arbetstiden på grund av föräldraledighet eller ett aktivt val av deltidstjänst på grund av studier kanske inte på samma sätt bidrar till en minskad förankring på arbetsplatsen och därmed inte till minskade möjligheter att utöva inflytande.

Etablering på arbetsmarknaden

I arbetsmiljöenkäten ställdes frågan om svarspersonerna ansåg att de kommit ordentligt in på arbetsmarknaden genom att ha tillräcklig försörjning, tryggt jobb eller möjligheter att skaffa nytt jobb. Resultaten visar att denna variabel, allt annat lika, har en signifikant positiv effekt på de unga kvinnornas upplevelse av att utöva inflytande på arbetsplatsen, men ingen signifikant effekt på männens inflytande. Uttryckt som procentdifferens innebär detta att unga kvinnor som anser sig vara etablerade på arbetsmarknaden har 19 procentenheter större sannolikhet att uppleva att de har inflytande på arbetsplatsen än de som inte anser sig vara etablerade.

Möjligheter att utvecklas och stimulans i arbetet

Två variabler som analytiskt ligger ganska nära varandra är möjligheterna att *lära sig nya saker och utvecklas i yrket* respektive om svarspersonerna *upplever sitt arbete som intressant och stimulerande*.¹⁰ Intressant nog visar det sig, allt annat lika, finnas en signifikant positiv effekt av att ha möjlighet att lära sig nya saker och utvecklas i yrket bland de unga männen men inte bland de unga kvinnorna.¹¹ Effekten framstår som stark och innebär att unga män som upplever att de har möjlighet att utvecklas i yrket uppvisar 30 procentenheter större sannolikhet att uppleva att de har inflytande på arbetet än de som inte kan utvecklas i yrket.

Frågan om man tycker att arbetet är intressant och stimulerande visar ett omvänt förhållande. Effekten av att ha ett intressant och stimulerande arbete har, allt annat lika, en signifikant positiv effekt bland de unga kvinnorna men inte bland de unga männen.¹² Effekten innebär att unga kvinnor som har ett stimulerande arbete har 17 procentenheter större sannolikhet att uppleva att de har inflytande på arbetet än de som inte har det.¹³

En möjlig förklaring till dessa skillnader mellan unga kvinnor och unga män kan vara det faktum att de arbetar inom olika branscher. I så fall skulle, i de branscher där merparten killar arbetar, möjligheten att kunna vidareutbilda sig vara en markör för att den anställdes åsikter tas till vara och respekteras. Villkoren inom service, handel och omsorg där en stor andel av de unga kvinnorna arbetar skulle enligt samma tankemodell knyta samman intressanta och stimulerande arbetsuppgifter med upplevelsen av att kunna påverka.

För mycket eller för lite att göra på jobbet

En alltför hög arbetsbelastning på jobbet leder till stress och olust samtidigt som en för låg arbetsbelastning kan leda till frustration och missnöje. Det ligger nära till hands att tänka sig att en alltför hög arbetsbelastning ger minskat utrymme att delta i olika inflytandeprocesser på arbetsplatsen. Vid en alltför låg arbetsbelastning är det på förhand svårare att veta hur detta påverkar möjligheterna till inflytande.

Resultaten visar att en alltför hög arbetsbelastning på jobbet, allt annat lika, inte har några signifikanta effekter på vare sig de unga kvinnornas eller de unga männen inflytande på arbetet.¹⁴ När man har för lite att göra på arbetet visar det sig, allt annat lika, något förvånade finnas en signifikant positiv effekt bland de unga männen. Bland de unga kvinnorna är effekten av en liknande storleksordning men når inte riktigt statistisk signifikans. Uttryckt som procentdifferens innebär effekten att unga män som uppger att de har för lite att göra på jobbet har 18 procentenheter högre sannolikhet att uppleva att de har inflytande på arbetet jämfört med unga män som uppger att de har lagom mycket att göra. Resultatet kan tolkas som att en arbetsbelastning som upplevs som alltför låg samtidigt kan innebära ett större utrymme för unga att ägna tid åt och att delta i olika typer av inflytandeprocesser på jobbet.

För svåra eller för enkla arbetsuppgifter

En annan faktor som undersökts är om arbetets svårighetsgrad har betydelse för hur man upplever möjligheterna att utöva inflytande på arbetet. Resultatet visar att, upplevelsen att man har alltför svåra arbetsuppgifter allt annat lika medför en signifikant negativ effekt bland unga kvinnor. Bland de unga männen ger däremot inte för svåra arbetsuppgifter en signifikant effekt på inflytandet. Uttryckt som procentdifferens är sannolikheten bland unga kvinnor att uppleva inflytande på arbetet 17 procentenheter mindre bland dem som upplever sig ha för svåra arbetsuppgifter jämfört med dem som upplever sina arbetsuppgifter som lagom svåra.

För variabeln som mäter effekten av att ha för enkla arbetsuppgifter går det inte att urskilja några signifikanta effekter på inflytandet varken bland kvinnorna eller bland männen.

För mycket eller för lite kontakt med arbetskamrater

Effekten av att vara alltför isolerad på jobbet eller att ha alltför mycket kontakt med andra skiljer sig också mellan unga kvinnor och unga män. Att ha *för lite kontakt med andra i arbetet* uppvisar en signifikant negativ effekt på de unga männen upplevelse av att ha inflytande på arbetet medan ingen signifikant effekt finns bland kvinnorna. Uttryckt som procentdifferens innebär effekten att unga män som har för lite kontakt med andra på arbetet, allt annat lika, har 15 procentenheter lägre sannolikhet att uppleva att de har inflytande jämfört med unga män som anser sig ha lagom mycket kontakt med andra.

För mycket kontakt med andra i arbetet har en signifikant positiv effekt på de unga kvinnornas upplevelse av att ha inflytande på arbetet men

har ingen signifikant effekt bland de unga männen. Uttryckt som procentdifferens innebär effekten att unga kvinnor som har för mycket kontakt med andra på arbetet, allt annat lika, har 9 procentenheter högre sannolikhet att uppleva att de har inflytande jämfört med unga kvinnor som anser sig ha lagom mycket kontakt med andra.

Att de unga männen som anser sig ha för lite kontakt med andra upplever mindre möjlighet att utöva inflytande går intuitivt att förstå då kontakter och sociala nätverk på arbetet kan påverka möjligheterna till inflytande. Att de unga kvinnornas upplevelse av inflytande påverkas i positiv riktning av att ha för mycket kontakter med andra är svårare att se orsaken till. För mycket kontakter med andra framstår som en ansträngande och belastande situation. En möjlighet är att det finns ett samband mellan att ha mycket kontakter i sitt arbete och att inneha en betydelsefull position på arbetsplatsen. Som enkätfrågan är formulerad vet vi inte om de kontakter som svarspersonerna syftar på är kontakter med arbetskamrater eller om det är kontakter med externa personer som klienter och kunder. Vi kan dock konstatera att drygt en tredjedel, 36 procent, av de unga kvinnorna jobbar med service-, omsorgs- eller försäljningsarbete, bland de unga männen är andelen knappt 15 procent. De vanligaste yrkena bland de unga männen är hantverksarbete inom byggverksamhet, tillverkning, process- och maskinoperatörsarbete samt transportarbete. Det medför rimligtvis att *för mycket kontakter med andra* har olika betydelse för unga män respektive för unga kvinnor eftersom kontakterna har olika karaktär beroende på arbetsplats.

Stöd från chefer

Sammantaget visar sig den kanske viktigaste av de undersökta faktorerna vara att kunna *få stöd och uppmuntran från chefer* när arbetet känns besvärligt. Denna variabel har en signifikant positiv effekt för båda könen. Uttryckt som procentdifferens innebär detta att unga kvinnor som anger att de har stöd från chefer, allt annat lika, har 33 procentenheter större sannolikhet att uppleva att de har inflytande på arbetet i jämförelse med unga kvinnor som inte har stöd från chefer. Bland de unga männen ökar sannolikheten att ha inflytande med 20 procentenheter. Resultatet understryker vikten av att unga i arbetslivet har en lyhörd och stödjande ledning och indikerar att kommunikation med chefer upplevs som ett viktigt sätt att utöva inflytande på arbetet.

Stöd från arbetskamrater

Även möjligheten att få *stöd från arbetskamrater* när arbetet känns besvärligt skulle kunna vara en faktor som bidrar till en upplevelse av inflytande på arbetet. Möjligheten att få stöd och uppmuntran skulle då indikera goda relationer och nätverk med arbetskamraterna. Resultatet visar dock att stöd från arbetskamrater, med hänsyn taget till alla andra variabler i modellen, inte ger någon signifikant effekt på upplevelsen av inflytande.¹⁵

Inflytande över arbetstid, arbetstakt och arbetets upplägg

I modellen har vi även fört in tre variabler som mäter mer avgränsade aspekter av inflytande på arbetet. Avsikten är att kunna säga något om vilka aspekter eller områden för medbestämmande som är av störst betydelse för den helhetsbedömning de unga sedan gör av möjligheterna till inflytande på arbetet.

De tre delaspekterna som undersökts är det egna inflytandet över arbetstiden, arbetstakten respektive arbetets upplägg. Bedömningen av inflytandet på de tre olika områdena visar sig hänga nära samman, vilket också är förväntat då de mäter olika delaspekter av upplevt inflytande.¹⁶ När hänsyn tas till andra variabler i modellen ger *inflytande över arbetets upplägg* en signifikant positiv effekt på den allmänna upplevelsen av inflytande på arbetet, både bland de unga kvinnorna och bland de unga männen. Bland de unga kvinnorna finns även en signifikant positiv effekt av att ha inflytande över den egna arbetstiden.

Slutsatser i betydelsen av de tre delaspekterna är ganska osäkra med tanke på att de tre aspekterna av inflytande hänger så nära samman. Analysen antyder dock att möjligheterna att påverka arbetets upplägg väger tungt när man bedömer sina mer generella möjligheter till inflytande på arbetet. Det förefaller som att de unga kvinnorna värderar möjligheten att ha inflytande över arbetstiden högre än vad de unga männen gör, vilket är intressant och inbjuder till vidare forskning. Inflytande över arbetstakten slår inte igenom varken bland de unga kvinnorna eller bland de unga männen vilket dock ska tolkas försiktigt med tanke på att de tre inflytandenaspekterna samvarierar så starkt i det empiriska materialet.

Bilaga 7.1

Regressionsmodeller

Kommentarer till tabell 7.6 och 7.7

Ålder

Procentdifferensen avser förändringen när man rör sig från 20 till 30 års ålder.

Yrke

Procentdifferensen grundar sig på skillnaden mellan 0 och 13 år i yrket, detta motsvarar den empiriskt observerade variationsvidden bland kvinnor i åldern 20–30 år.

Privat sektor

Procentdifferensen avser förändringen när man i den dikotoma variabeln rör sig från offentliganställda till anställda i privat sektor.

Heltidsanställd

Procentdifferensen avser förändringen när man i den dikotoma variabeln rör sig från deltidsanställd till heltidsanställd.

Etablerad på arbetsmarknaden

Procentdifferensen avser förändringen när man i den dikotoma variabeln rör sig från unga som anser att de inte kommit in ordentligt på arbetsmarknaden till unga som uppger att de har gjort det.

Tabell 7.6 Arbetsplatsens organisation, arbetssituationen och arbetsmiljöns betydelse för upplevelse av inflytande på arbetet bland kvinnor, 20–30 år, 2007. Multivariat logistisk regression

Variabel	Modell 1		Modell 2		Modell 3		Modell 4	
	b	%-diff	b	%-diff	b	%-diff	b	%-diff
Ålder	0,01 (0,04)	+ 1,2	-0,03 (0,04)	-6,3	-0,04 (0,05)	-8,8	-0,04 (0,05)	-8,4
Arbetsledande position			-0,29 (0,30)	-6,6	-0,56* (0,33)	-12,6	-0,65* (0,35)	-14,1
Privat sektor			0,01 (0,22)	0,0	0,03 0(0,25)	0,0	0,14 (0,26)	+2,9
Heltidsanställd			-0,10 (0,23)	-2,1	-0,27 (0,26)	-5,5	-0,40 (0,27)	-7,8
Etablering på arbetsmarknaden			0,87*** (0,29)	+20,4	0,85*** (0,33)	+19,3	0,73** (0,35)	+16,0
Möjligheter att utvecklas					0,11 (0,28)	+2,4	-0,08 (0,29)	-1,6
Stimulerande arbete					0,81*** (0,27)	+17,3	0,79*** (0,28)	+16,2
För mycket att göra på arbetet ^a					0,01 (0,25)	0,0	-0,02 (0,27)	-0,3
För lite att göra på arbetet ^a					0,87 (0,59)	+15,2	0,62 (0,61)	+10,8
För svåra arbetsuppgifter ^a					-0,74** (0,37)	-17,1	-0,71* (0,39)	-15,8
För enkla arbetsuppgifter ^a					-0,46 (0,30)	-10,0	-0,48 (0,31)	-10,1
För lite kontakt med andra på arbetet ^a					-0,15 (0,36)	-3,1	-0,27 (0,38)	-5,7
För mycket kontakt med andra på arbetet ^a					0,41 (0,27)	+8,8	0,52* (0,28)	+10,5
Stöd från chefer					1,45*** (0,25)	+32,7	1,35*** (0,27)	+30,0
Stöd från arbetskamrater					-0,53 (0,48)	-10,1	-0,24 (0,52)	-4,6
Eget inflytande över arbetstiden							0,88*** (0,30)	+17,0
Eget inflytande över arbetstakten							0,04 (0,27)	+0,8
Eget inflytande över arbetets upplägg							0,69*** (0,27)	+14,1
År i nuvarande yrke			0,06 (0,05)	+16,1	0,07 (0,05)	+17,1	0,08 (0,06)	+17,4
Konstant	0,63 (0,90)		0,71 (1,00)		0,06 (1,24)		-0,60 (-1,32)	
Pseudo R ²	0,00		0,04		0,23		0,30	
Log likelihood	545,8		533,9		453,5		421,9	
N	438		438		424		418	

Källa: Arbetsmiljöenkäten 2007.

Kommentar: b = Ostandardiserade logistiska regressionskoefficienter med standardfel inom parantes.

* = signifikant på 90 % säkerhetsnivå, ** = signifikant på 95 % säkerhetsnivå,

*** = signifikant på 99 % säkerhetsnivå. ^a) referenskategori = lagom.

Tabell 7.7 Arbetsplatsens organisation, arbetssituationen och arbetsmiljöns betydelse för upplevelse av inflytande på arbetet bland män, 20–30 år, 2007. Multivariat logistisk regression

Variabel	Modell 1		Modell 2		Modell 3		Modell 4	
	b	%-diff	b	%-diff	b	%-diff	b	%-diff
Ålder	-0,06 (0,04)	-12,7	-0,08* (0,04)	-14,9	-0,11** (0,05)	-20,3	-0,12** (0,05)	-21,4
Arbetsledande position			0,47 (0,29)	+9,0	0,64* (0,33)	+10,9	0,46 (0,34)	+7,8
Privat sektor			-0,21 (0,36)	-4,1	-0,07 (0,42)	-1,3	0,00 (0,43)	0,0
Heltidsanställd			0,63* (0,35)	+13,9	0,68* (0,40)	+14,2	0,62 (0,42)	+12,6
Etablering på arbetsmarknaden			0,15 (0,47)	+3,0	0,31 (0,54)	+6,1	0,30 (0,57)	+5,8
Möjligheter att utvecklas					1,40*** (0,30)	+29,9	1,25*** (0,32)	+26,0
Stimulerande arbete					-0,13 (0,29)	-2,5	-0,34 (0,31)	-6,2
För mycket att göra på arbetet ^a					-0,40 (0,27)	-7,4	-0,39 (0,29)	-7,0
För lite att göra på arbetet ^a					1,35* (0,73)	+18,1	1,20* (0,74)	+15,9
För svåra arbetsuppgifter ^a					0,03 (0,44)	+0,5	0,07 (0,46)	+1,2
För enkla arbetsuppgifter ^a					-0,44 (0,31)	-8,6	-0,48 (0,32)	-9,3
För lite kontakt med andra på arbetet ^a					-0,71* (0,42)	-14,9	-0,92** (0,43)	-19,5
För mycket kontakt med andra på arbetet ^a					-0,40 (0,30)	-7,4	-0,39 (0,31)	-6,9
Stöd från chefer					0,96*** (0,29)	+19,8	0,92*** (0,30)	+18,2
Stöd från arbetskamrater					0,50 (0,39)	+10,2	0,42 (0,40)	+8,1
Eget inflytande över arbetstiden							0,37 (0,32)	+6,9
Eget inflytande över arbetstakten							-0,11 (0,31)	-1,9
Eget inflytande över arbetets upplägg							0,83*** (0,32)	+16,2
År i nuvarande yrke			-0,04 (0,05)	-12,3	0,02 (0,06)	+3,6	0,01 (0,06)	+2,5
Konstant	2,58*** (1,00)		2,40** (1,20)		1,34 (1,45)		1,29 (1,52)	
Pseudo R ²	0,010		0,036		0,257		0,282	
Log likelihood	468,5		461,0		388,4		367,8	
N	401		401		396		389	

Källa: Arbetsmiljöenkäten 2007.

Kommentar: b = Ostandardiserade logistiska regressionskoefficienter med standardfel inom parentes.

* = signifikant på 90 % säkerhetsnivå, ** = signifikant på 95 % säkerhetsnivå,

*** = signifikant på 99 % säkerhetsnivå. ^a) referenskategori = lagom.

Bilaga 7.2

Variabelbeskrivning

Hur upplever du ditt arbete?

Ursprunglig kodning:

- 1 = För lite inflytande
- 2 =
- 3 = Varken eller
- 4 =
- 5 = För stort inflytande

Ny kodning:

- 0 = För lite inflytande (kod 1, 2)
- 1 = Lagom inflytande (kod 3)

Övriga kategorier (kod 4, 5) = Missing

Hur lång tid har du arbetat i nuvarande yrke?

Kodning = antal år

Hör det till dina arbetsuppgifter att leda arbetet eller dela ut arbete åt andra arbetstagare?

Ursprunglig kodning:

- 1 = Ja
- 2 = Nej
- 8 = Vet ej
- 9 = Bortfall

Ny kodning:

- 0 = Nej
- 1 = Ja

Anser du att du nu har kommit ordentligt in på arbetsmarknaden genom att du har tillräcklig försörjning, tryggt jobb eller möjligheter att skaffa nytt jobb?

Ursprunglig kodning:

- 1 = Ja
- 2 = Nej
- 8 = Vet ej
- 9 = Bortfall

Ny kodning:

- 0 = Nej
- 1 = Ja

Personens kön

Ursprunglig kodning:

- 1 = Man
- 2 = Kvinna

Ny kodning:

- 0 = Kvinna
- 1 = Man

Kan du delvis själv bestämma när olika arbetsuppgifter ska göras

(t.ex. genom att jobba lite fortare vissa dagar och ta det lite lugnare andra dagar)

Ursprunglig kodning:

- 1 = Alltid
- 2 = För det mesta
- 8 = För det mesta inte
- 9 = Aldrig

Ny kodning:

- 0 = För det mesta inte/aldrig (kod 3, 4)
- 1 = För det mesta/alltid (kod 1, 2)

Ger arbetet dig möjlighet att lära dig något nytt och utvecklas i yrket?

Ursprunglig kodning:

- 1 = Varje dag
- 2 = Ett par dagar per vecka
- 3 = En dag per vecka
- 4 = Ett par dagar per månad
- 5 = Inte alls/sällan de sista 3 månaderna

Ny kodning:

- 0 = Sällan (kod 5)
- 1 = Ett par ggr i månaden eller oftare (kod 1, 2, 3, 4)

Har du möjlighet att själv bestämma din arbetstakt?

Ursprunglig kodning:

- 1 = Nästan hela tiden
- 2 = Ungefär $\frac{3}{4}$ av tiden
- 3 = Halva tiden
- 4 = Ungefär $\frac{1}{4}$ av tiden
- 5 = Lite (kanske $\frac{1}{10}$ av tiden)
- 6 = Nej, inte alls

Ny kodning:

- 0 = Mindre än halva tiden (kod 4, 5, 6)
- 1 = Halva tiden eller mer (kod 1, 2, 3)

Är ditt arbete intressant och stimulerande?

Ursprunglig kodning:

- 1 = Ja, i hög grad
- 2 = I viss mån
- 3 = Nej
- 8 = Vet ej
- 9 = Bortfall

Ny kodning:

- 0 = I viss mån/nej (kod 2, 3)
- 1 = I hög grad (kod 1)

Upplever du att du är mycket missnöjd
eller mycket nöjd med ditt arbete?

Har du möjlighet att få stöd och uppmuntran
från chefer när arbetet känns besvärligt?

Ursprunglig kodning:

- 1 = Alltid
- 2 = För det mesta
- 3 = För det mesta inte
- 4 = Aldrig

Ny kodning:

- 0 = I låg grad (kod 3, 4)
- 1 = I hög grad (kod 1, 2)

Har du möjlighet att få stöd och uppmuntran
från arbetskamrater när arbetet känns besvärligt?

Ursprunglig kodning:

- 1 = Alltid
- 2 = För det mesta
- 3 = För det mesta inte

Ny kodning:

- 0 = I låg grad (kod 3, 4)
- 1 = I hög grad (kod 1, 2)

Händer det att du är med och beslutar
om uppläggningsen av ditt arbete?

(t.ex. vad som ska göras, hur det ska göras eller vilka som ska arbeta tillsammans med dig)

Ursprunglig kodning:

- 1 = Alltid
- 2 = För det mesta
- 3 = För det mesta inte
- 4 = Aldrig

Ny kodning:

- 0 = För det mesta inte/aldrig (kod 3, 4)
- 1 = För det mesta/alltid (kod 1, 2)

Sektor i huvudsysslan

Ursprunglig kodning:

- 1 = Statlig
- 3 = Primärkommunal
- 4 = Landstingskommunal
- 6 = Privat
- 9 = Partiellt bortfall

Ny kodning:

- 0 = Offentliganställd (kod 1, 3, 4)
- 1 = Privatanställd (kod 6)

Heltids- eller deltidsarbete

Ursprunglig kodning:

- 1 = Heltid
- 2 = Deltid
- 8 = Vet ej
- 9 = Partiellt bortfall

Ny kodning:

- 0 = Deltid
- 1 = Heltid

Din ålder

Ålder i år

Hur upplever du ditt arbete?

Ursprunglig kodning:

- 1 = Alldeles för mycket att göra
- 2 =
- 3 = Varken eller
- 4 =
- 5 = Alldeles för lite att göra

Ny kodning:

Variabel 1 = För mycket att göra:

- 1 = (kod 1, 2)
- 0 = (kod 3, 4, 5)

Variabel 2 = För lite att göra:

- 1 = (kod 4, 5)
- 0 = (kod 1, 2, 3)

Hur upplever du ditt arbete?

Ursprunglig kodning:

- 1 = För svåra arbetsuppgifter
- 2 =
- 3 = Varken eller
- 4 =
- 5 = För enkla arbetsuppgifter

Ny kodning:

Variabel 1 = För svåra arbetsuppgifter:

- 1 = (kod 1, 2)
- 0 = (kod 3, 4, 5)

Variabel 2 = För enkla arbetsuppgifter:

- 1 = (kod 4, 5)
- 0 = (kod 1, 2, 3)

Hur upplever du ditt arbete?

Ursprunglig kodning:

- 1 = Allt för isolerad
- 2 =
- 3 = Varken eller
- 4 =
- 5 = Allt för mycket kontakt med andra

Ny kodning:

Variabel 1 = För isolerad:

- 1 = (kod 1, 2)
- 0 = (kod 3, 4, 5)

Variabel 2 = För mycket kontakt:

- 1 = (kod 4, 5)
- 0 = (kod 1, 2, 3)

Referenser

Adman, P. (2004). *Arbetslöshet, arbetsplatsdemokrati och politiskt deltagande*. Uppsala universitet, Acta Universitatis Upsaliensis.

Andersson Joonas, P. & Wadensjö, E. (2010). *Bemmaningsbranchen 1998-2005: En branch i förändring?* SOFI, Stockholms universitet.

Arbetsgivarverket (1999). *Samverkan för utveckling*. Cirkulär 1999:A 4.

Arbetsmiljöverket (2002). *Ohälsa och negativ stress i ett arbetsliv i förändring*. Yrkesinspektionen i Örebro distrikt, Arbetsmiljöverket.

Arbetsmiljöverket & SCB (2001). *Negativ stress och ohälsa. Inverkan av höga krav, låg egenkontroll och bristande socialt stöd i arbetet*. Information om utbildning och arbetsmarknad 2001:2, Arbetsmiljöverket.

Berglund, R. (2010). *Engagemang efterfrågas. Hur tre tillverkande företag söker medverkan från sina medarbetare när de inför Lean*. Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.

Bergstedt, E. (2010). Intervju med Anders Kjellberg: Flera förklaringar till fackens dystra siffror. *Arbetsliv*, Prevent.se, publicerad: 2010-01-28

Kjellberg, A. (2010). *Kollektivavtalens täckningsgrad samt organisationsgraden hos arbetsgivarförbund och fackförbund*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Larsson, M. (2009). *Facklig anslutning år 2009. Facklig anslutning bland anställda efter klass och kön år 1990–2009*. Arbetslivsenhet, LO.

Levinson, K. (2005). *Lokal partssamverkan – en undersökning av svenskt medbestämmande*. Arbetsliv i omvandling 2004:5, Arbetslivsinstitutet.

Oskarsson, S. (2006). *Valdeltagandets mekanismer*. I P. Esaiasson & A. Westholm (Red.), *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber.

Teorell, J. & Westholm, A. (1999). Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – allt mindre. I E. Amnå (Red.), *Valdeltagande i förändring. Demokratiutredningens forskarvolym XII. SOU 1999:132*. Stockholm: Fakta Info Direkt.

Theorell, T. (2003). *Är ökat inflytande på arbetsplatsen bra för folkhälsan? Kunskaps-sammanställning*. Institutet för Psykosocial Medicin (IPM), Statens folkhälsoinstitut.

Ungdomsstyrelsen (2010). *Ung idag 2010*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Lag

Lag (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet.

Noter

¹ MBL

² Enligt SCB:s instruktioner kan aktivt medlemskap omfatta både att man är förtroendevald och att man är aktiv inom fackklubben på annat sätt. Bedömningen av vad som krävs för att kalla sig aktiv inom facket är subjektiv och har gjorts av de svarande själva.

³ Det medför att 71 kvinnor och 70 män i åldern 20–30 år har uteslutits från analysen då de svarat att de upplever sig ha för mycket inflytande på arbetet. Dessutom har de som upplevt inflytande delats in i två kategorier, att man upplever för lite inflytande på arbetet (svarsalternativen 1 och 2) respektive att man upplever lagom mycket inflytande (svarsalternativ 3). Utgångspunkten för analysen är situationen på de ungas nuvarande arbetsplats. Då vi inte har haft tillgång till relevanta bakgrundsvariabler som fångar upp villkoren under uppväxten riktar vi istället intresset mot vad som i den unga personens nuvarande yrkesliv påverkar möjligheterna till inflytande. Detta innebär rent metodologiskt att analysen tar sin början senare i en kronologisk tidsföljd då resursmässiga skillnader etablerade under uppväxten åtminstone delvis redan hunnit manifestera sig i vilken typ av arbete och vilken position på arbetsmarknaden svarspersonen befinner sig i.

⁴ Arbetsmiljöverket rapporterar utvecklingen av ungas inflytande i arbetet med hjälp av en sammansatt variabel (så kallad latent variabel) där svaren på dessa tre frågor (inflytande över egen arbetstid, arbetstakten och arbetets upplägg) ingår tillsammans med svaren på frågan om upplevt inflytande. Den senaste redovisningen finns i *Ung idag 2010* (Ungdomsstyrelsen 2010). Redovisningsmetoden utvecklades av Arbetsmiljöverket och SCB i samband med rapporten *Negativ stress och ohälsa. Inverkan av höga krav, låg egenkontroll och bristande socialt stöd i arbetet* (Arbetsmiljöverket & SCB 2001).

⁵ Analysen genomförs med hjälp av logistisk regression. Den logistiska modellen är den mest lämpade när den beroende variabeln bara har två möjliga utfall. I detta fall antingen att man upplever för lite inflytande på arbetet (kodat som 0) eller att man upplever lagom mycket inflytande (kodat som 1). Det ska påpekas att kodningen av den beroende variabeln innebär att 7,5 procent av kvinnorna i åldern 20–30 år (71 individer) och 6,6 procent av alla män (70 individer) har uteslutits från analysen då de svarat att de upplever sig ha för mycket inflytande på arbetet.

⁶ Det är mer precist den ostandardiserade logistiska regressionskoefficientens signifikans som redovisas.

⁷ Procentdifferenserna uttrycker närmare bestämt i procentandelar hur sannolikheten att ingå i gruppen som upplever att de har ”lagom” inflytande på arbetet (till skillnad från att ingå i gruppen som har för lite inflytande), förändras när respektive förklaringsvariabel förändras från sitt lägsta till sitt högsta värde samtidigt som alla andra variabler i modellen hålls konstanta vid sitt medelvärde. Det ska understrykas att alla förklaringsvariabler i modellen, utom ålder och år i nuvarande yrke, är dikotoma vilket innebär att de bara kan anta två värden. Se variabelförteckning (tabell 7.4) för exakt information om hur variablerna är kodade.

⁸ Korrelationen (Persons r) uppgår till 0,36*** bland de unga kvinnorna och till 0,48*** bland de unga männen.

⁹ En möjlig förklaring till att effekten av antalet år i nuvarande yrke inte är signifikant bland de unga kvinnorna kan vara att det är relativt få individer i datamaterialet som har arbetat en längre tid i nuvarande yrke. Tre fjärdedelar, 75 procent, av de unga kvinnorna i urvalet har arbetat högst fyra år i det aktuella yrket.

¹⁰ Korrelationen (Persons r) mellan dessa variabler är 0,34 bland de unga kvinnorna och 0,30 bland de unga männen.

¹¹ Det ska påpekas att effekten av att ha möjlighet att utvecklas i yrket bland de unga kvinnorna har en bivariat signifikant positiv effekt på upplevelsen av inflytande på arbetet. Effekten minskar dock kraftigt när kontroll införs för variabeln intressant och stimulerande arbete.

¹² Det ska dock påpekas att ett intressant och simulerande arbete har en bivariat signifikant positiv effekt på upplevelsen av inflytande på arbetet. Effekten reduceras dock kraftigt då variabeln möjlighet att utvecklas i yrket införs i analysen.

¹³ Med tanke på att de två variablerna ligger ganska nära i sin betydelse och samtidigt uppvisar en tydlig statistisk samvariation finns ett visst fog för misstanken att det kan vara fråga om en statistisk artefakt där de två variablerna i själva verket är uttryck för samma sak och att effekten mer eller mindre godtyckligt gett utslag på den ena variabeln för kvinnorna och på den andra för männen. Detta visar sig dock inte vara fallet då effekterna kvarstår oförändrade även om analysen genomförs sedan de två variablerna, en i taget, utesluts från modellen.

¹⁴ Det ska dock noteras att det finns en signifikant negativ bivariat effekt av en alltför hög arbetsbelastning på det upplevda inflytandet. Denna effekt försvagas och förlorar sin signifikans när variablerna som uttrycker möjligheterna att få stöd av chefer respektive arbetskamrater i besvärliga situationer samt variablerna som uttrycker graden av kontakt med arbetskamrater införs i modellen. En möjlig tolkning av detta är att den negativa effekten av alltför hög arbetsbelastning åtminstone delvis kan förklaras av dåligt stöd från chefer och arbetskamrater samt av en socialt isolerad arbets-situation.

¹⁵ Det ska dock påpekas att det bland de unga männen finns en signifikant positiv bivariat effekt av stöd från arbetskamrater på upplevelsen av inflytande på arbetet. Effekten försvagas dock kraftigt och förlorar sin signifikans när variabeln stöd från chefer införs i modellen. Då det även visar sig finnas en positiv samvariation mellan stöd från chefer och stöd från arbetskamrater (Persons $r = 0,28^{***}$) skulle det kunna betyda att en positiv arbetsmiljö ofta innebär en situation av såväl stödjande chefer och arbetskamrater men att det är kontakten med cheferna som har den största betydelsen för upplevelsen av inflytande på arbetet.

¹⁶ Samvariationen (Persons r) mellan inflytande över arbetstakt och arbetstid är $0,42^{***}$, mellan arbetstakt och arbetets upplägg $0,41^{***}$ samt mellan arbetstid och arbetets upplägg $0,49^{***}$. Alla tre variabler har signifikanta positiva bivariata effekter på upplevelsen av inflytande på arbetet.

KAPITEL 8

Hen och he
Hans Karlgre
artikel^[1] 1994: c
användas istället för
svenskan, men det l
indikationer på att förslaget är
ännu äldre. *[källa behövs]* I hen-
förslaget (som är det vanl
förkommande) anv
subjektform r
och he

**VAR
ÄR
HEN?**

TALU

FIK THE

Hen och he
Hans Karlgre
artikel^[1] 1994: c
användas istället för
svenskan, men det l
indikationer på att förslaget är
ännu äldre. *[källa behövs]* I hen-
förslaget (som är det vanl
förkommande) anv
subjektform r
och he

KÄLLA: www.wikipedia.se

Delaktighet bland unga utanför

text: Anna Angelin

Begrepp som inflytande och delaktighet är relativa och kan förstås och tolkas ur en mängd olika perspektiv. Att ha tillgång till studier eller arbete samt vara självförsörjande är dock grundläggande i mångas förståelse av att kunna vara en aktör i sitt eget liv. De senaste decenniernas välfärdsutveckling har präglats av att unga i högre grad har en osäker förankring på arbetsmarknaden samt en allt mer sårbar försörjningssituation. Andelen fattiga¹ bland unga vuxna har under de senaste decennierna ökat markant (Biterman & Franzén 2008). De som är 18–29 år utgör 41 procent av det totala antalet med ekonomiskt bistånd, det så kallade socialbidraget (Socialstyrelsen 2010a). Yngre personer är därmed den största gruppen av socialbidragsmottagare i Sverige. De senaste årens utveckling med stora ungdomskullar och svag konjunktur har inneburit en ytterligare ökning av denna grupps socialbidragstagande. Likaså ökar yngres betalningsproblematik och skuldsättning (Ungdomsstyrelsen 2010).

Ur ett internationellt perspektiv är den svenska ungdomsarbetslösheten hög (Socialstyrelsen 2010b). Antalet arbetslösa unga ökade också kraftigt mellan 2008 och 2009. Att unga under perioder saknar anställning är vanligt och förbundet med den föränderliga tid som vuxenblivandet innebär. Den utvecklingstrend som framträdde under dessa år var dock att även långtidsarbetslösheten ökade kraftigt (Ungdomsstyrelsen 2010). Sveriges unga vuxna har sammantaget en högre risk

att vara med om olika välfärdsproblem än befolkningen överlag (Socialstyrelsen 2010b).

Även om det förhåller sig så att unga oftare upplever perioder av såväl arbetslöshet som fattigdom i jämförelse med äldre är det dock viktigt att understryka att majoriteten unga i Sverige lever under goda villkor (Ungdomsstyrelsen 2009).

Andelen unga som lever under utsatta villkor i relation till ekonomi, familj, samhällsliv och hälsa är en klar minoritet av den yngre befolkningen (Trondman 2008). Den grupp unga som ändå far illa är dock ofta på samma gång ekonomiskt, socialt och psykiskt utsatt även om givetvis inte alla har en sådan sammansatt problematik. Att ensidigt studera denna fråga ur ett åldersperspektiv kan därmed vara missvisande då Sveriges unga inte är en homogen grupp utan snarare har olika tillgång till grundläggande välfärdsresurser. Klass- och utbildningsbakgrund samt annan etnisk härkomst än svensk är faktorer som ofta uppvisar tydliga samband med den ojämna fördelningen av välfärd.

I ett historiskt perspektiv har även stora förändringar av själva ungdomstiden inträffat. Detta gäller kanske i synnerhet ungdomsgruppens arbete och försörjning där det övergripande mönstret består av en alltmer förlängd och komplex etableringsprocess där vuxenblivandet numera kan beskrivas som en specifik livsfas (Salonen 2003). Utmärkande för denna livsfas är föränderlighet för såväl sysselsättning som försörjning

samt de allt längre studieperioderna och att man blir förälder vid en allt högre ålder. Den svaga förankringen på arbetsmarknaden medför en rad välfärdsrelaterade risker då socialförsäkrings-systemet i Sverige främst inkluderar dem som etablerat sig på arbetsmarknaden. Men även om etableringsfasen idag ofta innebär en avsevärt krokigare och mer långdragen process än för tidigare generationer finner en klar majoritet dock vägar in på arbetsmarknaden.

I detta kapitel riktar jag fokus mot den grupp unga som inte studerar eller inte fått anställning och vars livssituation istället präglas av en långvarig utsatthet i relation till både arbetsmarknad och försörjning. Jag kommer att diskutera vad detta innebär för deras välfärdsutveckling samt för deras möjligheter till inflytande och delaktighet i samhället. Arbetslöshet bland unga är sällan ett avgränsat problem utan får ofta flera negativa konsekvenser. En ung människas långvariga arbetslöshet och försörjningssvårigheter är ett problem både strukturellt och samhällsekonomiskt likväl som det är ett individuellt problem med förhöjda risker för hälsomässig, psykosocial och materiell ofärd. I denna text kommer jag därför att belysa dessa ungas möjligheter till delaktighet och inflytande ur ett mångdimensionellt perspektiv eftersom en förståelse av arbetsmarknadsrelaterat utanförskap bör grundas i en analys som inkluderar betydelsen av såväl materiella som sociala dimensioner.

Unga utanför?

I debatten kring unga som saknar förankring i arbete eller studier refereras de ofta till som ”*unga utanför*” (SOU 2003:92). Beskrivningarna av denna livssituation problematiseras ofta utifrån farhågor om ett tidigt och därefter bestående samhälleligt utanförskap, där unga kan förlora centrala resurser att leva ett aktivt liv utifrån sina egna villkor och önsknings.

För att förstå vilka långsiktiga konsekvenser det så kallade utanförskapet under tidigt vuxenliv får för möjligheter till välfärd, delaktighet och inflytande måste vi blicka bakåt mot tidigare generationer unga som inte funnit vägar till studier, arbete och självförsörjning. För drygt tio år sedan fick jag, tillsammans med professor Tapio Salonen, i uppdrag av Ungdomsstyrelsen att utreda det arbetsmarknadspolitiska programmet *ungdomsgarantin* (Angelin & Salonen 2000). Studien visade att de långtidsarbetslösa unga som aktiverades i denna åtgärd ofta befann sig i livssituationer som karakteriserades av en ansamling av komplexa och samverkande sociala problem. Ur denna studie växte en forskningsfråga fram som riktades mot att studera hur den process som föregått den långvariga exkluderingen formats samt vilka hinder dessa unga vuxna med försörjningsproblem upplevde i relation till arbetsmarknad eller vidare studier. Resultaten presenterades i min doktorsavhandling *Den dubbla vanmaktens logik – en studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna* (2009).

Forskningsstudien utformades för att både genom kvalitativa intervjuer förstå vilka levnadsförhållanden långvarigt exkluderade unga vuxna lever under och att statistiskt visa gruppens levnadsvillkor. De 74 personer som intervjuades var 26–30 år och hade alla många års erfarenhet av arbetslöshet och försörjningsproblem. Samtliga hade även haft socialbidrag, oftast under längre

perioder från tidig ungdom och framåt. Jag studerade dels konkreta och mätbara variabler som deras inkomster, hälsa och boende, dels hur de uppfattade, tolkade och förklarade hur och varför deras liv utvecklats mot det ofrivilliga ”utanförskap” och bidragsbehov de beskrev.

Studien som initialt handlade om att studera de intervjuades levnadsnivå samt genom vilka processer den uppstått och befästs kom i den slutliga analysfasen allt mer att handla om hur samverkan av bristande resurser inom ett flertal välfärdsarenor kan leda till vanmakt. Ett begrepp som vanmakt kan inrymma många olika betydelser, den jag förhåller mig till är den vanmakt som växer fram då möjligheter till deltagande och inflytande, både i samhället och inom den personliga sfären, blir alltmer beskurna som ett resultat av en långvarig och mångdimensionell utsatthet.

Att mäta en individs levnadsnivå är även centralt för att förstå dennes möjligheter till inflytande och deltagande. Levnadsnivåbegreppet har en vidare definition av välfärd än att enbart återspegla materiell standard. Välfärd förstås istället som *förfogande över resurser* inom en rad centrala livsområden. Välfärdsforskaren Sten Johansson utformade en definition av levnadsnivå som utgår från:

”individens förfogande över resurser i pengar, ägodelar, kunskaper, psykisk och fysisk energi, sociala relationer, säkerhet m.m. med vars hjälp individen kan kontrollera och medvetet styra sina livsvillkor.”

(1970, s. 25)

De resonemang och analyser som jag kommer att presentera i detta kapitel utgår från detta förhållningssätt där tillgång till olika slags resurser, såväl materiella som relationella, är centrala för

att kunna förstå vilka möjligheter till deltagande och inflytande långvarigt arbetslösa unga vuxna har. Nedan presenteras avhandlingens centrala resultat i relation till detta.

Metod och material

Avhandlingens intervjustudie bestod av 74 kvalitativt inriktade intervjuer med födda 1973–77 som upplevt långvariga etableringsproblem. Vid urvalet av intervjupersoner uteslöts dock personer som stått utanför arbetsmarknaden på grund av långvarig sjukdom eller omfattande missbruksproblem. För att få ett nationellt representativt urval unga vuxna valdes undersökningskommuner av olika karaktär och storlek ut. Avhandlingen inkluderade även en nationell longitudinell registeranalys av SCB:s databas LOUISE samt en komparativ enkätstudie.

Levnadsnivå och den konkreta livssituationen

Studien följde utvecklingen av levnadsförhållanden för de unga som blev långvarigt arbetslösa och hade socialbidragsbehov under 1990-talets lågkonjunktur och som fortfarande befann sig i denna situation omkring tio år senare. De 74 intervjuades levnadsnivå jämfördes med det nationella genomsnittet för unga i samma ålder inom en rad centrala välfärdsområden för att se om, och i så fall på vilka sätt, deras välfärdsvillkor var annorlunda. Den övergripande slutsatsen var att studiens intervjupersoner hade en sämre levnadsnivå för i stort sett samtliga jämförda faktorer. Centrala skillnader mellan det nationella genomsnittet och min undersökningspopulation var till exempel deras betydligt högre grad av ekonomiska svårigheter, deras sämre fysiska hälsa och livstillfredsställelse samt en lägre utbildningsnivå.

Tabell 8.1 Social bakgrund och levnadsförhållanden för personer födda 1973 från 19 till 29 års ålder. Individer som upplevt långvariga etableringsproblem jämfört med personer som aldrig haft etableringsproblem. Procent

	Aldrig marginaliserade	Långvarigt marginaliserade
Bakgrund		
Man	51,2	56,2
Kvinna	48,8	43,8
Född utomlands	2,6	5,8
Utländsk bakgrund	11,5	20,1
Arbetarklass	32,0	40,1
Tjänsteman	43,0	17,9
Företagare	9,8	4,9
Eget boende innan 22 år	55,4	73,1
Förälder före 22 år	4,5	18,2
19–29 år		
Socialbidrag (minst 8 år)	0,0	59,7
Låg inkomst (minst 8 år)	3,4	54,7
Sjuk- eller rehabiliteringsersättning (minst 1 år)	8,8	16,6
Bor kvar i samma kommun (19 jämfört med 29 år)	46,5	62,7
Vid 29 år		
Högst grundskola	6,8	40,0
Högst gymnasium	48,1	55,7
Eftergymnasial utbildning	45,2	4,1
Ensamstående	57,5	79,2
Ensamstående utan barn	51,8	56,5
Ensamstående med barn	5,6	22,7
Förtidspensionerade	1,6	6,7
Totalt antal individer:	88 668	1 584

Källa: Angelin 2009

Kommentar: Urvalsgruppen utgörs av alla födda 1973 som antingen är födda i Sverige eller invandrat innan 7 års ålder. Med utrikes född avses personer som invandrat till Sverige före 7 års ålder. Med utländsk bakgrund avses personer med minst en utrikes född förälder. Klassbakgrund är grundad på faderns socioekonomiska indelning enligt SCB. Med socialbidrag avses mottagande av socialbidrag vid minst något tillfälle under året under minst 8 år under tiden. Med låg inkomst avses inkomst under 70 000 kr per år i minst 8 år under tiden. Med sjuk/rehab.ersättning avses att ha mottagit ersättning uppgående till minst ett prisbasbelopp minst 1 år under tiden.

Studiens statistiska analyser avseende nationell nivå visade också att de som långvarigt stått utan arbete och haft socialbidrag under de första årens vuxenliv löper 6–7 gånger så stor risk att även finna sig i denna livssituation vid 29 års ålder.²

I tabell 8.1 presenteras ett urval av kritiska variabler som speglar hur välfärdsresurser och levnadsförhållanden ser ut i relation till unga vuxnas olika etableringssituationer. Gruppen *aldrig marginaliserade* betecknar de unga vuxna som varken under ungdomstiden eller när de närmade sig 30 års ålder varit med om långvariga arbetslöshets- eller socialbidragsperioder. Gruppen *långvarigt marginaliserade* har däremot haft både tidiga och bestående svårigheter med såväl arbetsmarknadsetablering som försörjning (under perioden de var 19–21 år samt när de var 27–29 år). De intervjuade i avhandlingen ingår i den senare gruppen.

Dessa analyser visar att långvarig marginalisering är vanligare bland män än bland kvinnor i denna åldersgrupp. En av de mest betydande faktorerna avseende ökad risk för etableringsproblem är att ha sitt ursprung i andra länder än Sverige. Förekomsten av detta är betydligt mer framträdande hos denna grupp, detta trots att analyserna enbart inkluderar individer som minst levt i Sverige sedan 7 års ålder. Likaså är föräldrarnas utbildningsbakgrund av stor betydelse, det är mycket tydligt att de från hem med högre utbildade föräldrar har väsentligt lägre risker att själva ha låg utbildning, ha försörjningsproblem eller vara arbetslösa. Avhandlingens analyser indikerar även att de långvarigt arbetslösa ofta har en annorlunda familje- och boendesituation än de som etablerats i arbete. De långvarigt arbetslösa har överlag flyttat hemifrån tidigare, men däremot oftare stannat i hemkommunen. De har även skaffat barn vid yngre ålder och lever betydligt oftare som ensamstående med eller utan barn. Analy-

serna visar också att det finns en högre förekomst av sjukdom och omfattande hälsoproblem hos de med långvariga etableringssvårigheter.

Med statistik och komparativa analyser kan ojämlikhet och välfärdsbrister klarläggas men för att förstå hur detta upplevs och formar en livssituation behövs intervjuer där den levda erfarenheten av långvarigt utanförskap kan förmedlas. De intervjuade betonade främst tre huvudsakliga områden de upplevt som de svåraste med att stå utanför arbete och studier. Dessa var ekonomiska problem, upplevelser av maktlöshet och beroende gentemot socialtjänsten samt slutligen att ha skamkänslor över att inte kunna försörja sig själv och vara socialbidragstagare.

Den otillräckliga försörjningen

En kontinuerlig och stressande brist på pengar är ett övergripande problem hos så gott som samtliga av de intervjuade. En majoritet försörjer sig främst genom socialbidragstagande och detta upplevs som något man vantrivs med och innebär dessutom en ekonomisk situation som präglas av knaperhet och försakelser. Vem som definieras, eller uppfattar sig själv, som fattig är beroende av vilka mätinstrument eller kriterier som ställs eftersom detta inte är ett absolut eller precist definierat mått.

I studien mättes faktiska inkomster och tillgångar men det var främst intervjupersonernas berättelser om innebörden av att aldrig få pengarna att räcka till som indikerade att begreppet fattig inte är orimligt eller felaktigt för att beskriva deras livssituation. De intervjuade har under många års tid levt med en mycket låg inkomst vilket medverkat till att en majoritet av dem har eller har haft en skuldproblematik med kronofogdeskulder, inkassokrav och betalningsanmärkningar.

Detta, i kombination med betydande svårigheter att klara av grundläggande levnadsomkostnader som matinköp, hyra och räkningar, innebär att kontinuerligt leva i ett psykiskt stressande tillstånd. Många gav uttryck för att detta resulterat i utmattning, sömnsvårigheter, huvudvärk och allmän oro eller ångest. De intervjupersoner som också är föräldrar (cirka hälften) måste dessutom uthärda faktumet att deras barn har en väsentligt lägre standard än de flesta andra barn. Det upplevs som smärtande att det ofta inte finns möjlighet att bekosta fritidsaktiviteter, ordentliga vinterkläder eller en tillräckligt näringsrik kost och man uttrycker ofta att barnets standard är oskäligt låg. Eva som har små barn beskriver hur hon känner inför de ekonomiska svårigheterna och att behöva vända sig till socialtjänsten:

”Pinsamt, förnedrande liksom gå fram och tugga typ, spara varenda krona. Barnen tjatade om att de ville ha godis och såna grejer men man kunde inte ge dem och så gick man upp på socialen och fick bara lite pengar och då blev man arg och ledsen för att man inte fick mer jobb eller pengar. Det var jättejobbigt.”

(Eva, 29 år)

Livet med socialbidragsförsörjning innebär ett mycket snävt konsumtionsutrymme där inga pengar kan gå till annat än det allra nödvändigaste. Att aldrig kunna köpa en pizza, gå på bio, ta en fika eller gå till simhallen med barnen leder också till känslor av stress, social utestängning och isolering där man inte kan delta i samhället och umgängeslivet på samma sätt som de flesta andra. Att inte kunna bjuda hem vänner på middag och inte ha råd att ge julklappar innebär ofta ett förminskat deltagande i det andra uppfattar som normal social interaktion. Sammanfattnings-

vis innebär bristen på pengar konsekvenser av social, materiell och emotionell karaktär där även de sociala relationerna till omgivningen påverkas negativt.

Relationen till socialtjänsten

För studiens intervjupersoner har mångåriga och omfattande relationer till olika välfärdsinstitutioner varit en realitet på grund av deras arbetslöshet och försörjningsproblematik. Kontakter med arbetsförmedling, försäkringskassa och kommunala projekt för unga utanför arbetsmarknaden har ofta varit ett återkommande inslag i deras vardagsverklighet. Analysen av intervjuerna visade att den mest centrala samhälleliga instans de refererade till och talade om var socialtjänsten. En majoritet av de intervjuade hade haft socialbidrag redan innan de fyllt 19 år och därefter har denna bidragsform antingen kontinuerligt eller periodvis följt dem under deras vuxenblivande.

Den övergripande upplevelsen av att få försörjning från socialtjänsten är negativ. Närmare 90 procent ogillar att ta emot socialbidrag och så många som två tredjedelar är också negativt inställda till socialtjänstens arbete. Sammanfattningsvis är relationen präglad av en ovilja till att stå i ett beroendeförhållande. För dessa unga vuxna med ekonomiska problem finns få andra möjliga försörjningsformer tillgängliga då de sällan är berättigade till andra ersättningar som till exempel a-kassa eftersom deras bristande arbetsmarknadsetablering inneburit att de inte kvalificerat sig för ett fullgott socialförsäkringsskydd. Socialbidrag är för många unga utanför den enda möjliga försörjningen trots en tydlig ovilja att ta emot detta.

Hur kan man då förstå att de intervjuade har en så negativ erfarenhet av en samhällelig instans vars funktion ska vara att tillförsäkra individen

en grundläggande välfärd? Intervjuerna belyste att detta till stor del handlar om upplevelser av maktlöshet samt beroende. Trots att socialtjänstens arbete ska grundas i respekt för individens integritet och självbestämmande så är det ofrånkomligen så att det trots detta innebär en asymmetrisk maktrelation där klienten är beroende av att beviljas försörjning utifrån socialtjänstens villkor. De intervjuade uttrycker ofta att deras möjligheter till påverkan, insyn och deltagande varit bristande under ansökningsprocessen och att socialtjänstens förhållningssätt många gånger upplevts som byråkratiskt och godtyckligt. Denna erfarenhet delas inte av alla och de har givetvis även varierade erfarenheter, men det är trots detta rimligt att konstatera att en majoritet av de intervjuade uppfattar sig som förhållandevis maktlösa i relation till socialtjänsten. Den frustration som detta leder till beskrivs ofta som att man finner det svårt att göra motstånd eftersom man oftast saknar andra försörjningsmöjligheter och därmed inte *”biter den hand som föder en”*. Jenny berättar om hur hon upplevde beroendet vid ett besök hos sin socialsekreterare då han fällde en kommentar som hon uppfattar som kränkande:

”Då ville jag bara vända om och gå ut men det kunde jag ju inte för jag kunde ju inte leva om jag bara hade gått. Så det var ju bara bita ihop och ja, jag är här och tigger igen ja, inte alls roligt. Man känner sig som en halv människa.”

(Jenny, 29 år)

Ett exempel som ofta relateras till under intervjuerna är att de för att beviljas socialbidrag ska delta i olika former av arbetsmarknadsaktivering och att motsätta sig detta innebär en risk för nedfatt eller utebliven rättighet till fortsatt ekonomiskt bistånd. Det är främst kommunalt organise-

rade praktikperioder som upplevs som meningslösa och en form av utnyttjande från arbetsgivares sida. Återigen förhåller det sig så att det även finns intervjuade som är positiva till att praktisera, men en stor del har efter många års praktiserande som aldrig lett till anställning upplevt att dessa snarare är nedbrytande och kontraproduktiva då de manifesterar bilden av en själv som rättslös, exkluderad och oönskad på arbetsmarknaden. Matti:

”Praktiker det fattar jag inte varför de har, det är ju bara utnyttjande, så säger företagen, sen finns det jobb, men det finns det ju aldrig sen. De har bara satt det i system. Så det är ett dåligt alternativ, visst man får en arbetsmerit, men man blir ju så nedtryckt. När man slutar på en praktik då har man ju inte mycket självförtroende.”

(Matti, 29 år)

Vid konflikter om detta med socialtjänsten har det upplevts som svårt att göra motstånd och få gehör för andra möjliga sysselsättningar man själv anser mer meningsfulla. När de intervjuade inte har fått gehör för sina önskemål utan måste delta i aktiviteter de uttryckt starkt missnöje med, upplever de sig ofta utsatta för en disciplinerande maktutövning från socialtjänstens sida.

En annan central dimension i relationen till socialtjänsten är att ansökningsförfarandet, och ibland även mötet med socialsekreteraren, många gånger uppfattas som paternalistiskt, integritetskränkande och förödmjukande. Trots att många också uttrycker att de fått stöd, empatiskt bemötande och hjälp från socialtjänsten så överväger dessvärre de negativa beskrivningarna av dessa kontakter. Det handlar mycket om att inte känna sig respektfullt eller rättvist behandlad samt att

inte bli sedd och lyssnad på som individ. En del i detta är att ansökningsförfarandet och prövningen av rätt till bistånd ofta upplevts som präglad av en misstro riktad mot deras uppriktighet samt att det verkliga behovet av ekonomiskt stöd ifrågasatts.

Sammanfattningsvis uttrycker en stor del av de intervjuade en önskan om autonomi, integritet och självständighet i relation till socialtjänsten. Beroendet av att uppfylla de villkor som ställs för rätt till socialbidrag upplevs ofta som en utestängning från makt över centrala delar i det egna livet. Detta begränsade aktörskap leder ofta till upplevelser av beroende och en frustrerande vanmakt.

Det sociala underläget

Att ta emot socialbidrag innebär inte bara en knapp försörjning och upplevelser av att vara beroende av socialtjänsten utan även känslor av skam och social underordning hos många av de intervjuade. Då jag ställde frågan: *Om du tänker på den här tiden som du varit arbetslös och behövt socialbidrag, om du skulle nämna en sak, vad har du tyckt varit värst?* så svarade så många som 60 procent att erfarenheter av skam var det värsta. Den skam det handlar om är inte främst knuten till att vara materiellt eller monetärt underlägsen utan den handlar om att socialbidragstagandet påverkar sociala relationer till andra utifrån hur dessa ser på den som har socialbidrag och inte arbetar.

Skammen handlade delvis också om att inte kunna få ett arbete. I det svenska samhället är identiteten ofta starkt knuten till yrke och det finns även en norm som föreskriver förvärvsarbete och arbetsmoral. Den skam som dock var allra starkast var den som var förbunden med att inte kunna försörja sig själv och att vara socialbidragstagare.

Att ta emot socialbidrag har inneburit att konfronteras med den sociala omgivningens uppfattning och värdering av ”sådana” personer. De intervjuade har ofta fått uppleva att deras arbetsvilja och moralkänsla ifrågasatts samt att de inte alltid erkänns som legitima socialbidragstagare eftersom de är ”unga och friska”. Detta upplevs ofta som ytterst kränkande och frustrerande. De får ofta kämpa för den egna värdigheten och för att inte uppfattas utifrån den stereotypa föreställningen om unga arbetslösa som föredrar bidrag framför arbete. Den ifrågasatta legitimiteten upplevde man komma både från släkt och från vänner samt i viss utsträckning även från socialtjänsten. Framförallt uttryckte många av de intervjuade att de inte upplevde sig empatiskt bemötta av socialtjänsten.

Det ska dock betonas att långt ifrån alla relationer med den sociala omgivningen eller kontakter med socialtjänsten inbegrep skambelägganden men i de situationer detta förekommit upplevdes det som sårande och förödmjukande. Att uppfattas som socialt eller moraliskt underlägsen innebär för många en känsla av utestängning där man inte ansågs vara en lika värdefull samhällsmedborgare. Att inte erkännas i sociala relationer är en form av exkludering som ofta får en starkt negativ inverkan på en människas självrelation (Honneth 2003).

Att utsättas för social nedvärdering kan också påverka både självförtroende och handlingsförmåga hos den drabbade individen (Starrin 2001). För unga vuxna som befinner sig i en livsfas där identitet och självbild utvecklas kan stigmatisering utifrån negativa föreställningar om social eller moralisk underlägsenhet därmed få en mycket problematisk inverkan samt vara ett hinder mot inkludering.

Den dubbla vanmaktens logik

Då det hos de intervjuade finns en uttalad vilja att arbeta samt en lika stark ovilja mot att fortsätta ta emot socialbidrag är det centralt att försöka förstå vilka faktorer som verkar hindrande för en etablering på arbetsmarknaden eller vidare studier. På den direkta frågan om de egna förklaringarna till detta så framstod en komplex och mångfacetterad bild där flera, och ofta samverkande, förhållanden lyftes fram. Många förstod sin situation utifrån den individuella livshistorien där personliga motgångar som sjukdomar, förlust av anhöriga eller psykisk ohälsa var centrala. För andra var det att bli mamma vid ung ålder eller att man inte avslutat sin utbildning som uppfattades vara den huvudsakliga orsaken till det egna misslyckandet att ta sig ut på arbetsmarknaden. Det gemensamma var dock att de hinder man sedan upplevt för att kunna bryta denna ofrivilliga livssituation ofta kunde relateras till bristande resurser av olika slag. Vid de komparativa analyserna av de intervjuades levnadsnivå framträdde det tydligt att i förhållande till den genomsnittliga jämnåriga befolkningen hade de sämre resurser och förutsättningar på i stort samtliga variabler (tabell 8.1). Dessa resursbrister är centrala i förståelsen av hindrande faktorer då de intervjuade ofta saknade möjligheter att just lösa svårigheter och komma vidare på olika sätt. Seinab beskriver under intervjun hur hon upplever detta:

”Man måste alltid tänka på summorna, det är vissa saker som du inte kan köpa som internet kan man inte köpa, en bil kan man inte alls köpa, körkort kräver jättemycket pengar också, man kan inte ta det. De är alltid på dig när man går på socialbidrag och de tvingar dig, ibland

måste man göra saker man inte tycker om bara för att få tjäna lite pengar av dem. Varje månad så vill de ha handlingsplan, du ska absolut inte sitta hemma, du måste söka jobb, du måste. Ibland tar dom hänsyn till att du har sjukt barn men inte nu längre som innan, det har blivit lite sämre och nya regler, nu har de nya regler att ska man läsa så får man inte socialbidrag det är jättekonstigt.”

(Seinab, 26 år)

En faktor som ofta framhölls var det faktum att en stor majoritet saknade körkort och ekonomiska möjligheter att ta det. Bristen på körkort var en betydande nackdel vid jobbsökande då de diskvalificerades som anställningsbara i relation till den avsevärda andel arbeten som kräver detta. Likaså var två tredjedelar motiverade att fortsätta studera men hade svårigheter att realisera detta då det innebar en osäker försörjningssituation eftersom man vanligtvis inte kan få socialbidrag och studera samtidigt. Att ytterligare skuldsätta sig eller riskera att förlora den inkomstrygghet socialbidraget trots allt är upplevdes av en del som alltför svårt och osäkert. För Kajsa var frustrationen mot socialtjänstens regelverk stor:

”Att de inte lyssnade på mig från början och lät mig studera det jag ville, då hade det tagit ett år, sedan hade de sluppit mig för då hade jag kunnat antingen komma in på universitetet eller en kortkurs, jag hade ju sökt vad som helst bara för att slippa dem och då hade de sluppit mig efter kanske bara ett år. Jag hade velat läsa klart natur.”

(Kajsa, 28 år)

Att flytta till en ort med bättre arbetsmöjligheter försvårades också av ekonomiska faktorer då skuldsättningar och tidigare betalningsproblematik förminskar möjligheter till lägenhetskontrakt. Under intervjuerna framträdde en rad liknande moment 22-situationer där viljan men inte resurserna räckte till för att kunna förändra livssituationen. Walter Korpi har sammanfattat de förminskade möjligheter bristande resurser innebär på ett kärnfullt sätt:

”Ju lägre ned i samhällshierarkin en människa är placerad, desto mindre resurser i form av inkomster, sparkapital, lånemöjligheter, kunskaper, anspråk, kontakter, arbetserbudanden och så vidare har hon i allmänhet till sitt förfogande. Detta innebär att hon har färre alternativ öppna för sig, färre möjliga sätt på vilket hon kan lösa de problem hon ställs inför.”

(Korpi 1971, s.110)

Levnadsnivåforskning utgår från att förfogande över resurser är centralt för välfärd och att kunna styra över sina livsvillkor. Ur detta resursorienterade perspektiv på välfärd innebär förfogande över resurser som utbildning och pengar större möjligheter för individen att leva det liv man eftersträvar (Ejrnaes & Kristiansen 2002). Den omfattande resursbrist min undersökningspopulation hade medverkade till en livssituation som på många sätt präglades av vanmakt.

Jag har ur avhandlingens analyser utvecklat ett begrepp som jag kallar *den dubbla vanmaktens logik* och jag ska kortfattat försöka förklara vad detta är. De intervjuade beskriver två olika former av vanmakt. Den dubbla vanmaktens logik består av dessa två samverkande komponenter:

Konkreta problem och de hinder de resulterar i

Här avses mer objektiva och konkreta problem i livssituationen som de intervjuade är eller uppfattar sig som vanmäktiga att lösa. Vanmakten uppstår när resurser att lösa dessa problem saknas. Till exempel att sakna en avslutad gymnasieutbildning men inte våga ta den ekonomiska risk det innebär att börja studera igen. Detta, eller det tidigare nämnda problemet med att bekosta en körkortsutbildning, är centrala i svårigheten att etableras på arbetsmarknaden och exemplifierar de slags hinder intervjupersonerna hela tiden brottas med. Att sakna pengar är alltså centralt i förståelsen av bristande möjligheter att ”lösa” ett flertal av de problem som upplevs hindra en arbetsmarknadsetablering.

Subjektiva upplevelser av vanmakt

De intervjuade uttrycker ett flertal olika förhållanden där de upplever vanmakt. En framträdande erfarenhet av detta slag är beroendeställningen till socialtjänsten och därmed förenade upplevelser av inskränkningar i den personliga integriteten. Dessutom upplevs vanmäktighet inför vad man upplever vara kontraproduktiva eller godtyckliga bedömningar i samband med socialbidragsansökningar. Möjligheterna att göra motstånd eller lämna sin socialbidragsförsörjning upplevs dock som mycket begränsade vilket innebär en avsevärd frustration. De intervjuade upplever även vanmakt inför det bristande sociala erkännande samt moraliska ifrågasättande omgivningen ofta förmedlar. Sammantaget handlar detta alltså om olika sociala situationer och relationer där intervjupersonerna känt sig vanmäktiga inför möjligheten att förändra eller påverka sin situation.

Båda dessa former av vanmakt är lika centrala i förståelsen av de intervjuades situation. De uttrycker ofta *både* faktisk och upplevd vanmakt. Det är detta jag relaterar till som en dubbel vanmakt. Vanmakten förstärks alltså genom konkreta hinder *och* sociala situationer där de upplevt sig som vanmäktiga. Min analys utgår från att dessa komponenter också interagerar vilket kan generera en ytterligare *förstärkning av etableringsproblem*. Den dubbla vanmakten har alltså en negativ inverkan på den process av "fastlåsning" i denna livssituation de intervjuade beskriver. När man upplever både faktiska objektiva hinder och omfattande emotionella upplevelser av vanmäktighet kan detta få en negativ inverkan på individens handlingsförmåga då ansamlingen av problem kan te sig, men också vara, övermäktiga att hantera.

Att framställa dessa personer som vanmäktiga kan dock uppfattas som problematiskt då det kan innebära en alltför stark betoning av strukturella eller externa förhållanden och därmed ett förminskande av individen som aktör och en undervärdering av deras egen kapacitet. Varför jag valt att lyfta fram de resursbrister som genererar vanmakt är intervjupersonernas betoning av ett begränsat aktörskap i det egna livet. Begränsningarna handlar till stor del om avsaknaden av det handlingsutrymme ekonomiska resurser ger men även de inskränkningar av autonomi och självbestämmande som de upplevde i förhållandet till socialtjänsten. Det snäva handlingsutrymmet kan alltså relateras till bristande förfogande över olika slags resurser. Utifrån mötena med dessa personer och hur de uppfattade sin livssituation har jag valt att utgå från en förståelse av begreppet vanmakt där det centrala inte är huruvida man befinner sig i en fullständigt vanmäktig position (vilket människor ytterst sällan gör) utan snarare om man upplever sig som starkt begränsad eller oförmögen att på-

verka de levnadsförhållanden man egentligen vill förändra. Engelstad sammanfattar detta förhållningssätt till vanmakt:

"Människor är bara undantagsvis fullständigt inestängda i vanmakt men upplevelsen av vanmakt handlar inte bara om den objektiva situationen utan att man upplever situationen så."

(2006, s. 102)

Förfogande över resurser innebär att individen i högre grad kan kontrollera och medvetet styra sina livsvillkor. Den sammantagna analysen av avhandlingens resultat visar att denna aspekt är ytterst central i förståelsen av vad som är problematiskt relaterat till unga vuxnas arbetslöshet och socialbidragstagande. Bristande tillgång till ett flertal centrala resurser har genererat upplevelser av maktlöshet och att delvis leva sitt liv på andras villkor. I en nyanserad förståelse av yngres etableringsproblem är det därmed centralt att inte enbart fokusera på ungas eventuella motivation att arbeta eller studera utan att även inkludera en analys av deras möjligheter och resurser att kunna göra det samt studera vilka hinder som påverkar denna process.

Min avhandling indikerade tydligt att ett tidigt och långvarigt utanförskap på arbetsmarknaden hade en betydande negativ inverkan på dessa unga vuxnas möjligheter till inflytande och deltagande. Den exkludering de gav uttryck för sträckte sig långt utöver den arbetsmarknadsrelaterade. Konsekvenserna av att etableras i vuxenliv men inte kunna följa de gängse normerna om förvärvsarbete, studier och ekonomisk självständighet blev många gånger även till ett socialt och ekonomiskt utanförskap med upplevelser av skam, fattigdom och maktlöshet .

Ungdomsstyrelsens kommentar

Anna Angelin skriver om situationen för unga med en långvarig arbetsmarknads- och försörjningsproblematik. Vi har fått följa och fördjupa oss i situationen för en kohort unga som föddes på 1970-talet och som var unga på 1990-talet. Gruppen unga som beskrivs av Angelin har sedan 2003, när utredningen *Unga utanför* publicerades (SOU 2003:92), undersökts i ett antal rapporter varav några ska nämnas i detta avsnitt. Ungas utsatthet och utanförskap kan förklaras på många olika sätt och det finns ofta inga entydiga svar eller lösningar. För att bidra med några perspektiv och möjliga förklaringar görs här en summering av resultat från utredningar och rapporter som behandlat frågan om ungas utsatthet – dock utan att ha inflytandeperspektivet i fokus. För att komplettera bilden har nya dataanalyser gjorts från de attitydundersökningar som Ungdomsstyrelsen genomförde 1993, 2002 och 2007. Detta för att illustrera ungas olika förutsättningar till inflytande vid några olika tidpunkter.

Unga utanför

För tolv år sedan gjorde Ungdomsstyrelsen på regeringens uppdrag en kartläggning för att identifiera och redovisa vilka grupper av unga som är i behov av särskilda insatser för att förbättra sina levnadsvillkor (Ungdomsstyrelsen 1998b). Utredningen belyste vilka grupper av unga som hade haft ihållande eller återkommande problem att försörja sig mellan 1992 och 1996, alltså mitt under 1990-talskrisen. De grupper som identifierades var unga kvinnor, unga med utländsk bakgrund, ensamstående unga föräldrar, lågutbildade unga, unga som bor i regioner med sämre arbetsmarknad och unga som saknar arbetslivserfarenhet.

I slutbetänkandet från Valförskommittén (SOU 2001:79) är det samma grupper som identifieras som krisens förlorare.³

Utredningen *Unga utanför* var en kartläggning av hur många unga som lever i ett utanförskap, det vill säga varken arbetar eller studerar. Gruppen identifierades genom register utifrån att de hade en särskilt låg inkomst och synbarligen ingen sådan relaterad till arbete. De hade heller ingen inkomst relaterad till studier. Ungefär 70 000 unga i åldern 16–24 år var enligt dessa beräkningar *utanför* under 2000. Av dessa var något mindre än hälften även utanför 2001. Bland dem som löpte störst risk att vara utanför även ett andra år var unga med oavslutad grundskoleutbildning den största gruppen och en stor andel av dem var utrikes födda och hade en kort vistelsetid i Sverige. I utredningen konstaterades också att gruppen unga utanför löper betydligt högre risk att drabbas av olika former av ohälsa än unga med en känd sysselsättning. Här framkommer att en stor del av gruppen utanför har det gemensamt att de inte läst färdigt grundskolan och att denna nackdel samspejar med ålder så att problemen att ta sig in i samhället blir större ju äldre man är (SOU 2003:92).

Utredningen intervjuade även unga för att försöka fånga deras levnadssituation och erfarenheter av myndighetskontakter. I intervjuerna framkom det tydligt att de ungas situation var mycket mer komplex än att endast handla om oavslutad grundutbildning. Denna komplexitet gick dock inte att fånga i det statistiska underlaget från de register som utredningen använde. I intervjuerna framkom familjeproblem, missbruk, funktionsnedsättningar, sjukdom, kränkande behandling, kriminalitet och diskriminering:

”De känner sig utanför, de vill delta, de vill försörja sig själva och de har kontakter med samhället, men de saknar någon som stöttar dem mer långsiktigt och ser situationen från deras synvinkel.”

(SOU 2003:92, s.12)

Det finns alltså en stor samstämmighet om vilka dessa unga är som lever i marginella positioner i samhället och kanske i första hand på arbetsmarknaden. Som konsekvens av sitt utanförskap på arbetsmarknaden är dessa grupper även ekonomiskt utsatta med liten tillgång till socialförsäkringsystemen och till bostadsmarknaden.

I *Fokus 05* (Ungdomsstyrelsen 2005) framkom att gruppen unga utanför hade en pessimistisk framtidstro jämfört med unga som var etablerade på arbetsmarknaden. I Ungdomsstyrelsens attitydundersökning från 2003 skriver Bengt Starrin i kapitlet *Psykisk ohälsa bland unga* att förekomsten av självrapporterad ohälsa är ojämnt fördelad i ungdomsgruppen och att betydande faktorer här är ekonomisk utsatthet och sociala relationer (Starrin 2005). Det finns ett samband mellan den ekonomiska situationen, de sociala relationer man har och hälsan. Att ha god ekonomi och trygga relationer kan sägas väcka en känsla av stolthet medan otrugga relationer och ekonomisk utsatthet väcker en känsla av skam.⁴

En grupp unga som befinner sig i särskilt utsatta omständigheter är de som tvångsomhändertagits och befinner sig på ett statligt ungdomsboende. Barnombudsmannen tar särskilt upp denna grupps situation i sin årsrapport *I'm sorry – röster från särskilda ungdomshem* (Barnombudsmannen 2010). Där berättar barn och unga som vistas eller har vistats på särskilda ungdomshem om sina erfarenheter. I rapporten har man frågat ungdomarna hur de upplever sina liv inom olika områden som rättssäkerhet, trygghet, delaktighet, relationer, skola och hälsa. Enligt rapporten behöver den tvångslagstiftning som möjliggör omhändertagande av barn

reformerar och barnens möjligheter till inflytande och rättssäkerhet stärkas och förtydligas. Rapporten konstaterar att:

”kanske är detta en av välfärdsstatens sista blinda fläckar? Vi lägger livet till rätta för barn i utsatta situationer. Vi vill väl. Men hör vi egentligen rösterna från de barn och ungdomar det handlar om? Tar vi det de berättar för oss riktigt på allvar?”

(Barnombudsmannen 2010, s.7)

När Anna Angelin i detta kapitel skriver om vanmaktens dubbla logik, avser hon just sambandet mellan ekonomisk utsatthet och låg social status. Angelin har i en longitudinell undersökning följt en kohort med problematisk etablering under 1990-talet och även intervjuat representanter för samma grupp. Fram träder en tydlig bild av vanmakt och maktlöshet konstaterar Angelin, hon ger bland annat exempel på maktlöshet inom områdena arbete, utbildning och boende. Angelin studerar individer som föddes under åren 1973–77 och som var unga under 1990-talet. Frågan är i hur stor grad dessa individers känsla av maktlöshet skiljer sig från känslan hos dem som är unga idag.

Nedan ger vi en kort illustration med hjälp av data från Ungdomsstyrelsens attitydundersökningar och en tidsserie 1993, 2003 och 2007. I enkätaterialet går det inte att identifiera gruppen unga utanför utan i stället redovisas skillnader mellan grupperna unga som *studerar*, *arbetar* eller är *arbetslösa* i åldern 20–25 år.⁵

Materialet ger möjlighet till en jämförelse mellan de som var i 20–25-årsåldern på 1990-talet, alltså den grupp som studeras närmare av Angelin och de som var i samma ålder under 2000-talet. Av figur 8.1 framgår att unga upplever sin ekonomiska situation som alltmer pressad. Detta gäller såväl bland studerande och arbetande som bland arbetslösa. Av figuren framgår också att andelen

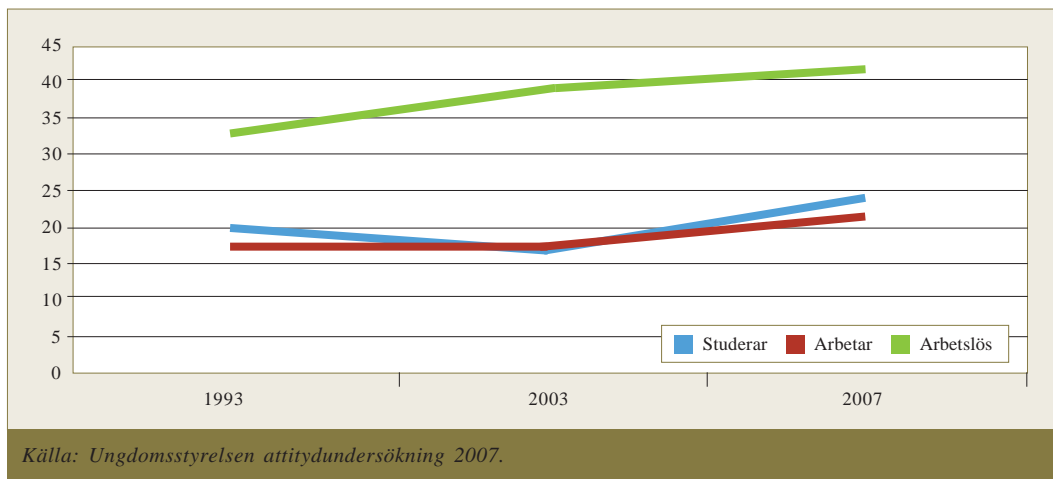
unga som ofta oroar sig för sin ekonomi är betydligt högre bland de arbetslösa än i de övriga två grupperna av unga.

På frågan om unga upplever att de kan påverka ett antal olika centrala områden i livet framkommer följande. Med undantag för hur mycket man anser att man kan påverka politiska beslut svarar unga arbetslösa i betydligt lägre grad att de har stort inflytande över sitt val av utbildning och yrke, sin bostadssituation och sin ekonomi (tabell 8.2). En större andel av de studerande unga uppger att de har stort inflytande över alla de undersökta områdena, utom över sin bostadssituation, än de som arbetar eller är arbetslösa. Arbetslösa uppger kategoriskt ett lägre upplevt inflytande på samtliga områden. Bara 25 procent av dem uppger att de har ett stort inflytande över hur deras liv i sin helhet kommer att bli jämfört med cirka 40 procent av dem som arbetar eller studerar.

Mycket har hänt med ungas möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden mellan 1987 och 2009. En stor skillnad är att etableringsåldern förskjutits kraftigt uppåt, det vill säga den ålder då 75 procent av en årskull är i sysselsättning.

Etableringsåldern som 1990 var 21 år har stigit kraftigt under hela 1990-talet och 1998 var den 29 år. Under 2000-talet har nivån på etableringsåldern stabiliserats allt mer och 2007 var den ungefär 27 år (SCB, AKU).

Vägen till arbete har också blivit krokigare för många. Andelen som i Ungdomsstyrelsens attitydundersökningar uppger att de varit arbetslösa upprepade tillfällen eller långtidsarbetslösa ökade från 15 till 21 procent mellan 2003 och 2007 (i åldersgruppen 20–25 år). Andelen som har någon erfarenhet av arbetslöshet har ökat från 43 till 51 procent under samma period. En tendens i samhället och i ungdomsgruppen är en ökad polarisering mellan de som har en fast förankring på arbetsmarknaden och de som har en svag eller mycket svag anknytning. I takt med att allt större delar av ungdomsgruppen hamnar vid sidan av de ordinarie försörjningssystemen finns också en risk för ökade klyftor i hur samhället och i synnerhet hur välfärdsystemen uppfattas. I attitydundersökningen 2007 ställdes ett antal påståenden som svarspersonerna fick ta ställning till. Av tabell 8.3 framgår att synen på vilka krav som kan

Figur 8.1 Andel unga som ofta oroar sig för sin ekonomi 1993, 2003 och 2007. 20–25 år. Procent.

och bör ställas på unga som befinner sig i en ut-satt position, skiljer sig tydligt mellan de olika grupperna unga i vår analys.⁶

Tre av tio arbetslösa instämmer i påståendet att ”unga borde anstränga sig mer för att få ett jobb” jämfört med ungefär hälften av unga som stude-rar eller arbetar. Varannan ung som arbetar eller studerar instämmer i att arbetslösa ska ha rätt att säga nej till jobb de inte vill ha, att jämföra med 70

procent av de arbetslösa. Bland unga arbetslösa instämmer 23 procent i att socialbidrag och a-kassa ”skämmer bort ungdomar och får dem att inte vilja utbilda sig eller arbeta”, bland unga som arbetar är det 37 procent. Mellan 41 och 56 procent av de unga instämmer i att det ska vara obligatoriskt för arbetslösa att delta i jobbsökar-projekt. De som själva är arbetslösa instämmer i minst utsträckning.

Tabell 8.2 Andel unga som anser att de har stora möjligheter att påverka olika delar av sitt liv bland studerande, arbetande respektive arbetslösa, 20–25 år, 2007. Procent

	Studerar	Arbetar	Arbetslös	Totalt
På val av utbildning	68	54	35	58
På möjlighet att få en god ekonomi	32	29	11	28
Över ditt yrkesval	52	43	20	44
Över politiska beslut	7	5	4	6
Över din bostadssituation	22	31	16	26
Över hur ditt liv i sin helhet kommer att bli	42	38	25	38

Källa: Ungdomsstyrelsen attitydundersökning 2007.

Kommentar: Andel som på enkätfrågan: Hur stort inflytande tycker du att du har..... svarar att de har stora möjligheter att påverka. Värde 5 på en femgradig skala från 1=ingen påverkan till 5= stor påverkan).

Tabell 8.3 Andel som instämmer i följande påståenden efter studerande, arbetande respektive arbetslösa, 20–25 år, 2007. Procent

	Studerar	Arbetar	Arbetslös	Totalt
Socialbidrag och a-kassa skämmer bort ungdomar och får dem att inte vilja utbilda sig eller arbeta	33	37	23	34
Unga människor borde anstränga sig mer för att få ett jobb	44	54	28	48
Arbetslösa ska ha rätt att säga nej till jobb som de inte vill ha	49	48	70	51
Det ska vara obligatoriskt för unga som är arbetslösa att delta i jobbsökarprojekt eller utbildning	47	56	41	51

Källa: Ungdomsstyrelsen attitydundersökning 2007.

Kommentar: Andel som uppgivit värde 4 och 5 på en femgradig skala från 1= instämmer inte alls till 5= instämmer helt.

Referenser

- Angelin, A. & Salonen, T. (2000). *En på hundra – Utvecklingsgarantins tredje år*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Angelin, A. (2009). *Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Lund: Lund dissertations in social Work 38.
- Barnombudsmannen (2010). *I'm sorry – Röster från särskilda ungdomshem*. Barnombudsmannen.
- Biterman, D. & Franzén, E. (2008). Vem är fattig i Sverige idag? I H. Swärd, & M.-A. Egerö (Red.), *Villkorandets politik. Fattigdomens premisser och samhällets åtgärder – då och nu* (s. 243–253). Malmö: Égalité förlag.
- Ejrnaes, M. & Kristiansen, S. (2002). Perspektiv på sociala problem i USA och Skandinavien. I H. Swärd, & A. Meeuwisse (Red.), *Perspektiv på sociala problem* (s. 73–93). Stockholm: Natur och Kultur.
- Engelstad, F. (2006). *Vad är makt*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Honneth, A. (2003). *Erkännande – Praktisk- filosofiska studier*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Johansson, S. (1970). *Om levnadsnivåundersökningen. Utkast till Kapitel 1 och 2 i betänkande att avgivas av Låginkomstutredningen*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Korpi, W. (1971). *Fattigdom i välfärden. Om människor med socialhjälp*. Stockholm: Tidens förlag.
- Salonen, T. (2003). *Ungas ekonomi och etablering – En studie om förändrade villkor från 1970-talet till 2000-talets inledning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Socialstyrelsen 1994. *Social Rapport 1994*, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen 1997. *Social Rapport 1997*, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2010a). *Ekonomiskt bistånd – Årsstatistik 2009. Utbetalda belopp samt antal biståndsmottagare och antal biståndshushåll*. Socialstyrelsen: Stockholm.
- Socialstyrelsen (2010b). *Social Rapport 2010*. Socialstyrelsen: Stockholm.
- SOU 1994:73. Ungdomars välfärd och värderingar. Rapport till Barn – och ungdomsdelegationen och Generationsutredningen. Fritzes.
- SOU 2001:79. *Slutbetänkande från Valfärdsbokslut för 1990-talet*, Kommittén Valfärdsbokslut. Fritzes.
- SOU 2003:92, *Unga utanför*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Starrin, B., Forsberg, E., Rantakeisu, U. (1999). I arbetslöshetens spår – ekonomisk stress, skam och ohälsa. I A. Härenstam, U. Lundberg, E. Lindblad & B. Starrin (Red.), *I vanmaktens spår*. Borea.
- Starrin, B. (2001). Skammen, självet och den sociala underordningen. I G. Aronsson & J. C. Karlsson (Red.), *Tillitens ansikten* (s. 48–80). Lund: Studentlitteratur.
- Starrin, B. (2005). Psykisk ohälsa bland unga. I *De kallar oss unga, Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2003*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Trondman, M. (2008). *Att förstå utsatthet. En studie om utsatthetens villkor, erfaren utsatthet och fritid i ungas liv*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (1998a). *Ny tid – nya tankar? Ungdomars värderingar och framtidstro*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (1998b). *Vid sidan av*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Noter

Ungdomsstyrelsen (2003). *De kallar oss unga, Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2003*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2005). *Fokus 05 – en analys av ungas etablering och egen försörjning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2007). *Unga med attityd, Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009). *Ung idag. En beskrivning av ungdomars villkor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010). *Ung idag. En beskrivning av ungdomars villkor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

¹ Se avsnittet Den otillräckliga försörjningen.

² Beräkningar ur SCB:s databas LOUISE för samtliga födda 1973 (de som invandrat efter 7 års ålder ingår inte i beräkningarna).

³ I *Social rapport* 1994 och 1997 gjordes kartläggningar av vilka grupper som befann sig i marginella positioner i förhållande till samhällets olika försörjningssystem. Unga, utrikes födda och ensamstående föräldrar lyftes fram som svaga grupper (Socialstyrelsen 1994, 1997). I *Social rapport* 2010 kan vi läsa samma sak (Socialstyrelsen 2010b).

⁴ Det finns otaliga framställningar – både moderna och historiska om den skam som är förbunden med att vara fattig och ha låg status (Starrin, Forsberg & Rantakeisu 1999).

⁵ Cirka 90 procent av de unga har vid upprepade mätningar ända sedan början av 1990-talet svarat mycket viktigt på frågan om hur viktigt det är att ha ett arbete när man är 35 år. Denna nivå gäller oavsett om de unga studerar, arbetar eller är arbetslösa (SOU 1994:73, Ungdomsstyrelsen 1998a, 2003 och 2007). Även de unga utanför som intervjuades i *Fokus 05* svarar på samma sätt (Ungdomsstyrelsen 2005).

⁶ För information om hur svarsfördelningen ser ut för undersökningen i sin helhet se *Unga med attityd* (Ungdomsstyrelsen 2007).

KAPITEL 9

I den representativa demokratin

I Fokus 10 belyser vi ungas inflytande inom flera av livets sfärer. Detta kapitel handlar om inflytandet i den representativa demokratin. Med detta menar vi ungas inflytande i förhållande till politiken och offentligt beslutsfattande. I kapitlet tar vi upp ungas attityder till demokratin, upplevelsen av inflytande i den representativa demokratin, inflytande över den egna livssituationen samt känslan av delaktighet i samhället. I kapitlets andra del belyser vi utvecklingen av ungas representation på ett antal arenor.

Ungdomsstyrelsen genomförde under 2009 en enkätundersökning bland 16–25-åringar i hela Sverige, bland annat för att belysa unga i den representativa demokratin. Ungefär 3 000 unga besvarade enkäten. I detta kapitel varvar vi redovisningen av statistiska analyser baserade på enkätundersökningen med citat från några av de 42 intervjuer som vi har gjort med elever på gymnasieskolor i Göteborg, Stockholm, Malmö och Katrineholm.

I internationella jämförande undersökningar konstateras ofta att Sverige avviker från övriga länder när man mäter attityder och värderingar. Sverige är ett av de länder i världen där befolkningen uppvisar det största stödet för demokratin och även ett ovanligt stort engagemang i politik. Detta gäller i lika hög grad unga vuxna som äldre medborgare (Pettersson 2008, Ungdomsstyrelsen 2008).

Attityder till demokratin

Det finns många olika typer av attityder och värderingar som påverkar det demokratiska styrelseskicketets förutsättningar. Demokrati är i grund och botten ett system för gemensamt beslutsfattande över gemensamma frågor. Det är då givetvis gynnsamt om medborgarna uppvisar en vilja att vara med i beslutsfattandet, att hålla sig informerade om aktuella samhällsfrågor och en vilja att uttrycka sina åsikter och att lyssna på andras uppfattningar.

Ett demokratisk politiskt system

En av de frågor som de unga fick svara på i enkäten är vad de anser om det demokratiska styrelseskicket. Frågan löd: *Det finns olika system för att styra ett land. Vad anser du om att ha ett demokratisk politiskt system?* Svartalternativen var 1) mycket bra, 2) ganska bra, 3) ganska dåligt och 4) mycket dåligt.

Då varje annat styrelseskick än det demokratiska kan ses som ett kraftigt avsteg i förhållande till både grundlagen och till vad som har kallats samhällets gemensamma värdegrund (rskr 2009/10:106) kan man här förvänta sig att de allra flesta unga medborgarna ska hålla med om att det är mycket bra att ha ett demokratiskt politiskt system. Den grupp för vilket detta inte är självklart kan ses som ganska extrem, och av den anledningen är det viktigt att analysera denna närmare.

Av de unga svarar 63 procent att ett demokratisk politiskt system är ett *mycket* bra system för att styra ett land. Detta framstår som en oväntat låg nivå. Visserligen är det utöver detta 30 procent av de unga som svarar att demokrati är ett *ganska* bra politiskt system. Men som frågan är formulerad kan man undra vad som motiverar de unga att svara *ganska* bra istället för *mycket* bra. Den riktigt bekymmersamma gruppen är dock de dryga 6 procent som svarar att det är ett *ganska* eller *mycket* dåligt system.

Det finns ett flertal olika typer av bakomliggande faktorer som kan tänkas ha ett samband med hur unga värderar det demokratiska styrelseskicket. Många av de undersökta unga bor fortfarande hemma och förhållandena i den egna familjen och i hushållet är viktiga bakgrundsfaktorer. Familjens socioekonomiska situation, utifrån föräldrarnas utbildning och ekonomi, är faktorer som kan påverka attityder och värderingar hos unga. Kön, ålder och huruvida man är född och uppväxt i Sverige ingår också i analysen. Bosättningsort, sexuell läggning, funktionsnedsättning, hälsa och sociala relationer är ytterligare några faktorer som skulle kunna spela in. Sist i detta kapitel redovisar vi överskådliga tabeller som visar svarsfördelningen för var och en av de variabler vi undersöker (bilaga 9.1).

Eftersom det i denna typ av analyser ofta är så att många av variablerna har starka samband med varandra är det dock en osäker metod att endast undersöka variablernas betydelse var för sig. Om målet är att öka förståelsen för vilka faktorer som faktiskt påverkar den variabel man intresserar sig för är det nödvändigt att genomföra en multivariat analys där man tar hänsyn till flera faktorer samtidigt och kan skilja deras effekter från varandra. Det kan då ofta visa sig att det enkla sambandet mellan två variabler i själva verket beror på en tredje faktor som påverkar båda variablerna.

Analysen av ungas inställning till ett demokratisk styrelseskick sammanfattas i tabell 9.1 och det som beskrivs i tabellen är procentdifferenser, det vill säga hur de olika förklaringsfaktorerna påverkar sannolikheten för att en svarande ska tycka att ett demokratiskt system är ett dåligt system.¹ Om man exempelvis jämför personer med svensk bakgrund med personer som är utrikes födda, hur många procentenheter skiljer sig då sannolikheten att svara att ett demokratiskt system är ett dåligt styrelseskick?

Analysen av vilka bakomliggande faktorer som kan förklara en negativ inställning till det demokratiska styrelseskicket visar att det är *ganska* få faktorer som har en statistiskt säkerställd effekt. Ungas upplevda hälsa visar sig dock ha stor betydelse för svarsutfallet. Unga med god hälsa uppvisar en betydligt lägre sannolikhet att svara att ett demokratiskt system är ett dåligt styrelseskick än unga med dålig hälsa, skillnaden är över 20 procentenheter (tabell 9.1).

En annan viktig förklaring är föräldrarnas utbildning. Sannolikheten att en ung person inte stödjer det demokratiska styrelseskicket minskar relativt kraftigt, med ungefär 10 procentenheter, för unga vars föräldrar har en högre utbildning. Analysen visar också att sannolikheten för att unga kvinnor anser att ett demokratiskt system är ett dåligt sätt att styra ett land är ungefär 5 procentenheter lägre än för unga män. Det visar sig också att sannolikheten att tycka att demokrati är ett dåligt styrelseskick är större bland unga som bor utanför storstadsregionerna och allra störst i mindre städer och kommuner.

Även låg självkänsla visar sig ha betydelse. Med låg självkänsla avses här unga som uppger att de ofta oroar sig för att inte duga. Unga med låg självkänsla uppvisar, intressant nog, en lägre sannolikhet att svara att ett demokratiskt system är ett dåligt styrelseskick. Det visar sig också att

unga som är nöjda med sin situation på arbetet eller i skolan uppvisar en lägre sannolikhet att tycka att det är ett dåligt förslag med demokrati än unga som är mindre nöjda. Det visar sig här

inte finnas några statistiskt säkerställda skillnader mellan unga med utländsk bakgrund och unga med svensk bakgrund (tabell 9.1).

Tabell 9.1 Effekten av social bakgrund och egen levnadssituation på sannolikheten att svara att det är ett mycket eller ganska dåligt förslag att ha ett demokratiskt politiskt system. Sammanfattande tabell av logistisk multivariat analys, 16–25 år, 2009. Procentdifferenser

Variabel	Effekt av enskild variabel	Effekt av enskild variabel vid kontroll för övriga variabler
Bakgrund		
Kvinna	-4	-5 till -6
Ålder	Ej sig.	Ej sig.
Sexuell läggning	Ej sig.	Ej sig.
Utrikes född	Ej sig.	Ej sig.
Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	Ej sig.	Ej sig.
Bor i större stad *	+6	+5
Bor i mindre stad/kommun *	+9	+7 till +8
Förälder med högre utbildning	-12	-9 till -11
Förälder arbetslös el. sjukskriven	Ej sig.	Ej sig.
Egen levnadssituation		
Mottagit bidrag	Ej sig.	Ej sig.
Knapp ekonomi	Ej sig.	Ej sig.
Funktionsnedsättning	+8	Ej sig.
Hälsa	-24	-21 till -26
Låg självkänsla	Ej sig.	-4 till -6
Missnöjd med arbets-/skolsituation **	Ej sig.	Ej sig.
Nöjd med arbets-/skolsituation **	-9	-6
Missnöjd med kompisrelationer **	Ej sig.	Ej sig.
Nöjd med kompisrelationer **	Ej sig.	Ej sig.
Missnöjd med familjrelationer **	Ej sig.	Ej sig.
Nöjd med familjrelationer **	Ej sig.	Ej sig.

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Kommentar: Logistisk regressionsanalys. Redovisade värden utgör procentdifferenser vilket innebär den estimerade förändrade sannolikheten för att svara att det är ett mycket eller ganska dåligt förslag att ha ett demokratiskt politiskt system när respektive oberoende variabel förändras från sitt lägsta till sitt högsta värde. Ålder avser skillnaden mellan gruppen 16–19 år och gruppen 20–25 år. För variabelbeskrivning (se bilaga 9.2). Endast effekter signifikanta på minst 95 % säkerhetsnivå redovisas som signifikanta. Referenskategori: * = storstad, ** = Varken nöjd eller missnöjd.

Inställning till en stark ledare

Drygt hälften av världens stater räknas idag som demokratier och den återstående hälften styrs mer eller mindre despotiskt. Det talas idag även ofta om halvdemokratier, länder som formellt sett är

demokratier, men där något parti eller annan gruppering i praktiken har total kontroll över händelseutvecklingen. Ur detta perspektiv är det intressant att undersöka ungas stöd för principen om folksuveränitet. Står de fast vid principen att all

Tabell 9.2 Effekten av social bakgrund och egen levnadssituation på sannolikheten att anse att det är ett bra eller ganska bra förslag att ett land styrs av en stark ledare som inte behöver bekymra sig om riksdag och politiska val. Sammanfattande tabell av logistisk multivariat analys, 16–25 år. 2009. Procentdifferenser

Variabel	Effekt av enskild variabel	Effekt av enskild variabel vid kontroll för övriga variabler
Bakgrund		
Kvinna	-6,1	-5 till -7
Ålder	-7,7	-8 till -9
Sexuell läggning	Ej sig.	Ej sig.
Utrikes född	+14,7	+12 till +14
Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	+8,7	+7 till +9
Bor i större stad *	+6,0	+4 till +6
Bor i mindre stad/kommun *	+7,0	+5 till +6
Förälder med högre utbildning	-12,2	-10
Förälder arbetslös el. sjukskriven	+4,6	Ej sig.
Egen levnadssituation		
Mottagit bidrag	+8,4	+7
Knapp ekonomi	Ej sig.	Ej sig.
Funktionsnedsättning	Ej sig.	Ej sig.
Hälsa	Ej sig.	Ej sig.
Låg självkänsla	Ej sig.	Ej sig.
Missnöjd med arbets-/skolsituation **	-7,1	-5
Nöjd med arbets-/skolsituation **	-6,3	-4
Missnöjd med kompisrelationer **	Ej sig.	Ej sig.
Nöjd med kompisrelationer **	Ej sig.	Ej sig.
Missnöjd med familjerelationer **	Ej sig.	Ej sig.
Nöjd med familjerelationer **	Ej sig.	Ej sig.

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Kommentar: Logistisk regressionsanalys. Redovisade värden utgör procentdifferenser vilket innebär den estimerade förändrade sannolikheten för att svara att det är ett mycket eller ganska bra förslag att ha ett politiskt system med en stark ledare som inte behöver bekymra sig om riksdag och politiska val när respektive oberoende variabel förändras från sitt lägsta till sitt högsta värde. Ålder avser skillnaden mellan gruppen 16–19 år och gruppen 20–25 år. För variabelbeskrivning (se bilaga 9.2). Endast effekter signifikanta på minst 95 % säkerhetsnivå redovisas som signifikanta.

*Referenskategori: * = storstad, ** = Varken nöjd eller missnöjd.*

makt ska utgå från folket eller finns det eventuellt stöd för tanken att överlåta makt till starka ledare? Vi har här konkretiserat frågan om stödet för demokratin genom följande fråga: *Det finns olika system för att styra ett land. Vad anser du om förslaget att ha en stark ledare som inte behöver bekymra sig om riksdag och politiska val?* De fyra svarsalternativen är även här: 1) mycket bra, 2) ganska bra, 3) ganska dåligt och 4) mycket dåligt. Resultatet visar att 24,6 procent av de unga tycker att förslaget med en stark ledare, med svag demokratisk förankring hos folket, är ett mycket eller ganska bra förslag (se bilaga 9.1).

En sammanfattning av en multivariat analys där vi tar hänsyn till många faktorer på samma gång redovisas i tabell 9.2. Resultatet visar att det är fler av bakgrundsfaktorerna som har betydelse för hur man ställer sig till förslaget om en stark ledare än till demokratin i sig.

Den enskilda faktor i modellen som i högst grad bidrar till att vara positiv till en stark ledare är att vara utrikes född vilket ökar sannolikheten med mellan 12 och 15 procentenheter. Kvinnor har en mindre sannolikhet att vara för ett system med en stark ledare. Att ha föräldrar med en högre utbildning minskar också kraftigt sannolikheten att vara positivt inställd till en stark ledare. Unga i åldern 20–25 år har en lägre sannolikhet att tycka att det är ett bra förslag med en stark ledare än unga i åldern 16–19 år (tabell 9.2).

Analysen visar också att unga som är bosatta utanför storstadsregionerna och i synnerhet i mindre städer och kommuner har en högre sannolikhet att vara positiv till en stark ledare. Unga som själva fått bidrag, i form av försörjningsstöd, aktivitetsersättning eller arbetslöshetsersättning, under de senaste 12 månaderna har en högre sannolikhet att vara positiva till en stark ledare. Ett sista och något svårtolkat resultat är att såväl unga som är nöjda med sin situation i skolan eller på arbetet som unga som inte är nöjda med sin

situation uppvisar en lägre sannolikhet att vara positivt inställda till förslaget om en stark ledare. Detta innebär att den grupp som har en större sannolikhet att vara positiv till en stark ledare är de unga som varken säger sig vara särskilt nöjda eller missnöjda med sin situation i skolan och på arbetet (tabell 9.2).

Förtroende för demokratin

För att undersöka ungas förtroende för demokratin har vi utgått från en enkätfråga om hur stort förtroende unga känner för riksdagen och regeringen. Frågan ställdes i Ungdomsstyrelsen attityd- och värderingsstudie 2007, vilket är en annan enkätundersökning än Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009 som använts hittills. Detta innebär att vi här har tillgång till en något annan och mer begränsad uppsättning jämförelsekategorier än i tidigare analyser.

Förtroendet för riksdagen och regeringen har undersökts med frågan: *Hur stort förtroende känner du för riksdagen och regeringen?* och svarsalternativen utgörs av en femgradig skala från (1) *mycket litet förtroende* till (5) *mycket stort förtroende*.

Av 16–25-åringarna svarar 17 procent att de har mycket eller ganska stort förtroende (svarsalternativ 4–5) och 44 procent att de har litet eller mycket litet förtroende (svarsalternativ 1–2). Förtroendet för demokratins viktigaste institutioner, riksdag och regering, framstår i det stora hela som oroväckande lågt. En jämförelse visar att förtroendet för riksdagen och regeringen är något större i åldersgruppen 35–74 år där andelen som har ett ganska eller mycket stort förtroende uppgår till 24 procent. I samma frågebatteri som frågan om riksdagen och regeringen ingick flera samhällsinstitutioner. Om man jämför förtroendet för dessa så hamnar förtroendet för riksdag och regering ganska långt ner i en rangordning efter förtroende. Lägre förtroende än riksdagen och reger-

ingen hos unga hade endast massmedierna, EU och facket. Störst förtroende bland de unga hade sjukvården, polisen och FN.²

Vilka faktorer är det då som har betydelse för om en ung människa ska ha förtroende för demokratis institutioner? Analysen som sammanfattas i tabell 9.3 visar att vilken typ av hem man är uppväxt i har betydelse. Unga vars föräldrar har en högre utbildning och vars föräldrar är tjänstemän eller högre tjänstemän har i högre grad förtroende för demokratis institutioner än unga vars föräldrar saknar högre utbildning och har arbetaryrken.

Det går också att se en tendens till att unga som är födda utanför Sverige i högre grad har förtroende för riksdag och regering. En annan tendens är att unga som bor i mindre städer och kommuner i lägre grad har förtroende för riksdag och regering än unga i storstadsregioner och större städer. Unga som studerar har i genomsnitt ett större förtroende för riksdag och regering än unga som arbetar. Unga som är arbetslösa har i genomsnitt ett lägre förtroende än unga som arbetar. Mellan unga som studerar och unga som är arbetslösa skiljer nära 15 procentenheter i förtroende för riksdag och regering.

Tabell 9.3 Effekten av social bakgrund och egen levnadssituation på förtroende för riksdagen och regeringen. Sammanfattande tabell av multivariat analys, 16–25 år, 2009. Procentdifferenser

Variabel	Effekt av enskild variabel	Effekt av enskild variabel vid kontroll för övriga variabler
Bakgrund		
Kvinna	Ej Sig.	Ej Sig.
Förälder med högre utbildning	+9	+5
Ålder	Ej Sig.	Ej Sig.
Uppväxt i arbetarhem *	-8	-5
Uppväxt i högre tjänstemannahem *	+4	Ej Sig.
Utrikes född **	+5	Ej Sig.
Född i Sverige med utrikes födda föräldrar **	Ej Sig.	Ej Sig.
Egen levnadssituation		
Bor i större stad ***	Ej Sig.	Ej Sig.
Bor i mindre stad/kommun ***	-5	Ej Sig.
Studerar ****	+8	+7
Arbetslös ****	-7	-7

Källa: Ungdomsstyrelsens attitydundersökning 2007.

Kommentar: Regressionsanalys (OLS) Ostandardiserade koefficienter. Effekter kan tolkas som antal procentenheters genomsnittlig förändring av förtroende för riksdag och regering när respektive förklaringsvariabel förändras från sitt lägsta till sitt högsta värde. Effekter har avrundats till hela procentandelar. Ålder avser skillnaden mellan gruppen 16–19 år och gruppen 20–25 år. Endast effekter signifikanta på minst 95 % säkerhetsnivå redovisas som signifikanta.

*Referenskategori: * = tjänsteman, ** = svensk bakgrund, *** = storstad, **** = arbetar på heltid eller deltid. Familjehemmets sociala klass avser den högsta nivån hos förälder/föräldrar enligt standarden för socioekonomisk indelning (SEI) och grundar sig på registeruppgifter från SCB.*

Unga om valet och demokratin

Att fylla 18 år och få möjlighet att rösta upplevs som ett stort och viktigt steg av de elever vi har intervjuat. Myndighetsåldern och möjligheten att rösta för första gången kan beskrivas som en politisk initiationsrit. Vi besökte fem skolor i Göteborg, Stockholm respektive Katrineholm under våren 2010 samt två skolor i Malmö precis efter valet 2010. Röstning känns som en självklarhet för de flesta vi har träffat och de få individer som inte var säkra på att de skulle rösta var oroliga över att de skulle rösta "fel" på grund av att de inte kände sig tillräckligt pålästa.

Observera att namnen som anges under citaten är inte elevernas riktiga!

"Jag längtar inte efter att få rösta. Jag kommer att få göra det nu, för jag har fyllt 18. Jag har inte bestämt vad jag ska rösta på, herregud, det ska bli så jobbigt, men det är klart att jag ska rösta. Nu i sommar ska jag verkligen ta reda på vad de står för och allting, sen får jag se vad det blir. Just nu vet jag inte alls. Jag vet vilka partier jag inte lutar åt i alla fall, så jag har uteslutit några. Det gör ändå skillnad, vilka partier som sitter i riksdagen, det tycker jag. För mitt liv är nog kommunen viktigare än vilka som sitter i riksdagen antar jag. Jag är inte så politiskt insatt."

(Josefin, 18 år, Duveholmsskolan i Katrineholm)

De som har fyllt 18 år och haft möjlighet att rösta i riksdagsvalet uttryckte i intervjuerna en stark motivation att läsa på om de olika politiska partierna och de som är 17 år tyckte ofta att det nästan kändes skönt att få några extra år på sig innan de behöver ta ställning på riktigt. Många har haft ett skolval på sin skola.

"Jag ville påverka och visa mitt missnöje i skolvalet, för det känns som att man inte kommer nån vart med att rösta på nån av de stora. Jag känner att det är bara en massa skitsnack. De säger bara det de tror att vi vill höra, det är samma skit, en procent hit, höja skatten dit, det är löjligt tycker jag. Jag ville röra om i grytan"
(Claudia, 17 år, Borgarskolan i Malmö)

"Jag fyller 18 i december så jag får inte välja i år. Jag känner inte att jag är så insatt, så... jag känner att om man ska rösta måste man vara insatt, så jag vet inte om jag hade röstat ändå. Men om jag hade varit myndig hade jag nog lagt ner lite jobb på det."

(Anton, 17 år, Donnergymnasiet i Göteborg)

"Jag fyller 18 i oktober så jag missar valet. Hade jag kunnat så hade jag röstat, men jag skulle inte säga att jag är politiskt engagerad. Jag är inte så politisk av mig, men det kommer väl med tiden kanske. Jag skulle egentligen vilja vara mer politiskt aktiv, jag tycker egentligen att det är väldigt intressant, men jag ska inte rösta i år så jag känner inte den pressen att sätta mig in i politiken."

(Louise, 17 år, Norra Real i Stockholm)

”Jag har fyllt 18 år. Det känns bra att vara myndig, jag håller på att ta körkort nu. Jag är lite politiskt insatt, jag lyssnar väldigt mycket, men vi får se, jag har inte bestämt mig än. Jag kommer att fördjupa mig lite sen när valkampanjerna börjar. Nere på torget i Katrineholm brukar partierna komma ut och ha väljarbås där man kan få information, så dit ska jag sen. Men just nu är jag likgiltig, jag är inte så insatt. Men jag kommer att rösta.”

(Filip, 18 år, Duveholmsskolan i Katrineholm)

”Jag tycker att det ska bli svårt att rösta. Jag bor i Askim och det är väldigt, väldigt blått, alltså höger, medan Angeredsgymnasiet är väldigt vänster. Så jag har influenser från båda sidor och jag tycker att båda sidor har väldigt mycket rätt och väldigt mycket fel, så jag tycker att det är skitsvårt. Jag har gjort rätt många test, på Aftonbladet kan man göra test, men jag får olika varje gång så det är skitjobbigt. Så jag vet inte ens om jag kommer rösta för jag kan inte bestämma mig. Men det är ju ett tag kvar att tänka på det så.”

(Daniel, 18 år, Angeredsgymnasiet i Göteborg)

”Det ska bli väldigt roligt att få rösta för första gången. Det har jag sett fram emot väldigt länge, att få göra sin röst hörd. Det ska också bli kul att få delta i valkampanjen, jag har fått jobb från partiet att vara i valstugor och så. I augusti börjar jag med det. Under sommaren ska jobba som diskare nära vårt sommarställe.”

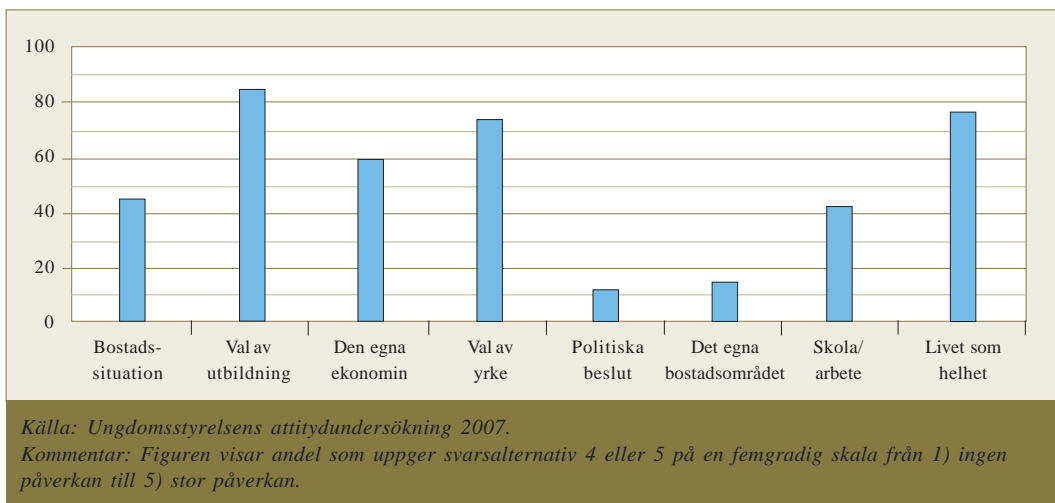
(Björn, 18 år, Norra Real i Stockholm)

”Nu i höst blir det mitt första val i Sverige. Det känns jättebra att få rösta som alla andra svenskar, eftersom att när man blir svensk medborgare efter fem år så får man också rösta. Mina föräldrar ska också rösta.”

(Shervar, 22 år, Ross Tensta gymnasium i Stockholm)

Inflytande i den representativa demokratin

Portalparagrafen i den svenska regeringsformen slår fast att all offentlig makt i Sverige utgår från folket. Vad detta innebär konkret formuleras inom demokratipolitiken och mer specifikt för unga även i ungdomspolitiken. Inom demokratipolitiken är ett av huvudmålen att uppnå en levande demokrati där möjligheterna till inflytande förstärks. Detta konkretiseras som att makten ska utgå från medborgarna och att varje individ ska ha möjlighet att påverka de beslut som rör den egna vardagen (prop 2010/11:1). Inom ungdomspolitiken är ett av de centrala målen att alla ungdomar ska ha verklig tillgång till inflytande. Med detta avses att unga ska samma möjligheter som andra att delta aktivt i den demokratiska processen och att påverka förhållanden i såväl den personliga sfären som i samhället i stort (rskr 2009/10:53).

Figur 9.1 Andel som uppger att de har stort eller ganska stort inflytande över följande områden i livet, 16–25 år, 2007. Procent.

I detta avsnitt undersöks i vilken utsträckning unga idag har inflytande i den representativa demokratin. Vi inleder med att undersöka hur unga ser på möjligheterna att påverka politiken i stort. En illustration av detta ges i figur 9.1. Diagrammet utgår från en enkätfråga där unga fått frågan om hur stort inflytande de tycker att de har över politiska beslut samt sju andra viktiga områden i livet.

Det framgår tydligt att av de åtta områdena så är politiska beslut det som unga i minst utsträckning upplever sig ha inflytande över. Endast 13 procent av de unga uppger att de har stort eller ganska stort inflytande över politiska beslut. Detta kan jämföras med det upplevda inflytandet över val av utbildning, yrke och över livet som helhet där mer än 70 procent av de unga anser att de har stort eller ganska stort inflytande. Vid sidan av politiken upplever unga sig också ha mycket litet inflytande över sitt eget bostadsom-

råde. Inflytande över den egna skolan eller arbetet samt över den egna bostadssituationen hamnar i en mellannivå där något över 40 procent upplever sig ha stort eller ganska stort inflytande.

Frågan är då om det går att urskilja några faktorer på individnivå som har särskild betydelse för att unga ska uppleva att de kan påverka politiska beslut. Det kan först konstateras att de variabler vi har tillgång till och som i huvudsak tar fasta på de ungas sociala bakgrund och aktuella livssituation inte i någon större utsträckning lyckas fånga in vad som avgör om unga upplever sig ha inflytande eller inte.³ Ändå går det att dra några slutsatser. Unga som är arbetslösa upplever i betydligt mindre utsträckning att de har inflytande över politiskt beslutsfattande. Unga uppväxta i tjänstemannahem upplever i högre grad att de kan påverka än unga som är uppväxta i arbetarhem. Unga med utländsk bakgrund och i synnerhet unga som är födda i Sverige med utrikes födda

föräldrar svarar i högre grad att de har inflytande över politiska beslut (tabell 9.4).

Frågan om hur stort inflytande unga tycker att de har över politiska beslut är dock ganska abstrakt. Det är oklart vilka politiska beslut som avses och på vilken politisk nivå? Något kritiskt skulle man kunna tänka att så som frågan är ställd är det högst rimligt att de allra flesta unga svarar att de har tämligen lite inflytande över politiska beslut. Därför kompletterar vi analysen med en mer konkret fråga. I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009 ställdes följande fråga: *Hur stor möjlighet tycker du att du själv har att föra fram åsikter till dem som bestämmer i kommunen?*

Svarsalternativen sträckte sig från (1) inga eller mycket små möjligheter till (4) mycket stora möjligheter. Därutöver fanns även möjlighet för de svarande att ange alternativet *vet inte*.

I bilaga 9.1 redovisas hur svaren fördelar sig mellan de olika redovisningsgrupper som vi har tillgång till i ungdomsenkäten. Vi väljer denna gång att inte redovisa någon multivariat analys eftersom förekomsten av svarsalternativet *vet inte* gör det vanskligt att tolka resultatet. Vi har dock signifikantestast skillnaderna mellan olika grupper av unga och redovisar här de grupper som uppvisar statistiskt säkerställda skillnader.⁴

Tabell 9.4 Effekten av social bakgrund och egen levnadssituation på de upplevda möjligheterna att påverka politiska beslut. Sammanfattande tabell av multivariat analys, 16–25 år, 2007. Procentdifferenser

Variabel	Effekt av enskild variabel	Effekt av enskild variabel vid kontroll för övriga variabler
Bakgrund		
Kvinna	Ej Sig.	Ej Sig.
Ålder	Ej Sig.	Ej Sig.
Förälder med högre utbildning	+4	Ej Sig.
Uppväxt i arbetarhem *	-3	Ej Sig.
Uppväxt i högre tjänstemannahem *	+3	+3
Utrikes född **	Ej Sig.	+6
Född i Sverige med utrikes födda föräldrar **	+7	+8
Egen levnadssituation		
Bor i större stad ***	Ej Sig.	Ej Sig.
Bor i mindre stad/kommun ***	Ej Sig.	Ej Sig.
Studerar ****	Ej Sig.	Ej Sig.
Arbetslös ****	-8	-7

Källa: Ungdomsstyrelsens attitydundersökning 2007.

Kommentar: Kommentar: Regressionsanalys (OLS) Ostandardiserade koefficienter. Effekter kan tolkas som antal procentenheters genomsnittlig förändring av de upplevda möjligheterna att påverka politiska beslut när respektive förklaringsvariabel förändras från sitt lägsta till sitt högsta värde. Effekter har avrundats till hela procentandelar. Endast effekter signifikanta på minst 95%-säkerhetsnivå redovisas som signifikanta.

Referenskategori: * = tjänsteman, ** = svensk bakgrund, *** = storstad, **** = arbetar på heltid eller deltid. Familjehemmets sociala klass avser den högsta nivån hos förälder/föräldrar enligt standarden för socioekonomisk indelning (SEI) och grundar sig på registeruppgifter från SCB.

Det visar sig för det första att det finns en positiv koppling mellan att ha högutbildade föräldrar och att tro på sina möjligheter att föra fram sina åsikter. Unga som har minst en förälder som är arbetslös eller sjukskriven tror mindre på sina möjligheter att föra fram åsikter. Även unga som har haft svårt att klara sina ekonomiska utgifter tror i lägre grad på sina möjligheter. Unga med upplevd dålig hälsa respektive dålig självkänsla tror i mindre utsträckning på sina möjligheter att föra fram åsikter. Unga med annan sexuell läggning än heterosexuell tror i högre grad på sina möjligheter än heterosexuella. Till sist visar det sig även att unga som är missnöjda med livet när det gäller situationen i skolan eller på arbetet i lägre grad tror sig om att kunna nå fram med sina åsikter än unga som är mer nöjda med sin situation (bilaga 9.1).

Unga om att påverka i samhället

En av de frågor vi ställde till de gymnasieelever vi intervjuade var hur de skulle bära sig åt för att påverka om det fanns en fråga de verkligen brann för. Vi kan i vårt intervjumaterial se tydliga skillnader mellan några av de skolor vi besökte både när det gäller politiskt självförtroende och när det gäller kunskap. I Donnergymnasiet (Göteborg) och Norra Latin (Stockholm) förmedlade många av eleverna ett starkt politiskt självförtroende och ansåg sig veta hur man gör och vem man ska vända sig till om man vill påverka. Flera av dem vi har intervjuat i dessa två skolor är också medlemmar i ungdomspolitiska förbund. I Tenstlagymnasiet, Angereds gymnasium och Duvholmsskolan i Katrineholm förmedlade de flesta att de är intresserade av politik och samhällsfrågor, men de anser sig inte ha tillräckliga kunskaper eller tid för att ta steget fullt ut till ett politiskt engagemang.

På ett övergripande plan är en av slutsatserna av intervjustudien att vi sett mycket stora skillna-

der i tillgång till politiska resurser bland de unga vi träffat. Skalan sträcker sig från elever som varken kände eller visste om någon som är politiskt engagerad eller föreningsaktiv till unga som redan under flera år varit aktiva i politiska ungdomsförbund eller andra organisationer. Flera unga nämnde också att det handlar om att prioritera den tid man har. Eleverna menade att skolan kommer i första hand och att de tror att de kommer att ha mer tid till engagemang då de klarat av gymnasietiden.

”Om jag skulle påverka i samhället så känner jag att skolan kanske inte skulle vara första steget, då skulle jag hellre gå med i MUF. Jag tror att man har störst påverkan på såna ställen. Sen kan man inspirera andra på skolan. Om jag brinner får något så har jag energin att vara engagerad, och så känner jag att jag skulle kunna få min röst igenom, det får man förr eller senare om man har energin och engagemanget och lägger ner tid på det.”

(Anna 17 år, Donnergymnasiet i Göteborg)

”Det effektivaste sättet att påverka beror väl på vilka frågor det handlar om. Jag tycker att om det är en fråga som har med skolan att göra är det lättast att prata om det på skolan, med lärare och elever. Man ska påverka det man kan där man kan. Om man tycker något om staden kan man ju skriva en insändare eller vad som helst, man kan alltid prata med folk och försöka påverka på den nivån man är på just då.”

(Delfina 18 år, Angereds gymnasiet i Göteborg)

”Det finns ju möjligheter för mig att påverka, och jag behöver ju dessa verktyg. Jag kan ju inte bara påverka hur som helst, utan jag tror själv att jag måste gå med i ett ungdomsförbund för att bli hörd, för att få mina åsikter att komma fram. Sen finns det andra vägar som andra människor tar.”

(Ali, 18 år, Pauligymnasiet i Malmö)

”Det är ju väldigt olika i olika ämnen, men det finns nog alltid någonstans att vända sig till. Vårt samhälle är ju uppbyggt så att människan ska kunna det, vi lever ju i ett demokratiskt land så vi borde ju ha rätten att säga vad vi tycker. Så då ska det ju finnas en väg att göra det och då är det bara att hitta den.”

(Lukas 17 år, Donnergymnasiet i Göteborg)

”Jag ska gå med i Greenpeace. Jag har alltid tyckt att det var ganska häftigt sådär, jag tycker att det är mer de konkreta handlingarna, just att man gör något, det är det jag vill vara med på. Jag kommer vilja vara med och göra saker när jag går med. Jag vet inte varför jag har tagit det här beslutet, jag har alltid varit lite inne på det och sen så måste man vara 18 år och jag är det nu.”

(Anna, 18 år, Donnergymnasiet i Göteborg)

”Jag tror att jag har möjlighet att påverka om det är något jag vill ändra på i samhället, men det är nog svårt, om man är en person som inte har så stort inflytande. Jag tror att det är enklare att påverka om man är många ... Annars så kan man ju jobba sig upp i politiken, fast det tar ju längre tid.”

(Anna-Märta 18 år, Duveholmskolan i Katrineholm)

Viljan att vara med

Tilltron till de egna möjligheterna att föra fram åsikter till dem som bestämmer kan ses som en viktig indikator på klimatet i en kommun och på ungas bedömning av sina egna resurser. En annan viktig fråga är i vilken utsträckning unga vill vara med och påverka. I ungdomsenkäten ställdes följande fråga: *Vill du vara med och påverka i frågor som rör den kommun där du bor?* Svarsalternativen utgjordes endast av ja eller nej.

Resultatet visar att 39 procent av alla unga svarar att de vill vara med och påverka och 61 procent att de inte vill vara med. I tabell 9.5 sammanfattas resultatet av en multivariat analys av vilka bakgrundsfaktorer som påverkar sannolikheten för att unga ska vilja vara med och påverka i kommunen.

Resultatet visar att unga vars föräldrar har en högre utbildning i större utsträckning svarar att de vill vara med och påverka. Analysen visar också att unga med funktionsnedsättning är en grupp som i högre grad än andra skulle vilja vara med och påverka. Även unga som fått bidrag i form av försörjningsstöd, aktivitetsersättning eller arbetslöshetsersättning under de senaste 12 månaderna uppvisar en högre sannolikhet att vilja påverka, detta kan tolkas som att dessa ungas livssituation skapar ett behov av att vilja påverka.

Tabell 9.5 Effekten av social bakgrund och egen levnadssituation på sannolikheten att vilja vara med och påverka i frågor som rör den egna kommunen. Sammanfattande tabell av logistisk multivariat analys, 16-25 år, 2009. Procentdifferenser

Variabel	Effekt av enskild variabel	Effekt av enskild variabel vid kontroll för övriga variabler
Bakgrund		
Kvinna	Ej Sig.	Ej Sig.
Ålder	Ej Sig.	Ej Sig.
Sexuell läggning	Ej Sig.	Ej Sig.
Utrikes född	Ej Sig.	Ej Sig.
Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	Ej Sig.	Ej Sig.
Bor i större stad *	Ej Sig.	Ej Sig.
Bor i mindre stad/kommun *	Ej Sig.	Ej Sig.
Förälder med högre utbildning	+9,2	+9,8
Förälder arbetslös el. sjukskriven	Ej Sig.	Ej Sig.
Egen levnadssituation		
Mottagit bidrag	+4,8	+6,1
Knapp ekonomi	Ej Sig.	Ej Sig.
Funktionsnedsättning	+5,6	Ej Sig.
Hälsa	Ej Sig.	+7,9
Låg självkänsla	+4,1	Ej Sig.
Missnöjd med arbets-/skolsituation **	Ej Sig.	Ej Sig.
Nöjd med arbets-/skolsituation **	Ej Sig.	Ej Sig.
Missnöjd med kompisrelationer **	Ej Sig.	Ej Sig.
Nöjd med kompisrelationer **	Ej Sig.	Ej Sig.
Missnöjd med familjerelationer **	Ej Sig.	Ej Sig.
Nöjd med familjerelationer **	Ej Sig.	Ej Sig.

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Kommentar: Logistisk regressionsanalys. Redovisade värden utgör procentdifferenser vilket innebär den estimerade förändrade sannolikheten för att svara att man vill vara med och påverka i den egna kommunen när respektive oberoende variabel förändras från sitt lägsta till sitt högsta värde. Ålder avser skillnaden mellan gruppen 16–19 år och gruppen 20–25 år. För variabelbeskrivning (se bilaga 9.2). Endast effekter signifikanta på minst 95 % säkerhetsnivå redovisas som signifikanta.

Referenskategori: * = storstad, ** = Varken nöjd eller missnöjd.

Sannolikheten för att vilja vara med och påverka ökar också bland unga med upplevd bra hälsa och i viss mån också bland unga med dålig självkänsla, vilket kan tolkas som att de med upplevd dålig självkänsla känner ett behov av eller önskar om att komma till tals (tabell 9.5).

Möjlighet att påverka den egna livssituationen

En övergripande fråga som sammanfattar upplevelsen av inflytande på alla livets arenor är i vilken utsträckning man anser att man kan påverka sin egen livssituation. För att undersöka detta har vi utgått från en enkätfråga i Ungdomsstyrelsen ungdomsenkät 2009 där unga i åldern 16–25 år fått ta ställning till påståendet: *”Jag upplever att jag har goda möjligheter att påverka min egen livssituation”*. Svarsalternativen utgörs av en femgradig skala från (1) *instämmer inte alls* till (5) *instämmer helt*.

Resultaten visar att 78 procent av de unga helt eller delvis instämmer med att de har goda möjligheter att påverka sin egen livssituation. Samtidigt är det endast 5 procent som inte alls eller i låg grad instämmer i påståendet. De allra flesta upplever alltså goda möjligheter att påverka sitt liv, men frågan är om det går att finna förklaringar till varför vissa unga inte anser sig kunna påverka sitt eget liv?

Det visar sig vara en rad olika typer av faktorer som påverkar ungas upplevelse av att kunna påverka sin egen livssituation. Detta är kanske inte så konstigt då livssituationen är ett väldigt vitt begrepp och kan tänkas föra de svarandes tankar till en rad olika områden och arenor. På ett övergripande plan kan sägas att det är ungas aktuella levnadssituation som i högre grad än mer bakomliggande faktorer påverkar hur unga upplever sin situation.⁵ Den ekonomiska situationen i form av att ha fått bidrag eller ha svårigheter att klara sin ekonomi har en tydlig negativ påverkan. Den faktor som har den allra starkaste effekten på upplevelsen av att kunna påverka sitt eget liv är dock hälsan. Skillnaden i upplevt inflytande mellan dem som svarar att de har en mycket dålig hälsa och

de som har en mycket bra hälsa uppgår i genomsnitt till mellan 20 och 30 procentenheter. En annan faktor som tydligt påverkar inflytandet över det egna livet är graden av självkänsla. Vi har mätt självkänsla som hur ofta man oroar sig för att inte duga. I genomsnitt upplever unga som svarar att de ofta oroar sig för att inte duga 5–10 procentenheter lägre grad av inflytande över sitt eget liv. En annan faktor av stor betydelse är hur nöjd man är med sin arbets- eller skolsituation. Här visar det sig att unga som är mycket nöjda med sin situation i genomsnitt upplever 14–15 procentenheter högre grad av inflytande över sitt eget liv än unga som är mycket missnöjda med sin arbets- eller skolsituation. Det visar sig också att unga som är nöjda med sina kompisrelationer respektive med sina familjerelationer i högre grad upplever inflytande över sin livssituation än andra unga.

Att ha en annan sexuell läggning än heterosexuell visar sig bidra till en negativ bedömning av möjligheterna till inflytande. Här visar det sig intressant nog vara så att denna negativa effekt i mycket hög grad kanaliseras genom en dålig hälsa. Med andra ord tenderar unga med annan sexuell läggning att må sämre och det tycks i sin tur påverka deras bedömning av möjligheterna att påverka sitt eget liv.⁶

Det visar sig också att kön, ålder och att vara utrikes född har betydelse för inflytandet över sitt eget liv. De unga kvinnorna upplever i genomsnitt en något större möjlighet att påverka sitt liv än de unga männen. Unga i åldern 20–25 år upplever i genomsnitt något större möjligheter än 16–19-åringar och unga som är födda utanför Sverige upplever i genomsnitt tydligt lägre grad av möjligheter att påverka sitt eget liv. Unga vars föräldrar har en högre utbildningsnivå upplever i något större utsträckning möjligheter att påverka sitt eget liv (tabell 9.6).

Unga som i enkäten uppgett att de har en funktionsnedsättning upplever i genomsnitt lägre grad av inflytande över sitt eget liv. Analysen visar dock att unga med funktionsnedsättning i större

utsträckning upplever sig ha sämre hälsa och att det är detta som i sin tur leder till en i genomsnitt lägre bedömning av de egna möjligheterna att påverka.

Tabell 9.6 Effekten av social bakgrund och egen levnadssituation på de upplevda möjligheterna att påverka sin egen livssituation, 16–25 år, 2009. Sammanfattande tabell för multivariat analys. Procentdifferenser

Variabel	Effekt av enskild variabel	Effekt av enskild variabel vid kontroll för övriga variabler
Bakgrund		
Kvinna	Ej sig.	+2 till +4
Ålder	+2	+3 till +4
Sexuell läggning	-6	-5
Utrikes född	-3	-3 till -4
Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	Ej sig.	Ej sig.
Bor i större stad *	-2	-1 till -3
Bor i mindre stad/kommun *	Ej sig.	Ej sig.
Förälder med högre utbildning	+3	+1 till +3
Förälder arbetslös el. sjukskriven	-3	Ej sig.
Egen levnadssituation		
Mottagit bidrag	-9	-3 till -6
Knapp ekonomi	-6	-2 till -3
Funktionsnedsättning	-6	Ej sig.
God hälsa	+34	+22 till +30
Låg självkänsla	-11	-5 till -7
Missnöjd med arbets-/skolsituation **	-10	-8
Nöjd med arbets-/skolsituation **	+10	+7
Missnöjd med kompisrelationer **	-5	Ej sig.
Nöjd med kompisrelationer **	+10	+5
Missnöjd med familjerelationer **	Ej sig.	+5
Nöjd med familjerelationer **	+12	+4

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Kommentar: Regressionsanalys (OLS) Ostandardiserade koefficienter. Effekter kan tolkas som antal procentenheters genomsnittlig förändring för i hur hög grad man instämmer i påståendet: Jag upplever att jag har goda möjligheter att påverka min egen livssituation när förklaringsvariabeln förändras från sitt lägsta till sitt högsta värde. Effekter har avrundats till hela procentandelar. Ålder avser skillnaden mellan gruppen 16–19 år och gruppen 20–25 år. Endast effekter signifikanta på minst 95 % säkerhetsnivå redovisas som signifikanta. För variabelbeskrivning (se bilaga 9.2).

Referenskategori: * = storstad, ** = Varken nöjd eller missnöjd.

Unga om att påverka den egna livssituationen

De flesta av de unga som vi intervjuat i samband med *Fokus 10* nämner hur viktigt det är med relationerna hemma och vad man fått med sig i bagaget hemifrån – om man under sin uppväxt har blivit lyssnad till och haft medinflytande hemma. Flera av våra intervjupersoner vittnar om livliga diskussioner hemma runt köksbordet och de flesta anser att de har blivit tillfrågade och haft medbestämmande i viktiga beslut. Det finns dock också undantag. Vi har träffat unga, i första hand tjejer med utländsk bakgrund, som berättade att de är för kontrollerade hemma och därför inte har det inflytande över sitt liv som de skulle önska.

Delfina gick vid intervjutillfället på Angereds-gymnasiet, en skola med en majoritet elever med utländsk bakgrund och låg medianpoäng för intagning till samhällsvetenskapsprogrammet. Hon hade tidigare gått på Donnergymnasiet i Göteborg, en skola med en majoritet elever med svensk bakgrund och mycket hög medianpoäng för intagning. Delfina valde att byta skola delvis på grund av att hennes föräldrar inte hade råd att betala för de dyra fritidsaktiviteter efter skolan som Donner eleverna ägnade sig åt. Delfina kände sig utanför och bytte därför skola. Hon berättade att hennes föräldrar inte begränsade hennes handlingsutrymme under Donnerperioden, men att de har blivit påverkade av andra föräldrar som har sina barn i Angered på ett enligt Delfina negativt sätt.

”Mina föräldrar gav mig mer frihet på Donner som är en svenskdominerad skola, men när jag började på Angereds-gymnasiet så blev de påverkade så min mamma blev verkligen orolig och överbeskyddande så hon har kommit och hämtat mig från skolan och skjutsat mig till skolan och jag får inte gå ut längre. Jag vet inte vad de är rädda för men eftersom de vet att mina kompisar inte får gå ut så får inte jag heller göra det. Föräldrarna påverkar inte varandra på ett bra sätt, de skaffar ju en gemenskap som de behöver men på barnens bekostnad. Vissa har det strängare och man blir såklart påverkad av det. Jag vet inte, föräldrarna tycker att det är bra för då har man någon som kan diska åt en, tvätta bilen och städa huset, men det är inte roligt för de föder ju barn, inte slavar. Det förväntas rätt mycket från mig hemma, och det värsta är att de förväntar sig båda det och bra betyg och att man ska vara jättesnäll och rolig hela tiden. Jag förstår inte hur de kan ändras så mycket när de träffar andra föräldrar och pratar om hur de ska vara mot sina barn.”

(Delfina, 18 år, Angereds-gymnasiet i Göteborg)

Emina går på Borgarskolan som är ett gymnasium med höga intagningspoäng i Malmö. Även hon vittnade om höga krav och begränsad frihet hemifrån:

”Det är en massa småsaker som hade varit lättare om man hade flyttat hemifrån, saker som vissa tider man ska passa, och man ska göra detta och så vill mamma att man ska passa lillebror fast man vill ha kul med kompisarna. Då känner man bara att hade man bott själv så hade man kunnat få bestämma de sakerna själv. Inga stora grejer egentligen, men småsaker som ändå gör vardagen till det den är.”

(Emina 18 år, Borgarskolan i Malmö)

”Jag gillar inte att killar säger att tjejer inte får göra saker, men att killar kan göra vad som helst. Om en tjej gör något fel så dömer de direkt utan att tänka på vad som kan ligga bakom det. Det är lite så här bland invandrarkillarna, araber, turkar, de tycker samma. Även om de har bott här i tio år tycker de samma. De kan inte ändra sig, de går efter kulturen, föräldrarnas åsikter. Det är väl det med könen som jag skulle vilja förändra. Det är väldigt stor skillnad mellan någon som har rest och gått på universitet och de som inte har det. De som har sett världen, som är medvetna om hur det funkar, de tycker mer som jag. Så det är viktigt att alla utbildar sig.”

(Turkan, 19 år, Angeredsgymnasiet i Göteborg)

Alma från Norra Real förmedlade en bild av att det är främst några tjejer som tar plats i hennes klass och detta inte belönas av lärarna:

”När det gäller genusperspektiv så tar inte killarna i min klass så mycket plats. Det är typ jag och två andra tjejer som verkligen tar plats och får mycket kritik för det. Det tycker jag är jobbigt, för det är alltid de som vågar ställa sig upp och göra något som får kritik och bli tillsagda att sätta sig ner och inte göra någonting.”

(Alma 17 år, Norra Real i Stockholm)

Känsla av delaktighet i det svenska samhället

Regeringens skrivelse *Dialog om samhällets värdegrund* slår fast att social sammanhållning är en viktig del av det demokratiska samhället. I den vision om ett samhälle med social sammanhållning som presenteras lyfts vikten av att människor känner tillhörighet till och delaktighet i samhället (rskr. 2009/10:106). Huruvida medborgarna känner sig delaktiga i det svenska samhället är också en fråga som ofta diskuteras i samband med integrationspolitiken. I synnerhet gäller det då huruvida personer som är födda utrikes och personer med en annan kulturell och etnisk bakgrund upplever sig som mindre delaktiga i det svenska samhället än personer med svensk bakgrund. Känslan av att vara mindre delaktig i det svenska samhället kan dock även uppstå av andra skäl än av att vara utrikes född eller att ha utländsk bakgrund. Även i denna analys använder vi samma breda uppsättning faktorer som i föregående avsnitt för att försöka urskilja faktorer av särskild betydelse.

Precis som i föregående avsnitt redovisas resultatet dels i en beskrivande tabell i form av procentandelar (se bilaga 9.1). Utöver detta har en multivariat analys utförts för att kunna isolera effekter av enskilda variabler. Resultaten av denna analys redovisas i en sammanfattande tabell (tabell 9.7).

Det övergripande resultatet av denna fråga framstår som oroväckande. Endast 36 procent av de unga instämmer helt eller delvis i påståendet att de känner sig delaktiga i det svenska samhället och 24 procent instämmer inte alls eller endast i låg grad. En relativt stor andel, 40 procent, anger mittenalternativet som innebär att de varken instämmer eller inte instämmer.

Den stora andel som varken instämmer eller inte instämmer kan vara ett tecken på att frågan upplevs som svår att svara på för de unga. Inte desto mindre framträder intressanta resultat som vi vill lyfta fram. Något förvånande går det inte att se några statistiskt säkerställda skillnader mellan unga med svensk bakgrund och unga som är utrikes födda eller vars föräldrar invandrat till Sverige. Däremot går det att urskilja en säkerställd skillnad mellan unga kvinnor och unga män där de unga kvinnorna i högre grad känner sig delaktiga i det svenska samhället. Analysen visar att kvinnor i genomsnitt upplever 4–7 procentenheter högre grad av delaktighet med det svenska samhället än unga män. Även ålder spelar roll då unga i åldern 20–25 år i genomsnitt upplever ungefär 5 procentenheter högre grad av delaktighet än unga i åldern 16–19 år.

Resultaten visar också att unga bosatta i storstadsregionerna i genomsnitt upplever större delaktighet än unga bosatta i såväl större städer som i mindre städer och kommuner. Det visar sig också att unga vars förälder eller föräldrar har högre utbildning i genomsnitt känner en större delaktighet än unga med föräldrar som har lägre utbildning.

Om man ser till de ungas egen levnadssituation visar det sig precis som för möjligheterna att påverka sitt eget liv att unga med dålig hälsa i betydligt lägre grad upplever delaktighet än unga med god hälsa. Hälsa framstår som den enskilda faktor med starkast effekt på delaktigheten av de som ingått i analysen. Även unga med låg självkänsla upplever delaktighet i lägre grad. Unga som har svårt att klara sin ekonomi och som lever under knappa förhållanden känner i mindre utsträckning delaktighet än unga som inte har sådana problem. Det visar sig också att unga som är nöjda med sin situation på arbetet eller i skolan i högre

grad upplever sig som delaktiga än andra unga och att unga som är nöjda med sina familjerelationer i högre grad känner sig delaktiga än unga som är mindre nöjda. Unga som är missnöjda med sina kamratrelationer känner sig också i mindre utsträckning delaktiga än unga som är mer nöjda.

Unga som uppger att de har en funktionsnedsättning har i genomsnitt en lägre känsla av delaktighet – ungefär 6 procentenheter. En fördjupad analys visar dock att många med en funktionsnedsättning skattar sin hälsa som dålig och att det är detta som sin tur påverkar graden av upplevd delaktighet. En intressant fråga är dock i vilken utsträckning det är frågan om psykisk ohälsa och vilken utsträckning det är frågan om andra typer av problem som ger upphov till den i genomsnitt lägre känsla av delaktighet. För att undersöka detta har vi konstruerat ett index som mäter förekomsten av upplevda stressrelaterade symptom i form av huvudvärk, magont och sömnsvårigheter hos svarspersonerna (se bilaga 9.2). I analysen visar det sig att en stor del av ohälsan tycks ta sig uttryck i stressrelaterade symptom.⁷

Delaktighet bland unga i socialt utsatta förorter

En fråga som ofta diskuteras är hur situationen ser ut för unga i storstädernas socialt utsatta bostadsområden. Särskilt när det gäller känslan av delaktighet i det svenska samhället skulle man kunna förmoda att denna är lägre bland unga i denna typ av bostadsområden. Ungdomsstyrelsen har parallellt med den rikrepresentativa enkätundersökningen genomfört en motsvarande undersökning bland unga i ett urval av Sveriges mest socialt utsatta urbana bostadsområden: Husby i Stockholm, Rosengård i Malmö, Hjällbo i Göteborg och Araby i Växjö. Dessa områden har studerats även i *Fokus 08 – En analys av ungas utanförskap* (Ungdomsstyrelsen 2008).

En enkel jämförelse mellan 16–25-åringar i riket som helhet och i de socialt utsatta områdena visar att andelen som helt eller delvis instämmer i påståendet att de känner sig delaktiga i det svenska samhället är 36 procent i riket och 45 procent i de utsatta bostadsområdena. Det är alltså fler unga i socialt utsatta områdena som svarar att de känner sig delaktiga i det svenska samhället.

För att verifiera detta resultat har vi genomfört en multivariat analys där vi isolerar effekten av att bo i ett socialt utsatt bostadsområde från en rad faktorer som kön, ålder, arbetslöshet, bidragsmottagande, utbildningsnivå samt huruvida man är utrikes född eller har utrikes födda föräldrar (tabell 9.7).⁸ Resultatet visar att även när vi tar hänsyn till dessa bakgrundsfaktorer kvarstår en skillnad som innebär att unga i socialt utsatta bostadsområden känner sig något mer delaktiga i det svenska samhället än unga i riket i stort. Detta resultat är intressant samtidigt som det är svårtolkat. En ytterligare faktor som ökar osäkerheten i resultaten är det stora svarsbortfallet som gör att resultaten möjligtvis inte är fullt representativa. Då det framstår som kontraintuitivt krävs fler studier innan slutsatserna kan anses säkerställda.

Tabell 9.7 Effekten av social bakgrund och egen levnadssituation på känslan av delaktighet i det svenska samhället. Sammanfattande tabell av multivariat analys, 16–25 år, 2009. Procentdifferenser

Variabel	Effekt av enskild variabel	Effekt av enskild variabel vid kontroll för övriga variabler
Bakgrund		
Kvinna	+4	+4 till +7
Ålder	+4	+4 till +6
Sexuell läggning	Ej sig.	Ej sig.
Utrikes född	Ej sig.	Ej sig.
Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	Ej sig.	Ej sig.
Bor i större stad *	-3 till -4	-3 till -4
Bor i mindre stad/kommun *	-4	-2 till -4
Förälder med högre utbildning	+4	+3 till +4
Förälder arbetslös el. sjukskriven	Ej sig.	Ej sig.
Egen levnadssituation		
Mottagit bidrag	-7	-3 till -5
Knapp ekonomi	-5	-3 till -4
Funktionsnedsättning	-6	Ej sig.
God hälsa	+29	+22 till +27
Låg självkänsla	-7	-3 till -5
Missnöjd med arbets-/skolsituation **	-4	Ej sig.
Nöjd med arbets-/skolsituation **	+9	+5
Missnöjd med kompisrelationer **	-7	-5
Nöjd med kompisrelationer **	Ej sig.	Ej sig.
Missnöjd med familjerelationer **	Ej sig.	Ej sig.
Nöjd med familjerelationer **	+8	Ej sig.

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Kommentar: Regressionsanalys (OLS) Ostandardiserade koefficienter. Effekter kan tolkas som antal procentenheters genomsnittlig förändring för i hur hög grad man instämmer i påståendet: Jag känner mig delaktig i det svenska samhället när förklaringsvariabeln förändras från sitt lägsta till sitt högsta värde. Effekter har avrundats till hela procentandelar. Endast effekter signifikanta på minst 95 % säkerhetsnivå redovisas som signifikanta. Ålder avser skillnaden mellan gruppen 16–19 år och gruppen 20–25 år. För variabelbeskrivning (se bilaga 9.2).

Referenskategori: * = storstad, ** = Varken nöjd eller missnöjd.

Unga om känslan av delaktighet i det svenska samhället

Unga som bor i Tensta, Rosengård och Angered lyfter bostadsortens betydelse för möjligheter till inflytande och några pratade mycket om att de vill vidga sin umgängeskrets och om en önskan att ha "riktiga svenska vänner". Att kunna vara och verka i sin egen omgivning är även betydande för att kunna känna delaktighet i det större samhället.

"Jag har inga etniska svenska kompisar. Jag är inte så ofta utanför Tensta. Ska jag handla något åker jag bara till stan en stund, sen åker jag till Kista, Vällingby eller Hässelby. Så jag har inte svenska vänner. Det skulle vara roligt att lära känna hur de är, så jag skulle vilja ha det."

(Sarah 18 år, Ross Tensta gymnasium i Stockholm)

"Jag är inte med i någon förening eller något sånt, fast jag har tänkt litet på att gå med i nåt politiskt, men det har inte varit så lätt. Jag har inte fått så mycket info. För att vara helt ärlig, så kan jag nog inte göra någonting. Jag önskar ju att det fanns metoder att göra något, men det finns inte så mycket, det är svårt som ung i Malmö, speciellt för att jag bor i Rosengård också."

(Samir 18 år, Borgarskolan i Malmö)

"Jag tror det har att göra med att när man växer upp, om föräldrarna är politiskt intresserade tror jag att barnen får ganska samma syn, man växer upp med den här synen på politik. Så jag har väl också gjort det ... Vi diskuterar samhällsfrågor hela tiden hemma – sån där debatt som man har i tv, det har vi hemma hela tiden! Min bror (16 år) är också jätteintresserad, han kan mer än vad jag kan nästan."

(Marie, 18 år, Pauligymnasiet i Malmö)

Avslutande diskussion

Detta avsnitt har handlat om relationen mellan unga och den representativa demokratin. Vi har undersökt i vilken utsträckning unga stödjer det demokratiska systemet, hur unga ser på sina möjligheter att nå fram med sina synpunkter och påverka beslutsfattande, i vilken utsträckning unga vill vara med och påverka. Vi har också studerat hur unga ser på sina möjligheter att påverka sin egen livssituation och hur delaktiga de känner sig i det svenska samhället. Ett särskilt fokus har legat på skillnaderna mellan grupper av unga och vilka faktorer som har betydelse för de olika attityder och upplevelser vi studerat.

Social bakgrund

Ungas bakgrund i form av föräldrarnas utbildning och socioekonomiska status har betydelse för alla de demokratirelaterade attityder och upplevelser vi studerat. Unga vars föräldrar har en högre utbildning och vars föräldrar är verksamma i akademikeryrken visar i större utsträckning stöd och förtroende för demokratin, tror sig i högre grad kunna påverka politiska beslut och har i större utsträckning vilja att vara med och påverka. Unga vars föräldrar har en högre utbildning tror sig också i högre grad om att kunna påverka sin egen livssituation och känner sig mer delaktiga i det svenska samhället.

Hälsa

Ungas hälsa visar sig ha betydelse för flera av de demokratirelaterade attityderna och upplevelserna. I flera fall är hälsa den enskilda faktor som starkast tycks påverka ungas svar. Unga med dålig hälsa visar i genomsnitt ett svagare stöd för demokratin som begrepp. Denna grupp tror också i lägre grad på sina möjligheter att föra fram åsikter till dem som bestämmer och har i genomsnitt mindre vilja att vara med och påverka i sin egen

kommun. Allra störst betydelse har ungas hälsa för upplevelsen av att kunna påverka sin egen livssituation och för känslan av delaktighet i samhället.

Funktionsnedsättning

Unga med en funktionsnedsättning svarar i högre grad att de vill vara med och påverka i den egna kommunen. De visar sig samtidigt i genomsnitt uppleva sämre möjligheter att påverka sin egen livssituation och känner sig i mindre utsträckning delaktiga i det svenska samhället. Unga med funktionsnedsättning svarar i något högre grad att det är ett dåligt förslag med ett demokratisk politiskt system, samtidigt är de i genomsnitt inte mer positiva än andra unga till ett politiskt system med en stark ledare som inte behöver belymra sig om riksdag och politiska val.

Boenderegion

Bland unga som är bosatta utanför storstadsregionerna är det större andelar som anser att det är ett dåligt förslag att ha ett demokratisk politiskt system och att det är ett bra förslag att ha ett system med en stark ledare som inte behöver bry sig om riksdag och politiska val. Tendensen är starkare i mindre städer och kommuner. Unga bosatta utanför storstadsregionerna känner sig också i mindre utsträckning delaktiga i det svenska samhället.

Försörjning

Unga som fått arbetslöshetsersättning, ekonomiskt bistånd eller aktivitetsersättning och unga som i övrigt lever under ekonomiskt knappa omständigheter upplever i genomsnitt sämre möjligheter än andra att påverka sin egen livssituation och känner sig i mindre utsträckning delaktiga i det svenska samhället. Unga som fått bidrag anser även i högre grad att ett politiskt system med

en stark ledare är ett bra förslag. Unga som fått bidrag är intressant nog en grupp som i högre grad än andra uttrycker en vilja att vara med och påverka beslut i den egna kommunen. Arbetslösa unga uppvisar i lägre grad förtroende för riksdag och regering och upplever i mindre utsträckning möjligheter att påverka politiska beslut.

Självkänsla

Unga med låg självkänsla, i betydelsen att ofta oroa sig för att inte duga, tror i mindre utsträckning på sina egna möjligheter att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer i kommunen. Denna grupp upplever också i mindre utsträckning möjligheter att påverka sin livssituation och känner sig i lägre grad delaktiga i samhället. Unga med låg självkänsla vill dock i högre grad vara med och påverka beslut i den egna kommunen och det visar sig också att denna grupp i större utsträckning tycker att det är ett bra förslag med ett demokratisk politiskt system.

Unga vill vara med och påverka

De allra flesta unga, 78 procent, upplever att de kan påverka sin egen livssituation. Detta är ett positivt resultat även om man aldrig får glömma de 5 procent som upplever att de har ett begränsat inflytande. Upplevelsen av att ha inflytande över politiken och offentligt beslutsfattande är betydligt mindre. Endast 13 procent av de unga tror att de kan påverka politiska beslut och 15 procent anser att de har goda eller ganska goda möjligheter att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer i kommunen. Viljan att vara med och påverka är dock större, 39 procent av de unga svarar att de vill vara med och påverka i den egna kommunen. Även om det är långt ifrån alla unga som vill vara med så finns här stora möjligheter, särskilt för Sveriges kommuner. En stor grupp unga vill vara med och påverka. Vi vet också att

det politiska intresset bland unga snarare ökar än minskar, vilket beskrivs i kapitel 10. Av de analyser vi gjort här framgår det att viljan att vara med och påverka och förtroendet för demokratin är lika stor bland unga med utländsk bakgrund som bland unga med svensk bakgrund. Resultat som går i samma riktning redovisas i kapitel 12. Även bland unga med utländsk bakgrund finns en stor potential som innebär en utmaning för samhället när det gäller att fånga upp dessa ungas intresse och engagemang.

Ungas representation

I detta avsnitt granskar vi närmare hur väl representerade unga är i olika beslutsfattande församlingar. Vi analyserar först ungas representation i riksdagen, landstingsfullmäktige och kommunfullmäktige. Sedan studerar vi statliga styrelser och kommittéer och avslutningsvis granskar vi åldersfördelningen bland de politiskt sakkunniga inom regeringskansliet.

I det svenska politiska systemet finns inga regler som anger att de folkvalda ska vara ett socialt representativt urval av befolkningen. Det svenska styrelseskicket är i högre grad utformat för att uppnå en god representation av medborgarnas åsikter än en proportionell representation av sociala grupper (Westerståhl 1985). Det är inte heller självklart att politiska representanter som tillhör en viss social grupp, exempelvis unga, är bättre företrädare för ungdomsgruppens åsikter i stort än vad andra politiska representanter skulle vara (Wohlgemuth 2006).

Det finns dock ett antal argument för att det är viktigt att samhällets olika sociala grupper är någorlunda jämlikt företrädna i de beslutfattande församlingarna. I diskussionen om kvinnors representation har framför allt tre argument framförts, nämligen resursargumentet, intresseargumentet och rättviseargumentet. Om man översätter dessa argument till att gälla ungdomsgruppen så säger resursargumentet att unga är en resurs då de har andra erfarenheter och egenskaper än andra åldersgrupper, och deras medverkan skulle därför förbättra beslutsfattandet. Intresseargumentet menar att unga har andra intressen än andra åldersgrupper och att dessa intressen inte till-

godoses om inte unga får delta i beslutsprocessen. Rättviseargumentet går ut på att det helt enkelt är orättvist om unga inte får delta. Andra argument utöver dessa tre som förekommer i den vetenskapliga diskussionen är till exempel att möjligheten att påverka de folkvalda ökar om väljaren och den folkvalda har liknande bakgrund och erfarenheter. Det finns dessutom ett argument som hävdar att social representativitet är viktig då den ger legitimitet åt det demokratiska systemet. Till detta kan läggas att olika samhällsgruppers representation på beslutsfattande poster i samhällslivet kan anses ha en viktig symbolisk betydelse och ge signaler som i förlängningen kan påverka till exempel ungas känsla av delaktighet i samhället och vilja till engagemang (Phillips 2000, SCB 2008, Wängnerud 2009).

I detta avsnitt om nominerade och valda i allmänna val redovisas ungas representation huvudsakligen utifrån gruppen 18–25 år.⁹ *Valda ledamöter* definieras här som de som har blivit invalda som ordinarie ledamöter till riksdagen, landstingsfullmäktige eller kommunfullmäktige.¹⁰ *Kandidater eller nominerade* är de som har kandidaterat på valsedlar i de val som studeras. Ett annat vanligt begrepp i undersökningar av social representativitet är förtroendevalda. Detta är dock en bredare grupp än de valda ledamöter som studeras här. Med *förtroendevalda* avses oftast såväl ordinarie ledamöter som ersättare i fullmäktige, nämnder och fullmäktigeberedningar samt revisorer (jfr SCB 2008). Det finns knappt fyra gånger fler förtroendevalda enligt den nämnda definitionen i kommunerna än vad det finns valda ledamöter.¹¹

Selektionsprocessen

I vilken utsträckning unga nomineras till och väljs in i förtroendevalda församlingar kan ses som tecken på dels hur villiga unga är att ta del av de inflytandemöjligheter som en sådan plats innebär, dels i vilken utsträckning vuxenvärlden är villig att släppa ifrån sig inflytande och makt till unga. Vägen från att vara en ”vanlig” medborgare till att bli en folkvald representant kan sägas gå från partiengagemang via nominering till att slutligen väljas i allmänna val.

Engagemang i politiska partier

Det partipolitiska engagemanget bland unga i Sverige är lågt och unga är kraftigt underrepresenterade inom partiväsendet. Med deltagande i partipolitiska organisationer menas att personen är medlem och aktiv i ett politiskt parti, politiskt ungdomsförbund eller kvinnoförbund. Statistik från perioden 1980/1981 till 2000/2001 visar en minskning av medlemmar i politiska partier för

samtliga åldersgrupper. Den största minskningen kunde ses hos killar i åldern 16–25 år där parti-medlemskapen minskade med nästan tre fjärdedelar.

Ett minskat partimedlemskap leder till ett minskat rekryteringsunderlag till riksdag, kommuner och landsting. På grund av byte av undersökningsmetod hos Statistiska centralbyrån är det svårt att jämföra exakta siffror över den senaste tiden, men 3,5 procent av unga i åldern 16–24 år uppgav att de var medlemmar i en partipolitisk organisation 2008/2009. Detta kan jämföras med andelen i åldersgruppen 35–74 år där 5,5 procent uppgav att de var medlemmar i en partipolitisk organisation (SCB, Undersökningar av levnadsförhållanden). Både unga och äldre med utländsk bakgrund är medlemmar i lägre grad än de med svensk bakgrund (tabell 9.8).

Även andelen unga som uppger att de är *aktiva* i en partipolitisk organisation är låg. Med att vara aktiv menas enligt SCB:s intervjuguide:

Tabell 9.8 Andel som är medlem i partipolitisk organisation efter ålder, kön, bakgrund och region, 2008–2009. Procent

	16–19 år	20–25 år	16–25 år		Samtliga	35–74 år	16–74 år
			Killar	Tjejer			
Bakgrund							
Svensk	4,5	3,1	4,9	2,7	3,8	6,1	5,3
Utländsk	2,3	2,0	2,7	1,4	2,1	2,8	2,7
Region							
Storstadsområden	3,0	2,8	3,2	2,6	2,9	3,8	3,5
Större städer	5,2	3,4	5,6	3,0	4,3	5,9	5,2
Övriga	4,1	2,3	4,9	1,6	3,3	7,1	6,0
Samtliga	4,2	2,9	4,5	2,5	3,5	5,5	4,8

Källa: SCB, Undersökningar av levnadsförhållanden (ULF).

Tabell 9.9 Andel som är aktiva i partipolitisk organisation efter ålder, kön, bakgrund och region, 2008–2009. Procent

	16–19 år	20–25 år	16–25 år		Samtliga	35–74 år	16–74 år
			Killar	Tjejer			
Bakgrund							
Svensk	1,1	0,8	1,3	0,6	0,9	1,7	1,4
Utländsk	0,8	0,0	0,6	0,0	0,3	1,1	1,1
Region							
Storstadsområden	1,0	0,7	1,1	0,5	0,9	1,2	1,1
Större städer	0,8	0,5	0,9	0,5	0,7	1,5	1,2
Övriga	1,4	0,6	1,7	0,4	1,1	2,1	1,9
Samtliga	1,1	0,6	1,2	0,5	0,8	1,6	1,3

Källa: SCB, Undersökningar av levnadsförhållanden (ULF).

”alla typer av aktiviteter som sker inom partiets ramar, till exempel att ha förtroendeuppdrag i kommun/landsting, hjälpa till att anordna möten, helt ideellt arbete, sälja märken, skramla med bössor, sticka vantar – det vill säga allt som kan dyka upp som partiet engagerar sig i.”

Sammanlagt 0,8 procent av unga i åldern 16–25 år uppgav att de var aktiva i en partipolitisk organisation 2008/2009. Andelen aktiva var något högre bland killar än bland tjejer. Även bland 35–74-åringar var andelen låg, endast 1,6 procent uppgav att de var aktiva i en partipolitisk organisation (tabell 9.9).

Unga i riksdag, landsting och kommuner

I valet 2010 valdes totalt 569 unika personer som ledamöter i åldern 18–25 år till riksdag, landstings- och kommunfullmäktige. De utgör 4 procent av de totalt 14 170 personer som blev invalda som ordinarie ledamot på någon av de politiska nivåerna.¹²

Totalt nominerades 3 069 unika personer i åldern 18–25 år till riksdag, landstings- och kommunfullmäktige, i vissa fall nominerades en person samtidigt i flera val. De unga utgjorde 5,6 procent av samtliga som nominerats till minst en av de politiska nivåerna (totalt 54 781). Tabell 9.10 redovisar antal nominerade och antal valda i åldern 18–25 år efter valet 2010.¹³

Åldersgruppen 18–25 år utgör cirka 13,3 procent av befolkningen som uppnått rösträttsålder¹⁴ men deras representation når inte upp till denna nivå vare sig bland nominerade eller valda. Störst andel unga kandidater finner vi 2010 bland kandidaterna till riksdagen, där 8,1 procent av kandidaterna var i åldern 18–25 år. Bland de nominerade till landstings- och kommunfullmäktige är 5,5 pro-

cent unga. Störst andel invalda i åldern 18–25 år finns bland ledamöterna till kommunfullmäktige, 4,1 procent, följt av riksdagsledamöter, 2,9 procent och ledamöter till landstingsfullmäktige, 2,8 procent (tabell 9.11).

Antalet unga som ställer upp som representanter i allmänna val kan inte bara ses som uttryck för att unga önskar ta del av de möjligheter till inflytande och makt som det kan innebära. Det är också ett tecken på om vuxenvärlden är villig att ge ifrån sig makt till unga. Det handlar både om ungas vil-

lighet att arbeta partipolitiskt, partiernas vilja att placera unga på valbara platser på valseدلarna, och i och med personvalet, väljarnas benägenhet att lägga sin personröst på en ung kvinna eller en ung man.

Genom att jämföra andelen unga kandidater med andelen unga som väljs in som ledamöter kan vi något tydligare studera dessa faktorer var för sig. Som framgår av tabell 9.11 är andelen unga bland de nominerade genomgående större än andelen valda. Det går att föreställa sig en kedja av kri-

Tabell 9.10 Antal nominerade och valda till riksdag, landstings- och kommunfullmäktige efter kön, 18–25 år, 2010

	Riksdag		Landstingsfullmäktige		Kommunfullmäktige	
	Nominerade	Valda	Nominerade	Valda	Nominerade	Valda
Kvinnor	217	3	276	18	1 259	265
Män	241	7	384	29	1 542	272
Totalt	458	10	660	47	2 801	537

Källa: Valmyndighetens råtabeller för valseدلar och kandidater respektive valda ledamöter.

Kommentar: Uppgifterna gällande nominerade avser kandidater som anmälts till valmyndigheten inför valet 2010. Uppgifter avseende valda avser ordinarie ledamöter i riksdag, landstings- respektive kommunfullmäktige i november 2010.

Tabell 9.11 Antal och andel av samtliga nominerade respektive valda till riksdag, landstings- och kommunfullmäktige, 18–25 år, 2010. Procent

	Riksdag		Landstingsfullmäktige		Kommunfullmäktige	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
Nominerade	458	8,1	660	5,5	2 801	5,5
Valda	10	2,9	47	2,8	537	4,1

Källa: Valmyndighetens råtabeller för valseدلar och kandidater respektive valda ledamöter

Kommentar: Uppgifterna gällande nominerade avser kandidater som anmälts till valmyndigheten inför valet 2010. Uppgifter avseende valda avser ordinarie ledamöter i riksdag, landstings- respektive kommunfullmäktige i november 2010.

tiska punkter från att bli nominerad av ett parti, till att hamna på valbar plats på en partilista och vidare till själva valet och genomslaget hos väljarna. Redan i det första steget av kedjan framgår att unga är underrepresenterade bland dem som nomineras av partierna. Om ungas andel av den rösträttsberättigade delen av befolkningen idag är 13 procent så utgör unga 5–8 procent av de nominerade. I samband med utformningen av partiernas listor och i själva valet sker ytterligare en utgallring där unga i större utsträckning hamnar på en icke valbar plats. Andelen unga som till sist blir invalda i en politisk församling uppgår till 3–4 procent, beroende på vilken nivå som avses.

Det är kanske inte särskilt förvånande att den största utgallringen av unga kandidater sker i processerna i och kring riksdagsvalet, där den största skillnaden mellan nominerade och slutligt valda kan iakttas. Av alla personer som kandiderade till någon politisk nivå i valet 2010 var 5,6 procent unga, medan de utgjorde 4 procent av de som slutligen blev valda. Bäst gick det för de unga kandidaterna i kommunalvalen, där andelen nominerade (5,5 procent) och andelen valda (4,1 procent) ligger rätt så nära varandra. I riksdagsvalet var andelen unga av de nominerade 8,1 procent men endast 2,9 procent bland de valda. I landstingsvalet var andelen unga av de nominerade 5,5 procent och 2,8 procent bland de valda.

Även om unga tenderar att hamna långt ner på partiernas valsedlar har väljarna en möjlighet att påverka deras möjligheter att bli valda genom att använda möjligheten till personval. Väljarna kan alltså kryssa en ung kandidat som står en bit ned på valsedeln. Detta har dock inte gjorts i någon större utsträckning: 15,9 procent av alla unga ledamöter i riksdag, landstings- och kommunfullmäktige 2010 är personvalda (94 ledamöter, varav

35 unga kvinnor och 59 unga män). Av alla invalda ledamöter oavsett ålder är 21,3 procent personvalda.¹⁵ Ungas underrepresentation i partipolitiken kan alltså bero på ungas vilja att engagera sig i partipolitik, om partiernas inre processer inklusive nomineringsförfarande och om väljarnas val när de röstar. Sannolikt spelar alla faktorer in i olika utsträckning i olika partier och valkretsar och olika för olika individer.

Hur jämställd är ungas representation?

De unga männen var fler än de unga kvinnorna, bland såväl nominerade som valda till riksdag, landstings- och kommunfullmäktige vid 2010 års val. Det mönstret är en upprepning från tidigare val. Totalt, på alla politiska nivåer, kandiderade 3 069 unika personer i åldern 18–25 år i de allmänna valen 2010. Av dessa var 1 382 kvinnor och 1 687 män. Bland de unga valda är totalt 279 kvinnor och 290 män. Detta innebär att 55 procent av kandidaterna och 51 procent av de valda var män. En könsfördelning på mellan 40 och 60 procent brukar räknas som acceptabel ut jämställdhetssynpunkt vilket innebär att situationen överlag kan betraktas som relativt jämställd. Dessa andelar gäller dock det sammantagna antalet kandidater och valda på alla politiska nivåer.

Av tabell 9.12 framgår dock att det finns skillnader mellan de politiska nivåerna. Bland de unga kandidaterna är könsfördelningen alltså jämnast bland riksdagskandidaterna, där kvinnorna är 47,4 procent följt av kandidaterna till kommunfullmäktige där kvinnorna är 44,9 procent. Bland de unga är männen mest överrepresenterade bland kandidaterna till landstingsfullmäktige, där kvinnorna utgör 41,8 procent av de unga kandidaterna. Könsfördelningen bland kandidaterna till riksdag och

Tabell 9.12 Jämställdhet bland kandidater och invalda ledamöter till riksdag, landstings- och kommunfullmäktige efter kön, 18–25 år, 2010. Procent

		Kandidater		Invalda ledamöter	
		Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Riksdag	18–25	47,4	52,6	30,0	70,0
	Samtliga	44,2	55,8	45,3	54,7
Landsting	18–25	41,8	58,2	38,3	61,7
	Samtliga	45,0	55,0	47,2	52,8
Kommun	18–25	44,9	55,1	49,3	50,7
	Samtliga	42,0	58,0	42,9	57,1
Totalt	18–25	45,0	55,0	49,0	51,0
	Samtliga	42,3	57,7	43,5	56,5

Källa: Valmyndighetens råtabeller för kandidater respektive valda ledamöter.

Kommentar: Uppgifterna gällande nominerade avser kandidater som anmälts till valmyndigheten inför valet 2010. Uppgifter avseende valda avser ordinarie ledamöter i riksdag, landstings- respektive kommunfullmäktige i november 2010.

kommunfullmäktige är jämnare bland unga än bland hela gruppen kandidater oavsett ålder, men könsfördelningen bland unga kandidater till landstingsfullmäktige är mindre jämställd än den är bland alla kandidater.

Om man istället ser till de valda är kvinnor under-representerade i riksdag, landsting och kommuner, men representationen totalt är ändå mer jämställd bland yngre politiker än bland äldre. Detta mönster har tidigare noterats av Statistiska centralbyrån (SCB 2008) och det kvarstår även efter valet 2010. I kommunfullmäktige är kvinnors representation uppe i 49,3 procent av de unga ledamöterna medan kvinnors representation i samtliga åldrar uppgår till 42,9 procent. I kommunfullmäktige är unga män och unga kvinnor alltså nära nog jämställt representerade. I landstingsfull-

mäktige och riksdag är jämställdheten dock tydligt sämre bland unga än bland samtliga ledamöter. Det ska dock understrykas att riksdags- och landstingsledamöterna i åldern 18–25 år endast är sammanlagt 57 personer, varav 10 är valda till riksdagen.

Utveckling över tid

I det följande redovisas utvecklingen för unga i åldern 18–24 år över tid. Här inkluderas alltså inte 25-åringar, till skillnad från tidigare i avsnittet, vilket gör att antalet unga valda som redovisas här är lägre jämfört med i tabell 9.10 och 9.11. Som framgår av tabell 9.13 har antalet unga som kandiderar stadigt ökat sedan 2002 i valen till riksdag, landstings- och kommunfullmäktige. I riksdags- och landstingsvalen inträffade den kraftigaste ökningen mellan 2002 och 2006. I valet till kommunfullmäktige ser vi den kraftigaste ökningen mellan 2006 och 2010.

Som framgår av tabell 9.13 är det ytterst få unga under 25 år som väljs in till riksdag och landstingsfullmäktige. Om man ser till kommunfullmäktige är antalet större och här syns en ökning i antal sedan valet 2002, varav den kraftigaste ökningen inträffade i valet 2010.

Att endast se till antalet är dock ett trubbigt sätt att illustrera hur ungas representation utvecklas. Ett tydligare sätt att beskriva utvecklingen är att sätta andelen valda unga i relation till andelen

unga inom den rösträttsberättigade delen av befolkningen. Även om det är långt ifrån självklart skulle man utifrån principen om politisk jämlikhet kunna argumentera för att unga ska vara representerade i proportion till sin andel av alla vuxna medborgare.

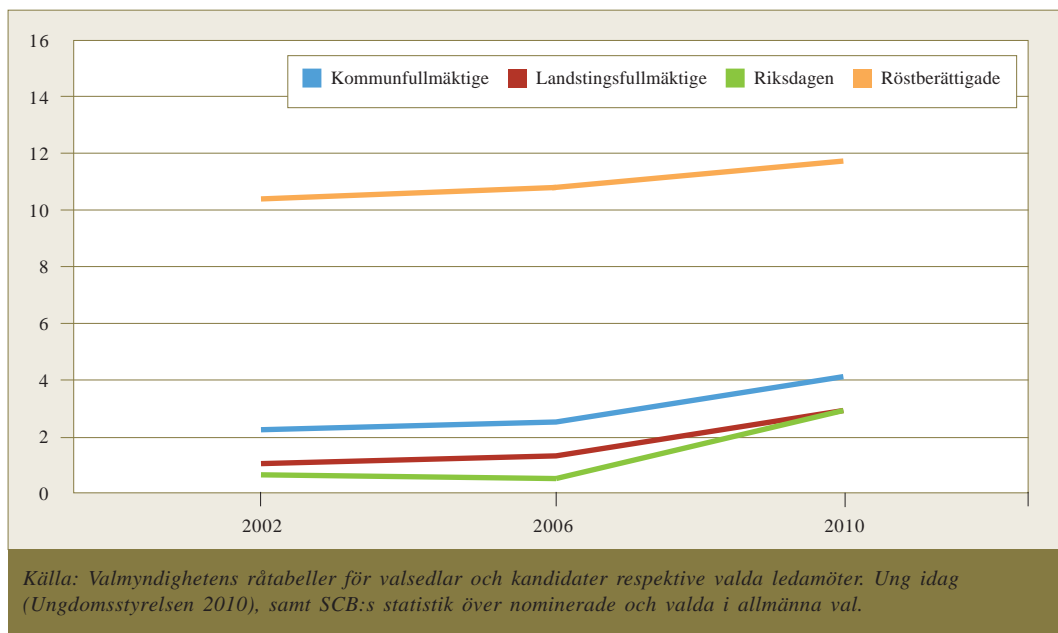
Figur 9.2 belyser utvecklingen mellan valen 2002 och 2010. Den övre linjen i diagrammet visar ungas andel av alla vuxna äldre än 17 år. Om unga var proportionellt representerade skulle andelen unga valda på de olika politiska nivåerna ligga ungefär i nivå med denna översta linje. Det framgår dock tydligt att glappet för att nå en helt proportionell representation är ganska stort. Av diagrammet framgår också att även om antalet unga folkvalda har ökat, så har också ungas andel i befolkningen ökat, vilket gjort att glappet i stort sett kvarstår oförändrat under den undersökta perioden. Det framgår dock av figur 9.2 att ungas representation i kommunfullmäktige är något bättre än i riksdagen och landstingsfullmäktige och att det är i kommunfullmäktige det största antalet unga folkvalda finns.

Tabell 9.13 Antal nominerade och valda till riksdag, landstings- och kommunfullmäktige, 18-24 år. 2002, 2006 och 2010

	Riksdag		Landstingsfullmäktige		Kommunfullmäktige	
	Nominerade	Valda	Nominerade	Valda	Nominerade	Valda
2002	288	2	414	16	2 102	284
2006	371	2	531	21	2 184	329
2010	396	5	579	35	2 504	477

Källa: Valmyndighetens råtabeller för valsedlar och kandidater respektive valda ledamöter.

Kommentar: Uppgifterna gällande nominerade avser kandidater som anmälts till valmyndigheten inför valet 2010. Uppgifter avseende valda avser ordinarie ledamöter i riksdag, landstings- respektive kommunfullmäktige i november 2010. Uppgifter för 2002 och 2006 har hämtats från Ung idag (Ungdomsstyrelsen 2010).

Figur 9.2 Andel unga av samtliga ledamöter i riksdagen, landstings- respektive kommunfullmäktige samt av alla som uppnått rösträttsålder, 18–24 år, 2002–2010. Procent.

Unga i myndighetsstyrelser och kommittéer

Ålderssammansättningen i statens myndighetsstyrelser och kommittéer har följts upp årligen sedan mitten av 1990-talet. Under denna tidsperiod har sammansättningen förändrats mycket lite och andelen ledamöter som är under såväl 30 som 40 år har genomgående varit mycket låg. Den följande sammanställningen bygger främst på Ekonomistyrningsverkets myndighetsregister och information från Regeringskansliet. Uppgifterna här avser både ledamöter och ordföranden som var aktiva den 31 december 2007 (rskr. 2008/09:103, Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2008).

Styrelseledamöter

En knapp procent (0,9 procent) av ledamöterna i statliga styrelser var under 30 år vid årsskiftet 2007/2008. Denna siffra har varit låg vid alla mätningar och den har minskat sedan 1999 då andelen ledamöter var drygt 2 procent. Av totalt 2 281 styrelseledamöter var 21 ledamöter under 30 år, och 5 ledamöter var mellan 20 och 24 år. Under fyra av departementen fanns inga unga ledamöter alls i styrelserna. Myndigheterna under Utbildningsdepartementet står för knappt 40 procent av antalet ledamöter under 30 år.¹⁶

Kommittéledamöter

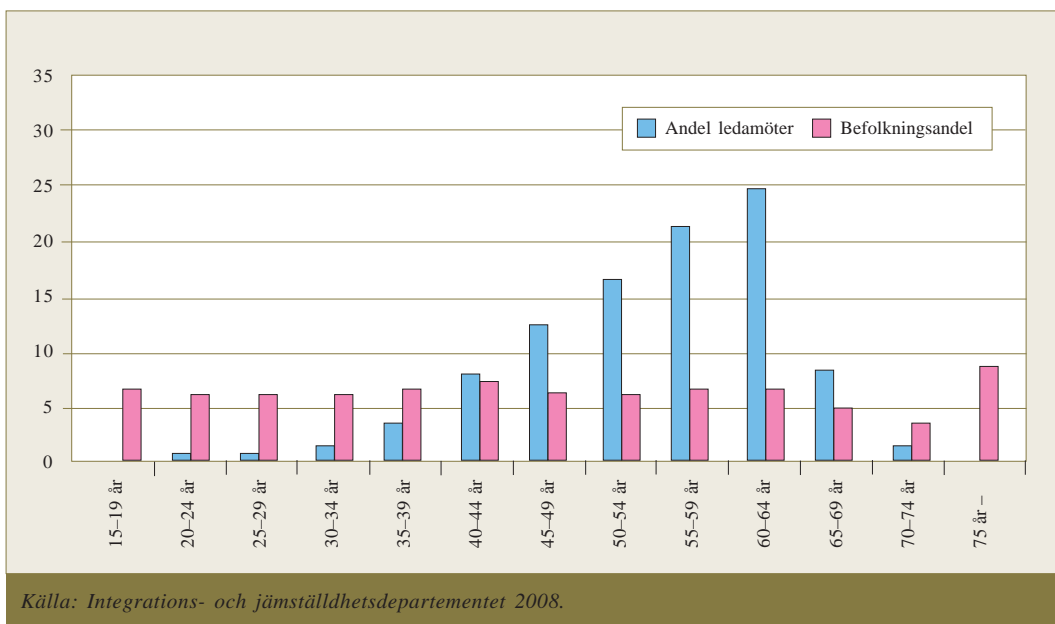
Vissa frågor som regeringen arbetar med är svårare att lösa än andra och kräver därför en särskild grundlig genomgång innan en proposition kan tas fram. I sådana sammanhang kan regeringen välja att tillsätta en särskild utredare, eller en kommitté som det formellt kallas, som ska utreda frågan. I en kommitté, ingår experter i det ämne som ska utredas och ibland även politiker. Arbeta i kommittéform är ett sätt att ta till vara den kun-

skap i en viss fråga som finns på olika håll i samhället. I denna sammanräkning ingår ledamöter, inklusive ordföranden, i kommittéer.¹⁷

Antalet departement där tillhörande myndigheter helt saknar unga kommittéledamöter har ökat och 2007 fanns ledamöter under 30 år fördelade endast under två departement, Socialdepartementet och Integrations- och jämställdhetsdepartementet. Detta kan jämföras med mätningen 2004 då ledamöter yngre än 30 år fanns vid åtta av elva departement. Totalt var 8 av sammanlagt 707 kommittéledamöter under 30 år 2007. Ingen ledamot var under 25 år. Andelen kommittéledamöter under 30 år har under 2000-talet varierat mellan knappt 1 procent och knappt 2 procent. Vid 2007 års mätning hade andelen minskat med 0,2 procentenheter från 1,3 procent året innan till 1,1 procent. Därmed var andelen vid årsskiftet 2007/2008 tillbaka på samma nivå som den var 2002. Andelen ledamöter under 40 år var 10,5 procent.

Jämförelse mellan olika åldersgrupper

Majoriteten av ledamöterna fanns, liksom vid tidigare års mätningar, inom de äldre åldersgrupperna. Andelen ledamöter under 30 år var fortsatt mycket låg vid årsskiftet 2007/2008 medan andelen ledamöter över 60 år har ökat sedan mätningen påbörjades. Åldersgrupperna 45–64 år är fortsatt kraftigt överrepresenterade i förhållande till befolkningsandel. Årsskiftet 2007/2008 var 6,6 procent av ledamöterna i de statliga myndighetsstyrelserna under 40 år, en andel som har förändrats mycket lite under de senaste fem åren. Nästan tre fjärdedelar av styrelseledamöterna (72,2 procent) var 50 år eller äldre. Vid en jämförelse mellan befolkningsandel och fördelning av ledamöter är, liksom tidigare år, de i åldern 20–40 år mycket underrepresenterade och de i åldern 50–69 år kraftigt överrepresenterade i förhållande till respektive åldersgrupps befolkningsandel (figur 9.3).

Figur 9.3 Andel ledamöter i statliga styrelser i förhållande till befolkningsandel efter åldersgrupper, 2007. Procent.

Politiskt sakkunniga

På samtliga områden som hittills berörts är unga underrepresenterade. Detta kan, beroende på perspektiv, antingen ses som ett problem eller som ett ganska rimligt förhållande då de yngsta medborgarna ännu inte hunnit samla på sig lika mycket erfarenhet och kunskap som de äldre som de konkurrerar med om olika poster.

De politiskt sakkunniga inom regeringskansliet har också en inflytelserik position i det politiska systemet. Uppgifter från regeringskansliet från november 2010 visar att detta är en grupp som i hög grad domineras av yngre personer. Den åldersmässigt dominerande gruppen består av personer mellan 30 och 39 år. Av totalt 86 politiskt sakkunniga på regeringskansliet är 59 personer,

67 procent, i åldern 30–39 år. Nio personer, motsvarande 10 procent, är under 30 år och 5 personer, motsvarande 6 procent, är under 26 år. Bara 3 procent av de politiskt sakkunniga är 50 år eller äldre.

Bilaga 9.1

Tabell 9.1 Andel som anser att ett demokratiskt politiskt system är ett mycket bra, ganska bra respektive ganska eller mycket dåligt förslag, 2009. Procent

Demokratiskt politiskt system		Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Ganska/mycket dåligt förslag	N
Kön:	Kvinna	65,2	28,6	6,2	1 630
	Man	61,3	32,1	6,6	1 231
Ålder:	16–19 år	62,6	31,0	6,3	1 331
	20–25 år	63,7	29,8	6,5	1 530
Sexuell läggning:	Heterosexuell	63,8	30,0	6,2	2 598
	Ej heterosexuell	57,8	33,9	8,3	223
Ursprung:	Svensk bakgrund	63,4	30,7	5,9	2 494
	Utrikes född	62,0	28,5	9,5	245
	Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	63,1	29,5	7,4	122
Bosatt i:	Storstadsområde	67,6	27,5	5,0	977
	Större stad	62,0	31,6	6,5	1 103
	Mindre stad/kommun	59,5	32,4	8,1	781
Föräldrars utbildning:	Högst förgymnasial	59,0	31,6	9,4	1 057
	Högst gymnasium	56,9	37,0	6,1	477
	Universitet eller högskola	69,6	26,7	3,7	1 327
Arbetslös eller sjukskriven förälder:		59,9	31,9	8,2	305
Aktuell livssituation:	Mottagit bidrag senaste 12 månaderna	59,1	33,3	7,7	316
	Svårt klara utgifter senaste 12 mån.	61,9	30,7	7,4	851
Hälsa:	Dålig hälsa	55,8	38,8	5,4	169
	God hälsa	65,6	28,8	5,6	2 127
Funktionsnedsättning:		57,1	32,2	10,7	263
Självkänsla:	Låg	64,6	29,4	6,1	604
	Hög	62,2	30,3	7,5	1 050
Missnöjd eller nöjd med livet					
Missnöjd	– när det gäller arbets-/skolsituation	59,0	31,5	9,5	469
Nöjd	– när det gäller arbets-/skolsituation	65,8	29,3	4,9	1 957
Missnöjd	– när det gäller kompisrelationer	58,2	32,0	9,8	228
Nöjd	– när det gäller kompisrelationer	64,4	29,7	5,9	2 294
Missnöjd	– när det gäller familjerelationer	56,5	30,9	12,7	160
Nöjd	– när det gäller familjerelationer	64,4	29,8	5,8	2 417
Samtliga		63,2	30,4	6,4	2 861

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Tabell 9.2 Andel som anser att ett politiskt system med en stark ledare är ett mycket bra, ganska bra respektive ganska eller mycket dåligt förslag, 2009. Procent

Stark ledare		Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Ganska/mycket dåligt förslag	N
Kön:	Kvinna	5,4	16,4	78,1	1 627
	Man	7,7	19,5	72,8	1 223
Ålder:	16–19 år	8,0	20,6	71,4	1 332
	20–25 år	5,3	15,8	78,8	1 518
Sexuell läggning:	Heterosexuell	6,4	17,4	76,2	2 584
	Ej heterosexuell	4,4	22,7	72,9	219
Ursprung:	Svensk bakgrund	5,1	16,9	77,9	2 483
	Utrikes född	15,1	23,2	61,7	245
	Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	8,8	23,6	67,5	122
Bosatt i:	Storstadsområde	5,3	15,3	79,3	973
	Större stad	7,9	18,5	73,6	1 103
	Mindre stad/kommun	6,2	20,7	73,1	774
Föräldrars utbildning:	Högst förgymnasial	10,4	20,9	68,7	1 057
	Högst gymnasium	5,4	21,0	73,6	474
	Universitet eller högskola	3,4	14,1	82,6	1 319
Arbetslös eller sjukskriven förälder:		10,2	19,7	70,1	303
Aktuell livssituation:	Mottagit bidrag senaste 12 månaderna	9,9	22,5	67,5	317
	Svårt klara utgifter senaste 12 mån.	8,1	17,3	74,7	847
Hälsa:	Dålig hälsa	5,6	16,3	78,1	172
	God hälsa	6,8	17,0	76,2	2 118
Funktionsnedsättning:		4,9	18,7	76,4	263
Självkänsla:	Låg	4,5	17,0	78,5	599
	Hög	9,3	20,4	70,4	1 051
Missnöjd eller nöjd med livet					
Missnöjd	– när det gäller arbets-/skolsituation	7,9	14,6	77,5	471
Nöjd	– när det gäller arbets-/skolsituation	6,3	17,4	76,3	1 947
Missnöjd	– när det gäller kompisrelationer	6,9	11,6	81,4	226
Nöjd	– när det gäller kompisrelationer	6,7	18,3	75,0	2 289
Missnöjd	– när det gäller familjerelationer	10,3	11,4	78,2	158
Nöjd	– när det gäller familjerelationer	6,1	18,2	75,6	2 406
Samtliga		6,6	18,0	75,4	2 850

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Tabell 9.3 Andelar som anser att de har mycket eller ganska lite förtroende respektive ganska eller mycket stort förtroende. 16–25 år. 2009. Procent

Förtroende för riksdagen och regeringen		Mycket/ganska litet	Varken eller	Mycket/ganska stort	N
Bakgrund:	Kvinna	44,4	39,0	16,5	1 086
	Man	43,4	38,4	18,2	821
Ålder:	16–19 år	43,1	39,1	17,7	834
	20–25 år	44,5	38,4	17,1	1 073
Föräldrars klass:	Arbetare	56,1	34,1	9,8	451
	Tjänsteman	41,6	42,8	15,5	669
	Högre tjänsteman	38,6	38,2	23,2	556
Ursprung:	Svensk bakgrund	44,6	38,0	17,4	1 665
	Utrikes född	36,9	41,6	21,5	161
	Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	47,7	44,0	8,3	81
Bosatt i:	Storstadsområde	40,7	39,4	19,9	666
	Större stad	42,5	39,5	18,0	745
	Mindre stad/kommun	50,6	36,5	12,9	496
Föräldrars utbildning:	Högst förgymnasial	54,5	33,5	12,0	103
	Högst gymnasium	50,7	36,8	12,5	816
	Universitet eller högskola	36,8	40,2	22,9	918
Aktuell livssituation:	Studerar	37,4	41,5	21,1	1 101
	Arbetslös	65,2	23,8	11,0	132
	Arbetar	49,4	37,6	13,0	552
Samtliga		43,9	38,7	17,4	1 907

Källa: Ungdomsstyrelsens värderingsstudie 2007.

Kommentar: Föräldrars utbildning avser den högsta utbildningsnivån hos förälder/föräldrar. Föräldrars klass avser den högsta nivån hos förälder/föräldrar enligt SEI.

Tabell 9.4a Andelar som anser att de har mycket eller ganska mycket respektive inget eller lite inflytande över politiska beslut. 16-25 år. 2009. Procent

Möjlighet att påverka politiska beslut		Inget eller ganska lite	Varken eller	Mycket eller ganska mycket	N
Bakgrund:	Kvinna	62,1	24,8	13,1	1 078
	Man	60,5	25,5	14,0	827
Ålder:	16–19 år	61,6	23,7	14,7	834
	20–25 år	61,0	26,2	12,8	1 071
Föräldrars klass:	Arbetare	66,2	21,4	12,4	447
	Tjänsteman	61,8	25,6	12,7	679
	Högre tjänsteman	57,3	26,8	15,8	553
Ursprung:	Svensk bakgrund	62,2	25,4	12,4	1 671
	Utrikes född	56,1	27,0	16,9	154
	Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	56,6	17,9	25,4	80
Bosatt i:	Storadsområde	60,5	24,2	15,3	663
	Större stad	60,1	27,0	13,0	744
	Mindre stad/kommun	64,1	23,7	12,1	498
Föräldrars utbildning:	Högst förgymnasial	63,9	22,6	13,5	99
	Högst gymnasium	63,0	24,4	12,5	822
	Universitet eller högskola	59,1	25,8	15,0	917
Aktuell livssituation:	Studerar	59,7	25,2	15,2	1 098
	Arbetslös	78,5	15,0	6,5	130
	Arbetar	60,3	27,7	12,0	557
Samtliga		61,3	25,1	13,6	1 905

Källa: Ungdomsstyrelsens värderingsstudie 2007.

Kommentar: Föräldrars utbildning avser den högsta utbildningsnivån hos förälder/föräldrar. Föräldrars klass avser den högsta nivån hos förälder/föräldrar enligt SEI.

Tabell 9.4b Andel som anser sig ha mycket eller ganska stora möjligheter att föra fram sina åsikter i kommunen samt andel som anser sig ha ganska eller mycket små möjligheter respektive som svarar att de inte vet, 2009. Procent

Föra fram åsikter i kommunen		Mycket/ganska stora möjligh.	Ganska/mycket små möjligh.	Vet ej	N
Kön:	Kvinna	14,9	47,8	37,3	1 671
	Man	15,3	49,1	35,6	1 251
Ålder:	16–19 år	14,3	47,5	38,2	1 362
	20–25 år	15,8	49,3	34,9	1 560
Sexuell läggning:	Heterosexuell	14,3	49,2	36,6	2 645
	Ej heterosexuell	23,8	44,2	32,0	231
Ursprung:	Svensk bakgrund	14,8	48,4	36,8	2 541
	Utrikes född	17,6	46,9	35,5	254
	Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	13,5	54,6	31,9	127
Bosatt i:	Storstadsområde	14,9	48,9	36,3	1 002
	Större stad	15,3	48,4	36,2	1 121
	Mindre stad/kommun	15,0	48,0	36,9	799
Föräldrars utbildning:	Högst förgymnasial	14,4	48,7	36,9	1 090
	Högst gymnasium	13,2	45,0	41,8	490
	Universitet eller högskola	16,5	49,7	33,8	1 342
Arbetslös eller sjukskriven förälder:		10,0	53,6	36,4	311
Aktuell livssituation:	Mottagit bidrag senaste 12 månaderna	15,7	47,8	36,5	329
	Svårt klara utgifter senaste 12 mån.	13,7	55,3	31,0	876
Hälsa:	Dålig hälsa	10,6	48,0	41,3	178
	God hälsa	16,3	48,3	35,4	2 167
Funktionsnedsättning:		14,9	45,1	40,0	274
Självkänsla:	Låg	15,3	52,7	32,1	616
	Hög	14,8	45,8	39,4	1 077
Missnöjd eller nöjd med livet					
Missnöjd	– när det gäller arbets-/skolsituation	12,9	47,4	39,7	484
Nöjd	– när det gäller arbets-/skolsituation	16,7	48,3	35,0	1 990
Missnöjd	– när det gäller kompisrelationer	18,3	48,2	33,4	230
Nöjd	– när det gäller kompisrelationer	15,3	47,5	37,2	2 340
Missnöjd	– när det gäller familjerelationer	19,3	52,2	28,5	162
Nöjd	– när det gäller familjerelationer	15,3	47,6	37,0	2 464
Samtliga		15,1	48,5	36,4	2 922

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Tabell 9.5 Andel som svarar att de vill vara med och påverka respektive andel som inte vill, 2009. Procent

Viljan att vara med och påverka i kommunen		Vill vara med och påverka	Vill inte vara med och påverka	N
Kön:	Kvinna	38,9	61,1	1 669
	Man	39,2	60,8	1 252
Ålder:	16–19 år	38,6	61,4	1 363
	20–25 år	39,4	60,6	1 558
Sexuell läggning:	Heterosexuell	38,8	61,2	2 642
	Ej heterosexuell	42,0	58,0	231
Ursprung:	Svensk bakgrund	38,5	61,5	2 546
	Utrikes född	42,8	57,2	250
	Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	37,9	62,1	125
Bosatt i:	Storstadsområde	40,5	59,5	998
	Större stad	37,8	62,2	1 123
	Mindre stad/kommun	39,0	61,0	800
Föräldrars utbildning:	Högst förgymnasial	35,6	64,6	1 087
	Högst gymnasium	34,9	65,1	490
	Universitet eller högskola	44,0	56,0	1 344
Arbetslös eller sjukskriven förälder:		40,8	59,2	310
Aktuell livssituation:	Mottagit bidrag senaste 12 månaderna	44,2	55,8	328
	Svårt klara utgifter senaste 12 mån.	42,4	57,6	874
Hälsa:	Dålig hälsa	32,9	67,1	177
	God hälsa	39,5	60,5	2 163
Funktionsnedsättning:		43,6	56,4	274
Självkänsla:	Låg	43,0	57,0	616
	Hög	37,3	62,7	1 078
Missnöjd eller nöjd med livet				
Missnöjd	– när det gäller arbets-/skolsituation	39,3	60,7	486
Nöjd	– när det gäller arbets-/skolsituation	39,1	60,9	1 986
Missnöjd	– när det gäller kompisrelationer	40,7	59,3	232
Nöjd	– när det gäller kompisrelationer	38,7	61,3	2 336
Missnöjd	– när det gäller familjerelationer	38,3	61,7	162
Nöjd	– när det gäller familjerelationer	38,7	61,3	2 463
Samtliga		39,0	61,0	2 921

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Tabell 9.6 Andel som instämmer helt eller delvis i påstående att de har goda möjligheter att påverka sin egen livssituation. 2009. Procent

Möjligheter att påverka sin egen livssituation		Har möjlighet	Varken eller	Saknar möjlighet	N
Bakgrund:	Kvinna	79,3	15,4	5,4	1 669
	Man	77,0	17,4	5,7	1 248
Ålder:	16–19 år	77,7	16,5	5,8	1 361
	20–25 år	78,4	16,3	5,3	1 556
Sexuell läggning:	Heterosexuell	79,1	15,6	5,3	2 648
	Ej heterosexuell	67,4	24,2	8,4	229
Ursprung:	Svensk bakgrund	79,4	15,1	5,5	2 547
	Utrikes född	70,7	22,9	6,4	247
	Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	74,2	21,8	4,0	123
Bosatt i:	Storstadsområde	79,5	15,8	4,7	996
	Större stad	76,9	17,3	5,8	1 121
	Mindre stad/kommun	77,9	15,9	6,2	800
Föräldrars utbildning:	Högst förgymnasial	74,9	19,0	6,0	1 087
	Högst gymnasium	78,2	17,4	4,5	487
	Universitet eller högskola	81,1	13,5	5,4	1 343
Arbetslös eller sjukskriven förälder:		70,8	24,1	5,1	307
Aktuell livssituation:	Mottagit bidrag senaste 12 månaderna	63,0	24,4	12,6	326
	Svårt klara utgifter senaste 12 mån.	70,5	21,1	8,4	874
Hälsa:	Dålig hälsa	45,7	34,0	20,3	176
	God hälsa	84,2	12,2	3,6	2 156
Funktionsnedsättning:		69,4	18,8	11,8	275
Självkänsla:	Låg	63,2	25,7	11,0	615
	Hög	83,5	12,7	3,8	1 069
Missnöjd eller nöjd med livet					
Missnöjd	– när det gäller arbets-/skolsituation	52,2	31,2	16,5	491
Nöjd	– när det gäller arbets-/skolsituation	86,6	10,9	2,5	1 990
Missnöjd	– när det gäller kompisrelationer	59,0	23,9	17,1	233
Nöjd	– när det gäller kompisrelationer	81,8	14,3	3,9	2 343
Missnöjd	– när det gäller familjerelationer	62,9	22,0	15,1	162
Nöjd	– när det gäller familjerelationer	81,1	14,8	4,1	2 469
Samtliga		78,1	16,4	5,5	2 917

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Tabell 9.7 Andel som instämmer helt eller delvis i påstående att de känner sig delaktiga i det svenska samhället, 2009. Procent

Delaktighet i det svenska samhället		Känner sig delaktig	Varken eller	Känner sig inte delaktig	N
Kön:	Kvinna	39,0	40,1	20,9	1 671
	Man	33,9	39,0	27,1	1 251
Ålder:	16–19 år	32,8	42,0	25,3	1 357
	20–25 år	39,5	37,5	23,0	1 555
Sexuell läggning:	Heterosexuell	36,6	39,6	23,8	2 650
	Ej heterosexuell	31,8	41,4	26,8	231
Ursprung:	Svensk bakgrund	35,5	39,9	24,6	2 550
	Utrikes född	42,8	34,2	23,0	247
	Född i Sverige med utrikes födda föräldrar	34,1	48,6	17,3	123
Bosatt i:	Storstadsområde	41,0	37,0	22,0	1 002
	Större stad	33,6	40,9	25,5	1 121
	Mindre stad/kommun	34,3	40,9	24,8	799
Föräldrars utbildning:	Högst förgymnasial	33,0	41,5	25,5	1 087
	Högst gymnasium	35,1	43,0	22,0	488
	Universitet eller högskola	40,2	36,4	23,5	1 347
Arbetslös eller sjukskriven förälder:		36,6	40,9	22,4	309
Aktuell livssituation:	Mottagit bidrag senaste 12 månaderna	29,8	36,9	33,3	325
	Svårt klara utgifter senaste 12 mån.	32,7	39,4	28,0	874
Hälsa:	Dålig hälsa	17,1	34,4	48,2	178
	God hälsa	40,5	39,3	20,1	2 161
Funktionsnedsättning:		33,0	32,2	34,8	275
Självkänsla:	Låg	28,9	38,8	32,3	615
	Hög	40,1	37,8	22,0	1 071
Missnöjd eller nöjd med livet					
Missnöjd	– när det gäller arbets-/skolsituation	24,8	37,4	37,8	492
Nöjd	– när det gäller arbets-/skolsituation	41,0	39,8	19,3	1 995
Missnöjd	– när det gäller kompisrelationer	26,9	37,5	35,7	231
Nöjd	– när det gäller kompisrelationer	37,8	39,8	22,5	2 347
Missnöjd	– när det gäller familjerelationer	25,2	37,8	36,9	163
Nöjd	– när det gäller familjerelationer	38,1	39,7	22,2	2 473
Samtliga		36,4	39,5	24,1	2 922

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Bilaga 9.2

Variabelbeskrivning

Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät är en undersökning som utfördes av Statistiska centralbyrån (SCB) under perioden november 2008 till maj 2009. Syftet med undersökningen var att kartlägga ungas livsvillkor. Undersökningen genomfördes som en postenkät med 3 påminnelser. Urvalet utgjordes av 6 000 unga i åldrarna 16–25 år. Utöver detta gjordes ett särskilt urval av 2 000 unga, 16–25 år, bosatta i fyra socialt utsatta bostadsområden i Stockholm, Malmö, Göteborg och Växjö. Totalt var det 2 951 respektive 667 personer som besvarade frågeblanketten. Från urvalsramen bestående av alla unga i Sverige i åldrarna 16–25 år som ingår i registret för totalbefolkningen (RTB) drogs ett obundet slumpmässigt urval (OSU) om 6 000 individer. Även urvalet av individer bosatta i de socialt utsatta bostadsområdena utgör ett slumpmässigt urval. Vid bortfall kan det vara så att vissa grupper av urvalet svarar i större utsträckning än övriga vilket kan ha en snedvridande effekt på resultatet. För att kompensera för detta har kalibreringsvikter använts vid beräkning av de andelar som redovisas i kapitlet samt i bilaga 1.

Delaktighet i det svenska samhället

Grundar sig på enkätfrågan: Nu kommer påstående om hur du upplever din egen livssituation.

Ett av påståendena lyder:

– **Jag känner mig delaktig i det svenska samhället**
(Svara genom att kryssa för den siffra på skalan som mest liknar din åsikt. Sätt ett kryss på varje rad).

Svarsalternativen anges på en femgradig skala:

1 = Instämmer inte alls
5 = Instämmer helt

Ny kodning i beskrivandeanalys:

(1–2) har kodats som att de inte känner sig delaktiga (1). Personer som angivit (3) har kodats som att de varken känner sig delaktiga eller inte delaktiga (2) och personer som angivit (4–5) har kodats som att de känner sig delaktiga (3).

Ny kodning multivariat analys:

Den femgradiga originalkodningen har överförs till skala 0–100.

Möjligheter att påverka sin egen livssituation

Grundar sig på enkätfrågan: Nu kommer påstående om hur du upplever din egen livssituation.

Ett av påståendena lyder:

– **Jag upplever att jag har goda möjligheter att påverka min egen livssituation**

(Svara genom att kryssa för den siffra på skalan som mest liknar din åsikt. Sätt ett kryss på varje rad).

Svarsalternativen anges på en femgradig skala:

1 = Instämmer inte alls
5 = Instämmer helt

Stöd för ett politiskt system med en stark ledare

Grundar sig på enkätfrågan: Det finns olika system för att styra ett land.

– **Vad anser du om följande förslag?**

Därefter följer tre påståenden varav ett är:

– **Att ha en stark ledare som inte behöver bekymra sig om riksdag och politiska val**

Svarsalternativen anges på en fyrgradig skala:

1 = Mycket bra
2 = Ganska bra
3 = Ganska dåligt
4 = Mycket dåligt

Ny kodning multivariat analys:

En dummyvariabel har skapats genom att: (1–2=1) och (3–4=0)

Stöd för ett demokratiskt politiskt system

Grundar sig på enkätfrågan: Det finns olika system för att styra ett land.

– **Vad anser du om följande förslag?**

Därefter följer tre påståenden varav ett är:

– **Att ha ett demokratiskt politiskt system**

Svarsalternativen anges på en fyrgradig skala:

- 1 = Mycket bra
- 2 = Ganska bra
- 3 = Ganska dåligt
- 4 = Mycket dåligt

Ny kodning multivariat analys:

En dummyvariabel har skapats genom att svarsalternativet *mycket bra* har kodats som (0) och svarsalternativen (3–4); från ganska bra till mycket dåligt har kodats som (1).

Föra fram åsikter i kommunen

Utgår från enkätfrågan:

– **Hur stora möjligheter tycker du att du själv har att föra fram dina åsikter till dem som bestämmer i kommunen?**

Svarsalternativen anges på en femgradig skala:

- 1 = Mycket stora möjligheter
- 2 = Ganska stora möjligheter
- 3 = Ganska små möjligheter
- 4 = Mycket små möjligheter/inga alls
- 5 = Vet inte

Ny kodning beskrivande analys:

(1–2=1), (2–4=2) och (5=3).

Vilja att påverka i kommunen

Enkätfråga:

– **Vill du vara med och påverka i frågor som rör den kommun där du bor?**

Svarsalternativ:

- 1 = Ja
- 2 = Nej

Sexuell läggning

Har mätts genom enkätfrågan:

– **Vilken är din sexuella läggning?**
(ange endast ett svarsalternativ).

Svarsalternativen var:

- 1 = Heterosexuell
- 2 = Bisexuell
- 3 = Homosexuell
- 4 = Osäker på min sexuella läggning/vet inte
- 5 = Annat/vill inte definiera.

Ny kodning beskrivande och multivariat analys:

- 1 = Heterosexuell
- 2–5 = Ej heterosexuell

Bakgrund

Grundar sig på registerstatistik från SCB (RTB) avseende födelseort för svarspersonen samt för dennes båda föräldrar. Svarspersoner som är födda i Sverige med en eller två föräldrar födda i Sverige räknas in i gruppen *svensk bakgrund* (1). Svarspersoner som är födda i Sverige men som inte har någon förälder som är född i Sverige räknas som *födda i Sverige med utrikes födda föräldrar* (2). Svarspersoner som är födda utanför Sverige räknas som *utrikes födda* (3).

I den multivariata analysen har dummyvariabler (0/1) konstruerats för *andra generationens invandrare* respektive *utrikes födda*. Svensk bakgrund utgör referenskategori.

Boenderegion

Grundar sig på SCB:s indelning i H-regioner. Med *storstadsområde* avses kommuner i Stockholmsregionen, Göteborgsregionen och Malmöregionen (H1, H8-9). Med större städer avses 88 kommuner som klassificeras som "större städer" (H3). Med mindre stad/kommun avses kommuner som enligt indelningen ingår i "mellanbygden", "tätbygden" och "glesbygden" (H4-6).

I den multivariata analysen har dummyvariabler (0/1) konstruerats för större städer respektive för mindre stad/kommun. Storstadsområdena utgör referenskategori.

Föräldrars utbildning

Utgörs av den högsta utbildningsnivån hos svarspersonernas föräldrar. I de fall det endast finns en förälder är det dennes utbildningsnivå som räknas. Uppgifterna om föräldrarnas utbildningsnivå har för varje individ hämtats från SCB:s utbildningsregister och byggs på klassificeringen SUN 2000.

Uppgifter om utbildningsnivå är indelad enligt följande:

- 1 = Förgymnasial utbildning (max 9 år)
- 2 = Gymnasieutbildning (upp till 3 år)
- 3 = Eftergymnasial utbildning
- 4 = Högskoleutbildning (eftergymnasial utbildning minst 2 år)
- 5 = Forskarutbildning

Ny kodning:

- 1 = Högst grundskola
- 2 = Högst gymnasieutbildning
- 3–5 = Universitets- eller högskoleutbildning

Ny kodning multivariat analys:

- 1 = Högst gymnasieutbildning (1–2)
- 2 = Universitets- eller högskoleutbildning (3–5)

Arbetslös eller sjukskriven förälder

Grundar sig på enkätfrågan:

– Vilken är din mammas respektive pappas nuvarande sysselsättning?

(Välj det alternativ som passar bäst om det finns flera som stämmer in på dina föräldrar).

Svaren angavs i två kolumner för mamma respektive pappa med åtta alternativa sysselsättningar. Två av dessa sysselsättningar utgjordes av *arbetslös* respektive *sjukskriven*.

Ny kodning:

Svarspersoner för vilken ingen förälder var arbetslös eller sjukskriven kodades som (0) och svarspersoner för vilken minst en förälder var arbetslös eller sjukskriven kodades som (1).

Fått bidrag under de senaste 12 månaderna

Grundar sig på enkätfrågan:

– Har du fått något av dessa bidrag från stat eller kommun under de senaste 12 månaderna?

(Flera alternativ får markeras)

Svarsalternativen var:

- 1 = Arbetslöshetsersättning
- 2 = Ekonomiskt bistånd (socialbidrag)
- 3 = Aktivitetsersättning
- 4 = Nej.

Ny kodning:

Svarspersoner som angivit 1–3 har kodats som mottagare av bidrag. Svarspersoner som angivit 4 har kodats som ej mottagare av bidrag.

Svårt att klara ekonomin under de senaste 12 månaderna

Grundar sig på enkätfrågan:

– Har det under de senaste 12 månaderna hänt att du har haft svårigheter att klara de löpande utgifterna för mat, hyra, räkningar med mera?

Svarsalternativen utgjordes av:

- 1 = Nej
- 2 = Ja, vid ett tillfälle
- 3 = Ja, vid flera tillfällen.

Ny kodning:

Svarspersoner som svarat "Nej" har kodats som (0) och svarspersoner som svarat att de haft problem vid ett eller fler tillfällen har kodats som (1).

Hälsa

Grundar sig på svarspersonernas självskattade hälsa genom enkätfrågan:

– Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?

(Ange endast ett alternativ)

Svarsalternativen utgjordes av:

- 1 = Mycket bra
- 2 = Ganska bra
- 3 = Någorlunda
- 4 = Ganska dåligt
- 5 = Mycket dåligt.

Ny kodning:

Svarspersoner som svarat ”ganska eller mycket dåligt” (4–5) har kodats som *dålig hälsa* (1). Svarspersoner som svarat ”någorlunda” (3) har kodats som *någorlunda hälsa* (2). Svarspersoner som svarat ”mycket eller ganska bra” (1–2) har kodats som *god hälsa* (3).

Ny kodning multivariat analys:

De fem ursprungliga skalstegen har behållits men variabeln har vänts och överförs till skalan 0–1.

Stresssymptom

Grundar sig på enkätfrågan:

– Hur ofta har du haft följande besvär under det senaste halvåret?

Svarsalternativen utgjordes av:

- 1 = Varje dag
- 2 = Flera gånger i veckan
- 3 = En gång i veckan
- 4 = Någon gång i månaden
- 5 = Mer sällan eller aldrig.

Tre olika delfrågor har använts:

Huvudvärk (c13a), ont i magen (c13b) samt sovigt dåligt på natten (c13f).

Ny kodning:

Variabels riktning har vänts och ett additivt index har skapats av svaren på de tre delfrågorna. Variabeln har överförs till en skala mellan 0 och 1.

Funktionshinder

Enkätfråga:

– Har du någon funktionsnedsättning?

Svarsalternativ:

- 1 = Ja
- 2 = Nej

Självkänsla

Grundar sig på enkätfrågan:

– Vissa förhållanden eller situationer kan ju ibland upplevas som oroande eller skrämmande. Har du själv under den senaste tiden känt dig orolig för något av följande?

(Sätt ett kryss på varje rad)

Därefter följer 13 olika områden som det är möjligt att oro sig för.

Svarsalternativen för varje delområde är:

- 1 = Ja, ofta
- 2 = Då och då
- 3 = Nej, aldrig

Svarspersoner som har angivit att de *ofta* (1) oroar sig för ”att inte duga” anses här ha låg självkänsla.

Svarspersoner som angivit *då och då* (2) anses ha varken bra eller dålig självkänsla och svarspersoner som angivit *Nej, aldrig* anses ha hög självkänsla.

Ny kodning multivariat analys:

Individer som svarat att de ofta oroar sig har fått värdet (1) och övriga värdet (0).

Nöjd med arbets-/skolsituation

Grundar sig på enkätfrågan:

– Hur nöjd är du i största allmänhet med ditt liv när det handlar om följande?

(Sätt ett kryss på varje rad)

Därefter följer sju olika områden varav ett är svarspersonens arbets-/skolsituation.

Svarsalternativen är:

- 1 = Mycket missnöjd
- 2 = Ganska missnöjd
- 3 = Varken nöjd eller missnöjd
- 4 = Ganska nöjd
- 5 = Mycket nöjd.

Ny kodning:

Svarspersoner som angivit (1–2) har kodats som missnöjda. Personer som angivit (3) som varken nöjda eller missnöjda och personer som svarat (4–5) har betraktats som nöjda.

Ny kodning multivariat analys:

Dummyvariabler har tagits fram för de som är missnöjda (1–2) respektive nöjda (4–5). Varken nöjda eller missnöjda (3) utgör referenskategori.

Nöjd med kompisrelationer

Samma som ovan.

Nöjd med familjrelationer

Samma som ovan.

Referenser

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2008). *Ålderssammansättningen i statens myndighetsstyrelser och kommittéer 2007*. Internt PM från Ungdomsenheten. Integrations- och jämställdhetsdepartementet.

Oskarsson, S. (2006). Valdeltagandets mekanismer. I P. Esaiasson & A. Westholm (Red.), *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber.

Pettersson, T. (2008). *Unga sjunga med de gamla! En jämförande analys av grundläggande värderingar och uppfattningar om demokrati och politik bland blivande vuxna från 24 länder*. Uppsala: Teologiska institutionen, Uppsala universitet

Phillips, A. (2000). *Närvarons politik*. Lund: Studentlitteratur.

Proposition 2009/10:175. *Offentlig förvaltning för demokrati, delaktighet och tillväxt*.

Proposition 2010/11:1 *Budgetpropositionen för 2011*.

Regeringens skrivelse 2008/09:103. *Kommittéberättelse 2009*. SCB.

Regeringens skrivelse 2009/10:106 *Dialog om samhällets värdegrund*.

Regeringens skrivelse 2009/10:53 *En strategi för ungdomspolitiken*.

Statistiska centralbyråns officiella befolkningsstatistik för 2009. www.scb.se.

Statistiska centralbyrån (2008). *Förtroendevalda i kommuner och landsting 2007*. Demokratistatistik rapport 7.

Teorell, J. & Westholm, A. (1999). Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – allt mindre. I E. Amnå (Red.), *Valdeltagande i förändring. Demokratiutredningens forskarvolym XII. SOU 1999:132*. Stockholm: Fakta Info Direkt.

Ungdomsstyrelsen (2008). *Demokrati och mänskliga rättigheter – Svenska folkets kunskaper och värderingar*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010). *Ung idag 2010*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Westerståhl, J.(1985). Om representation. *I Makten från folket*. Stockholm: Liber.

Wohlgemuth, D. (2006). Leder social representativitet till åsiktsrepresentativitet? I H. Bäck & M. Gilljam (Red.), *Valets mekanismer*. Malmö: Liber. Valmyndighetens statistik november 2010. www.val.se.

Wängnerud, L. (2009). *Kvinnorepresentation*. Lund: Studentlitteratur.

Noter

¹ Analysen genomförs med hjälp av logistisk regression. Den logistiska modellen är den mest lämpade när den beroende variabeln bara har två möjliga utfall. I detta fall antingen att man anser att ett demokratiskt politiskt system är ett mycket eller ganska bra förslag (0) eller att man anser att det är ett mycket eller ganska dåligt förslag (1). Procentdifferenser är ett mått som är intuitivt enklare att förstå än många andra mått på effekter vid logistisk regression. Procentdifferensen uttrycker i procentandelar hur sannolikheten att ingå i gruppen som tycker att demokrati är ett dåligt system förändras när de olika förklaringsvariablerna ändras från sitt lägsta till sitt högsta värde (jfr Oskarsson 2006, Teorell & Westholm 1999).

² Hela listan med samhällsinstitutioner som ingick i frågan och andelen unga, 16–25 år, som uppger att de har mycket eller ganska stort förtroende för dem ser ut så här: Sjukvården 50,4 %, Polisen 40,8 %, FN 40,4 %, Svenska kyrkan 29,0 %, Försvaret 27,5 %, Rättsväsendet 24,7 %, Det sociala välfärdsystemet 23,1, Riksdagen och regeringen 18,4 %, Facket 17,4 %, EU, 17,1 %, Massmedia 6,2 %.

³ Denna slutsats grundar sig på att modellen som redovisas i tabell 9.6 inte förmår förklara mer än 1,5 procent av variansen i de ungas upplevelse av att ha inflytande över politiska beslut.

⁴ Vi har använt variansanalys (ANOVA) för att signifikantesta skillnaderna i medelvärden mellan var och en av de olika redovisningsgrupperna. Signifikansprövningarna utfördes separat för gruppen som inte angivit svarsalternativet; vet ej, det vill säga för alla de som svarat något av alternativen 1–4. I en andra omgång signifikansprövades skillnader i andelen som svarat

vet ej för var och en av de olika redovisningskategorierna. För andelen som svarar vet ej så finns signifikanta skillnader mellan unga med hög- och lågutbildade föräldrar, mellan unga som haft och inte haft svårt att klara utgifterna de senaste 12 månaderna, mellan unga med bättre och sämre självkänsla samt mellan unga som är nöjda respektive missnöjda med sin situation på arbetet eller i skolan.

⁵ Denna slutsats grundar sig på att regressionsmodell 1 där endast bakgrundsvariablerna ingår förklarar en procent av variansen i den beroende variabeln samtidigt som modell 2–3 som innehåller variabler med koppling till den egna aktuella levnadssituationen förklarar cirka 21 procent.

⁶ En intressant fråga är vad de unga menar när de skattar sin hälsa som dålig. Är det en dålig psykisk hälsa hos gruppen med annan sexuell läggning än heterosexuell som leder till att de upplever sämre möjligheter att påverka sitt eget liv än andra unga? För att undersöka detta har vi konstruerat ett index som mäter förekomsten av upplevda stressrelaterade symptom i form av huvudvärk, magont och sömnsvårigheter hos svarspersonerna (se bilaga 9.2). När det i analysen även tas hänsyn till huruvida svarspersonerna lider av stressrelaterade symptom visar det sig att stressrelaterade symptom tycks vara en del av förklaringen till att unga med annan sexuell läggning än hetero upplever mindre möjligheter att påverka sin livssituation. Psykisk ohälsa som tar sig uttryck i stressrelaterade symptom visar sig dock inte vara hela förklaringen till att unga med en annan sexuell läggning än hetero upplever en lägre delaktighet. Även sedan hänsyn tagits till den psykiska ohälsan kvarstår en negativ effekt av sexuell läggning på möjligheterna till inflytande som har ett samband med ungas självskattade hälsa men som inte fullt ut förklaras av de stressrelaterade

symptomen. I viss mån visar sig också unga med en annan sexuell läggning än heterosexuell vara mindre nöjda med sina familjereaktioner samt uppvisa en sämre självkänsla vilket även detta tycks bidra till ett lägre upplevt inflytande över sitt eget liv.

⁷ Psykisk ohälsa som tar sig uttryck i stressrelaterade symptom visar sig dock inte vara hela förklaringen till att funktionshindrade upplever en lägre delaktighet. Även sedan hänsyn tagits till den psykiska ohälsan kvarstår en negativ effekt av funktionsnedsättning på delaktigheten som förklaras av de ungas självskattade hälsa men som inte fullt ut förklaras av de stressrelaterade symptomen.

⁸ Analysen har genomförts som linjär regressionsanalys (OLS) med följande oberoende variabler: bosatt i socialt utsatt bostadsområde (0–1), kön (0–1), ålder (antal år), föräldrars högsta utbildningsnivå (enligt SUN 2000), arbetslös eller sjukskrivna förälder (0–1), själv mottagit bidrag senaste 12 månaderna (0–1), själv haft svårt klara utgifterna senaste 12 månaderna (0–1), själv utrikes född (0–1), född i Sverige med utrikes födda föräldrar (0–1).

⁹ Grundmaterialet kommer från Valmyndigheten och har bearbetats av Ungdomsstyrelsen. Dataunderlaget för 2010 beskriver situationen ungefär två månader efter valet.

¹⁰ Kandidaternas och ledamöternas ålder definieras utifrån deras ålder på valdagen. För gruppen unga i åldern 18–25 år innebär detta att de är födda efter den 19 september 1984 och före den 19 september 1992.

¹¹ I denna del av rapporten redovisas ibland antalet invalda på var och en av de politiska nivåerna var för sig och ibland det totala antalet invalda individer på alla tre nivåer sammantaget. I det senare fallet räknas varje individ endast en gång även om han eller hon är invald på

flera olika nivåer. Läsaren bör notera att antalet invalda unika individer på samtliga nivåer är något lägre än summan av de invalda individerna på var och en av de politiska nivåerna.

¹² Dessa uppgifter grundar sig på den aktuella situationen enligt Valmyndighetens statistik i november 2010.

¹³ Observera att vi här redovisar uppgifter för unga i åldern 18–25 år. Längre fram i kapitlet där vi redovisar utvecklingen över tid är det istället uppgifter för gruppen 18–24 år som redovisas. Skillnaden mellan 24 och 25 år som övre åldergräns medför skillnader i de siffror som redovisas.

¹⁴ Uppgifterna bygger på SCB:s officiella befolkningsstatistik för 2009.

¹⁵ Med personval avses i valmyndighetens statistik något olika saker beroende på politisk nivå. På kommunnivå innebär det att kandidaten har fått minst 5 % av partiets röster, kandidatens personröster är minst 50 till antalet och att partiet har fått mandat. På landstingsnivå innebär det att kandidaten har fått minst 5 % av partiets röster, kandidatens personröster är minst 100 till antalet och partiet har fått mandat. På riksdagsnivå innebär det att kandidaten har fått minst 8 % av partiets röster och partiet har fått mandat.

¹⁶ Myndighetsstyrelser har sedan mätningen 2007/08 blivit ovanligare i statliga förvaltningsmyndigheter. I de allra flesta förvaltningsmyndigheter är det idag myndighetschefen ensam som ansvarar för verksamheten inför regeringen samtidigt som styrelsen har ersatts av ett insynsråd vars uppgift är att utöva insyn och att ge myndighetschefen råd (prop. 2009/10:175).

¹⁷ Regeringens kanslipersonal som tjänstgör som experter räknas inte med i sammanställningen.

KAPITEL 10

Unga väljare i Sverige 1956–2006

text: Henrik Oscarsson och Mikael Persson

På vilket sätt skiljer sig ungas väljarbeteende från äldre väljares? Vilka trender kan vi identifiera i unga människors politiska beteende? Frågorna är centrala för förståelsen av politisk förändring i det svenska samhället. Inom internationell forskning är frågor om hur individers position i livscykelns påverkar deras politiska beteende och preferenser ett aktivt och dynamiskt forskningsfält (se Quintelier 2007, van der Eijk & Franklin 2009¹). Även om det finns en hel del sentida svensk forskning om politisk socialisation och om ungas relation till politik (jfr Amnå, Ekström, Kerr & Stattin 2009, Johansson 2007, Oscarsson 2002, Sörbom 2002) finns endast lite forskning med särskilt fokus på unga som väljare. Ålders- och generationsfaktorer är givetvis alltid närvarande i de flesta analyser av väljarbeteende (jfr Oscarsson & Holmberg 2008) men det finns få aktuella publikationer där våra erfarenheter om ungas politiska beteende i samband med valen är samlade, ett undantag är dock Oscarsson (1998). I den här texten gör vi en översikt kring utvecklingslinjer i unga väljares politiska attityder och beteenden under det senaste halvsekle. Analyserna baseras på svenska valundersökningar från perioden 1956–2006.

Det finns flera skäl till att unga väljares beteende är intressant och viktigt att studera. För det första är det av värde att veta om unga människor utnyttjar sina möjligheter till politiskt inflytande genom att delta i de allmänna valen. Är det så att unga väljare utövar oproportionerligt litet inflytande jämfört med övriga väljare? För det andra kan vi genom att studera hur unga väljares prefe-

renser skiljer sig från äldres få en antydning om den politiska utvecklingen. De unga väljarna har många riksdagsval framför sig. Vad blir konsekvenserna om de tar med sig sina nuvarande värderingar in i framtiden? För det tredje är ungas väljarbeteende och preferenser en viktig fråga för demokratins fortlevnad. För att demokratin ska kunna leva vidare är det av vikt att politiskt deltagande och politiskt intresse i tillräckligt stor utsträckning förs vidare från generation till generation. Nivåerna på exempelvis valdeltagande kan också anses säga något om den representativa demokratins legitimitet nu och i framtiden.

I Sverige har vi mycket goda förutsättningar för att studera hur ungas väljarbeteende har förändrats över tid. Den första svenska riksrepresentativa valundersökningen genomfördes redan 1956, vilket innebär att Sverige har en av världens allra längsta tidsserier. I det här kapitlet analyserar vi unga väljares beteende i de sexton riksdagsval som ägde rum från 1956 till 2006.² I och med att tidsserien går så långt tillbaka innebär det att de första förstagångsväljarna vi kan analysera är födda redan 1935 medan de senaste är födda så sent som 1988.

Vi kommer att undersöka trender samt ålders- och generationsskillnader för fem olika faktorer som alla kan betraktas som centrala för en utvärdering av unga väljares relationer till politiken och det demokratiska systemet: valdeltagande, politiskt intresse, partiidentifikation, ideologi och partival. För var och en av dessa faktorer kommer vi att jämföra unga väljare med samtliga väljare

under så många val tillbaka i tiden som möjligt. Vi kommer även att se närmare på olika generationers beteende och preferenser vid olika tidpunkter i livscykel. Dessutom jämför vi första-, andra- och tredjeångsväljare med valmanskåren i sin helhet.

Livscykeeffekter, generationseffekter och periodeffekter

Studier av unga väljare medför flera betydande metodologiska problem. Det huvudsakliga problemet handlar om att kunna särskilja effekter av position i livscykel från faktorer som är specifika för den tidpunkt som studien är utförd och effekter av att tillhöra en särskild generation (jfr Phelps 2004, 2005, Wass 2008). Om man bara använder sig av en enstaka studie är det naturligtvis omöjligt att skilja dessa faktorer åt eftersom de sammanfaller i tiden. Men i och med att vi använder en lång tidsserie kan vi i viss mån särskilja dessa typer av effekter från varandra. Det är av vikt eftersom förklaringarna till dessa effekter baseras på olika teorier om vad som påverkar politiskt beteende och preferenser.

Vad är då skillnaden mellan livscykeeffekter och generationseffekter? Livscykeeffekter betecknar skillnader i beteenden mellan människor i olika åldrar till följd av att de befinner sig i olika skeenden av livet. I och med att individer träder in i olika faser i livet förändras deras attityder och beteenden. Unga, medelålders och äldre placeras in i olika sociala kontexter som påverkar deras politiska val. Viktiga faktorer för unga i deras sociala kontext är olika transitionsprocesser som påverkar deras politiska socialisationsprocess, som att genomgå en utbildning (jfr Persson & Oscarsson 2010) eller att etablera sig på arbetsmarknaden (jfr Verba, Schlozman & Brady 1995).

Ungas i många fall relativt osäkra position och framtid påverkar naturligtvis deras politiska ställningstaganden. När ungdomar blir unga vuxna inträder vanligtvis flera viktiga förändringar av den sociala kontexten där de viktigaste är att skaffa en egen bostad, ett arbete och bilda familj (jfr Highton & Wolfinger 2001). Den förändrade sociala kontexten (sammanhanget) innebär bland annat nya möten med välfärdsinstitutioner som leder till nya prioriteringar och att nya politiska frågor blir viktigare, erfarenheter som avspeglas i individers politiska attityder och beteenden. När olika generationers beteenden och attityder visar samma mönster när de befinner sig i motsvarande skeden i livscykel kan man anse sig ha stöd för teorin om livscykeeffekter.

Generationseffekter, eller kohorteffekter som de också ibland kallas, betecknar specifika skillnader mellan generationer som beror på att särskilda händelser eller skeenden i samhället präglat generationen under socialisationsprocessen. Generationseffekter påverkar inte samtliga individer i samhället utan endast den grupp som befinner sig i de mest formbara åren i socialisationsprocessen, det vill säga ungdomar. Exempel på faktorer som präglar en generation kan exempelvis vara att växa upp under en krigsperiod eller under en ekonomisk hög- eller lågkonjunktur. Specifikt för generationseffekter är att de förhållanden som präglar generationens kritiska socialiseringsfas hänger kvar när individerna blir äldre.

I våra analyser jämför vi fem olika generationers väljarbeteende och politiska preferenser vid olika åldrar. Hur åtskillnaden mellan olika generationer bör göras är naturligtvis en fråga som är öppen för diskussion. Här har vi dock valt att tillämpa den generationsindelning som används i den mest betydelsefulla forskningen inom området på senare år (Zukin, Keeter, Andolina, Jenkins & Delli Carpini 2006).

Förkrigsgenerationen

Förkrigsgenerationen – utgörs i våra analyser av individer födda före första världskrigets slut 1918. Det rör sig om individer som växte upp i ett samhälle på väg in i en industrialiseringsprocess och vars uppväxt huvudsakligen präglades av mellankrigstidens förutsättningar. Dessvärre kan vi inte studera dessa individers väljarbeteende som unga eftersom de yngsta medlemmarna av denna generation redan hunnit bli 38 år vid tidpunkten för den första svenska valundersökningen.

Världskrigsgenerationen

Världskrigsgenerationen – utgörs av individer födda efter första världskriget, mellan de båda världskrigen och under andra världskriget, det vill säga mellan 1918 och 1945. Ungdomsperioden för de äldsta i denna generation präglas av depressionen på 1930-talet medan de yngsta i generationen upplever sin barndom under återuppbyggnaden efter andra världskriget.

Rekordårsgenerationen

Rekordårsgenerationen – utgörs av individer födda 1946–1964, det vill säga under högkonjunkturen efter andra världskriget. Detta är den första av de fem generationerna där förstagångsväljare kan urskiljas i våra analyser. Denna generation präglas av att de var barn och ungdomar under 1950-talets välståndsökning och 1960-talets politiska och sociala omvälvningar.

Generation X

Generation X – utgörs av individer födda 1965–1976. De äldsta i denna generation upplevde 1970-talets kris under sin barndom och 1980-talets yuppie-era medan de var ungdomar. Medan rekordårsgenerationen genomgick sin kritiska socialiseringsprocess under 1960-talets vänstervindar präglades generation X av högervindarna under 1980-talet.

Internetgenerationen

Internetgenerationen – utgörs av individer födda 1977 eller senare. Detta är den första generation som växt upp och präglats av kommunikationsrevolutionen via internet. Internetrevolutionen innebär att den yngsta generationen växt upp i ett helt annat medie- och kommunikationslandskap än tidigare generationer, en ny kontext som rimligen kan tänkas påverka deras politiska beteende och preferenser.

I den här typen av analyser bör man även ta hänsyn till periodeffekter. Till skillnad från generationseffekter påverkar periodeffekter samtliga väljare vid den aktuella tidpunkten och inte endast de som befinner sig i den kritiska fasen av sin socialisationsprocess. Periodeffekter kan exempelvis vara klimatet i den politiska debatten, opinionsläget och vilka som är de huvudsakliga frågorna på den politiska agendan. Till skillnad från generationseffekter är periodeffekter mer kortvariga och väljarna bär inte med sig tydliga spår av dessa erfarenheter i kommande val.

Ett skäl till varför en generation (kohort) skiljer sig från en annan kan vara att olika generationer i olika hög grad utvecklar en vana att rösta vid unga år. Eftersom vi sysslar med valforskning vill vi avslutningsvis lägga till ytterligare ett perspektiv. I vilken mån individer inom olika generationer röstar av vana kan tänkas vara en bakomliggande

mekanism till generationseffekter. Enligt teorin om vaneröstning är de första valen centrala i den politiska socialiseringsprocessen. Röstning (och icke-röstning) är vanebildande – om man röstar i sitt första val är det större sannolikhet att man röstar i de påföljande. Om man å andra sidan under sina första val har vant sig vid att ligga på soffan är sannolikheten större att man kommer att avstå från att rösta även i kommande val. Även under kontroll för socioekonomiska faktorer visar forskningen att det finns stöd för teorin om vaneröstning – att väljarbeteende i tidigare val predicerar väljarbeteende i kommande val (Brody & Sniderman 1977, Gerber, Green & Shachar 2003).

För att pröva de olika perspektiven kommer vi att presentera tre olika typer av analyser för var och en av våra fem centrala indikatorer.

1. Vi jämför unga väljare (under 26 år) med samtliga väljare för att studera skillnaderna mellan de båda grupperna vid varje val. Denna analys ger svar på frågan om ungas politiska attityder och politiska beteende skiljer sig från den övriga befolkningens och hjälper till vid tolkningen av periodeffekter. Om kurvorna över tid följer samma mönster men befinner sig på olika nivåer, kan det tolkas som stöd för att periodeffekter kan förklara upp- och nedgångar.

2. Vi jämför första-, andra- och tredjeångsväljare med samtliga väljare för att pröva teorin om vaneröstning. Beter sig förstagångsväljare annorlunda jämfört med övriga i och med att det är deras första val? Dessa analyser testar framförallt livscykel-effekter, i vilken mån har tredjeångsväljarnas väljarbeteende ”normaliserats” till att likna genomsnittsväljarens beteende?

3. Vi jämför de fem generationernas väljarbeteende vid olika skeden i livscykel. Den här analysen testar alltså effekten av både generation och livsfas genom att jämföra politiskt beteende vid olika åldrar inom de olika generationerna.

Unga väljares valdeltagande

Individens tendens att delta i allmänna demokratiska val betraktas av många som ett av de viktigaste utvärderingskriterierna på en väl fungerande demokrati. Allt annat lika leder ett högt valdeltagande till att man ökar möjligheten att uppnå två av den representativa demokratins grundvärden: politisk jämlikhet och folkviljans förverkligande. Sannolikheten att en individ använder sin rösträtt beror på många olika resurs- och motivationsfaktorer men några av de centrala förklaringarna kan föras till två huvudkategorier:

1. social status (till exempel utbildning, bostadsort, klass- och yrkestillhörighet samt inkomst)

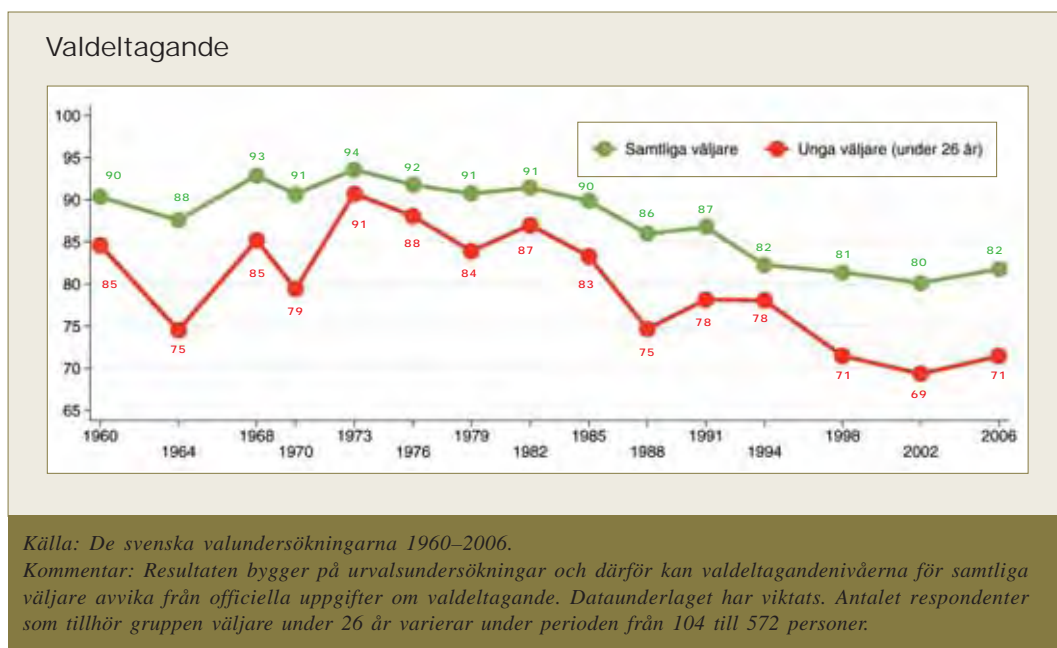
2. social integration (till exempel om individen har ett arbete, bor tillsammans med någon, språkkunskaper, storleken på individens sociala nätverk samt individens föreningsaktivitet).

Politisk kunskap och erfarenhet är andra viktiga förklaringsfaktorer för valdeltagande (Holmberg & Oscarsson 2004).³ Just därför är det inte särskilt underligt att unga väljare kan förväntas ha lägre politiskt deltagande än äldre. Unga väljare har inte hunnit klättra lika långt i de sociala hierarkierna och är inte lika socialt integrerade i samhället som medelålders och äldre. Intresse och kunskap tenderar att ackumuleras med ökad erfarenhet. Därför vore det konstigt att förvänta sig något annat än att unga i lägre grad deltar i allmänna val än äldre.

Figur 10.1 visar hur valdeltagandet i gruppen under 26 år skiljer sig från valdeltagandet i väljarkåren som helhet. Det förväntade mönstret – att unga deltar i lägre grad än äldre – har infallit vid samtliga val sedan 1960. I samband med några av de jämna och ideologiskt polariserade 1970-talsvalen var visserligen valdeltagandet bland unga nästan lika högt som i valmanskåren som helhet. Men i normalfallet är valdeltagandet mellan 5 och 10 procentenheter lägre bland unga jämfört med i hela väljarkåren. I figur 10.1 syns tydligt att valdeltagandeskillnaderna mellan unga och äldre väljare har varit klart större i de senaste valen än under 1970- och 1980-talen.

Valdeltagande har alltid haft ett tydligt samband med fysisk ålder som i huvudsak beror på hur egenskaper som social status och social integration förändrar sig under livets gång (Franklin 2004). Valdeltagandet ökar stadigt med ökad ålder ända fram till ungefär den tidpunkt i livet då individen lämnar arbetslivet. I 65–70-årsåldern minskar därför sannolikheten att dyka upp vid valurnorna i takt med att individer monterar ned sina sociala nätverk. Ensamhet, ohälsa och hög ålder bidrar också till att ytterligare minska sannolikheten för att man röstar.

Vi kan därför förvänta oss att personer som har möjlighet att rösta för andra och tredje gången går och röstar i större utsträckning än unga förstagångsväljare (figur 10.2). Detta har inte entydigt varit fallet i svenska riksdagsval under perioden 1960–2006. Gruppen förstagångsväljare har

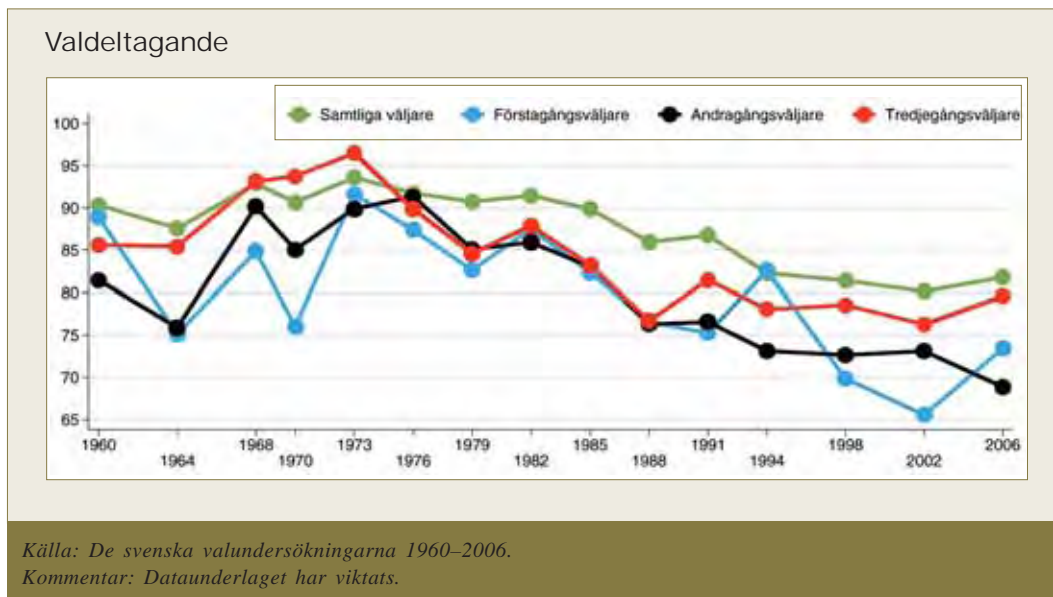
Figur 10.1 Andel unga väljare och samtliga väljare i genomsnitt, 1960–2006. Procent.

för det mesta men inte alltid varit den grupp som haft lägst valdeltagande. Vid valet 2006 visar valundersökningarna exempelvis att valdeltagandet var högre bland förstagångsväljarna (73 procent) än bland andragångsväljarna (69 procent). Under det senaste halvsekle har andra- och tredjegångsväljarna turats om att vara gruppen med högst valdeltagande.

I figur 10.3 redovisas resultaten av en kohortanalys där fem generationers valdeltagande i olika åldrar har kartlagts. Kurvorna visar utvecklingen av valdeltagandet för respektive generation. Resultaten visar tydligt att krigsgenerationens valdeltagande stabiliserades på en mycket hög nivå, nära 90 procent, när de var i 30-årsåldern. Krigsgenerationen behöll sedan ett högt valdeltagande ända fram till 60-årsåldern. Först efter 60 år fyllda började valdeltagandet sakta att falla ned mot 80

procent. Denna nedgång i valdeltagande efter 60-årsåldern är för övrigt helt parallell med den äldsta generationen i materialet, födda före 1918.

Det återstår att se om rekordårsgenerationens valdeltagande kommer att minska på ungefär samma sätt som vi sett hos tidigare generationer, trots att de är betydligt friskare och aktivare än äldre generationer. Rekordårsgenerationen är stor till antalet och det betyder att förutsättningarna för att upprätthålla ett högt valdeltagande i framtida riksdagsval till stor del beror på hur långt upp i åldrarna valdeltagandet fortsätter att vara högt i denna generation. Ålderssammansättningen på valmanskåren kan ha en mycket stor självständig påverkan på de aggregerade deltagandenivåerna i framtida riksdagsval alldeles oavsett hur spännande eller ideologiskt polariserade väljarna uppfattar valen (jfr Franklin 2004).

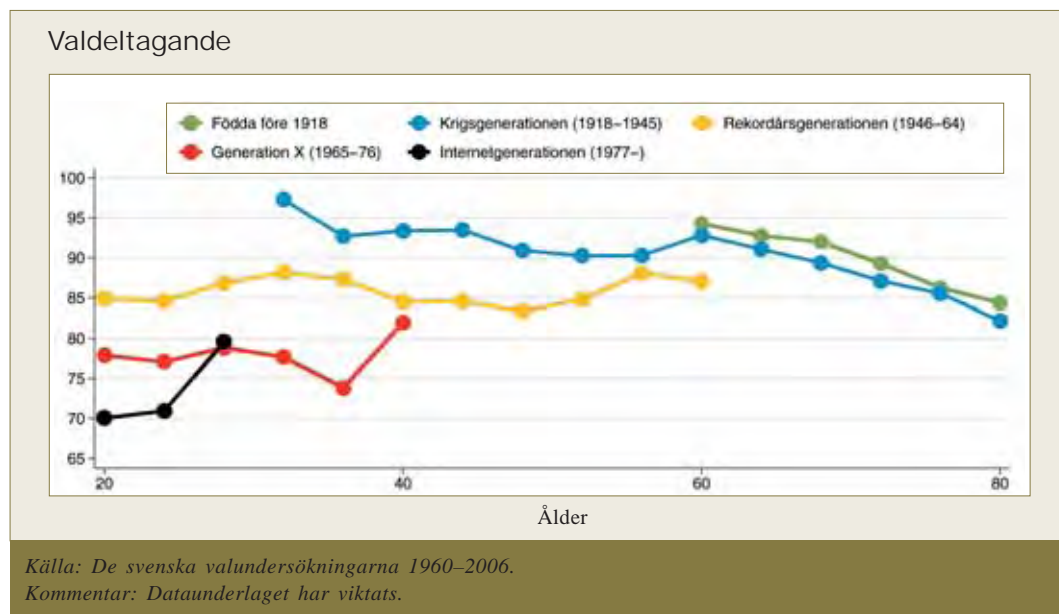

Figur 10.2 Andel första-, andra- och tredjegångsväljare samt samtliga väljare, 1960–2006. Procent.

Klart är att valdeltagandet i yngre generationer inte riktigt är i närheten av valdeltagandet i de generationer som är födda före 1965. Åtminstone inte ännu. De yngsta generationerna uppvisar ett betydligt lägre valdeltagande än de andra generationerna även när vi jämför dem i samma ålder. När individer i generation X fyller 40 år är de fortfarande inte ikapp den föregående rekordårs-generationen i valdeltagande (82 respektive 85 procent). Internetgenerationen startar sitt valdeltagande på en betydligt lägre nivå än tidigare generationer (70 procent i 20-årsåldern) men nivåerna i 25–30-årsåldern tycks däremot vara ungefär desamma som för generation X.

Även om valdeltagandet ökade i 2006 och 2010 års riksdagsval visar kohortanalyserna att det kan bli svårt att behålla ett högt valdeltagande i fram-

tiden. Allteftersom de individer som tillhör de flitigt röstande krigs- och rekordårs-generationerna lämnar plats för yngre generationer kommer det sannolikt att innebära en minskning i valdeltagandet. Hoppet om att kunna behålla ett valdeltagande på över 80 procent i framtida riksdagsval beror på generation X som behöver bli något flitigare besökare vid valurnorna.

Figur 10.3 Andel väljare, fem generationers valdeltagande vid olika skeden i livscykeln. Procent.

Unga väljares politiska intresse

Nästa steg i analysen är att undersöka hur unga väljares politiska intresse har förändrats under det senaste halvsekle. Figur 10.4 visar andelen individer som säger sig vara mycket eller ganska intresserade av politik i valmanskåren i sin helhet samt bland unga väljare. Det är här tydligt att ända sedan 1960-talet har yngre väljare i lägre grad än genomsnittsväljare uttryckt att de är intresserade av politik. Skillnaden i andelen politiskt intresserade mellan de unga och valmanskåren som helhet var 12 procentenheter vid riksdagsvalet 2006. Stick i stäv med populära uppfattningar är emellertid utvecklingen av ungas politiska intresse positiv. Jämfört med inledningen av tidsserien visar en större andel unga väljare i dag politiskt intresse.

Låt oss då se närmare på skillnaderna mellan genomsnittsväljarna och första-, andra- och tredjegångsväljare i figur 10.5. Resultaten visar tydligt att det vid de allra flesta val sedan 1960 just är förstagångsväljarna som i minst utsträckning säger sig vara intresserade av politik. Andelen andragångsväljarna som är politiskt intresserade är vid de allra flesta tillfällen högre än andelen förstagångsväljare. Intresset hos tredjegångsväljarna är dock vid flera val i paritet med genomsnittsväljarnas och vid några val är deras andel till och med högre. Vid valet 2006 skiljer sig dock förstagångsväljarna ovanligt mycket från övriga väljare i och med att de hade betydligt lägre andel som angav politiskt intresse än övriga väljare. Detta tycktes emellertid inte gälla generellt för de unga väljarna 2006 – bland både andra- och tredjegångsväljarna uttryckte en högre andel att de var

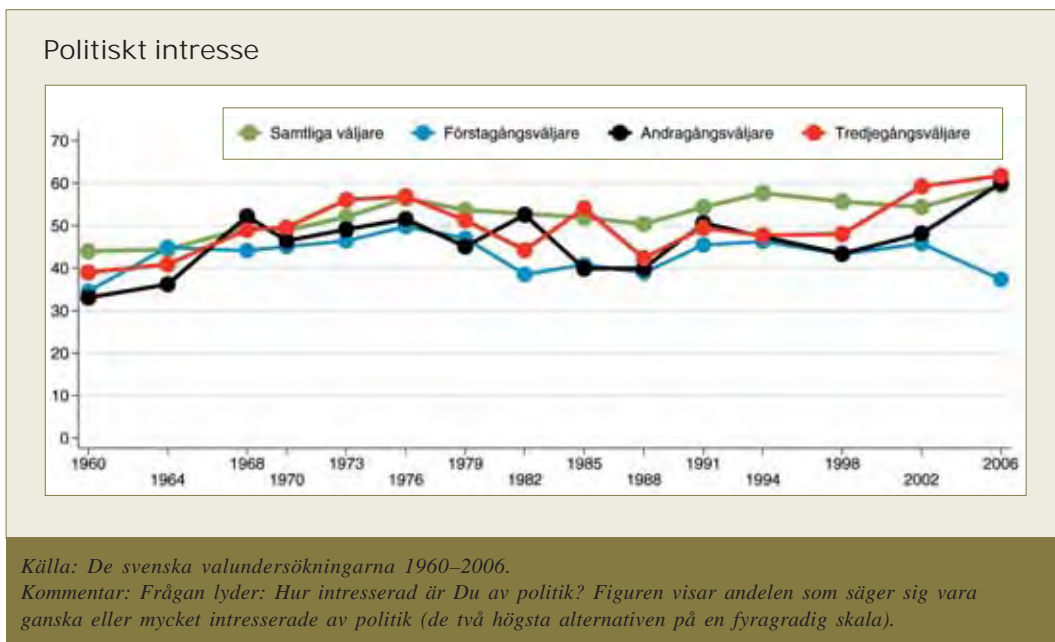

Figur 10.4 Andel unga väljare och samtliga väljare i genomsnitt som är politiskt intresserade, 1960–2006. Procent.

politiskt intresserade än bland genomsnittsväljarna. Våra analyser visar alltså att det politiska intresset bland unga ökar för varje val de deltar i. Låga ingångsvärden kan ibland ge sken av en politiskt ointresserad ungdomsgeneration som föranleder orättvisa eländesbeskrivningar. Erfarenheterna berättar dock en annan historia – det politiska intresset växer i takt med ökad ålder.

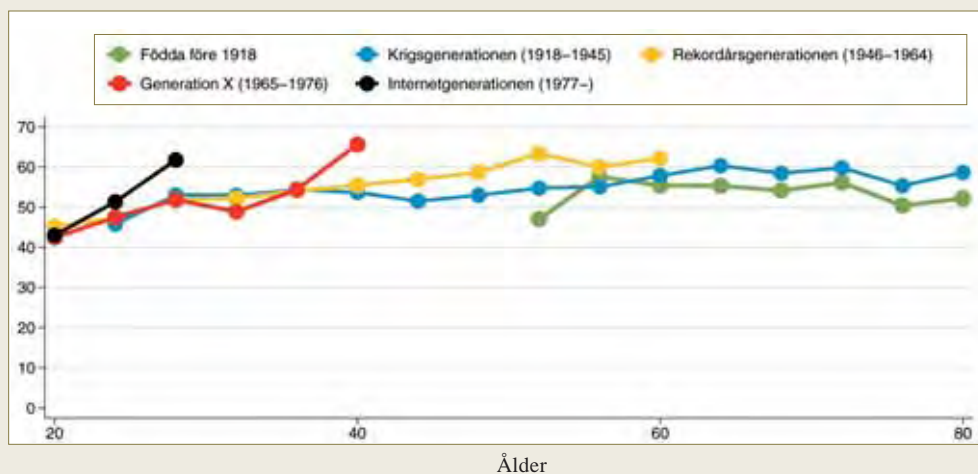
Kan vi då se några livscykel-effekter i det politiska intresset? Ja, det visar sig att andelen politiskt intresserade ökar med åldern i de fem generationerna (figur 10.6). Det är slående att när rekordårsgenerationen, generation X och internetgenerationen var i 20-årsåldern uppgav 42–45 procent av dem att de var politiskt intresserade. När rekordårsgenerationen och generation X nått 40-årsåldern var dock motsvarande andelar klart

större, 55 respektive 66 procent. Internetgenerationen har inte hunnit bli så gammal ännu men redan ser vi en kraftig ökning av politiskt intresse inom generationen. Andelen politiskt intresserade inom internetgenerationen har stigit från 43 procent politiskt intresserade i de första valen som internetgenerationen deltog i, till 62 procent bland de äldsta i valet 2006. Även om internetgenerationen inledningsvis hade relativt låg andel med politiskt intresse ökar alltså detta intresse med åldern även bland dessa individer i och med att man antrar nya skeden i livscykeln.

Figur 10.5 Andel första-, andra- och tredjegangsväljare samt samtliga väljare som är politiskt intresserade, 1960–2006. Procent.

Politiskt intresse

Källa: De svenska valundersökningarna 1960–2006.

Kommentar: Frågan lyder: Hur intresserad är Du av politik? Figuren visar andelen som säger sig vara ganska eller mycket intresserade av politik (de två högsta alternativen på en fyrgradig skala).

Figur 10.6 Andel väljare, fem generationers politiska intresse vid olika skeenden i livscykeln. Procent.

Unga väljares partiidentifikation

Emotionella band mellan väljare och partier har intresserat forskare ända sedan 1950-talet. Partiidentifikation blev det centrala begreppet i den välkända Michiganmodellen (Campbell, Converse, Miller & Stokes 1960), inspirerad av socialpsykologisk forskning om social identitet och av Sigmund Freuds begrepp fadersidentifikation (Holmberg 2007). Den stadigt minskande andelen partiidentifierade väljare i västerländska demokratier under efterkrigstiden tillhör en av de mest kända tidsserierna inom samhällsvetenskaplig forskning (Dalton & Wattenberg 2000). I Sverige är denna utveckling närmast linjär. Andelen svenska väljare som betraktar sig själva som an-

hängare av ett specifikt politiskt parti har minskat från 38 procent 1968 till 15 procent 2006. Allt färre väljare utvecklar starka emotionella band till ett parti. Och även bland väljare som uppfattar sig som övertygade anhängare ser väljarforskarna en ökad tendens till partibyten (Oscarsson & Holmberg 2008).

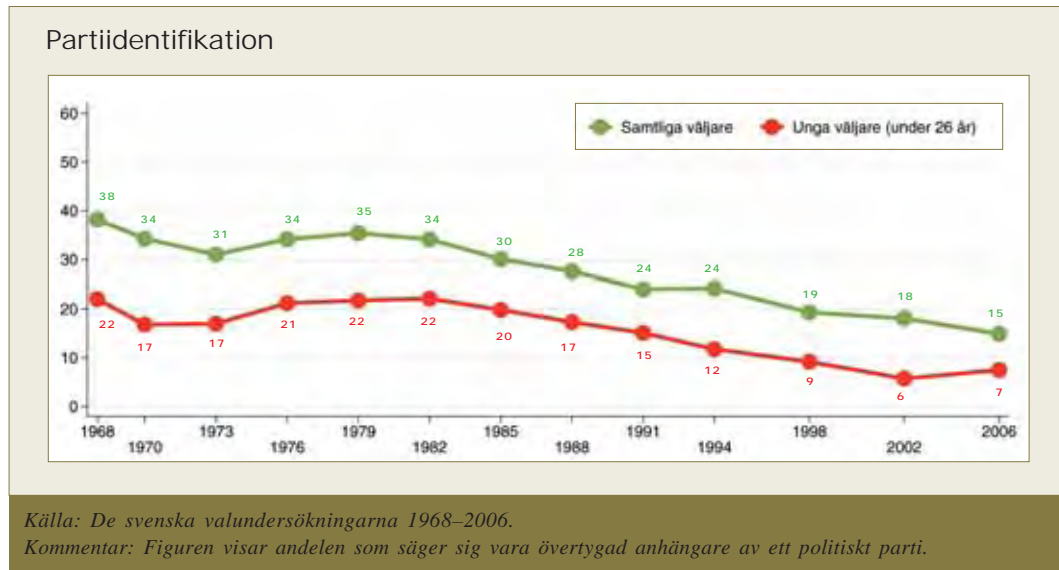
Michiganmodellen predicerar att graden av partiidentifikation följer livscykeln – att väljares känslor av att vara anhängare blir starkare med tiden. Som förväntat har yngre väljare inte utvecklat en lika stark partiidentifikation som äldre väljare. Bland väljare under 26 år finns endast hälften så många övertygade anhängare som i väljarkåren som helhet (figur 10.7). Bland andra- och tredjegangsväljare är det i regel en större andel

som betraktar sig som partianhängare än bland förstagångsväljarna (figur 10.8).

Även om det finns ett klart samband mellan ålder och partiidentifikation visar kohortanalyserna mycket tydligt att det till stor del saknas förutsättningar att vidmakthålla nuvarande nivåer av andelen partianhängare i Sverige i framtiden. När de äldre generationerna försvinner kommer de genomsnittliga nivåerna av partiidentifikation att sjunka allteftersom. Den trend som pekar mot att det långsamt blir allt färre partiidentifierade väljare beror i huvudsak på att nya generationer av väljare har en betydligt lägre grad av partiidentifikation än äldre generationer. Graden av partiidentifikation uppvisar hyfsat stabila nivåer inom varje generation men det finns betydande nivåskillnader mellan generationerna. Andelen partiidentifierade är omkring 10 procent i internetgener-

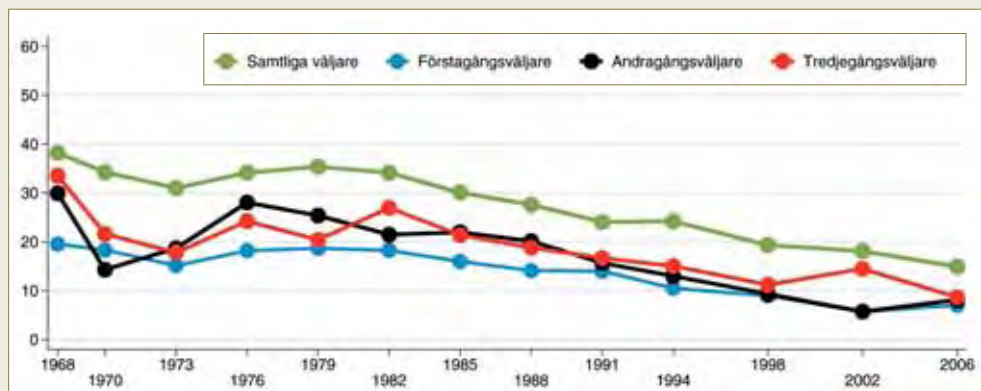
ationen, omkring 15 procent i generation X och omkring 20 procent i rekordårsgenerationen (figur 10.9).

Graden av partiidentifikation är dock inte förutbestämd att fortsätta minska för all framtid. Det är naturligtvis inte säkert att varje ny generation kommer att uppvisa lägre grad av partiidentifikation än den föregående. Styrkan i de emotionella banden mellan väljare och partier kan mycket väl komma att stärkas i framtiden, exempelvis genom att väljarbeteendet struktureras upp efter nya framväxande sociala skiljelinjer i informations- och nätverkssamhället eller genom att nya ideologiska dimensioner politiseras och polariseras. Det finns gott om exempel från andra länder där utvecklingen inte är lika linjär som i Sverige och där andelen partianhängare ökar i samband med nationella val (Holmberg 2007).

Figur 10.7 Andel unga väljare och samtliga väljare i genomsnitt som identifierar sig med ett politiskt parti, 1968–2006. Procent.

Partiidentifikation

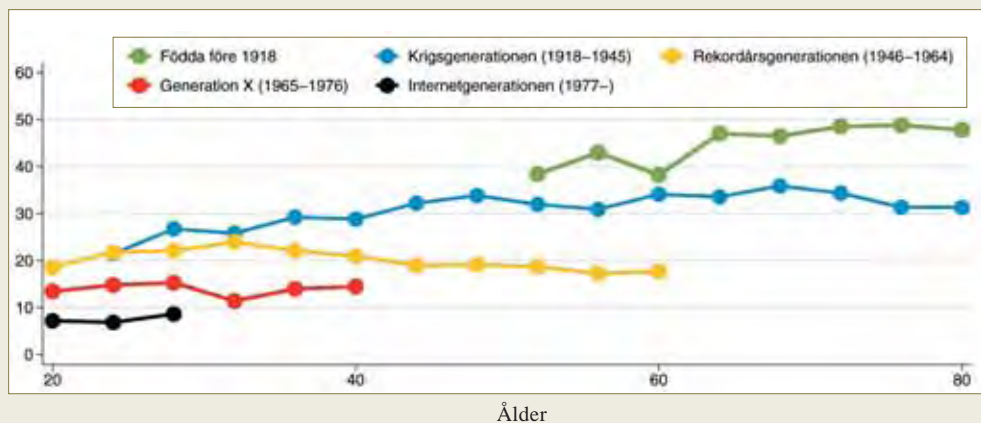

Källa: De svenska valundersökningarna 1968–2006.

Kommentar: Figuren visar andelen som säger sig vara övertygad anhängare av ett politiskt parti.

Figur 10.8 Andel första-, andra- och tredjegangsväljare samt samtliga väljare som identifierar sig med ett politiskt parti, 1968–2006. Procent.

Partiidentifikation

Källa: De svenska valundersökningarna 1968–2006.

Kommentar: Figuren visar andelen som säger sig vara övertygad anhängare av ett politiskt parti.

Figur 10.9 Andel väljare, fem generationers partiidentifikation vid olika skeden i livscykeln. Procent.

Unga väljares ideologiska uppfattningar

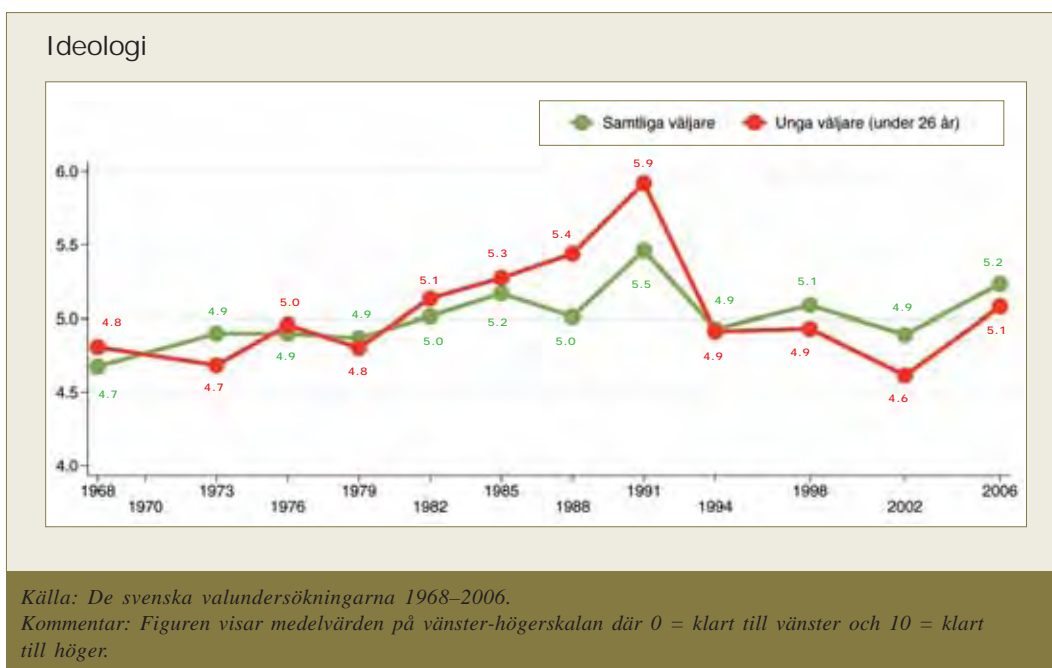
Låt oss nu se närmare på unga väljares placering på den ideologiska vänster-högerskalan. Är de yngre mer radikala än de äldre? Vi tittar först närmare på de unga väljarnas ideologiska placering jämfört med valmanskåren i genomsnitt under perioden 1968–2006 i figur 10.10. Först och främst är det tydligt att de unga väljarna har rört sig kraftigare mellan vänster och höger när de ideologiska vindarna har svängt. Under 1980-talet, då den ideologiska vinden blåste åt höger, befann sig de unga väljarna vid varje val till höger om genomsnittsväljarna. Vid valet 1991 är skillnaden mellan de unga väljarna och genomsnittsväljarna som störst och de unga väljarna placerar sig till höger om genomsnittet. Vid valet 1994 ser vi att de unga väljarnas ideologiska placering i stort sett är densamma som genomsnittsväljarnas och dessutom betydligt längre åt vänster än vid föregående val och vid de tre valen därefter placerar sig de unga väljarna till vänster om valmanskåren i genomsnitt. Det bör dock påpekas att skillnaderna i placering på den ideologiska vänster-högerskalan mellan unga väljare och valmanskåren i sin helhet under de senaste valen är påfallande liten.

Hur ser det då ut om vi jämför genomsnittsväljarna med första-, andra- och tredjegangsväljare? Det tycks återigen vara något särskilt med förstegangsväljarna jämfört med unga väljare i allmänhet. Figur 10.11 visar att det just är förstegangsväljarna som skiljer sig starkast från valmanskåren i sin helhet. När de kraftiga högervindarna blåste 1991 var det förstegangsväljarna som placerade sig längst till höger medan de när vänstervindarna blåste 1994 och 2002 placerade sig längst till vänster.

Vi ska nu se närmare på livscykelns betydelse för placering på vänster-högerskalan. Stämmer uppfattningen att väljare förflyttar sig ideologiskt åt höger ju äldre de blir? Eller som Churchill påstås ha sagt: *”Den som inte är röd när han är ung har inget hjärta. Men den som inte är blå när han är gammal har ingen hjärna”*. Figur 10.12 visar att det, åtminstone i viss utsträckning, finns stöd för Churchills hypotes. För individer födda före 1918 och för individer i världskrigsgenerationen finns det en någorlunda tydlig livscykel-effekt – ju äldre dessa generationer har blivit, desto längre åt höger har de förflyttat sig ideologiskt. Förändringarna är dock relativt små och samtliga värden i grafen befinner sig inom en halvs enhets avstånd från den elvagrådiga skalans mittpunkt.

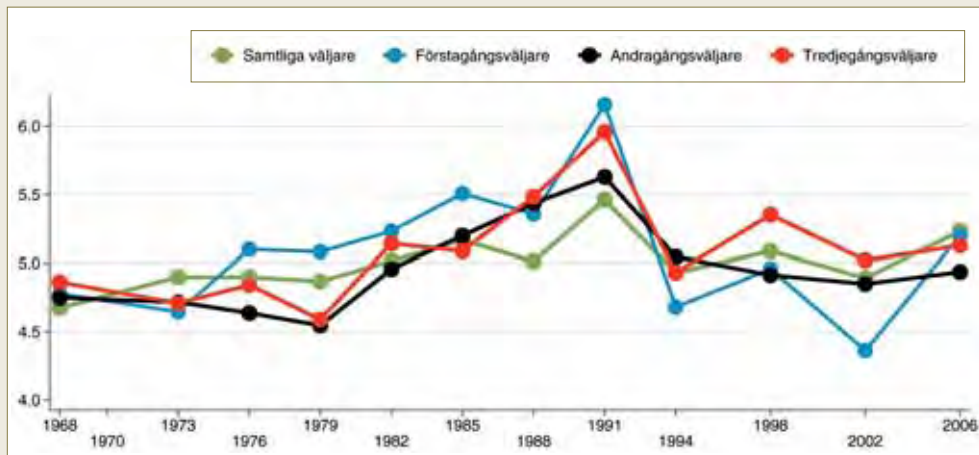
Emellertid finns det inget stöd alls för Churchills tes om vi ser närmare på rekordårsgenerationen. Från 20-årsåldern till 60-årsåldern har de stabilt placerat sig kring 5 på skalan från 0 (vänster) till 10 (höger). Innebär rekordårsgenerationens ideologiska stabilitet att Churchills tes är överspelad och endast gällde generationerna födda före andra världskriget? Det är naturligtvis ännu för tidigt att säga om generation X och internetgenerationen kommer att röra sig åt höger när de åldras. Det är dock tydligt att generation X och internetgenerationen visar upp olika utvecklingsmönster då de rör sig genom livscykelns. När generation X befinner sig i 20-årsåldern placerar de sig till höger om mitten, för att sedan när de närmar sig 30-årsåldern förflytta sig mot mitten och därefter röra sig åt höger igen. Internetgenerationen däremot befinner sig i 20-årsåldern till vänster om mitten för att senare när de närmar sig 30-årsåldern röra sig åt höger.

Likheterna i dessa förändringar beror naturligtvis till stor del på periodeffekter och de ideologiska vindar som har blåst under internetgenerationen och generation X:s valtillfällen snarare än att generationerna åldrats och rört sig genom livscykeln. Det är dock tydligt att både internetgenerationen och generation X hittills är ideologiskt rörligare än vad rekordårsgenerationen var. Något tillspetsat kan man säga att de äldre väljarna under de senaste valen har stått för stabiliteten medan de yngre har stått för rörligheten. Kanske är detta ett varsel om att väljarkåren blir allt mer ideologiskt rörlig då de äldre generationerna i framtiden ersätts med yngre.

Figur 10.10 Placering på vänster–högerskalan bland unga väljare och samtliga väljare i genomsnitt, 1968–2006. Medelvärde.

Ideologi

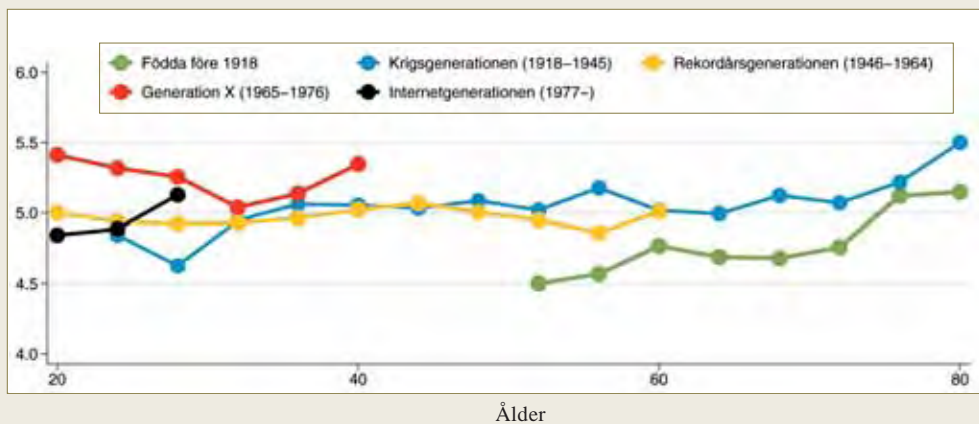

Källa: De svenska valundersökningarna 1968–2006.

Kommentar: Figuren visar medelvärden på vänster-högerskalan där 0 = klart till vänster och 10 = klart till höger.

Figur 10.11 Placering på vänster-högerskalan bland första-, andra- och tredjegangsväljare samt samtliga väljare, 1968–2006. Medelvärde.

Ideologi

Källa: De svenska valundersökningarna 1968–2006.

Kommentar: Figuren visar medelvärden på vänster-högerskalan där 0 = klart till vänster och 10 = klart till höger.

Figur 10.12 Fem generationer vid olika skeden i livsrykten placerade på vänster-högerskalan. Medelvärde.

Unga väljares partival

Slutligen ska vi se närmare på unga väljares partival. Av utrymmesskäl redovisar vi här inte resultat från första-, andra- och tredjegångsväljares partival. Istället redovisar vi jämförelser mellan unga väljare och valmanskåren i genomsnitt för vart och ett av riksdagspartierna och väljarstöd för respektive parti inom de fem generationerna vid olika tidpunkter i livscykeln.

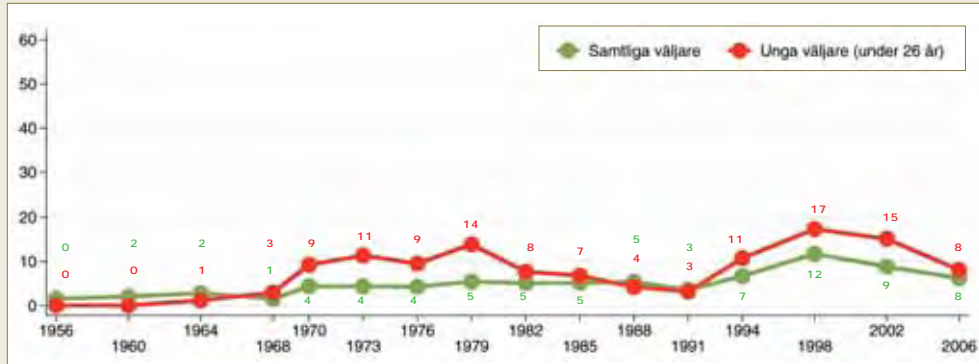
Vilka tendenser kan vi skönja om vi parti för parti jämför unga väljare med valmanskåren i genomsnitt? Är till att börja med en större andel av de unga väljarna radikala än av de äldre väljarna? Ja, så tycks det åtminstone vara om vi ser närmare på Vänsterpartiet (figur 10.13). Med undantag för valet 1991 har Vänsterpartiet vid varje val efter 1964 haft ett starkare stöd bland unga väljare än bland genomsnittsväljarna.

Denna tendens är ännu tydligare om vi ser på stödet för Miljöpartiet (figur 10.14). Med endast ett undantag har stödet för Miljöpartiet varit större bland de unga väljarna jämfört med valmanskåren i sin helhet vid varje val. Vid valen 1998 och 2002 har dessutom stödet för Miljöpartiet bland de unga väljarna varit mer än dubbelt så stort jämfört med väljarstödet i valmanskåren i sin helhet.

Det tredje rödgröna partiet, Socialdemokraterna, har dock inte samma popularitet bland de unga väljarna. Under samtliga val under de senaste 40 åren har Socialdemokraterna haft ett lägre stöd bland de unga väljarna än bland valmanskåren i sin helhet (figur 10.15).

Hur ser det då ut bland allianspartierna? Centerpartiets attraktionskraft bland de yngre väljarna har förändrats en hel del under åren (figur 10.16). Från att ha varit mer populärt bland unga väljare än bland genomsnittsväljarna under 1970-talet har Centerpartiet under de senaste åren blivit mindre populärt bland de unga väljarna. Om de unga väljarna fått bestämma själva skulle Centerpartiet ha balanserat på fyraprocentsspärren till riksdagen under de senaste valen. Folkpartiet däremot har ofta lyckats locka nya unga väljare, med några få undantag har de lockat fler väljare bland de unga än bland övriga väljare (figur 10.17). Moderaterna är inte något utpräglat ungdomsparti, men partiet är inte heller svagt bland de unga väljarna. Vid de senaste fyra valen har stödet för Moderaterna bland de unga väljarna stadigt följt utvecklingen i valmanskåren i sin helhet, differensen är mindre än 2 procent (figur 10.18). Även Kristdemokraterna har lyckats att locka nya unga väljare vid varje val (figur 10.19). Vid de senaste valen har förvisso stödet varit lägre bland de unga väljarna, men icke desto mindre har de lyckats att locka mer än 7 procent av de unga väljarna i vart och ett av de tre senaste valen.

Vänsterpartiet

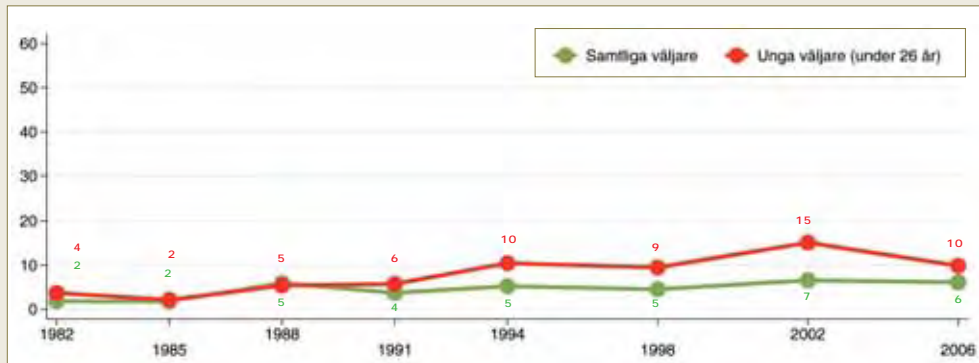

Källa: De svenska valundersökningarna 1956–2006.

Kommentar: Sveriges kommunistiska parti (1921–1967), Vänsterpartiet kommunisterna (1967–1990) och sedan 1990 Vänsterpartiet.

Figur 10.13 Andel röster bland unga väljare och samtliga väljare som röstat på Vänsterpartiet, 1956–2006. Procent.

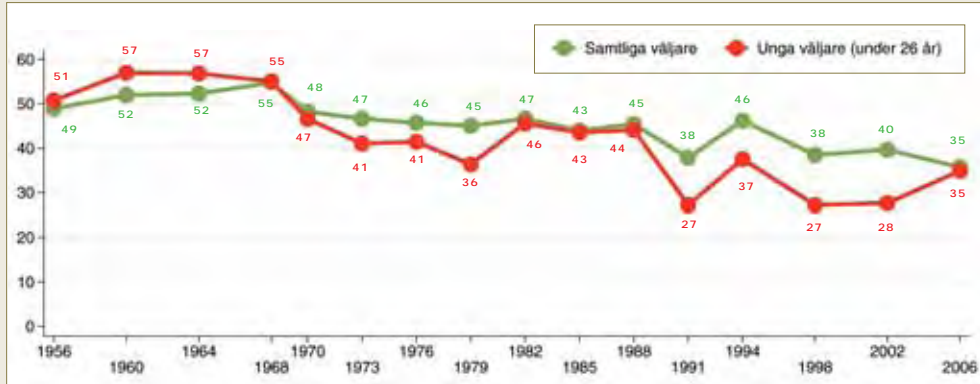
Miljöpartiet

Källa: De svenska valundersökningarna 1982–2006.

Figur 10.14 Andel röster bland unga väljare och samtliga väljare som röstat på Miljöpartiet, 1982–2006. Procent.

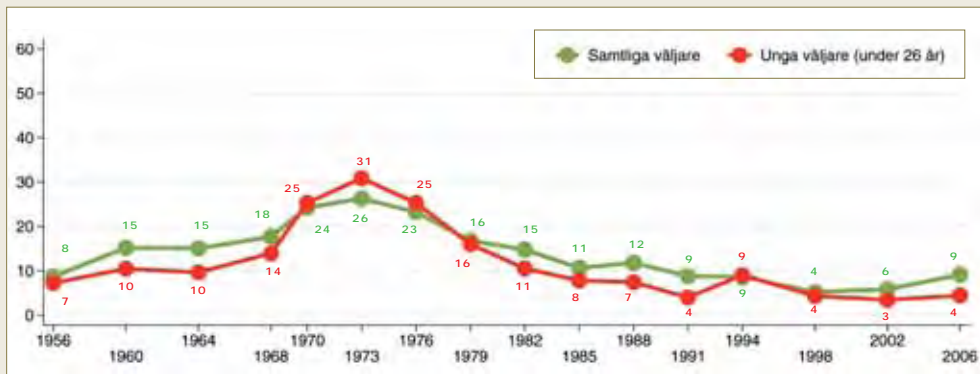
Socialdemokraterna

Källa: De svenska valundersökningarna 1956–2006.

Figur 10.15 Andel röster bland unga väljare och samtliga väljare som röstat på Socialdemokraterna, 1956–2006. Procent.

Centerpartiet

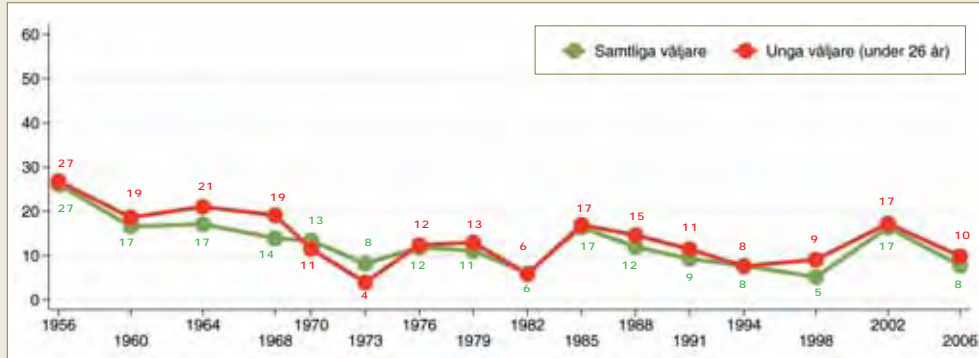

Källa: De svenska valundersökningarna 1956–2006.

Kommentar: Partiet bytte 1957 namn från Bondeförbundet till Centerpartiet.

Figur 10.16 Andel röster bland unga väljare och samtliga väljare som röstat på Centerpartiet, 1956–2006. Procent.

Folkpartiet

Källa: De svenska valundersökningarna 1956–2006.

Figur 10.17 Andel röster bland unga väljare och samtliga väljare som röstat på Folkpartiet, 1956–2006. Procent.

Moderaterna

Källa: De svenska valundersökningarna 1956–2006.

Kommentar: Partiet bytte 1969 namn från Högerpartiet till Moderata samlingspartiet.

Figur 10.18 Andel röster bland unga väljare och samtliga väljare som röstat på Moderaterna, 1956–2006. Procent.

Kristdemokraterna

Källa: De svenska valundersökningarna 1964–2006.

Kommentar: Kristdemokraterna bildades under namnet Kristen demokratisk samling (KDS) 1964. Sedan 1996 har partiet namnet Kristdemokraterna.

Figur 10.19 Andel röster bland unga väljare och samtliga väljare som röstat på Kristdemokraterna, 1964–2006. Procent.

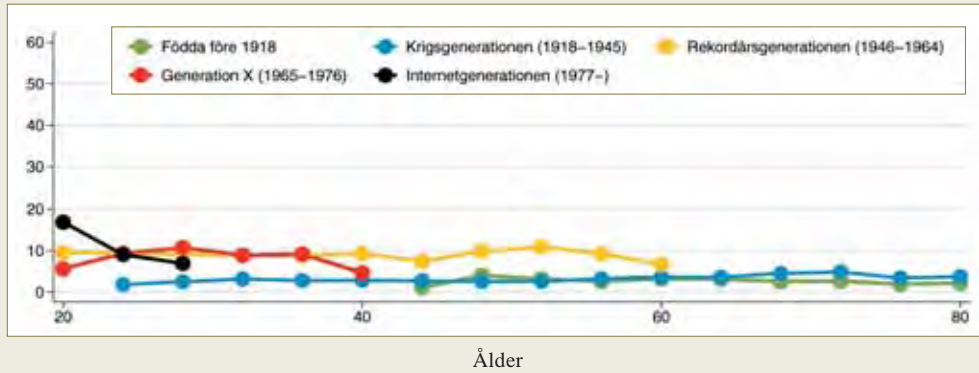
Hur skiljer sig de olika generationernas stöd för de politiska partierna? Vänsterpartiet har haft ett mycket svagt stöd från individer födda före 1945, endast undantagsvis har partiet tagit sig över 4 procent inom dessa generationer (figur 10.20). Däremot har stödet varit starkare bland väljare födda efter andra världskriget, bland dessa har Vänsterpartiet ett stabilt stöd på över 4 procent. De stora skillnaderna i stödet för Vänsterpartiet finns alltså mellan generationer och inte mellan individer i olika åldrar. Valresultaten för Vänsterpartiet stöder alltså teorin om generationseffekter snarare än livscykelteorin.

Detsamma gäller i viss mån Miljöpartiet (figur 10.21). Stödet från de unga för Miljöpartiet har inte alltid varit starkt. Däremot har varje ny generation visat större stöd för Miljöpartiet än den föregående. För Socialdemokraterna är dock generationsjämförelsen dystert (figur 10.22). Utvecklingen är nämligen den direkt motsatta jämfört med för Miljöpartiet, varje ny generation har visat svagare stöd för Socialdemokraterna än den föregående.

För Centerpartiet är generationsskillnaderna mindre tydliga än för Socialdemokraterna och Miljöpartiet. I de tre äldsta generationerna har stödet minskat generation för generation (figur 10.23). Trenden har dock brutits på senare år och en större andel i generation X visar i 40-årsåldern sitt stöd för Centerpartiet än vad rekordårs-generationen gjorde i motsvarande ålder.

För Folkpartiet (figur 10.24) och Moderaterna (figur 10.25) är generationseffekterna svagare. Förändringar i väljarstöd beror snarare på period-effekter än generationseffekter. Vi ser här inga tydliga trender som visar om dessa partier blivit mer eller mindre populära generation för generation på samma vis som Miljöpartiet och Socialdemokraterna. Generationsjämförelsen för Kristdemokraterna är intressant (figur 10.26). Förvisso har de sitt största stöd från äldre väljare inom krigsgenerationen men har för varje ny generation en större andel som i 20-årsåldern visat sitt stöd för dem.

Vänsterpartiet

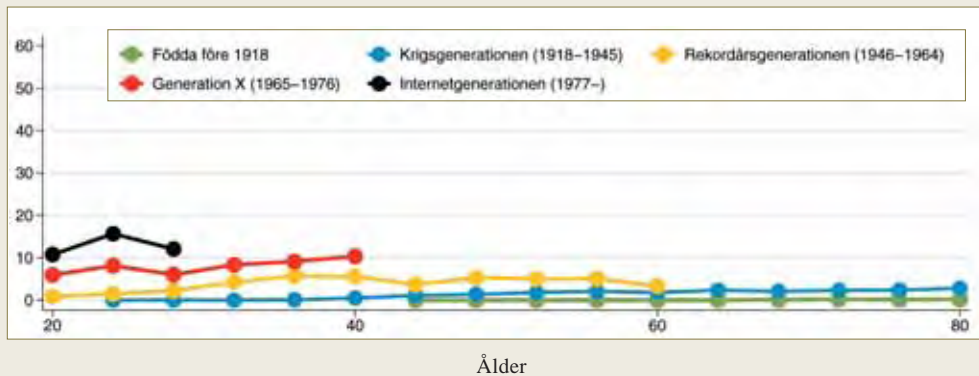

Källa: De svenska valundersökningarna 1960-2006.

Kommentar: Sveriges kommunistiska parti (1921-1967), Vänsterpartiet kommunisterna (1967-1990) och sedan 1990 Vänsterpartiet.

Figur 10.20 Andel röster, fem generationer vid olika skeden i livsrytmen som röstat på Vänsterpartiet. Procent.

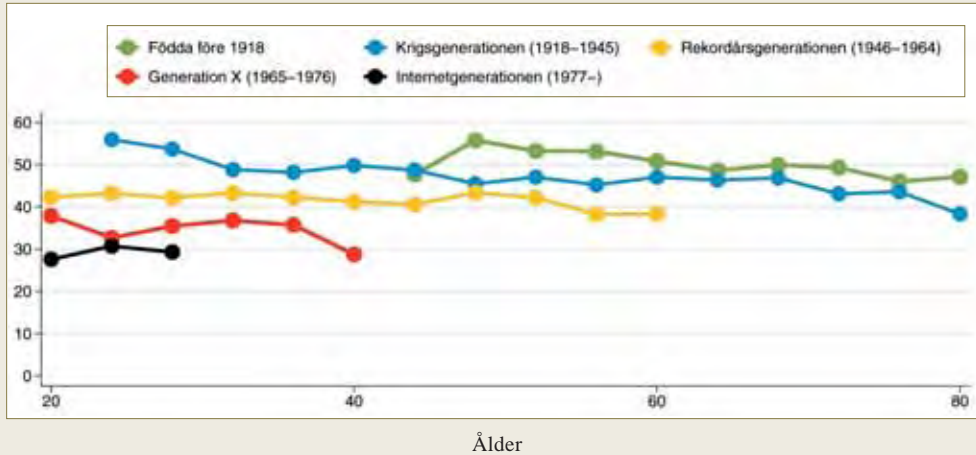
Miljöpartiet

Källa: De svenska valundersökningarna 1960-2006.

Figur 10.21 Andel röster, fem generationer vid olika skeden i livsrytmen som röstat på Miljöpartiet. Procent.

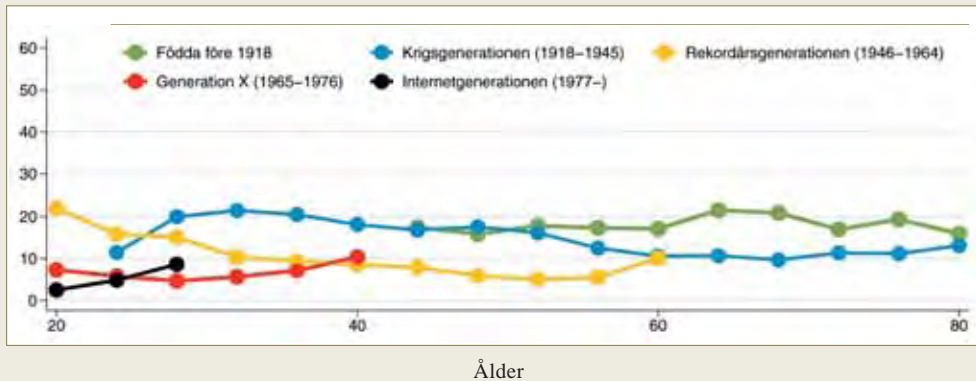
Socialdemokraterna

Källa: De svenska valundersökningarna 1960-2006.

Figur 10.22 Andel röster, fem generationer vid olika skeden i livscykeln som röstat på Socialdemokraterna. Procent.

Centerpartiet

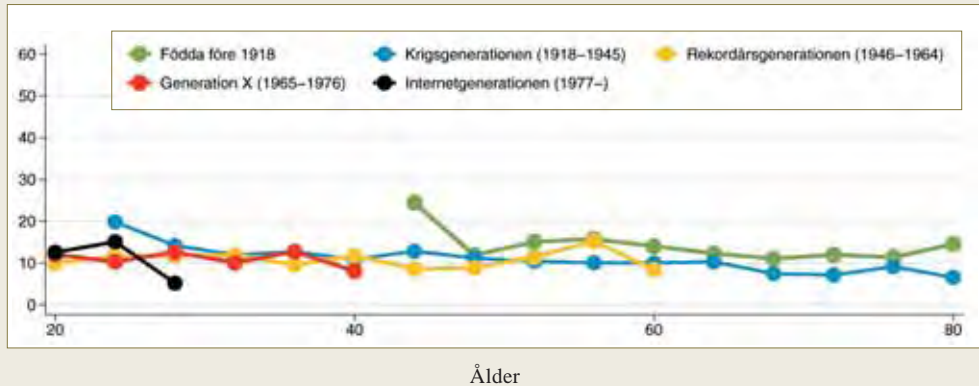

Källa: De svenska valundersökningarna 1960-2006.

Kommentar: Partiet bytte 1957 namn från Bondeförbundet till Centerpartiet.

Figur 10.23 Andel röster, fem generationer vid olika skeden i livscykeln som röstat på Centerpartiet. Procent.

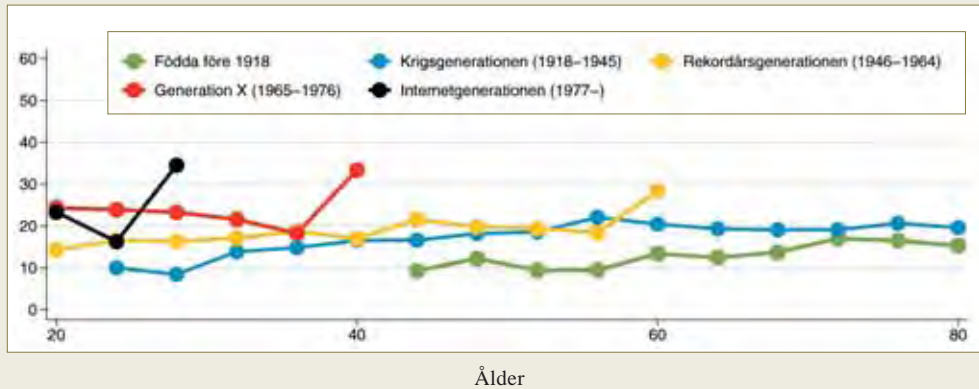
Folkpartiet

Källa: De svenska valundersökningarna 1960-2006.

Figur 10.24 Andel röster, fem generationer vid olika skeden i livscykeln som röstat på Folkpartiet. Procent.

Moderaterna

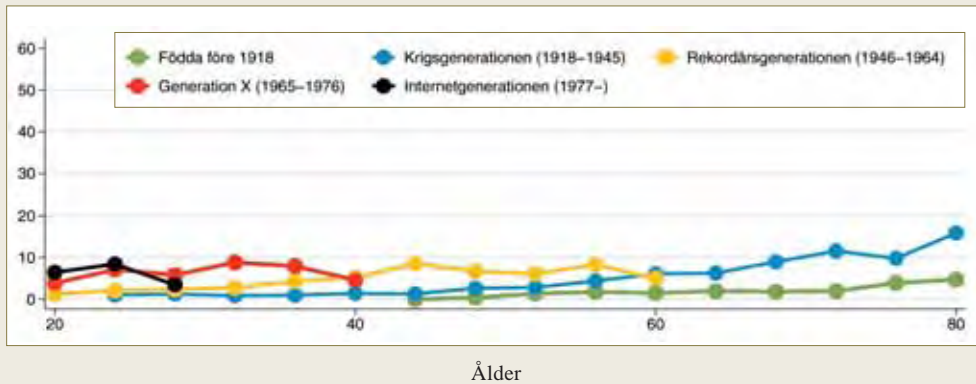

Källa: De svenska valundersökningarna 1960-2006.

Kommentar: Partiet bytte 1969 namn från Högerpartiet till Moderata samlingspartiet.

Figur 10.25 Andel röster, fem generationer vid olika skeden i livscykeln som röstat på Moderaterna. Procent.

Kristdemokraterna

Källa: De svenska valundersökningarna 1960–2006.

Kommentar: Kristdemokraterna bildades under namnet Kristen demokratisk samling (KDS) 1964. Sedan 1996 har partiet namnet Kristdemokraterna.

Figur 10.26 Andel röster, fem generationer vid olika skeden i livsytkeln som röstat på Kristdemokraterna. Procent.

Slutsatser

I det här kapitlet har vi genomfört en kartläggning av unga väljares (under 26 år) valdeltagande, politiska intresse, partiidentifikation, vänster-högerideologi och partival under perioden 1956–2006. Vi har systematiskt jämfört unga väljare med valmanskåren som helhet, granskat skillnader mellan första-, andra- och tredjeårgångsväljare samt analyserat utvecklingen inom fem generationer av svenskar: personer födda före 1918, krigsgenerationen (1918–1945), rekordårsgenerationen (1946–1964), generation X (1965–1976) och internetgenerationen (1977). Till vårt förfogande har vi haft en av världens bästa och längsta tids-serier, serien av svenska valundersökningar.

Vi har funnit stöd för såväl livscykel- som generations- och periodeffekter. Det är dock naturligtvis omöjligt att helt separera dessa effekter från varandra i analyserna och i viss utsträckning är perspektiven sinsemellan kompletterande. Resultaten har kunnat illustrera många av de välkända sambanden mellan fysisk ålder och intresse, valdeltagande och partiidentifikation. Yngre väljare har under hela den undersökta perioden till exempel haft en systematiskt lägre andel politiskt intresserade, lägre andel som deltar i val och lägre andel som identifierar sig med ett parti än äldre väljare. Det finns alltså stöd för en livscykeffekt.

Vi finner också stöd för periodeffekter. Unge väljares ideologiska utgångspunkter följer i hu-

vudsak de ideologiska vänster- och högervindar som blåst under perioden 1968–2006 med den skillnaden att de regelmässigt är mer extrema än väljarkåren – när väljarkåren rör sig åt vänster förskjuts unga väljares ideologiska orienteringar ännu tydligare åt vänster. Och omvänt – när väljarkåren rör sig åt höger är utslaget starkare bland de yngre. Internetgenerationen och generation X har hittills varit betydligt mer ideologiskt rörliga än de äldre generationerna.

Generationseffekterna syns tydligt när man ser närmare på partiidentifikation. Vår beskrivning av trenderna under det senaste halvsekle visar att väljarnas grad av partiidentifikation knappast kommer att kunna återhämta sig. Känslor av att vara anhängare till ett specifikt politiskt parti är klart svagare i de yngre generationerna än i de äldre och känslorna visar inte några tecken på att förstärkas i takt med att yngre generationer blir äldre. När partiidentifikationen inte längre tycks växa under individens livscykel talar vi om en sekulär trend. Det mest sannolika scenariot är att andelen partiidentifierade väljare stabiliseras på en historiskt låg nivå, mellan 10 och 20 procent. Låg grad av partiidentifikation hänger samman med en förväntat hög andel partibytare.

Framtidsutsikterna är mycket goda för yngre generationers politiska intresse. Vid samma tidpunkt i livscykeln har en större andel i de yngre generationerna ett klart politiskt intresse än i de äldre generationerna. Samma starka återväxt finns inte för valdeltagandet. De yngsta generationerna har ännu inte etablerat sig på samma höga nivå i valdeltagande som de äldre generationerna. Det betyder att det kan bli svårt att bevara de nuvarande höga nivåerna för valdeltagande i framtida riksdagsval. Det handlar dock inte om några dra-

matiska fall utan snarare om ett något lägre valdeltagande i takt med att den stora och flitigt röstande rekordårsgenerationen successivt lämnar valmanskåren. Samtidigt är det viktigt att notera att 2006 års riksdagsval markerar ett viktigt trendbrott i de yngre generationernas valdeltagande. Nedåtgående deltagandetrender i generation X under 1990-talet har brutits i samband med 2006 års val. Vi vet att mobiliseringen av unga väljare har varit stark i samband med 2009 års Europaparlamentsval och vid 2010 års riksdagsval. Det ska bli spännande att så småningom komplettera analyserna med data från 2010 års riksdagsval.

Bilaga 10.1

Tabell 10.1 Valdeltagande bland första-, andra- och tredjegangsväljare samt valmanskåren i sin helhet 1960–2006. Procent

År	Samtliga	Första	Andra	Tredje
1960	90	89	81	86
1964	88	75	76	85
1968	93	85	90	93
1970	91	76	85	94
1973	94	92	90	96
1976	92	87	91	90
1979	91	83	85	85
1982	91	88	86	88
1985	90	82	83	83
1988	86	77	76	77
1991	87	75	77	81
1994	82	83	73	78
1998	81	70	73	79
2002	80	66	73	76
2006	82	73	69	80

Kommentar: Resultaten illustreras i figur 10.2. Resultaten bygger på svenska valundersökningar 1960–2006, viktade data.

Tabell 2. Fem generationers valdeltagande vid olika skeden i livscykeln. Procent

Födda Ålder	före 1918	1918– 1945	1946– 1964	1965– 1976	efter 1977
18-21	.	.	85	78	70
22-25	.	.	85	77	71
26-29	.	.	87	79	80
30-33	.	97	88	78	.
34-37	.	93	87	74	.
38-41	.	93	85	82	.
42-45	.	93	85	.	.
46-49	.	91	83	.	.
50-53	.	90	85	.	.
54-57	.	90	88	.	.
58-61	94	93	87	.	.
62-65	93	91	.	.	.
66-69	92	89	.	.	.
70-73	89	87	.	.	.
74-77	86	86	.	.	.
78-80	84	82	.	.	.

Kommentar: Resultaten illustreras i figur 10.3. Resultaten bygger på svenska valundersökningar 1960–2006, viktade data.

Tabell 3. Politiskt intresse bland första-, andra- och tredjegangsväljare samt valmanskåren i sin helhet 1960–2006. Procent

År	Samtliga	Första	Andra	Tredje
1960	44	35	33	39
1964	44	45	36	41
1968	50	44	52	49
1970	49	45	46	50
1973	52	46	49	56
1976	56	50	52	57
1979	54	47	45	51
1982	53	39	53	44
1985	52	41	40	54
1988	50	39	40	42
1991	54	45	51	49
1994	58	46	47	48
1998	56	43	43	48
2002	54	46	48	59
2006	59	37	60	62

Kommentar: Resultaten illustreras i figur 10.5. Resultaten bygger på svenska valundersökningar 1960–2006. Frågan lyder: Hur intresserad är Du av politik? Figuren visar andelen som säger sig vara ganska eller mycket intresserade av politik (de två högsta alternativen på en fyrgradig skala.)

Tabell 4. Politiskt intresse vid olika skeden i livscykeln. Procent

Födda Ålder	före 1918	1918– 1945	1946– 1964	1965– 1976	efter 1977
18-21	.	.	45	42	43
22-25	.	46	47	47	51
26-29	.	53	52	52	62
30-33	.	53	52	49	.
34-37	.	54	54	54	.
38-41	.	54	55	66	.
42-45	.	51	57	.	.
46-49	.	53	59	.	.
50-53	47	55	63	.	.
54-57	58	55	60	.	.
58-61	55	58	62	.	.
62-65	55	60	.	.	.
66-69	54	58	.	.	.
70-73	56	60	.	.	.
74-77	50	55	.	.	.
78-80	52	59	.	.	.

Kommentar: Resultaten illustreras i figur 10.6. Resultaten bygger på svenska valundersökningar 1960–2006. Frågan lyder: Hur intresserad är Du av politik? Tabellen visar andelen som säger sig vara ganska eller mycket intresserade av politik (de två högsta alternativen på en fyrgradig skala.)

Tabell 5. Partiidentifikation bland första-, andra- och tredjegangsväljare samt valmanskåren i sin helhet 1968-2006

År	Samtliga	Första	Andra	Tredje
1968	38	20	30	33
1970	34	18	14	22
1973	31	15	19	18
1976	34	18	28	24
1979	35	19	25	20
1982	34	18	21	27
1985	30	16	22	21
1988	28	14	20	19
1991	24	14	16	17
1994	24	10	13	15
1998	19	9	9	11
2002	18	6	6	14
2006	15	7	8	9

Kommentar: Resultaten illustreras i figur 10.8. Resultaten bygger på svenska valundersökningar 1968–2006 och visar andelen som säger sig vara övertygade anhängare av ett politiskt parti.

Tabell 6. Fem generationers partiidentifikation vid olika skeden i livsryckeln. Procent

Födda Ålder	före 1918	1918– 1945	1946– 1964	1965– 1976	efter 1977
18-21	.	.	19	13	7
22-25	.	21	22	15	7
26-29	.	27	22	15	9
30-33	.	26	24	11	.
34-37	.	29	22	14	.
38-41	.	29	21	14	.
42-45	.	32	19	.	.
46-49	.	34	19	.	.
50-53	38	32	19	.	.
54-57	43	31	17	.	.
58-61	38	34	18	.	.
62-65	47	34	.	.	.
66-69	46	36	.	.	.
70-73	49	34	.	.	.
74-77	49	31	.	.	.
78-80	48	31	.	.	.

Kommentar: Resultaten illustreras i figur 10.9. Resultaten bygger på svenska valundersökningar 1968–2006 och visar andelen som säger sig vara övertygade anhängare av ett politiskt parti.

Tabell 7. Placering på vänster-högerskalan bland första-, andra- och tredjegangsväljare samt valmanskåren i sin helhet 1968–2006. Medelvärden

År	Samtliga	Första	Andra	Tredje
1968	4.7	4.8	4.7	4.9
1970
1973	4.9	4.6	4.7	4.7
1976	4.9	5.1	4.6	4.8
1979	4.9	5.1	4.5	4.6
1982	5.0	5.2	5.0	5.1
1985	5.2	5.5	5.2	5.1
1988	5.0	5.4	5.4	5.5
1991	5.5	6.2	5.6	6.0
1994	4.9	4.7	5.0	4.9
1998	5.1	5.0	4.9	5.4
2002	4.9	4.4	4.8	5.0
2006	5.2	5.2	4.9	5.1

Kommentar: Resultaten illustreras i figur 10.11. Resultaten bygger på svenska valundersökningar 1968–2006 och visar medelvärden på vänster-högerskalan (0=klart till vänster, 10= klart till höger).

Tabell 8. Fem generationers placering på vänster-högerskalan. Medelvärde

Födda Ålder	före 1918	1918– 1945	1946– 1964	1965– 1976	efter 1977
18-21	.	.	5.0	5.4	4.8
22-25	.	4.8	4.9	5.3	4.9
26-29	.	4.6	4.9	5.3	5.1
30-33	.	4.9	4.9	5.0	.
34-37	.	5.1	5.0	5.1	.
38-41	.	5.1	5.0	5.3	.
42-45	.	5.0	5.1	.	.
46-49	.	5.1	5.0	.	.
50-53	4.5	5.0	5.0	.	.
54-57	4.6	5.2	4.9	.	.
58-61	4.8	5.0	5.0	.	.
62-65	4.7	5.0	.	.	.
66-69	4.7	5.1	.	.	.
70-73	4.8	5.1	.	.	.
74-77	5.1	5.2	.	.	.
78-80	5.1	5.5	.	.	.

Kommentar: Resultaten illustreras i figur 10.12. Resultaten bygger på svenska valundersökningar 1968–2006 och visar medelvärden på vänster-högerskalan (0=klart till vänster, 10= klart till höger).

Tabell 9. Fem generationers väljarstöd för Vänsterpartiet. Procent

Födda Ålder	före 1918	1918– 1945	1946– 1964	1965– 1976	efter 1977
18-21	.	.	10	6	17
22-25	.	2	9	9	9
26-29	.	2	9	11	7
30-33	.	3	9	9	.
34-37	.	3	9	9	.
38-41	.	3	9	5	.
42-45	1	3	7	.	.
46-49	4	3	10	.	.
50-53	3	3	11	.	.
54-57	3	3	9	.	.
58-61	3	4	7	.	.
62-65	3	4	.	.	.
66-69	3	4	.	.	.
70-73	3	5	.	.	.
74-77	2	3	.	.	.
78-80	2	4	.	.	.

Tabell 10. Fem generationers väljarstöd för Miljöpartiet. Procent

Födda Ålder	före 1918	1918– 1945	1946– 1964	1965– 1976	efter 1977
18-21	.	.	1	6	11
22-25	.	.	2	8	16
26-29	.	.	2	6	12
30-33	.	.	4	8	.
34-37	.	.	6	9	.
38-41	.	1	6	10	.
42-45	.	1	4	.	.
46-49	.	1	5	.	.
50-53	.	2	5	.	.
54-57	.	2	5	.	.
58-61	.	2	3	.	.
62-65	.	2	.	.	.
66-69	.	2	.	.	.
70-73	.	2	.	.	.
74-77	.	2	.	.	.
78-80	.	3	.	.	.

Tabell 11. Fem generationers väljarstöd för Socialdemokraterna. Procent

Födda Ålder	före 1918	1918– 1945	1946– 1964	1965– 1976	efter 1977
18-21	.	.	42	38	28
22-25	.	56	43	33	31
26-29	.	54	42	35	29
30-33	.	49	43	37	.
34-37	.	48	42	36	.
38-41	.	50	41	29	.
42-45	48	49	41	.	.
46-49	56	45	43	.	.
50-53	53	47	42	.	.
54-57	53	45	38	.	.
58-61	51	47	38	.	.
62-65	49	46	.	.	.
66-69	50	47	.	.	.
70-73	49	43	.	.	.
74-77	46	44	.	.	.
78-80	47	38	.	.	.

Tabell 12. Fem generationers väljarstöd för Centerpartiet. Procent

Födda Ålder	före 1918	1918– 1945	1946– 1964	1965– 1976	efter 1977
18-21	.	.	22	7	3
22-25	.	11	16	6	5
26-29	.	20	15	5	9
30-33	.	21	10	6	.
34-37	.	20	9	7	.
38-41	.	18	9	10	.
42-45	17	17	8	.	.
46-49	16	18	6	.	.
50-53	18	16	5	.	.
54-57	17	12	6	.	.
58-61	17	11	10	.	.
62-65	22	11	.	.	.
66-69	21	10	.	.	.
70-73	17	11	.	.	.
74-77	19	11	.	.	.
78-80	16	13	.	.	.

Tabell 13. Fem generationers väljarstöd för Folkpartiet. Procent

Födda Ålder	före 1918	1918– 1945	1946– 1964	1965– 1976	efter 1977
18-21	.	.	10	12	13
22-25	.	20	12	10	15
26-29	.	14	12	13	5
30-33	.	12	12	10	.
34-37	.	13	10	13	.
38-41	.	11	12	8	.
42-45	24	13	9	.	.
46-49	12	11	9	.	.
50-53	15	10	11	.	.
54-57	16	10	15	.	.
58-61	14	10	8	.	.
62-65	12	10	.	.	.
66-69	11	7	.	.	.
70-73	12	7	.	.	.
74-77	11	9	.	.	.
78-80	15	7	.	.	.

Tabell 15. Fem generationers väljarstöd för Kristdemokraterna. Procent

Födda Ålder	före 1918	1918– 1945	1946– 1964	1965– 1976	efter 1977
18-21	.	.	1	4	6
22-25	.	1	2	7	8
26-29	.	1	2	6	3
30-33	.	1	3	9	.
34-37	.	1	4	8	.
38-41	.	1	5	5	.
42-45	0	1	9	.	.
46-49	0	3	7	.	.
50-53	1	3	6	.	.
54-57	2	4	8	.	.
58-61	1	6	5	.	.
62-65	2	6	.	.	.
66-69	2	9	.	.	.
70-73	2	12	.	.	.
74-77	4	10	.	.	.
78-80	5	16	.	.	.

Tabell 14. Fem generationers väljarstöd för Moderaterna. Procent

Födda Ålder	före 1918	1918– 1945	1946– 1964	1965– 1976	efter 1977
18-21	.	.	14	24	23
22-25	.	10	17	24	16
26-29	.	8	16	23	34
30-33	.	14	17	22	.
34-37	.	15	19	18	.
38-41	.	17	17	33	.
42-45	9	17	22	.	.
46-49	12	18	20	.	.
50-53	9	19	19	.	.
54-57	9	22	18	.	.
58-61	13	20	28	.	.
62-65	12	19	.	.	.
66-69	14	19	.	.	.
70-73	17	19	.	.	.
74-77	16	21	.	.	.
78-80	15	20	.	.	.

Referenser

- Amnå, E., Ekström, M., Kerr, M. & Stattin, H. (2009). *Political socialization and human agency. The development of civic engagement from adolescence to adulthood*. Statsvetenskaplig Tidskrift 2009, årg 111 nr.
- Brody, R. A. & Sniderman, P. M. (1977). From Life Space to Polling Place: The Relevance of Personal Concerns for Voting Behavior. *British Journal of Political Science* 7(1). Pp. 337–360.
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E. & Stokes, D. E. (1960). *The American Voter*. New York: Wiley.
- Dalton, R. J. & Wattenberg, M. P. (2000). *Parties Without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Franklin, M. (2004). *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerber, A. S., Green, D. P. & Shachar, R. (2003). Voting May Be Habit-Forming: Evidence from a Randomized Field Experiment. *American Journal of Political Science*, 47(3). Pp. 540–555.
- Highton, B. & Wolfinger, R. E. (2001). The first seven years of political life cycle. *American Journal of Political Science*, 45(1). Pp. 202–209.
- Holmberg, S. (2007). Partisanship reconsidered. In R. J. Dalton & H. D. Klingemann (Eds.), *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press.
- Holmberg, S. & Oscarsson, H. (2004). *Väljare: svenskt väljarbete-ende under 50 år*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Johansson, S. (2007). *Dom under trettio, vem bryr sig och varför? Ungdomars värderingar och politiska deltagande*. Göteborgs universitet: Centrum för forskning om offentlig sektor (CEFOS).
- Oscarsson, H. (1998). Det unga medborgarskapet. Kapitel i *Demokratiutredningens skriftserie nr 5*. Stockholm: SOU 1998:101.
- Oscarsson, H. (2002). *Spår i framtiden. SOM-rapport 28*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Oscarsson, H. & Holmberg, S. (2008). *Regeringsskifte: Väljarna och valet 2006*. Stockholm: Norstedts.
- Persson, M. & Oscarsson, H. (2010). *Did the egalitarian reforms of the Swedish educational system equalise levels of democratic citizenship?* Scandinavian Political Studies 33(2). Pp. 135–163.
- Phelps, E. (2004). *Young Citizens and Changing Electoral Turnout 1964–2001*. The Political Quarterly 75(3). Pp. 238–248.
- Phelps, E. (2005). *Young Voters at the 2005 British General Election*. The Political Quarterly 76(4). Pp. 477–482.
- Quintelier, E. (2007). *Differences in political participation between young and old people: A representative study of the differences in political participation between young and old people*. Contemporary Politics, 13(2). Pp. 165–180.
- Sörbom, A. (2002). *Vart tar politiken vägen? Om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- van der Eijk, C. & Franklin, M. (2009). *Elections and Voters*. New York: Palgrave Macmillan.
- Verba, S., Schlozman, K. & Brady, H. E. (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, Mass: Harvard University Press
- Zukin, C., Keeter, S., Andolina, M., Jenkins, K. & Delli Carpini, M. X. (2006). *A New Engagement? Political Participation, Civic Life, and the Changing American Citizen*. Oxford: University press.
- Wass, H. (2008). *Generations and turnout. Generational effect in electoral participation in Finland*. Acta Politica 35. Helsinki: Department of Political Science, University of Helsinki.

Noter

¹ Se till exempel kapitel 2 och 7 i Franklin 2004 för en forskningsöversikt.

² Den aggregerade datamängden av valundersökningarna 1956–2006 omfattar samtliga riksdagsval under den aktuella perioden. Urvalens storlek varierar från 1 403 (1970) till 3 926 (1988). Antalet unga väljare under 26 år varierar från 104 (1960) till 572 (1988) och antalet förstagångsväljare varierar från 81 (1960) till 297 (1968).

³ Se kapitel 2 (Holmberg & Oscarsson 2004).

DEL 2

Kapitel 11 Var du bor spelar roll – landsort eller storstad

Kapitel 12 Delaktighet i det segregerade Sverige

KAPITEL 11

Var du bor spelar roll – landsort eller storstad

text: Lotta Svensson

Har inflytande någonting med geografi att göra? Jo, i Sverige är befolkningen tämligen liten och ojämnt spridd över landet – vilket medför olika levnadsvillkor i olika delar av landet. Dessutom tycks föreställningar om var en kvalificerande ungdomstid bör utspela sig geografiskt ha betydelse för hur unga på landsorten blir betraktade och betraktar sig själva – och detta har i sin tur betydelse för deras möjligheter till inflytande. Om detta skrev jag i min avhandling *Vinna och försvinna? Drivkrafter bakom ungas utflyttning från mindre orter* (Svensson 2006), och därefter har jag fortsatt att utforska frågan om hur det är att vara ung och bo på landsorten genom att göra jämförande studier i några Smålandskommuner (Svensson 2010a, i övrigt ännu ej publicerat).

Vad är då en landsort? Kan man säga *en* landsort? Eller är det ett samlingsnamn – ja, för vad? Ja, redan där sätter vi fingret på den problematik som unga brottas med för att försöka finna sin plats i världen och bygga sin identitet. Att bo på landsorten definieras av att *inte* bo i storstaden, eller hur? Även om begreppen glesbygd, landsbygd och tätort är definierade av avstånd och folkmängd så är dessa beteckningar, liksom begreppet landsort, framför allt *icke-definitioner* som säger att man *inte* bor i en storstad. I ett europeiskt perspektiv är mycket stora delar av Sverige glesbygd. Större sammanhängande urbana miljöer finns i princip bara kring Stockholm, Göteborg och Malmö. I det här kapitlet kommer jag framför allt att tala om unga i gymnasieåldern,

boende i kommuner bestående av tätorter, landsbygd och en del glesbygd och primärt fokus har varit hur de unga tänker kring att flytta eller stanna kvar efter avslutade gymnasiestudier. Som detta kapitel kommer att visa är *flytta eller stanna-problematiken* i hög grad förbunden med inflytande-frågor i dessa kommuner.

Landsortens unga tvingas välja

I mindre orter, liksom i större, finns unga av olika kön, etnicitet och social bakgrund, med skiftande intressen, olika grader av välbefinnande och varierande sociala nätverk. Därför är det svårt att tala om unga som en enhetlig grupp som delar villkor. Men ett villkor som de flesta unga i Sverige idag har gemensamt är att de efter gymnasiet aktivt måste ta ställning till vad de ska göra i framtiden. Och för unga boende i landsorten innebär detta beslut också att bestämma om de ska flytta från eller stanna kvar på hemorten, vilket inte nödvändigtvis gäller den som är uppvuxen i en större stad.

Förhållandevis lite forskning är gjord med fokus på unga som bor i landsorten, och en stor del av den forskning som ändå finns behandlar på något sätt flytta eller stanna-frågan.¹ I en forskningsöversikt av nordisk forskning om glesbygd-ungdomar konstateras att det finns gott om både ungdomsforskning och forskning om glesbygd-förhållanden, men att perspektiv som förenar dessa båda i hög grad saknas (Helve 2003).

”Ungdomars liv och levnadsvillkor är sammanlänkade med övergripande samhällsprocesser och har koppling till områden som man vanligtvis betraktar som åtskilda från ungdomsfältet. Det går alltså inte att särskilja ungdomsfrågorna från övergripande regionalpolitiska och demografiska problem.”

(Waara 2003, publicerad i Helve 2003, s. 25)

Sverige är ett av de länder i Europa där unga flyttar hemifrån tidigt – medelåldern på dem som flyttar hemifrån är 19 år och har varit det en lång tid (Ungdomsstyrelsen 2003). Den geografiska mobiliteten är högst i 20–30-årsåldern, och förklaras som regel mot bakgrund av förändringar i livscykeln eller i hushållet. Att bryta upp från hemmet och söka sig mot något nytt ser vi som en del av livscykeln. Urbaniseringen byggs på detta sätt in i befolkningsstrukturen eftersom unga från många mindre orter flyttar till betydligt färre stora städer och så småningom ofta bildar familj i den regionen (Kåks & Westholm 2006).

Vem väljer vad?

Föreställningar om landsorten konstrueras alltså så att vad landsorten ”är” blir en negation till vad storstaden ”är”. Storstaden framställs som händelsernas centrum, det modernas högborg, den plats där det finns arenor för moderna och ungdomliga företeelser – och där urban, modern och ungdomlig är begrepp som blir intimt förknippade med varandra.

En livskraftig myt är att unga på landsbygden flyttar för att de inte kan leva de moderna liv de önskar om de stannar kvar på hemorten. Några korn av sanning finns i detta, men också många missuppfattningar. Nordisk forskning (Nilsson 2001, Soinin 2002, Waara 2005) visar att unga i första hand strävar efter att optimera sina livs-

chanser, och att det framför allt är utbildnings- och arbetsmöjligheter som påverkar flyttningsbenägenheten. Bara i lägre grad är det upplevelsen av begränsningar i livsstil eller bristande delaktighet som är styrande. De faktiska förhållandena på hemorten och på den tänkta inflyttningsorten är alltså i hög grad väsentliga. Därutöver visar min egen forskning att social bakgrund och kön i hög grad är avgörande för vilken vikt unga från olika grupper lägger vid olika omständigheter. Min forskning visar också att det finns ett starkt normtryck som pekar ut flyttandet som det mer ”naturliga” för unga från landsorten att göra. Denna norm hänger i hög grad ihop med föreställningen om vad landsbygden är jämfört med storstaden, och upprätthålls inte bara av de som bor i centrum, det vill säga storstaden, utan också av både de äldre och de yngre boende i landsorten. Till detta återkommer jag nedan.

Social bakgrund gör skillnad

Min egen och andras forskning om unga som bor i landsorten påvisar ett mönster i de ungas tankar om flyttandet. Grovt generaliserat vill barn till arbetare i högre grad bo kvar på hemorten medan tjänstemannabarn i större utsträckning vill flytta till storstäder (Jonsson 1994, Trondman 2001, Svensson 2006). Men det finns också skillnader mellan könen, där olika faktorer uppfattas som viktiga och påverkar killars respektive tjejers framtidsplaner.

Killarna fokuserar framför allt på det kommande arbetet som styrande för var framtiden både på kort och på lång sikt förväntas utspela sig. En stor skillnad är dock att medan sönerna till tjänstemän ser fram emot studier och en förlängd ungdomstid innan det är dags att söka sig ett statusfyllt jobb som ger karriärmöjligheter så hoppas de flesta arbetarsöner att de ska få ett jobb så snart som möjligt och därmed bli fria att starta sitt vuxna liv.

Tjejgruppernas fokus är mer olika, där döttrar till arbetare är rädda om den trygghet och sociala gemenskap som de upplever där de bor medan döttrarna till tjänstemän är ivriga att komma iväg från den hemort de upplever som instängd och begränsande. Tjänstemannadöttrarna har förhoppningar om de möjligheter till personlig utveckling som den förlängda ungdomstiden ska kunna ge dem, med till exempel studier och resor, medan arbetardöttrarnas framtidsförhoppningar främst kretsar kring familjen och boendet (Svensson 2006 och 2010b). Efter dessa grova generaliseringar kan det vara på sin plats att återigen påpeka att det är just generaliseringar det är, hela gråskalan av olika viljor och ambivalens finns såklart inom alla grupper men likafullt går det att urskilja ovanstående mönster.

Kön spelar roll

I en studie gjord i Tornedalen visas att ungdomarnas strategier för framtiden hänger samman med deras relation till lokalsamhället och hur de förhåller sig till könsrollsmönstret. I studien framkommer att de ungdomar som inte kan eller vill ansluta sig till ett mer traditionellt könsrollsmönster har en svagare koppling till lokalsamhället (Waara 1996).

I en sammanfattning av nordisk forskning om ungdomar i glesbygd konstateras följande:

”Två huvudtendenser kan iakttas i de fåtal empiriska studier som har behandlat detta problemområde. Det första synsättet pekar på att det kvardröjande traditionella många gånger är levande i de rurala miljöerna och att de som stannar förstärker en redan befintlig kulturs tolkningsföreträden. Det andra synsättet hävdar att dessa inslag av traditionella livsformer kan omformuleras med hjälp

av modern teknik och ett socialt nätverk som trotsar den lokala horisonten. Lite tillspetsat kan man hävda att gemensamt för de båda synsätten är att män förvaltar medan kvinnor utvecklar, och att skillnader mellan olika glesbygder handlar om i vilken mån kvinnor ’tillåts’ omstöpa lokala förhållanden.”

(Waara 2003, publicerad i Helve 2003, s. 26)

Sett ur ett genus- och identitetsperspektiv blir det tydligt att platsen är väsentlig för hur individen kan bruka sina möjligheter. Platsen formas av hur vi handlar, men platsen bestämmer samtidigt vilken grad av frihet vi har (Friberg 2000, Massey 1994). I lokalsamhällets sociala, politiska samt kulturella och religiösa liv utvecklas idealbilder av bland annat relationer mellan könen och det sociala värdet av de olika sfärer män och kvinnor befinner sig i (Forsberg 2002²).

Normativt laddade livsmanus

Den region där vi växer upp och skaffar oss erfarenheter kommer att påverka vår uppfattning om oss själva och omvärlden. Vår bild av oss själva formas utifrån hur vi blir bemötta och sedda av våra närmaste och av hur våra konkreta livsvillkor ser ut. För de ungdomar som inte bor i storstaden kommer självbilden till viss del att färgas av att de inte bor i centrum.

Relationen mellan centrum och periferi är i hög grad en maktrelation där vad som uppfattas som naturligt eller normalt blir en gestaltning av maktförhållanden (jfr Foucault 1987). Att vara i centrum är att ta rummet i besittning, att utgöra normen och att ha makt – makt att till exempel bestämma vad som är normalt (Forsberg & Grenholm 2002). Normalt avser både det mest vanligt förekommande och det eftersträfvansvärda, både

det genomsnittliga och det ideala (Canguilhem 1989). Maktrelationen mellan centrum och periferi är viktig att uppmärksamma då modernitet och tradition, liksom stad och land, ställs upp som varandras kontraster (jfr Paulgaard 2001).

De ungas drömmar och framtidsplaner byggs i hög grad utifrån individens kön och sociala bakgrund och – visar det sig – har dessutom olika socialt och symboliskt värde. Unga i mindre orter förhåller sig i sina framtidsplaner, och även då de ser tillbaka på sina val, till ett ”idealt livsmanus” som uppfattas som det man borde göra, eller borde ha gjort. Detta positivt laddade livsmanus, som alltså i hög grad uppfattas som det normala eller naturliga för en ung människa att vilja uppnå, säger att en ung människa bör skaffa sig en utbildning, åka ut och resa, etablera sig på arbetsmarknaden och ha någonstans att bo innan det är dags att bilda familj. Direkt inskrivet i detta finns tanken på en förlängd ungdomstid och de därmed inskrivna värderingarna – att en ung människa bör kunna röra sig fritt och skapa sin identitet oberoende av rumsliga villkor – vilket svarar mot de senaste decenniernas växande utbildningskrav och talet om en ökande globalisering. Andra livsval, som ger företräde för en tidig etablering av egen familj och försörjning, uppfattas som en antites till detta positivt laddade livsmanus och förknippas därmed också med en lägre ambitionsnivå (Kåks 2007).

Att flytta innebär, rent faktiskt, både möjligheter och begränsningar, liksom att stanna kvar. Ungdomar i landsorten har inte samma möjligheter som storstadsungdomar att välja ”allt” de vill ha, det vill säga att välja både en trygg uppväxtmiljö med täta sociala nätverk och en bra utbildning, en professionell karriär och hög status (Yndigegn 2003, Shildrick 2006). Den som flyttar iväg riskerar att hamna utanför de möjliggörande och stabiliserande sociala nätverk man har på

uppväxtorten. Den som stannar kvar riskerar ekonomiska problem, socialt och politiskt utanförskap och kan uppfattas att inte förmå uppnå den moderna ungdomligheten.

Flytta eller stanna – ungas delaktighet

Men hur hänger då dessa *landsorts-flytta eller stanna-villkor* ihop med frågor om delaktighet? I min forskning om hur ungas upplevelser och erfarenheter av sin hemort påverkar deras flytta eller stanna-beslut har frågor om inflytande och delaktighet blivit oväntat aktuella. Under mitt forskningsprojekt³ (Svensson 2006), som genomfördes i Söderhamn, en kommun 27 mil norr om Stockholm med 26 000 invånare, blev det tydligt att de flesta av de unga jag samtalade med upplevde sig ha mycket små möjligheter att påverka något utanför hemmet, klassen eller fritidsgården. De flesta menade sig inte heller ha några kanaler till beslutsfattare. Detta väckte mitt intresse för vilken roll upplevelsen av att vara delaktig, ha inflytande och att känna sig önskad spelade för hur unga tänker kring att stanna eller flytta.

Jag har fortsatt att studera Söderhamn, men också påbörjat studier i de tre smålandskommunerna Eksjö, Hultsfred och Vimmerby, och resultaten från en enkät som genomfördes i gymnasiet år 3 hösten 2009 pekar i samma riktning som min tidigare forskning (tabell 11.1).

En majoritet av eleverna menar att de kan påverka ganska mycket eller det mesta i sin familj, bland sina kamrater och i sin klass, men bara en liten andel menar sig kunna påverka i sin kommun eller i samhället i stort.

Önskan om att kunna påverka sin närmaste omgivning är tämligen jämnt fördelad hos de olika ungdomsgrupperna, men när jag ser till de olika ungdomarnas tro på sina *möjligheter* att kunna och få påverka så skiljer de sig i hög grad åt. Ung-

Tabell 11.1 Andel unga som uppger sig kunna påverka viktiga beslut på sju olika arenor, i tre smålandskommuner respektive i Söderhamns kommun, 2009. Procent

	Tre smålandskommuner	Söderhamn
I din familj	92	92
Bland dina kamrater	90	94
I din klass	69	74
I din skola	39	26
I dina föreningar	39	33
I din kommun	13	7
I samhället i stort	13	6

Källa: Enkätundersökningar utförda inom ramen för projektet Ungdom i periferin – långt ifrån överallt? 2009.

Kommentar: I tabellen anges andel unga som på frågan ”i vilka sammanhang upplever du att du kan påverka viktiga beslut” uppgett att de kan påverka ”det mesta” eller ”ganska mycket”. Resultaten från Söderhamn baserar sig på 198 svarande och resultaten från smålandskommunerna (Eksjö, Hultsfred och Vimmerby) baserar sig på 268 svarande. Svarsfrekvensen i Söderhamn var 66 procent och i smålandskommunerna 50 procent.

domarna med arbetarbakgrund tror inte på möjligheten att kunna vara mer delaktiga. De vet inte vart de ska vända sig eller om någon skulle kunna vara intresserad av deras deltagande. På frågor om de försökt påverka politiska beslut som gäller dem själva så får jag svar som förmedlar ett avstånd till kommunen eller politiken. Killarna är i högre grad än tjejerna arga och frustrerade över detta.

”Vad skulle man kunna påverka då?”

(Intervju, tjej 17 år)

”Neej, de har väl aldrig frågat de yngre ... vad de vill, tycker jag. Det är ju lika som i skolan, det är ju ingen som frågar vad vi vill. Det är ju någon högt upp som bestämmer att ’så är det’.”

(Intervju, kille 19 år)

”Nej, och vem är det som ska lyssna då? Den där känslan man hade när man var yngre i alla fall ... Vem är det som ska lyssna då? ... Man har ingen aning vilka kommunpolitikerna är, man har ju aldrig sett dem eller någonting!”

(Intervju, tjej 20 år)

Ungdomarna med tjänstmannabakgrund har över lag större tilltro till sina möjligheter att kunna påverka. Tjejerna tycks tro att möjligheterna till påverkan och delaktighet eventuellt kan vara större någon annanstans, eller att de skulle kunna få inflytande om de infogade sig i de former som finns för politiskt arbete (Hammar & Svensson 2003).

”I så fall måste man säkert gå med i ung vänster eller så ... och engagera sig och ... neej ...”

(Intervju, tjej 17 år)

”När jag flyttade till Gävle då var det inne med politik, och man var med i olika grupper och ... Det var diskussioner och sånt, som inte finns i Söderhamn, för det finns så lite utbyte. Man kan inte ... det saknas någonting ... Människor! ”

(Intervju, tjej 20 år)

De som uttrycker mest förhoppning om att de ska kunna påverka lokalsamhället eller samhällsutvecklingen är några av killarna med tjänstemannabakgrund. Men inte heller de, som tycker sig ha påverkansmöjligheter, menar att det går särskilt lätt.

”Men ofta är det ju så att när man som politiker lyssnar på någon ungdom som säger att 'jag skulle vilja ha det här' – då tror jag att det går in i skallen på dom och så säger det liksom såhär 'jaa, sådär tyckte jag också när jag var ung'. Men det blev inget med det liksom ... Kanske att man kan påverka mycket i sin egen skola, där man själv ju är stark. Men i övrigt samhälle så tror jag inte man har så mycket att säga till om.”

(Intervju, kille 18 år)

I många mindre kommuner har man både gjort och gör försök för att öka ungas delaktighet och inflytande. Ibland har initiativ till samverkan tagits av äldre och ibland av unga. De försök till samverkan jag kunde följa mötte svårigheter, bland annat till följd av att kommunen och ungdomarna inte hade en gemensam uppfattning om hur samarbetet konkret skulle utformas. De ungas syn på delaktighet motsvarades inte av de äldres före-

ställningar om *hur* unga ska ta del av det politiska livet. En av ungdomarna som varit aktiv i de försök som gjorts att formera någon typ av ”ungdomsfullmäktige” uttryckte det hela så här:

”Då finns det de som vill ha den klassiska modellen, och så finns det de som vill ha något helt nytt. Men det är svårt att hitta på något nytt – eller det är svårt att hitta på något nytt och utgå från det gamla. Alltså, ska man jobba åt kommunen då har de sitt system. Ska man hitta på något nytt så blir det svårt. Alltså, de (äldre) vill ju helst att man ska ... nå dom ... att man talar samma språk liksom.”

(Intervju, kille 18 år)

Att ungdomarna så gärna och intresserat talade om bristen på inflytande och upplevelsen av att ”inte räknas” i kommunala angelägenheter utmanade min egen förutfattade mening om att de unga inte var så intresserade av lokala kommunpolitiska frågor. Engagemanget, som många av ungdomarna i min studie menar sig ha, har dock till viss del olika fokus beroende på ungdomarnas skilda bakgrund.

Social bakgrund och kön har en avgörande betydelse för vilka frågor de intresserar sig för och hur de uttrycker och förstår detta intresse. Bland ungdomar med arbetarbakgrund finns i högre grad en önskan om att bo kvar på orten, och dessa ungdomar uttrycker en vilja att satsa tid och engagemang i lokala och praktiska frågor. Ungdomarna med tjänstemannabakgrund formulerar i högre grad sitt samhällsintresse i ideologiska termer, och engagerar sig i större utsträckning i globala frågor.

De äldres uppfattningar

Att jag inte var ensam om att tro att de unga inte var så intresserade av lokala frågor stod snart klart för mig i de fortsatta samtalen med de äldre kommuninvånarna. Att unga inte var intresserade av lokal eller regional utveckling var för de flesta av dessa äldre invånare i det närmaste en självklarhet, en ”sanning”.

Uppenbarligen finns flera hinder för att äldre och yngre ska mötas i att gemensamt utveckla regionen. De äldre invånarna förväntar sig att samhällengagemang och intresse uttrycks genom formellt ställda krav och organisering. Ungas önskemål om dialogforum och mer informella mötesarenor har därför inte uppfattats som ett engagemang – i alla fall inte ett engagemang som är möjligt att ta tillvara. Som jag visat här ovan finns hos många ungdomar uppfattningen att äldre egentligen inte är intresserade av deras åsikter. Förutom svårigheterna att finna konkreta samarbetsformer finns hinder både i ungas och äldres värderingar och föreställningar om varandra.

Värderingar och normer kring ungas flyttande och stannande har visat sig ha ett stort förklaringsvärde för de ungas bristande tillgång till delaktighet och inflytande. I diskussioner med lokala politiker, tjänstemän och bygdeutvecklare framkommer ofta synpunkter som dessa:

”Ungdomar nuförtiden är inte så intresserade av lokala frågor.”

”Det är ju inte så konstigt att de inte bryr sig, de ska ju ändå snart flytta.”

”Det är inte så stor mening att dra med ungdomar, de som man kanske får med och som vill något ger sig ju ändå iväg härifrån.”

I dessa utsagor blir det tydligt att de äldre utgår från en medelklassnorm och det positivt laddade livsmanuset (Kåks 2007) då de talar om vad unga egentligen vill och borde, och underförstått då också vilka unga det är man räknar med. Ovanstående uttalanden slås fast som sanningar som innebär att det inte finns just några unga att räkna med i det lokala och regionala arbetet. Då flytta eller stanna-frågan diskuteras i mindre offentliga sammanhang är åsikter som dessa inte ovanliga:

- Det är bra och nyttigt att unga flyttar.
- Det är inte de som flyttar som är problemet, det är de som stannar.
- Det är väl högst naturligt att unga flyttar.
- Så har det väl alltid varit, att unga flyttar.
- Det man kan hoppas på är väl att de kommer tillbaka när de varit ute och sett sig om lite.

För de flesta av dessa äldre, i hög grad tjänstemän som själva till övervägande del tillhör medelklassen, är det självklart och naturligt att unga ska flytta, åtminstone på den mer oreflekterade spontana nivån. I medelklassens värderingar ingår traditionellt en uppfattning om att det normala för en ung människa är att ge sig ut i världen. De inser att unga behövs för regionens överlevnad, men de vill – i linje med medelklassens värderingar och traditioner – inte förmå sina egna eller närstående ungdomar att stanna, eftersom möjligheterna till det ”moderna” och ”ungdomliga” antas finnas någon annanstans.

De lokala politikerna och tjänstemännen står mitt i den konflikt som finns mellan lokalsamhällets behov av att unga människor tar över välfärds-samhällets uppgifter, och den moderna männis-

kans plikt att själv göra ”det bästa möjliga” av sitt eget liv. Medelklassens värderingar av vad som är ”det bästa livet” återspeglas i tjänstemännens och politikernas uppfattning om vad (”riktiga”) ungdomar vill och gör. I den äldre medelklassens ögon bevisar ungdomarna sin ambition och förmåga genom att fatta beslutet ”att ge sig ut i världen”.

Konsekvenser för de unga

Vad som är viktigt handlar i grunden om olika värderingar, men vilka som ”har rätt” handlar om vem som har tolkningsföreträdet. Att som ung då inte vilja flytta, att till och med trivas och att vilja bo kvar, kan innebära att man – i till exempel kompisars, föräldrars och lärares ögon – inte uppfattas som rimligt ambitiös. Risken finns att man själv då upplever att man ”fastnat”, och inte valt själv, och att detta bidrar till att sänka självförtroendet (Karlsson 2000). Att vara en individ som snabbt bryter upp och smälter in i nya miljöer är ett tidens ideal, men detta ideal är inte realistiskt för alla ungdomar utifrån de skilda faktiska möjligheter, normer, värderingar och antaganden som bildar deras möjlighetshorisont (Johansson 2003).

I stort sett alla unga förnekar vid direkta frågor att de skulle känna något normtryck från andra unga eller från äldre personer – ”*inget påverkar mig, jag bestämmer själv*” (Hammar & Svensson 2003). I svaren på en av mina enkätfrågor⁴ – om ungdomarna tror att lokalpolitikerna vill att de ska bo kvar i kommunen – blir det dock tydligt att de unga inte är så opåverkade av de äldres förhållningssätt som deras egen uppfattning kan förläda oss att tro (tabell 11.2).

Här kan vi alltså se att cirka 30 procent av ungdomarna med tydlig arbetarbakgrund tror att lokalpolitikerna vill att de ska bo kvar i kommunen. Bland ungdomarna med en tydlig tjänstemannabakgrund tror nästan 70 procent att de är önskade av de lokala politikerna. Skillnaderna mellan killar och tjejer med likartad social bakgrund är i det här fallet mycket små.

För ungdomarna med tjänstemannabakgrund är storstadslivet i hög grad möjligt och något som de antar skulle berika dem, både individuellt och i det sociala livet. De ser att en period i storstaden skulle ge dem kulturellt och symboliskt kapital som ytterligare kan vidga deras valmöjligheter, vare sig de stannar kvar i storstaden eller återvänder till uppväxtorten. För dem är risken att

Tabell 11.2 Andel unga som svarar att de tror att lokalpolitikerna vill att de ska vara kvar i Söderhamn, 2003. Procent

	Killar	Tjejer
Tydlig arbetarbakgrund	28	31
Blandad bakgrund	40	31
Tydlig tjänstemannabakgrund	69	67

Källa: Svensson 2006.

Kommentar: Tydlig arbetarbakgrund avser unga vars föräldrar varken har högskoleutbildning eller högstatusjobb. Tydlig tjänstemannabakgrund avser unga vars föräldrar har både högskoleutbildning och högstatusjobb. Indelning efter klasstillhörighet har gjorts utifrån de uppgifter ungdomarna lämnat i sina enkätsvar om föräldrarnas studiebakgrund och yrkesstatus (som klassificerats enligt Svensk standard för YrkesKlassificering, SSK).

”välja fel” begränsad eftersom det hela tiden återstår flera andra möjliga val. Denna inställning illustreras väl av följande citat:

”Men de flesta vill ju bli, ja ... advokater, civilingenjörer ... och vill flytta, starta eget företag och så. Och det är ju sånt som är svårt i Söderhamn kanske. Och man tror ju på att, själv, att man – man tror mycket på sig själv – att någon annanstans kommer jag att ha det bättre. Någon annanstans kommer de att se vad bra jag är.”

(Intervju, kille 18 år)

Ungdomarna med arbetarbakgrund uppfattar istället en större risk med att flytta från kommunen. I deras miljö ger flyttandet inte självklart något kulturellt eller symboliskt kapital. Inte heller är de övertygade om att deras liv i det stora hela blir bättre om de bor i storstad, även om det möjligen löser försörjningsproblemet. Priset de får betala i form av bristande förankring riskerar att bli högt. De viktiga sociala relationer som de måste lämna gör att det blir mer ödesdigert för dem att riskera att ”välja fel”. Men som vi sett uppfattas deras val inte lika självklart som ”fritt”, vilket följande citat kan illustrera:

”Jag vet inte, jag är rätt nöjd med stan som den är. Faktiskt. Jag har inte så stora krav.”

(Intervju, tjej 18 år)

Killarna med tjänstemannabakgrund hyser alltså rätt stor tilltro till att de skulle kunna få vara med och påverka den lokala och regionala samhällsutvecklingen, åtminstone om eller när de återvänder som äldre, det vill säga efter att ha visat att de vet var ett modernt ungdomsliv bör utspela sig.

Stöttestenen för dessa killar är i stort sett ”bara” svårigheten att få ett tillräckligt bra jobb i regionen.

För tjejerna med tjänstemannabakgrund är det – utifrån de slutsatser de drar av sin uppväxt och sina förväntningar på framtiden – inte lika troligt att de kan uppnå det de önskar i regionen. Även om de tror att lokalpolitikerna vill att de ska bo kvar, så tycks de tveksamma till sina möjligheter att få vara delaktiga i den lokala och regionala samhällsutvecklingen. Den här gruppen tjejer ställer stora krav på sig själva och på sin omgivning. De tänker inte låta sig nöja, utan de är på jakt efter ”det bästa livet”, och de tänker optimera sina möjligheter att nå det. Det regionala könskontraktet⁵ är en trolig anledning till att de upplever sina liv som alltför begränsade på hemorten. De anser att det är alltför mycket som skulle behöva förändras på hemorten för att livet där skulle kunna vara optimalt, och därför drar många av dem slutsatsen att deras framtid inte finns på den nuvarande hemorten.

Möjlighetshorisonen för ungdomarna med arbetarbakgrund kännetecknas av andra förhoppningar. De drömmer inte om ”allt”, utan hoppas på att i alla fall få ”något”. För killarnas del är arbetet en mycket viktig del som i hög grad avgör övriga prioriteringar, men deras förankring i regionen är stark och deras förhoppningar om att kunna vara kvar i regionen är tydligt uttalade. Många av dem ser inte att de har något att vinna – förutom att möjligen undvika arbetslöshet – på att flytta till en storstad.

De förhoppningar som tjejerna med arbetarbakgrund uttrycker inför framtiden handlar i hög grad om familj och relationer, och följaktligen finns där en viss flexibilitet i tankarna om boendet. Viktigt för dessa tjejer är dock närheten och tryggheten, och därför framstår hemorten som ett gott alternativ, men en hotande arbetslöshet får dem

att överväga en eventuell flytt. Förhållanden som kan hänföras till det regionala könskontraktet anförs inte i särskilt hög grad som begränsande av dessa tjejer. Istället tycks de veta om, och till viss del ha accepterat, att begränsade möjligheter råder för dem.

Konsekvenser för kommunen och regionen

I en mindre kommun är invånarnas engagemang för ortens utveckling av stor betydelse för hur ortens framtid kommer att te sig. Ungdomarnas inställning till orten, och deras möjligheter att delta i och påverka utvecklingen, har i detta sammanhang både en praktisk och en symbolisk betydelse.

De inflytelserika nätverken i mindre kommuner riskerar att domineras av traditionella synsätt och värderingar, både i frågan om *hur* dialogen om samhällsutveckling ska gå till och om *vilka* som ska få möjlighet att delta i samtalen. Det är sällan fråga om medvetna ställningstaganden, utan det handlar om värderingar och uppfattningar som tar sig uttryck i till exempel förväntningar på vilka som är att räkna med, vilka som uppmuntras att delta och vilka sätt att kommunicera som blir godtagna.

Nationellt och regionalt finns en medvetenhet om att befintliga nätverk i många mindre samhällen behöver förnyas för att regionerna inte ska sacka efter i samhällsutvecklingen. Det innebär att nya nätverk och nya relationer måste utformas och att nya aktörer måste tillkomma. Om målet för en grupp är att behålla och reproducera de resurser och privilegier den har så är slutenhet och täta nätverk fördelaktigt, men om man vill ha förnyelse och utveckling så är det en bättre strategi att öppna nätverken och välkomna nya grupper.

I min forskning ser jag att de äldre på landsorten har svårt att uppfatta ungdomarna som en utvecklingskraft "*eftersom de ju ändå snart kommer att flytta*". De ungdomar, i min studie, som i någon mån upplever sig ha möjlighet till inflytande är främst killarna med tjänstemannabakgrund. Det är också den gruppen som uttrycker att de i hög grad kan tänka sig att återvända till regionen efter att ha klarat av "det moderna ungdomslivet" – om regionen då kan erbjuda det jobb de vill ha.

De ungdomar som uttrycker att de vill stanna kvar, "ta vid" och axla ansvaret efter föregående generation, blir ofta inte uppskattade och ibland till och med betraktade med misstro av många av de äldre som omger dem. Dessa ungdomar får på så sätt ingen upplevelse av, eller medvetenhet om, att de skulle kunna ha något att bidra med i den regionala utvecklingen (jfr Norman 1996). Dessa unga människors livsval skulle kunna ses som en regional tillgång, men bland de tongivande äldre kommuninvånarna riskerar deras beslut att stanna kvar på orten inte att ses som ett aktivt val, utan snarare som ett bevis på passivitet och oförmåga. Om de ungdomar som vill stanna på orten inte "räknas" kommer de inte heller själva att bli intresserade av att påverka samhället. För att en individ ska ta steget att erbjuda sina förmågor till gemensam nytta så måste han eller hon uppfatta sina förmågor som en resurs (Lin, Cook & Burt 2001). Även om behovet av förnyelse är erkänt på de mindre orterna så innebär rådande värderingar att de ungdomar som är intresserade av att stanna i regionen inte ses som möjliga samhällsutvecklare. De bekräftas istället i sin självuppfattning – att de är resursfattiga, utan inflytande och att ingen räknar med dem.

Många av de mindre orterna i Sverige tampas med omställningsproblem och hög arbetslöshet – detta är en realitet som påverkar ungdomarnas

framtidssikter. De faktiska förhållandena blir dock inte lättare att hantera av att periferin associeras med negativa uttryck och uppfattningar. Att de tongivande äldre invånarna i dessa regioner dessutom själva bidrar till att vidmakthålla och förstärka dessa uppfattningar, bland annat genom att bortse från stora grupper av ungdomars framtidsförhoppningar om ett vuxenliv i hemkommunen, är problematiskt.

”Människan har en tendens att agera utifrån en föreställning om verkligheten snarare än utifrån hur den faktiskt är beskaffad. Konsekvenser av sådant handlande kan innebära att glesbygden och de mindre orterna får ännu svårare att överleva än vad som behöver vara fallet. I vardagligt tal brukar detta fenomen benämnas den självuppfyllande profetian.”

(Waara 2003 publicerad i Helve 2003, s. 30)

Frågan om vilka som nu och i framtiden kommer att uppleva sig delaktiga i kommunernas och regionernas utveckling blir utifrån ovanstående mycket påträngande. Är det de ungdomar som visserligen uppfattar sig ha en viss möjlighet till inflytande och som möjligen ses som resursstarka av de äldre – men som sedan länge vet att de ska flytta efter avslutat gymnasium? Eller är det de ungdomar som säger sig vilja stanna – men som inte ser sig själva som delaktiga i något utvecklingsarbete och inte heller uppfattas som resurser av de äldre? Att det finns unga som uppfattar att det inte är önskade *någonstans* är destruktivt för dem själva men också i hög grad för den landsbygd där de skulle kunna bidra med den utvecklingskraft som dessa regioner så väl behöver.

Referenser

- Canguilhem, G. (1989). *The Normal and the Pathological*. New York: Zone Books.
- Foucault, M. (1987). *Övervakning och straff*. Lund: Studentlitteratur.
- Forsberg, G. (2002). En feministisk exkursion i ett vetenskapligt landskap. I K. Schough (Red.), *Svensk kulturgeografi och feminism – rötter och rörelser i en rumslig disciplin*. Karlstad University Studies 2002:3: Universitetsstryckeriet.
- Forsberg, G. & Grenholm, C. (2002). Änglagård(ar) i feministisk analys. I G. Forsberg, C. Grenholm & L. Jakobsen (Red.), *Rum – upplevelsevärld – samhälle*. Karlstad university studies 2002:20. Karlstad:Universitetsstryckeriet.
- Friberg, T. (2000). Vad göra för att få kvinnorna att bo kvar? I G. Graninger, G. Blücher & L. Nyström (Red.), *Vi flytt nu. Om befolkningsflyttningar i Sverige*. Stiftelsen Vadstena Forum för samhällsbyggande. Skrift XIV 2000. Stads- miljörådet och Vadstena Forum.
- Hammar, S. & Svensson, L. (2003). Young People, Social Capital and Regional Development – who can count on these connections? In *Scottish Youth Issues Journal*, no 7:2003, pp 35–52.
- Helve, H. (Red.) (2003). *Ung i utkant. Aktuell forskning om glesbygdssamfund i Norden*. Temanord 2003:519. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Johansson, K. (2003). *Bli vuxen i arbetarstad*. Linköping studies in Arts and Science No 276. Linköping: Unitryck.
- Jonsson, C. (1994). *Ung i Åmål*. Göteborgs universitet. Göteborg: Länsstryckeriet.
- Karlsson, M. (2000). *Från Jernverk till Hjärnverk*. Lund Dissertation in Sociology 35. Sociologiska institutionen. Lunds universitet.
- Kåks, H. (2007). *Mellan erfarenhet och förväntan. Betydelser av att bli vuxen i ungdomars livsberättelser*. Linköping Studies in Art and Science no 408. Linköpings Universitet: LiUtryck.
- Kåks, H. & Westholm, E. (2006). *När långt borta blir nära: om rörlighet och lokalsamhällets framtid*. Stockholm: Gidlund.
- Lin, N., Cook, K. & Burt, R. S. (2001). *Social Capital: Theory and Research*. New York: Aldin de Gruyter.
- Massey, D. (1994). *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity press.
- Nilsson, K. (2001). *Migration among Young Men and Women in Sweden*. Umeå: Gerum Kulturgeografi. 2001:2.
- Norman, K. (1996). Tillhörighet i Smedjebacken: Sociala relationer och kulturell identitet i en bergslagskommun. I A.-K. Ekman (Red.), *Bortom bruksandan: Föreställningar om kultur, historia och utveckling i Bergslagen*. Östersund SIR, Stockholm: Fritzes.
- Paulgaard, G. (2001). Rural Youth, Globalization and Local Identities. In V. Puuronen (Ed.), *Youth on the Threshold of the 3rd Millenium*. Joensuu: University of Joensuu, Karelian Institute.
- Shildrick, T. (2006). *Youth culture, subculture and the importance of neighbourhood*. Young, vol 14,no 2.
- Soininen, A. (2002). *To a Town with a Better Future. Young People and Their Future Orientations in the Barents Region*. Helsingfors: Nuorisotutkimusverkosto.
- Svensson, L. (2006). *Vinna och försvinna? Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning från mindre orter*. Linköping: Linköpings universitet.
- Svensson L. (2010a). Ungdomar, kulturarv och samhällsutveckling. I L. Jonsson (Red.), *Astrid Lindgrens världar i Vimmerby*. Lund: Nordic Academic Press.
- Svensson, L. (2010b). Alla flickor vill ju flytta ... eller? I A.-K. Frih & E. Söderberg (Red.), *En bok om flickor och flickforskning*. Lund: Studentlitteratur.

Noter

Trondman, M. (2001). *Att flytta eller stanna?* Centrum för kulturforskning, Rapport nr 2, Växjö universitet.

Ungdomsstyrelsen (2003). *De kallar oss unga. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2003*. Stockholm. Ungdomsstyrelsen.

Waara, P. (1996). *Ungdom i gränsland*. Umeå: Borea.

Waara, P. (2003). Ungdom i glesbygd – ett forskningsperspektiv på glesbygdsungdomar. I H. Helve (Red.), *Ung i utkant. Aktuell forskning om glesbygdsungdomar i Norden*. Temanord 2003:519. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.

Waara, P. (2005). *Från periferin till centrum – Ungdomars flyttningsbenägenhet i Norrbottens län 2005*. Luleå: Luleå tekniska universitet, Arbetsvetenskap.

Waara, P. (2011 kommande). Mellan något och någon – forskning om ungdom på landsbygden. I P. Möller (Red.), *Vem bygger landet? Om unga och vuxna i den regionala utvecklingen*.

Yndigejn, C. (2003). *Unge og regional identitet. Forventninger og indstilling til livsbetingelser og livsmuligheder i den dansk-tyske grænseregion*. Aabenraa: Institut for grænseregionsforskning.

Åström, G. & Hirdman, Y. (1992) (Red.), *Kontrakt i kris. Om kvinnors plats i välfärdsstaten*. Stockholm: Carlssons förlag.

¹ För en uppdaterad översikt om forskning om unga på landsbygden se kommande Waara 2011.

² Se Forsberg 2002, s. 45.

³ Undersökningen utgår från intervjuer, uppsatser, en enkät i gymnasiets år 3, samtal och gruppdiskussioner bland unga och äldre, observationer av möten mellan unga och äldre med mera.

⁴ Se Svensson 2006. Det var 213 ungdomar som svarade och svarsfrekvensen var 86 procent.

⁵ Köns- eller genuskontrakt definieras som de sociala normer som vid olika tidpunkter existerar för olika kön, till exempel plats, sysslor och egenskaper. Kontrakten bygger på en osynlig relation som består av en övertagen, kulturellt nedärvd överenskomelse som innebär ett slags (tvångs-) band mellan män och kvinnor. Könskontrakten är sega strukturer som utformas och reproduceras i vardagliga handlingar på enskilda platser. De upprätthålls och "omförhandlas" av handlande individer i social interaktion. De informella könskontrakt som råder mellan kvinnor och män har regionala variationer. De reglerar vardagslivet och kvinnors och mäns ansvarsområden på olika sätt i skilda regioner. Ett sätt att beskriva olikheterna mellan regioner har introducerats under begreppet regionala könskontrakt (Åström & Hirdman 1992).

KAPITEL 12

INGEN
ÖKAT
ORNA
NNÄT
RIKA

**ÖVERKLASSEN
HAR HAFT ALL
ANLEDNING ATT FIRA**

SKUT VÄRFÖRTJANAR BÄTTRE!
Vänster, www.ungvanster.se

★ UNG VÄNSTER

RASISTI ĆE GLASATI,
HOĀEŠ LI TI?

GLASAJTE 19. SEPTEMBAR

Program

11.00 Farnesova Sadržavač: Barmejstari
12.00 Aa Barmejstari: glasi i gungar vior sa
13.00 Carina Libertati: Aunna maad maad

تنتخب؟

فصر يون سينتخبون

خدم صوتك 19 سبتمبر

19 september 11:00-18:00
Far i Hatten, Malmö Folkets Park

ARF

Delaktighet i det segregerade Sverige

text: Per Strömblad

Vilken roll spelar ungas boendemiljöer för deras tilltro till – och förväntningar på – det demokratiska samhället? Statsvetaren Bo Rothstein har formulerat idén att ungas välfärd kan vara ett mått på vad han kallar samhällets reproduktionsförmåga (Rothstein 2008). Enkelt uttryckt är tanken att kvaliteterna i ett gott samhälle bör avspegla sig i en positiv inställning bland unga i allmänhet – såväl för det egna välbefinnandet som i bedömningen av det omgivande samhället. Det omvända skulle gälla om samhällets unga medborgare mår dåligt och allmänt upplever tillvaron som osäker och otrygg. En välfärdsstat skulle därmed kunna beskrivas som mindre välfungerande – och framförallt ha en sämre framtida prognos – om det uppväxande släktet drabbades av ofärd i olika avseenden.¹ Särskilt om detta också ackompanjeras av sämre tillit till andra medmänniskor och en mer pessimistisk syn på samhällets demokratiska och offentliga institutioner.²

I detta kapitel ska jag avgränsa frågan om samhällets reproduktionsförmåga till att handla om demokratisk delaktighet. Men målet är inte att åstadkomma en ren lägesbestämning, snarare ska skillnader i övergripande förutsättningar uppmärksammas. Alldeles oavsett den individuella mångfald som gruppen unga rymmer skiljer sig nämligen de strukturella förutsättningarna. Inte endast mellan länder, utan också inom väletablerade demokratiska välfärdsstater som den svenska. Frågan här är hur den nära omgivningen i bostadsområdet kan påverka ungas inställning till politik och demokratins möjligheter. Får unga i bostads-

områden som karaktäriseras som socialt utsatta en mer negativ bild av möjligheterna att påverka samhället? Skulle man i så fall kunna bli mer politiskt engagerad om man bodde någon annanstans? Om svaret på den frågan är ja får segregationen i sig konsekvenser för ungas möjligheter att göra sig gällande i samhället (jfr Strömblad 2003). Bristande delaktighet beror i så fall – åtminstone delvis – på att den segregation som avspeglar sig i boendet spelar en självständig roll. Men i anslutning till detta bör man också vara uppmärksam på att segregationen ingalunda behöver påverka alla på samma sätt. Utifrån en sådan tanke ska jag undersöka om det finns skillnader i konsekvenser av segregation som kan länkas till nationellt ursprung. Detta genom att jämföra situationen för unga som själva har invandrat och unga som är födda i Sverige.

Delaktighet och politisk jämlikhet

Vem kan egentligen anses vara delaktig i demokratin? Som ett minimum bör man väl i alla fall gå och rösta när det hålls val, skulle kanske någon föreslå. Den representativa demokratin kollapsar knappast om medborgarna i allmänhet inte är politiskt aktiva till vardags. Men samtidigt kommer en person som på olika sätt engagerar sig i det politiska livet också mellan valen att uppfattas som mer delaktig. Demokratisk delaktighet blir därmed inte en fråga om ja eller nej. Snarare befinner sig såväl unga som äldre medborgare på en

glidande skala mellan politisk apati och maximalt engagemang.

Det finns naturligtvis mycket att säga om hur politisk aktivitetsgrad ska fastställas och värderas (jfr Teorell 2003, Esaiasson & Westholm 2006). I denna studie väljer jag dock att rikta fokus mot intresse och upplevelser av vad som är möjligt i politiken, snarare än mot faktiskt deltagande i politiska aktiviteter. Det är ingen vågad gissning att det finns variationer mellan olika kategorier av unga även i detta avseende.³ Men varför ska man studera ungas inställning i fråga om politikens möjligheter och begränsningar istället för faktiskt politiskt engagemang? Det enkla svaret är att attityder av detta slag är såväl intressanta som viktiga i sig själva – inte minst ur ett politiskt jämlikhetsperspektiv.

Politisk jämlikhet kan sägas vara demokratins hårda kärna, även om demokratiska politiska system kan organiseras på en rad olika sätt. Själva idén att alla medborgare har lika rätt att vara med och påverka det framtida samhället – som bland annat kommer till uttryck i principen om allmän och lika rösträtt – är vad som i historiens ljus motiverade kravet på demokratiska reformer. Visserligen är rösträtten i allmänna val jämnt fördelad i ett etablerat demokratiskt land som Sverige. Men i praktiken råder knappast lika villkor för politiskt engagemang. Tvärtom tyder undersökningar på att samhällets mer resursstarka medborgare har större möjligheter att hävda sina rättigheter och utöva inflytande (Nagel 1987, Leighley 1995, Petersson, Hermansson, Micheletti, Teorell & Westholm 1998, Adman 2004). En rimlig tolkning av detta slags systematiska tendenser är att den politiska jämlikheten är formell snarare än reell. På papperet råder lika villkor för politiskt deltagande, men i praktiken måste vissa grupper av samhällsmedlemmar övervinna avsevärt större hinder än andra.

Sådana hinder kan vara resursmässiga. Enligt de amerikanska statsvetarna Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman och Henry Brady (1995) fodrar ett aktivt politiskt engagemang ett visst mått av resurser – som kunskap om hur politiken fungerar, kännedom om de kanaler som finns för att utöva inflytande och hur dessa kan utnyttjas på bästa sätt.

Men vid sidan om politiskt värdefulla resurser pekar Verba, Schlozman och Brady också på betydelsen av motivation. Kunskap om hur man kan gå till väga för att påverka kan sägas vara ett nödvändigt, men inte tillräckligt villkor för deltagande. Viljan måste också finnas. En aldrig så välinformerad och verbalt kompetent individ kommer inte att engagera sig i politiken om hon eller han saknar motivation. Att rösta i valet, arbeta ideellt åt partiet eller samla namnunderskrifter inför en klimatkonferens kräver något slags intresse för politik och samhällsfrågor.

Till en sådan mer känslomässig delaktighet i demokratin hör också attityder som har att göra med politiskt förtroende. Det gäller den tilltro man har till sin egen förmåga att göra sig gällande, men det gäller också vilket förtroende man har för de demokratiska institutionerna – i vilken mån man litar på att politiker och myndigheter i det stora hela agerar korrekt och rättssäkert. För att politiskt deltagande alls ska te sig meningsfullt krävs en grundläggande känsla av att det faktiskt tjänar något till att försöka påverka. Om man saknar tilltro till den egna förmågan att delta i politiska aktiviteter är det naturligt att lusten att försöka utöva inflytande avtar. Sannolikheten för att man försöker göra sin röst hörd i politiska sammanhang minskar. Men motsvarande passivitet är också högst begriplig om det politiska systemet uppfattas som svårtillgängligt och dess företrädare som ovilliga att ta intryck av medborgarnas krav.⁴

Sett till principen om politisk jämlikhet måste det inte vara ett bekymmer om en medborgare inte deltar särskilt aktivt i det politiska livet. Passiviteten är inte ett demokratiskt problem om man ändå har en grundläggande tilltro till demokratin den dag man ser ett behov av att försöka påverka. Däremot framstår det som betydligt mer problematiskt om vissa grupper av medborgare såväl är politiskt passiva som fyllda av misstro och vanmakt. En systematisk brist på intresse och politiskt förtroende i vissa grupper, kryddad med förvisningen om att demokratin är ”*något som angår andra men inte mig*”, indikerar en mer genuin form av politiskt utanförskap – och därmed också en mer fundamental politisk ojämlikhet.

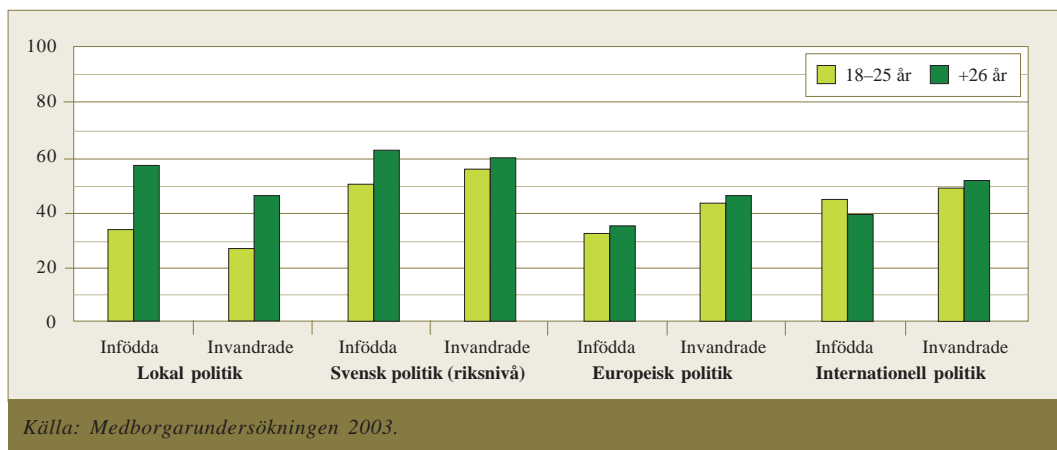
Skillnader i politiskt intresse

Hur intresserade är medborgarna egentligen av politik? Är unga som grupp betraktat mindre lockade av att följa debatter och utspel på olika politiska arenor? Oavsett hur yngre medborgare skiljer sig från äldre i detta slags politiska engagemang kan det också spela roll om man är född

och uppväxt i Sverige eller ej. Man kan exempelvis fråga sig i vilken utsträckning som samhällsmedlemmar med ursprung i andra länder följer med i svensk politik och samhällsdebatt.

För att få en första inblick i nivåer och variationer hämtar jag här information från en riksrepresentativ intervjuundersökning, Medborgarundersökningen 2003.⁵ Denna undersökning baserade sig på intervjuer med personer (18 år och äldre) från ett riksrepresentativt urval av invånare i Sverige samt från ett tilläggsurval av invånare med utländsk bakgrund.⁶ Underlaget är tillräckligt stort för att kunna göra separata analyser av unga.

Tidigare studier har kunnat konstatera att invandrade generellt sett uppvisar samma intresse för politik som infödda svenskar (Adman & Strömblad 2000). Samtidigt döljer en grov kartläggning av politiskt intresse högst relevanta variationer. Det har nämligen stor betydelse vilken slags politisk domän som frågan gäller. Politik utspelar sig i allt från det lilla lokalsamhället till FN, och olika grupper tenderar att vara intresserade av olika politisk-geografiska nivåer. Här in-

Figur 12.1 Andel intresserade av politik på olika geografiska nivåer efter åldersgrupper, 2003. Procent.

ställer sig också frågan om vilken betydelse ålderskillnader har när man gör en sådan uppdelning.

I Medborgarundersökningen 2003 ställdes en serie frågor om politiskt intresse på olika territoriella nivåer. På en första enkel fråga om hur pass intresserad man är av politik i allmänhet svarar något mer än hälften av alla intervjuade att de antingen är *ganska intresserade* eller *mycket intresserade*.⁷ Fortsättningsvis delas de intervjuade in i *unga* (de som är 18–25 år) och *äldre* (de som är 26 år eller mer). De unga tycks i något lägre grad vara politiskt intresserade än de äldre. I denna grupp uppger nämligen färre än hälften (cirka 47 procent) att de är *ganska* eller *mycket* intresserade av politik i allmänhet.

Figur 12.1 ger en betydligt mer nyanserad bild av det politiska intressets variationer. I likhet med nyss nämnda resultat anger staplarna i diagrammet andelen (*ganska* eller *mycket*) politiskt intresserade. Men som framgår görs här också en politisk-geografisk uppdelning. Dessutom kan vi särskilja det politiska intresset mellan å ena sidan unga och äldre och å andra sidan mellan invandrade och infödda svenskar.⁸

Störst skillnad råder som synes i fråga om lokala politiska förhållanden. Här finns en markant intresseklyfta till de ungas nackdel. Personer med bakgrund i ett annat land (såväl äldre som yngre) är i mindre utsträckning intresserade av lokal politik än infödda svenskar. Skillnaderna minskar avsevärt om frågan preciseras till att handla om svensk politik på riksnivå. Visserligen förefaller unga även i detta fall vara mindre intresserade, men en jämförelse sett till ursprung antyder att unga som invandrat faktiskt i högre grad är intresserade av svensk politik än unga födda i Sverige.

Den sistnämnda tendensen tycks dessutom vara *ganska* generell till sin karaktär. När det politiska intresset kartläggs för områden utanför Sverige, framstår likaledes invandrade ungdomar i högre grad som intresserade. Då frågorna handlar om

europaisk och internationell politik ser vi också att invandrade, oavsett ålder, tenderar att ha ett större politiskt intresse än infödda svenskar. Frågans grad av ”internationalisering” spelar uppenbarligen roll här. När kommunala angelägenheter står i fokus ger infödda svenskar i större utsträckning uttryck för känslomässigt engagemang än de invandrade. Men för politiska frågor i världen utanför Sverige är skillnaderna i stället till de invandrades fördel.

Samtidigt kan man notera att internationell politik är den enda sfär som unga i större utsträckning än äldre anger att de är intresserade av, och detta dessutom endast i kategorin infödda. Viktigare är dock att de åldersbetingade variationerna i politiskt intresse inte alls är lika betydande när de som svarar i en intervjuundersökning påminns om att ”politik” också kan handla om mycket annat än den egna kommunen och den svenska riksdagen.

Segregationens och bostadsområdets betydelse

Efter denna bild av övergripande skillnader mellan yngre och äldre medborgares intresse för politiska frågor ska vi närma oss betydelsen av socialgeografiska variationer inom Sverige. Huvudfrågan för de följande analyserna är om det finns tendenser till politiskt utanförskap i socioekonomiskt resurssvaga bostadsområden – områden som i ljust av indikatorer som arbetslöshet och försörjningsstöd präglas av vad som nu ofta kallas för socialt utanförskap. Fortsättningsvis analyserar jag endast gruppen unga i åldern 18–25 år. Men som vi ska se är det även här värdefullt att kunna göra distinktioner baserade på ursprung.

I ett första steg används den enkätundersökning som genomfördes på uppdrag av Ungdomsstyrelsen vintern 2008/09 (Ungdomsenkäten

2009). Som närmare beskrivs i bilaga 9.2 byggde Ungdomsenkäten 2009 dels på ett riksrepresentativt urval, dels på ett urval av unga i fyra specifika bostadsområden (så kallade *fokusområden*): Husby i Stockholm, Hjällbo i Göteborg, Rosengård i Malmö och Araby i Växjö.⁹ Med svenska mått mänt är dessa områden mycket hårt drabbade av arbetslöshet och annan ofärd. Till följd av detta är de (vid sidan om ett 30-tal andra bostadsområden) föremål för offentliga insatser via det så kallade urbana utvecklingsarbetet, vars syfte är att "*minska antalet stadsdelar i Sverige med ett utbrett utanförskap*" (Regeringskansliet 2010).¹⁰ Det handlar således om insatser för att motverka den boendesegregation som av allt att döma blivit mer markant i Sverige under senare decennier (jfr Stjärne, Fritzell, Brännström, Estrada & Nilsson 2007). Som områdesurvalet i undersökningen antyder är segregation inte ett exklusivt storstadsfenomen. Mer eller mindre markanta socioekonomiska skiljelinjer olika stadsdelar emellan – och därmed förknippade variationer i symbolisk status – finns i snart sagt alla svenska tätorter (och Växjö är alltså inget undantag). Även om segregationen i storstäderna är mer utpräglad, och mer dokumenterad, råder i detta avseende en gradskillnad snarare än artskillnad mellan Sveriges urbana miljöer (jfr Andersson 2000,¹¹ Stjärne et al. 2007).

Den offentliga diskussionen om segregation har i allt väsentligt kretsat kring dess förmodade negativa konsekvenser (Strömblad 2003¹²). Detta är i sig inte särskilt förvånande. Segregation skulle ju inte uppfattas som ett samhällsproblem om inte negativa följdverkningar kunde befaras. Om människor inte antas bli påverkade, direkt eller indirekt, av att olika befolkningsgrupper är ojämnt spridda över stadens delar skulle det ju finnas föga grund för offentliga insatser i syfte att motverka segregation.

Att boendesegregation kan ge upphov till så kallade kontextuella effekter bidrar till att tydliggöra denna, ofta tämligen diffusa, diskussion. Enkelt uttryckt innebär kontextuella effekter (som ofta betecknas *områdeseffekter* eller *grannskapseffekter* när bostadsområden står i fokus) att sociala miljöer har någon form av självständig betydelse för människors välfärd, åsikter eller handlingsmönster (Strömblad 2008). Teoretiskt sett observeras en kontextuell effekt om en individ, oberoende av sina egna resurser och andra egenskaper, i någon mån får andra förutsättningar – och i förlängningen därmed kanske kommer att tänka och bete sig annorlunda – enbart genom att den sociala miljön förändras. Något som till exempel skulle kunna vara fallet om man flyttar till ett annat bostadsområde som (till följd av rådande segregation) har en helt annan befolkningsmässig profil.

Det teoretiska resonemanget är som synes väldigt generellt (exempelvis kan skolor, arbetsplatser och föreningar vara väl så goda exempel på sociala miljöer som bostadsområden). Men lika fullt är detta pudelns kärna när man ska försöka klä segregationens förmodade negativa följder i ord. Tanken är helt enkelt att människor i vissa bostadsområden antas få sämre förutsättningar än vad de skulle ha haft i en mer gynnsam social miljö. Omvänt hade förutsättningarna, allt annat lika, varit mer gynnsamma i frånvaro av segregation, det vill säga om olika befolkningsgrupper hade varit jämnt spridda över stadens delar.¹³

På lite mer jordnära nivå handlar det här om huruvida kontextuella effekter kan spåras i ungas demokratiska delaktighet. Frågan blir då vilka skillnader som kan förväntas i just detta avseende, och hur de i så fall kan relateras till graden av socialt utanförskap i bostadsområdet.

Jag har i en tidigare studie argumenterat för att den amerikanske sociologen William J. Wilsons

teori om negativa koncentrationseffekter med fördel kan översättas till en politisk-sociologisk version (Strömblad 2003,¹⁴ jfr Wilson 1987, 1991). Wilson studerade onda cirklar i storstädernas innerstadsslum i USA och drog slutsatsen att problemen där (dåliga skolprestationer, svag förankring på arbetsmarknaden, tilltagande kriminalitet, uppbrutna familjerelationer och så vidare) tenderar att anrikas till följd av social isolering och fortplantning av negativa normer. Enligt Wilson riskerar låga nivåer av självtillit att sprida sig i fattigdomspräglade stadsdelar. I jämförelse med socioekonomiskt mer resursstarka miljöer möter människor i områden präglade av hög arbetslöshet oftare ett mer eller mindre uttalat budskap i närmiljön om att *”det tjänar inget till att försöka”*.

Även om fattigdomsnivåerna i svenska ”utanförskapsområden” inte ligger i närheten av vad man finner i USA går det att ta fasta på själva idén om negativa koncentrationseffekter. Även i ljust av svenska förhållanden kan låga nivåer av självtillit tänkas leda till låg *politisk* självtillit. Om en pessimistisk syn på de egna möjligheterna och livsvillkoren lättare alstras i relativt sett fattigare områden kan detta mycket väl också tänkas inbegripa den upplevda förmågan att göra sig gällande som medborgare. Misstroende i det ena avseendet skulle därmed också ge avtryck i en mörkare bild av de egna utsikterna att påverka politiskt. I förlängningen skulle en sådan, ur demokratisk synvinkel negativ, ”normförmedling” också kunna leda till ett mer generellt avståndstagande från politik – avspeglat i allmänt ointresse och i förlängningen också i politikerförakt och bristande förtroende för politiska och offentliga institutioner.

Dessvärre fick denna hypotes ett betydande stöd i min tidigare studie (Strömblad 2003). Dock var den undersökning jag genomförde då inte alls inriktad på ungas situation och datamaterialet var

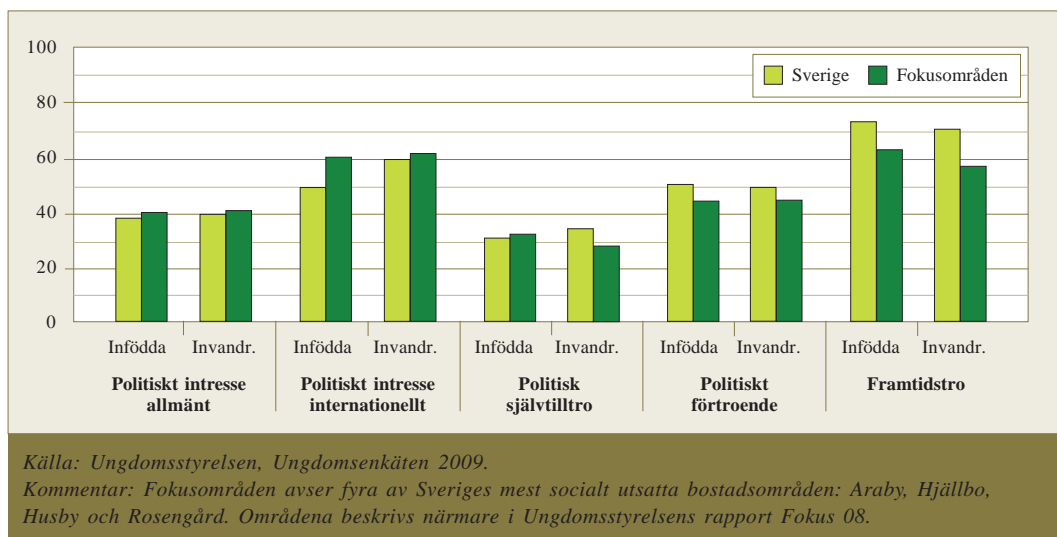
från 1990-talet. Det finns således goda skäl att försöka analysera i vilken utsträckning ungas demokratiska delaktighet påverkas av segregationen i 2000-talets Sverige. Som ytterligare teoretiskt bränsle finner man i litteraturen om kontextuella effekter ibland tankegången att barn och unga i högre grad än äldre torde påverkas av den sociala miljön i bostadsområdet. Det bakomliggande antagandet är att unga tenderar att vara mindre ”rörliga” då en större andel av deras sociala kontakter sker i närmiljön.¹⁵

Effekter av socialt utanförskap

Även om konsekvenser av segregation ur rent metodologisk synvinkel idealt skulle utvärderas experimentellt är detta förstas inte praktiskt (eller etiskt) möjligt. Till skillnad från en renodlat teoretisk beskrivning kan en empirisk undersökning inte baseras på att individer flyttas runt mellan olika områden i syfte att fastställa den sociala miljöns inverkan. Men en bit på vägen kan man komma genom att på statistisk väg jämföra personer som har likartade egenskaper, men som samtidigt skiljer sig åt i fråga om var de bor.

I ett sådant försök jämförs härnäst unga som är bosatta i något av de fyra fokusområdena i Ungdomsenkäten 2009 med övriga unga i det riksrepresentativa urvalet. Frågan blir här om den förstnämnda gruppen systematiskt skiljer sig från unga generellt i Sverige.¹⁶

Figur 12.2 illustrerar variationer i ett antal mått på demokratisk delaktighet. Samtliga dessa utfallsvariabler är konstruerade så att de teoretiskt kan variera på en skala från 0–100 (där 100 står för maximal delaktighet – de absoluta värdena har dock ingen direkt innebörd, det är endast de relativa skillnaderna som är av intresse här). I likhet med tidigare särskiljs unga med invandrarbakgrund från de som är födda i Sverige.

Figur 12.2 Demokratisk delaktighet i Sverige och i fokusområden, 18–25 år, 2009. Medelvärde.

Dessutom har beräkningarna av medelvärden (som motsvaras av höjden på respektive stapel i figur 12.2) justerats för överrepresentationen av arbetslösa ungdomar i fokusområdena.¹⁷ Därigenom görs här åtminstone en grundläggande statistisk matchning. Genomgående markerar de mörka staplarna medelvärden för fokusområdenas svarspersoner.

Vilken bild förmedlar denna jämförelse mellan unga i socioekonomiskt resurssvaga bostadsområden och unga i stort? Något entydigt mönster framträder knappast, vare sig i negativ eller positiv bemärkelse. Politiskt intresse separeras även här, dels genom en generell fråga, dels genom en fråga om internationella förhållanden. Om blickarna endast riktas mot dessa mått får hypotesen om negativa koncentrationseffekter inte det ringaste stöd. Tvärtom indikeras här snarare ett något mer välutvecklat politiskt intresse bland fokusområdenas unga befolkning, och detta obe-

roende av om de är invandrade eller infödda svenskar. Likafullt framstår skillnaderna som små och de bör därför inte övertolkas.

Detta gäller även för de mått som de övriga diagrammen redovisar. Men för politisk självförtroende som här baseras på en fråga om hur man bedömer sina egna möjligheter att förmedla åsikter till kommunala beslutsfattare, framstår mönstret som mer komplext. För unga födda i Sverige tycks det finnas en svag positiv effekt av att bo i ett socioekonomiskt resurssvagt område, men för invandrade ungdomar spåras en motsatt tendens. I den sistnämnda gruppen ligger områdeseffekten i linje med hypotesen. Tilltron till den egna politiska förmågan verkar vara något lägre bland fokusområdenas invandrade ungdomar.

Undersöker vi istället politiskt förtroende som här avser den tilltro man har till folkvalda politiker,¹⁸ är utfallet däremot det omvända jämfört med politiskt intresse. Figur 12.2 illustrerar att ungas

förtroende för politiska beslutsfattare genomgående verkar vara lägre i fokusområdena än i Sverige generellt sett. Givet detta mått skulle det alltså kunna finnas fog för misstanken att unga i socioekonomiskt resurssvaga bostadsområden tenderar att betrakta demokratiska institutioner mer skeptiskt – och detta oavsett ursprung och vilken position man själv har på arbetsmarknaden.

Denna indikation på att segregationen i sig har negativa konsekvenser förstärks ytterligare om vi studerar variationen i ett mått som här kallas för *framtidstro*. Frågan gällde här hur man bedömer framtiden för egen del – hur optimistisk (eller pessimistisk) prognos man gör för de egna möjligheterna att nå framgång och förverkliga sina livsprojekt. Som framgår är graden av optimism påtagligt lägre i fokusområdena. De unga i detta områdesurval skiljer sig från genomsnittet i så måtto att man tenderar att se mörkare på förutsättningarna att nå framgång i livet. Särskilt tydlig tycks denna negativa effekt vara bland dem som har sin bakgrund i ett annat land.¹⁹

Sammantaget får vi alltså en något splittrad bild. Frågan om socialt utanförskap på områdesnivå också påverkar politiskt utanförskap får inget

entydigt svar med de mått på demokratisk delaktighet som använts här. Medborgarundersökningen 2003 innehåller dock mer utförliga mått och ger större möjlighet att mer systematiskt pröva effekter av egenskaper på bostadsområdesnivå. Genom att matcha officiell registerstatistik med geografiska uppgifter om svarspersonerna kan man få en uppfattning om den befolkningsmässiga profilen i en given svarspersons grannskap.²⁰

Med hjälp av dessa data kan en ”kontextuell variabel” fånga graden av socialt utanförskap på bostadsområdesnivå. Den definieras här som procentandelen invånare som antingen är arbetslösa eller förtidspensionerade i varje område som finns representerat i datamaterialet. För att kunna relatera undersökningens resultaten till varandra analyserar jag endast de unga (18–25 år) som medverkade i Medborgarundersökningen 2003.²¹

Tabell 12.1 visar en sammanfattande bild av huvudresultaten. Med hjälp av statistiska sambandsanalyser har jag beräknat områdeseffekter av socialt utanförskap för de utfallsmått som listas i kolumnen längst till vänster.

Politiskt intresse omfattar i själva verket här samtliga tidigare nämnda versioner av denna va-

Tabell 12.1 Effekter av socialt utanförskap på områdesnivå: sammanställning av analysresultat. 18–25 år, 2003

	A Infödd vs. invandrad, område utan socialt utanförskap	B Områdeseffekt av socialt utanförskap, infödda ungdomar	C Områdeseffekt av socialt utanförskap, invandrade ungdomar
Politiskt intresse	0	0	0
Politisk självtilltro	0	0	0
Politiskt förtroende	+	(-)	+
Institutionellt förtroende	+	-	+

Källa: Medborgarundersökningen 2003.

riabel (separata analyser har alltså genomförts av intresse på olika politiska nivåer). Men eftersom utfallen visade sig i allt väsentligt vara helt likvärdiga är en rad tillräcklig för att sammanfatta resultatet.

Måtten politisk självförtroende, politiskt förtroende och institutionellt förtroende bygger på mer omfattande index i jämförelse med motsvarande variabler i Ungdomsenkäten 2009, även om den teoretiska innebörden förutsätts vara densamma (bilaga 12.1). Här har också de institutioner som direkt kan sägas beröra det politiska livet (som i undersökningen avsåg regeringen, riksdagen, de politiska partierna och politiker i allmänhet) analyserats för sig. Måttet institutionellt förtroende handlar om den tilltro man har till offentliga myndigheter och organ (som i undersökningen avsåg polisen, domstolarna och den offentliga förvaltningen).

I tur och ordning står de övriga kolumnerna i tabell 12.1 för:

- A) effekten av att vara född i Sverige jämfört med att vara invandrad i ett socioekonomiskt resurstarkt område
- B) områdeseffekten av socialt utanförskap bland infödda unga
- C) områdeseffekten av socialt utanförskap bland invandrade unga.

I likhet med tidigare är effekterna analyserade separat för invandrade respektive infödda ungdomar. Den statistiska modellen ger besked om genomsnittliga skillnader mellan dessa grupper i socioekonomiskt resurstarka bostadsområden (det vill säga områden med mycket låga nivåer av arbetslöshet och bidragsberoende). Vad som dä-

remot inte direkt framgår av tabell 12.1 är att en serie ytterligare kontroller också har gjorts för den skeva fördelningen av socioekonomiskt resurstarka (respektive resurssvaga) ungdomar mellan städernas bostadsområden. Vid sidan av den ojämna sammansättningen områdesvis av infödda och invandrade ungdomar, tar de samband som är statistiskt säkerställda också hänsyn till variationer i individuell arbetsmarknadsposition (om man har jobb respektive studerar eller är arbetslös), utbildningsnivå och familjeinkomster.

Sammanställningen tyder på att dessa kontroller var väl motiverade. När hela variationen av bostadsområden beaktas framträder inga säkerställda områdeseffekter på ungas intresse för politiska frågor.²² Varken infödda eller invandrade ungdomar tycks i detta avseende påverkas av arbetslöshetsnivåer i det egna bostadsområdet. Resultatet ligger dock väl i linje med den tidigare analysen av Ungdomsenkäten 2009. Jag konstaterade tidigare att unga i fokusområdena i minst lika hög grad som unga i allmänhet ger uttryck för ett politiskt intresse. Sett till att det skiljer närmare sex år mellan de båda undersökningarna (och att de skiljer sig åt i den exakta formuleringen av enkätfrågor) kan resultaten betraktas som relativt samstämmiga. Om inte smärre skillnader övertolkas måste den övergripande – och hoppigivande – slutsatsen bli att ungas intresse för politik inte sjunker i takt med ökat socialt utanförskap i bostadsområdet. Fattigdom på områdesnivå medför alltså inte automatiskt politiskt ointresse.

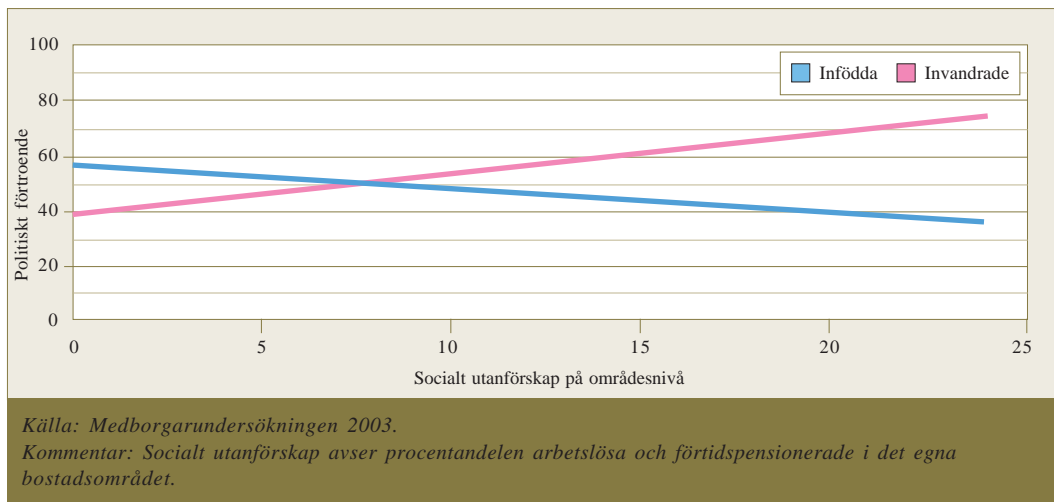
För politisk självförtroende pekade Ungdomsenkäten 2009 på att invandrade ungdomar i fokusområdena missgynnades. Men i resultaten baserade på Medborgarundersökningen 2003 kan inte några sådana effekter av utanförskap på områdesnivå beläggas. Teoretiska förväntningar till trots tycks ungas bedömningar av den egna förmågan att göra sin röst hörd inte påverkas negativt av att

bo i ett område präglad av hög arbetslöshet. Måttet på politisk självtilltro i Medborgarundersökningen 2003 var som nämnts mer innehållsrikt (bilaga 12.1), men det faktum att undersökningarna genomfördes under olika tidsperioder kan förstås påverka resultatet. Vi kan inte utesluta möjligheten att invandrade ungdomars politiska självtilltro har utvecklats negativt i fattiga bostadsområden under de senaste åren. En ytterligare möjlighet är att fokusområdena i Ungdomsenkäten 2009 har passerat en kritisk nivå av arbetslöshet och fattigdom, bortom vilken invånarnas (och i första hand kanske de invandrade ungdomarnas) tilltro till den egna politiska förmågan faktiskt minskar.

I ljuset av vad som faktiskt går att belägga ser vi emellertid så här långt inga tydliga tecken på att ungas demokratiska delaktighet påverkas av negativa områdeseffekter. Men när politiskt och institutionellt förtroende granskas framträder en mer komplex empirisk mosaik. För båda dessa utfall är det slående resultatet att socialt utanför-

skap på områdesnivå faktiskt kan ha en positiv effekt (kolumn C i tabell 12.1). I områden som i högre grad är drabbade av arbetslöshet skulle således unga kunna utveckla en större tillit till demokratins institutioner. Såväl folkvalda politiker som rättsvärdande myndigheter skulle därmed i större utsträckning få förtroende av unga medborgare i socialt utsatta bostadsområden. Att detta inte är hela sanningen visar dock de minustecken som också rapporteras (kolumn B i tabell 12.1). Vad detta illustrerar är att infödda ungdomars politiska förtroende påverkas negativt av stigande arbetslöshetsnivåer i bostadsområdet. Särskilt i fråga om bedömningen av offentliga institutioners trovärdighet, men mönstret är likartat även för tilliten till politikens företrädare (att minustecknet i detta fall anges inom parentes markerar här att den negativa områdeseffekten för infödda inte riktigt passerade gängse gränsvärden för statistisk säkerhet).

Plustecknen i den första kolumnen anger att det finns tydliga skillnader i politiskt och institu-

Figur 12.3 Områdeseffekter på politiskt förtroende, 18–25 år, 2003.

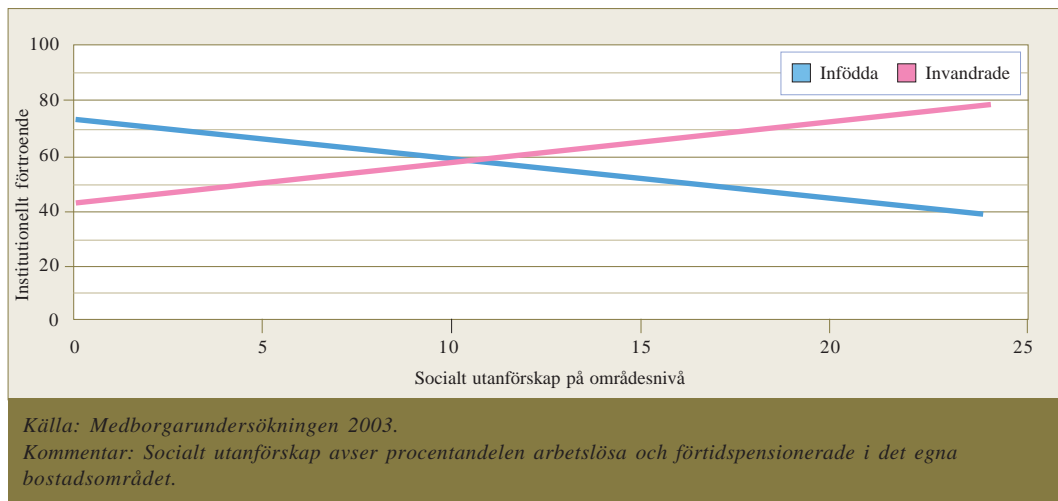
tionellt förtroende också inom socioekonomiskt resursstarka bostadsområden. I sociala miljöer där risken, sett till invånarnas situation i allmänhet, att drabbas av arbetslöshet är mycket låg tenderar unga som är födda i Sverige att ha ett påtagligt högre förtroende. Men analysresultaten antyder samtidigt att detta förtroendekapital snabbt kan urholkas om de skulle flytta till någon av stadens fattigare delar.

Figur 12.3 och 12.4 ger en grafisk illustration av dessa komplexa samband. Såväl för politiskt som institutionellt förtroende har de linjer som sammanfattar utfallen för invandrade respektive infödda ungdomar helt olika lutning. För invandrade ungdomar är områdeeffekten således positiv, medan den för infödda ungdomar istället är negativ.²³ Samtidigt ser vi att de blå linjerna (som här alltså avser sambanden för infödda ungdomar) skär den vertikala axeln vid ett högre värde än de röda linjerna (som här alltså avser sambanden för invandrade ungdomar). Längst till vänster i respektive diagram, vid en punkt mot-

svarande ett tänkt område med 0 procents socialt utanförskap (det vill säga där ingen är arbetslös eller förtidspensionerad) tyder resultaten alltså på att unga som är födda i Sverige har ett betydligt högre förtroende för demokratiska institutioner än unga som har invandrat.

Sambandet mellan förtroende och socialt utanförskap på områdesnivå verkar alltså vara positivt för invandrade ungdomar, medan det är negativt för infödda. Den horisontella axeln är konstruerad så att den i princip beskriver den faktiska variationen i områdesvariabeln. Med andra ord innehåller datamaterialet exempel på bostadsområden där andelen arbetslösa och förtidspensionerade är försumbar, samtidigt som det också finns områden där denna andel uppgår till nära en fjärdedel av befolkningen.

Denna variation är av allt att döma betydelsefull. Enligt analysresultatet skulle exempelvis en ung invånare med invandrarbakgrund nästan kunna fördubbla sitt förtroende för offentliga institutioner (från ett värde på strax över 40 till ett

Figur 12.4 Områdeseffekter på institutionellt förtroende, 18–25 år, 2003.

värde på närmare 80, uttryckt i den skala som används här) genom att flytta från den mest resursstarka stadsdelen till det område där man finner de högsta nivåerna av socialt utanförskap. För infödda ungdomar råder däremot i princip omvända förhållanden, men med reservation för att den negativa effekten är svagare när det gäller förtroendet för politiska institutioner.

För att ytterligare pröva bärkraften i sambandsmönstret undersökte jag också effekter av en alternativ kontextuell variabel: andelen utlandsfödda i respektive bostadsområde. Detta områdesmått på ”etnisk segregation” visar sig intressant nog inte alls påverka de ursprungliga sambanden. Tolkningen av detta måste bli att det är den socioekonomiska resursnivån i bostadsområdet, snarare än invånarnas etniska sammansättning, som har störst betydelse för ungas politiska och institutionella förtroende. På områdesnivå spelar fattigdom en mycket större roll än invånarnas ursprung.

I en jämförelse av förtroende för demokratiska institutioner mellan de båda undersökningarna noterar vi påtagligt samstämmiga resultat för unga födda i Sverige. Även analyserna utifrån Ungdomsenkäten 2009 gav beskedet att de infödda ungdomarnas förtroende är sämre i områden präglade av socialt utanförskap. Den intressanta skillnaden är dock att motsvarande effekt – till skillnad från i de tidigare analyserna – inte framträder för invandrade ungdomar efter den mer utförliga kontrollen via Medborgarundersökningen 2003.

Även här kan skillnader i de mått som används tänkas influera resultaten. I Ungdomsenkäten 2009 bygger politiskt förtroende på en enda enkätfråga om huruvida man litar på politikerna i kommunen eller stadsdelen. Uppenbarligen får vi ett annat resultat när medborgarundersökningens mer finfördelade mått på politiskt och institutionellt förtroende används. Vad som är ”mest

sant” är en omöjlig fråga att besvara. Men med reservation för att vi inte heller i detta fall kan vara säkra på vilken roll som de olika tidsperioderna för undersökningarna spelar kan det tänkas att anspråken har ökat över tid – kanske inte minst anspråken på de politiker som är verksamma närmast ungdomarna. Det är möjligt att invandrade ungdomar i socialt resurssvaga områden förväntar sig alltmer av *lokala* politiker, med konsekvensen att klyftan mellan förhoppningar och vad politikerna faktiskt förmår leverera ökar. Men även i detta fall finns möjligheten att fokusområdena är mer fattigdomspräglade miljöer i jämförelse med de bostadsområden som finns representerade i Medborgarundersökningen 2003, och att detta får ett negativt genomslag.

Betydelsen av svensk respektive utländsk bakgrund

I den allmänna debatten diskuteras inte sällan gruppen barn till invandrade – en grupp som oegentligt brukar kallas för andra generationens invandrare (oegentligt just eftersom de själva *inte* har invandrat, även om deras föräldrar har sin bakgrund i ett annat land). Ibland framträder en oro för att problem som drabbar invandrade i det svenska samhället också kan gå i arv. Barn till invandrade kan exempelvis tänkas bli utsatta för diskriminering på ett sätt som unga med Sverige-födda föräldrar undgår. I detta kapitel har gränslinjen genomgående dragits utifrån födelseland – uppgifter om invandring (ja eller nej) har varit grunden för den tudelade kategoriseringen. Men inte minst för att blottlägga konsekvenser av boendesegregation vore det värdefullt att veta om en alternativ indelning av unga – utifrån om de har svensk eller utländsk bakgrund – skulle ge ett annat resultat.

Jag grupperade därför ungdomarna i Medborgarundersökningen 2003 efter föräldrarnas födelseland.²⁴ En genomgång av samtliga tidigare använda utfallsmått (politiskt intresse, politisk självförtroende, politiskt förtroende och institutionellt förtroende), men nu istället med svensk respektive utländsk bakgrund som indelningsgrund, visar sig ge en del intressanta resultat, även om mönstren väsentligen är desamma som tidigare.

I likhet med redovisningen i tabell 12.1 framträder inga säkerställda områdeseffekter av socialt utanförskap för några andra variabler än politiskt och institutionellt förtroende. Intressant här är dock att sambanden i de sistnämnda fallen både har samma riktning och ungefär samma styrka som i föregående analyser. Mer precist visar det sig här vara kategorin unga med svensk bakgrund som drabbas av de negativa områdeseffekterna, medan unga som har någon form av utländsk bakgrund tycks utveckla ett högre politiskt och institutionellt förtroende i fattiga bostadsområden.²⁵ Dessa analysresultat tyder alltså på att tidigare observerade negativa effekter på förtroende framförallt gäller för unga med svensk bakgrund. Infödda ungdomar som har invandrade föräldrar tycks, åtminstone i detta specifika avseende, inte behöva förlora på segregationens effekter. Sverigefödda ungdomar med någon form av utländsk bakgrund har med andra ord mer gemensamt med sina invandrade grannar i socioekonomiskt resurssvaga områden när det gäller förtroendet för demokratins institutioner.

Vilket förtroende påverkas var?

Denna studie ger en blandad kompott av såväl positiva besked som anledning till oro. Givet en rad mått på demokratisk delaktighet får hypotesen om negativa segregationseffekter endast ett begränsat stöd. För såväl invandrade som infödda ungdomar gäller entydigt att socialt utanförskap på områdesnivå inte förmår sänka intresset för politik och samhällsfrågor. En miljö som i hög grad präglas av arbetslöshet leder alltså inte till att unga slutar intressera sig för det omgivande samhället. Snarare antyder de förhållandevis färskare resultaten från Ungdomsenkäten 2009 att utanförskap i bostadsområdet i vissa fall rentav kan stimulera ökad delaktighet – åtminstone i form av ett passivt politiskt engagemang.

För den betydelsefulla känslan av politisk självförtroende är resultaten från studien mindre entydiga. Visserligen framträder inga generella negativa effekter av utanförskap på områdesnivå. Men samtidigt indikerar resultaten från Ungdomsenkäten 2009 att invandrade ungdomar i vissa områden gör en särskilt pessimistisk bedömning av möjligheterna att påverka beslutsfattare. Detta är oroande, och man bör i framtida forskning definitivt ägna kraft åt att ta reda på hur allmän en sådan tendens är.

Som denna studie också har visat behöver dock inte tilltron till den egna politiska förmågan hänga samman med förtroendet för demokratin och dess institutioner. Vi har sett att invandrade ungdomar inte alls behöver utveckla en sämre tilltro till politiker och myndigheter som en följd av att bo i ett område präglat av socialt utanförskap. I skarp kontrast till negativa teoretiska förväntningar verkar istället sådana miljöer kunna stimulera politiskt och institutionellt förtroende. Den goda nyhetens baksida är dock att motsatsen verkar gälla för unga som är födda i Sverige (i synnerhet för dem vars föräldrar också är födda i Sverige).

I denna grupp sjunker i stället tilltron till demokratiens institutioner i takt med ökad arbetslöshet i bostadsområdet. På denna punkt ger dessutom båda datamaterialen i denna studie samma besked.

Den negativa segregationseffekt som tydligast kan beläggas är således att infödda ungdomars förtroende för offentliga institutioner minskar som en följd av utanförskap på områdesnivå. Detta resultat ligger väl i linje med den ursprungliga hypotesen. Där omgivningens villkor, och framtidsutsikterna, ter sig ogynnsamma kan man förvänta sig att tilltron till demokratin och dess representanter får sig en rejäl törn.

Men den fråga som återstår är i så fall varför denna negativa effekt generellt sett inte tycks drabba invandrade ungdomar. En möjlighet är att de snarare positiva tendenserna i denna kategori har att göra med selektion. Det skulle kunna vara så att de invandrade ungdomarna i städernas fattigare områden i stor utsträckning kommer från länder med betydligt sämre fungerande offentliga institutioner – från stater som dessutom kan vara auktoritära snarare än demokratiska. I ljuset av dessa erfarenheter (eller kanske ens föräldrars erfarenheter som man har tagit del av) kan svenska politiska institutioner och myndigheter mycket väl tänkas framstå som betydligt mer välfungerande och pålitliga.

En kontroll för hur länge man varit i Sverige, som kan ha ett visst samband med varifrån i världen man härstammar, visar sig till en del kunna reducera områdeseffekten. Särskilt i fråga om institutionellt förtroende. Men samtidigt förändras inte det övergripande mönstret särskilt mycket varvid värdet av ”selektionshypotesen” förblir oklart. Datamaterialet är alltför begränsat för att kunna göra separata analyser med unga från skilda ursprungsländer. Den mer utförliga kontrollen för vad sådana skillnader kan betyda måste därför lämnas till framtida forskning.

En helt annan möjlighet är dock att de offentliga insatser som görs i områden med högt socialt utanförskap framförallt gynnar invandrade ungdomars politiska och institutionella förtroende (jfr Strömblad 2003²⁶). Offentliga åtgärdsprogram som syftar till att öka invånarnas delaktighet, såväl i det politiska livet som i samhället i stort, kommer knappast att leda till minskad segregation. Om de som blir mer resursstarka flyttar kan segregationen rentav förstärkas. Men det är ingen orimlig tanke att insatser av detta slag kan kompensera för misstro mot offentliga institutioner – en misstro som annars har gynnsam grogrund i områden som är hårt drabbade av arbetslöshet. Samtidigt är det emellertid tänkbart att fokus för sådana insatser i praktiken ofta riktas mot den invandrade befolkningen. Vidare vet vi att informationsprojekt som syftar till att öka deltagandet i allmänna val i hög grad riktar sig till invånare med invandrabakgrund (jfr Bäck & Soinin 2003, Gilljam & Jodal 2006). Därmed skulle infödda ungdomar i socioekonomiskt resurssvaga bostadsområden relativt sett kunna upplevas – och uppleva sig själva – som mindre intressanta för den offentliga politikens strävan efter ökad delaktighet. Och detta skulle i sin tur kunna skapa en känsla av isolering och brist på förtroende för det offentliga representanter.

Dessutom har denna studie – om än lite vid sidan av de utfall som handlar om demokratisk delaktighet – indikerat att unga (oavsett ursprung) i socioekonomiskt resurssvaga områden gör mer pessimistiska bedömningar av de egna framtidsutsikterna. Prognoser av detta slag målas med mörkare färger i städernas fattiga delar oberoende av den tillit man har till institutionernas förmåga att bidra till ett gott samhälle. Detta bör onekligen leda till eftertanke bland politiska beslutsfattare.

Frågan om samhällets reproduktionsförmåga, som formulerades i början av detta kapitel, har

utan tvekan med övergripande förutsättningar att göra. Segregationen påverkar av allt att döma unga i många betydelsefulla avseenden. Men det offentliga Sveriges insatser för att motverka ut-
anförskap i det segregerade samhället kanske i första hand gynnar själva systemets legitimitet. Politiker och myndigheter kan i så fall kassera in mer förtroende än vad som annars hade blivit fallet. Men eftersom tilltron till demokratins institutioner inte upprätthålls hos alla unga verkar inte ens detta lyckas fullt ut.

Bilaga 12.1

Frågeformuleringar och kodning – variabler baserade på Ungdomsenkäten 2009

Politiskt intresse – allmänt

– Hur intresserad är du av politik?

Kodning: 0 = inte alls intresserad
33 = inte särskilt intresserad
66 = ganska intresserad
100 = mycket intresserad

Politiskt intresse

– internationella förhållanden

– Hur intresserad är du av vad som händer i andra länder?

Kodning: 0 = inte alls intresserad
33 = inte särskilt intresserad
66 = ganska intresserad
100 = mycket intresserad

Politisk självtilltro

– Hur stor möjlighet tycker du att du själv har att föra fram dina åsikter till dem som bestämmer i kommunen?

Kodning: 0 = mycket små möjligheter/inga alls
33 = ganska små möjligheter
66 = ganska stora möjligheter
100 = mycket stora möjligheter

Politiskt förtroende

– Hur mycket tycker du att du kan lita på följande grupper av människor ...?

Delfråga: – De politiker som bestämmer i din stadsdel/kommun?

Kodning: 0 = litar inte alls på
33 = litar inte särskilt mycket på
66 = litar delvis på
100 = litar helt och hållet på

Framtidstro

– Hur ser du på framtiden ...?

Delfråga: – För din egen del?

Kodning: En femgradig skala omkodad 0–100 (med ändpunkterna "är mycket pessimistisk" och "är mycket optimistisk").

Frågeformuleringar och kodning

– variabler baserade på Medborgarundersökningen 2003

Politiskt intresse – olika geografiska nivåer

– Människors intresse varierar ibland mellan politik på olika plan. Hur pass intresserad är du själv av vart och ett av följande områden?

- Delfrågor:**
- Lokal politik
 - Svensk politik på riksplanet
 - Europeisk politik
 - Internationell politik

Kodning: 0 = inte alls intresserad
33 = inte särskilt intresserad
66 = ganska intresserad
100 = mycket intresserad

Politisk självtilltro

– Om man ser till vad du själv anser:

Delfrågor: – Har människor som du större eller mindre möjligheter än andra att föra fram sina åsikter till politikerna?

– Har människor som du större eller mindre möjligheter än andra att få politikerna att ta hänsyn till era åsikter?

– Har du större eller mindre möjligheter än andra att få rättelse om du skulle bli felaktigt behandlad av en myndighet?

Kodning: Ett additivt index, omkodat 0–100 (där 100 innebär maximal tilltro), baserat på ovanstående frågor med en elvgradig svarsskala (från "mycket mindre" till "mycket större").

Politiskt förtroende och institutionellt förtroende

– Jag kommer nu att läsa upp namnen på olika institutioner som polis, regering, offentlig förvaltning och så vidare. Jag vill be dig att tala om hur stort förtroende du har för var och en av dessa institutioner.

POLITISKT FÖRTROENDE

Delfrågor: – Regeringen?
– De politiska partierna?
– Riksdagen?
– Politikerna?

INSTITUTIONELLT FÖRTROENDE

Delfrågor: – Domstolarna?
– Den offentliga förvaltningen?
– Polisen?

Kodning: I båda fall ett additivt index, omkodat 0–100 (där 100 innebär maximalt förtroende), baserat på ovanstående frågor med en elvgradig svarsskala (från "inget förtroende alls" till "mycket stort förtroende").

Referenser

- Adman, P. (2004). *Arbetslöshet, arbetsplatsdemokrati och politiskt deltagande*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Adman, P. & Strömblad, P. (2000). *Resurser för politisk integration*. Integrationsverkets rapportserie 2000:16. Norrköping: Integrationsverket.
- Andersson, R. (2000). Etnisk och socioekonomisk segregation i Sverige 1990–1998. I J. Fritzell (Red.), *Välfärdens förutsättningar. Arbetsmarknad, demografi och segregation*. SOU 2000:37. Stockholm: Fritzes.
- Borevi, K. & Strömblad, P. (2004). Kategorisering och integration – en introduktion. I K. Borevi & P. Strömblad (Red.), *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. SOU 2004:48. Stockholm: Fritzes.
- Bäck, H. & Soininen, M. (2003). *Politisk annonsering eller nätverkande? Uppföljning och utvärdering av partiernas särskilda informationsinsatser till invandrare vid 2002 års val*. Göteborg: Göteborgs universitet, Förvaltningshögskolan.
- Esaiasson, P. & Westholm, A. (2006). Deltagandets mekanismer. I P. Esaiasson & A. Westholm (Red.), *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber.
- Gilljam, M. & Jodal, O. (2006). Kommunala demokratiseringar – vägen till en mer vital demokrati? I P. Esaiasson & A. Westholm (Red.), *Deltagandets mekanismer. Det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*. Malmö: Liber.
- Lahti Edmark, H. (2002). *Förort i fokus – interventioner för miljoner. En kunskapsöversikt*. Integrationsverkets rapportserie 2002:1. Norrköping: Integrationsverket.
- Leighley, J. E. (1995). Attitudes, Opportunities and Incentives. A Field Essay on Political Participation. *Political Research Quarterly* 48: 181–209.
- Myrberg, G. (2007). *Medlemmar och medborgare. Föreningsdeltagande och politiskt engagemang i det etnifierade samhället*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Nagel, J. H. (1987). *Participation*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Petersson, O., Hermansson, J., Micheletti, M., Teorell, J. & Westholm, A. (1998). *Demokrati och medborgarskap*. Demokratirådets rapport 1998. Stockholm: SNS.
- Rothstein, B. (2008). Den svåra konsten att lita på andra, att vara nöjd med sig själv och att vara ung. I S. Holmberg & L. Weibull (Red.), *Skilda världar. Trettiotåta kapitel om politik, media och samhälle*. Göteborg: SOM-institutet.
- Regeringskansliet (2010). *Stadsdelar med utbrett utanförskap*. Presentation av den urbana utvecklingspolitiken. Hämtad 2010-02-22 via <http://www.regeringen.se>
- SCB (2002). *Personer med utländsk bakgrund. Riktlinjer för redovisning i statistiken*. Meddelanden i samordningsfrågor för Sveriges officiella statistik 2002:3. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Stjärne, M., Fritzell, J., Brännström, L., Estrada, F. & Nilsson, A. (2007). Boendesegregationens utveckling och konsekvenser. *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 2–3.

- Strömblad, P. (2003). *Politik på stadens skuggsida*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Strömblad, P. (2008). Att studera segregationens konsekvenser. I L. M. Turner (Red.). *Den delade staden*. Umeå: Boréa.
- Strömblad, P. & Myrberg, G. (2008). *Urban Inequality and Political Recruitment Networks*. Arbetsrapport 2008:3. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Söderlind, I. & Engwall, K. (2008). Barnen är framtiden. Barn i framtidsdiskussion och framtidsstudier. I S. Alm & J. Palme (Red.), *Fjorton perspektiv på framtiden. Samhälls- och humanvetenskapliga framtidsstudier*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Teorell, J. (2003). Demokrati och deltagande. Tre ideal i teorin och praktiken. I J. Hermansson & M. Gilljam (Red.): *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber.
- Ungdomsstyrelsen (2007). *Unga med attityd*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2008). *Fokus 08*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Verba, S., Schlozman, K. L. & Brady, H. E. (1995). *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wilson, W. J. (1987). *The Truly Disadvantaged. The Inner City, the Underclass, and Public Policy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wilson, W. J. (1991). Another Look at The Truly Disadvantaged. *Political Science Quarterly*, 106:639–656.

Noter

¹ Att studera ungas attityder och värderingar är också ett populärt metodologiskt grepp i framtidsstudier av olika slag. Attraktionskraften ligger här i tanken att barn och ungdomar i någon mån kan förmedla kunskap om vad som kommer att anses viktigt i det framtida samhället – när dagens unga själva har blivit yrkesverk-samma medborgare, eller rentav beslutsfattare, på olika nivåer (jfr Söderlind & Engwall 2008). Det problematiska i detta perspektiv är förstås att åsikter och värderingar kan tänkas skifta, inte endast mellan generationer utan också som en följd av ökad ålder.

² Med detta kritiska mått på välfärdsstatens kvalitet finner Rothstein (2008), vid en genomgång av studier och statistiska sammanställningar från senare år, en betydande klyfta mellan de materiellt sett mycket goda förutsättningarna för välfärd i Sverige och utvecklingen av hur unga själva bedömer sitt fysiska och psykiska hälsotillstånd (se Ungdomsstyrelsen 2007, kap. 3).

³ Att det finns tämligen klara skillnader i politisk aktivitetsgrad mellan olika åldersgrupper, även i Sverige, har konstaterats i flera undersökningar (se t.ex. Petersson, Hermansson, Micheletti, Teorell & Westholm 1998, s. 81–86).

⁴ Det bör nämnas att Verba, Schlozman och Bradys förklaringsmodell också tar fasta på betydelsen av uppmaningar till politisk aktivitet – något som enligt dessa forskare har att göra med skillnader i vad de kallar politiskt rekryterande nätverk. Detta är tveklöst ett intressant fenomen, inte minst ur ett ungdomsperspektiv, men analyser av sådana skillnader ryms inte i detta kapitel. För en studie av segregationseffekter på ”vardaglig politisk rekrytering”, se Strömblad och Myrberg (2008).

⁵ Medborgarundersökningen 2003 genomfördes inom ramen för Integrationspolitiska maktutredningen (en forskningsutredning som var verksam under perioden 2000–2004) i samarbete med forskningsprogrammet Demokratins mekanismer. Vetenskapligt ansvariga forskare var Anders Westholm, Karin Borevi (båda vid Uppsala universitet) samt författaren till detta kapitel.

⁶ Datamaterialet samlades in via besöksintervjuer med ett urval av 2 138 personer (telefonintervjuer användes i ett mindre antal fall) genomförda av Statistiska centralbyrån. Det motsvarade en total svarsfrekvens på 56 procent (svarsfrekvensen är högre i den riksrepresentativa delen av urvalet och lägre i den del som baserades på personer med utländsk bakgrund). I vanlig ordning manar bortfallet till försiktighet vid tolkningen av resultat, i synnerhet ska inte blygsamma skillnader övertolkas. I samtliga analyser som redovisas här har en justering gjorts för urvalsproceduren (den var med en teknisk term ”stratifierad” eftersom personer med vissa karaktäristika hade större möjligheter att bli utvalda än andra). För ytterligare information om Medborgarundersökningen 2003 samt resultat från tidigare undersökningar, se Esaiasson och Westholm (2006) samt Myrberg (2007).

⁷ För samtliga intervjufrågor om politiskt intresse var svarsalternativen: *mycket intresserad, ganska intresserad, inte särskilt intresserad* samt *inte alls intresserad*. Mer information om frågeformuleringar och kodning av de variabler som jag använder i denna studie finns i bilaga 12.1.

⁸ När det gäller ursprung refererar *infödda* genomgående till personer som är födda i Sverige, och *invandrade* till personer som är födda utomlands men som sedan har immigrerat till Sverige. Beteckningen *invandrade* är med-vetet vald för att betona att invandrarskapet är en gemensam erfarenhet snarare än en etnisk markör (jfr Borevi & Strömblad 2004, s. 9–12).

⁹ En presentation av de fyra fokusområdena finns i Fokus 08 (Ungdomsstyrelsen 2008).

¹⁰ För översikter av den tidigare så kallade storstadspolitiken i Sverige och dess samtidshistoria, se Strömblad (2003, kapitel 6) och Lahti Edmark (2002).

¹¹ Se Andersson (2000, s. 246–255).

¹² Se Strömblad (2003, kapitel 1).

¹³ Teorins grad av generalitet innebär också att de mer precisa orsakerna till en viss kontextuell effekt måste sökas från fall till fall. Detta även om den vetenskapliga litteraturen innehåller intressanta förslag på mer generella sociologiska och socialpsykologiska mekanismer, se Stjärne et al. (2007) och Strömblad (2003, kapitel 2).

¹⁴ Se Strömblad (2003, kapitel 3).

¹⁵ En lägre grad av rörlighet kan framförallt tänkas gälla för barn och yngre tonåringar. Å andra sidan skulle dock även äldre tonåringar inte ha hunnit skaffa sig lika mycket erfarenheter från alternativa sociala miljöer. Men antaganden om vad som mer precis ska förväntas kompliceras också av det faktum att även barn och unga flyttar (och därmed byter miljö). Denna komplexitet måste jag emel-

lertid lämna till framtida forskning. Här saknas såväl empiriska data som tillräckligt utrymme för att närmare kunna utforska rörligheten och dess betydelse.

¹⁶ Detta försök till "generisk komparation" kan betraktas som en ganska krävande prövning. Utfallen i det riksrepresentativa urvalet ska ju snarast uppfattas som ett genomsnitt, i vilket det därmed också ingår ungdomar bosatta i *andra* fattiga bostadsområden i Sverige. Det hade rimligen varit en lättare match att påvisa skillnader om jämförelsen gjordes mellan socio-ekonomiskt sett mer polariserade sociala miljöer.

¹⁷ Med hjälp av en enkätfråga om bidrag grupperades respondenterna så att de som (under det senaste året) hade erhållit antingen arbetslöshetsersättning, ekonomiskt bistånd eller aktivitetsersättning bildade en kategori, medan de som inte hade erhållit sådant ekonomiskt stöd bildade en annan kategori. I den grafiska sammanställningen hänför sig medelvärdena till den sistnämnda kategorin.

¹⁸ Frågan om politiskt förtroende var i Ungdomsenkäten 2009 avgränsad till "*de politiker som bestämmer i din stadsdel/kommun*" (bilaga 12.1).

¹⁹ Även om utrymmet i denna studie inte medger detaljerande analyser av olika slag av utländsk bakgrund är det värt att notera att en något mindre grovhuggen indelning i allt väsentligt ger samma resultat för framtidsstro. Om de invandrade ungdomarna delas in i kategorier efter i vilken världsdel man är född, framträder i varje kategori för sig motsvarande negativa effekter av att bo i fokusområdena.

²⁰ Uppgifter på områdesnivå gäller vid tidpunkten för undersökningen. För ändamålet utnyttjas aggregerad statistik sammanställd för Statistiska centralbyråns så kallade SAMS-områden, vilka kan anses vara rimliga approximationer av vad människor i allmänhet uppfattar som bostadsområden (jfr Andersson 2000, s. 228–229).

²¹ En vidare restriktion är att endast unga som bor i större tätorter och städer inkluderas i analysen. Bostadsområden på landsbygden måste anses ha en annan innebörd i jämförelse med de urbana miljöer som står i fokus i diskussionen om segregation. För att undvika befolkningsmässigt alltför små områden i städerna (exempelvis sådana som primärt kan karaktäriseras som industriområden) har ett ytterligare villkor varit att SAMS-områdena ska befolkas av minst 500 personer. Med dessa restriktioner består datamaterialet av uppgifter från strax under 200 personer i åldern 18–25 år.

²² Däremot har helt i enlighet med rimliga förväntningar individens egen position på arbetsmarknaden betydelse. Unga som har jobb eller studerar tenderar att vara mer politiskt intresserade än de som är arbetslösa.

²³ Linjerna i dessa grafer baseras på resultaten från linjära regressionsanalyser med antingen politiskt förtroende eller institutionellt förtroende som beroende variabel (dessa index är också här konstruerade för att kunna variera på en skala från 0–100). För de oberoende variablerna i denna modell tilläts graden av socialt utanförskap på områdesnivå variera. Därmed varierar samtidigt också en interaktionsvariabel, bildad av produkten av områdesmättet och den variabel som betecknar ursprung (in-

vandrad eller infödd svensk). I beräkningen av linjernas respektive position och lutning hålls individuell arbetsmarknadsposition konstant så att förväntade värden avser en person som antingen har arbete eller studerar. Jag har också kontrollerat resultatet genom att använda tekniker för flernivåanalys ("random intercept models"). Föga förvånande, givet att antalet unga per SAMS-område är så litet (i de allra flesta fall representeras varje unikt område endast av en individ), blir emellertid resultaten substantiellt sett identiska.

²⁴ Enligt den officiella statistikens riktlinjer ska personer med utländsk bakgrund anses vara antingen de som själva är utrikes födda (och därefter har invandrat till Sverige) eller de vars båda föräldrar är födda utomlands (SCB 2002, s. 10). Den som är född i Sverige, men samtidigt har *en* utlandsfödd förälder (en mamma eller en pappa som har invandrat, men inte båda) anses enligt dessa principer således ha svensk bakgrund. I beaktande av dessa principer kommer de unga som jag analyserar i Medborgarundersökningens data att delas i två lika stora grupper (98 personer med svensk bakgrund och 99 personer med utländsk bakgrund).

²⁵ I likhet med tidigare redovisade resultat är tendenserna tydligast för måttet på institutionellt förtroende, men det övergripande mönstret är detsamma för båda förtroendevariablerna.

²⁶ Se Strömblad (2003, kapitel 6).

DEL 3

Kapitel 13 Politik, konsumtion och delaktighet

Kapitel 14 Internet, sociala medier och demokratiska utmaningar

Kapitel 15 Vägar till engagemang

KAPITEL 13

Politik, konsumtion och delaktighet

text: Dietlind Stolle och Michele Micheletti med Daniel Berlin¹

För några år sedan genomförde *BehindTheLabel.com*, ett internetbaserat nätverk för opinionsbildning i sociala frågor, ett upprop mot *The Gap*, en stor klädkedja som vänder sig till unga i många länder runt om i världen. Man uppmanade unga konsumenter att inte handla i Gap-affärer eftersom:

”GAP utnyttjar arbetskraft som får usel lön och undermålig arbetsmiljö, och om du handlar där så är du medansvarig. Gör skillnad! Var en del av den generation som sätter stopp för utnyttjandet av arbetskraft i fattiga länder. Sprid budskapet till din familj och dina vänner: Köp inget från GAP till mig som julklapp.”

(Behind the Label 2003)

Några år tidigare, 2001, lyckades en amerikansk universitetsstudent via en nyskapad handelsplats på internet få igång en online-kommunikation med det multinationella företaget Nike om anställningsförhållandena inom företagets utlandsförlagda produktion. Studenten krävde att hans Nikeskor tydligt skulle märkas med ordet *sweatshop*. *Sweatshop* – svältlönefabrik på svenska – är ett uttryck för produktion som är förlagd till låglöneländer och som kännetecknas just av mycket låga löner och undermålig arbetsmiljö. Studentens brevväxling via e-post med Nike spreds snabbt via internet över hela världen. Han själv blev en mediekändis och frågan väckte engagemang hos

många ungdomar i kampen för global social rättvisa (Micheletti & Stolle 2004, Peretti med Micheletti 2006).

I Sverige engagerar sig unga i liknande politiska aktiviteter. Alternativa modevisningar som kan ses på youtube, och lokala nätverk för rättvis handel är två sådana exempel. Dessa aktiviteter har också som mål att skapa medvetenhet och diskussion kring arbetsvillkoren inom den globala textilindustrin. I Italien använde studenter i Palermo marknaden på ett annat sätt. De startade nätverket *Addiopizzo* som arbetade med att påverka lokalbefolkningen att köpa varor från affärer som vägrade att samarbeta med maffian (Forno & Gunnarson 2010).

Exemplen ovan är bara några av otaliga initiativ från engagerade unga människor som vill påverka politiken och väcka medvetenhet om att konsumtionsmönster har betydelse för möjligheterna till en hållbar värld. Hur och vad vi shoppar kan ha betydelse för såväl mänskliga rättigheter som djurens rättigheter och jordens tillstånd. Exemplet står i bjärt kontrast till den gängse synen på unga som alltmer politiskt passiva och självcentrerade ”brats” som tar avstånd från allt som kan förknippas med politik.

Forskningen visar att unga i de flesta länder, även i Sverige, är den åldersgrupp som är minst benägen att rösta (Blais, Gidengil, Nadeau & Nevitte 2002 a, 2002b, Ungdomsstyrelsen 2007, Wattenberg 2002). På samma sätt är det med engagemanget i politiska partier och inom föreningslivet (Putnam 2002, Ungdomsstyrelsen 2007,

Vogel, Amnå, Munch & Häll 2003). Unga läser färre dagstidningar än äldre och har sämre kunskaper om och är mindre intresserade av politik, trots att den genomsnittliga utbildningsnivån är högre bland unga idag än någonsin tidigare (Milner 2002, Ungdomsstyrelsen 2003).

Hur stämmer dessa forskningsresultat med de tidigare exemplen på engagemang? Kan man verkligen dra slutsatsen att unga har distanserat sig från politiken? Eller kan det vara så att unga medborgare snarare har hittat nya vägar att engagera sig politiskt? Kan de traditionella formerna för engagemang ha ersatts med andra mer informella och internetbaserade sätt att delta i politik?

I detta kapitel utgår vi från företeelsen politisk konsumtion och använder detta som ett empiriskt underlag för att studera dessa frågor närmare. Kapitlet börjar med en översikt av debatten om den politiskt oengagerade och individuellt orienterade unga generationen och därefter tar vi upp ett av de viktigaste motargumenten: Att unga har en annan syn på politik och utövar politik på nya sätt jämfört med tidigare generationer.

Därefter diskuterar vi begreppet *politisk konsumtion* och undersöker om, hur och varför unga engagerar sig i detta genom att redovisa resultat som bygger på enkätundersökningar i Sverige och i andra länder. Våra avslutande reflektioner rymmer tankar kring hur ungas engagemang som politiska konsumenter kan bidra med en ny syn på politiskt engagemang liksom på hur vi uppfattar den goda medborgaren och medborgarskapet.

Diskussionen om den samhällsfrånvända generationen

Innan vi börjar diskutera ungas förhållande till politik är det viktigt att understryka att det empiriska underlaget för att hävda att ungas politiska engagemang minskar måste tolkas försiktigt. Det är välkänt att de flesta indikatorer för politiskt engagemang visar ett kurvformat samband med ålder. Det betyder att nivån på det politiska engagemanget påverkas av var i livscykeln en individ befinner sig. Forskningen visar att incitamenten och möjligheterna att engagera sig politiskt ökar i takt med åldern och att man etablerar sig på arbetsmarknaden, skaffar bostad, får barn och i ökad grad tar del av välfärdens olika tjänster. Vid en viss ålder avtar dock ökningen i politiskt engagemang och övergår till en minskning. Detta inträffar i samband med att människor pensioneras och får problem med hälsa och rörlighet (Verba, Lehman Schlozman & Brady 1995). Att 20-åringar är mindre politiskt intresserade än 40-åringar är därför inget bra bevis på att unga är mindre intresserade av politik än vad de varit tidigare. För att undersöka om en förändring skett över tid måste man jämföra 20-åringar över generationer.

Statsvetaren Robert Putnam har i en sådan studie av tidsseriedata visat att amerikanska ungdomar är mindre benägna att engagera sig politiskt än vad motsvarande åldersgrupper var bara några årtionden tillbaka (Putnam 2002). Större delen av minskningen sedan 1970-talet tillskriver han generationsväxlingen som innebär att den ovanligt samhällsengagerade generationen som växte upp under och kring andra världskriget gradvis har bytts ut mot generationer som i högre grad betonar det individuella och privata framför det allmänna och kollektiva, och därför inte är lika benägna att engagera sig i samhället (Putnam 2002).

Putnams slutsatser får stöd i annan forskning som visar att dagens unga i lägre grad än tidigare har tillit till sina medmänniskor, i lägre grad är benägna att rösta och i större utsträckning är benägna att betona materiella mål i sina liv. De är mer politiskt passiva i allmänhet (Petersson, Hermansson, Micheletti, Teorell & Westholm 1998, Rahn & Transue 1995). Andra forskare, framför allt utanför USA, kommer fram till mer blandade resultat (Rothstein 2002). Sammanfattningsvis är ändå den dominerande uppfattningen inom forskarsamfundet att när det gäller så kallat konventionellt politiskt deltagande, det vill säga deltagande i den parlamentariska sfären, och framför allt då medlemskap i partier och politiska organisationer, är dagens unga generation mindre engagerad än unga några decennier tidigare (Dalton & Wattenberg 2000, Rothstein 2002, Torney-Purta, Schwille & Amadeo 2002, Vogel et al. 2003).

Slutsatserna ovan om ungas minskande politiska engagemang är oroande eftersom det kan få allvarliga konsekvenser för samhället i framtiden. Beteenden som grundläggs under ungdomsåren har visat sig ha en förmåga att vara seglivade. Forskning har till exempel visat att beslutet att rösta eller inte rösta de första gångerna man har chansen påverkar benägenheten att delta i val även senare i livet (Plutzer 2002). En trolig förklaring är att valdeltagande i stor utsträckning är en vanehandling, som framförallt grundläggs i yngre år. Sedan vanan en gång etablerats krävs betydligt mindre energi att fortsätta i samma fotspår vid senare val. Även andra former av engagemang som medlemskap i ideella organisationer och i politiska partier har visat sig påverkas på ett likartat sätt av vanans makt (Hooghe, Stolle & Stouthuysen 2003). Om det alltså är så att de yngre generationerna är mindre engagerade och politiskt aktiva än de tidigare så riskerar detta att leda till ett betydligt lägre medborgarengagemang i framtidens samhälle.

Andra sätt att engagera sig politiskt

Att unga i lägre grad röstar och är medlemmar i politiska partier och fackföreningar behöver dock inte betyda att de är mindre politiskt intresserade, hävdar andra forskare (Dahlgren & Olsson 2006, Gauthier 2003, Stolle & Hooghe 2005). Dessa forskare menar att ungas minskade deltagande i traditionella eller konventionella former av politik i själva verket reflekterar en allmän utveckling i samhället i riktning bort från den formella och institutionaliserade politiken, och att ungdomarna befinner sig i framkanten av just denna förändringsprocess (Beck 1997, Gauthier 2003).

Ett flertal forskare har påpekat att dagens unga utvecklar kreativa sätt att delta politiskt och menar att det är viktigt att studera dessa aktiviteter, inte minst för att de kan bli vedertagna sätt att engagera sig i framtiden (se Barnes & Kaase 1979). Det har också visat sig att de ungdomar som engagerar sig i kreativt politiskt deltagande också tänker bortom den nationalstatliga horisonten och visar särskilt intresse för stora övergripande samhällsfrågor som globalisering och global rättvisa. De använder också andra verktyg i sitt politiska agerande. Ett exempel är aktivism på internet (Livingstone, Bober & Helsper 2005) och ett annat är politisk konsumtion (Stolle, Hooghe & Micheletti 2005). Detta mönster illustreras väl i den studentdrivna antiglobaliseringsrörelsen, rörelsen för rättvis handel (fair trade) och sweatshoprörelsen mot utnyttjande av arbetskraft i låglöneländer (Featherstone & USAS 2002).

Ungdomar förefaller också i högre grad än äldre göra en tydligare koppling mellan politik och saker som tilldrar sig i det egna vardagslivet. För dem är den privata livsstilen och politisk konsumtion intressanta vägar för att utveckla ett individuellt politiskt handlande (Keeter, Zukin, Andoline & Jenkins 2002, Sandovici & Davis 2010,

Sörbom 2002, Ward 2008). Två exempel på "livsstilsaktivism" som blivit allt vanligare är att vara vegetarian och vegan (Miljöspegeln 2001). Amerikanska studier visar att 12 procent av kvinnorna och 9 procent av männen mellan 18 och 34 år aldrig äter kött. År 2005 avstod 7 procent av 13–18-åringarna helt från kött (Vegetarian Journal 2005, 2009). I en svensk undersökning från 2009 för projektet *Det hållbara medborgarskapet: Barriärer och möjligheter* ser vi att 6 procent av alla svenskar i åldern 18–29 år inte ätit kött och att 6 procent inte ätit fisk under de senaste 12 månaderna.

Ett annat uttryck för engagemang bland unga medborgare är de stora antiglobaliseringsdemonstrationer som särskilt under åren kring millennieskiftet ägde rum runt om i världen, där unga uttryckte sitt politiska engagemang genom att ta gatorna i besittning vid toppmöten inom EU (som i Göteborg 2001), Natomöten och möten med Världshandelsorganisationen. Denna typ av transnationell politisk aktivism har möjliggjorts genom den ökade tillgången av billiga flygbiljetter, flexibla arbetsvillkor och möjligheterna att enkelt kunna kommunicera globalt (Koljonen 2002).

Denna aktivism är intressant eftersom den utmanar föreställningen om att medborgarskap handlar om lojalitet mot staten och att politiskt deltagande är något som i stort sett endast försiggår inom ramen för relationen mellan individ och stat. Denna globala aktivism visar att medborgarskapet idag är något mer mångfacetterat och rymmer en komplex blandning av relationer, åtaganden, identiteter, engagemang och ansvar i förhållande till sig själv, de grupper och nätverk man ingår i samt till det globala samfundet (Delanty 2000, O'Toole 2004, O'Toole & Gale 2010).

Utöver den globala dimensionens allt större betydelse och den ökade användningen av alter-

nativa, så kallade okonventionella, former av politiskt deltagande har forskare också noterat att unga med erfarenhet av politiskt deltagande också i hög grad engagerar sig i kampanjer och aktionsgrupper på den lokala politiska nivån (O'Toole 2004). Det lokala engagemanget kan handla om sådant som kampanjer för att upprätta farthinder efter att ett litet barn förolyckats vid en farlig vägsträcka eller att arbeta för att lokala beslutsfattare ser till att en sliten lekpark renoveras. Andra vanliga exempel på lokalt engagemang som förekommer såväl i Sverige som i andra länder kan handla om att arbeta mot rasism, mot resursslöseri eller för djurens rättigheter. Engagemanget i lokala frågor visar sig kunna stärka ungas känsla av egenmakt och av att kunna göra skillnad (Edwards & Mercer 2007, Jamison 2003, Wahlström & Petersson 2006).

Även om de lokala och globala riktningarna i ungas politiska orienteringar kan ses som två motsatta trender så har de fyra viktiga kännetecken gemensamt:

- De illustrerar en förändring för på vilka arenor deltagandet utspelar sig och för målet med deltagandet.
- Nätverken genom vilka aktivister mobiliseras har vissa distinkta särdrag.
- Regelbundenheten i ungdomarnas deltagande skiljer sig från mer traditionella eller konventionella former av politiskt engagemang.
- Formerna för engagemanget och de typer av aktiviteter som väljs är likartade.

De nya formerna av politiskt engagemang som växt fram bland unga i Sverige och i andra länder präglas av icke-hierarkiska organisatoriska struk-

turer. Dessa är särskilt anpassade för att uppmuntra kreativitet, mångfald och spontana aktioner i former som syftar till att inkludera många olika typer av deltagare. Politiskt deltagande i dessa miljöer kännetecknas av spontanitet, regelbundenhet, att det går lätt att avsluta sitt engagemang och att det är enkelt att växla mellan aktiviteter. Eftersom det är förhållandevis enkelt att delta är möjligheterna goda för att snabbt mobilisera stora grupper av medborgare.

En intressant fråga är i vilken utsträckning engagemanget hos dessa grupper hålls vid liv över tid. Konventionella former av politiskt deltagande såsom valdeltagande, partimedlemskap, aktivitet i fackföreningar eller i det lokala föreningslivet anses ofta vara värdefulla i ett demokratiskt samhälle just för att de bidrar till systemets stabilitet. Dels fungerar de som kanaler för medborgarna att uttrycka sina åsikter genom, dels anses den typen av deltagande utveckla medborgerliga värderingar och attityder som är gynnsamma för demokratin och det gemensamma samhällsbyggnad (Petersson et al. 1998, Putnam 1993, Verba et al. 1995).

Frågan är vad som händer om de konventionella formerna av politiskt deltagande skulle ersättas av de nya formerna för engagemang som vi diskuterat ovan. Det är inte alls säkert att detta engagemang skulle generera samma positiva mervärden för det demokratiska systemet som de konventionella formerna av politiskt deltagande har gjort (Inglehart 1997, Norris 2002, Stolle & Hooghe 2006). Av denna anledning är det av stor vikt att undersöka hur vanligt förekommande de nya formerna av deltagande är och om minskningen av deltagande i de konventionella formerna kompenseras av en motsvarande ökning i de alternativa formerna.

Politisk konsumtion – en viktig form av politiskt deltagande?

Politisk konsumtion innebär att medvetet välja eller välja bort produkter (och därmed gynna eller missgynna dess tillverkare) för att förändra etiskt eller politiskt tveksamma beteenden hos aktörer på marknaden. Syftet är att antingen direkt påverka marknadsaktörers beteende eller att få till stånd en förändring av det regelverk som omgärdar produktionen. Politisk konsumtion kan utgå från olika typer av attityder till och värderingar av exempelvis hållbar utveckling, etik, miljö eller någon politisk ideologi (Micheletti, Follesdal & Stolle 2006, Stolle & Micheletti under utgivning). Oavsett om politiska konsumenter agerar ensamma eller tillsammans med andra, om de agerar i snabbköpet, på gatan eller i de sociala medierna på internet, så är deras värdering av varor och producenter ett uttryck för att de ser konsumtionsvaror som en del av ett sammansatt socialt och normativt sammanhang, vilket skulle kunna benämnas *politiken bakom produkterna* (Micheletti 2010).

Samtidigt som begreppet politisk konsumtion är tämligen nytt så är fenomenet som sådant gammalt. Historiska studier från USA och Europa visar hur marknaden ofta har fungerat som en arena för politisk aktivism. Kvinnor, marginaliserade grupper och ungdomar har under hela kapitalismens historia gjort medvetna konsumtionsval för att motverka slaveri, etnisk diskriminering eller för att kämpa för fred (Micheletti 2007, 2010, Trentmann 2004). Både unga och gamla från olika länder har enats i internationella bojkotter för att protestera mot den politik som stater och privata företag driver. Exempel på detta är de välkända bojkotterna mot Nestlé i Sydafrika under apartheid och mot vinodlare i Kalifornien (Friedman 1999).

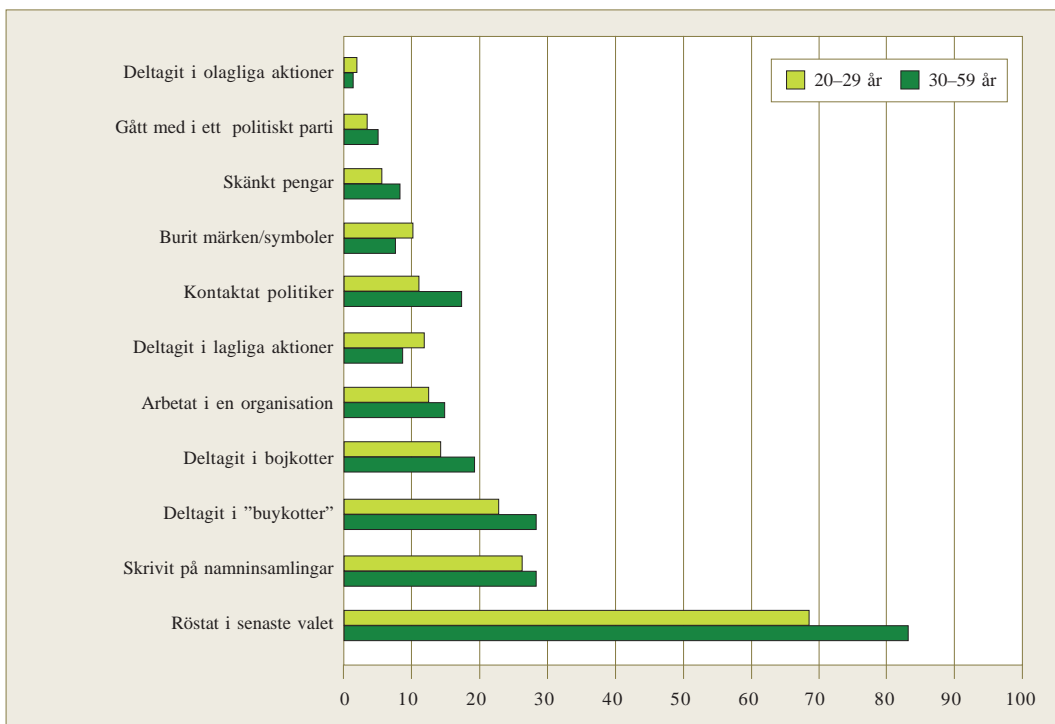
Många unga var också aktiva i den lokalt organiserade internationella bojkotten av Frankrike och USA för deras ställningstaganden i samband med upptakten till Irakkriget 2003. Andra stora bojkotter har försökt påverka snabbmatskedjor som McDonalds att ändra sin upphandling av ägg och kött och som redan nämnts riktats mot globala textilproducenter för deras behandling av sina anställda i tredje världen. Forskningen har idag identifierat fyra former av politisk konsumtion: bojkotter, att medvetet välja en särskild vara (så kallade *buykotter*), diskursiva aktioner och livsstilsval. Dessa fyra former diskuteras och definieras nedan.

Det är viktigt att understryka att politisk konsumtion, såväl som alla andra former av konventionellt och okonventionellt politiskt deltagande, inte nödvändigtvis stärker demokratin i sig. Politisk konsumtion kan användas, och har så gjorts, i syfte att förfölja etniska och religiösa grupper i samhället och ibland även för att uppnå nationalistiska mål. Kampanjen *Köp inte judiskt* som startade i Europa i slutet av 1800-talet är ett tydligt exempel på detta.

Enkätundersökningar där frågor om politisk konsumtion ställs är ganska nytt. Den begränsade forskning som ändå finns på området visar dock att detta är en form av politiskt engagemang som ökar i västvärlden (Boström, Føllesdal, Klintman, Micheletti & Sørensen 2005, Dalton 2008b, Inglehart 1997, Norris 2002, Petersson et al. 1998). Forskare menar vidare att antalet bojkotter som organiseras världen över hela tiden ökar (Friedman 1999). Data från den världsomspännande undersökningen World Values Survey (som inte redovisas närmare i detta kapitel) visar tydligt att *bojkotter*, det vill säga beslut att inte handla i vissa affärer eller köpa vissa produkter av politiska, etiska eller miljömässiga skäl, har ökat i alla

länder där det går att göra tillförlitliga jämförelser över tid. Även om deltagande i demonstrationer och att skriva på namninsamlingar är två andra väldigt vanligt förekommande former av politiskt deltagande i början av 2000-talet så är bojkotter den form av politiskt deltagande som ökat mest över tid. Att ha deltagit i en bojkott är fyra gånger vanligare 1999 än vad det var 1974. Politisk konsumtion är allra vanligast i de nordiska länderna (se Stolle et al. 2005).

Det faktum att politisk konsumtion ökar i västvärldens utvecklade demokratier reser två viktiga forskningsfrågor. För det första: hur spritt är detta fenomen bland de unga idag, en generation som ofta anses vara mindre kollektivistisk och samhällstillvänd än tidigare generationer? Och för det andra: kompenserar denna och andra alternativa former av politiskt deltagande för den minskning vi ser av ungas konventionella politiska deltagande? För att kunna svara på dessa frågor måste hänsyn tas till huruvida de okonventionella formerna har samma kvalitativa värde som de konventionella eller traditionella formerna. Men andra ord förmår de nya formerna av deltagande att länka unga till den representativa demokratin lika effektivt som ett medlemskap i ett politiskt parti eller i en förening gör? Eller är det tvärtom så att unga människor väljer alternativa former av deltagande därför att de redan från början känner ett avstånd till den representativa demokratins formella beslutsstrukturer? Det är också viktigt att ha en bild av drivkrafterna bakom den politiska konsumtionen. Vad vill de politiska konsumenterna uppnå med sitt handlande? Engagerar de sig i politisk konsumtion av politisk övertygelse eller av andra skäl? Hur ser de aktiva själva på den politiska konsumtionen som handlingsform i relation till andra former av politiskt deltagande?

Källa: European Social Survey 2002/2003.

Kommentar: Figuren visar andel som utfört ovanstående politiska handlingar i de två åldersgrupperna 20-29 år respektive 30-59 år i 21 europeiska länder inklusive Israel. Länderna framgår av figur 13.2. Dataunderlaget från respektive land har viktats innan det slagits samman. Siffrorna inom parentes visar antalet länder där skillnaderna mellan de två ålderskategorierna är signifikanta på minst 95 % säkerhetsnivå.

Figur 13.1 Politiskt deltagande i 21 europeiska länder. Andel som genomfört aktivitet under de senaste 12 månaderna, 20-29 år respektive 30-59 år, 2002/2003. Procent.

I figur 13.1 redovisas resultat från enkätundersökningen *European Social Survey 2002*, som är den senaste internationella studien som mäter två typer av politisk konsumtion: bojkotter och buykotter (politiskt medvetna produktval). Med buykotter avses huruvida individer har valt att köpa en viss produkt av politiska, miljömässiga eller etiska skäl. Även om generations- och livscykeleffekterna gör att man kan förvänta sig

att yngre deltar i politiken i lägre grad än äldre så visar figur 13.1 att de yngre kohorterna är mer flitiga deltagare än äldre i åtminstone tre olika former av politisk aktivitet: nämligen att bära kampanjmärken och att delta i lagliga respektive olagliga protestaktioner. Alla andra typer av politiska handlingar utförs i högre grad av de äldre medborgarna, 30-59 år (figur 13.1). Detta är dock inte särskilt förvånande med tanke på det som tidi-

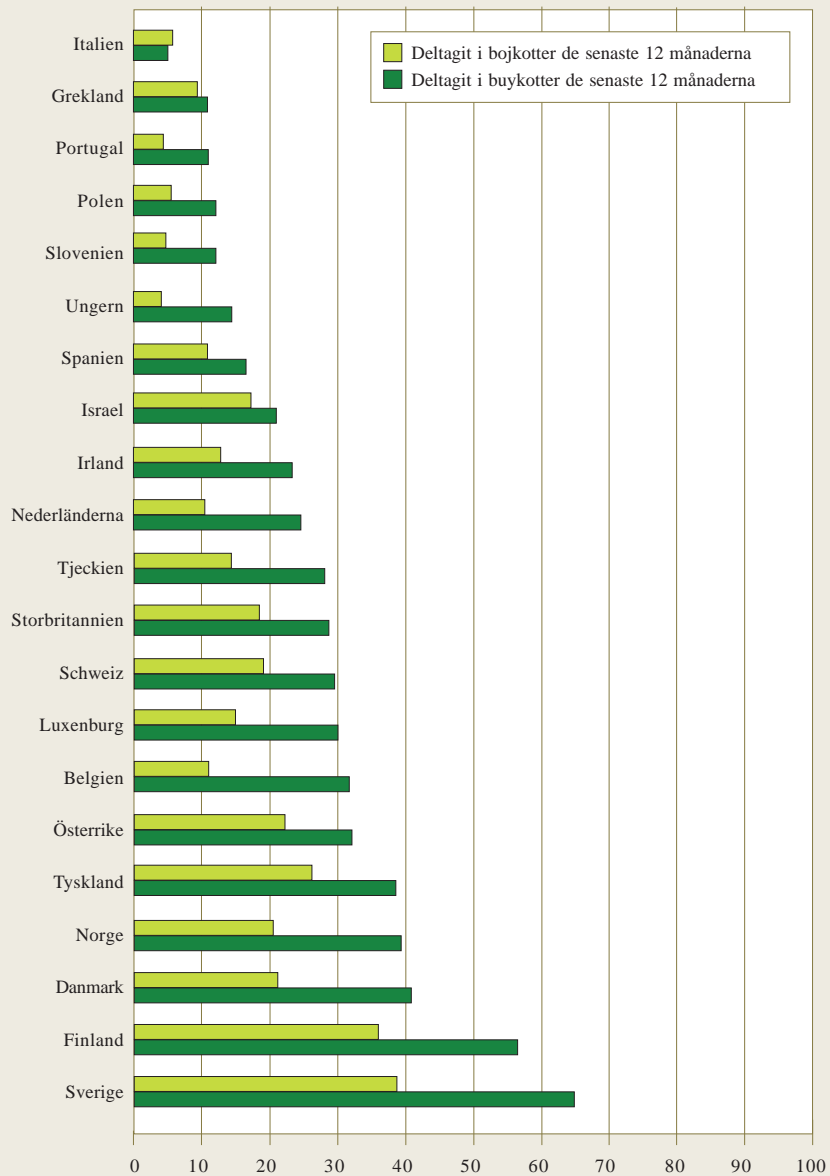
gare sagts om livscykeffekter. Gapet mellan yngre och äldre är särskilt stort för så kallade konventionella former av politiskt deltagande. I detta urval som bygger på undersökningar i 21 europeiska länder, visar sig också en något större andel av de äldre medborgarna (30–59 år) än bland de yngre medborgarna ha använt sig av politisk konsumtion i form av bojkotter eller buykotter. Det kan dock konstateras att efter att ha deltagit i val och att ha skrivit under en namninsamling så är de två formerna av politisk konsumtion de vanligaste aktiviteterna bland de yngre medborgarna, 20–29 år.

Figur 13.2 visar att politisk konsumtion i form av bojkotter och buykotter är mycket vanligt förekommande bland unga i Sverige och i de skandinaviska länderna. Mellan 40 och 65 procent av 20-29-åringarna i de skandinaviska länderna har till exempel valt att köpa en viss produkt av politiska, miljömässiga eller etiska skäl. Det ser dock väldigt annorlunda ut i södra och östra Europa där politisk konsumtion bland unga är mindre vanligt. Detta kan bero på skillnader i den politiska historien och kulturen i de olika delarna av Europa. Det handlar antagligen också om brist på relevant information om ”*politiken bakom produkterna*”, frånvaro av märkningssystem som till exempel miljömärkning samt på bristande tillgång till varor i butikerna som uppfyller de medvetna konsumenternas krav (Stolle & Micheletti under utgivning).

De hittills redovisade resultaten bekräftar bilden av att politiskt deltagande i konventionella former har minskat i de studerade europeiska länderna och att detta är särskilt tydligt bland de unga. Dessa resultat överensstämmer med amerikansk forskning (se Dalton 2008b, Putnam 2002). Det visar sig dock samtidigt att många unga är aktiva politiska konsumenter, särskilt i de skandinaviska länderna. Eftersom de stora enkätunder-

sökningarna oftast inte frågar om den ena aspekten av politisk konsumtion, buykotter, som här visat sig vara en utbredd form av politiskt deltagande, kan man också misstänka att det finns fler aktiviteter som utförs av unga i den politiska sfären och som de stora enkätundersökningarna missar. Relativt nya företeelser som internetkampanjer, användning av sociala medier för politiska syften samt livsstilsval som uttrycker en politisk ståndpunkt förekommer sällan som frågor i dessa undersökningar. Följden av detta blir att forskningen systematiskt undervärderar ungas politiska engagemang. Detta kan få allvarliga konsekvenser för politiska beslut som baserar sig på sådana underlag. Även i frågan om politisk konsumtion är det troligt att det stora flertalet undersökningar underskattar användningen av marknaden som en arena för politik. Problemet är att de flesta undersökningarna inte tar hänsyn till två viktiga uttryck för ungas engagemang inom detta område. För det första det vi kallar *diskursiv* politisk konsumtion och för det andra politisk konsumtion i form av *livsstilsval*. Med andra ord mäter de flesta undersökningar inte om unga medborgare diskuterar och försöker övertyga andra om sina övertygelser i konsumtionsfrågor och produktval (diskursiv politisk konsumtion) eller om de anpassar eller försöker anpassa alla sina konsumtionsval till sina politiska värderingar (politisk konsumtion som livsstil). Det finns anledning att tro att dessa två slag av politisk konsumtion huvudsakligen tillämpas i högre grad bland unga än bland äldre (Bennett 1998, Edwards & Mercer 2007, Micheletti & Stolle 2010).

Den politiska konsumtionen som fenomen har kritiserats i den svenska offentliga debatten, till exempel av riksdagens förre talman Björn von Sydow i samband med en föreläsning av Robert Putnam i Stockholm i mitten av 2000-talet liksom av internationella forskare för att avleda framför

Källa: European Social Survey 2002/2003.

Kommentar: Figuren visar andelar som under de senaste 12 månaderna utfört politisk konsumtion; bojkotter respektive buykötter (politiskt medvetna produktval) bland 20–29-åringar från 21 europeiska länder inklusive Israel. Dataunderlaget från respektive land har viktats innan det slagits samman.

Figur 13.2 Politisk konsumtion i 21 europeiska länder. Andel unga som deltagit i bojkotter eller buykötter, 20–29 år, 2002/2003. Procent.

allt yngre medborgare från att delta i traditionell politik. Några forskare är oroliga att detta fenomen, tillsammans med internetbaserad aktivism och att skriva under olika upprop skulle stärka de individualistiska tendenserna i den politiska sfären på bekostnad av mer kollektivistiska former av politiskt deltagande (Putnam 2002). Man har till och med uttalat att detta ”konsumentmedborgarskap” leder i riktning mot en ”marknadsifiering” av politiken, vilket skulle undergräva det kollektiva beslutsfattandet och idén om det gemensamma bästa som grund för demokratiskt deltagande (Royed 2010).

Om hypotesen att den politiska konsumtionen är på väg att konkurrera ut andra former av deltagande stämmer så innebär detta att unga politiska konsumenter skulle vara mindre aktiva som väljare, medlemmar av organisationer och andra former av traditionellt eller konventionellt politiskt deltagande. Det skulle också innebära att de värderar social solidaritet lägre. Andra forskare vänder på resonemanget och menar att medborgare som är trötta på och missnöjda med de hierarkiska och svårgenomträngliga strukturer som kommer till uttryck i de politiska partierna och de traditionella organisationerna söker sig nya eller annorlunda vägar att uttrycka sina politiska åsikter (Inglehart 1997, Norris 2002).

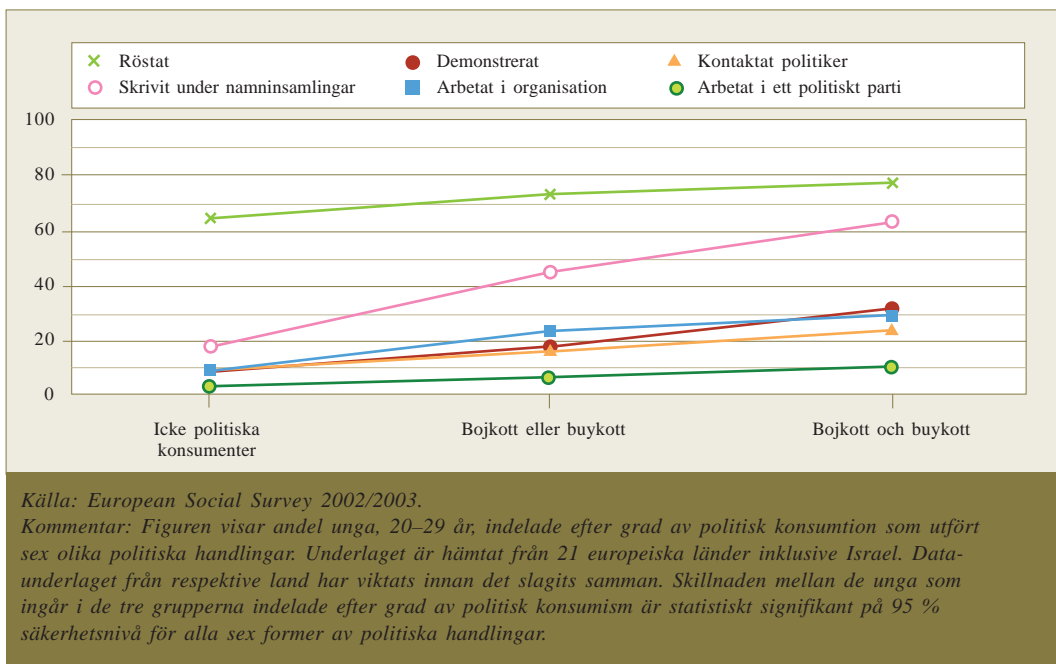
Antingen anses sålunda att unga rör sig bort från traditionell politik därför att de finner formerna för kollektivistiska och inte ger dem tillräckligt utrymme för individuellt initiativtagande eller att unga förflyttar sitt engagemang till alternativa former därför att de förlorat tilltron till den traditionella politiken. Dessa två synsätt formulerar två skilda teoretiska förklaringsmodeller för ungas minskade aktivitetsnivå inom de traditionella formerna av politiskt deltagande. Vad de båda modellerna har gemensamt är dock att framhålla po-

litiska konsumenter som mindre engagerade i traditionell politik och att medborgare som misstror de traditionella politiska institutionerna tenderar att vara de som i högre grad engagerar sig i politisk konsumtion.

Figur 13.3 redovisar data från samma europeiska undersökning som tidigare och belyser de två förklaringsmodellerna. Svarspersonerna i åldern 20–29 år delas in i tre grupper:

1. de som varken ägnat sig åt köpbojkotter eller buykotter under de senaste 12 månaderna
2. de som ägnat sig åt en av de två aktiviteterna
3. de som ägnat sig åt båda aktiviteterna.

I motsats till vad som diskuterats ovan kan man här se att politiska konsumenter tillhör den grupp ungdomar som är mest aktiva i alla slag av både konventionellt och okonventionellt engagemang som tas upp i undersökningen. De unga politiska konsumenterna som både bojkottar och buykottar röstar i större omfattning, arbetar i högre grad inom ramen för organisationer eller partier och kontaktar politiker i större utsträckning än de andra grupperna. De skriver också i större utsträckning under namninsamlingar och deltar i demonstrationer. Resultatet visar tydligt att politiska konsumenter inte isolerar sig eller tar avstånd från traditionell politik. Politisk konsumtion är därmed inte något som avleder unga från att medverka i traditionella politiska former. Politisk konsumtion fungerar snarare som ett komplement till andra deltagarformer för unga medborgare som redan är engagerade. Enligt dessa resultat är politisk konsumtion alltså inte en form av politiskt deltagande som väljs av dem som tröttnat på politik i andra former.

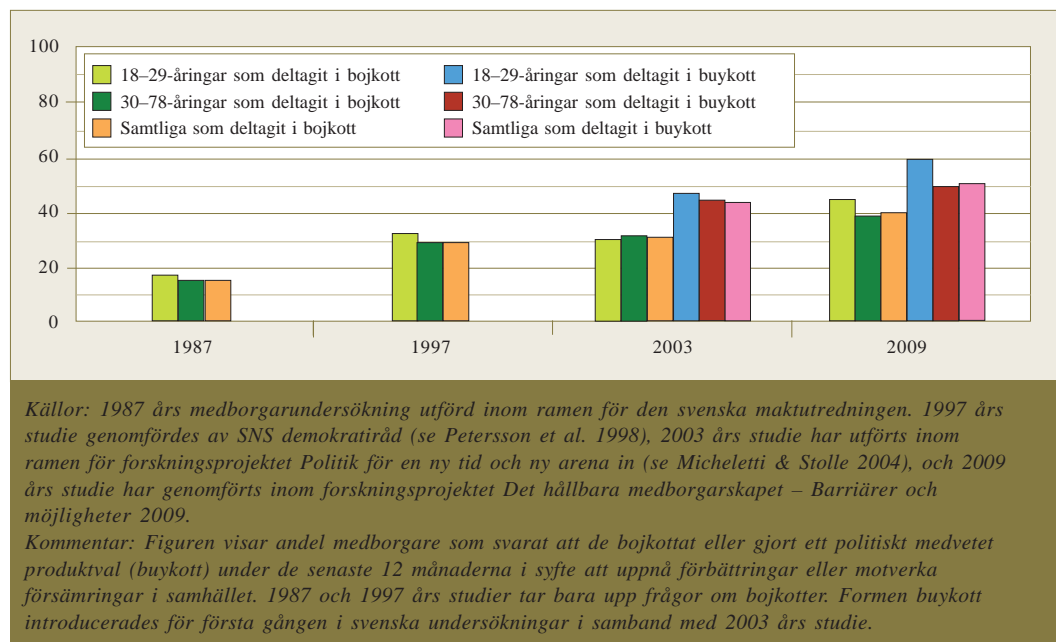

Figur 13.3 Politiskt deltagande i 21 europeiska länder. Andelen unga som under de 12 senaste månaderna använt sig av olika former av politiskt deltagande efter grad av politisk konsumtion, 20–29 år, 2002/2003. Procent.

Svenska ungdomar och politisk konsumtion

Som visats i figur 13.2 är politisk konsumtion särskilt vanlig i de skandinaviska länderna och i synnerhet i Sverige. Tidigare svensk forskning visar att andelen i befolkningen som använde bojkotter för att uppnå politiska eller samhällsliga mål ökade från 15 procent 1987 till 29 procent 1997 (Pettersson et al. 1998). Bojkotter var den tredje mest använda formen av politiskt deltagande, vilket gör den vanligare än att ta kontakt med tjänstemän, enskilda organisationer, politiker eller medier. Senare undersökningar om politisk konsumtion inom ramen för två olika forskningsprojekt (se not 1) belyser utvecklingen efter 1997 och ger även möjlighet till mer utförliga analyser som redovisas i nästa avsnitt.

Vi inleder dock med att beskriva hur politisk konsumtion i Sverige har utvecklats över tid. Figur 13.4 visar tydligt hur den politiska konsumtionen blivit allt vanligare bland medborgare i alla åldrar. Buykotter (de politiskt medvetna produktvalen) har ökat kraftigt mellan 2003 och 2009. Det framgår också av figuren att den politiska konsumtionen har ökat särskilt snabbt bland unga mellan 18 och 29 år. I motsats till resultaten från den europeiska nivån som redovisades tidigare så visar figur 13.4 att i Sverige är både köpbojkotter och buykotter vanligare bland unga, 18–29 år, än bland äldre (med undantag för 2003 då de äldre bojkottade i högre grad än de yngre). Den mycket snabba ökningen av buykotter bland ungdomarna förklaras troligtvis av den förbättrade tillgången på varor med tydlig märkning som tilltalar ungdoms-

Figur 13.4 Politisk konsumtion i Sverige. Andel i befolkningen som deltagit i bojkotter eller buycotter, 18–29 år respektive 30–78 år, 1987–2009. Procent.

gruppen (till exempel rättvisemärkt och kravmärkt kaffe, bananer och kläder). Därtill kommer de ansträngningar som görs av staten och aktörer inom det civila samhället för att informera och mobilisera unga om betydelsen av hållbar konsumtion.

Trots detta framstår det inte som helt lätt att förstå varför svenska ungdomar är mer engagerade som politiska konsument än sina europeiska motsvarigheter? Denna fråga kräver ytterligare förklaringar.

Tabell 13.1 Andel politiska konsumenter i Sverige efter kön, inkomst, utbildningsnivå, bostadsort, partipolitisk sympati och politiskt intresse, 18–29 år respektive 30–78 år, 2009. Procent

	18–29 år		30–78 år		Samtliga	
	Andel	N	Andel	N	Andel	N
Kvinnor	68	93	61	451	62	544
Män	54	59	49	421	49	480
Låg inkomst	68	44	42	111	50	155
Ganska låg inkomst	58	33	51	255	52	288
Ganska hög inkomst	57	37	54	256	55	293
Hög inkomst	59	27	65	217	65	244
Högst gymnasiestudier	51	93	47	531	47	624
Universitets- eller högskolestudier	81	59	69	329	71	388
Landsbygd eller liten stad	51	37	49	342	49	379
Stad eller tätortsområde	62	60	56	257	57	317
Storstad	72	53	61	256	63	309
Partisympatisör (röd/gröna blocket)	68	76	58	314	60	390
Partisympatisör (borgerliga alliansen)	63	35	55	391	56	426
Litet politiskt intresse	56	88	46	353	48	441
Stort politiskt intresse	73	63	62	509	63	572
Litet utrikespolitiskt intresse	51	65	44	383	45	448
Stort utrikespolitiskt intresse	72	86	64	480	65	556
Totalt	63	152	55	872	56	1 024

Källa: Enkätundersökning inom projektet Det hållbara medborgarskapet – Barriärer och möjligheter 2009. Kommentarer: I tabellen redovisas andelen politiska konsumenter inom varje ålderskategori. 68 procent av kvinnorna i åldern 18–29 år är exempelvis politiska konsumenter, vilket innebär att 32 procent inom samma grupp inte klassificeras som politiska konsumenter. Politiska konsumenter definieras som de som svarat att de antingen har bojkottat eller utfört ett politiskt medvetet produktval (buykott), eller gjort bådadera, åtminstone en gång under de senaste 12 månaderna. Hög inkomst = över 600 000 kr/år. Ganska hög inkomst = 401 000–600 000 kr/år. Ganska låg inkomst = 201 000–400 000 kr/år. Låg inkomst = Upp till 200 000 kr/år. Rödgröna blocket består av Vänsterpartiet, Socialdemokraterna och Miljöpartiet. Den borgerliga alliansen av Centern, Folkpartiet, Moderaterna och Kristdemokraterna. Intresse för politik och utrikespolitik mäts på en skala 0–10. De som faller inom 7–10 på denna skala kategoriseras som att de har ett stort intresse och 0–6 som att de har ett litet intresse.

Tabell 13.1 innehåller allmän information om hur de svenska politiska konsumenterna ser ut. Först och främst kan man se att kvinnor i högre grad är politiska konsumenter än män, något som också framkommit i andra undersökningar (Ferrer-Fons 2004, Petersson, Westholm & Blomberg 1989, Stolle & Hooghe 2006, Stolle & Micheletti under utgivning). Genusforskare med fokus på politiskt deltagande har länge pekat på att kvinnor tenderar att söka mer decentraliserade och icke-hierarkiska former för sitt engagemang samtidigt som de söker sig till sammanhang som på ett närmare sätt relaterar till deras vardagsliv (Ackelsberg 2003, Lowndes 2000). Detta skulle stämma väl med just politisk konsumtion. Även om tabell 13.1 visar att kön i den yngsta åldersgruppen, 18–29 år, tycks ha betydelse för användningen av politisk konsumtion så ska det påpekas att det i en multivariat analys där alla faktorerna ingår samtidigt inte går att fastslå en statistiskt säkerställd effekt av kön i åldersgruppen 18–29 år (se bilaga 13.1).

För det andra bekräftar resultaten i tabell 13.1 ännu en gång att unga i Sverige (18–29 år) i större utsträckning engagerar sig i politisk konsumtion än äldre åldersgrupper. Detta är ett intressant resultat sett till den tidigare förda diskussionen om livscykeleffekter, där medelålders medborgare generellt sett är mer aktiva än yngre åldersgrupper. I Sverige tycks därför ungdomarna, åtminstone i viss utsträckning, vara föregångare i att använda alternativa former av politiskt deltagande.

En tredje slutsats är att större andelar högre utbildade medborgare engagerar sig i politisk konsumtion än lägre utbildade, ett resultat som också framkommit i tidigare undersökningar i de nordiska länderna (se Boström et al. 2005) liksom i undersökningar som behandlar politiskt deltagande mer generellt (jfr Petersson et al. 1989, 1998, Verba et al. 1995). Då möjligheten och förmågan

att samla in information om producenter och varor är avgörande för politisk konsumtion så förväntas detta resultat inte alls. Utbildningseffekten är särskilt viktig för ungdomarna, för vilka skillnaden mellan de med hög och låg utbildning uppgår till 30 procentenheter när det gäller andel som ägnar sig åt politisk konsumtion.

För det fjärde har också hushållens inkomster väsentlig betydelse. Detta är inte heller förvånande med tanke på att produkter som är märkta utifrån miljö, social rättvisa och så vidare oftast är dyrare att köpa än omärkta produkter. Det framgår dock av tabell 13.1 att ekonomin tycks ha mindre betydelse för att avgöra ungas politiska konsumtion än äldres.² Det visar sig till och med att unga med de lägsta inkomsterna är mer engagerade i politisk konsumtion än unga med högre inkomster. Den troligaste förklaringen till detta är att ungdomarna med låga inkomster i större utsträckning är studenter.

Det framgår också av tabell 13.1 att politisk konsumtion, för både unga och äldre, är vanligast i större städer. Vi ser också att politisk konsumtion är något vanligare bland de som sympatiserar med det röd-gröna blocket än bland de som stödjer den borgerliga alliansen. Detta överensstämmer med forskning om politiska konsumenter i andra länder (Stolle & Micheletti under utgivning). Skillnaden är dock inte särskilt stor och visar sig inte vara statistiskt säkerställd när alla faktorerna samtidigt ingår i analysen. Ett sista resultat som framgår av tabell 13.1 är att det i motsats till vad som ofta framförs i den allmänna och akademiska debatten visar sig att politiska konsumenter, oberoende av ålderskategori, visar stort intresse för såväl politik i allmänhet som utrikespolitiska frågor. Andelen som varit engagerade i politisk konsumtion är 17 procentenheter högre bland unga som är intresserade av politik än bland unga som inte är intresserade av politik.

Unga politiskt aktiva medborgare eller självupptagna brats?

Resultaten visar att politiska konsumenter är både kunniga om och aktiva i politiken. Vad är det som får vissa medborgare att utvidga den politiska sfären till att även innefatta marknaden och sina egna konsumtionsmönster? Politiska konsumenter tycks skilja sig från andra medborgare i synen på vad som utgör en politisk arena och på vad som ingår i rollen som medborgare. De fokuserar i högre grad på marknaden som en politisk arena och på företag som viktiga aktörer att påverka. Varför väljer då politiska konsumenter att agera annorlunda? I detta avsnitt utforskas två möjliga förklaringar. Den första utgår från teorier om risk-samhället/subpolitik samt teorier om postmaterialism som hävdar att medborgare i ökande utsträckning utvecklar en bristande tilltro till statens möjlighet att genomföra sin politik. Den andra förklaringen utgår från att synen på vad som uppfattas som gott medborgarskap över tid har förändrats. Nya teoretiska rön hävdar att medborgarskap innebär värderingar och ansvarstagande utöver de medborgerliga rättigheter och skyldigheter vi vanligen förknippar med den nationella parlamentariska demokratin. Utifrån nya medborgarskapsteorier kan kritiken mot konsumentdeltagande som en utarmande kraft som hotar demokratiskt deltagande bemötas.

Enligt teorierna om risksamhälle och postmaterialism har tilltron till statens möjlighet och kapacitet att lösa politiska problem stor betydelse för hur det politiska deltagandet i ett samhälle gestaltar sig. Om medborgare är oroliga för att staten antingen inte förstår sig på eller kan kontrollera nya osäkerheter och risker som samhället står

inför så kommer de att söka efter nya idéer, arenor och vägar för att hantera de aktuella politiska problemen (Beck 1997, Inglehart 1997). Om detta resonemang stämmer så borde politiska konsumenter ha mindre tilltro till samhällets institutioner än andra medborgare. Frågan blir då vilka institutioner de litar på?

I tabell 13.2 redovisas för yngre respektive äldre medborgare andelen politiska konsumenter i förhållande till graden av tilltro till politiska institutioner respektive miljö- och konsumentinstitutioner. De unga politiska konsumenterna urskiljer sig inte genom att ha ett lågt förtroende för politiska institutioner. Det är snarare äldre politiska konsumenter som i mindre utsträckning litar på dessa institutioner. Värt att notera är att de som har högt förtroende för de institutioner som är ansvariga för att arbeta med hållbar utveckling i samhället (myndigheter på miljöområdet, Konsumentverket samt miljö- och konsumentorganisationer) även i signifikant högre grad är aktiva som politiska konsumenter än de med lågt förtroende.

Dessa resultat skiljer sig i viss mån från vad som visat sig i tidigare svensk forskning (Micheletti & Stolle 2004) men bekräftas av observationer som på senare tid gjorts i andra länder. I en aktuell norsk studie fann man exempelvis att politiska konsumenter inte hade mindre tillit än andra till politiska institutioner (Strømsnes 2009). Våra resultat bekräftar sålunda inte tesen att politiska konsumenter skulle vara mer missnöjda med existerande politiska institutioner. Ett skäl till detta kan vara att politisk konsumtion idag är så allmänt spridd som politisk deltagarform. Det går inte längre att betrakta politisk konsumtion som en strategi för de medborgare som är mest kritiska.

Tabell 13.2 Andel politiska konsumenter i Sverige efter grad av tillit till politiska institutioner samt konsument- och miljöinstitutioner, 18–29 år respektive 30–78 år, 2009. Procent

	18–29 år		30–78 år	
	Politiska konsumenter	N	Politiska konsumenter	N
Låg tillit till politiska institutioner	64	99	52	451
Hög tillit till politiska institutioner	63	49	59	405
Låg tillit till konsument- och miljöinstitutioner	56	96	49	519
Hög tillit till konsument- och miljöinstitutioner	78	49	66	327
Totalt	63	152	55	872

Källa: Enkätundersökning inom projektet Det hållbara medborgarskapet – Barriärer och möjligheter 2009. Kommentar: Politiska konsumenter definieras som de som svarat att de antingen har bojkottat eller utfört ett politiskt medvetet produktval (buykott) eller gjort bådadera åtminstone en gång under de senaste 12 månaderna. Tillitsmåten är additiva index. Med tillit till politiska institutioner avses tillit till riksdag och regering. Med tillit till konsument- och miljöinstitutioner avses tillit till Naturvårdsverket, Konsumentverket, miljöorganisationer respektive konsumentorganisationer. Enkätfrågan var: "Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?" Indexen gjordes om till en skala 0–1. Om de svarande uppnår högre än 0,6 anses de ha hög tillit.

Den andra förklaringen handlar om medborgarskapsteorier och om hur medborgarskap har utvecklats över tid. Ett gott medborgarskap, enligt en gängse forskardefinition, innebär gemensamma förväntningar om vad de enskilda medborgarna har för ansvar och roll i samhället (Dalton 2008a, van Deth 2010). Typiska exempel på gott medborgarskap som har ingått i undersökningarna är uppfattningen att det är viktigt att rösta i allmänna val, följa lagar och regler och sätta det allmännas bästa framför sitt eget. Några forskare menar att pågående samhällsförändringar och den globala utvecklingen (globaliseringen) kräver en ny syn på vad det innebär att vara en god medborgare. Enligt dem måste denna omdefiniering ta hänsyn till fler aspekter än endast den enskilda medborgarens förhållande till staten och det offentliga. Den nya definitionen av det goda

medborgarskapet måste även väga in beslut om det egna privatlivet och om den biologiska mångfalden, beslut som påverkar situationen för invånare i andra länder och beslut som påverkar villkoren för framtida generationer (Bullen & Whitehead 2005, Dobson 2003, se Dalton 2008b). Hur ser då politiska konsumenter respektive icke-politiska konsumenter på vad det innebär att vara en god medborgare? Uppfattar yngre respektive äldre detta på olika sätt? Och till sist skiljer sig unga politiska konsumenter från andra medborgare på något avgörande sätt?

I den följande delen av kapitlet undersöker vi om det går att se några skillnader i politiska konsumenters respektive icke-konsumenters medborgarideal (det vill säga vad man anser är ett gott medborgarskap). Vi undersöker också om det finns skillnader i detta avseende mellan yngre och

Tabell 13.3 Tre medborgarideal bland politiska konsumenter och icke politiska konsumenter i Sverige, 18–29 år och 30–78 år, 2009. Medelvärden på en skala 0-10

	Solidaritetsideal		Pliktideal		Eget ansvarsideal	
	Medel	N	Medel	N	Medel	N
18–29						
Ej politisk konsument	6,3	54	7,8	57	6,6	55
Politisk konsument	7,8	95	8,3	94	6,8	93
Samtliga 18–29 år	7,3	149	8,1	151	6,7	148
30–78 år						
Ej politisk konsument	6,6	375	8,6	275	6,7	361
Politisk konsument	7,6	475	8,7	477	7,3	464
Samtliga 30–78 år	7,2	846	8,7	860	7,1	832
Totalt	7,2	989	8,6	1 003	7,0	973

Källa: Enkätundersökning inom projektet Det hållbara medborgarskapet – Barriärer och möjligheter 2009. Kommentar: Tabellen visar medelvärden för tre slags medborgarideal. Enkätfrågorna angående medborgarskap var formulerad: "Det finns olika åsikter om vad som krävs för att vara en god medborgare. Enligt din personliga uppfattning hur viktigt är det att ..." varefter 14 påståenden följer som besvarades på elvgradig skala från: "inte alls viktig" (0) till "mycket viktig" (10). De tre medborgaridealerna beräknades som tre olika additiva index. Solidaritetsidealet omfattar fyra frågor: "att vara solidarisk med dem i Sverige som har det sämre än en själv; med dem i resten av världen som har det sämre än en själv; tänka på andra mer än på sig själv; att inte behandla invandrare sämre än infödda svenskar." pliktidealet omfattar tre frågor: "att aldrig försöka smita från skatten; att alltid följa lagar och förordningar; att aldrig fuska med sociala bidrag och ersättningar." Eget ansvarsidealet omfattar fem frågor: "att bilda sig en egen uppfattning oberoende av andra; att hålla sig informerad om vad som händer i samhället; att vara beredd att bryta mot en lag när ens eget samvete så kräver; att inte vänta på att staten ska lösa problemen utan ta egna initiativ; att aktivt söka påverka beslut i samhällsfrågor."

äldre medborgare. Det framgår av tabell 13.3 att politiska konsumenter i allmänhet har ett mer utvecklat medborgarideal än medborgare som är icke-politiska konsumenter. Med andra ord anser de i högre grad att det är viktigt att följa ett lands lagar och regler (pliktidealet), att det är viktigt att bry sig om och hjälpa andra medborgare (solidaritetsidealet) och att de i högre grad är beredda att personligen ta ett större ansvar för samhällsutvecklingen (eget ansvarsideal).

Svarspersonernas medborgarideal har undersökts genom att låta dem ta ställning till ett antal påståenden om vad de anser vara viktigt för att en person ska betraktas som en god medborgare. Svaren har kunnat anges på en skala mellan 0 och 10 där 0 innebär att man inte alls tycker att förhållningssättet är viktigt och 10 att man tycker att det är mycket viktigt.

Den största skillnaden mellan politiska konsumenter och icke-politiska konsumenter gäller solidaritetsidealet och den skillnaden är allra tydligast bland unga i åldern 18–29 år. Det genomsnittliga värdet för unga politiska konsumenter på skalan mellan 0 och 10 uppgår till 7,8 jämfört med 6,3 hos unga som inte är politiska konsumenter. Liknande resultat visas i en amerikansk studie (Dalton 2008b). Politiska konsumenter i denna åldersgrupp värderar alltså solidaritetsidealet högt samtidigt som vi ser att de i genomsnitt faktiskt värderar pliktidealet ännu högre. Dessa resultat står sig även när vi kontrollerar resultatet för andra bakomliggande faktorer.

Något som tydligt framgår av tabell 13.3 är att den äldre generationen värderar det pliktbaserade medborgarskapet (pliktidealet) mycket högre än den yngre. Unga i åldern 18–29 år anger i genomsnitt 8,1 på skalan vilket kan jämföras med 8,7 bland de äldre. Även när det gäller ansvarsidealet värderar de äldre i genomsnitt detta något högre, 7,1 jämfört med 6,7. Data som inte redovisas i tabellen visar att det framförallt är de äldsta medborgarna, över 60 år, som värderar pliktidealet högt, ett resultat som illustrerar det som ovan skildrats om efterkrigsgenerationen som utmärker sig genom att i så hög grad vara föreningsaktiva (se Dalton 2008b). Om emellertid hänsyn också tas till bakomliggande variabler som utbildning och politiskt intresse visar det sig dock att äldre politiska konsumenter genomsnittligt sett värderar pliktidealet lägre än icke-politiska konsumenter (dessa resultat redovisas inte i tabellen).

Sammanfattningsvis visar analyserna att politiska konsumenter i allmänhet, och unga politiska konsumenter i synnerhet, visar prov på något,

men inte dramatiskt, avvikande medborgarideal i förhållande till dem som inte är engagerade i politisk konsumtion. Detta motsäger tydligt tesen att politisk konsumtion skulle driva de unga mot en form av medborgarskap som skulle innebära ett hot mot de värderingar som ligger till grund för det demokratiska samhället.

Slutsatser

I detta kapitel visar vi att politisk konsumtion är en viktig och stadigt växande form av politiskt deltagande av engagemang som används av många unga. I Sverige har politisk konsumtion idag blivit en normal och helt okontroversiell del av politiken och konsumtionssamhället. Forskningen kring politiskt deltagande har varken tillräckligt väl fångat omfattningen av detta fenomen eller variationsrikedomen i de former för politisk konsumtion som ungdomar föredrar och är beredda att utveckla. Det intressanta med politisk konsumtion är att det representerar politiskt deltagande inom en allt viktigare arena och att det kan ses som en återspeglning av en ny syn på medborgarskap som är kopplad till hållbar utveckling (hållbart medborgarskap) och som inte bara har staten som mål för sina försök att påverka utan även företag, organisationer och vår livsstil som sådan.

Politisk konsumtion är en individualiserad form av deltagande som bygger på kollektivt handlande och som drivs av såväl det solidariska som det ansvarstagande medborgaridealet. Kvinnor, högre utbildade och de mer politiskt intresserade medborgarna är i större utsträckning engagerade i politisk konsumtion. Det är sålunda ekonomiskt och politiskt resursstarka medborgare som i större

utsträckning är politiska konsumenter. Ett viktigt undantag är ungdomar med låga inkomster som också i hög grad är engagerade i politisk konsumtion, åtminstone i Sverige.

Idag är politisk konsumtion inte längre nödvändigtvis en företeelse endast för medborgare som misstror de grundläggande politiska institutionerna i samhället. Den har, åtminstone i Sverige, blivit en vardagsrutin för allt fler medborgare och bör därför inte länge klassificeras som en okonventionell politisk handling. Men politiska konsumenter skiljer sig på några sätt från övriga medborgare. De litar mer på institutioner vars verksamhetsfält är de ekonomiska och politiska maktrelationerna i konsumtionssamhället. De är också i högre grad aktiva i traditionella former av politiskt deltagande än medborgare som inte är politiska konsumenter. Som medborgare bidrar politiska konsumenter till att utveckla, berika och omformulera vår syn på politik och gott medborgarskap. En viktig fråga som beslutsfattare måste ställa sig är om och hur politisk konsumtion kan användas för att locka andra unga medborgare att intressera sig för politik och hur politisk konsumtion kan få såväl unga som äldre att bidra till att garantera framtida generationer ett bra liv i Sverige liksom i resten av världen.

Bilaga 13.1

Kommentar till tabell 13.4

Tabell 13.4 visar resultaten från binär logistik regression. Koefficienterna i tabellen är oddskvoter för var och en av de ingående variablerna. Oddskvoter visar i vilken utsträckning oddsen för att vara en politisk konsument ökar för varje steg på de oberoende variabelernas skalor. Eller mer specifikt, hur mycket man multiplie-

rar oddsen för varje sådant steg. Till exempel skillnaden mellan att vara man och kvinna, mellan att inte ha en universitetsutbildning och att ha det, eller att bo i storstad. Om oddskvoten är 1 ökar inte oddsen alls, om oddskvoten är under 1 minskar oddsen, och om den är över 1 ökar oddsen.

Tabell 13.4 Multivariat analys av politisk konsumtion. Binär logistisk regression, oddskvoter.

	18–29 år	30–	Alla
Kön (kvinna=1)	1.2 (ns)	2.1***	2.0***
Utbildning (universitetsstudier=1)	1.4 *	1.2***	1.2***
Inkomst	1.1 (ns)	1.1 (ns)	1.1 *
Boendeområde (storstad=1)	0.5 (ns)	1.0 (ns)	1.0 (ns)
Politiskt intresse	1.4 (ns)	1.1	1.1
Utrikespolitiskt intresse	1.0 (ns)	1.1**	1.1**
Partisympati (borgerlig=1)	0.7 (ns)	0.9 (ns)	0.8 (ns)
Förtroende för parlamentariska institutioner	1.1 (ns)	1.0 (ns)	0.9 (ns)
Förtroende för myndigheter som arbetar med hållbar utveckling	38.0 (ns)	8.0***	8.7***
Solidaritetsideal	1.7**	1.2***	1.2***
Pliktideal	1.1 (ns)	0.9*	0.9*
Eget ansvarsideal	0.7 *	1.1 (ns)	1.0 (ns)
Konstant	.001***	.012***	.013***
Nagelkerke R ²	.37	.23	.23
Model Chi2	28.6*** (df 12)	116.0 *** (df 12)	136.0*** (df 12)
N	92	620	712

Källa: Enkätundersökning inom projektet: Det hållbara medborgarskapet – barriärer och möjligheter 2009.

* $p < .1$

** $p < .05$

*** $p < .01$

Politiska konsumenter

Politiska konsumenter definieras som de som svarat att de antingen har bojkottat eller buykottat (utfört ett politiskt medvetet produktval) eller gjort bådadera åtminstone en gång under de senaste 12 månaderna. Tillitsmåttet är additiva index.

Med tillit till politiska institutioner avser vi tillit till riksdag och regering. Med tillit till konsument- och miljöinstitutioner avser vi tillit till myndigheter som arbetar med miljöfrågor, Konsumentverket, miljöorganisationer och konsumentorganisationer. Enkätfrågan löd:

– Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?

Indexen gjordes om till en skala 0–1. Om de svarande uppnår högre än 0,6 har de hög tillit.

Partisympati

Rödgröna blocket består av Vänsterpartiet, Socialdemokraterna och Miljöpartiet. Den borgerliga alliansen av Centern, Folkpartiet, Moderaterna och Kristdemokraterna. Intresse för politik och utrikespolitik mäts på en skala 0–10. De som faller inom 7–10 på denna skala kategoriseras som de med stort intresse och 0–6 med litet.

Inkomstnivå

Inkomstnivå mäts med en åttagradig skala med 100 000 kronors intervall från under 100 000 kr/år till över 700 000 kr/år.

Medborgarideal

Se tabell 13.3

Referenser

- Ackelsberg, M. (2003). Broadening the Study of Women's Participation. In S. Carroll (Ed.), *Women and American Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Barnes, S. & Kaase, M. (1979). *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage.
- Beck, U. (1997). *The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Oxford: Polity Press.
- Behind the Label (2003). *Take Action to Stop Gap Sweatshops!* www.behindthelabel.org/campaigns/gap/ 23 februari 2003.
- Bennett, L. (1998). The UnCivic Culture: Communication, Identity, and the Rise of Lifestyle Politics. *P.S.: Political Science and Politics* 31, 4. Pp. 740–761.
- Blais, A., Gidengil, E., Nadeau, R. & Nevitte, N. (2002a). *Anatomy of a Liberal Victory: Making Sense of the 2000 Canadian Election*. Peterborough: Broadview.
- Blais, A., Gidengil, E., Nadeau, R. & Nevitte, N. (2002b). *Generational Change and the Decline of Political: The Case of Voter Turnout in Canada. Paper for the McGill Workshop Citizenship on Trial: Interdisciplinary Perspectives on Political Socialisation of Adolescents*.
- Boström, M., Føllesdal, A., Klintman, M., Micheletti, M. & Sørensen, M. (Eds.) (2005). Political Consumerism: Its Motivations, Power, and Conditions in the Nordic Countries and Elsewhere. *TemaNord*, 2005:517.
- Bullen, A. & Whitehead, M. (2005). Negotiating the Networks of Space, Time and Substance: A Geographical Perspective on the Sustainable Citizen. *Citizenship Studies* 99 (5). Pp. 499–516.
- Dahlgren, P. & Olsson, T. (2006). Facilitating Political Participation: Young Citizens, Internet and Civic Cultures. In S. Livingstone & K. Drotner (Eds.), *The International Handbook of Children, Media and Culture*. London: Sage.
- Dalton, R. (2008a). Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation. *Political Studies* 56 (1). Pp. 76–98.
- Dalton, R. (2008b). *The Good Citizen. How a Younger Generation Is Reshaping American Politics*. Washington, DC: CQ Press.
- Dalton, R. & Wattenberg, M. (Eds.) (2000). *Parties without Partisans*. Oxford: Oxford.
- Delanty, G. (2000). *Citizenship in a Global Age. Society, Culture, Politics*. Buckingham: Open University Press.
- Dobson, A. (2003). *Citizenship and the Environment*. Oxford: Oxford University Press.
- Edwards, F. & Mercer, D. (2007). Gleaning from Gluttony: an Australian youth subculture confronts the ethics of waste. *Australian Geographer* 38, 3. Pp. 279–296.
- Featherstone & United Students Against Sweatshops (USAS). (2002). *Students Against Sweatshops*. London: Verso.
- Ferrer-Fons, M. (2004). Cross-National Variation on Political Consumerism in Europe: Exploring the Impact of Micro-Level Determinants and Its Political Dimension. Paper for the ECPR Joint Sessions, Uppsala, Sweden. Workshop 24, *Emerging repertoires of political action: toward a systematic study of postconventional forms of participation*.
- Forno, F. & Gunnarson, C. (2010). Everyday Shopping to Fight the Italian Mafia. In M. Micheletti & A. F. McFarland (Eds.), *Creative Participation. Responsibility-Taking in the Political World*. Boulder, CO: Paradigm Press.
- Friedman, M. (1999). *Consumer Boycotts. Effecting Change Through the Marketplace and the Media*. New York: Routledge.

- Gauthier, M. (2003). The Inadequacy of Concepts: The Rise of Youth Interest in Civic Participation in Quebec. *Journal of Youth Studies*, 6, 3. Pp. 25–276.
- Hooghe, M., Stolle, D. & Stout-huysen, P. (2003). *Head Start into Party Politics*. Party Politics 10, 2. Pp. 193–212.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization*. Princeton: Princeton University Press.
- Jamison, A. (2003). The making of green knowledge: the contribution from activism. *Futures* 35. Pp. 703–716.
- Keeter, S., Zukin, C., Andoline, M. & Jenkins, K. (2002). *The Civic and Political Health of the Nation: A Generational Portrait*. Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement, www.civicyouth.org
- Koljonen, J. (2002). Sällskapsresan 2002 – aktivism eller turism? *Nöjesguiden*, May: 17–18.
- Linton, M. (2000). *Veganerna – en bok om dom som stör*. Stockholm: Atlas.
- Livingstone, S., Bober, M. & Helsper, E. (2005). Active Participation or Just More Information? Young People's Take-Up of Opportunities to Act and Interact on the Internet. *Information, Communication & Society* 8, 3. Pp. 287–314.
- Lowndes, V. (2000). Women and Social Capital: A Comment on Hall's Social Capital in Britain. *British Journal of Political Science*, 30(3). Pp. 533–537.
- Micheletti, M. (2007). The Moral Force of Consumption and Capitalism: Anti-Slavery and Anti-Slavery. In K. Soper & F. Trentmann (Eds.), *Citizenship and Consumption*. London: Palgrave Macmillan.
- Micheletti, M. (2010). *Political Virtue and Shopping. Individuals, Consumerism, and Collective Action*. NY: Palgrave, 2nd edition.n
- Micheletti, M., Follesdal, A. & Stolle, D. (2006). *Politics, Products, and Markets. Exploring Political Consumerism Past and Present*. Rutgers, NJ: Transaction Publishers.
- Micheletti, M. & Stolle, D. (2004). Politiska konsumenter: Marknaden som arena för politiska val. I S. Holmberg & L. Weibull (Red.), *Ju mer vi är tillsammans. Tjugosju kapitel om politik, medier och samhälle*. Göteborg: SOM-institutet, rapport nr 34.
- Micheletti, M. & Stolle, D. (2010). Vegetarianism as Lifestyle Politics. In M. Micheletti & A. F. McFarland (Eds.), *Creative Participation: Responsibility-taking in the Political World*. Bolder, CO: Paradigm Press.
- Miljöspiegel Mars (2001). *The Beverage Boom. Biological Behavior Affects to School Results*. Pp. 5. <http://www.miljospegeln.se/>
- Milner, H. (2002). Civic Drop-outs? What Young Citizens Know and Don't Know About Politics: Canada in Comparative Perspective. Paper for the McGill Workshop Citizenship on Trial: *Interdisciplinary Perspectives on Political Socialization of Adolescents*.
- Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Toole, T. (2004). Explaining Young People's Non-Participation Towards a Fuller Understanding of the Political. Paper for the 2004 ECPR Joint Sessions, Workshop 24, *Emerging Repertoires of Political Action. Toward a Systematic Study of Postconventional Forms of Participation*.
- O'Toole, T. & Gale, R. (2010). Grammars of Political Action among Urban Muslim Youth. In M. Micheletti & A. F. McFarland (Eds.), *Creative Participation. Responsibility-Taking in the Political World*. Bolder, CO: Paradigm Press.
- Peretti, J. med Micheletti, M. (2006). The Nike Sweatshop Email: Political Consumerism, Internet, and Culture Jamming. In M. Micheletti et al. *Politics, Products, and Markets. Exploring Political Consumerism Past and Present*. Rutgers, NJ: Transaction Publishers.

- Petersson, O., Westholm, A. & Blomberg, G. (1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons.
- Petersson, O., Hermansson, J., Micheletti, M., Teorell, J. & Westholm, A. (1998). *Demokrati och medborgarskap*. Stockholm: SNS. S. 55, 146.
- Plutzer, E. (2002). *Becoming a Habitual Voter: Inertia, Resources, and Growth in Young Adulthood*. *American Political Science Review*, 96(1). Pp. 41–56.
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. (2002). *Den ensamme bowlaren: Den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse*. Stockholm: SNS förlag.
- Rahn, W. & Transue, J. (1995). Social Trust and Value Change. The decline of social capital in American youth 1976–1995. *Political Psychology*, 19, 3. Pp. 545–565.
- Rothstein, B. (2002). Sweden: Social Capital in the Social Democratic State: The Swedish Model and Civil Society. In R. D. Putnam (Ed.), *Democracies in Flux. Political Culture as a Condition for Democracy*. Oxford University Press.
- Royed, T. J. (2010). *British Democracy: The Changing Roles of Citizens and Elites*. Presented to the annual conference of the American Political Science Association, Washington D.C. 2010.
- Sandovici, M. E. & Davis, T. (2010). Activism Gone Shopping: An Empirical Exploration of Individual-Level Determinants of Political Consumerism and Donating. *Comparative Sociology* 9 (3). Pp. 328–356.
- Stolle, D. & Hooghe, M. (2005). Inaccurate, Exceptional, One-Sided or Irrelevant? The Debate About the Alleged Decline of Social Capital and Civic Engagement in Western Societies. *British Journal of Political Science*, 35(1). Pp. 149–167.
- Stolle, D. & Hooghe, M. (2006). Consumers as Political Participants? Shifts in Political Action Repertoires in Western Societies. In M. Micheletti et al. *Politics, Products, and Markets. Exploring Political Consumerism Past and Present*. Rutgers, NJ: Transaction Publishers.
- Stolle, D., Hooghe, M. & Micheletti, M. (2005). Politics in the Supermarket: A Comparative Study of Political Consumerism as a Form of Political Participation. *International Political Science Review* 26, 3. Pp. 245–269.
- Stolle, D. & Micheletti, M. (Under utgivning). *Political Consumerism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strømsnes, K. (2009). Political consumerism: A Substitute for or Supplement to Conventional Political Participation? *Journal of Civil Society* 5, 3. Pp. 3 030–3 031.
- Sörbom, A. (2002). *Vart tar politiken vägen? Om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Trentmann, F. (2004). Beyond Consumerism: New Historical Perspectives on Consumption. *Journal of Contemporary History* 39, 3. Pp. 373–401.
- Torney-Purta, J., Schwille, J. & Amadeo, J.-A. (2002). *Citizenship and Education in Twenty-Eight Countries*. Amsterdam: IEA.
- Ungdomsstyrelsen (2003). *De kallar oss unga. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2003*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2007). *Ung idag. En beskrivning av ungdomars villkor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen. S. 73–75.
- van Deth, J. (2010). Is Creative Participation Good for Democracy? In M. Micheletti & A. F. McFarland (Eds.), *Creative Participation: Responsibility-taking in the Political World*. Boulder, CO: Paradigm Press.

Noter

Vegetarian Journal (2005) & (2009). *How Many Youth Are Vegetarian?* Vegetarian Resource Group. <http://www.vrg.org/journal/vj2005issue4/vj2005issue4youth.htm>; <http://www.vrg.org/journal/vj2009issue4/Issue%204%202009.pdf>

Verba, S., Lehman Schlozman, K. & Brady, H. (1995). *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press.

Vogel, J., Amnå, E., Munch, I. & Häll, L. (2003). *Föreningslivet i Sverige. Välfärd, Socialt kapital, Demokratiskola*. Levnadsförhållanden, Report No. 98. Statistiska centralbyrån.

Ward, J. (2008). The Online Citizen-Consumer: Addressing Young People's Political Consumption through Technology. *Journal of Youth Studies 11* (5). Pp. 513–526.

Wahlström, M. & Peterson, A. (2006). Between the State and the Market. Expanding the Concept of Political Opportunity Structure. *Acta Sociologica 49*, 4. Pp. 363–377.

Wattenberg, M. (2002). *Where Have All the Voters Gone?* Cambridge: Harvard University Press.

¹ Detta kapitel bygger på resultat från två forskningsprojekt som finansierats av Vetenskapsrådet, Politisk konsumtion: *Politik för en ny tid och ny arena* och *Det hållbara medborgarskapet – barriärer och möjligheter*.

² I den multivariata analysen visar sig inkomst inte spela någon roll för ungas politiska konsumtion men ha en signifikant effekt på de äldre medborgarnas politiska konsumtion.

KAPITEL 14

Internet, sociala medier och demokratiska utmaningar

Allt fler studier visar att internet, sociala medier och andra informations- och kommunaktionstekniker, på många sätt påverkat ungas vanor och förändrat deras livsvillkor. De tekniska framstegen har öppnat nya arenor för interaktion, opinionsbildning, konsumtion, skapande och kommunikation. Mobiltelefonerna har precis som datorn utvecklats till ett multiverktyg för kommunikation och det går i princip att ha ständig tillgång till internets resurser och de sociala medierna.

Även de traditionella medierna som till exempel papperstidningar, tv och radio etablerar sig allt mer på internet för att anpassa sig till de nya tekniska möjligheterna och de förändrade konsumtionsmönstren. De sociala och ekonomiska förändringarna kan sägas vara lika omvälvande som de tekniska.

I takt med att nya former av medier integreras i vardagslivet har innebörden av personlig integritet och offentlighet luckrats upp. Internet och de sociala medierna har på många sätt skapat nya förutsättningar för samhällsengagemang och politiskt deltagande (Carlsson 2010a, 2010b, Olsson & Dahlgren 2010, Ungdomsstyrelsen 2007, 2009a, 2009b).

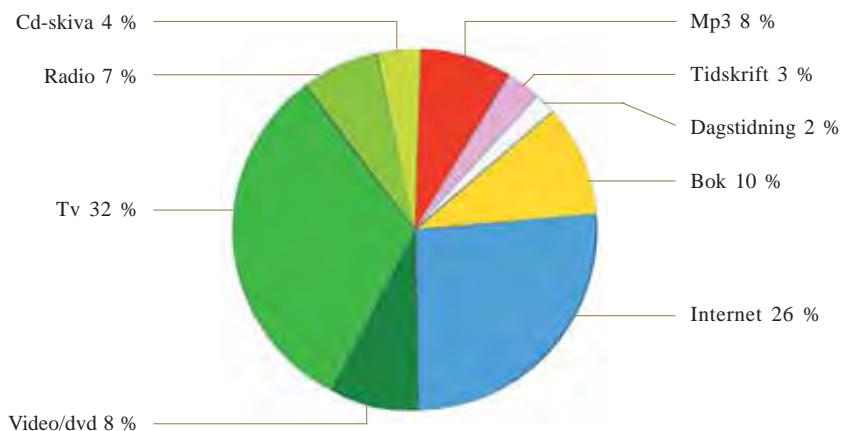
I detta kapitel tittar vi närmare på de möjligheter och demokratiska utmaningar som unga och samhället står inför i nätvardagen. Vi har intervjuat tre forskare och en mediekonsult om deras forskning kring internet, sociala medier och demokrati (bilaga 14.1):

- Nils Gustafsson är doktorand i statsvetenskap vid Lunds universitet och forskar om vad som händer med det politiska deltagandet när internet och sociala medier används i allt större utsträckning.
- Tobias Olsson är professor i medie- och kommunikationsvetenskap vid högskolan i Jönköping och forskar bland annat om de nya medierna och deras betydelse för medborgarskapet.
- Pia Brundin är statsvetare som disputerat vid Örebro universitet på en avhandling om hur internet används som ett politiskt rum av ideella organisationer.
- Hansi Carlson är it-strateg som bland annat arbetat med hur internet kan användas för att förstärka den kommunala demokratin.

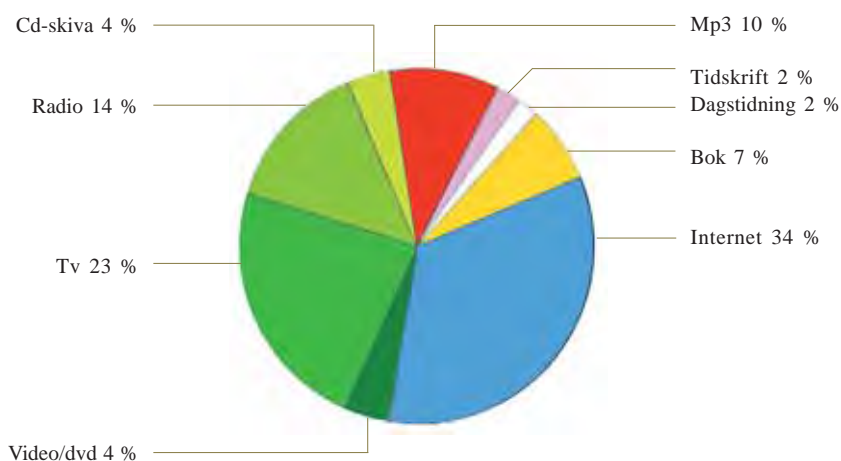
Ett mobilt samhälle växer fram

Internet, mobiltelefoner och de sociala medierna har blivit en självklar del av ungas vardag. De har blivit viktiga källor för att hämta information, umgås med sina vänner och uttrycka sig på olika sätt (Carlsson 2010b, Nordicom-Sverige 2010, Findhahl 2010). Omkring 95 procent av de nordiska ungdomarna har tillgång till internet i hemmet och flertalet använder sig av internet varje dag. Skillnaderna i Europa är stora men genomsnittet för andelen unga som har tillgång till internet i EU:s medlemsländer är ungefär 75 procent (Living-

9–14 år (255 minuter)

15–24 år (392 minuter)

Källa: Nordicom-Sverige 2010.

Kommentar: Bruttotiden för svenskarnas medieanvändning (9–79 år) är ungefär 6 timmar per dag. Med bruttotid menas summan av den uppskattade tiden för användning av enskilda medier och måttet tar inte hänsyn till att man kan använda olika medier samtidigt, som att titta på tv samtidigt som man är på internet, lyssna på musik medan man läser och så vidare. I åldern 9–14 år ligger medieanvändningen på cirka 4 timmar per dag och bruttotiden för åldersgruppen 15–24 år är cirka 6,5 timmar per dag.

Figur 14.1 Andel bruttotid som barn och unga ägnar åt olika medier per dag, 2009. Procent.

stone & Haddon 2009). *Mediebarometer 2009* pekar även på att barn och unga använder medier på nya sätt i allt större utsträckning och att de ofta använder flera olika typer av medier samtidigt (Nordicom-Sverige 2010). Detta redovisas i figur 14.1.

En dator med internetuppkoppling har blivit ett multimedialt verktyg som används för att kommunicera med vänner och bekanta, se på tv, läsa tidningar, för konsumtion, shopping, underhållning, spel, opinionsbildning med mera. De generella statistiska beskrivningarna kan idag inte ge en detaljerad bild av separata aktiviteter som informationssökning, sociala kontakter, samhällsengagemang och politiska aktiviteter. Vilka former av samtal som förs på de olika kommunikationsplattformarna och hur de uppfattas, framgår inte heller av statistiken. Vi tar här upp olika former av sociala aktiviteter och vilka kopplingar de kan ha till samhällsengagemang och politiskt deltagande (Carlsson 2010a, 2010b, Findahl 2010).

Internetgenerationen

I forskningsrapporter och diskussioner om unga och internet beskrivs ungdomsgruppen bland annat som *den kreativa generationen* eller *internetgenerationen*. Unga beskrivs även som *digitala infödingar*, medan äldre istället benämns som *digitala invandrare*. En uppdelning som syftar till att beskriva en generationsklyfta mellan de som växt upp med internet under stora delar av sitt liv och de som växte upp utan de digitala medierna (Carlsson 2010a, Dunkels 2007, Dunkels 2009, Milner 2010).¹

I *Unga svenskar och Internet 2009* (Findahl 2010) ifrågasätts dock att alla unga på något sätt skulle ha en intuitiv förståelse för internet.² Man pekar på att det finns stora skillnader såväl bland yngre som bland äldre, och rapporten betonar att det handlar om så mycket mer än att bara kunna tekniken och hur den praktiskt ska användas.³

I rapporten framgår bland annat att nybörjaråldern för internetanvändare har sjunkit med ett år för varje år sedan 2000. På nio år har nybörjaråldern sjunkit från 13 till 4 år.⁴ Det framgår även att unga mellan 12 och 13 år i första hand använder internet för kommunikation och underhållning. De använder sig dagligen av sms, e-post och instant messaging (im). Im är den viktigaste kommunikationskanalen för unga upp till 15 år och im ingår i de flesta ungas vardag. Msn messenger är ett av de mer använda programmen för im och kan beskrivas som en mer avancerad form av telefon. Det är ett sätt att snabbt komma i kontakt med sina vänner genom statusuppdateringar eller textbaserade samtal. Detta kan jämföras med dem över 45 år som i stort sett inte använder detta sätt att kommunicera (Findahl 2010).

Andra vanliga aktiviteter är att spela spel, lyssna på musik och se på video. Unga använder även internet för att hitta nyheter och information. Tonåringarna lägger ned allt mer tid på internet och i takt med att de blir äldre ökar också mångfalden i deras användning. Intresset för nyheter, samhällsinformation och e-handel samt internet som hjälpmedel för till exempel faktakontroll ökar i de övre tonåren. När internet används för att kommunicera med vänner och bekanta är det framförallt med de nära vännerna som man kommunicerar (Findahl 2010).

Virtuella webbgemenskaper eller internetjänster där människor kan samlas och kommunicera med varandra har mer eller mindre funnits sedan internet började etableras. Idag går de ofta under namnet sociala medier. Under 2000-talet har sociala medier som till exempel myspace, facebook, twitter, flicker och bilddagboken⁵ fått ett omfattande genomslag i världen. Myspace startade 2003 och hade efter några år cirka 200 miljoner registrerade konton. Facebook startade ett år senare och har på sex år fått 500 miljoner medlemmar. Under 2010 har facebook växt sig stort i

Sverige och är en av de mer framträdande och använda webbtjänsterna (Findahl 2010).

I Sverige är det totalt 39 procent av internetanvändarna som är medlem i en webbgemenskap (community). Det har sedan 2007 blivit allt vanligare att vara medlem i olika sociala medier i åldersgruppen 36–56 år, men det är de yngre som fortfarande dominerar. Ungefär tre av fyra i åldern 16–25 år är medlemmar i olika sociala medier på internet. Hälften i gruppen 16–25 år är dagligen inne på de sociala medier de är medlemmar i och skillnaderna mellan unga män och unga kvinnor är små (Findahl 2010).

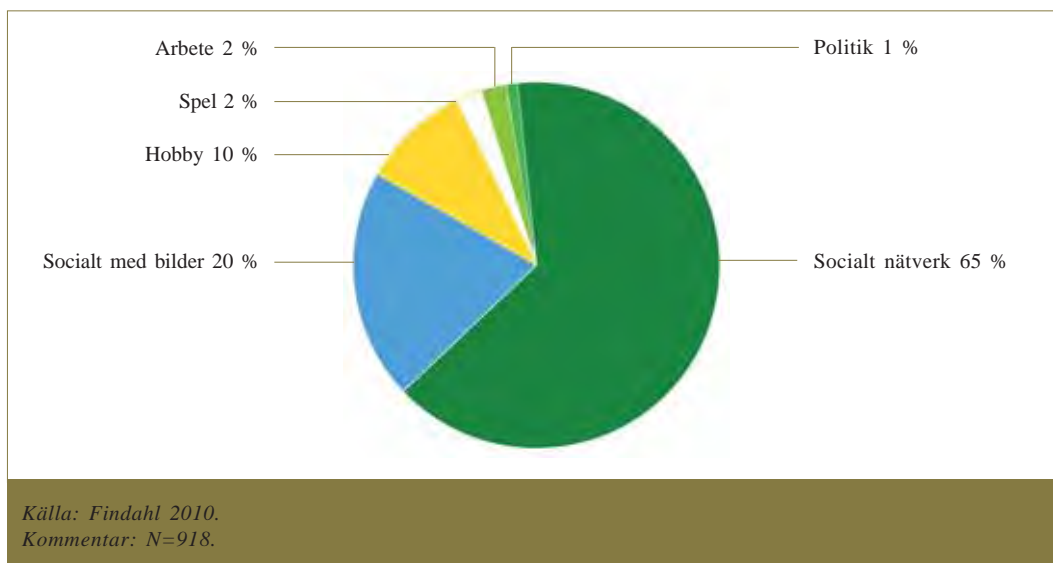
Det är inte bara antalet medlemmar som har växt i de olika sociala medierna utan även variationen och utbudet av olika sociala medier. För fem år sedan var webbgemenskaper (communityn) som riktade in sig på människors specialintressen de mest framträdande följda av de som var inriktade

på sociala aktiviteter. Den typ som dominerar idag är de som fokuserar på interaktion och kommunikation i människors sociala nätverk (figur 14.2). Sociala medier med inriktning på politik är dock inte så välbesökta (Findahl 2010).

Sociala medier

Något förenklat skulle man kunna beskriva sociala medier som att:

- användaren själv ska kunna bidra med innehåll
- användaren själv ska kunna kontrollera det innehåll som man bidrar med
- designen av internettjänsten eller webbsidan ska vara interaktiv och underlätta användningen av innehållet.⁶

Figur 14.2 Andel besökta webbgemenskaper efter olika typer av innehåll, 2009. Procent.

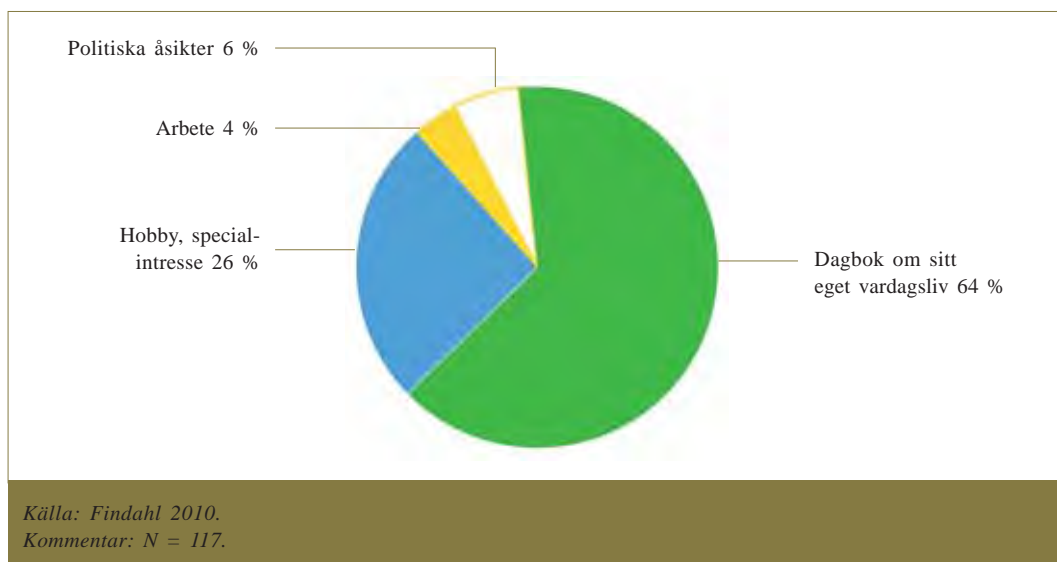
Kort sagt så tillåter sociala medier sina användare att på ett enkelt och effektivt sätt vara både producenter och konsument. Gemensamt för sociala medier är att de kombinerar teknik, social interaktion och möjlighet att skapa nytt innehåll eller att utveckla och berika det innehåll som redan finns (Milner 2010, Olsson & Dahlgren 2010).

Under senare år har innehållet på internet i allt större utsträckning producerats av användarna själva. Unga står även för merparten av detta, där 73 procent av dem som lägger upp videofilmer på nätet och 65 procent av bloggarna är yngre än 25 år. Samma sak gäller för 60 procent av alla medlemmar i sociala nätverk och 54 procent av dem som laddar upp digitala bilder (Findahl 2010).

Bloggar är ett internetverktyg som förknippas med allt från att skriva dagbok och visa sina bilder, till beskrivningar av specialintressen (figur 14.3). De har även etablerats som verktyg för journalister och professionella tyckare. Bloggar är en form av webbsida som vanligtvis drivs av en eller

flera individer och där innehållet uppdateras i omvänd kronologisk ordning. De som driver bloggen och de som kommenterar delar med sig av vad de gör, tänker, läser, observerar och lär sig. Bloggen används även för att förmedla vad andra har skrivit på nätet och många bloggar är kopplade till varandra genom länkar. De bloggar som är ihopkopplade bildar en webbgemenskap som även kallas för bloggossfär.

Det är framförallt flickor som bloggar, de börjar även tidigare än pojkar. Var femte flicka i 13-årsåldern skriver på en blogg och majoriteten skriver på bloggen åtminstone någon gång i veckan. Andelen flickor som skriver bloggar ökar inte med åldern men intensiteten stiger. Kring 20-årsåldern är mer än hälften dagliga bloggare och ungefär 70 procent läser andras bloggar.⁷ De flesta bloggar skildrar vardagslivet (64 procent), ett specialintresse eller en hobby (26 procent). Endast ett fåtal (6 procent) bloggar är specifikt inriktade på politik (Findahl 2010).

Figur 14.3 Andel bloggar efter olika typer av innehåll, 2009. Procent.

Sociala medier som facebook och twitter bygger på ett snabbt och förenklat informationsflöde. Det är plattformar som gör det möjligt för användaren att snabbt och kortfattat förmedla till exempel texter, filmer eller bilder, vilket även benämns som mikrobloggning. Att plattformar som facebook och twitter har utvecklats, innebär att de fyller en funktion som tidigare var begränsad till bloggarna. Detta har gett bloggare möjlighet att vara en plattform där mer innehållsrika budskap förmedlas (Rosenberg 2010).

Socialt samhälls-engagemang på nätet

Kommunikationsforskaren Henry Jenkins har beskrivit det som att en *deltagandekultur* växer sig allt starkare i takt med att internet mer och mer utvecklas till en arena för sociala aktiviteter (Jenkins 2006a, 2006b).⁸ Han beskriver deltagandekulturen som en kultur där medlemmarna upplever att de bidrar och känner en viss grad av social anknytning. Jenkins menar även att det utvecklas olika former av mentorskap, informella och formella, där det som är känt av de mest erfarna förs vidare till nybörjare. En tolkning av Jenkins är att de flesta sociala aktiviteter som sker på internet, såväl vardagliga som politiska, kan förklaras utifrån fyra kategorier: *tillhörighet*, *uttryck*, *informationsflöden* och *gemensam problemlösning* (figur 14.4).

Tillhörighet kan beskrivas som medlemskap i olika sociala medier, forum, spelklaner eller grupper som går att hitta på till exempel facebook. Ett medlemskap eller en tillhörighet kan dels ses som en förutsättning för att kunna ta del av de nätverk, tjänster och den information som förmedlas, dels kan det ses som ett sätt att visa ett ställningstagande för eller emot något. Tillhörighet

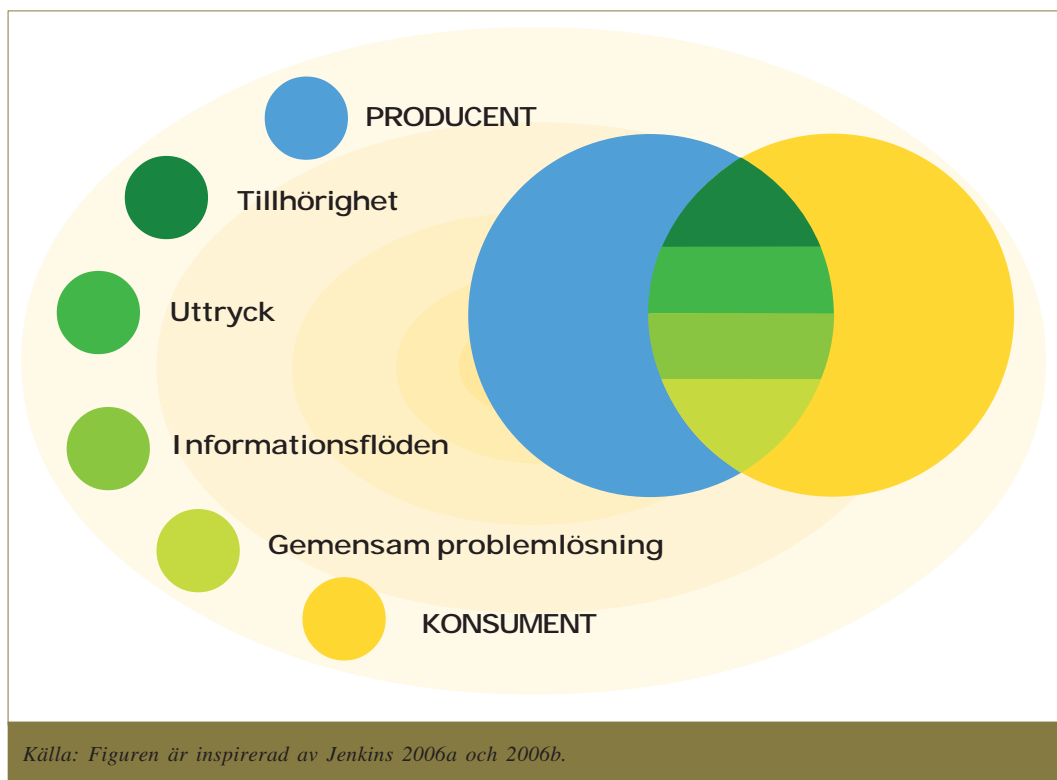
eller medlemskap är alltså både ett sätt att få tillgång till olika sociala arenor och ett sätt att visa vad man tycker om eller är intresserad av.

Uttryck syftar till det kreativa skapandet, där text, bild, ljud, rörlig film och andra medier samverkar för att förstärka en berättelse eller ett skeende. Det kan vara allt från de enkla statusuppdateringarna på facebook och twitter till så kallad *fan fiction* där fans skapar egna fiktiva och inofficiella verk som kan relateras till en originalberättelse från en bok eller en film. Det finns en mångfald av uttrycksformer som florerar och utvecklas.

Informationsflöden, eller forandet av informationsflöden, sker då användarna förmedlar uttryck. På grund av att flödet är så snabbt och att det finns så många möjligheter att uttrycka sig på är det svårt att förutse hur olika flöden kommer att forma sig eller urskilja varför de började ta form. Detta präglar de flesta vardagliga konversationer på internet och ur ett politiskt perspektiv är det så man bildar opinion.

Gemensam problemlösning syftar till de samarbeten där olika användare arbetar tillsammans. Det kan exempelvis röra sig om olika nätverk eller andra internetbaserade tjänster som riktar in sig på problem eller där användarna samlar fakta. Ett av de mer kända exemplen är Wikipedia som är en form av användarbaserad encyklopedi med öppet innehåll. Wikipedia innehåller flera miljoner artiklar på över 250 olika språk och är ett exempel på hur deltagandekulturen kan gestalta sig.⁹

Figur 14.5 illustrerar de viktiga komponenterna i användarnas roll som konsument och producer på internet.

Figur 14.4 Internetanvändarna som både producenter och konsumenter av innehåll och sociala aktiviteter.

Facebook

– social eller politisk arena?

Både i statistiken och i de intervjuer som Ungdomsstyrelsen har genomfört med bland annat gymnasieelever, samhällsengagerade unga och forskare – så framhålls facebook som ett av de mest använda medierna för att kommunicera med vänner och bekanta. Det har även blivit en viktig arena för politik, opinionsbildning, nätverkande och mobilisering.

Facebook är även ett bra exempel på hur de fyra kategorierna av sociala aktiviteter kan ta form. På facebook får användaren möjlighet att förmedla

filmer och musik samt olika åsikter och tankar. Användaren kan lätt skapa en personlig profil, en grupp eller ett event som sedan kan länkas samman med vännernas sidor samt med kommersiella, politiska och ideella aktörer eller med andra enskilda personers sidor. Detta nätverk används sedan som ett distributionssystem för den information som man vill förmedla eller för att få tillgång till källor som man vill få information från. Ju större nätverk man har byggt upp, desto större möjlighet har man att sprida information och forma informationsflöden.

Det allt mer utbredda bruket av facebook gör det intressant ur ett inflytandeperspektiv. På internet och framförallt facebook har skiljelinjen mellan det virtuella och det reella, mellan det privata och det offentliga och mellan vardag och politik blivit allt mer diffus (Carlsson 2010a, 2010b, Olsson & Dahlgren 2010).

De sociala medierna på internet bygger mycket på användarnas nätverk samt på hur de skapar och förmedlar nytt innehåll. Ur ett demokratiskt perspektiv är det även relevant att titta närmare på vilka funktioner ungas sociala nätverk har och på vilka sätt de kan påverka samhällsengagemang och politiskt deltagande.

De sociala nätverkens funktioner

En betydande del av internets, och framförallt de sociala mediernas, utveckling är möjligheterna att knyta sociala kontakter samt att bygga och upprätthålla sociala nätverk. De sociala nätverken är en viktig del av våra liv, såväl utanför som inom de sociala medierna. Relationerna som unga bygger upp och håller levande fyller fler funktioner än behovet av att umgås med sina vänner. Internet och de sociala medierna kan även beskrivas som en arena som möjliggör för individerna att utvecklas, uttrycka sig, lära känna sig själva och hjälpa andra (Gustafsson 2010). Sociala nätverk har också en viktig funktion för att sprida och ta del av olika typer av information:

”Sociala medier gör det möjligt för oss att upprätthålla en pågående kontakt med fler människor än vad vi kunde tidigare, gör det möjligt för människors sociala nätverk att vara den viktigaste informationskällan snarare än böcker eller tidningar.”

(Intervju Gustafsson 2010)

Behovet av att prata med kompisar och att få dela sina tankar och intressen består, men tack vare de tekniska lösningarna skapas det även en kontaktyta för ett brett spektra av information och nyheter. De sociala medierna är i denna bemärkelse viktiga för hur vi umgås, utvecklas, tar till oss information och sprider nyheter som vi tror att våra vänner vill veta. Det har blivit allt vanligare att det är de sociala medierna som uppmärksammar oss på olika händelser, aktiviteter och nyheter (intervju Gustafsson 2010).

Starka och svaga band i de sociala nätverken

Hur ett socialt nätverk är uppbyggt kan ge vissa ledtrådar till hur informationsflödet i de sociala medierna formas och förmedlas. Ett socialt nätverk kan förenklat förklaras med hjälp av Mark Granovetters klassiska studie *Styrkan med de svaga banden* (Granovetter 1973). Skillnaden mellan starka och svaga band i sociala nätverk kan beskrivas som att de starka banden är sådana vi har med familj och nära vänner. Individerna som vi har starka band till tenderar att vara ganska lika oss själva. De svaga banden har vi istället med personer som vi har mer flyktiga relationer till. Individer som vi har svaga band till tenderar att vara mer olika oss själva, men deras vardagsliv och deras sociala nätverk överlappar i viss utsträckning våra egna.

Vi använder de starka banden när vi till exempel behöver en tjänst eller hjälp med något. Om vi behöver information som vi inte har tillgång till använder vi oss istället av de svaga banden i det sociala nätverket. Med hjälp av de svaga banden kan vi få tillgång till mer olikartad information än vad vi kan få från de vi har en närmare relation med (Granovetter 1973). Ett välbalanserat nätverk kan sägas innehålla båda formerna av band och

därmed möjligheterna att komma i kontakt med ett bredare utbud av information.

De sociala medierna har betytt mycket för att underlätta möjligheterna att kunna umgås och socialisera med andra:

”Sociala medier har blivit ett sätt att utöva en frihet i umgänget med andra unga som inte varit möjlig tidigare, ett sätt att komma ut och socialisera. Att socialisera, på det sättet är det ju viktigt, det blir ett sätt för unga människor att träffa andra.”

(Intervju Gustafsson 2010)

Möjligheterna att upprätthålla och bygga sociala nätverk var tidigare begränsade av de geografiska förutsättningarna. Den tekniska utvecklingen har suddat ut avstånden, men även gjort det mindre kostsamt i form av tid och pengar. Internet och sociala medier har blivit en viktig källa för social mobilitet, minskad isolering och ett minskat socialt utanförskap. Detta kan även ses som tre viktiga motiv till att möjliggöra och säkra tillgången till internet för alla unga. Gustafsson menar dock att ökad tillgång till internet och sociala medier inte betyder att de sociala nätverken automatiskt utökas:

”För att bygga upp ett socialt nätverk så krävs det att man träffar folk offline i olika sammanhang. De finns ju online också men i huvudsak så verkar det som att de flesta människor har en större bekantskapskrets som består av människor man har träffat offline och sen fortsatt bekantskapen online med, än tvärtom.”

(Intervju Gustafsson 2010)

En förutsättning för att vi ska kunna knyta fler starka eller svaga band till andra människor är möjligheter till social mobilitet. Social mobilitet kan beskrivas som tillgång till olika former av sociala sammanhang och miljöer både offline och i den virtuella världen. Nils Gustafsson menar vidare att:

”Föreningar, frivilliga organisationer, sportklubbar och allt sånt är väldigt viktigt för att man ska träffa personer och knyta fler svaga band, för att man ska kunna träffa folk som inte är lika en själv och på så sätt få tillgång till ny information.”

(Intervju Gustafsson 2010)

Möjligheter till social mobilitet som omfattar många olika kontaktpunkter, både reella och virtuella, är viktiga för att unga ska kunna bygga upp och upprätthålla sina sociala nätverk. Genom att träffa andra individer som inte är lika en själv och som rör sig i andra umgängeskretsar och miljöer, utanför de vardagliga bekvämlighetszonerna, så går det att bygga ut det sociala nätverket med fler svaga band. Med hjälp av internet och de sociala medierna är det dessutom mindre kostsamt att upprätthålla och utveckla dem oavsett var i världen man befinner sig. Ett stort och välbalanserat socialt nätverk kan alltså ses som en viktig resurs, men det kan även ses som en möjlighet att komma i kontakt med och bli rekryterad till olika former av samhällsengagemang (Intervju Gustafsson 2010).

Gustafsson menar till exempel att: *”Man blir rekryterad till politisk handling genom sina svaga band”*. Ungas tillgång till ett stort och välbalanserat socialt nätverk kan med andra ord ses som både ett skäl till och en effekt av olika former av engagemang och sociala aktiviteter. Hur so-

ciala nätverk är uppbyggda och hur balansen mellan starka och svaga band ser ut kan även ge ledtrådar till att förstå samhällsengagemangets förutsättningar för enskilda individer (Granovetter 1973, intervju Gustafsson 2010, Gustafsson 2010, Parry, Moysen & Day 1992).

Informationsfilter och utmaningar

Individernas motivation, intressen och viljan att söka sig till information fyller en betydande funktion i hur vi vill manövrera i det sociala medielandskapet. Internet erbjuder även många möjligheter att utöva olika former av engagemang, såväl politiskt som det som sker med andra målsättningar än att förändra samhället. Samtidigt som möjligheterna har utökats med de virtuella arenorna på internet och i de sociala medierna så är det svårt att förutse användningen av de olika internettjänsterna.

”Engagemang i sociala medier är väldigt oförutsägbart. Det går inte att planera fram hur människor ska röra sig i de sociala miljöerna, eftersom allt bygger på det egna initiativet.”

(Intervju Gustafsson 2010)

Intressen eller motivation kan ses som ett sätt för oss att filtrera, begränsa och styra informationsflödet. Detta kan även ses som en nödvändig reaktion på de omfattande mängder av information och intryck som flödar i samhället varje dag. Förutom den personliga motivationen och intresset så fungerar även våra sociala nätverk som filter.

”Det produceras en massa information där ute och sen så filtreras den genom dina bekanta som säger att ’nemen det här var en bra låt’ och så en länk till spotify, eller ’det här var ett roligt filmklipp’ eller om man är politiskt intresserad ’såg ni debatten!? gjorde ni inte det då ska jag liksom visa er’.”

(Intervju Gustafsson 2010)

Redaktörerna i våra sociala nätverk förser oss med innehåll som de vet har relevans för våra intressen. De refererar även till information och nyheter som de tror att vi vill ta del av, men som de tror att vi inte är medvetna om. Det går även att tala om tekniska informationsfilter som bygger på en uppsättning variabler som utgår från våra konsumtionsmönster och annan personlig information som vi förmedlar genom våra rörelser på nätet. De tekniska filtren används för att individanpassa de plattformar som vi besöker och den reklam som vi ser. Möjligheterna att kunna individanpassa informationsflöden på plattformarna är en viktig funktion för de kommersiella producenterna som står bakom dem. Detta får användarna att känna att informationen är relevant, och därmed mer tilltalande och inbjudande. Det förtroende man har för ett socialt nätverk eller en webbtjänst är en viktig faktor för vilka nyheter och vilken information man väljer att ta till sig (intervju Gustafsson 2010, intervju Olsson 2010, Olsson & Dahlgren 2010).

Internets många möjligheter används av enskilda individer samt av olika politiska, kommersiella och ideella aktörer. Genom att det är en publik och offentlig arena som de flesta har tillgång till så blir det även en viktig källa för samhällsinformation. Att alla har möjlighet att få tag på samhällsinformation, barn, unga och äldre, kan ses som en demokratisk rättighet. Samtidigt finns

det en demokratisk utmaning med den mångfald av möjligheter som användarna kan välja mellan. Det har blivit lättare att välja vilken form av information man vill ha och de program eller de nyheter som man vill se:

”Nuförtiden så har man mycket större möjligheter att välja, om man bara är intresserad av sumobrottnings så kan man kolla på sumobrottnings 24 timmar om dygnet. Om man bara är intresserad av den senaste offentliga utredningen om jordbruksstöd så kan man ägna extremt mycket tid åt det. Och bli väldigt duktig på det. Vi har större tillgång till information och större möjligheter att välja vilken information vi tar del av och det leder till en informationsklyfta.”

(Intervju Gustafsson 2010)

Samtidigt som det har blivit lättare att välja den information som man vill ta del av så har det även blivit lättare att *välja bort* viss typ av information. Risken för den informationsklyfta som Gustafsson pratar om kan ses som en effekt av detta. Även om man väljer att inte söka sig till källor som förmedlar samhällsinformation så kan ett väl utvecklat socialt nätverk innebära att man får ta del av sådan information genom sina vänner. Gustafsson menar att: *”Vad gäller engagemang, så, även om man inte är intresserad av politik, så får man politisk information ändå”*. Flexibiliteten och mångfalden av informationsflöden i de sociala medierna gör internet till en viktig källa för att komma i kontakt med nyheter eller information som man kanske inte skulle ha sökt annars (intervju Carlsson 2010, Carlsson 2010a, 2010b, intervju Gustafsson 2010, Milner 2010, Olsson & Dahlgren 2010).

Förutsättningarna för engagemang och delaktighet

Grundläggande praktiska kunskaper om hur tekniken och internet fungerar är i många fall nödvändiga för samhälleliga beslut, men det finns mycket att lära om hur själva tekniken och internets möjligheter ska användas i samhället. Internets många möjligheter ställer stora krav på ungas praktiska, sociala, teoretiska och kreativa kompetenser och inte minst på deras förmåga att anpassa sig till nya situationer. Det är ingen självklarhet att barn och unga ska förstå hur olika medier skapar och förmedlar olika perspektiv, tolkningar och ”sanningar”. Det är inte heller en självklarhet att unga ska förstå hur de ska hantera möjligheterna att vara massmediala konsumenter och producenter på en offentlig arena som internet (intervju Carlsson 2010).¹⁰

Internet och de sociala medierna har möjliggjort en helt ny form av flexibilitet för individerna. Det har blivit en viktig källa för att bygga och utveckla sina resurser och sociala nätverk. Individens motivation samt resurser i form av tid, pengar, kunskap, kompetenser och hur det sociala nätverket är uppbyggt, kan ses som viktiga faktorer när man vill titta på samhällsengagemang och politisk delaktighet. Det finns även ett antal händelser i ungas liv som kan vara bidragande till att samhällsengagemanget eller den politiska delaktigheten tar form. Dessa kan beskrivas som: lärande och att få nya perspektiv; att bli rekryterad eller tillfrågad att engagera sig; en upplevd orättvisa eller hot mot den livsstil som man är van vid (intervju Gustafsson 2010, Gustafsson 2010, Ungdomsstyrelsen 2007). Gustafsson menar att:

”Sociala medier kan påverka alla de här faktorerna. De kan påverka resurserna genom att det blir billigare att delta, det är enklare att höra av sig, enklare att uttrycka sin ståndpunkt, man kan välja om man vill lägga fem minuter på en politisk fråga eller fem timmar. Man blir mycket mera flexibel.”

(Intervju Gustafsson 2010)

Aktiviteterna på internet är inte isolerade fenomen, utan en viktig del i ungas vardag. Internet är ett verktyg som hjälper dem att komma i kontakt med nya sociala sammanhang, hitta information och upprätthålla relationer. Det är också ett verktyg för att kunna uttrycka sig. Oförutsägbarheten i hur unga väljer att använda sig av internet pekar även på hur viktigt det är att de får tillgång till kunskaper och kompetenser som gör att de kan bli medvetna om och hantera de utmaningar som finns (intervju Carlsson 2010).

”Om man vill integrera människor i samhället. Om man vill göra ungdomar delaktiga, låta ungdomar bli mer inflytelserika i samhället, så ska man ge dem verktyg att förändra, och det gör man genom fostran. Dels skolan, som har ett ansvar att förmedla kunskap om hur man organiserar sig, hur man skapar kontakter. Dels alla tänkbara sammanhang där människor blir organiserade på nått sätt utanför familjen, utanför skolan, och kanske där de får tillfälle att träffa ungdomar som kommer från andra håll är viktiga.”

(Intervju Gustafsson 2010)

Denna demokratiska utmaning pekar även på hur viktigt det är att använda sig av ett helhets-

perspektiv och inte begränsa diskussionen om internets möjligheter till en diskussion om tekniska lösningar. Det handlar till stor del om tekniken och dess möjligheter, men det handlar lika mycket om ungas bakgrund, motivation, kunskaper och kompetenser samt om vilka möjligheter och begränsningar de står inför, både i den reella och i den virtuella världen. Det är som Ulla Carlsson uttrycker det, en utmaning som rör hela samhället:

”Dagens utmaning ligger i att utveckla ’policies’ som balanserar de två målen: Att maximera möjligheterna och att minimera riskerna i den digitala mediekulturen. Detta är en utmaning som inkluderar många olika aktörer – från såväl politiken, medieföretagen, innehållsleverantörer på internet, skolan som civila samhället samt barn, unga, föräldrar och andra vuxna. Särskilt viktigt är det att inkludera ungdomar i detta arbete.”

(Carlsson 2010a s. 17)

Vägen till inflytande kan organiseras och kanaliseras på många sätt. Internet och de sociala medierna omdefinierar villkoren för social interaktion, förmedling av information och deltagande. Även om de sociala medierna inte uttryckligen är inriktade på politik så omdefinierar de villkoren för den politiska verkligheten genom internet och erbjuder ytterligare möjligheter att komma i kontakt med nya perspektiv och verktyg. Internet erbjuder även ytterligare möjligheter för unga att kanalisera sitt engagemang utanför de etablerade politiska strukturerna (Carlsson 2010a, 2010b, Jenkins 2006a, 2006b, Milner 2010, Olsson & Dahlgren 2010).

Internet, identitet och politik

Med alla de olika sociala möjligheter som finns på internet och i de sociala medierna så blir det även nödvändigt att förtydliga sambandet mellan identitet, sociala roller, samhällsengagemang och politik. Kommunikationsforskaren Tobias Olsson menar att:

”Man kan säga att internet och internets form samspelar ganska väl med de politiska förändringar som man såg vara på väg redan innan nätet blev stort. Man upptäckte det här med identitetspolitik, vilket blev allt viktigare under 1990-talet. Alltifrån hbt-frågor till frågor om etnisk identitet började dyka upp. Man började se hur politiken antog sådana här identitetsdimensioner. Då kan man säga att nätet som kommunikationsform samspelar ganska väl med den typen av politiska frågor. Bara en sådan sak som att nätet erbjuder en plattform för identitetsskapande för, i någon mening, tidigare marginaliserade identiteter till exempel. Det är ju en fantastisk möjlighet för att hitta nya former för att samverka och mötas. På så vis samspelar nätet väl med en förändrande politik. Den kommer liksom in där som en infrastruktur som gör den möjlig också.”

(Intervju Olsson 2010)

Internet erbjuder möjligheter för användarna att skapa egna sociala rum men även möjligheter att utforma och iscensätta olika sociala roller. Olsson menar att det är ett sätt för personer som känner en tillhörighet till marginaliserade identiteter att hitta eller skapa sociala sammanhang där

de kan möta likasinnade. Möjligheterna att kunna skapa eller med ganska enkla medel hitta till olika former av grupperingar på nätet, eller att kunna engagera sig i olika aktiviteter, kan ses som en viktig demokratisk utveckling. Demokratisk i den meningen att det ökar möjligheterna till social mobilitet och att komma i kontakt med sådana situationer där det till exempel går att hitta nya perspektiv eller öva upp sina kompetenser och sin argumentation. Internet och de sociala medierna är en viktig arena för många olika socialisationsprocesser, där forandet och utvecklingen av sig själv och sin omgivning kan ses som centralt (Amnå 2010, intervju Brundin 2010, intervju Carlsson 2010, intervju Gustafsson 2010, intervju Olsson 2010).

Musklicksaktivism eller engagemang på riktigt?

Det går att hitta många olika former av engagemang och deltagande i de sociala medierna, framförallt på facebook. Det omfattande spektra av frågor de behandlar sträcker sig från vardagsnära sakfrågor till mer medvetna ideologiska ställningstaganden. Facebooks möjligheter att skapa grupper eller events används på många sätt för att opinionsbilda och mobilisera inför olika manifestationer. Engagemanget och deltagandet är precis som det mesta på internet oberäkneligt och lätt att förbise i informationsflödet:

”Det kan komma en fråga som man plockar upp, väldigt snabbt, som är reducerbar till en ögonblicksbild så att säga. Det kan vara ’vi måste stoppa gatuvåldet’, eller ’vi måste släcka lampan för det är earth hour’ och ’vi måste stoppa FRA-lagen’ och så vidare. Det är samma i politiken egentligen, att när nått är tillräcklig enkelt, någonting som fångar vår uppmärksamhet och spelar på våra känslor och så vidare.”

(Intervju Gustafsson 2010)

Internet är en plattform med många dimensioner och tempot på informationsflödet i de sociala medierna är högt. Som Gustafsson beskriver, reducerbart till en ögonblicksbild där man med ett enkelt musklick kan uttrycka sitt stöd för vissa frågor eller visa sitt engagemang på en högst publik arena. Statsvetaren Pia Brundin reflekterar kring detta snabba och högst varierande engagemang som även kan kallas musklicksaktivism.

”Inom statsvetenskapen förs det diskussioner om vad det här får för konsekvenser i längden och ’har vi hamnat i en sån där musklicksaktivism’, där folk tycker sig vara engagerade men det kanske inte spelar en sån himla stor roll.”

(Intervju Brundin 2010)

Vad kan då tolkas som ett genuint samhällsengagemang som drivs av intentioner att uttrycka en politisk ståndpunkt eller en vilja att förändra? Gustafsson utvecklar resonemanget:

”Det finns en uppfattning från användarna själva att riktigt politiskt deltagande det är att gå i demonstrationer eller att ringa en politiker eller nånting sånt. Det

är riktigt politiskt deltagande. Musklicksaktivism, det ses inte som viktigt eller att det spelar någon roll.”

(Intervju Gustafsson 2010)

Mångfalden av olika frågor som användarna på internet med enkla medel kan uttrycka sitt stöd för anses ibland ha urvattnat betydelsen av att uttrycka sitt engagemang och deltagande. Samtidigt är det intressant att se allt fler öppna ställningstaganden:

”Man tittar sig omkring, och märker att det är inga som har på sig kampanjmärken. Det är ett mycket stort steg för de flesta att sätta på sig ett ’ja till spårvagnar’ eller, det kanske jag inte skulle göra. Däremot är det mycket enklare för mig att uttrycka den ståndpunkten på facebook till exempel, att gå med i en grupp som heter ’Ja till spårvagnar’ eller vad det nu kan vara för nått. Det som är fascinerande är att det är egentligen samma sak. Att man i ett väldigt socialt sammanhang visar att ’jag tycker det här, jag står för det här’.”

(Intervju Gustafsson 2010)

En förklaring till att de allt mer öppna ställningstaganden som förmedlas har att göra med att man inte ser de som har tillgång till ens information eller profil på internet. Gustafsson menar att det är viktigt att uppmärksamma de ”osynliga publikerna”, ”man ser liksom inte hur folk tar emot en”. De sociala medierna har skapat en social miljö där ”man får alla sina kontakter på samma bräde”, vilket även det påverkar hur man uttrycker sig och iscensätter sina roller på internet (intervju Gustafsson).

Iscensättande av en identitet

De informationsflöden som snabbt och kontinuerligt cirkulerar i de olika nätverken, innehåller allt från vardagsbekymmer till politiska diskussioner. Möjligheterna att forma och förmedla olika former av uttryck och innehåll, budskap och åsikter är många. Ett exempel är att det går att visa ett kampanjmärke i form av en vattenstämpel på den profilbild som representerar användaren på facebook. Politiska kampanjmärken bärs för att uttrycka stöd för ett politiskt parti eller i en specifik samhällsfråga. I samband med valet 2010 var det till exempel vanligt med virtuella kampanjmärken som uttryckte stöd för något av de partipolitiska blocken. Även i den utomparlamentariska kampanjen *Vi gillar olika* har användarna börjat använda denna metod för att uttrycka sig.¹¹

På internet kan individer lätt testa sig fram, forma och låta sig formas i olika sociala situationer. Samtidigt menar Olsson att man ska vara försiktig då man pratar om identitet och internet. Det är inte så enkelt att det går att tolka en individs facebook-sida som ett uttryck för personens identitet, utan att det även handlar om ett ”*medvetet iscensättande av identitet*”. Det medvetna iscensättandet kan beskrivas som att:

”det blir som en officiell identitet till vilken man knyter vissa berättelser och vissa storys, eller berättar den storyn som man vill berätta om.”

(intervju Olsson 2010)

Sam Gosling är psykologiprofessor och har gjort en omfattande studie om hur våra personliga saker och hur vi formar våra personliga rum, kan avslöja vilka vi är som individer. Han skriver bland annat om hur vi porträtterar oss medvetet och omedvetet i de olika virtuella och reella miljöer

som vi rör oss i. Gosling menar att det finns tendenser som pekar på att vi strävar efter att bli sedda ”*så som vi är*”, snarare än att försöka visa upp en bild av ”*hur vi vill vara*” (Gosling 2008, s. 130).

Båda resonemangen antyder att oavsett om vi medvetet eller omedvetet försöker iscensätta en identitet på internets olika plattformar, så tenderar iscensättandet av de mediala identiteterna att hamna ganska nära oss själva som personer. Dessa iscensättanden kan säga väldigt mycket om en person och dennes vardagliga och politiska intressen, men samtidigt så kan det även vara ett sätt att bara visa upp ett fåtal sidor av sig själv (Gosling 2008, Gustafsson 2010, Olsson & Dahlgren 2010).

Även om man alltså kan fundera över musklicksaktivismen och det ytliga engagemanget i de sociala medierna så finns det ett annat sätt att se på saken. Tobias Olsson understryker att allt engagemang på nätet inte är politiskt, men många av de vardagliga aktiviteter som sker i de sociala medierna innehåller en form av subaktivism.¹² Han menar att det har blivit svårare att dra gränsen mellan vad som är ett vardagligt expressivt uttryck till exempel i samband med en hobby eller ett fritidsintresse och vad som är ett medvetet samhällsengagemang eller politisk aktivism. Enligt Olsson går det att hitta politiska komponenter även i de vardagliga uttrycken. Aktiviteter som går ut på att uttrycka sina känslor och olika ställningstaganden i vardagen utan att försöka uppnå ett specifikt politiskt eller idealistiskt mål. Ett deltagande som utgår från att engagera sig i sin egen livssfär (intervju Olsson 2010).

Internet används för att kontinuerligt förmedla hyllningar och kritiska yttringar, påståenden som visar vad man tycker. För många unga handlar det kanske om att visa vem man är genom att uttrycka känslor, attityder och åsikter genom texter,

bilder och filmer. Det som traditionellt ansetts vara personligt blir istället en del av den publika nätvardagen. En förklaring till detta är att många programvaror idag är väldigt lätta att använda. De är designade på ett sätt som skapar en känsla av kontroll och minskar upplevelsen av att det man gör på till exempel sin blogg eller på facebook är publikt och att det sprids globalt. Samtidigt har, som vi nämnde tidigare, gränsen mellan den privata och den offentliga sfären blivit allt mer diffus (intervju Brundin 2010, intervju Gustafsson 2010, Ungdomsstyrelsen 2009b).

Resurs för politiska syften

Internet är på många sätt en social och vardaglig arena, men samtidigt används det på många olika sätt som en resurs för politiska aktioner och samhällsengagemang. Pia Brundin har forskat kring hur internet används som ett politiskt rum av olika ideella organisationer i Sverige och i USA (Brundin 2008, 2010). Brundin menar att det framförallt är några former av aktiviteter som utmärker hur samhällsengagerade och politiskt aktiva använder sig av internet som en resurs:

- informationsspridning
- opinionsbildning och kampanjande
- rekrytering av nya medlemmar och supportrar
- mobilisering av medlemmar samt sympatisörer
- nätverkande och samarbeten med andra organisationer, grupper och nätverk.

Ett av Brundins argument är att de olika sociala rörelserna på många sätt är kulturbundna och att det är viktigt att titta på den nationella kontexten och de förutsättningar som en rörelse eller organisation har växt fram i. I sin studie över sociala

rörelser i Sverige och USA ser hon tydliga kulturella skillnader i användandet av internet. Hon menar att sociala rörelser i Sverige tycks vara mer präglade av en politisk kultur som framhåller värdet av fysiska möten, deltagande och gemensamt beslutsfattande, vilket hon kopplar samman med den historiskt starka folk rörelsetraditionen. Detta innebär enligt Brundin att internet i de svenska organisationerna, till skillnad från i de amerikanska, sällan blev mer än ett komplement till den övriga verksamheten (Brundin 2008, 2010, intervju Brundin 2010).

Samtidigt som internet kan ses som en resurs så kan även vissa aktiviteter vara mycket resurskrävande. Som att tillhandahålla öppna forum för medlemmar, sympatisörer och externa aktörer att föra dialog på. Brundin beskriver i intervjun att det krävs stora resurser för att agera som redaktörer och för att moderera demokratiska samtal i öppna forum på internet:

”Diskussionen, det tyckte många var svårt att hantera. Sen så har de så begränsat med resurser så det förstår jag att det blir en prioriteringsfråga om man vill ha någon redaktör som sitter och sorterar bort konstiga inlägg eller om man istället lägger pengarna på nått annat. Man kan använda internet mer effektivt helt enkelt för de här ändamålen. Det kan ju vara så också, bara så att man inte misstolkar det heller, att de inte är intresserade av det här. Det kan också vara så att man ser det som att 'internet funkar för det här och sen när det gäller deltagarna så får vi hitta andra former för att nätverka optimalt'.”

(Intervju Brundin 2010)

Detta speglar vardagen för många sociala rörelser. Det finns begränsningar i vad man kan åstadkomma på internet och i de sociala medierna för deltagande och att skapa en hållbar kontakt med de faktiska politiska arenorna. Det blir en fråga om prioritering. Att sköta det interna arbetet på internet beskrivs av de hon intervjuat som kostsamt i tid och engagemang. Brundin beskriver även att många organisationer menar att det är viktigt att finnas både i den virtuella verkligheten på internet och i den reella på gatan:

”Det finns ju organisationer, men det var främst i USA som det fanns organisationer, alltså sådana som bara fanns på internet, inte i verkligheten. Det blir ju mera som nätverk. Sen så är det ju de som har nätet som ett komplement till vad de gör annars, men jag tror att generellt är det nog så att man vill använda internet som en förstärkning, som ett komplement, så man måste egentligen finnas både på gatorna och på nätet.”

(Intervju Brundin 2010)

Internet och de sociala medierna ses många gånger som ett komplement och en resurs för den gamla formen av organisering. Tobias Olsson beskriver dock att resurstanken behöver nyanteras och utvecklas i samband med att nya sociala rum och arenor skapas och används:

”Tittar man på idéer om datanätet som infrastruktur för nätverkande lite utifrån så upptäcker man att i de här nätverken så händer saker som inte händer på det lokala planet och då är det svårt att säga att det bara är ett komplement till det redan befintliga. För det är så att nät-

verket växer, du kommer in i nya sammanhang. Världen av referenspunkter utökas. Men givetvis är det så att det komplementerar redan befintliga irl-kontakter. Men jag skulle inte säga att det bara är den funktionen det fyller. Det skapar tillägg till de redan befintliga praktikerna.”

(Intervju Olsson 2010)

Tobias Olsson har tillsammans med Malin Hjorth genomfört en intervjustudie med unga utomparlamentariskt engagerade aktivister och unga som är engagerade i politiska ungdomsförbund (Olsson & Hjorth 2009). Det är en studie som jämför hur ungdomarna i de skilda organisationsformerna förhåller sig till och använder sig av de olika medieformerna. I studien är det framförallt samspelet mellan de traditionella massmedierna som tv, press och radio som jämförs med internet och de digitala sociala medierna.

Olsson och Hjorth finner i sin undersökning att de unga som ingår i de mer ”alternativa” grupperingarna anser att de beskrivs som annorlunda i de traditionella medierna. Upplevelsen bland dessa unga är att de framställs som individer med avvikande åsikter och beteenden och att deras sätt att förstå och uppfatta det politiska betraktas som illegitimt. Olsson menar att de alternativa grupperingarna i hans undersökning därför söker sig till andra medier för få positiv och konstruktiv feedback på sina idéer och tankar, något som saknas i de traditionella massmedierna:

”Just den positiva feedbacken på sin egen identitet finns inte att hämta där. Men däremot så, med nätets friare former och nätets rika utbud, utrymme för diskussion och debatt av olika karaktär, och även informationsfunktion och så, hittar

de sina källor och sina världar eller sfärer där de kan känna sig bekräftade, och där de kan hitta likasinnade som de inte känner till. Det var ett väldigt tydligt mönster i de här alternativa grupperingarna.”

(Intervju Olsson 2010)

Olsson och Hjorth beskriver i artikeln att medlemmarna i politiska ungdomsförbund har en mer positiv syn på de traditionella medierna. De unga som är med i politiska partier kan sägas få ta del av sitt partis redan etablerade legitimitet, budskap och hjärtefrågor (Olsson & Hjorth 2009).

Brundin menar att exponering i de traditionella medierna kan innebära en viss legitimitet för den organisation eller det samhällsengagemang som man representerar. Förutom att det finns en potential för att uppnå en viss legitimitet så är det även viktigt att synas i de traditionella medierna för att nå en stor och bred publik. Det kan även beskrivas som ett sätt att locka folk till organisationens hemsida, där budskap och mål kan presenteras utifrån deras egna villkor (intervju Brundin 2010).

Ur dessa exempel går det att urskilja den mediala exponeringens dubbla sidor. Att de traditionella medierna dels kan ses som en viktig källa för att nå ut till folk, samtidigt som det finns en risk att beskrivas som något som inte överensstämmer med hur de samhällsengagerade unga ser på sig själva och sin organisation. Internet och de sociala medierna kan på så vis användas för att skapa egna sociala rum där man har kontroll över exponeringen av sin politiska identitet. Samtidigt används internet som en källa för att hitta likasinnade i andra nätverk och diskussionsforum. Dessa sociala rum är viktiga källor för att få positiv feedback, träna argument och hitta ny information.

Demokratiska utmaningar

Den massmediala lösningen är effektiv för att snabbt nå ut till ett stort antal individer och politiken har därför alltid varit kopplad till den mediala sfären. Tobias Olsson menar att utvecklingen av internet och de sociala medierna medfört att politiken kunnat använda allt fler medieformer, vilket därmed även har förändrat förutsättningarna för politiken. Både för hur politikerna når ut med information och för hur den vardaglige användaren till exempel kan söka information eller delta politiskt genom opinionsbildning. Internet har alltså möjliggjort att de med tillgång till nätets resurser potentiellt kan fungera som massmediala politiska aktörer, vilket har medfört att skiljelinjen mellan politik och vardag blir allt mer diffus och svårdefinierad (intervju Brundin 2010, Carlsson 2010a, Jenkins 2006b, intervju Olsson 2010, Olsson & Dahlgren 2010). Olsson är tydlig med att det finns ett behov av att vara kritisk när man i anslutning till internet och de sociala medierna talar om möjligheterna till delaktighet i samhället.

”Jag brukar ibland slänga mig med en formulering som jag inte vet hur sann den är men jag tycker den är bra i alla fall. Att man ofta föredrar att mytologisera istället för att analysera. Man tar väldigt mycket fasta på den inneboende tekniska potentialen till deltagande, och så tittar man på den och säger: ’titta vad internet öppnar möjligheter för en inkluderande offentlighet’ och så vidare. Det gör den förstås, men det finns några frågor att ställa innan vi kan dra den slutsatsen. Och det är det jag menar att det är en tendens att vilja mytologisera tekniken och teknikens potential, framför att analysera dess faktiska funktion i männis-

kors sociala och kulturella livsomständighet.”

(Intervju Olsson 2010)

Möjligheterna med internet och de sociala medierna är många, både ur ett socialt perspektiv och ur ett demokratiperspektiv. Samtidigt som det finns ideella, kommersiella och politiska aktörer som är aktiva i de sociala medierna så finns det även olika ideella, kommersiella och politiska aktörer som ligger bakom webbplatser, sociala medier och andra internetjänster. Dessa producenter skapar förutsättningarna och villkoren för den sociala interaktionen och användningen av internetjänsterna.

”Jag har börjat titta på möjligheter till deltagande och inflytande som nätet erbjuder och hur de ser ut. När man studerar faktiska webbplatser och faktiska plattformar för deltagare så uppstår det intressanta saker. Tittar man mer konkret på nätet så finns det ju väldigt tydliga producenter som skapar ramarna för interaktion och deltagande. Det tycker jag är en oerhört intressant dimension för att de villkorar i någon mening förutsättningarna för unga människors deltagande.”

(Intervju Olsson 2010)

Olsson använder ordet *villkorar* för att understryka att plattformarna inte determinerar eller bestämmer hur användarna ska agera. De sätter däremot upp villkoren och förutsättningarna för interaktionen och deltagandet. Det sker med andra ord ett villkorande av den information som förmedlas och på vilka sätt som användarna kan använda de olika internetbaserade plattformarna och tjänsterna. Detta är ett viktigt perspektiv att belysa, då man pratar om internets och de sociala

mediernas möjligheter till delaktighet och som en väg till inflytande.

I en studie har Olsson granskat på vilka sätt sidan www.ungtval.se arbetade med demokratiskt deltagande inför valet 2006. I studien fann han att webbplatsens förutsättningar för demokratiskt deltagande hade sina begränsningar. De möjligheter till deltagande som fanns styrde användarna till aktiviteter som rörde partipolitik. Webbplatsens uttalade intention var att erbjuda unga individer att delta på sina egna villkor. Begränsningen låg i att webbplatsen anpassade deltagandet för att få det att passa in i de normer som de etablerade partipolitiska organisationerna förordade. Detta kan ses som ett exempel på att producenterna bakom webbplatser och hemsidor kan skapa känslan av ett fritt deltagande, medan man i själva verket styr deltagandet mot eller anpassar det till en redan definierad mall (Miegel & Olsson 2010).

Undersökningen av webbplatsen ungtval illustrerar ett resonemang som förs av kommunikationsforskaren Stephen Coleman. Coleman gör en distinktion mellan det han kallar *e-deltagande* respektive *e-demokrati*. Skillnaden menar han är att *e-deltagande* bjuder in användarna att agera i redan etablerade system och maktstrukturer. *E-demokrati* syftar till att göra det möjligt för användarna att agera fritt utifrån deras egna intressen samt att politiska processer, institutioner och relationer ständigt är öppna för granskning, omarbetning och återuppträffning (Coleman 2010).¹³

”Att uppmuntras och ges möjlighet att delta i ett nedärvt system av maktrelationer; där ens kulturella roll redan har föreställts av andra, är en sak; att vara i stånd att tänka och forma en sådan roll är att vara demokratiskt rustad fullt ut.”

(Coleman 2010 s. 87)

Internets struktur är komplex och består av olika villkorade miljöer med olika former av förutsättningar för interaktion och deltagande. Detta är något som utmanar användarnas kunskaper och kompetenser som utvärderare av den information som förmedlas. Det utmanar användarna att källkritiskt kunna avgöra varifrån informationen kommer och i vilket syfte den förmedlas (intervju Carlsson 2010).

Det är svårt att förutsäga på vilka sätt användarna kommer att använda internets många resurser och valmöjligheter. I många fall ges ett sken av att deltagande och interaktivitet är helt fritt men dessa är dock villkorade av förutbestämda kontextuella och sociala normer. Förenklat går det att säga att användarna väljer hur och om de vill uttrycka sig, och vilka sociala roller de vill iscensätta, utifrån de förutsättningar som ges. Internet erbjuder många möjligheter men samtidigt finns det flera demokratiska utmaningar att ta hänsyn till (intervju Gustafsson, Miegel & Olsson 2010).

Avslutande diskussion

Det sociala medielandskapet är under snabb utveckling. Internet har lett till att ett dynamiskt och svårdefinierat samspel har uppstått mellan det virtuella och det reella, mellan det privata och det offentliga samt mellan det vardagliga och politiken. Internet och de sociala medierna har fört med sig nya möjligheter och har delvis förändrat villkoren och formerna för det politiska engagemanget.

Internet som arena för inflytande och delaktighet kan sägas ha flera olika ansikten. Det är exempelvis möjligt att uttrycka sitt samhällsengagemang på internets sociala och offentliga arenor, driva opinion eller mobilisera ett stort antal personer för manifestationer. Det är också möjligt att vara med och forma eller styra mediernas informationsflöde genom att till exempel blogga eller använda twitter och facebook. Internet har också gjort det enklare att organisera sig utan att behöva ta hänsyn till geografiska begränsningar och att sedan upprätthålla dessa relationer och sociala nätverk. Statistiken visar att unga står bakom merparten av det innehåll i de sociala medierna som skapats av användarna. Detta kan vara en indikation på hur viktigt det är att uppmärksamma ungas möjligheter och begränsningar i det interaktiva och mobila kommunikationssamhälle som växer fram (Carlsson 2010a, 2010b, Findahl 2010, Jenkins 2006a, 2006b, Milner 2010, Olsson & Dahlgren 2010).

Mångfalden av valmöjligheter och olika former av engagemang riskerar dock att leda till en informationsklyfta i samhället och ett urholkat förtroende för de engagemang som tar form. En negativ utveckling i denna riktning skulle kunna innebära att segregeringen i samhället förstärks och leda till en ökad distansering mellan sociala grupper. Ett samhälle som består av olika sociala

öar med åtskilda sociala värdegrunder. Ett scenario där de sociala aktiviteterna som uttrycks och förmedlas på internet och i de sociala medierna blir allt mer distanserade från allmänt vedertagna kunskaper om vårt samhälle. Kunskaper som är relaterade till historiska och kulturella sammanhang utanför nätvardagen. Detta är även ett resonemang som kan relateras till att internetgenerationen ofta beskrivs som mer distanserad från det politiska engagemanget än tidigare generationer (intervju Gustafsson 2010, Milner 2010).¹⁴

En mindre negativ bild av hur internetgenerationens samhällsengagemang kan se ut handlar istället om att utvecklingen av internet och dess olika plattformar och verktyg har förändrat formerna för interaktion och deltagande och att internet erbjuder *ytterligare* möjligheter att:

- engagera sig utanför de etablerade politiska strukturerna.
- komma i kontakt med nya perspektiv, sociala situationer och verktyg samt plattformar som man kan lära sig av (Olsson & Dahlgren 2010).

Tendensen att mytologisera snarare än att analysera kring internets möjligheter kan sägas gå hand i hand med tendensen att mytologisera kring ungas intuitiva förmåga att lära sig och bemästra internets alla olika dynamiska processer. Det är nödvändigt med mer forskning kring vilken funktion de sociala nätverken spelar i den demokratiska utvecklingen. Kan de bidra till att överbrygga kunskapsklyftor i samhället eller skapar de snarare nya? Ett viktigt perspektiv är internet som arena för att öva sig i olika former av interaktion, kommunikation och engagemang. Ett effektivt användande av internet och de sociala medierna ställer höga krav på användarnas sociala, teore-

tiska, praktiska och kreativa kompetenser. Det är förmågor som övas upp kontinuerligt och både på reella och virtuella arenor. De mediekompetenser, specifika resurser, som unga behöver för att kunna använda och se de många möjligheterna med internet behöver utvärderas, bland annat för att belysa utmaningar och ojämlikheter mellan olika grupper av unga och mellan unga och vuxna (intervju Carlsson 2010, Jenkins 2006a, 2006b, Milner 2010).

Internet har sina begränsningar och nackdelar som social och politisk arena. Det finns till exempel ett stort antal kommersiella och politiska aktörer som villkorar de digitala plattformarna efter sina egna intressen, sina målgrupper och sina presumtiva kundkretsar. Detta är ett skäl till att det behövs en större mångfald av plattformar, men även plattformar som är medvetet utformade för att fungera som öppna demokratiska arenor (Intervju Coleman 2010, Olsson 2010).

Internet är inte en isolerad arena och det är en komplicerad fråga om och hur samhället bör arbeta för att väcka och utveckla ett samhällsengagemang i samband med internet. Utveckling och lärande är en livslång process och kan ses som både en effekt av och som en orsak till olika former av engagemang som sker i formella och icke-formella sammanhang: i skolan, på jobbet, i vardagen, i familjen, tillsammans med vänner och i de organisationer eller internetbaserade nätverk som man är med i. Mycket bygger på det egna initiativet och viljan att påverka är upp till individen själv. Det här kapitlet har visat att internet och de sociala medierna har stor potential som arena för dialog, organisering, mobilisering och engagemang för unga men också att det fortfarande finns många begränsningar och demokratiska utmaningar kvar att lösa.

Referenser

- Amnå, E. (Ed.) (2010). *New Forms of Citizen Participation: Normative Implications*. Baden-Baden: Nomos.
- Brundin, P. (2008). *Politics on the Net: NGO practices and experiences*. Örebro: Örebro University.
- Brundin, P. (2010). Politics on the Net – an NGO perspective. In E. Amnå, (Ed.), *New Forms of Citizen Participation: Normative Implications*. Baden-Baden: Nomos.
- Carlsson, U. (Ed.) (2010a). *Barn och unga i den digitala mediekulturen*. The international Clearinghouse on Children, youth and media. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Carlsson, U. (Ed.) (2010b). *Children and youth in the digital media culture. From a Nordic horizon*. The international Clearinghouse on Children, youth and media. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Coleman, S. (2010). Making citizens online. From virtual boy-scouts to activist networks. I T. Olsson, & P. Dahlgren (Eds.), *Young people ICTs and democracy. Theories, policies, identities, and websites*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Dunkels E. (2007). *Bridging the distance. Children strategies on the internet*. Umeå: Umeå universitet.
- Dunkels E. (2009). *Vad gör unga på nätet?* Malmö: Gleerups utbildning.
- Findahl O. (2010). *Unga svenskar och Internet 2009*. Stiftelsen för internetinfrastruktur i samarbete med Medierådet och World Internet institute. <http://www.wii.se/publicerat/rapporter.html> (2010-11-16, kl. 17:14).
- Gosling, S. (2008). *Snoop. What your stuff says about you*. New York: Basic Books.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*. University of Chicago Press. Vol 78:6.
- Gustafsson, N. (2010). *New Hopes for Democracy or a Pirated Elite? Swedish Social Media Users and Political Mobilisation*. Paper presented to the Western Political Science Association Annual Conference, San Francisco, USA, April 1–3, 2010.
- Jenkins, H. (Ed.) (2006a). *Confronting the challenges of participatory culture: Education for the 21st century*. The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation: <http://digitalllearning.macfound.org> (2010-11-16, kl. 16.50).
- Jenkins H. (2006b). *Convergence Culture. Where the old and new media collide*. New York: University Press.
- Kotilainen, S. & Arnolds-Granlund, S.-B. (Eds.) (2010). *Media literacy education. Nordic perspectives*. The international Clearinghouse on Children, youth and media. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Miegel, F. & Olsson, T. (2010). Invited but ignored. How www.ungtval.se aimed to foster but failed to promote young engagement. In T. Olsson & P. Dahlgren (Eds.), *Young people ICTs and democracy. Theories, policies, identities, and websites*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Milner, H. (2010). *The Internet generation. Engaged citizens or political dropouts*. Hanover NH: University press of New England.
- Nordicom-Sverige (2010). *Mediebarometer 2009*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Olsson, T. (2010). From the ecology of broadcasting to the ecology of participation. Critical reflections. In *Nordicom Review* Vol 31.
- Olsson, T. & Dahlgren, P. (Eds.) (2010). *Young people ICTs and democracy. Theories, policies, identities, and websites*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Olsson, T. & Hjorth, M. (2009). For Mainstream and Alternative Activism: A Comparative Look at How Young Activists Navigate within the Converging Media World. *Merz medien+erziehung Nr 6.09. München: Kopaed. Pp. 48–56*.
- Parry, G., Moyser, G. & Day, N. (1992). *Political participation and democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University press.
- Rosenberg, S. (2010). *Say Everything: How Blogging Began, What It's Becoming, and Why It Matters*. New York: Crown Publishers.

Ungdomsstyrelsen (2007). *Unga och nätverkskulturer. Mellan moralpanik och teknikromantik*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009a). *Lika olika som lika*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009b). *Se mig. Unga om sex och internet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010). *Jag syns, jag finns*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Internet

<http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html> (2010-10-25).

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Om> (2010-10-22).

Livingstone, S. & Haddon, L. (2009). *EU Kids online: Final report*. LSE, London: EU Kids Online. (EC Safer Internet Plus Programme Deliverable D6.5). www.lse.ac.uk/collections/eukidsonline. Hämtad på <http://eprints.lse.ac.uk/24372/> (2010-11-19, kl 13:55).

Noter

¹ I Ungdomsstyrelsens rapport *Se mig – unga om sex och internet* framgår det bland annat att det som vuxna identifierar som allvarliga problem, till exempel sex, porr och risk för övergrepp, hamnar långt ner på de ungas egen lista över internetrelaterade problem. Vad som anses vara reella problem är istället virus, att datorn krånglar och kostnader för spel. I denna rapport går det även att hitta fördjupande analyser kring ämnet (Ungdomsstyrelsen 2009b).

² *Unga svenskar och Internet 2009* är utgiven av Stiftelsen för internetinfrastruktur i samarbete med Medierådet & World Internet institute.

³ I Ungdomsstyrelsens skrift *Jag syns, jag finns*. framgår det bland annat att: ”Ungdomarna efterlyser alltså inte att föräldrar och lärare ska ha stor teknisk kunskap och kunna allt om de senaste populära sajterna, men att som vuxen ha en viss koll och förståelse om exempelvis den sociala betydelsen gör att man lättare kan komma till tals med den unge”. (Ungdomsstyrelsen 2010).

⁴ Mätt som 50 procent internetanvändare i en åldersgrupp.

⁵ I åldersgruppen 12–15 år är flickor de mest aktiva och den webbgemenskap som är populärast i denna åldersgrupp är bilddagboken. Bilddagboken är en webbtjänst där man laddar upp egna bilder som sedan kan kommenteras av andra (Findahl 2010).

⁶ Tim O’Reilly myntade 2005 begreppet Web 2.0 under en konferens och det har under åren blivit ett allt mer vedertaget begrepp som ofta syftar till de sociala medier som utvecklats. De tre kriterier som vi använder är i huvudsak vad O’Reilly menar med begreppet. En kritik mot O’Reillys definition av begreppet är att det mer eller mindre endast beskriver de tekniska möjligheterna och att det behövs ytterligare nyanser som beaktar de sociala aspekterna. Jenkins utveckling av konceptet deltagarkultur är ett försök att anlägga sådana nyanser (Jenkins 2006b).

⁷ Till dessa kommer sedan de som tidigare skrivit på en blogg, men som inte gör det längre. Det sammanlagda resultatet blir att fyra av tio unga kvinnor skriver eller har skrivit en egen blogg.

⁸ Se *From the ecology of broadcasting to the ecology of participation* för en fördjupad diskussion kring begreppet deltagandekultur (Olsson 2010).

⁹ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Om> (2010-10-22).

¹⁰ Se även Carlsson (2010a, 2010b) samt Kotilainen och Arnolds-Granlund (2010) för vidare läsning kring mediekompetenser och lärande i olika kontextuella sammanhang.

¹¹ Vi gillar olika hade till exempel 2010-10-29. Cirka 183 000 ”supporters”.

¹² Tobias Olsson reflekterar kring Maria Bakardjievas kapitel *The Internet and Subactivism – Cultivating young citizenship in everyday life* (Olsson & Dahlgren 2010).

¹³ Se även *Lika olika som lika* där Ungdomsstyrelsen utvecklar olika exempel av hur e-demokrati kan ta form (Ungdomsstyrelsen 2009a).

¹⁴ Henrik Oscarsson och Mikael Persson kommer i kapitel 10 i denna rapport fram till att de unga idag i högre grad är politiskt intresserade än de tidigare generationerna var vid samma tidpunkt i livet.

Bilaga 14.1

Tematisk intervjuguide

Forskare om internet och sociala medier som en arena för ungas, engagemang, deltagande, inflytande och mobilisering

1. Vilken betydelse har internet idag för ungas samhälls-engagemang?
2. Har den nya tekniken revolutionerat formerna för samhällsengagemang?
 - a. Eller är det snarare ett komplement/tekniskt hjälpmedel?
 - b. Eller är det en i det stora hela marginell företeelse?
3. På vilket sätt har formerna för ungas samhällsengagemang påverkats av den nya tekniken?
4. Är det i grunden nya sätt att engagera sig som idag utspelar sig på internet eller är det samma saker som förr men på en ny arena?
5. Vilken betydelse har det att inte träffas fysiskt – med dem man organiserar sig tillsammans med – med dem man försöker påverka?
6. Har engagemangets måltavlor förändrats genom internetns ökande användning?
 - a. Är det i högre grad än tidigare globala aktörer som engagemanget riktas mot eller mot marknaden snarare än stater?
7. Har den nya tekniken medverkat till att fler unga är samhällsengagerade idag än förut?
 - a. Eller är det bara samma kategorier unga som är engagerade i nya former?
8. Går det att se några huvudformer för hur internet används som arena för att organisera och mobilisera unga?
9. När engagemang som utspelar sig på internet fram till samhällets beslutsarenor, eller är det inte det som är meningen?

KAPITEL 15

Vägar till engagemang

Diskussionen om ungas samhällsengagemang får ofta negativa undertoner. Fokus läggs ofta på de minskningar i politiskt deltagande och föreningsanknytning bland unga som rapporterats ända sedan 1990-talet. Studier av ungas engagemang har därför tenderat att fokusera på den passiva delen av ungdomsgruppen och diskussionerna om hur denna grupp ska bli mer delaktig. Här riktar vi istället intresset mot de unga som i mycket hög grad är aktiva och engagerade i samhällsfrågor. För faktum är att väldigt många unga är samhällsengagerade. Exempelvis uppger 63 procent av alla unga i åldern 16–25 år att de under det senaste året har utfört minst en politisk aktivitet, 50 procent uppger att de är mycket eller ganska intresserade av samhällsfrågor och 39 procent att de vill vara med och påverka frågor i sin egen kommun (Ungdomsstyrelsen 2010).

Vi har intervjuat 15 unga i åldern 17–30 år som använder stora delar av sin tid till ideellt engagemang. De berättar om sina tankar och reflektioner och inte minst om hur de ser på orsakerna till detta engagemang. Flera av intervjupersonerna har valt att engagera sig i föreningar och organisationer, andra kan snarare beskrivas som fristående eldsjälar som arbetar på egen hand eller i en liten informell grupp. De flesta av de intervjuade ingår dock i någon form av sammanslutning och formerna för dessa kan skilja sig åt, från hierarkiskt och traditionellt uppbyggda till nätverksliknande grupper med platt struktur. Intervjupersonerna skiljer sig på många sätt från varandra, till exempel i etnisk bakgrund och uppväxtmiljö, samtidigt som det går att se en hel del likheter mellan dem.

Även om den intervjuade gruppen inte kan anses vara ett representativt urval har vi i detta ka-

pitel använt oss av dessa olikheter och likheter samt av de ungas egna reflektioner för att öka vår förståelse för vilka faktorer som kan ha betydelse för att en ung människa ska ta steget från att vara lite intresserad till att ha ett brinnande engagemang.

Intervjuerna

Urvalet av intervjupersoner i denna analys är inte representativ varken i förhållande till ungdomsgruppen i stort eller i förhållande till gruppen mycket engagerade unga. Det är inte heller poängen med den analys vi vill göra. Vår strategi är istället att genom att studera en grupp unga som är mycket engagerade och aktiva kunna tydliggöra några av de mekanismer som finns bakom politiskt deltagande. Genom att tydliggöra dessa kan vi lära oss något om förutsättningarna för deltagande även hos en bredare krets unga.

Vi har kontaktat de unga som ingår i studien på två olika sätt. För det första genom att besöka konferenser anordnade av ungdomsorganisationer där vi informerat om vår undersökning och frågat efter frivilliga. Vi har i dessa sammanhang även spridit en flyer som informerat om intervjustudien och där vi uppmanat unga som är engagerade att kontakta oss och dela med sig av sina erfarenheter. För det andra har de vi intervjuat i sin tur tipsat vänner och bekanta.

Vi har använt oss av så kallade halvstrukturerade intervjuer (se bilaga 6.1). Varje intervju har tagit cirka en timme och intervjupersonerna har fått berätta om sina liv. De har fått beskriva sina föräldrars bakgrund, sin relation till eventuella syskon, syskonens eventuella samhällsengagemang, omfattningen av inflytande i hemmet, hur den for-

mella och icke-formella utbildningen har påverkat dem och hur de upplevt möjligheterna att utöva inflytande i skolan. De har också fått beskriva vad det var som gjorde att de en gång tog steget och valde att engagera sig ideellt, sitt nuvarande engagemang och avslutningsvis deras rekommendationer och framtidsplaner.¹

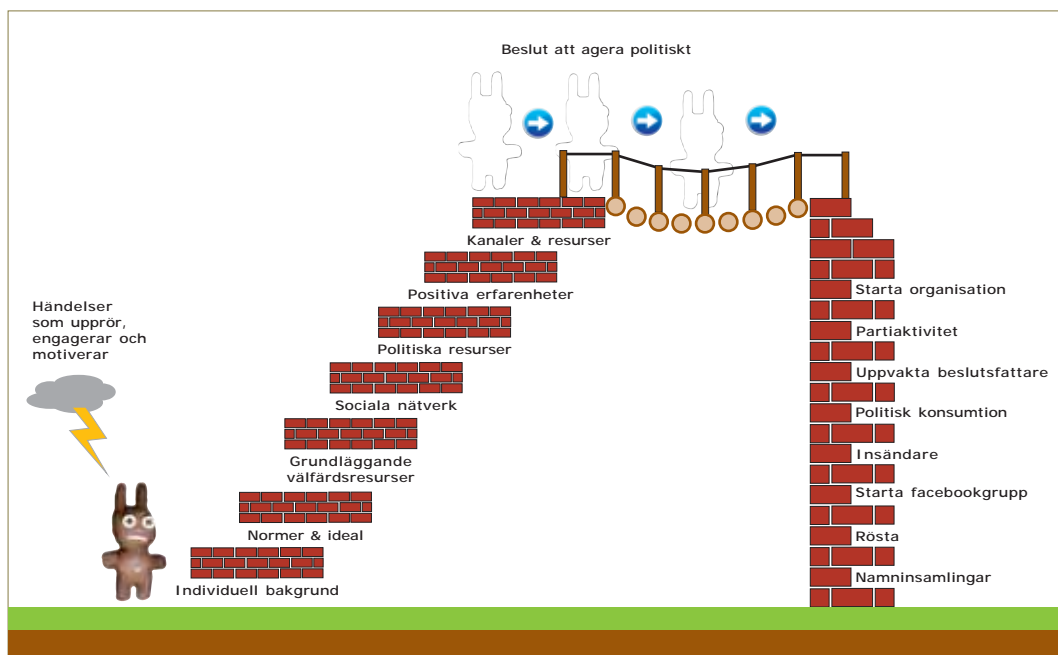
Nedan kommer intervjupersonernas berättelser att presenteras utifrån hur de har beskrivit sin bakgrund och de erfarenheter kunskaper, kompetenser, värderingar och attityder som de har kommit i kontakt med. Därefter illustreras hur de har resonerat kring att faktiskt engagera sig och delta i olika samhällsengagemang och politiska aktiviteter. Slutligen vill vi även visa vad som kan bidra till att individen tar steget till att faktiskt engagera sig på olika sätt. Intervjupersonerna har av integritetsskäl fått påhittade namn.

Engagemang

Det är i grund och botten upp till varje individ att välja om, när, och i vilka former ett eventuellt samhällsengagemang ska utövas. Men för att ha möjlighet att kunna välja själv krävs en grundläggande uppsättning resurser som möjliggör ett sådant engagemang i de situationer där det upplevs som viktigt för den enskilde. Detta kan beskrivas som ett egenmaktsperspektiv. Unga ska tillförsäkras tillräckliga resurser för att på egen hand kunna ta de initiativ som krävs för att föra fram sina uppfattningar och försöka påverka. Vilka kanaler och arenor för inflytande individen väljer är upp till den enskilde. Det kan vara att sluta sig samman med andra och agera kollektivt eller att handla på egen hand.

Ett samhällsengagemang kan se ut på väldigt många olika sätt. Det kan vara frågan om alltifrån en engångsföreteelse till ett ständigt pågående och livslångt engagemang. Det kan rikta sig mot något som i första hand berör den egna privata

livssituationen eller motiveras av en övertygelse som går utöver det privata och syftar till ett allmänintresse. Figur 15.1 illustrerar några av de mer grundläggande byggstenarna som bidrar till att en individ ska ta beslutet att engagera sig. Figuren illustrerar en tankemodell där det för varje form av handling finns en tröskel att övervinna i form av olika förutsättningar och resurser. Vissa politiska handlingar är enklare att utföra och kräver mindre resurser och andra är mer resurskrävande. Figuren illustrerar sålunda några av de typer av förutsättningar och resurser som forskningen pekat på som viktiga. De grundläggande välfärdsresurserna att ha en meningsfull sysselsättning och en tryggad ekonomi ligger som ett fundament långt ner i botten på modellens trappa. Resurser i form av kunskaper och färdigheter utgör också en byggsten i trappan och blir allt mer nödvändiga ju mer krävande former av deltagande som är under övervägande. Överst på den rangliga trappan befinner sig tillgången till kanaler och arenor för engagemang. Detta är en faktor som visserligen ligger utanför den enskilde individen men som har stor betydelse för beslutet att agera eller inte. Tillgången till arenor inom det civila samhället eller av offentliga strukturer för medborgardialog fungerar möjliggörande och sänker tröskeln för den enskilde att agera. I trappans nedre del finns även individens individuella bakgrund i form av psykologiska och kognitiva förutsättningar. Många av de viktiga psykologiska förutsättningarna grundas inom familjen och i unga år. En viktig sådan förutsättning för deltagande är den egna självkänslan. Ytterligare en byggkloss i modellen är normer och ideal som stimulerar individen att vilja vara en aktiv och delaktig medborgare. Sociala nätverk är viktiga då det i många fall krävs att någon ställer frågan om man vill vara med för att ett engagemang ska inledas. Genom nätverken sprids också informa-

Figur 15.1 Individuella resurser och förutsättningar som möjliggör ungas engagemang

tion om aktiviteter och händelser som har betydelse för engagemanget (Verba, Lehman Schlozman & Brady 1995). Av betydelse för valet att agera politiskt är också tidigare erfarenheter av att göra detta (Amnå 2010). Lyckades man framföra sin åsikt förra gången, var det någon som lyssnade och gav de tidigare erfarenheterna av att agera politiskt mersmak eller inte? Till sist behövs ofta en tändande gnista. En situation eller företeelse i omvärlden som upplevs som ett hot mot den egna personen eller mot värden och ideal som ligger en nära och som triggar en individ att ta steget från ett passivt medborgarskap till ett aktivt. Detta illustreras av den gula blixten som slår ner i personen framför trappan i figuren.

Hemmets betydelse

De unga vi träffat har föräldrar som är samhällsengagerade och de har vuxit upp i miljöer där de flesta gärna diskuterar politik och samhällsfrågor. Steget till att gå med i en organisation eller förening har därför oftast inte varit svårt eller främmande då de har haft information och kunskap med sig hemifrån. Suzan, 24 år, och Amar, 26 år, är två undantag. Deras föräldrar kom till Sverige som politiska flyktingar och Suzan och Amar har därför inte fått med sig lika mycket kunskap om det svenska samhällslivet hemifrån, men de har båda fått mycket uppmuntran, deras föräldrar har uppmanat dem att aldrig ge upp, vilket de båda beskriver som något som har hjälpt dem i livet. De har en sak gemensamt med de andra unga personerna och det är samhällsengagerade föräldrar.

Anledningen till att de bor i Sverige är just föräldrarnas engagemang i samhället och politiken.

Amar, som har startat en förening och kan beskrivas som en eldsjäl och mångsysslare, beskriver hur han först nu vid 26 års ålder har förstått vilka möjligheter som finns till inflytande:

”Jag har alltid haft ett engagemang i mitt liv, det ingår i min livshistoria. Anledningen till att mina föräldrar kom hit är en del av min historia och är anledningen till mitt engagemang. När du inte kan påverka tenderar du att aliniera dig, du har inga ingångar till samhället. Mina föräldrar hade inte tillgång till ingångarna i folkrörelsen och föreningslivet, men de har alltid sagt till mig att jag ska kämpa. Jag har alltid känt att jag måste ge något tillbaka. Det är först nu som jag har förstått vilka möjligheter som finns i Sverige, förut visste jag inte detta, och allt har jag lärt mig via mitt engagemang.”

Suzan som själv är mycket aktiv är i dagsläget anställd inom en ungdomsorganisation. Hon beskriver framförallt sin pappas stolthet över henne, men också oro över om det hon gör verkligen kommer att vara till gagn för henne och hennes framtida etablering på arbetsmarknaden:

”Min pappa är väl inte superintegrerad i det svenska samhället kan jag känna ibland. När jag berättar om våra möten ibland jämför han det med sitt engagemang i hans hemland, men för honom var det en fråga om liv och död. Utbildning har alltid varit så viktigt för våra föräldrar.”

Ett tema som framträder i intervjumaterialet är att de flesta unga som har föreningsaktiva och samhällsengagerade föräldrar har följt sina föräldrars yrkesval och många gånger engagerat sig i samma förening eller organisation. Med andra ord, de rör sig och verkar inom en bekvämlighetszon som de känner igen sig i.

Så här beskriver Mårten, 29 år, sina föräldrar och kopplingen till sitt engagemang:

”Jag blev aktiv i Svenska kyrkans ungdomsförbund redan när jag var 9 år. I min familj har det alltid varit mycket engagemang i Svenska kyrkan, min pappa har varit ledare på sommarläger och jag har också varit ledare. Min mamma är ansvarig för barn- och ungdomsverksamheten i Svenska kyrkan. Under min ungdom var mina föräldrar mycket politiskt aktiva, de var fritidspolitiker, så vi diskuterade mycket politik och samhällsfrågor hemma under min uppväxt, och även idag.”

Mårtens svåger kommer från Tanzania och efter ett besök där tillsammans med sin syster och hennes man fick de en idé, de skulle starta en biståndsorganisation. Mårten beskriver sin vistelse i Tanzania som en stor upplevelse i sitt liv:

”Två år efter vår resa startade vi vår organisation och vi driver våra projekt än idag. Jag blev ordförande och vi formulerade en verksamhetsidé med fyra huvudmål. Det underlättade att jag hade varit med i Svenska kyrkans ungdom och kände till alla formalia kring hur man startar en organisation och vad som krävs.”

Lennart, 26 år, har sedan gymnasietiden varit engagerad i olika föreningar som arbetat med ungas möjligheter till inflytande. Idag är han anställd och arbetar vidare med sin hjärtefråga och på fritiden ägnar han mycket tid till att utveckla en ny förening som han har startat. Lennart beskriver sina föräldrar som mycket politiskt engagerade, pappan är aktiv inom ett politiskt parti och mamman har varit föreningsaktiv:

”Jag har fått min syn på engagemang mycket hemifrån. Jag minns när vi fick frågan i skolan om vad det värsta var, så brukade jag och mina syskon säga alla mammors och pappas möten. När man var liten tyckte man att de alltid var borta, men när man växte upp förstod man att det inte var så konstigt, utan såg att det kunde vara mycket givande att engagera sig. Samhällsengagemang upplevdes nog av mig och mina två äldre syskon som något väldigt naturligt och givande. Jag har haft med mig en sak i livet väldigt starkt och det är – om du vill påverka något eller är missnöjd med något, se till att göra något själv! Att inte vänta på att någon annan ska fixa det.”

Livliga diskussioner i hemmet

Intervjupersonerna berättar att det ofta pågår livliga diskussioner om samhällsfrågor i föräldrahemmet. My, 27 år, har varit aktiv inom föreningslivet sedan gymnasiet och idag är hon anställd av en ungdomsorganisation där hon arbetar med ungdomsinflytande internationellt. My beskriver sina föräldrar och deras samhällsengagemang:

”Hemma har vi alltid diskuterat mycket, mina föräldrar är med i miljöförbundet jordens vänner, de kan diskutera sin kompostering länge ... Mina föräldrar är samhällsengagerade, men har aldrig varit med i något politiskt förbund eller så, de tycker att jag ska bli politiker för att de tycker att jag pratar så mycket ... (skratt).”

Henrik, 25 år, började engagera sig mot rasism i som han beskriver det *”lösryckta grupperingar”* under gymnasietiden och då han började sina universitetsstudier hittade han en organisation där han kände sig hemma. Han brinner för jämställdhetsfrågor och möjligheter för unga att ha inflytande i skolan. Idag är han anställd i en organisation som arbetar mot diskriminering och mobbing i skolan. Henrik berättar att hans mamma är en stor inspirationskälla till hans engagemang:

”Jag har fått mina feministiska grundvärderingar från min mamma, fast hon har haft svårt att implementera sina teorier i praktiken, och en stor drivkraft som jag har i mitt engagemang är att jag vill visa mamma att det är möjligt!”

Hedda, 27 år, studerar mänskliga rättigheter på universitet. På fritiden ägnar hon all sin tid åt flyktingfrågor. Hedda berättar under intervjun att hennes föräldrar inte har varit så politiskt engagerade, men när hon tänker efter framstår de i allra högsta grad som engagerade:

”Vi har alltid diskuterat mycket hemma, men alltid tyckt olika. Mina föräldrar har inte varit så politiskt aktiva ... fast det beror på vad jag tänker när jag tänker på politiskt aktiva ... ja, mina föräldrars generation, 70-talsgenerationen, när alla var ute på gatorna och så ... Hemma har det alltid varit ett demokratiskt klimat ... Jamen morsan hon var ju ... kanske var det kommunfullmäktige i Folkpartiet. Jag tror hon satt i kommunfullmäktige när jag tänker efter.”

Ellen, 28 år, har en universitetsexamen i mänskliga rättigheter och idag vidareutbildar hon sig till journalist. Hon liksom Hedda arbetar med flyktingfrågor på sin fritid. Ellen beskriver sina föräldrar som samhällsengagerade och att hon minns många härliga, öppna och livliga diskussioner hemma vid köksbordet. Ellen berättar att hennes föräldrar medvetet valde bort ”den vita medelklasskolan” i närområdet och valde en skola med en större mångfald:

”Våra föräldrar placerade oss medvetet i en invandrantät skola för att vi skulle få se att allt inte är som i det svenska villalområdet. Det kändes jättebra, absolut. Jag har alltid haft en massa kompisar från hela världen. Mitt engagemang kommer absolut hemifrån, det gör det.”

Många av intervjupersonerna beskriver sig själva som diskussionslystna och våltaliga. De känner att människor lyssnar på dem när de pratar och att den känslan leder till ansvar. Ofta har de tagit mycket plats i skolan för att de tycker om att prata, något de säger att de nog har fått med sig från alla diskussioner hemma runt köksbordet.

Yvonne, 23 år, är aktiv inom asylgruppen och ägnar all sin tid till flyktingfrågor. Hon nämner att hennes erfarenhet av de organisationer hon varit aktiv i är att de har fler engagerade tjejer än killar och att de flesta kommer från medelklassfamiljer. Hon tror också att hennes generation har blivit påverkad av en föräldrageneration som var unga på 1970-talet och normen då var att man mer eller mindre förväntades vara politiskt engagerad:

”Jag är säker på att vi har blivit präglade hemma. Våra föräldrar var unga på 70-talet och det talades mycket om jämställdhet och feminism hemma. Mina morföräldrar har fått sina värderingar mycket från kyrkan och det tror jag är generellt för den generationen. Vi som är unga idag har blivit påverkade av diskussionerna under vår uppväxt, men formulerar om koncepten.”

Alla intervjupersonerna har ett eller flera syskon. Dessa är inte engagerade i förenings- eller organisationslivet, men när man tittar på deras yrkesval kan man konstatera att de flesta har valt yrken som forskare inom hälsa, läkare, advokat, utredare på myndighet eller anställd i en hjälporganisation. Vi kan inte dra några generella slutsatser baserat på 15 intervjuer med engagerade unga, men ett intressant faktum i detta urval är att syskon tenderar att inte gå med i någon organisation eller förening om den ”platsen redan är upp-

tagen i familjen”. Henrik berättar om sin bror som är civilingenjör och som under sin uppväxt inte visade så stort samhällsengagemang, men så överraskade han familjen vid 25 års ålder:

”Min bror är civilingenjör och när han var 25 år blev han helt otippat samhällsengagerad och jobbade ett år ideellt på ett barnhem i Nepal, vilket jag tyckte var helhäftigt, han har aldrig tidigare visat så mycket samhällsengagemang”.

Skolan – en ingång till föreningsliv

För flera av de intervjuade var ingången till föreningslivet just skolan. Till exempel fick några av dem under skoltid information om en förening eller organisation. Andra kom via skolkamrater i kontakt med en organisation som de senare valde att engagera sig i. En avgörande faktor som lyfts av alla är *lärare som lyssnar på riktigt och stöttar* samt *lärare som uppmuntrar till intressanta och ibland svåra diskussioner* under lektionerna. En sak som aktivisterna har gemensamt är att de alla trivdes bra i skolan och var aktiva i antingen elevrådet eller i någon annan arbetsgrupp i skolan. Oskar, 30 år, har tio år av föreningsaktivism bakom sig och idag arbetar han som konsult. Oskar beskriver sin gymnasietid som den avgörande faktorn bakom sitt engagemang i genusfrågor, interkulturell kompetens och mänskliga rättigheter. Han gick i en internationell internatskola i Norge och umgicks med klasskamrater från många olika delar av världen:

”Min tid i Norge satte stora spår, vi diskuterade världspolitik, heteronormativitet, religion, makt och mycket annat spännande under en tid då vi formades jättemycket. Jag blev invald som elev-

representant till skolans styrelse under denna tid, sen så var jag med i olika aktivitetsgrupper, jag paddlade kajak, sjöng och hade möten med en äldre mentor en gång i veckan. Vad jag fick lära mig under den här tiden är att det går att göra något om några människor går ihop och arbetar mot ett gemensamt mål!”

My berättar att hon alltid har stormtrivts i skolan, det var en bra miljö för henne och hon har alltid haft lätt för sig i skolan. I hennes hem är alla vegetarianer och mycket engagerade i djurhållning och miljöfrågor:

”På lågstadiet diskuterade vi mycket och jag var alltid aktiv i diskussionerna, på mellanstadiet var jag representant i elevrådet, matrådet och miljørådet, det kändes så självklart att jag skulle gå med!”

Lennart är liksom My en person som har trivts i skolmiljön och tagit plats:

”I grundskolan blev det ofta jag som blev skickad till olika möten, jag vågade räkna upp handen. Jag hade med mig mycket från mina föräldrars engagemang, jag tyckte det var så roligt att diskutera och ta ansvar. Men det var först i gymnasiet som jag reflekterade över mitt engagemang och först då kunde jag identifiera mig med synen på mig själv som engagerad. Det var då jag gick på mitt första föreningsmöte. Det hade varit en infodag i skolan om könsnormer, jag minns att det blev en livlig diskussion och vi bjöds till ett fortsatt samtal om detta till en förening. Jag och min kompis gick dit, och vi kände oss som udda fåglar i

sammanhanget. Det blev starten för att våga forma en åsikt och identifiera sig som engagerad, det var syndikalistiska ungdomsförbundet och miljöpartiet som det handlade om då ... och vi passade inte in i sammanhanget, men det gjorde inte så mycket för det gav mersmak till att engagera sig i frågor som vi brann för. Jag och min kompis startade en antirasistisk förening, vi startade ungdomsråd, elevråd, det var superkul!”

Peter, 20 år, är engagerad i en förening och tycker att det är jätteroligt att hjälpa andra föreningar med formalia. Peter har dyslexi samt Aspergers syndrom och gick i en mindre gymnasieklass och därför hade han ett stort behov av att bredda sin umgängeskrets. Peter har alltid varit intresserad av olika spelformer, allt från schack till datorspel, och det var via skolkamrater som han började få tillgång till en bredare social krets:

”Jag gick i en klass med sex personer med olika typer av problem under gymnasiet, så jag var understimulerad vad gäller sociala kontakter ... som dyslektiker ville jag ha mer tid och därför valde jag den här klassen. Jag utvecklade en väldigt social kompetens under den här gymnasietiden och kände att jag förstod lärarna bättre än de flesta och eleverna förstod jag bättre än lärarna, så jag var mycket av en diplomat. Jag är duktig på att ta människor som sticker ut på ett eller annat sätt. Mitt engagemang i alla föreningar under den här tiden var en viktig social arena för mig och idag har jag verkligen tillgång till ett stort nätverk.”

Lärande och nya perspektiv

Suzan berättar att hon var mobbad av en lärare i grundskolan, vilket blev orsaken till hennes engagemang. Hon gick till rektorn och berättade om sin situation och blev tagen på allvar. Det ledde till att hon startade en antimobbningsgrupp på sin grundskola, den finns kvar än idag. Så här beskriver hon det själv:

”Rektorn lyssnade och tog mig på allvar och lovade att han skulle prata med läraren. I samma veva träffade jag en kompis som berättade att de hade en antimobbningsgrupp på deras skola. Det hade inte vi så jag bestämde mig för att starta en. Jag berättade om min idé för två lärare och de tog mig på allvar och lyssnade och stöttade mig jättemycket. Jag tror att de avgörande momenten som har bidragit till att jag är så engagerad i förändringsarbete och brinner för att skapa möjligheter för unga att göra sina röster hörda är att de vuxna jag vände mig till på skolan tog mig på allvar, lyssnade på riktigt och gav mig stöd. Bekräftelsen gjorde att jag ville fortsätta göra saker. Läraren som var elak mot mig slutade jobba på vår skola ett år efter min klagan och antimobbningsgruppen finns kvar än idag på skolan. Så jag vet att det går att påverka!”

Henrik arbetar idag för en organisation som vänder sig till skolor för att ge stöd till skolledning, lärare och elever i att ta fram och genomföra trygghetsplaner och jämställdhetsplaner i skolan. Skolan är skyldig att involvera eleverna i detta arbete och i implementeringen av det förebyggande och främjande arbetet:

”Det jag ser är att skolan är som vilken organisation som helst i samhället, vuxna är generellt dåliga på att lyssna på barn och unga och tar dom inte på allvar. Barnkonventionen funkar så där och det är ett stort problem. När vi har satt igång ett arbete till exempel kring en fråga på skolan och sen kommer på återbesök, så säger eleverna alltför ofta att visst får vi möjlighet att sitta och diskutera de här frågorna, men det händer ingenting! Man kommer med idéer, men de förverkligas ofta inte. Skolledning och lärare säger tvärt nej, istället för att fråga: Ok, hur kan vi mötas i detta? Så att vi kan realisera er idé?”

Henrik är kritisk till att det många gånger är slutna elevgrupper som blir involverade i inflytandearbetet i skolan och menar att förankringsarbetet till eleverna på skolan kan bli mycket bättre:

”Det är tråkigt när det blir en sluten grupp aktiva elever där insyn saknas ... ingen vet vad gruppen egentligen gör ... en grundförutsättning för inflytande är att man ska ha insyn i arbetet för att kunna ha åsikter och påverka. Tyvärr blir det alltför ofta typ ’det där tar du hand om’ och det där tar jag hand om ... istället för att alla ska känna sig delaktiga och ha en helhetssyn på inflytande och trygghetsarbete. Om en fråga blir förankrad bland 20 elever skiljer (det) sig från när dessa 20 förankrar frågor till 400 andra på skolan ... men tyvärr har jag sett för ofta att det är dessa 20 som är aktiva och att insynen är bristfällig.”

Peter är också kritisk och beskriver elevrådsarbetet under sin skoltid så här:

”Elevråd är ett utväljarröstningssystem och inte ett inröstningssystem ... ej fungerande demokrati kände jag när jag gick i skolan ... nonsensfrågor som aldrig betydde något för mig ... makten ligger inte hos eleveråden, det är lärare som styr och har makten ... det blir en snedfördelning...”

Martin minns vilken kick det var för honom att under gymnasietiden få ta del av ett kommunfullmäktigemöte:

”Olika klasser i skolan fick möjlighet att delta och då min klass fick vara med tyckte jag att det var häftigt att stå i talarstolen och tala på kommunfullmäktige. Då var det najs att stå där ... och flera partier ville rekrytera mig och några till, men de lyckades inte.”

Amar berättar att han började på en gymnasieskola där de flesta elever och lärare inte hade haft så mycket kontakt med elever med en annan bakgrund än svensk och att det drev honom till att uppmärksamma diskrimineringsfrågor på skolan:

”I gymnasiet blev jag superengagerad och uppmärksammade både lärare och andra elever på hur de kunde vara föredomsfulla ... många felaktiga föreställningar kring muslimer, islam ... Jag blev mer och mer medveten om diskriminering ... Jag blev inte bjuden till vissa fester för att de var rädda att vi skulle komma dit och förstöra saker ... Tack vare hip-hoppen fick jag upp ögonen för många orätt-

visor och mitt engagemang bottnar där ... När jag var 18 år försökte jag gå med i ett politiskt ungdomsförbund ... men kände mig inte hemma där. Idag hade jag gjort det, men inte då. Jag upplevde det som en klubb för inbördes beundran ... jag var ändå den som var mest framåt bland mina vänner då och försökte i alla fall ... men som sagt det kändes fel. De hade inte verktygen för att nå oss. Jag försökte ta ett steg in och kontakta dom på grund av mina föräldrar, men mina vänner hade inte det hemifrån.”

Hur unga väljer att engagera sig

En fråga till intervjupersonerna var om de hade en känsla av att de kan påverka samhällsfrågor och om vad de trodde var det mest effektiva sättet, att själva sätta igång och genomföra något eller att göra det tillsammans med andra.

Alla intervjupersonerna har ett starkt politiskt självförtroende. De anser att ensam inte är stark, vill man förändra något ska man få med sig så många som möjligt, men deras strategier och val av organisationsform ser olika ut.

Yvonne berättar att hon tilltalas av att hennes organisation är platt och att de väljer ny ordförande till varje möte, de har ingen styrelse och fördelar ansvaret i gruppen med ett rullande schema för olika ansvarsområden:

”Folk hör av sig via mejl och vill engagera sig, alla i vår grupp är över 18 år och vi brukar ha infomöten på universitet och högskolor ... Vi är fler tjejer, men jag tror att det ser ut så i de flesta organisationer ... framförallt tror jag att platta organisationer tilltalar många tjejer. Vi jobbar mycket medvetet och aktivt att alla

ska känna sig lyssnade på, ha möjlighet att påverka och ha inflytande ... Jag har märkt att jag är så van nu vid platta organisationer och när jag hamnat i mer hierarkiska organisationer så känner jag att jag är helt ovan vid att hantera den hierarkin, det känns helt fel för mig och gammaldags.”

Fiona, 17 år, har medvetet valt bort organisations- och föreningslivet och hennes strategi är att initiera olika former av manifestationer:

”Jag tycker om att skapa events. I somras gjorde jag och en tjejkompis ett event då vi samlade 300 personer på plattan och dansade till Shakiras VM-låt. Vi fick jättebra respons, på en vecka fick vi 80 000 tittare på youtube.”

Fiona berättar att hon vill förbli partipolitiskt neutral och att hon ser fördelar med att inte behöva ta ställning för ett ”helt åsiktspaket” som enligt henne ingår i många organisationer och politiska partier. Efter valet 2010 påbörjade hon en diskussion på facebook och uppmanade människor att ta ställning mot rasism. Hennes initiativ resulterade i stora manifestationer i Stockholm, Göteborg och Malmö:

”Alltså det är ju politiskt, det jag har gjort är ju politiskt, men jag har inte tagit någon sida. Jag är neutral och inte med i något parti som representerar något. Man kan ju ändå engagera sig politiskt utan att vara partipolitiskt aktiv, det är det jag ville bevisa. Det blir en annan känsla i manifestationer som inte kommer uppifrån, från politiskt håll. Mitt initiativ har lett till att många människor

har känt sig engagerade. Så man måste inte vara i ett parti för att göra skillnad, den känslan tror jag är så viktig.”

Lennart uttrycker det så här:

”Att bara säga att vi är starka tillsammans är också missvisande, men utan ett jag finns inget vi. Många engagerade individer skapar en stark grupp. Definitionen av en framgångsrik ideell organisation är hur framgångsrikt man använder ideella krafter, och då tänker jag inte främst på människors arbetstid utan på att en organisation som på ett effektivt sätt tar tillvara tankar, idéer och har folk som brinner för frågan är A och O. En framgångsrik organisation behöver engagerade medlemmar.”

Ett av många teman som våra intervjupersoner har gemensamt är att de uttrycker hur viktigt det är att ha tillgång till sociala nätverk och de flesta har utvecklat strategier och använder sina nätverk för att på ett effektivt sätt driva frågor som de brinner för.

Peter berättar hur han skulle bära sig åt om han skulle brinna extra mycket för en fråga:

”Prio ett är att skaffa ett nätverk och använda sina kontakter och bilda en arbetsgrupp med mycket kompetens, med så många olika aktörer som möjligt. Jag skulle förankra min idé bland dessa och vi skulle utveckla en projektplan, verksamhetsplan, typ hur och varför. Jag skulle vara drivande i projektet och ständigt få in fler samarbetspartner. Jag hjälper andra organisationer att skriva verksamhetsberättelser och efter så många år

i föreningslivet har jag gått och blivit riktigt bra på all formalia och mitt nätverk är verkligen stort med allt från scouterna till lajvare. Om man har en bra idé är det inte svårt att få med sig folk! Man ska vara strateg och kasta allt ljus på frågan som man vill arbeta med, sprida budskapet på ett strategiskt sätt. Har du rätt argument kan även folk utan egenintresse ställa sig bakom!”

My deltog i en arbetsgrupp under en period där hon var med och utvecklade en strategi för hur man skulle få fler unga att rösta i det senaste EU-valet:

”Vi tänkte att vi inte kan nå alla så vår strategi var att hitta nyckelpersoner, unga förebilder som i sin tur skulle kontakta unga. Man brukar tala om att cirka 10 procent av befolkningen är noder som sprider information vidare till andra. Så vi aktiverade, informerade och mobiliserade ambassadörer som skulle ut med vårt budskap. Vi gav dom en utbildning om hur EU funkar, valet och de fick med sig lätta konkreta budskap som de anpassade till lokala behov. De fick tillgång till allt vi hade. Det är rätt häftigt att se hur mer kunskap om något kan leda till att folk bli mer engagerade!”

Rekrytering

Ett av många teman under intervjuerna var hur man kan nå icke-organiserade unga och ta tillvara deras engagemang. I Suzans berättelse, där hon jämför sig med sina kusiner, menar hon att tillgång till ett mer heterogent utbud av människor med olika bakgrund leder till ett större utbud av vänner, vilket kan inspirera till ett större engagemang. Hon berättar att hennes föräldrar valde att flytta till ett bostadsområde som var mer blandat medan hennes kusiner stannade kvar i ett område med till största delen invandrade medborgare. Detta menar hon har påverkat henne och kusinerna på ett avgörande sätt:

”Jag har kusiner som bor kvar i Malmö-förorten där vi bodde först och de är födda i Sverige, men bryter när de talar svenska. De har kommit i sämre gäng och har fått helt andra förutsättningar. Det är två mil mellan oss, men egentligen världens största skillnad.”

Då Suzan själv blev föreningsaktiv och fick möjlighet att förändra sin organisation tog hon bort alla förkortningar som användes under möten och satsade mycket på att de skulle utveckla ett mer vardagligt språkbruk och förändra strukturer så att de inte skulle skrämja bort nya medlemmar, så här berättar hon:

”Om man ska få unga engagerade, och särskilt unga i mer socialt utsatta områden ska det ske på deras villkor där de är, på ett naturligt sätt, man behöver inte prata om föreningar, dagordning ... ibland gör vi det för svårt och för krångligt ... ibland kan elevråd till exempel vara som att gå på bio och äta bajs ... (skratt).”

(Suzan påpekar att det är en medlem som har myntat detta uttryck)

Suzan anser att det är vanligt i många föreningar att man ibland fastnar i onödiga formalia. Uttrycket står för att om man vill göra det där roliga som var anledningen till att man gick med i en förening så får man ägna sig åt det när man är färdig med den mindre roliga delen som ingår. Suzan skrattar och förklarar vad som menas, en medlem sa: ”Jag vill gå på bio, men vill inte äta bajs” och få till svar: ”Jo, om du ska vara med måste du äta bajs först och sen gå på bio”.

Oskar berättar att han har gjort en tjänstemannakarriär inom den ideella sektorn och att en av hans styrkor är att han känner sig hemma i multikulturella miljöer. Han kan många kulturella och språkliga koder som bidrar till att han med lätthet smälter in i olika sammanhang. Förutom Oskar är det många av de intervjuade som lyfter vikten av möten mellan människor, särskilt mellan de som bor i sina ”Svenne-banan-bubblor” och de som bor i ”Svenne-glesa bubblor”.

Oskar har varit involverad i många sammanhang och projekt som har haft till syfte att inkludera och aktivera unga icke-organiserade människor i projekt och föreningar. Han beskriver en frustration han har mött bland personal som arbetar i dessa projekt:

”Ta x-projektet som jag har följt länge, där berättade projektledaren upprört för mig att han inte pallar med tjänstemän som inte förstår och som agerar helt fel, de är lallares lallare (att inte göra någonting). Lalla gör många på olika håll, men om man lallar med människor som har utsattheten i vardagen, där det är skarpt läge hela tiden så drabbar det dom direkt. Tjänstemännen har pengarna, men inte kunskap och de är lallare! De gör ingen nytta men har pengar att lalla med människor ... folk gillar inte att bli playade (lurade).”

Lennart anser att skolan har ett viktigt uppdrag som den inte riktigt lever upp till:

”Spontant skulle jag säga att måttet på hur engagerade människor är inte mäts med antalet medlemmar i en förening eller dylikt. Därmed att insatser borde riktas till att få ett allmänt samhällsengagemang i samhället, aktiva medborgare generellt. Och hur gör man det? Jag tror att skolan är den viktigaste arenan här! De som inte har fått engagemanget hemifrån kan få ett intresse väckt och kunskaper om hur man kan bära sig åt i skolan. Alla unga är i skolan, den har ett viktigt uppdrag. Min egen erfarenhet som många andras är att det finns bra och dåliga lärare, till och med de dåliga kan skapa ett spontant engagemang. I skolan bör man våga ge unga mycket ansvar och tillvarata ungas engagemang.”

Intervjupersonerna poängterar att det finns många fantastiska människor som gör skillnad och att de ideella krafterna kan bidra till mycket bra saker. Det som lyfts som särskilt viktigt för att fler unga ska välja att engagera sig är förmågan hos de redan aktiva unga och vuxna att se och upptäcka det intresse och engagemang som finns hos unga, stötta det och se till att engagemanget sprids.

Henrik utvecklar resonemanget om på vilket sätt vi ser på och upplever varandra. Han tar upp normer som vuxna har bestämt och som begränsar ungas möjligheter. Han ger ett exempel:

”Killar som internaliserat normen hur man ska vara en blattekille ... tänk på vad det innebär för dessa killar att växa upp i en miljö där det förväntas att du ska vara stökig och bråkig ... och då blir man det, för det är så du blir bekräftad och bygger upp din identitet. Just det!”

Från att vilja till att göra

De 15 intervjuade unga har alla haft stöd hemifrån och från vänner och bekanta, de har de rätta kunskaperna och kompetenserna och har vistats i miljöer som har skapat möjligheter för att delta och engagera sig. Men vad var det som motiverade dem till att faktiskt engagera sig? Oskar beskriver vad som ligger bakom hans engagemang på följande sätt:

”Min vistelse i Norge var på något sätt utopisk, jag visste att jag aldrig mer skulle få möjligheten att bo med 200 pers från så många olika länder, men det jag gjorde i Helsingborg var att återskapa den där stämningen på lokal nivå. Jag känner mig som mest hemma i mångkulturella miljöer, det triggar mig som fan!”

Oskar läste naturprogrammet i en internationell skola och fick då många vänner från bland annat Somalia och valde att skriva uppsats om somalierers integrationsprocess i Helsingborg. Efter avslutade studier praktiserade han en period i Helsingborgs kommun och det var då som han kom i kontakt med föreningslivet i Sverige för första gången:

”Jag arbetade på vad som då kallades för invandrarbyrå och hade hand om information och samarbete med bland annat skolor. Jag pratade om kulturmöten, rasism anti-rasism, stärkte upp den lokala organisationen ’Ungdom mot rasism’ och det var min första koppling till föreningslivet. Min mentor på Invandrarbyrå var fantastisk och gav mig otro-

ligt mycket fria händer att göra det jag tyckte var bäst. Jag startade en dialogkurs som vände sig till högstadiet där det började med diskussioner i klassrum kring kulturell dialog och förståelse och det slutade med en stor paneldebatt i aulan. Jag är rätt stolt när jag tänker på det så här i efterhand, jag var 18 år och det blev riktigt bra!”

My och Henrik var inte med i någon förening under skoltiden, men då de gick i gymnasiet var båda med i – som de själva beskriver det – lösräckta icke-traditionella protestgrupper. Båda valde att läsa statskunskap på universitet och det var under denna tid som de hittade en organisation som passade dem. My berättar:

”Jag minns att jag letade efter en passande organisation när jag bodde i Eskilstuna. Var och kollade på Amnestys lokaler och Djurens rätt, men inget av det kändes rätt för mig. I Örebro under mina studier träffade jag en tjej som var med i PeaceQuest och de informerade om en helgutbildning i konflikthantering, jag anmälde mig och efter den helgen kände jag att jag hade hamnat rätt! Nu kunde jag få utlopp för mitt engagemang och bidra med något! Dom gjorde så många roliga grejer, och så var det så härliga människor som var med. Man kände sig sedd och det var en massa interaktiva metoder.”

Henrik var trött på alla rasister i sin hemort, så här beskriver han det:

”Jag var aktiv tidigare men inte organiserad. Jag deltog i halvautonoma rörelser och demonstrationer under högstadiet och gymnasiet där vi aktivt motarbetade den öppna rasismen, för det fanns så stora spänningar mellan rasister och antirasister. Mitt engagemang blev nog väckt under den här tiden ... det var också väldigt spännande, vi riskerade att bli nedslagna, vi träffades på bokcaféer och diskuterade och planerade våra aktioner.”

När Henrik började på universitet kom han i kontakt med några tjejer som ledde tjejgrupper inom Rädda barnens ungdomsförbund. Han började tjata om att det även behövdes killgrupper:

”Jag insåg att det fanns många öppna dörrar för mig där jag kunde kanalisera mitt engagemang, så då gick jag med i Rädda barnens ungdomsförbund och startade en killgrupp.”

Martin gick med i Svenska kyrkans ungdomsförbund vid nio års ålder och under gymnasietiden var han mycket aktiv inom förbundet. Han minns den här tiden som väldigt rolig och lärorik:

”Det var en häftig känsla att ta ansvar för en helhet och vara med tidigt i en process. Kicken var att jobba med frågor som var större än en själv ... det var att ta ansvar på riktigt!”

Suzans engagemang startade redan på mellanstadiet, mycket på grund av att hon kände sig mobbad av en lärare och kände att det bara fanns en utväg: att ta tag i saken och försöka förändra. Hennes engagemang gav önskade resultat och hon fick mersmak. Under högstadiet blev hon rekryterad till ordföranderollen i en organisation. Nedan berättar hon hur det gick till:

”Jag fick två fantastiska lärare i sjuan som på riktigt lyssnade på oss elever och ville involvera oss. I mångt och mycket var det en härlig tid. Jag kom i kontakt med Sveriges elevråd i nian. De hade en ombudsman i Lund och hon dök upp i vår skola och bjöd in oss till deras årsmöte, jag var den enda som gick dit, det kändes som att jag bara hamnade där ... Jag minns att det var en mäktig upplevelse, att jag inte var ensam. För där satt det helt plötsligt 500 pers som alla pratade och diskuterade skolpolitik. Jag minns också att jag inte delade mångas uppfattning om hur skolan skulle se ut ... Sen efter det mötet blir jag uppringd av två personer som var distriktsordföranden de frågade om jag ville ställa upp som ny ordförande i Skånedistriktet, de sa att de behövde någon som mig. Jag blev panikslagen och la på luren! Så ringde de upp igen ... Jag har fan ingen aning vad detta innebär, vet inte hur man gör, tänkte jag, men de gav sig inte och sa att de kommer att dö om jag inte ställer upp och att de verkligen behöver mig. Och då tackade jag ja. Så de tvingade på ett sätt in mig i organisationen ... häftigt att någon såg mitt engagemang.”

Yvonne beskriver sig själv som väldigt engagerad och hon lägger ner mycket tid på sitt engagemang. När hon beskriver vad hon tror har bidragit till detta, nämner hon sin samhällsintresserade mamma och att hon alltid har läst mycket, men det som fick henne att ta steget från att vilja till att göra var en resa till Sydamerika:

”Jag har alltid känt mig samhällsengagerad, men valde att lägga all tid på att plugga under gymnasiet. Efter studenten åkte jag iväg på volontärarbete i Sydamerika och när jag kom hem var jag supersugen att engagera mig i någon organisation, bli aktiv ... Och då valde jag en förening, men jag trivdes inte så bra där för att det var mycket snack och liten verkstad. Jag upplevde att alla pratade mycket om vad de ville göra, men det blev aldrig så mycket aktion. Sen hamnade jag på ett mingel där olika organisationer presenterade sitt arbete och hörde talas om den här verksamheten som jag är med i nu. Jag har känt starkt för många frågor, men aldrig så starkt som för denna fråga. Ju fler människor jag träffar, ju mer jag läser och lär mig, desto starkare blir mitt engagemang. Jag har en stark plikt-känsla och känner att jag vill agera konkret och bidra till opinionsbildning.”

Amar berättar om hur han ville göra något konkret efter en resa till Brasilien som gav honom nya insikter och perspektiv:

”Jag behövde komma bort från mitt liv och min vardag för att kunna analysera mitt liv här och få ett utifrånperspektiv och lättare förstå mig själv och min vardag. Efter gymnasiet åkte jag till Brasilien (jag var känd rappare redan då) men då såg jag inte kopplingen mellan min musik och mitt engagemang. I Brasilien såg jag hur de jobbade med sexualupplysning kombinerat med hip-hop. Jag såg hur man använde hip-hopen som ett pedagogiskt verktyg i kåkstäderna och blev inspirerad. När jag kom hem startade jag min verksamhet! Utan att veta ett skit om hur man startar en förening ... kollar du i Skatteverket så blev vi registrerade 2008 ... men egentligen började vi arbetet 2004. När unga vill engagera sig blir det ofta väldigt spontant ... många vet inte vad stadgar är, hur man gör ... Jag blev frustrerad när jag såg hur andra föreningar härmade oss och fick pengarna och vi ingenting. Jag har lärt mig jättemycket under dessa år.”

Att kunna, förstå, vilja och göra

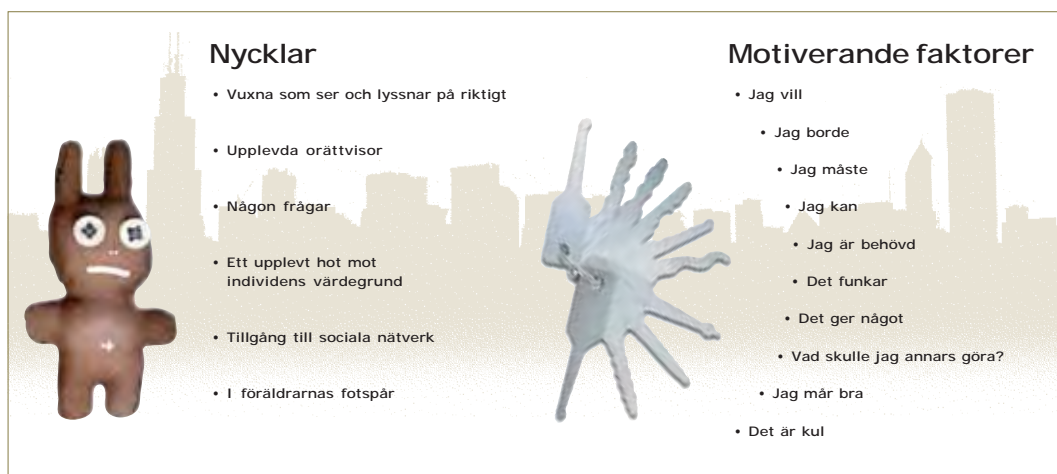
Vägen till engagemang och deltagande kan se ut på många olika sätt. Våra intervjuer visar att situationer, händelser, personer och perspektiv man möter under sin uppväxt och utveckling, på olika sätt kan sporra individen att försöka uppnå inflytande och förändring eller bara göra sin röst hörd. Våra intervjuer pekar ut flera olika resurser, erfarenheter och förutsättningar som har betydelse för vägen till och valet av engagemang och deltagande. Vi sammanfattar några av de observationer vi gjort i figur 15.2.

Tidigare forskning (Amnå 2010, Ungdomsstyrelsen 2008) visar att en individs sociala, ekonomiska och kulturella bakgrund kan fungera som en referenspunkt genom hela livet. Den sociala bakgrunden skapar även olika förutsättningar för individens utveckling. Genom kommunikation och det lärande som sker i olika sociala sammanhang förvärvas resurser i form av färdigheter, kunskaper och nätverk samt värderingar, intressen, självförtroende och känslor av tillhörighet. Genom

denna socialisationsprocess och de olika livsval som vi gör, blir vi på olika sätt och i olika grad införlivade i den sociala verklighet som råder i samhället. Alla de val som individen gör hemma, på fritiden med kompisarna, i skolan, på arbetet, på internet och i föreningslivet formar våra olika roller i samhället.

Enligt Amnå (2010) och Lundquist (1987) är valet av att engagera sig i samhället eller att bli politiskt aktivt beroende av att individen *förstår*, *kan* och *vill*. I första hand handlar det om att *förstå* sin egen livsomständighet. Det handlar även om att kunna hantera alla kunskaper och erfarenheter och införliva dem i ett större sammanhang som man lever i. Det är även viktigt att ha ett förtroende för sina egna resurser och för sin handlingskraft. Att individen upplever att han eller hon *kan* göra något utifrån sina kunskaper och kompetenser. Slutligen handlar det även om att individen *vill* engagera sig eller delta (detta diskuteras även av Per Strömblad i kapitel 12).

Många gånger räcker det inte att förstå, kunna och vilja, utan att det behövs något mer för att

Figur 15.2 Vägar till engagemang.

motivera individen att ta steget till att engagera sig på olika sätt (Amnå 2010). Se även kapitel 10 och 13 i denna rapport för ytterligare diskussioner kring den så kallade livscykeleffekten, vilket syftar till att intressen, erfarenheter och incitament för engagemang tenderar att ackumuleras ju äldre man blir.

Utifrån de erfarenheter som intervjupersonerna delar med sig av går det att urskilja några mekanismer som kan tänkas bidra till att en individ tar steget från att förstå, kunna och vilja till att faktiskt göra. En sådan mekanism kan vara att det händer något eller sker en förändring i samhället, eller i ens omgivning, som man känner att man *måste* göra något åt. Det kan beskrivas som ett *upplevt hot* mot en livsomständighet eller det samhälle som ungdomarna kommit att vänja sig vid. Fionas resonemang efter valet 2010 är ett exempel på detta:

”Vi är många som är väldigt besvikna för vad som hände nu efter valet och vi måste visa att vi inte stöttar rasism här i Sverige. Och att vi på ett lugnt och sant sätt kan förändra och visa att vi tillsammans är starka, att man står där med huvet högt.”

Några av intervjupersonerna beskriver att det som fick dem att ta steget till att göra något var en *upplevd orättvisa* mot den egna personen, mot andra personer eller att det uppstår en situation som står i kontrast mot de egna värderingarna. En annan motivation är att man känner att man *borde* göra något, för att det är vad som förväntas av en god samhällsmedborgare eller för att familjen förväntar sig det. Det kan beskrivas som att man gör en moralisk eller etisk avvägning av de olika förväntningar som finns, samhälleliga eller från närstående.

Flera av intervjupersonerna nämner att skälet till att de började engagera sig var att de blev *re-kryterade* eller *tillfrågade* att engagera sig eller delta av andra unga eller vuxna. En starkt motiverande faktor är att känna att man *behövs* och att det upplevs som att man kan tillföra något eller att man ser en möjlig lösning på problem eller situationer som man står inför.

Upplevelser utomlands och i sociala miljöer, som de inte vara vana vid, fungerade som ögonöppnare för flera av intervjupersonerna. Motivationen kan beskrivas som att det var genom *social mobilitet*, internationella erfarenheter och interkulturella situationer som de fick perspektiv på den vardag och de referensramar som de har vant sig vid och som sporrade engagemanget.²

Det är inte ovanligt att man engagerar sig för att *det är kul* och att det *ger något* eller att man *mår bra* av det. Många av våra intervjupersoner understryker också att man inte nödvändigtvis behöver agera utifrån ett politiskt eller medvetet altruistiskt ändamål. Upplevelsen av att göra något med andra, att finnas med i ett socialt sammanhang, kan kanske många gånger vara det som motiverar till ett samhällsengagemang.

Unga aktivas rekommendationer

Intervjupersonerna blev tillfrågade vad de skulle vilja lyfta som särskilt viktigt för ungas möjligheter att ha inflytande, vissa ombads formulera sin ståndpunkt som en rekommendation. Här nedan presenteras ett urval:

- Det viktiga är förmågan hos individer och organisationer att se och upptäcka allt engagemang som finns, stötta det och se till att engagemanget sprids på sina egna villkor.

- Synliggör och förändra vuxennormer som begränsar oss unga.

- Lyssna på riktigt, ta oss på allvar, inkludera oss i gemensamma möten, få oss att känna oss sedda och behövda.

”Inkluderande metoder står högt på agendan för mig. Vuxna frågar mig ofta hur unga är ... Jag påminner dom om att det ska vara meningsfullt och att unga vill bli tagna på allvar ... Vi är som folk är mest – olika ... Vi måste inkluderas i gemensamma möten och samtal ... Vuxna måste få unga att känna sig välkomnade ... Vuxna saknar social kompetens många gånger ... när de av bästa vilja vill inkludera unga ... Många gånger kan jag uppleva vuxna som etnocentriska.”

(Suzan)

- Mer praktisk kunskap om hur och var man kan vända sig. Mer kunskap leder till större engagemang.

”En lärdom efter många år som utbildare i skolor och även tack vare skolvalsprojektet vet jag att unga efterfrågar mycket mer praktisk kunskap än vad många vuxna tror. De vill veta konkret, vem som ansvarar för vad och hur man kan göra för att påverka och framförallt, vilka frågor kan man ens drömma om att kunna påverka. Det är rätt häftigt att se hur mer kunskap om något kan leda till att folk bli mer engagerade. Här kan skolan göra så mycket mer!”

(My)

- Vuxna behöver ifrågasätta normer de själva skapar som begränsar unga

”Många barn och unga blir begränsade av normer på olika sätt, och växer upp i en värld där de får göra en tredjedel, hälften av vad de egentligen har rätt till, på grund av att de vuxna skapar normer som begränsar dom, vilket leder till att det inte skapas möjligheter och förutsättningar för barnens och de ungas bästa. Dessa unga växer inte upp i andlig, social, moralisk eller psykisk trygghet, deras bästa kommer inte i första rummet.”

(Henrik)

- Utveckla skoldemokratin så alla får lära sig formalia och inte som idag, de få elever som sitter i elevråd.
- Mer samarbete mellan ideell sektor och skola.
- Vi vill bli inbjudna och få möjlighet att vara med och diskutera de stora frågorna, visionerna.

”Jag tror unga vill diskutera framtidsfrågor ... oavsett om du hamnar i scouterna eller elevrådet så har du ett större engagemang än så och jag tror att det inte finns så mycket utrymme att ta tag i såna frågor i skolan. Jag vill se ett större samarbete med ideella sektorn och skolan. Det krävs andra diskussioner för att få unga engagerade, de stora frågorna! För att förändra de stora frågorna måste man konkretisera sitt engagemang och man vill se vad det bidrar till. Varken ideella sektorn eller samhället i stort ser effekterna av människors vardagliga en-

gagemang. Människors engagemang bottnar i en vilja att förändra. Viktigt med feedback på engagemang, människor vill se effekter av sitt engagemang och bli bekräftade!”

(Lennart)

Peter är ett bra exempel på att unga, som Lennart påpekar, vill diskutera framtidsfrågor och efterfrågar visioner:

”Jag är också politiskt intresserad, men det finns inget parti idag som jag känner att jag skulle vilja gå med i. Partierna vi har idag är för mesiga, de vill inte göra något, några förändringar, det enda de driver är några fjuttiga petitesser, jag saknar de stora visionerna. Jag är intresserad och har läst mycket om politiska ideologier ... jag är nog en idealist. Jag tycker om när man arbetar sig fram mot ett ideal, att man inte bara fokuserar på här och nu utan målar upp en riktning som man strävar efter.”

- Organisationer måste vara redo att ständigt reflektera och vara redo att omstrukturera sig om man inte når ut.

Amar målar upp en vision där han vill att organisations- och föreningslivet för unga ska förnyas:

”... all kärlek till dom (ungdomsorganisationerna) men de behöver utvecklas. De måste uppfylla vissa kriterier för att få pengar från kommun och stat, men det är sen sättet de förvaltar pengarna på som gör att de blir väldigt hierarkiska ... När man tappar gräsrotskontakten och verklighetsförankringen blir det svårt att nå andra, speciellt miljonprogrammen, därför tror jag att det ska vara lättare att få bidrag. Många som är engagerade i olika ungdomsorganisationer har akademisk bakgrund, unga vars föräldrar känner till regelverket och vart man ska vända sig och hur man gör. I miljonprogramområden vet inte många föräldrar hur man gör, vart man ska vända sig och många föräldrar har inte råd. Organisationer måste vara redo att ständigt reflektera och vara redo att omstrukturera sig om man inte når alla. Vår organisation är platt och det häftiga är att unga som kommer till oss växer och många har fått ett ökat självförtroende och söker sig till andra organisationer och föreningar.”

Avslutande diskussion

De unga personer som på ett generöst sätt har delat med sig av sina livshistorier och erfarenheter har några gemensamma nämnare, trots sina mycket unika erfarenheter och intressen och val av organisationsformer.

Deras berättelser visar att familjen i många fall är en viktig miljö för politisk socialisation där värderingar och argument kan formis och testas. Föräldrar och syskon kan beskrivas som betydelsefulla etiska ledsagare. Alla unga vi intervjuat nämner att de har samhällsintresserade föräldrar och de flesta har föräldrar som själva har varit eller är med i en förening eller är politiskt aktiva. Hemma hos föräldrarna är det vanligt med livliga diskussioner. Steget för de flesta av våra intervjupersoner har därför inte varit så stort då de har valt att gå med i en organisation eller förening (se även kapitel 3 i denna rapport för en fördjupad analys av familjens betydelse).

De flesta av våra intervjupersoner har trivts i skolmiljön och har varit studiemotiverade. De beskriver att det oftast var de som räckte upp handen när hela klassen blev tillfrågad om någon ville vara med i en arbetsgrupp. De har alla lätt för att uttrycka sig. Några upplevde stora orättvisor, mobbning från lärare eller var upprörda över sura mattanter och dålig mat, detta väckte deras engagemang i unga år och de kände sig tvungna att göra något. Engagemanget som intervjupersonerna upptäckte att de hade under skolan försvann inte. En av de saker som gav mersmak var kontakten med vuxna och andra unga som tog dem på allvar. Unga och vuxna som såg deras engagemang, lyssnade och lotsade dem i rätt riktning.

De intervjuade lyfter detta som en nyckelfaktor då de under intervjun reflekterade över vad som fick dem att engagera sig och framförallt varför de har fortsatt att arbeta med frågor som de är extra engagerade i. Att de har blivit lyssnade till hemma av föräldrar som själva är engagerade på olika sätt och att de i skolan haft vuxna som har lyssnat och tagit dem på allvar har bidragit till att de har ett mycket starkt politiskt självförtroende. De vet att det går att påverka om man vill.

Det finns många olika miljöer där det pågår olika socialisationsprocesser som i skolan, i föreningslivet, på arbetet, i olika nätverk och virtuella miljöer samt i vardagens olika umgängesformer. Socialisationsprocesser som sätter individens jag i ett kollektivt sammanhang - socialt, samhälleligt, nationellt och internationellt. Alla dessa olika miljöer och sociala sammanhang är viktiga för individens lärande och utveckling.

Tidigare har forskning inom området (Amnå 2010, Micheletti 1994) pekat på betydelsen av så kallade möjlighetsstrukturer i samhället som erbjuder möjligheter till lärande, engagemang, deltagande och inflytande. Dessa synliggörs bland annat genom information om samhället i familjen, på fritiden, i arbetslivet, i föreningslivet och på internet. Som intervjuerna visar så har möjligheterna till rörlighet mellan olika sociala sfärer haft betydelse för att ge perspektiv på vardagen.

Forskningen (Carlsson 2010, Milner 2010) har också pekat mot att familjen, skolan och de sociala nätverk som byggs tillsammans med vänner, bekanta och andra kontakter spelar en allt viktigare roll i det digitaliserade samhället. Se även kapitel 4, 5 och 6 för ytterligare analyser av olika formella och informella mötesplatsers och arenors

betydelse för ungas socialisation. Ett samhälle där det blir allt enklare att välja vilken form av information man vill ha och där man enkelt kan välja bort information man inte är intresserad av. De som inte är intresserade av samhället eller politiken kommer alltså att kunna välja bort mycket av den information och de processer som kan anses vara nödvändiga för den livslånga politiska socialisationsprocessen, vilket gör att det riskerar att uppstå kunskapsklyftor i samhället (se kapitel 14).

De utmaningar samhället står inför handlar med andra ord om att både skapa möjligheter för unga att få tillgång till kunskap och fakta om samhällets gemensamma referensramar och att skapa möjligheter för unga att öva upp sina kompetenser och sin handlingskraft. Det är även viktigt att de många olika möjligheterna till lärande, engagemang, rörlighet med mera synliggörs för unga. Genom att skapa förutsättningar för dessa möjligheter går det även att motivera unga att ta steget från att förstå, kunna och vilja till att faktiskt göra.

Då intervjupersonerna har beskrivit sin umgängeskrets framgår att de oftast umgås med ”likasinnade”, med andra unga som är aktiva i en förening eller organisation. De rör sig inom sin bekvämlighetszon där man som Lennart säger: *”talar samma språk och har liknande intressen”*. Frågan är om detta leder till att många unga kanske verkar inom en *”isolerad bubbla”* som Oskar uttrycker det och kanske som Amar påpekar har svårt att nå ut till andra grupper unga *”som talar ett annat språk”* och har andra referensramar?

De 15 unga som vi har intervjuat har ett brett spektra av erfarenheter och sociala kompetenser som de kan dra nytta av. Det som utmärker dem är deras starka politiska självkänsla, att de är värtaliga och vill förändra. De kan även beskrivas som sociala entreprenörer som är bra på att utveckla nätverk och dra nytta av dessa. Suzan och Amar har kännedom om hur det är att vara ung i förorten och vad det kan innebära, de jobbar aktivt med inkluderande metoder för att fler unga ska känna sig hemma i organisationsvärlden. Oskar, som trivs bäst i mångkulturella sammanhang, har jobbat med integrationsprocesser och Peter har tack vare sitt föreningsengagemang och sin skolerfarenhet utvecklat kännedom om hur man kan möta olika människor.

Som framgår av ungdomarnas berättelser så kan en organisation se ut på många olika sätt. En enkel men användbar kategorisering utgår från att en organisation kan beskrivas utifrån tre centrala dimensioner som tillsammans är organisationens kärnidentitet:

- dess världsbild och grundläggande värderingar
- formerna för hur man organiserar sig och engagerar nya medlemmar
- vilka aktioner eller metoder som man anser vara värdefulla att använda sig av för att uppnå sina målsättningar.

Beskrivningen av en organisations kärnidentitet och dess tre dimensioner kan användas på de flesta former av organisering (Eyerman & Jamison 2005).³

Våra intervjupersoners berättelser visar att unga söker sig till organisationer med en kärnidentitet som passar dem själva och som på olika sätt motsvarar hur de vill arbeta med de frågor som motiverar dem. Flera av dem berättar att de sökt sig till organisationer som har en lös och platt struktur, är fokuserade på handling och gör något konkret för att påverka. Samtidigt beskriver flera att de sökt sig till större och lite mer etablerade organisationer som de upplever ger dem bättre möjlighet att vara med och påverka. I vår intervjustudie kan vi också se hur unga medvetet har valt att engagera sig på egen hand eller tillsammans med andra inom olika organisationer. De som söker sig till en organisation baserar ofta sitt val på vilka kärnfrågor organisationen står för, hur organisationen ser ut och hur de faktiskt arbetar för att påverka.

Svårigheterna med att utvärdera och mäta alla nyanser av det politiska deltagandet i samhället kan relateras till att engagemang och deltagande på samma gång kan ses som individuellt och kollektivt och att det är svårt att förutsäga hur det kan ta form. Argument som endast utgår från individens förhållande till de etablerade politiska instanserna och strukturerna, riskerar att missa de många olika nyanser som finns och hamna i ett läge där individen beskrivs som antingen passiv eller aktiv i relation till de politiska processerna i samhället. Ett samtida samhällsengagemang och politisk socialisation skulle gynnas av att beskrivas som något latent, multidimensionellt, nyanterat och dynamiskt (Amnå 2010).

Ungas engagemang påverkas av flera olika faktorer, till exempel vilken uppmuntran eller vilket motstånd de får från sin omgivning samt hur erfarenheter och referensramar tar form när unga växer upp och utvecklas. Ungar försöker många gånger hitta sig själva och förstå sin roll i de sociala sammanhang och det samhälle de växer upp i. Det är under denna process då de tvingas förhålla sig till olika kollektiva sammanhang – socialt, samhälleligt, lokalt, nationellt och internationellt – som deras sociala identitet formas och utvecklas och där de blir varse sina värderingar, vad de kan och vad de vill.

När unga känner till spelreglerna och får hjälp med att se sig själva i det kollektiva sammanhanget och när de får kännedom om hur och var de kan engagera sig så blir även möjligheterna till inflytande mindre abstrakta och mer begripliga och hanterbara. Inflytande och möjligheter att påverka ger mersmak. Möjlighet för unga att få tillgång till kunskap och fakta om samhällets gemensamma referensramar och möjlighet att kunna öva upp sina kompetenser och sin handlingskraft, skapar bra förutsättningar för ungas engagemang, inflytande och delaktighet.

”Vi är ingen hopplös generation. Sluta prata om oss som icke-engagerade och att vi är framtiden. Vi är lika lite framtiden som medelålders är dåtiden!”

(Suzan)

Referenser

- Amnå, E. (Ed.) (2010). *New Forms of Citizen Participation: Normative Implications*. Baden-Baden: Nomos.
- Bäck, M. & Möller, T. (2001). *Partier och organisationer. Femte upplagan*. Stockholm: Norstedts juridik AB.
- Carlsson, U. (Ed.) (2010). *Barn och unga i den digitala mediekulturen*. The international Clearinghouse on Children, youth and media. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Dalton, R. & Kuechler, M. (1990). *Challenging the political order. New social movements in western democracies*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Eyerman, R. & Jamison, A. (2005). *Sociala rörelser i en ny tid*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, L. (1987). *Implementation steering. An Actor-Structure approach*. Lund: Studentlitteratur.
- Michelletti, M. (1994). *Det civila samhället och staten. Medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik*. Publica: Stockholm.
- Micheletti, M. & McFarland, A. F. (2010). *Creative Participation. Responsibility-Taking in the Political World*. Bolder, CO: Paradigm Press.
- Milner, H. (2010). *The Internet generation. Engaged citizens or political dropouts*. Hanover NH: University press of New England.
- Ungdomsstyrelsen (2007). *Lyx eller livsviktigt? En utvärdering av internationellt ungdomssamarbete*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2008). *Mötesplatser för unga. Aktörerna, vägvalen och politiken*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2010). *Ung idag. En beskrivning av ungdomars villkor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Verba, S., Lehman Schlozman, K. & Brady, H. (1995). *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press.

Noter

¹ Alla intervjuer spelades in, transkriberades och under analysarbetet har materialet kategoriserats. Intervjuguiden som vi använde var tematisk vilket innebär att vi i analysarbetet har sorterat intervjupersonernas berättelser under de teman som var centrala och därefter sökt efter likheter och olikheter.

² I utredningen *Lyx eller livsviktigt?* Framgår det att kommuner som ger unga möjligheter till internationella erfarenheter genom ungdomsutbyten eller volontärbete, både stärker de unga som deltar och skapar incitament för unga att engagera sig i kommunen (Ungdomsstyrelsen 2007).

³ För vidare läsning kring olika exempel på organisationsformer och hur olika sociala rörelser kan ta form se bland annat *Creative Participation. Responsibility-Taking in the Political World* (Micheletti & McFarland 2010), *Challenging the political order. New social movements in western democracies* (Dalton & Kuechler 1990) och *Partier och organisationer* (Bäck & Möller 2001).

DEL 4

Kapitel 16 Statliga insatser

Kapitel 17 Kommunala inflytandeforum

Kapitel 18 Slutdiskussion och förslag

KAPITEL 16

MAYBE IF I LOOK
UPSIDE DOWN
THE WORLD WILL
TURN OUT RIGHT

Statliga insatser

Insatser för att främja ungas inflytande sker i huvudsak på kommunal nivå. Där äger de flesta aktiviteterna rum och där fattas de flesta av de beslut som påverkar unga. På statlig nivå antar insatserna ofta andra former och i detta avsnitt berättar vi om hur statliga myndigheter arbetar för att stärka just *ungas* inflytande.

Departementen

Regeringskansliets olika departement hjälper regeringen att ta fram underlag och förslag till olika regeringsbeslut och att utreda aktuella frågor. De styr också de statliga myndigheter som sorterar under respektive departement. Det ungdomspolitiska området, som rör personer i åldern 13–25 år, hörde fram till regeringsombildningen 5 oktober 2010 till Integrations- och jämställdhetsdepartementet och hör numera till Utbildningsdepartementet. Ansvar för barnrättspolitik som rör alla upp till 18 år ligger kvar på Socialdepartementet.

År 2008 presenterade regeringen en sammanställning av sina 21 viktigaste satsningar inom ungdomspolitiken, dessa delades in i grupperna delaktighet, hälsa, arbete, utbildning samt kultur och fritid. Tre av de satsningar som handlade om ungas delaktighet var att:

1. ungas delaktighet ska främjas med hjälp av ett ungdomspolitiskt råd
2. Ungdomsstyrelsen ska arbeta med att dela ut stöd till ungas egen organisering
3. Ungdomsstyrelsen ska stötta kommunerna i deras arbete med ungas inflytande.

I det ungdomspolitiska rådet ska regeringen möta och diskutera ungdomspolitiska frågor tillsammans med representanter från Sveriges ungdomsorganisationer och personer som jobbar med ungdomsfrågor (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2009). Det ungdomspolitiska rådet har dessutom bjudits in till avstämningar av den nya ungdomspolitiska strategin där de till exempel formulerat visioner för att utveckla ungas levnadsvillkor (rskr 2009/10:53). Som ett underlag till den nya ungdomspolitiska strategin 2009 kunde också unga lämna sina synpunkter om vad som är viktigt för dem via webbplatsen www.framtidsfragan.se. Regeringen ville på så sätt ge unga möjligheter till delaktighet i frågor som rör dem (rskr 2009/10:53).

Socialdepartementet¹ har prioriterat arbetet med att genomföra barnkonventionen, till exempel barns rätt till inflytande i form av möjlighet att uttrycka sin åsikt i frågor som rör dem, att det

sedan ska tas hänsyn till dessa åsikter samt att anställda inom regeringskansliet och de statliga myndigheter som arbetar med frågor som har konsekvenser för barn ska utbildas i barnkonventionen. År 2005 initierade regeringen *Barnrättsforum* där socialministern, fem statssekreterare och representanter från olika organisationer som arbetar med och för barn ska föra en dialog om genomförandet av barnkonventionen (rskr 2005/06:95). Barnrättsforum har sen dess utvidgats med fler myndigheter och barnrättsorganisationer.

I juni 2010 lämnade regeringen propositionen *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige* (prop. 2009/10:232) till riksdagen. Förslaget till strategi består av ett antal principer som uttrycker grundläggande förutsättningar för att stärka barnets rättigheter i Sverige. En av dessa principer är att *"Barn ska ges förutsättningar att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem"* (prop. 2009/10:232, s. 10). Barn som är i stånd att bilda egna åsikter ska ha både möjlighet och rätt att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter ska ges betydelse i förhållande till ålder och mognad.² Det krävs alltså att ansvariga aktörer har kunskap om hur denna rättighet ska förverkligas i den egna verksamheten. Det är viktigt att miljön känns trygg för barnet och att metoder och arbetssätt är väl anpassade till barnets förutsättningar. I alla beslut som rör barn bör det framgå hur barnets åsikter har inhämtats och beaktats (prop. 2009/10:232).

Myndigheter

De statliga myndigheternas insatser i frågor som rör ungdomsinflytande är en viktig del i den övergripande ungdomspolitik. Staten, och därmed även myndigheterna, har till exempel ansvar för att barnkonventionen som innefattar barns och ungas rätt till inflytande följs. Barnombudsmanen gjorde 2007 en enkätundersökning om barnperspektivets genomslag i statliga myndigheters arbete. Enligt undersökningen är ledningens vilja och engagemang avgörande för att arbetet med att genomföra barnkonventionen och ta hänsyn till barns och ungas åsikter är framgångsrikt. Av de 95 myndigheter som svarade på frågan om ledningen utfärdat direktiv om att barns och ungas synpunkter ska inhämtas var det 22 myndigheter³ som svarade *"ja"*. Totalt hade 33 myndigheter⁴ identifierat *när* det är relevant att inhämta barns och ungas synpunkter (Barnombudsmanen 2008).

I följande avsnitt presenteras några av de myndigheter som på olika sätt arbetar aktivt med att stärka ungas möjligheter till inflytande.

Ungdomsstyrelsen

Ungdomsstyrelsen är en av de myndigheter som arbetar med att öka ungas tillgång till inflytande. Till exempel stödjer vi kommunerna i deras arbete, vi följer utvecklingen på området och arbetar med specifika projekt. En stor del av arbetet är riktat mot kommunerna då det är det kommunala arbetet som är avgörande för hur väl Sverige lever upp till de ungdomspolitiska målen.

Ett genomgående inslag i Ungdomsstyrelsens uppföljning av den nationella ungdomspolitik är att låta unga själva komma till tals. Kunskap om ungas levnadsvillkor, attityder, värderingar och åsikter samlas in med hjälp av två återkommande nationella undersökningar: Attityd- och värderingsstudien och Ungdomsenkäten. I samband

med de årliga tematiska fördjupningarna inom de olika ungdomspolitiska huvudområdena görs också intervjuer med unga.

År 2001 startade myndigheten projektet Lupp – lokal uppföljning av ungdomspolitiken – en enkätundersökning som ska öka kommunernas kunskap om hur ungas livssituation ser ut och vad unga tycker är viktigt. Enkäten riktar sig till unga som är i högstadie- och gymnasieåldern samt till unga i åldern 19–25 år och tar upp frågor om skola, fritid, trygghet, hälsa, arbete, framtid samt politik och inflytande. Utifrån svaren kan kommunpolitiker sätta upp mätbara mål för verksamheten som sedan kan följas upp i nya Lupp-undersökningar. Lupp är alltså inte bara en metod för uppföljning utan tanken är att den kunskap som den medför ska leda till politiska beslut och insatser för att utveckla kommunernas ungdomspolitik. Ungdomsstyrelsen ger i olika publikationer och på webbplatsen exempel på kommuner som arbetat med enkäten och hur de sedan använt sig av den för att utveckla sin ungdomspolitik (Ungdomsstyrelsen 2004, 2008, 2010a, 2010b).

I slutet av 2007 fick myndigheten ett regeringsuppdrag om att främja lokalt ungdomsinflytande. Detta innebar rent konkret att kartlägga olika former för ungdomsinflytande, analysera framgångsfaktorer och utvecklingsmöjligheter samt sprida goda exempel. I rapporten *Lika olika som lika* (Ungdomsstyrelsen 2009a) beskrevs ungas möjligheter till inflytande på lokal nivå och förslag på insatser för ökat ungdomsinflytande. Rapporten visade att det finns stora variationer mellan kommunerna. De har i olika grad inflytandeforum för unga och de som finns är uppbyggda och används på skilda sätt. Förslagen fokuserade på insatser för att öka ungas kunskaper om det kommunala demokratiska systemet, stöd till kunskapsöverföring och nätverk bland tjänstemän som arbetar med ungas inflytande samt stöd till att ut-

veckla internetbaserade arenor där medborgare i alla åldrar kan föra en dialog om samhällsfrågor (Ungdomsstyrelsen 2009a).

En av aktiviteterna inom regeringens demokratiseringsinsatsning *Delaktiga Sverige var Skolval 2006* som genomfördes av Ungdomsstyrelsen. Projektet riktade sig till gymnasieelever och elever i årskurs 7–9 i grundskolan. Över hälften av alla gymnasie- och högstadieelever i landet, 1 380 skolor och 405 000 elever, deltog i skolvalet som var det tredje nationellt samordnade skolvalet i rad. Syftet med projektet var dels att uppmuntra eleverna att delta i skolvalet, dels att öka kunskapen om och motivationen för hur man kan delta i och påverka samhällets utveckling. I Ungdomsstyrelsens uppdrag ingick även att utvärdera och följa upp projektet (Ungdomsstyrelsen 2007). Även i samband med valet 2010 har Ungdomsstyrelsen haft uppdraget att arrangera skolval i Sveriges högstadie- och gymnasieskolor. I skolvalet 2010 deltog över 300 000 elever fördelade på mer än 1 250 skolor.

Inom ramen för regeringens handlingsprogram för ungdomspolitiken har Ungdomsstyrelsen även fått i uppdrag att utbilda kommunala ungdomssamordnare, stimulera arbetet med ungdomsinflytande på lokal nivå samt att genomföra denna tematiska studie över ungas inflytande och delaktighet i Sverige idag (rskr 2009/10:53).

Barnombudsmannen

Barnombudsmannen⁵ är en statlig myndighet vars verksamhet styrs av lag (1993:335) om Barnombudsman. Myndigheten arbetar huvudsakligen med att driva på och bevaka att barnkonventionen följs samt med att företräda barn och ungdomar. Då FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen, i artikel 12 stadgar att barn har rätt att uttrycka sin åsikt och att barnets åsikt ska tas hänsyn till i alla frågor som rör barnet är inflytande-frågorna en viktig del av Barnombudsmannens

arbete. Detta understryks ytterligare i Barnombudsmannens regleringsbrev för 2009:

”Målet för barnrättspolitikerna är att barn och ungdomar ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande.”

(Socialdepartementet 2008, s. 1)

I det strategiuppdrag som Barnombudsmannen på uppdrag av regeringen presenterade 2009 tas olika metoder upp för att utveckla arbetet med att föra en dialog med barn och unga. Metoderna består bland annat av så kallade expertråd kring specifika frågor med barn och unga, regelbundna möten med barn- och ungdomsorganisationer, närvaro på arenor där barn befinner sig samt vidareutveckling av statistiska undersökningar (Barnombudsmannen 2009a).

Barnombudsmannen har bland annat samlat barn och unga som har erfarenhet av samhällsvård i expertråd där de berättat om sina upplevelser på statliga ungdomshem.⁶ År 2010 fick Barnombudsmannen också i uppdrag av regeringen att ta reda på barns och ungdomars synpunkter på och erfarenheter av att vistas i familjehem och hem för vård eller boende (Socialdepartementet 2010). Syftet är att Barnombudsmannen ska undersöka hur ett urval av barn och ungdomar uppfattar den sociala barn- och ungdomsvården och hjälpa dem att få möjlighet att framföra erfarenheterna och synpunkterna till berörda aktörer. I uppdraget ingår också att identifiera och pröva en metod för att ta reda på barns och ungdomars erfarenheter och synpunkter och därefter göra denna tillgänglig för myndigheter, kommuner och landsting som kan ha användning av en metod för att lyssna på barn i utsatta situationer.

Barnrättsakademien

Barnrättsakademien⁷ arbetar med utbildningar, kunskapsinsamling och forskning kring barns och ungas rättigheter. Akademien finns på Örebro universitet som sedan 2006 har i uppdrag att ge berörda yrkesgrupper, beslutsfattare och andra intresserade möjlighet till kompetensutveckling och utbildning i barnets rättigheter, vilket även innefattar rätten till inflytande.⁸

Skolverket

Skolverket⁹ är en statlig förvaltningsmyndighet som ansvarar för det offentliga skolväsendet, vuxenutbildningen, skolbarnomsorgen och förskoleverksamheten. Myndigheten arbetar med att förbättra kvaliteten och resultaten inom de olika verksamhetsområdena genom att stödja och följa upp skolornas och kommunernas arbete, bland annat genom att fördela statsbidrag i syfte att främja kvalitet och måluppfyllelse.¹⁰

För att främja elevernas inflytande i skolan ges bidrag till olika elevorganisationer. Organisationerna ska vara rikstäckande eller ha riksomfattande verksamhet. Dessutom ska de vara självständiga, ideella och driva en stabil verksamhet med demokratisk uppbyggnad. Under 2010 har Skolverket delat ut 4,8 miljoner kronor i statsbidrag till Sveriges förenade studentkår (SFS), Sveriges elevråd (Svea) och Sveriges elevråds centralorganisation (Seco).¹¹

Skolverket stöttar även kommuner och skolor i arbetet med att utveckla elevernas inflytandemöjligheter och det demokratiska uppdraget i stort. Till exempel bidrar myndigheten med goda exempel, information om forskning och diverse övningar och metoder som kan vara användbara för skolor och lärare i arbetet med elevinflytande.¹²

Statens stöd till organisationer

En annan möjlighet för staten att påverka ungas möjlighet till inflytande är genom bidrag till organisationer som på olika sätt främjar ungdomsinflytande. Idag delas bidrag ut inom ett antal olika områden och för samtliga områden finns förordningar med krav och förutsättningar som ska uppfyllas för att en organisation eller förening ska beviljas bidrag. Vi tar här endast upp de förordningar som har uttryckliga krav på ungas inflytande i organisationerna.

Allmänna arvsfonden

Allmänna arvsfondens¹³ pengar förvaltas av Kammarkollegiet och det är myndigheten Arvsfondsdelegationen som beslutar om vilka projekt som ska få stöd. Delegationen följer dessutom upp de projekt som fått stöd och ser till att erfarenheterna sprids. Arvsfonden stödjer ideella och icke-vinstdrivande organisationer som med hjälp av nya idéer vill utveckla verksamheter för barn, unga och personer med funktionsnedsättning. Satsningen på barn och unga görs i enlighet med barnkonventionen och målet med arbetet är att *”utveckla välfärd, livskvalitet, delaktighet, jämlikhet och jämställdhet samt bidra till social, etnisk och kulturell integration”*.¹⁴

Arvsfonden anser att unga ska vara med och påverka sitt liv och samhället de lever i och stödjer därför projekt som möjliggör ungas inflytande och organisering i det svenska samhället samt på europeisk nivå.¹⁵ Demokrati och delaktighet är ett av Arvsfondens prioriterade områden och våren 2009 startade satsningen *Vi deltar!* för unga mellan 12 och 25 år. Satsningen ska pågå under 2009–2012 och minst 60 miljoner kronor ska fördelas till olika projekt. Målsättningen med satsningen är att deltagarna under eller efter projektets genomförande ska känna att de har verkliga möjligheter

att påverka sin egen livssituation och samhället, har respekt och förståelse för människors lika värde samt god kunskap om de mänskliga rättigheterna och om demokrati.¹⁶

Andra prioriterade områden är information och tillämpning av FN:s barnkonvention. Inom satsningen *Fördel barn!* fördelas 30 miljoner kronor under 2009–2012 till projekt där barn och företrädare för barn tillsammans utvecklar modeller och metoder som främjar barnets delaktighet och inflytande i enlighet med barnkonventionen. Särskilt prioriteras barn i utsatta situationer.

Statens kulturråd

Kulturrådet¹⁷ är ett exempel på en myndighet med ansvar för statsbidrag och där det i förordningen som styr bidragen går att hitta hänvisningar till ungdomsinflytande. Kulturrådets styrelse har antagit en strategi för att säkerställa att arbetet med att göra konst och kultur tillgängligt för barn och unga bedrivs strukturerat, målinriktat och långsiktigt.

Det övergripande målet är att integrera ett barnperspektiv i myndighetens verksamhet, vilket innebär att analysera vilka konsekvenser planerad verksamhet får för tillgången till professionell kultur av hög kvalitet för barn och unga (Statens kulturråd 2009). Ett av målen i strategin är att minst 30 procent av Kulturrådets samlade bidragsgivning ska gå till verksamheter och projekt som direkt kommer barn och unga till del. I uppföljningen av de beviljade bidragen ställer Kulturrådet frågor till bidragsmottagarna om vilka möjligheter till delaktighet som finns för barn och unga i de verksamheter och projekt som får stöd.¹⁸

Kulturrådet fördelar också bidraget *Skapande skola*, ett bidrag som ska medverka till att kulturella och konstnärliga uttryck långsiktigt integreras i årskurs 4–9 i grundskolan med utgångspunkt i skolans kulturuppdag enligt gällande läroplan.

Bidraget kan endast sökas av skolhuvudmän. Enligt förordning (2007:1436) om statsbidrag till kulturell verksamhet i skolan måste ansökan innehålla en strategi som beskriver hur man avser att arbeta med att göra kulturen till en del i lärandet. En utgångspunkt är att barn och unga ska ha inflytande över de verksamheter som ingår.

Riksidrottsförbundet

Riksidrottsförbundet (RF) är en paraplyorganisation som samlar de flesta av Sveriges frivilligt organiserade idrottsföreningar (SOU 2008:59). Riksidrottsförbundet har dock enligt lag (1995:361) om överlämnande av förvaltningsuppgifter till Sveriges Riksidrottsförbund, även en myndighetsuppgift att vara den instans som ”*prövar frågor om fördelning av statsbidrag till idrottsverksamhet i enlighet med vad regeringen bestämmer*” (1 §).

En form av statsbidrag som är avsett att stödja ungdomsverksamheten för unga i åldern 7–20 år är *Lokalt aktivitetsstöd* (Lokstöd). Det är Riksidrottsförbundet som beslutar om vilka föreningar som ska få bidrag och statens formella styrning av den ideella idrottsrörelsen är begränsad. Staten har dock vissa förväntningar på föreningarna som innebär att idrottsrörelsen ska agera samhällsnyttigt och ansvarstagande (SOU 2008:59).

I formuleringen av syftet med statsbidrag till idrottsrörelsen framkommer i förordning (1999:1177) om statsbidrag till idrottsverksamhet, 4 och 5 §§, att verksamheten ska främja barns och ungas ”*möjligheter att utöva inflytande över och ta ansvar för sitt idrottande*”. En förutsättning för att få bidrag är också att verksamheten främjar barns och ungas deltagande. De regler som Riksidrottsförbundet utifrån detta satt upp för att bevilja Lokstöd bygger på att idrottsverksamheter ska främja ungas deltagande (SOU 2008:59).

I dokumentet *Idrotten vill*, där Riksidrotts-

förbundet formulerar verksamhetsidén och riktlinjer för idrottsrörelsen, står att idrotten ska utformas så att de som deltar kan vara med och påverka och ta ansvar för verksamheten. Det påpekas också att *alla* medlemmar ska vara delaktiga i beslut som formar verksamheterna. Idrottens funktion som demokratifostrare bygger på att barn och unga får vara delaktiga i en demokratiskt uppbyggd verksamhet. För den specifika ungdomsidrotten poängteras att ungas erfarenheter och synpunkter ska tas tillvara när man bygger upp tränings- och tävlingsverksamhet (Riksidrottsförbundet 2005). Det har gjorts få studier om ungas delaktighet och inflytande verkligen tas tillvara inom idrottsrörelsen, men en utvärdering av statens stöd till idrotten tyder på att

”idrottsrörelsen inte i större utsträckning lyckats göra ungdomarna delaktiga i verksamheten.”

(SOU 2008:59, s. 234)

Ungdomsstyrelsen

För att en ungdomsorganisation ska få bidrag från Ungdomsstyrelsen måste organisationen uppfylla vissa mål. Ett av dessa mål är att främja barns och ungas demokratiska fostran. Det finns dessutom grundläggande krav på att verksamheten ska vara demokratiskt uppbyggd och att medlemmarna har formell beslutsrätt, det vill säga inflytande över verksamheten. Det finns även krav på att minst 60 procent av alla medlemmar ska vara i åldern 7–25 år (Ungdomsstyrelsen 2009b). Detta målrelaterade system infördes 1994 och den nuvarande förordningen om statsbidrag till ungdomsorganisationer tillämpades för första gången vid beslut om bidrag för 2004. Under 2009 har dock en ny utredning, *Fritid på egna villkor* (SOU 2009:29), gjorts för att utveckla förordningen. En av de förändringar som föreslås där är att de mål-

relaterade krav som Ungdomsstyrelsen ställer på de bidragssökande organisationerna komprime-ras från fem till tre. Målet om att verksamheten ska bidra till demokratisk fostran föreslås också formuleras om till att verksamheten ska bidra till att "främja barns och ungdomars inflytande och demokratiska utveckling" (SOU 2009:29, s. 17).

I arbetet med utredningen *Fritid på egna villkor* såg man över Ungdomsstyrelsens stöd till olika organisationer och kunde konstatera att de statliga medlen i stor utsträckning går till organisationer som främjar ungas inflytande. Ett sätt att mäta ungas inflytandemöjligheter i organisationerna har varit att titta på andel unga i styrelsen, vilket undersöks både vid nya ansökningar och vid de årliga ansökningarna (SOU 2009:29).

Utöver organisationsstöd till ungdomsorganisationer fördelar Ungdomsstyrelsen andra former av bidrag med koppling till ungas inflytande. En av dessa är bidraget till *ungas fritid och organisering* som prioriterar aktiviteter som främjar ungas inflytande och delaktighet och där ungas perspektiv tas tillvara.

Ungdomsstyrelsen arbetar även med internationella samarbeten, till exempel genom EU-programmet *Ung och aktiv i Europa*. Programmet syftar till att främja ungas engagemang i samhället, öka förståelsen mellan unga i olika länder, göra unga delaktiga i att skapa unionens framtid och inspirera kommuner och organisationer till internationella samarbeten. Ung och aktiv i Europa pågår fram till 2013 och är ett verktyg för att arbeta praktiskt med ungdomspolitik på lokal, regional, nationell och europeisk nivå. Ett av de fem delprogrammen handlar om att unga kan söka bidrag för olika demokratiprojekt som syftar till att främja ungas deltagande och inflytande (Ungdomsstyrelsen 2010c).

Barnkonsekvens-analyser

Barnkonsekvensanalyser är ett verktyg för att omvandla barnkonventionen till praktisk handling och synliggöra barns och ungas bästa. Att göra en barnkonsekvensanalys innebär att på ett metodiskt sätt analysera vad ett visst beslut kan komma att ha för konsekvenser för barn och unga. I regeringens strategi för barnkonventionen står att barnkonsekvensanalyser ska användas vid samtliga statliga beslut som rör barn och unga upp till 18 år. Även kommuner och landsting ska enligt strategin göra sådana och Barnombudsmannen ska bistå dem med stöd (prop. 1997/98:182).

Barnombudsmannen har tagit fram ett faktablad med information om hur arbetet kan gå till.¹⁹ Där påpekas att för att barns och ungas bästa ska kunna tillgodoses så måste deras åsikter samlas in och tas med i beslutet. Vad har de berörda barnen och ungdomarna haft för synpunkter, hur och när har de fått tillfälle att yttra sig och vilken information har de fått för att kunna uttala sig? År 2010 presenterade regeringen ett förslag till en ny strategi för att stärka barnets rättigheter och även här poängteras att barnets bästa ska komma i första hand vid alla åtgärder och på alla nivåer i samhället och att detta kräver barnkonsekvensanalyser (prop. 2009/10:232).

Att använda barnkonsekvensanalyser är en del i de statliga insatserna för att främja ungas inflytandemöjligheter. En genomgång av 62 statliga myndigheters årsredovisningar som Barnombudsmannen nyligen gjort visar att det endast är sex av dessa som uppger att de arbetar med sådana analyser. Det är Socialstyrelsen, Migrationsverket, Banverket, Vägverket, Rikspolisstyrelsen och Länsstyrelsen i Skåne (Barnombudsmannen 2009b). Ytterligare sex myndigheter:

Försäkringskassan, Handisam, Statens folkhälsoinstitut, Skolinspektionen, Skolverket och Boverket tycks dock använda sig av barnkonsekvensanalyser även om de inte kallar det så. Det var också väldigt få myndigheter som uppgav att de hade skrivna instruktioner om hur man ska använda barnkonsekvensanalyser. I sin rapport lyfter Barnombudsmannen endast Migrationsverket, Socialstyrelsen och Statens institutionsstyrelse som exempel på detta.

Vägverkets arbete med barnkonsekvensanalyser framhålls som ett gott exempel på Barnombudsmannens webbplats. Detta då de först kartlägger de möjligheter som ett nytt förslag för till exempel ny vägplanering skulle innebära för barn och unga och sedan prövar vad olika alternativ skulle ge för konsekvenser. Barnombudsmannen lyfter även Socialstyrelsen som ett gott exempel då de använder sig av metoden *Barns bästa i centrum* (BBIC) för att utreda och följa upp barns och ungas behov i den sociala barnavården och stärka barns och ungas ställning. Metoden innebär att konsekvenserna för barn och unga analyseras genom att se till barnets och den unges behov, föräldrarnas förmåga samt familjeförhållanden och miljö.²⁰

I Barnombudsmannens enkätundersökning av hur myndigheter arbetar med barnperspektivet uppgav 19 myndigheter²¹ att de hade skriftliga direktiv från ledningen att arbeta med barnkonsekvensanalyser (Barnombudsmannen 2008). I samma rapport redovisas i vilken utsträckning de olika myndigheterna använder sig av barnkonsekvensanalyser. På den frågan svarade tre myndigheter *i mycket stor utsträckning*, 20 myndigheter *i stor utsträckning*, 27 myndigheter *i liten utsträckning*, 16 myndigheter *i mycket liten utsträckning* och 29 myndigheter *inte alls*.

I en genomgång av statliga myndigheters årsredovisningar för 2008 som genomfördes av Barnombudsmannen uppgav 21 av 60 myndigheter att de låter unga komma till tals i verksamheten. Barnombudsmannen lyfter här fram kulturmyndigheterna som ett gott exempel. Av de 17 myndigheter som sorterar under Kulturdepartementet var det 10 som uppgav att de har metoder för att låta barn och unga göra sina röster hörda. I samma rapport framkommer det också att 10 av de 21 länsstyrelserna arbetar aktivt med att utforma barnkonsekvensanalyser och har i sina styrdokument skrivelser om att arbeta med barnperspektiv (Barnombudsmannen 2009b).

Referenser

Barnombudsmannen (2008). *Styrning och uppföljning nyckeln till framgång – Barnperspektivets genomslag i statliga myndigheter.*

Barnombudsmannen (2009a). *Strategiuppdraget – Barnombudsmannens strategi för att stärka uppföljningen av barnkonventionens genomförande*

Barnombudsmannen (2009b). *Myndigheternas återrapportering om barnperspektivet.*

Barnombudsmannen (2010). *I'm sorry, Röster från särskilda ungdomshem.* Stockholm: Barnombudsmannen

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2009). *Med unga i fokus. Regeringens 21 viktigaste satsningar för ungdomar.*

Polismyndigheten i Stockholms län (2009). *Verksamhetsplan 2009.*

Proposition (1997/98:182). *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*

Proposition (2009/10:232). *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige.*

Regeringens skrivelse 2003/04:47 *Utveckling av den nationella strategin för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter.*

Regeringens skrivelse 2005/06:95 *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006–2009.*

Regeringens skrivelse 2009/10:53 *Regeringens strategi för ungdomspolitik.*

Riksidrottsförbundet (2005). *Idrotten vill.*

Socialdepartementet (2008). *Regleringsbrev för budgetåret 2009 avseende Barnombudsmannen, S2008/10663/SK (delvis).*

Socialdepartementet (2010). *Uppdrag att inhämta placerade barns och ungdomars åsikter och erfarenheter, Regeringsbeslut III: S2010/xxxx/ST (delvis).*

SOU 2008:59 *Föreningsfostran och tävlingsfostran. En utvärdering av statens stöd till idrotten.* Stockholm: Fritzes.

SOU 2009:29. *Fritid på egna villkor.* Stockholm: Fritzes.

Statens kulturråd (2009). *Strategi för Kulturrådets arbete med kultur för barn och unga, Beslutsbilaga KUR 2009/477.*

Ungdomsstyrelsen (2004). *Våga fråga – Hur kommuner kan öka sin kunskap om unga.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsens (2007). *Skolval 2006 – Ungdomsstyrelsens slutrapport.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2008). *Årsredovisning 2008.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsens (2009a). *Lika olika som lika.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009b). *Statsbidraget – så funkar det!* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsens (2010a). *Lupp på allas läpp, utvärdering av projektet Lupp.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsens (2010b). *Lupp, ungdomsenkäten som ger kunskap om unga.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsens (2010c). *Ung och aktiv i Europa.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Lagar och förordningar

Lag (1993:335) om barnombudsman.

Lag (1995:361) om överlämnande av förvaltningsuppgifter till Sveriges Riksidrottsförbund.

Förordning (1999:1177) om statsbidrag till idrottsverksamhet.

Förordning (2007:1436) om statsbidrag till kulturell verksamhet i skolan.

Internet

Allmänna arvsfonden:
www.arvsfonden.se

Om oss/Historia, 2009-09-14

Kammarkollegiet förvaltar/Delegationen beslutar, 2009-09-14

Våra målgrupper, 2009-09-14

Ungdom, 2009-09-14

Vi deltar! 2009-09-14

Fördel barn! 2010-09-15

Barnombudsmannen:
www.barnombudsmannen.se
Pröva barnets bästa, 2009-10-12

Faktablad – Uppnå kvaliteten i beslut som rör barn och unga, 2009-10-12

Barnrättsakademin:
www.barnrattsakademin.se
Om Barnrättsakademin, 2009-10-06

Regeringen:
www.framtidsfragan.se

Skolverket: **www.skolverket.se**
Om oss 2010-06-18

*Utveckling och bidrag/bidrag/
Elev- och föräldraorganisationer*,
2010-06-18

Elevinflytande, 2009-09-11

Ungdomsstyrelsen:
www.ungdomsstyrelsen.se
*Bidrag/ Internationellt samarbete/
demokratiprojekt*, 2009-09-21

E-post

Allmänna arvsfonden, 2010-09-15

Barnombudsmannen, 2010-03-04
och 2010-07-07

Kulturrådet, 2010-06-29

Skolverket, 2010-06-18

Socialdepartementet, 2010-07-20

Noter

¹ Socialdepartementet har granskat styckets innehåll.

² Socialdepartementet, elektronisk källa: e-post 2010-07-20.

³ Banverket, Glesbygdverket, Handikappombudsmannen, HomO, Jämställdhetsombudsmannen (JämO), Kronofogdemyndigheten, Myndigheten för skolutveckling, Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde, Nämnden för hemslöjdsfrågor (NFH), Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO), Polismyndigheten i Skåne, Polismyndigheten i Stockholms län, Polismyndigheten i Örebro län, Socialstyrelsen, Specialpedagogiska institutet, Specialskolemyndigheten, Statens institutionsstyrelse (SiS), Statens Museer för världskultur, Statens skolverk, Svenska institutet (SI), Talboks- och punktskriftsbiblioteket samt Ungdomsstyrelsen.

⁴ Allmänna reklamationsnämnden, Banverket, Brottförebyggande rådet (Brå), Datainspektionen, Forum för levande historia, Försäkringskassan, Handikappombudsmannen, HomO, Jämställdhetsombudsmannen (JämO), Kronofogdemyndigheten, Myndigheten för skolutveckling, Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde, Nämnden för hemslöjdsfrågor (NFH), Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO), Polismyndigheten i Skåne, Polismyndigheten i Stockholms län, Polismyndigheten i Västmanlands län, Polismyndigheten i Örebro län, Polismyndigheten i Östergötland, Polismyndigheten Värmland, Sida – Swedish International Development Cooperation Agency, Skatteverket, Skolväsendets överklagandenämnd,

Socialstyrelsen, Specialpedagogiska institutet, Specialskolemyndigheten, Statens institutionsstyrelse (SiS), Statens konstråd, Statens Museer för världskultur, Statens Musiksamlingar, Statens skolverk, Svenska institutet (SI) samt Talboks- och punktskriftsbiblioteket.

⁵ Barnombudsmannen har granskat styckets innehåll.

⁶ De åsikter och erfarenheter som framkom där redovisades under 2010 och ledde till att Barnombudsmannens jurister granskade de metoder för isolering av barn och ungdomar som användes på dessa hem och till att Statens institutionsstyrelse (SIS) skärpte sina rutiner (Barnombudsmannen 2010).

⁷ Barnrättsakademien har granskat styckets innehåll.

⁸ Barnrättsakademien, elektronisk källa: www.barnrattsakademien.se Om Barnrättsakademien, 2009-10-06.

⁹ Skolverket har granskat styckets innehåll.

¹⁰ Skolverket, elektronisk källa: www.skolverket.se Om oss, 2010-06-18.

¹¹ Skolverket, elektronisk källa: www.skolverket.se Statsbidrag samt Elev- och föräldraorganisationer, 2010-06-18 samt Skolverket, elektronisk källa: e-post 2010-06-18.

¹² Skolverket, elektronisk källa: www.skolverket.se Elevinflytande, 2009-09-11.

¹³ Allmänna arvsfonden har granskat styckets innehåll.

¹⁴ Allmänna arvsfonden, elektronisk källa: www.arvsfonden.se Våra målgrupper, 2009-09-14.

¹⁵ Allmänna arvsfonden, elektronisk källa: www.arvsfonden.se Ungdom, 2009-09-14.

¹⁶ Allmänna arvsfondens, elektronisk källa: www.arvsfonden.se Vi deltar! 2009-09-14.

¹⁷ Kulturrådet har granskat styckets innehåll.

¹⁸ Kulturrådet, elektronisk källa: e-post 2010-06-29.

¹⁹ Barnombudsmannen, elektronisk källa: www.barnombudsmannen.se, Faktablad – Uppnå kvalitet i beslut som rör barn och unga, 2009-10-12.

²⁰ Barnombudsmannen, elektronisk källa: www.barnombudsmannen.se, Pröva barnets bästa, 2009-10-12.

²¹ Banverket, HomO, Jämställdhetsombudsmannen (JämO), Läke-medelsverket, Myndigheten för skolutveckling, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO), Polismyndigheten i Blekinge län, Polismyndigheten i Jönköpings län, Polismyndigheten i Norrbottens län, Polismyndigheten i Skåne, Polismyndigheten i Stockholms län, Polismyndigheten i Uppsala län, Polismyndigheten i Västerbottens län, Polismyndigheten i Västra Götaland, Polismyndigheten i Örebro län, Polismyndigheten i Östergötland, Socialstyrelsen, Specialskolemyndigheten samt Talboks- och punktskriftsbiblioteket.

KAPITEL 17

Kommunala inflytandeforum

I detta kapitel beskriver vi den delaktighet och det inflytande som unga kan utöva genom att delta i de särskilda inflytandeforum som finns i många kommuner. Dessa inflytandeforum har under senare tid varit föremål för ett antal undersökningar (se Sveriges Ungdomsråd 2008). Den undersökning som presenteras i detta kapitel är dock unik av två skäl. Den bygger på en kartläggning av i stort sett alla Sveriges kommuner och är alltså heltäckande. Dessutom har vi inte bara ställt frågor om vilka typer av forum som finns och vad de gör utan också om hur kommunala tjänstemän själva motiverar förekomsten av de olika typerna av forum. Vi kan alltså förmedla en bild av den idémässiga bakgrunden till arbetet med inflytandeforum i Sveriges kommuner.¹

Metod och material

Det centrala materialet i denna kartläggning är en enkät om inflytandeforum som Ungdomsstyrelsen har skickat ut till alla Sveriges kommuner. Insamlingen pågick hösten 2008 och våren 2010. Enkäten har i vissa kommuner besvarats av flera aktörer.

Totalt har 287 av Sveriges 290 kommuner svarat på enkäten, vilket innebär att det i det närmaste är en totalundersökning. De tre kommuner som inte svarat är Hallsberg, Vännäs och Åmål. I Stockholm, Göteborg och Malmö har enkäter skickats ut till olika stadsdelar för att få en mer heltäckande bild av vilka inflytandeforum för unga som finns i dessa städer.

Kommunerna ombads att svara på om de har några särskilda verksamheter för att främja ungas inflytande. De kommuner som svarade att de hade sådan verksamhet fick följdfrågor kring:

- verksamheten
- kontakter mellan unga, politiker och tjänstemän
- huvudmål och övriga mål
- vilka grupper av unga som deltar.

I slutet på enkäten fanns även en möjlighet för kommunerna att kommentera till exempel hur man skulle kunna arbeta för att öka ungas inflytande. Enkäten bestod av öppna frågor, där svaren från varje kommun med inflytandeforum har analyserats var för sig.

Begreppet inflytandeforum begränsades här till aktiviteter som är årligen återkommande (till exempel demokratidagar), aktiviteter som genomförs på regelbunden basis (kan handla om ungdomsråd), samt verksamheter knutna till lokal demokrati och inflytande (bland annat brukarråd och olika projekt).

Denna avgränsning kan ha inverkat på vilka typer av aktiviteter som kommunerna valt att beskriva. I de fall kommunerna nämnt forum med koppling till skolan har de räknats enbart om de har till syfte att arbeta utanför skolans ramar och har direktkontakt med kommunala politiker och tjänstemän. Elevråd och skolkonferenser har inte efterfrågats då deras förekomst är reglerad i lag.

Det är främst kommunala tjänstemän som har besvarat enkäten. Många av de som arbetar med ungdomsfrågor, till exempel som ungdomssamordnare eller ungdomskonsulenter. Kartlägg-

ningens metod tillåter varken en kontroll av om alla förekommande inflytandeforum har angetts eller en bedömning av verksamheternas effektivitet. Däremot är själva formerna av inflytandeforum intressanta och möjliga att analysera.²

Ungdomspolitiska mål

I den svenska ungdomspolitiken slås idag fast att *”alla ungdomar ska ha verklig tillgång till inflytande”* samt att *”ungas delaktighet är avgörande för demokratin, både nu och i framtiden”*. Regeringen menar att unga ska ha inflytande – dels för att det är en rättighet, dels för att ett ungdomsperspektiv i beslutsprocesser leder till bättre beslut. Att unga har inflytande och känner sig delaktiga är också viktigt eftersom det du som ung upplever påverkar resten av livet. Möjlighet att delta aktivt som ung ger goda förutsättningar till aktivt deltagande även som vuxen. Och tvärtom så riskerar unga som inte känner sig delaktiga att *”tappa tilltron till samhällets institutioner liksom till det demokratiska styrelseskicket i stort”*. Det anses därmed vara viktigt att unga har inflytande och känner sig delaktiga i den svenska demokratin (rskr 2009/10:53, proposition 2004/05:2).

Den traditionella vägen till inflytande och delaktighet i Sveriges representativa demokrati handlar om att delta i de allmänna valen samt medlemskap och delaktighet i politiska partier. Detta är grundläggande för det demokratiska systemet (Halvarsson, Lundmark & Staberg, 2003, Montin, 2007). Rösträtt får man vid 18 års ålder och individer som ännu inte uppnått denna myndighetsålder har ingen rösträtt och kan således inte påverka de allmänna valens utgång. Enligt den svenska ungdomspolitiken, som riktar sig till ungdomar mellan 13 och 25 år, bör även ungdomar under 18 år och utan rösträtt få delta i demokratin. I regeringens skrivelse *En strategi för ungdomspolitiken* står:

”Att ungdomar under 18 år inte har rösträtt förstärker behovet av att involvera dem i beslut och verksamheter som rör dem och bereda dem inflytande på deras egna villkor. Ungdomar över 18 år har samma rättigheter som vuxna, samtidigt som det i vissa avseenden fortfarande kan finnas ett skyddsbehov att ta hänsyn till.”

(rskr 2009/10:53, s. 14–15)

Olika former av inflytandeforum

I rapporten *Lika olika som lika – om former för lokalt ungdomsinflytande* presenteras exempel på hur olika inflytandeformer kan se ut. Rapporten ger en övergripande beskrivning av hur Sveriges kommuner arbetar med ungdomsinflytande och lyfter fram goda exempel (Ungdomsstyrelsen, 2009). Enligt rapporten kan inflytandeforum se olika ut och fungera på olika sätt fast med en gemensam strävan, att åstadkomma någon slags kontakt, kommunikation eller dialog mellan unga och beslutsfattare.

Vi har kategoriserat de inflytandeforum som kommunerna uppgett i den här kartläggningen utifrån de definitioner som gjordes i rapporten *Lika olika som lika*. Vissa av de inflytandeforum som kommunerna rapporterat om har inte kunnat ingå i kategoriseringen, antingen på grund av att de inte faller inom den definition som Ungdomsstyrelsen angivit, eller att verksamheten inte går att kategorisera. Den kategorisering som använts är följande:

- ungdomsråd
- ungdomsfullmäktige
- tematiska arbetsgrupper
- dialogforum.

Samtliga typer av inflytandeforum beskrivs närmare nedan.

Av de 287 kommuner som svarat uppger 63 procent, 182 kommuner, att de har någon form av inflytandeforum för unga (tabell 17.1).³ De fyra typer av forum som Ungdomsstyrelsen kategoriserat finns i 162 kommuner (tabell 17.2). I de 20 kommuner som inte har dessa typer av forum har kommunen exempelvis angett särskilda projekt eller satsningar och i vissa fall ungdomsföreningar som inflytandeforum. Totalt har 425 forum angetts. Av de som har svarat att de har inflytandeforum har 102 kommuner (57 procent) uppgett att de har fler än ett forum (tabell 17.3).

De verksamheter som kommunerna angett har främst kategoriserats efter hur kommunerna har benämnt sina forum. En viss efterforskning har gjorts på kommunernas webbplatser i de fall där beskrivningen var oklar. De forum som inte passade inom ramen för någon av de inflytandeforum som redovisas i tabell 17.4 var antingen för få till antalet eller bedömdes snarare vara specifika metoder än forum. Exempel på verksamheter som ingår i kategorin *andra former av inflytandeforum* är specifika projekt, fördelning av ekonomiskt stöd till projekt eller undersökningar av ungdomsgruppen i kommunen.

Ungdomsråd

Ungdomsråd och ungdomsforum är en vanlig form av inflytandeforum för unga. Av de 425 inflytandeforum som kommunerna angett har var femte kategoriserats som ett sådant, dessa har varit spridda över 87 kommuner (tabell 17.2 och tabell 17.4). Benämningen *ungdomsråd* är vanligast, endast 17 av dessa 93 inflytandeforum har benämnts som *ungdomsforum*. Vår analys visar att de inflytandeforum som benämns ungdomsforum tenderar att vara mer öppna till sin karaktär och ha möten mer sällan. Likheterna mellan dem är

Tabell 17.1 Antalet kommuner med inflytandeforum, 2008–2010

	Antal
Ja	182
Nej	105
Totalt	287

Tabell 17.2 Antal kommuner med respektive typ av inflytandeforum, 2008–2010

Inflytandeforum	Antal
Ungdomsråd	87
Ungdomsfullmäktige	49
Tematiska arbetsgrupper	75
Dialogforum	44
Totalt	162

Kommentar: Flera kommuner har mer än en typ av ovanstående inflytandeforum

Tabell 17.3 Antal kommuner indelade efter förekomst av inflytandeforum, 2008–2010

Antal forum	Antal
Ett forum	78
Två forum	30
Tre forum	30
Fyra forum	21
Fem forum	18
Fler än fem forum	3
Totalt	180

Kommentar: De tre kommuner som har angett fler än fem forum är Kungsbacka, Stockholm och Göteborg. Antalet kommuner är 180 och inte 182 eftersom Borgholm delar inflytandeforum med Mörbylånga och Degerfors delar inflytandeforum med Karlskoga.

**Tabell 17.4 Inflytandeforum in-
lade efter verksamhet, 2008-2010**

Vanligaste forum	Antal
Ungdomsråd	93
Ungdomsfullmäktige	49
Tematiska arbetsgrupper	122
Dialogforum	55
Andra former av inflytandeforum	106
Totalt	425

Kommentar: Antalet kommuner är 180 och inte 182 eftersom Borgholm delar inflytandeforum med Mörbylånga och Degerfors delar inflytandeforum med Karlskoga.

dock större än olikheterna och även ungdomsforum benämns därför i den fortsatta analysen som *ungdomsråd*.

Ungdomsråd består av en grupp ungdomar, där antalet ledamöter varierar från kommun till kommun. Ungdomsråden har ofta regelbundna möten, allt från varannan vecka till några gånger per år. Vanliga verksamheter för ungdomsråd är att:

- ordna arrangemang
- träffa och diskutera med politiker och tjänstemän
- driva egna frågor
- hålla i framtidsverkstäder
- vara rådgivande och förslagsgivande i utskott under ungdomsfullmäktige
- inventera ungas frågeställningar och önskemål i kommunen
- vara en länk mellan unga och politiker
- ordna påverkansforum, debatter, arrangemang med mera.

Många ungdomsråd uppger att de fungerar som en remissinstans och kan yttra sig om kommunens verksamhet och planering. Ungdomsråden är par-

tipolitiskt obundna (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2007, Ungdomsstyrelsen 2009).

Kontakten mellan ungdomsråd och tjänstemän och politiker ser väldigt olika ut, men alla ungdomsråd verkar ha kontakt med tjänstemän och/eller politiker. Endast ett forum uppgav i Ungdomsstyrelsens enkät att kontakten är dålig. Några ungdomsråd har kontaktpolitiker och kontakttjänstemän. Politiker deltar ibland i utskott eller på möten, de lyssnar och svarar på frågor. Ibland bjuds politiker och tjänstemän in för att diskutera olika frågeställningar. I vissa fall finns en ansvarig tjänsteman för ungdomsrådet.

Ungdomsfullmäktige

Ungdomsfullmäktige, ungdomsparlament och ungdomsting är olika benämningar för samma sak, nämligen återkommande sammankomster som varar alltifrån en dag till några gånger per år. Dessa forum ska ofta efterlikna ett kommunfullmäktige och benämns här gemensamt som *ungdomsfullmäktige*. Deras verksamhet kan handla om att skriva och arbeta med

- motioner
- medborgarförslag
- budget
- fördelning av pengar
- utfrågning av politiker och tjänstemän
- egna frågor som är prioriterade för unga.

Ungdomsfullmäktige har ofta några större sammankomster varje år. I ungdomsfullmäktige finns ibland arbetsgrupper som jobbar med olika frågor, likt nämnderna under kommunfullmäktige. Där sker ofta samtal och diskussioner kring olika ämnen. Likt ungdomsråd fungerar även ungdomsfullmäktige ibland som remissinstans till kommunens beslutsfattare. Ibland förekommer direktdemokratiska inslag, i form av exempelvis omröst-

ningar som är direkt beslutande i olika frågor (Ungdomsstyrelsen 2009).

Politiker och tjänstemän deltar ofta på ungdomsfullmäktiges möten. Ibland finns de med för att svara på och ställa frågor, ibland är de med för att lära unga hur fullmäktige bedrivs. För de flesta ungdomsfullmäktige finns en regelbunden kontakt med politiker och tjänstemän.

Tematiska arbetsgrupper

Den kanske mest differentierande kategorin av alla består av sådana inflytandeforum som kan kopplas till specifika sakfrågor eller till en specifik plats, till exempel fritidsgårdar. Gemensamt är att det handlar om arbetsgrupper av olika slag, där unga ofta ingår tillsammans med tjänstemän och politiker.

En särskild form som ingår i kategorin är fokusgrupper som ofta är knutna till specifika sakfrågor i kommunen. När till exempel en ny gymnasieskola ska byggas kan en fokusgrupp tillkallas för att bistå med synpunkter och ungdomsperspektiv samt diskutera med ansvariga politiker eller tjänstemän. Att man för ett samtal mellan unga och vuxna är av stor vikt i dessa inflytandeforum (Ungdomsstyrelsen 2009). Här ingår också grupper som exempelvis arbetar med att barnkonventionen införlivas och stärks i det kommunala arbetet.

På fritidsgårdar finns ofta ett *gårdsråd* bestående av ungdomar som bidrar till att utveckla fritidsgårdsverksamheten, de för också fram sina synpunkter till kommunens beslutsfattare. Gårdsrådets verksamhet handlar om att påverka verksamheten, aktivitetsutbudet, arrangemangen med mera – om praktiskt delaktighetsarbete helt enkelt. Ofta kan gårdsråden beskrivas som en plattform för ungas egna initiativ, där man till exempel bestämmer sig för att ordna olika arrangemang. I vissa fall kan ett gårdsråd ha ett ännu bredare

ansvarsfält, vilket i praktiken innebär att fritidsgården kan beskrivas som ungdomsstyrd.

I den här kategorin ingår också grupper som ordnar och planerar arrangemang som främjar ungdomskulturen i kommunen. Här hamnar bland annat gruppen unga som står bakom kulturfestivalen *Ung kultur möts*. Övriga arrangemang som kommuner har angett och som ingår i denna kategori är ungdomens dag, kulturvecka, sommarlovsaktiviteter samt aktiviteter kring skolavslutningar. Arbetsgrupperna är ibland fasta och ibland tillfälliga, beroende på arrangemang och tillfälle.

Ungas roll i olika arbetsgrupper handlar oftast om att bidra med expertis om hur det är att vara ung i kommunen just för tillfället. I vissa fall arbetar dessa grupper själva med att arrangera och utvärdera olika aktiviteter, men oftast är syftet med de olika arbetsgrupperna att skapa samverkan mellan olika grupper av unga eller mellan unga och lokala myndigheter.

Dialogforum

En särskild kategori bland inflytandeforumen omfattar större arrangemang där unga och beslutsfattare samlas och har en öppen dialog och diskuterar angelägna frågor. Exempel på sådana aktiviteter är *demokratidagar*, *dialogcafé*, *framtidswerkstäder* eller *rundabordssamtal*. En annan form av dialogforum är *E-forum*, en mötesplats på internet, där unga dels kan yttra sina åsikter och dels kan få kontakt med politiker och tjänstemän.

Dialogforum kan alltså se olika ut, men har gemensamt att dialogen eller diskussionen är i fokus. Det handlar om strukturerade former för samtal och diskussioner. Olika former lämpar sig för olika gruppers storlek och sammansättning.

Dessa möten sker ofta någon gång per år och innehåller då ofta inslag av grupparbeten, samtalsgrupper, workshops, seminarier och föreläsningar.

Större möten och sammankomster samt dialogforum omfattar även aktiviteter där politiker från kommunfullmäktige åker ut till högstadieskolorna för att möta elever och svara på deras frågor.

Mål och målgrupp

Kommunerna ombads också att ange vilka målgrupper de har för verksamheterna. Frågan som ställdes var: *Deltar någon särskild grupp av unga i verksamheten (till exempel ålder eller kön)?* Av svaren har det bara gått att hitta verksamheter där deltagarnas ålder har varit en särskiljande faktor.

Det finns inflytandeforum för unga i alla åldrar, från elever i årskurs 4 till de som fyller 25 år. Den övre gränsen på 25 år verkar vara mer allmänt accepterad jämfört med den undre åldersgränsen som varierar mellan olika verksamheter. De flesta verksamheter har en tydlig övervikt mot unga från högstadium och gymnasium. Av de gårdsråd som anger vilka grupper som deltar i inflytandeforumen uppgav många att de har en överrepresentation av killar.

Kommunerna ombads också att ange huvudmålet och övriga mål som var kopplade till varje verksamhet. Frågan hade inte fasta svarsalternativ utan respondenten har formulerat sig fritt. Av svaren framgår att det inte har fungerat att skilja på huvudmål och övriga mål. I redovisningen av svaren har därför svaren på de två frågorna bearbetats gemensamt (tabell 17.5).

De mål som kommunerna angett för verksamheterna har i tabell 17.5 kategoriserats i nio teman. Målen har alltså i inte uttryckts exakt så som framgår i tabellen men de ligger i linje med dessa formuleringar. Varje verksamhet har kunnat uppge flera mål. Ett inflytandeforum kan ha mål som faller utanför kategoriseringen, dessa redovisas dock inte då dessa mål varit för få för att kunna analyseras.

Ett annat metodproblem är att många kommuner som mål för ett inflytandeforum i en och samma mening anger att målet är att *öka ungas inflytande* och att *öka ungas delaktighet*. Mellan 34 och 37 procent av samtliga inflytandeforum uppger dessa mål i en och samma mening. I dessa fall går det följaktligen inte att skilja på om målet för

Tabell 17.5 De olika inflytandeforumens mål 2008–2010. Procent

	Ungdomsråd	Ungdomsfullmäktige	Tematiska arbetsgrupper	Dialogforum
Öka ungas inflytande och delaktighet	34	37	37	36
Tillvarata ungas åsikter, intressen och idéer	31	29	12	35
Påverka kommunala frågor och beslut	22	10	6	4
Ordna aktiviteter och arrangemang	14	0	27	2
Öka ungas intresse för samhällsfrågor	9	14	3	7
Demokratisk skolning	17	39	6	4
Göra kommunen bättre för unga	11	2	2	4
Dialog mellan unga och politiker	16	14	11	33
Större sammanhållning och gemenskap	3	0	2	0

Kommentar: Tabellen visar andelen av samtliga inflytandeforum inom respektive kategori som uppger respektive mål. Andelarna för respektive inflytandeforum summerar inte till 100 procent eftersom svars-personerna för varje inflytandeforum har kunnat ange mer än ett mål för verksamheten.

verksamheten är *inflytande*, att *påverka kommunala frågor och beslut*, eller att *stärka känslan av delaktighet* hos unga.⁴

Ungdomsrådets mål

De vanligaste målen för ungdomsråden, förutom att *öka ungas inflytande och delaktighet* i kommunen, är att *tillvarata ungas åsikter, intressen och idéer* och att *påverka kommunala frågor och beslut*. Inget av dessa mål uppges dock av fler än en tredjedel av ungdomsråden. Det är alltså svårt att hitta ett allmänt rådande verksamhetsmål för ungdomsråd. Ungdomsråd är också den form av inflytandeforum som har störst spridning bland målen.

Ungefär var femte ungdomsråd uppger också att de har som syfte att erbjuda *demokratisk skolning* till de unga som deltar. Att *förbättra kontakten mellan unga och politiker* förekommer också ofta som mål. En relativt stor andel (11 procent) av ungdomsråden anger även ett mer svepande mål, att *göra kommunen bättre för unga*.

Ungdomsfullmäktiges mål

Ungdomsfullmäktige utmärker sig gentemot andra inflytandeforum genom att många av dem (39 procent) uppger att ett mål för verksamheten är *demokratisk skolning*. Mot bakgrund av beskrivningen av dessa forum, där syftet att efterlikna ett kommunfullmäktige ofta nämns, är det inte särskilt överraskande. En verksamhet har angett målet att *ungdomsfullmäktige är en grogrund för blivande politiker*. Detta tydliggör dock en skillnad gentemot övriga inflytandeforum. Det framgår också av enkätsvaren att ett ungdomsfullmäktige sällan eller aldrig har som mål att *ordna aktiviteter och arrangemang*.

Andelen ungdomsfullmäktige som uppger målen *öka ungas inflytande och delaktighet* respektive *tillvarata ungas åsikter, intressen och idéer* är i princip densamma som bland ungdomsråden medan andelen som uppger att målet är att *påverka kommunala frågor och beslut* är 12 procentenheter lägre än bland ungdomsråden. Detta sistnämnda kan te sig överraskande med tanke på att politiker ofta deltar i mötena och att institutionaliserade påverkansmetoder, exempelvis medborgarförslag, ofta används. Ungdomsfullmäktiges verksamhetsmål handlar därmed till stor del om lärandeperspektivet – att unga ska lära sig hur en kommun styrs och arbetar. Ett näraliggande mål är att *lära sig hur det känns att vara politiker* och därigenom få en ökad förståelse för den kommunala verksamheten samt ett ökat intresse och engagemang för samhällsfrågor.

Tematiska arbetsgruppers mål

Olika tematiska arbetsgrupper i kommunen där unga ingår har en relativt enhetlig målbild, trots att de platser och verksamheter som de är kopplade till är vitt skilda. Denna typ av forum har ofta som mål att *öka ungas inflytande och delaktighet*, 37 procent, angav detta mål. En kommun beskrev målet som att *unga ses som en resurs för samhället, med sin unika kunskap och erfarenheter*. Samtidigt är detta den typ av forum där minst antal kommuner angav som mål att *tillvarata ungas åsikter, intressen och idéer*. Detta mål är lika (o)vanligt som målet att *skapa dialog mellan unga och politiker*, 11–12 procent av verksamheterna angav dessa mål.

Dialogforumens mål

Större möten och dialogforum har också en tydligare gemensam målbild än de flesta andra typer av inflytandeforum. Spridningen bland de mål som angetts är betydligt mindre än bland exempelvis ungdomsråden.

Det främsta målet för större möten och dialogforum är att skapa *dialog mellan unga och politiker*. Detta mål är mer än dubbelt så vanligt bland dialogforum (anges av 33 procent av verksamheterna) jämfört med bland andra typer av inflytandeforum (anges av 11–16 procent av de övriga verksamheterna). Inte heller detta kan anses vara överraskande då de enligt enkätsvaren främst sysslar med att just skapa de arenor där unga och politiker kan mötas. Dessa forum anger också i större utsträckning som mål att *tillvarata ungas åsikter, intressen och idéer* jämfört med vad ungdomsfullmäktigen och tematiska arbetsgrupper anger.

Avslutande diskussion

Forum för ungas inflytande kan se mycket olika ut, men har också många likheter. Målet att öka ungas inflytande och delaktighet återkommer som ett av de vanligaste målen bland alla former av inflytandeforum.

Av vår analys framgår att inflytandeforum arbetar för att uppnå målet om att unga ska ha verklig tillgång till inflytande på olika sätt och med olika metoder. De olika formerna för inflytandeforum kan ses som sinsemellan kompletterande, en kommun kan inrätta flera inflytandeforum som arbetar med olika metoder för att på så sätt närma sig

målet att öka ungas inflytande och delaktighet. Det är också viktigt att förstå och erkänna att alla inflytandeforum inte har eller bör ha samma mål och att de därmed bidrar till att stärka ungas inflytande på olika sätt. Ett ungdomsfullmäktige, vars verksamhet ligger närmare den traditionella formen för representativ demokrati, utgör en demokratiskola på ett helt annat sätt än ett ungdomsråd. I ett ungdomsråd ges unga större möjlighet att själva forma sitt inflytande och behöver inte anpassa sig till strukturer formade på kommunal nivå.

Ungdomsråd, ungdomsfullmäktige och dialogforum har alla gemensamt att de arbetar med ett brett spektra av frågor. De särskilda arbetsgrupperna arbetar istället med ett betydligt tydligare uppdrag att anordna aktiviteter och det är färre som anger andra mål vid sidan av inflytande och delaktighet.

Det är i det här avseendet viktigt att påpeka att vår analys inte ger svar på vilken av dessa former för inflytande som fungerar bäst i objektiv mening. Det finns också skäl att resonera kring var gränsen för kommunens åtagande att skapa alternativa inflytandeformer bör gå eller när dessa organisationsformer bör ägas av unga själva i en egen förening. Det finns dock för lite kunskap och för få exempel på ungdomsråd drivna som egna föreningar för att vi ska kunna dra slutsatser om detta är positivt utifrån målet att unga ska ges verklig tillgång till inflytande.

Det finns inte heller tillräcklig kunskap om deltagande i inflytandeforum för unga stärker känslan av delaktighet i samhället i stort.

Referenser

Halvarson, A. Lundmark, K. & Staberg, U. (2003). *Sveriges statsskick: fakta och perspektiv*. Stockholm: Liber.

Montin, S. (2007). *Moderna Kommuner*. Malmö: Liber AB.

Proposition 2004/05:2. *Makt att bestämma – rätt till välfärd*.

Regeringens skrivelse 2009/10:53. *En strategi för ungdomspolitiken*.

Sveriges ungdomsråd (2008). *Ungdomsråd så funkar de. En kartläggning av 69 kommunala inflytande forum 2005–2008*. Stockholm: Sveriges ungdomsråd.

Ungdomsstyrelsen (2009). *Lika olika som lika – om former för lokalt inflytande*, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Internet

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2007). *Ungdomsstyrelsen får uppdrag att främja lokalt ungdomsinflytande*. Pressmeddelande 6 december 2007. www.regeringen.se

Noter

¹ Materialet har samlats in av Ungdomsstyrelsen och huvudsakligen bearbetats av Ida Karkiainen, student vid Luleå tekniska universitet.

² Enkäterna har ibland skickats runt i ett slags remissförfarande och flera aktörer kan ha haft möjlighet att yttra sig, vilket kan ha gett svaren en högre tillförlitlighet.

³ Av dessa kommuner uppgav 16 att verksamheten vid svarstillfället varit vilande eller på väg att starta.

⁴ Att öka ungas inflytande torde kunna anses vara ett gemensamt mål för samtliga inflytandeforum, men det är inte självklart att samma forum har verksamhetsmålet att stärka känslan av delaktighet hos unga.

KAPITEL 18

FOR THE SECOND COMING
GUESS WHAT HE'LL BE DRINK

Janek
Vonic!
Bill

COKE

Slutdiskussion och förslag

I Ungdomsstyrelsens uppdrag att göra en tematisk analys av ungas inflytande och representation ingår att studera ungas inflytande i den representativa demokratin, deras ideella engagemang och deras känsla av att ha inflytande över sitt eget liv. I vår rapport *Fokus 10 – en analys av ungas inflytande* har vi valt att belysa situationen för ungas inflytande inom fem sfärer: familjen, fritiden, skolan, arbetet och den representativa demokratin. Därutöver har vi för att fördjupa bilden av ungas situation också studerat ungas inflytande på landsbygden respektive i socialt utsatta bostadsområden samt analyserat nya vägar för ungas samhällsengagemang som medveten konsumtion och användandet av sociala medier.

För att undersöka hur unga ser på sitt inflytande inom familjen, på fritiden, i skolan och i den representativa demokratin har vi intervjuat gymnasieelever i Stockholm, Göteborg, Malmö och Katrineholm. Dessutom har vi intervjuat ett antal unga med ett stort samhällsengagemang, antingen aktiva inom föreningslivet eller som på egen hand eller i en liten informell grupp driver frågor.

I detta avslutande kapitel sammanfattar och diskuterar vi de viktigaste resultaten och iakttagelserna om ungas inflytande inom de fem sfärerna: familjen, fritiden, skolan, arbetet och den representativa demokratin. Sist i kapitlet pekar Ungdomsstyrelsen på områden där myndigheten bedömer att insatser är särskilt angelägna och föreslår åtgärder i syfte att stärka ungas inflytande.

Konkreta åtgärder för ungas inflytande och representation berör flera politikområden: ungdomspolitiken, demokratipolitiken och politiken för det civila samhället. Dessa politikområden är sektorsövergripande, vilket innebär att de mål som satts upp inom respektive område förutsätter insatser också inom andra politikområden. Det betyder att insatser som görs inom ungdomspolitiken alltså ska utgå från relevanta befintliga mål för politiken på andra områden (rskr 2009/10:53).

Demokratipolitiken har en särskilt viktig ställning i förhållande till det ungdomspolitiska målet att alla unga ska ha verklig tillgång till inflytande. Målet för demokratipolitiken är *”en levande demokrati där individens möjligheter till inflytande förstärks och de mänskliga rättigheterna respektteras”* (prop. 2008/09:1). Prioriterade områden inom demokratipolitiken idag är bland annat att stärka den gemensamma värdegrunden, motverka hot mot demokratin, lokal och kommunal demokrati, vidga medborgarnas inflytande med hjälp av e-verktyg, förstärka medborgarnas möjligheter till insyn, inflytande och deltagande samt att stärka de mänskliga rättigheterna i Sverige (prop. 2010/11:1).

Några övergripande slutsatser

Unga är idag mer välutbildade och har större kunskap om politiska förhållanden och världen i stort än kanske någonsin tidigare. Dagens unga är också i högre grad än tidigare vana från förskola och tidiga skolår att samarbeta och umgås i grupp. De har vuxit upp med barnkonventionen och är vana att bli hörda och tagna på allvar. Samtidigt tar det allt längre tid för unga att etablera sig på arbetsmarknaden. För många är ungdomstiden en period av snabba växlingar mellan olika typer av aktiviteter och försörjningsformer. En tillvaro av snabba förändringar där unga inte ges möjlighet att rota sig är ett hinder för unga vuxna att utöva inflytande, det saknas helt enkelt en fast arena att utöva inflytandet på. För den stora grupp unga som inte alls tar sig in på arbetsmarknaden blir utanförskapet ännu större.

Ungas inflytande varierar mellan de olika sfärer som undersökts i Fokus 10 och de ungas bedömning av sina möjligheter att påverka skiljer sig från område till område. Tidigare forskning har visat att ungas bedömning av de egna möjligheterna att påverka är ganska svagt kopplad till viljan att påverka mer. Viljan att påverka mer utgör en egen dimension och unga som vill påverka mer i ett sammanhang vill i de allra flesta fall också påverka mer i andra sammanhang (Elofsson 2007).

Om man ser till de unga som är under 18 år och de vardagsnära sfärerna: familjen, skolan och fritiden är möjligheterna till inflytande starkt sammankopplade med vuxnas förhållningssätt. Att vuxna lärare eller ledare lyssnar och tar hänsyn till de synpunkter unga har. Ju yngre de unga är, desto mindre möjligheter upplever de sig ha att självständigt hävda sina rättigheter. De måste göra detta genom att gå via vuxna (jfr Elofsson 2007).

Tvärtemot vad som ibland antas visar vi i Fokus 10 att intresset för politik bland unga ökar. Däre-

mot ser vi också att ungas aktiva deltagande i den representativa demokratins traditionella kanaler för inflytande, till exempel deltagande i val, anknytning till partier och föreningsmedlemskap minskar. Frågan är om detta innebär att ungas engagemang i samhällsfrågor på det stora hela har minskat eller om nya former av politisk aktivitet har ersatt de traditionella.

I Fokus 10 visar vi att politiskt medveten konsumtion har ökat bland unga. Internets breda genomslag har också utan tvekan medfört att det idag utförs politiska aktiviteter på nätet som inte förekom för tio år sedan. Internet har bland annat revolutionerat möjligheterna att sprida information och gjort det möjligt att mycket snabbt mobilisera ett stort antal människor till samordnade aktioner. Även om människor i alla åldrar idag använder internets möjligheter är genomslaget störst bland de unga.

Att uppnå myndighetsålder och därmed omfattas av rättigheten att rösta och kandidera i allmänna val är en brytpunkt i ungas formella delaktighet. Ungas rösträttsålder är en fråga som diskuterats livligt under 1900-talet. Diskussionen kring denna fråga har sedan början av 1990-talet i viss mån i ebbat ut (Söderlind och Engwall 2005). En rösträttsålder på 18 år är idag även den i särklass vanligaste i Europas länder (Ungdomsstyrelsen 2009a).

Även om rösträttsåldern infaller vid 18 år är många unga betydligt äldre när de första gången får tillfälle att rösta. En beräkning som Ungdomsstyrelsen har gjort visar att bland alla unga som dagen före valet 2010 var i åldern 18–25 år hade 52,4 procent ännu inte haft möjlighet att delta i ett riksdagsval¹. Den fyraåriga mandatperioden bidrar alltså till att den faktiska åldern när unga för första gången får möjlighet att rösta varierar kraftigt beroende på när man råkar vara född.

Ungas inflytande och representation

Åldersgränsen för ett fullvärdigt politiskt medborgarskap, med rätt att rösta och kandidera, är satt till 18 år och sammanfaller därmed med myndighetsåldern. Medborgare yngre än 18 år har inte samma formella rättigheter som äldre medborgare, utan deras rätt till inflytande i samhället utgår ifrån barnkonventionens formuleringar att barn utifrån ålder och mognad ska erbjudas möjligheten till inflytande och delaktighet i frågor som rör dem. Det gör gruppen unga som är under 18 år särskilt beroende av att de vuxna verkligen respekterar deras rätt att bli tillfrågade och påverka.

Representation

Att unga människor väljs in i beslutsfattande församlingar är viktigt för att deras erfarenheter ska komma till uttryck och vägas in i beslutsfattandet. Det har också en viktig symbolisk betydelse och visar att unga tas på allvar i samhället. Unga folkvalda kan även fungera som förebilder för andra unga och sända signalen att det är mödan värt att engagera sig. Det är dock alltid en mindre del av befolkningen som själva får göra erfarenheten att vara verksam som förtroendevald. Den större delen av ungas samhällsengagemang äger rum utanför partier och politiska församlingar. Det mesta av detta engagemang är lokalt. Mycket av det är dessutom verksamhets specifikt, till exempel engagemang i skolan, inom en förening, kring en fritidsaktivitet eller på en fritidsgård. Inte sällan uppstår dock situationer då unga vill uttrycka sin åsikt till samhällets politiska beslutsfattare. När unga vänder sig till politiker eller tjänstemän med frågor, synpunkter eller förslag är det mycket viktigt att de blir lyssnade till och bemötta på ett bra sätt. Ett dåligt bemötande vid de första kontaktarna med offentliga myndigheter kan bidra till att undergräva förtroendet för den representativa de-

mokratins institutioner och avskräcka unga från att utöva ett aktivt medborgarskap. Det är av stor vikt att de demokratiska institutionerna på alla nivåer utarbetar goda rutiner för att ta emot unga och deras åsikter. Detta gäller särskilt på den kommunala nivån där den allra största delen av ungas engagemang utövas.

I Fokus10 har vi undersökt ungas representation i riksdagen samt i landstings- och kommunfullmäktige efter valet 2010. Resultaten visar att andelen unga ledamöter i åldern 18–25 år fortfarande är betydligt lägre än åldersgruppens andel av befolkningen. De unga utgör 4,1 procent av kommunfullmäktigeledamöterna, 2,8 procent av ledamöterna i landstingsfullmäktige och 2,9 procent av riksdagsledamöterna samtidigt som andelen unga, 18–25 år, i befolkningen är 13,3 procent. Ungas representation har dock ökat sedan 2002 i riksdagen, landstinget och kommunfullmäktige. Den positiva utvecklingen fortsatte vid valet 2010 med resultatet att antalet unga ledamöter ökade ytterligare. Jämställdheten bland unga folkvalda är generellt sett bra, men fortfarande är de unga männen något fler än de unga kvinnorna. Detta gäller särskilt bland de nominerade där andelen män bland de unga kandidaterna är 55 procent. Bland de valda är andelen män 51 procent och skillnaden mellan unga män och unga kvinnor bland de folkvalda är alltså bara 2 procent.

I statliga styrelser och kommittéer finns få ledamöter som är yngre än 30 år, andelen ligger kring 1 procent. Andelen styrelseledamöter har minskat sedan 1990-talet. Antalet departement där tillhörande myndigheter helt saknar unga kommittéledamöter har ökat och 2007 fanns ledamöter under 30 år endast under två departement, Socialdepartementet och Integrations- och jämställdhetsdepartementet. Detta kan jämföras med mätningen 2004 då det fanns ledamöter som var yngre än 30 år vid 8 av 11 departement.

Politiskt intresse, attityder och inflytande i demokratin

Intresset för politik bland unga är inte som ibland påstås på nedåtgående utan ökar snarare. Detta visar sig om man jämför det politiska intresset bland unga i ett antal generationer från 1960-talet och framåt. Valdeltagandet bland de som är unga idag minskar dock i förhållande till tidigare generationer liksom andelen som känner sig som anhängare av något av de politiska partierna.

Det finns en utbredd uppfattning om att unga med utländsk bakgrund generellt har sämre politiska resurser eller lägre politiskt intresse än andra. Men vår analys i kapitel 12 visar att så inte nödvändigtvis behöver vara fallet. Analyserna av politiskt intresse bland unga bosatta i socialt utsatta bostadsområden visar en del oväntade resultat. Till exempel är unga som själva har invandrat i större utsträckning intresserade av svensk politik på riksnivå samt europeisk och internationell politik, jämfört med unga som är födda i Sverige. De som är födda i Sverige är i sin tur i högre grad intresserade av lokal politik.

I kapitel 9 redovisas resultaten av ett antal analyser som rör relationen mellan unga och den representativa demokratin. Vi har undersökt i vilken utsträckning unga stöder det demokratiska systemet, hur unga ser på sina möjligheter att nå fram med sina synpunkter och påverka beslutsfattande, i vilken utsträckning unga vill vara med och påverka. Vi har också studerat hur unga ser på sina möjligheter att påverka sin egen livssituation och hur delaktiga de känner sig i det svenska samhället. Ett särskilt fokus har legat på skillnaderna mellan grupper av unga och vilka faktorer som har betydelse för ovanstående demokrati-relaterade attityder och upplevelser.

Ungas sociala bakgrund i form av föräldrarnas utbildning och sociala bakgrund är en faktor som har betydelse för alla de attityder och upplevelser vi studerat. Unga vars föräldrar har en högre utbildning och vars föräldrar är verksamma i akademikerkyrken visar ett större stöd och förtroende för demokratin, tror sig i högre grad kunna påverka politiska beslut och har en större vilja att vara med och påverka. Unga vars föräldrar har en högre utbildning tror sig också i högre utsträckning om att kunna påverka sin egen livssituation och känner sig mer delaktiga i det svenska samhället.

Den egna försörjningen är viktig. Unga som fått arbetslöshetsersättning, ekonomiskt bistånd eller aktivitetsersättning och unga som i övrigt lever under ekonomiskt knappa omständigheter upplever sämre möjligheter än andra att påverka sin egen livssituation och känner sig mindre delaktiga i det svenska samhället. Unga som fått bidrag anser även i större utsträckning att ett politiskt system med en stark ledare är ett bra förslag. Unga som fått bidrag är intressant nog en grupp som i högre grad än andra uttrycker en vilja att vara med och påverka beslut i den egna kommunen. Arbetslösa unga uppvisar lägre förtroende för riksdag och regering och upplever mindre möjligheter att påverka politiska beslut.

Ungas hälsa visar sig ha relativt stor betydelse för flera av de demokrati-relaterade attityderna och upplevelserna. I flera fall är hälsa den enskilda faktor som starkast tycks påverka ungas svar. Unga med dålig hälsa visar ett svagare stöd för demokratin som begrepp. Denna grupp tror också i lägre grad på sina möjligheter att föra fram åsikter till dem som bestämmer och är mindre villiga att vara med och påverka i sin egen kommun. Allra

störst betydelse har ungas hälsa för upplevelsen att kunna påverka sin egen livssituation och för känslan av delaktighet i samhället.

Var man bor i landet visar sig ha betydelse. Unga som är bosatta utanför storstadsregionerna anser i större utsträckning att det är ett dåligt förslag att ha ett demokratisk politiskt system och är mer positiva till att ha ett system med en stark ledare som inte behöver bry sig om riksdag och politiska val. Tendensen är starkare i mindre städer och kommuner. Unga bosatta utanför storstadsregionerna känner sig också mindre delaktiga i det svenska samhället.

Unga med funktionshinder svarar i större utsträckning att de vill vara med och påverka i den egna kommunen. De visar sig samtidigt uppleva sämre möjligheter att påverka sin egen livssituation och känner sig mindre delaktiga i det svenska samhället.

Ytterligare en faktor som spelar in är ungas självkänsla. En låg självkänsla i betydelsen att ofta oroa sig för att inte duga bidrar till att unga i mindre utsträckning tror på sina egna möjligheter att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer i kommunen. Unga med låg självkänsla upplever också mindre möjligheter att påverka sin livssituation och känner sig mindre delaktiga i samhället. De vill dock i högre grad vara med och påverka beslut i den egna kommunen och det visar sig också att denna grupp i större utsträckning tycker att det är ett bra förslag med ett demokratisk politiskt system.

Inflytandeforum i kommunerna

I många av Sveriges kommuner finns det särskilda inflytandeforum för unga, till exempel ungdomsråd och ungdomsfullmäktige. Dessa forum syftar till att kanalisera ungas engagemang och fungera som en förstärkare av ungas röst in i de beslutsfattande församlingarna. De särskilda inflytandeforumen erbjuder också de unga en möjlighet att lära sig mer om hur demokratin på det lokala planet fungerar i praktiken.

I kapitel 17 beskrivs olika former för ungas inflytandeforum utifrån en enkät som riktades till landets samtliga kommuner 2009 och 2010. Kartläggningen visar att 63 procent av Sveriges kommuner själva uppger att de har ett inflytandeforum för unga. Enligt Ungdomsstyrelsens något snävare avgränsning är det 56 procent som har ett inflytandeforum. Ungdomsråd är den vanligaste formen av inflytandeforum för unga, 22 procent (93 av sammanlagt 425) av alla forum som kartlades var just ungdomsråd.

Andra vanliga former för ungas inflytande i kommunerna är ungdomsfullmäktige och ungdomsparlament samt olika tematiska arbetsgrupper och dialogforum. Dessa har en varierande aktivitetsgrad som sträcker sig från årliga arrangemang under en eller några dagar till mer täta möten under vissa perioder. I de allra flesta fall handlar det om fysiska möten där unga får tillfälle att diskutera olika frågor med varandra eller också om möten mellan unga och kommunens politiker och tjänstemän. Ibland är dessa forum öppna för alla som vill delta, ibland är deltagarna valda via till exempel val i skolorna. Gemensamt är att unga agerar kollektivt i en grupp.

När kommunerna får frågan om vilka mål de har för sina olika forum för inflytande så ligger tyngdpunkten för ungdomsråden på att tillvarata ungas åsikter och att påverka kommunala frågor och

beslut. Även för ungdomsfullmäktige och ungdomsparlament anges dessa mål men här anges även i större utsträckning målet att verksamheterna är en skola i demokrati för unga.

Ungas inflytande i nya former?

I Fokus 10 har vi försökt besvara frågan om ungas minskade deltagande i de traditionella formerna för politiskt deltagande i den representativa demokratin har ersatts av nya former av engagemang. Vi har sett att den politiskt medvetna konsumtionen har ökat bland unga. Samtidigt visar analyserna i kapitel 13 att politisk konsumtion för unga inte är en alternativ handlingsform till det traditionella deltagandet utan snarare en kompletterande form. De unga som är politiska konsumenter är i genomsnitt mer aktiva än andra unga och engagemanget kan ta sig många olika uttryck som att delta i val och att vara med i organisationer.

Internets breda genomslag har också medfört att det idag utförs politiska aktiviteter på nätet som inte förekom för tio år sedan. Internet har bland annat revolutionerat möjligheterna att sprida information och gjort det möjligt att mycket snabbt mobilisera ett stort antal människor till samordnade aktioner. Flera exempel på snabb mobilisering bland unga genom internet och sociala medier har förekommit under senare år. Bland annat lyckades då 16-åriga Anton Abele (numera riksdagsledamot) genom att skapa en grupp på facebook som hette *Bevara oss från gatuvåldet* snabbt få över 100 000 medlemmar och mobilisera över 10 000 unga och vuxna för en manifestation mot gatuvåldet i Kungsträdgården i Stockholm. I samband med valet 2010 skapade 17-åriga Felicia Margineanu en grupp på facebook som hette *Get together för jämlikhet (INGET BRÅK, Bara kärlek!)* – *JOIN A GRUPPEN!!!* :D. Endast en dag

efter valet lyckades hon mobilisera 10 000 personer för en demonstration på Sergels torg i Stockholm. Informationen om demonstrationen hade på några timmar under natten spritt sig till 110 000 personer.

Sammanfattningsvis blir slutsatsen att unga idag till viss del engagerar sig på andra sätt än tidigare. Det finns former av deltagande, till exempel politisk konsumtion, som har ökat i användning. Internet har också inneburit att en viss del av ungas engagemang har kanaliserats till en ny arena. Det är också möjligt att se att vissa former av politiskt deltagande, som att skriva på vanliga namninsamlingar, har blivit ovanligare under senare år samtidigt som möjligheten att ansluta sig till grupper och att skriva under upprop på internet har exploderat. Det är dock svårt att säkert avgöra vad som i grunden är nya former av deltagande och vad som snarare är traditionellt använda former på nya arenor. En annan fråga som inte går att besvara är hur effektiva de nya formerna för politiskt deltagande är när det gäller att framföra de ungas politiska budskap och för att få genomslag för uppfattningar.

Reflektion

Att vara närvarande där politiska beslut fattas kan anses vara en förutsättning för att individens perspektiv, erfarenheter och synpunkter ska beaktas, även om de folkvalda i princip ska företräda samtliga väljares intressen. Av den anledningen är ungas underrepresentation i de politiska församlingarna ett problem. Utöver ålder finns det skäl att reflektera över vilka faktorer som kan lägga ytterligare hinder för ett jämlikt deltagande. Grupper av unga som har svårare än andra att få verklig tillgång till välfärd och inflytande är till exempel unga med funktionsnedsättning, annan sexuell läggning än hetero samt unga som bor i socialt utsatta stadsdelar och områden.

De politiska partierna har idag svårt att rekrytera medlemmar bland unga. Det beror inte på att de unga är ointresserade av politiska frågor. Däremot verkar partiernas sätt att kommunicera med sina medlemmar, deras agenda, det vill säga de sakfrågor som diskuteras samt de ungas svårigheter att känna sig hemma i ordinarie partistruktur fungera avskräckande. De politiska ungdomsförbunden tampas med liknande problematik, trots att de har en egen agenda och annan möteskultur. Det finns all anledning att fundera över varför det är så. En möjlig anledning är att det finns för lite kommunikation mellan partierna och deras ungdomsförbund. Det är också möjligt att unga som engagerar sig i politiska ungdomsförbund inte upplever att moderpartierna ser dem som en viktig del av verksamheten och en resurs för partiet. Eller kanske partierna inte upplevs som tillräckligt effektiva kanaler för påverkan. Däremot är det mindre troligt att det är själva organisationsformen som är avskräckande för unga, eftersom de är både vana vid och benägna att organisera sig i föreningsform inom andra aktiviteter.

Att vara ung och vilja påverka på samma villkor som vuxna är inte lätt. Resursstarka individer har alltid ett bättre utgångsläge jämfört med dem med svagare resurser. Resurser som är viktiga för att få tillgång till samhällsinflytande är till exempel information, kunskap – både generell och specifik – kontakter och nätverk samt en tillräckligt bra ekonomi. Som ung har man sällan tillgång till sådana resurser på lika villkor som äldre. Därutöver finns en kraftfull diskriminerande mekanism som också den berör individens resurser och tillgång till inflytande: resursstarka personer är betydligt mer eftertraktade som deltagare i olika beslutsfattande församlingar jämfört med resurssvaga.

Därför är det viktigt att i satsningar för att öka ungas delaktighet, såväl i olika verksamheter som i samhället i stort, först analysera vilka resurser

som krävs för deltagande och delaktighet och stärka dessa i syfte att skapa ett mer jämbördigt deltagande för de unga.

Unga som har varit långtidsarbetslösa befinner sig inte enbart utanför arbetsmarknaden, de har även en marginaliserad ställning i samhället. Detta märks tydligt i till exempel valdeltagande, där individer som står utanför arbetsmarknaden röstar i betydligt lägre omfattning jämfört med andra. Detta är särskilt oroväckande med tanke på den höga ungdomsarbetslöshet som Sverige har och att unga med utländsk bakgrund har särskilt svårt att komma in på arbetsmarknaden.

Ungas inflytande inom familjen

De allra flesta unga är nöjda med sina familjerelationer. Enligt Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät är 85 procent av unga i åldern 16–25 år ganska eller mycket nöjda med sina familjerelationer. Det är inga större skillnader i detta avseende mellan yngre och äldre unga eller mellan unga kvinnor och unga män.²

Ungas inflytande i familjen kan handla både om inflytande i beslut som rör dem själva och deras egna liv, och om inflytande i beslut som rör hela familjen. I SCB:s *Undersökning om barns levnadsförhållanden* från 2008 uppgav 86 procent av unga i åldern 13–15 år, lika många killar som tjejer, att de *får vara med och bestämma hemma om saker som berör dem*.³ Bland de lite äldre, 16–18-åringarna, var andelen 91 procent. Om man ser till alla i åldern 10–18 år så svarar de med utländsk bakgrund i mindre utsträckning än de med svensk bakgrund att de får vara med och bestämma hemma, 79 procent jämfört med 88 procent. Unga tjejer med utländsk bakgrund fick i något större omfattning vara med och bestämma jämfört med killar med utländsk bakgrund. Svarnivåerna har legat rätt stabilt mellan 2001 och 2008.

Motsatsen till att få vara med och bestämma hemma är att vara mer kontrollerad av familjen än vad man själv anser vara bra. I SCB:s undersökning visar det sig att 19 procent av 13–15-åringarna och 20 procent av 16–18-åringarna tycker att föräldrarna vill veta för mycket om vad de gör. Bland 13–15-åringarna är det en större andel tjejer än killar som tycker att föräldrar vill veta för mycket, 22 jämfört med 16 procent. Bland 16–18-åringarna är det en lika stor andel av tjejerna som av killarna som tycker att föräldrar vill veta för mycket. Det ska dock understrykas att det i många av ovanstående fall kan anses vara för barnets bästa som föräldrarna vill veta vad barnet gör – även om det av barnet uppfattas som belastande.

En studie av gymnasieungdomars upplevda frihet att själva styra sina liv som gjordes av Socialstyrelsen 2007 visar också att omkring 90 procent av gymnasieungdomarna trivs mycket bra i sina familjer och upplever att de har stor frihet att följa sin egen vilja i alltifrån vardagssysslor till livs-åskådning och livsval. Men det finns också många unga vars familjesituation inte är så positiv, 25–30 procent av tjejerna och nästan 25 procent av killarna har varit utsatta för någon form av kränkande behandling⁴ av sina föräldrar sedan de började i gymnasiet. De flesta har varit utsatta upprepade gånger (Socialstyrelsen 2007).

Siffrorna ovan pekar på att det finns en grupp unga vars inflytande över sitt eget liv kraftigt begränsas av maktstrukturerna inom den egna familjen. Andra grupper av barn och unga som på senare tid uppmärksammats är de som av något skäl inte lever med sin biologiska familj utan vars omsorg blivit ett ansvar för samhället. Två grupper som ibland visat sig hamna i utsatta situationer med stor frånvaro av egenmakt är unga som omhändertagits inom den sociala barn- och ungdomsvården samt ensamkommande flyktingbarn. Ytterligare en grupp som kan antas leva i stor

vanmakt är unga som befinner sig i Sverige utan giltigt uppehållstillstånd.

När Barnombudsmannen hösten 2009 granskade isoleringar av barn som skett på de statliga ungdomshemmen visade det sig att isolering ofta använts och att det inte alltid skett med stöd av lagen (Barnombudsmannen 2010b). I ett betänkande från barnskyddsutredningen (SOU 2009:68) föreslås en rad åtgärder som skulle förbättra barns och ungas inflytande inom den sociala barn- och ungdomsvården. Förslagen syftar till att säkerställa att barn och unga får säga sin mening och bli lyssnade till både i samband med beslut om åtgärder och under tiden de är föremål för en åtgärd, till exempel placerade i ett familjehem eller på en institution. Förslagen syftar även till att unga ska få mer att säga till om i förhållande till sin egen familj i frågor om sociala åtgärder och ingripanden.⁵

Även om det finns unga som lever i situationer av total avsaknad av egenmakt finns ändå inom de flesta familjer ett utrymme för medbestämmande. Familjen som en demokratisk arena undersöks i kapitel 3. Familjen betraktas här som en arena för sociala relationer på samma sätt som en arbetsplats, skola eller annan organisation. Kunskapen om hur ett demokratiskt familjeklimat blir till har tidigare varit begränsad, trots att familjen ses som en av de främsta arenorna för socialisationen av barn. Analyserna i kapitel 3 visar att det demokratiska klimatet i en familj är ett resultat av såväl föräldrarnas som de ungas beteende och attityder. Såväl de ungas som deras föräldrars öppenhet i kommunikationen med varandra är viktiga förutsättningar. Det är inte tillräckligt att enbart den ena parten är öppen i sin kommunikation. Det visar sig också vara viktigt i hur hög grad de unga känner att föräldrarna respekterar dem, till exempel genom att inte reagera med utbrott av ilska när de unga gjort något de inte gil-

lar. Enligt denna undersökning visar sig ungefär en fjärdel av de undersökta familjerna med barn i åldern 13–17 år ha en öppen och fullt fungerande familjedemokrati samtidigt som ungefär hälften av familjerna uppvisade större eller mindre brister avseende ömsesidig öppenhet, respekt och demokratiskt klimat.

Det demokratiska klimatet i en familj visar sig sin tur vara kopplat till de ungas sociala tillit och till deras förtroende för politiska institutioner. Ett demokratiskt familjeklimat tycks utrusta unga med en tro på att de kan påverka sin omgivning och bli lyssnade till. De lär sig förhandla, ta initiativ och uttrycka åsikter. Detta tycks leda till att de blir mer öppna för vuxenvärlden och det sätt som ett demokratiskt samhälle fungerar på. Analysen visar samtidigt att för andra egenskaper som är viktiga för ett aktivt medborgarskap, till exempel politiskt intresse och vilja till samhällsengagemang, är det viktigt med en mer direkt uppmuntran från föräldrar och lärare att uttrycka sina politiska åsikter.

Resurser som unga tillgodogör sig genom att leva i en familj med demokratiska relationer tycks alltså kunna användas i sammanhang även utanför familjen där den unge vill engagera sig och uttrycka sin mening. I linje med detta visar andra forskningsresultat att relationerna inom en familj kan bidra till att prägla unga människors känslor inför att ingå i organiserade sammanhang. Ungar som inte känner sig uppskattade och respekterade i hemmet visar enligt denna forskning större benägenhet att undvika organiserade vuxenstyrda förenings- och fritidsaktiviteter (Persson, Kerr & Stattin 2007).

Reflektion

Mänskliga rättigheter, jämställdhet och icke-diskriminering är centrala begrepp för en demokrati. En demokratisk familj måste därför kännetecknas av jämställdhet och frånvaro av diskriminering och förtryck, förutom att alla familjemedlemmar får delta i beslutsfattandet. Familjen har dock traditionellt betraktats som den ”privata sfären”, i motsats till den ”offentliga sfären”. Historiskt har familjen inte bara räknats som opolitisk utan som motsatsen till politik, en frizon från politik som samhället inte ska lägga sig i.

Barns och ungas rätt till inflytande i familjen stöds framför allt av barnkonventionen. Artikel 12 – om barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör honom eller henne – har oftast tolkats som att barnet har rätt till att vårdnadshavarna lyssnar till och låter barnet vara med och bestämma i frågor som rör eller påverkar barnet. Skrivningar inom ramen för föräldrabalken, socialtjänstlagen samt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, är bra exempel på hur barnkonventionens mening har införlivats i svensk lagstiftning och där barns rätt till inflytande inom familjen uttrycks i klartext.

Diskriminering och förtryck inom familjen har emellertid uppmärksammats som ett samhällsproblem under senare år. Ett mycket konkret uttryck för förtryck inom familjen är när unga män eller unga kvinnor inte själva får bestämma med vem de ska ingå äktenskap. Ungdomsstyrelsen har i en analys av unga som riskerar att giftas bort mot sin vilja gjort bedömningen att ungefär 70 000 unga i åldern 16–25 år har ett begränsat eller villkorat val i förhållande till äktenskap och val av partner och att 8 500 av dem känner sig oroliga för att inte själva få välja vem de ska gifta sig med (Ungdomsstyrelsen 2009b).

Kränkningar, förtryck och bristande jämställdhet inom familjen är ett problem i sig, men det får också vidare konsekvenser för demokratin. Vad lär sig ett barn som växer upp in en familj där förtryck och tvång är en del av uppfostran? Det har också på senare tid uppmärksammats att unga som placerats utanför hemmet inom den sociala barn- och ungdomsvården och som farit illa ibland hamnar i en maktlös situation där de inte har någon vuxen eller instans att vända sig till med sina problem (se Barnombudsmannen 2010a). Detta står i kontrast mot ambitionerna med ett allt mer uttalat barnperspektiv inom den sociala barn- och ungdomsvården.

Ungas inflytande på fritiden

Vilka rättigheter till inflytande som unga har på sin fritid är inte tydligt lagreglerat. Men unga har naturligtvis stöd i de generella skrivningarna i den ungdomspolitiska propositionen – unga har rätt att påverka sitt eget liv och sin närmiljö – och i barnkonventionen, där det anges att barnets åsikter ska ges betydelse i förhållande till ålder och mognad.

Mötesplatser för unga

Satsningar på fritidsgårdar och mötesplatser har genom historien ofta setts som verktyg för att fånga in marginaliserade och socialt utsatta ungdomar. I detta perspektiv har ungdomarnas vistelse på fritidsgården ansetts förebygga sociala problem. En annan syn på fritidsgårdar och mötesplatser har sin utgångspunkt i att verksamheten framför allt ska främja en positiv utveckling för den som deltar. Fritidsgården kan väcka och utveckla nya intressen eller vara en plats att bara få vara på – oavsett vilken ”grupp” ungdomarna tillhör och vilken bakgrund de har (Ungdomsstyrelsen 2008).

Mötesplatser för unga är inte en verksamhet som nyttjas av en majoritet av de unga. Enligt Ungdomsstyrelsens enkätundersökning 2009 är det 78 procent av unga i åldern 16–20 år som aldrig besöker en mötesplats för unga medan 11 procent besöker en mötesplats någon gång i månaden. Samma enkätundersökning visar att unga vars föräldrar är lågutbildade respektive arbetslösa eller sjukskrivna i något högre grad besöker mötesplatserna.

Det finns många olika benämningar som används på mötesplatser för unga, till exempel öppen ungdomsverksamhet, öppen fritidsverksamhet och öppen verksamhet. Det talas också om strukturerad verksamhet respektive gruppverksamhet och om ungdomsgård, fritidsgård, ungdomens hus, träffpunkt och kulturhus. *Ungdoms- eller fritidsgårdar* har verksamheter som i första hand riktar sig till unga i åldrarna 13–16 år. *Ungdomens hus, allaktivitetshus, kulturhus* och liknande är vanligen riktade till den något äldre gruppen, det vill säga 15–20-åringarna.

Ungdomsstyrelsen har i sitt utvecklingsarbete kunnat konstatera att mötesplatser för unga fått en allt viktigare roll i arbetet med att stärka ungas inflytande och delaktighet i samhället. Mötesplatserna är ofta ett ställe där ungdomsråd och ungdomsparlament träffas och möts. De är också ofta forum för föreningslivets verksamheter och möjliggör kontakter mellan unga och folkrörelsernas olika aktörer. Här sker debatter, möten och manifestationer där unga på olika sätt försöker påverka och få inflytande över frågor som engagerar dem och som de ser som viktiga (Ungdomsstyrelsen 2008).

Antalet mötesplatser för äldre ungdomar har ökat under 1990-talet medan antalet fritidsgårdar har minskat. Samtidigt har en breddning av anordnarrollen skett och cirka 25 procent av mötesplatserna för unga drivs i regi av någon annan än kom-

munen (Svenska kommunförbundet 2002). I flera kommuner har mötesplatser för unga också blivit en allt viktigare arena för arbetsmarknadspolitiska insatser. På mötesplatser placeras särskilda verksamheter för att hjälpa unga som hamnat utanför skola och arbetsmarknad.

En utvecklingstendens är att andelen som aldrig besöker några mötesplatser ökar med stigande ålder. Det är också en mindre andel tjejer som besöker mötesplatserna. Ungdomsstyrelsens erfarenheter visar att de äldre ungdomarna ställer högre krav på inflytande i verksamheten samt högre krav på kvalitativa aspekter av verksamheten som till exempel estetiska (utformningen av lokalerna) och geografiska (att möteslokalerna finns på en attraktiv plats). Fler framgångsfaktorer är att aktiviteterna ska bygga på ungas egna intressen samt professionell och engagerad personal.

Ungdomsgårdar och ungdomens hus brukar sammankopplas med ett genuint ungdomsinflytande. Dessa verksamheter har en lång tradition av att bygga sin verksamhet på ungas engagemang. Vad som anses vara den bästa modellen för gårdsinflytande har dock varierat över tid, vilket beskrivs närmare i kapitel 4. På 1980- och -90-talen sammankopplades ofta verkligt inflytande med att unga skulle ha makt över planeringen och pengarna. De senaste 10–15 åren har inflytande inom fritidsverksamheten oftare beskrivits utifrån en målsättning där de unga bidrar till att aktivt producera sin egen fritid och inte bara agerar som konsument. En intressant iakttagelse är att relationen mellan ledare och unga inom öppna ungdomsverksamheter har blivit en allt viktigare förutsättning för ungas upplevelse av delaktighet, (se kapitel 4).

De öppna verksamheterna ger unga goda möjligheter till inflytande, däremot är de inte alltid särskilt motiverade att ta vara på de möjligheter

som erbjuds. Framför allt gäller det den löpande verksamheten, där bristen på engagemang motiveras med att man är nöjd med det befintliga utbudet. Däremot är det sällan brist på engagemang när det handlar om att starta eller bygga upp någonting nytt. Det rimliga är väl att tolka detta som ett allmänmänskligt beteende och inte något som är unikt för de unga.

Det saknas nationella undersökningar som gör det möjligt att dra slutsatser om hur unga upplever sitt inflytande på mötesplatser för unga. En undersökning som utförts vid upprepade tillfällen i Jönköpings kommun visar dock att mellan 10 och 20 procent av unga fritidsgårdsbesökare upplever att ledarna inte tar särskilt stor hänsyn till deras förslag. Ungefär samma andel unga som är aktiva i kultur- och musikskolan eller som är med i en förening svarar att ledarna inte tar särskilt stor hänsyn till deras förslag. Om man jämför ungas upplevelse av inflytande på fritidsgårdarna, kultur- och musikskolan samt föreningslivet med inflytandet i skolan är det en tydligt större andel i skolan, 30–40 procent, som anger att lärarna inte tar särskilt stor hänsyn till deras förslag (Elofsson 2007).⁶

En nyligen avslutad studie om ungas upplevda inflytande på fyra fritidsgårdar i Göteborgsregionen visar intressanta resultat. När killar och tjejer svarade i en allmänt ställd fråga om de upplever att de kan påverka gårdens verksamhet förekom det inga större skillnader i deras uppfattning om den egna delaktigheten. Men i mer precisa frågor om inflytande i faktiska aktiviteter framkom ett helt annat resultat. En betydligt lägre andel tjejer än killar upplevde sig ha inflytande över de aktiviteter som genomfördes på gården. En lägre andel tjejer än killar menade också att de hade inflytande över hur lokaler, utrustning och pengar används.

Målsättningen med ungas inflytande på fritidsgårdarna har flyttat från att handla om att skapa alternativ till det existerande utbudet till att ge utrymme för individuell påverkan i befintliga verksamheter. Från ett deltagarperspektiv på demokrati kan man hävda att träning i deltagande i det lilla och näralliggande ger följd effekter för benägenheten och motivationen att delta även i andra sammanhang. I denna mening kan de öppna ungdomsverksamheterna erbjuda en plattform för demokratisk träning som är värdefull i sig, och som förhoppningsvis kan leda till ökade möjligheter till demokratiskt deltagande i andra sammanhang.

Föreningslivet

I kapitel 5 beskrivs och diskuteras ungas deltagande i föreningslivet. Av genomgången framgår att ungdomsgruppen i lika stor omfattning som de äldre är *aktiva* i föreningslivet, i meningen att de faktiskt deltar i olika aktiviteter. Däremot är det en större andel av de äldre som är medlemmar i någon förening. Den generella trenden de senaste 15 åren är att deltagande i föreningslivet minskar, både bland unga och bland äldre.

Killar är något mer aktiva i föreningslivet än tjejer, men det handlar om små skillnader på några procentenheter. Däremot finns det betydligt större skillnader mellan unga med svensk respektive utländsk bakgrund. Killar med svensk bakgrund deltar i störst omfattning i föreningsaktiviteter. I den gruppen svarade 64 procent att de är medlemmar, 37 procent att de aktivt hade deltagit i verksamheten och 30 procent att de hade varit på ett möte. Tjejer med utländsk bakgrund har den lägsta aktivitetsgraden. Av dem svarade 40 procent att de är medlemmar, 15 procent att de hade deltagit aktivt i verksamheten och 21 procent att de hade närvarat vid ett möte de senaste tolv månaderna.

Omkring hälften av alla unga som är med i en förening, inklusive idrottsföreningar, är nöjda med det inflytande de har. Andelen som vill ha mer inflytande är 20 procent medan 31 procent säger att de inte vill påverka föreningens verksamhet. Andelen som *inte vill* påverka är något högre bland de som är födda utanför Sverige jämfört med de som är födda i Sverige. Skillnaden mellan killar och tjejer avseende viljan att påverka är däremot försumbar. Nöjdast med sitt inflytande är medlemmar i föreningar och organisationer för samhällsfrågor, i politiska partier och ungdomsförbund samt i skolföreningar och i friluftsföreningar. Inom föreningsidrotten finns en betydande grupp som vill ha ökat inflytande, även om majoriteten även bland föreningsidrottarna är nöjda med sitt inflytande.

En annan fråga som studerats är hur ungdomsorganisationerna arbetar för att engagera unga i socialt utsatta bostadsområden. Undersökningen genomfördes som en intervjuundersökning av ungdomsorganisationer. Det mest anmärkningsvärda resultatet i denna undersökning är frånvaron av uppföljning och kartläggning av vilka grupper som är underrepresenterade bland organisationernas medlemmar. Väldigt få organisationer har gjort riktiga kartläggningar. Trots detta har ungefär hälften av de intervjuade organisationerna särskilda strategier för att nå målgrupper som man upplever som underrepresenterade.

Även om resultatet ska tolkas försiktigt så visar det ändå att de som genomfört kartläggningar av sin medlemskår för att identifiera underrepresenterade grupper är mer fokuserade i sina planer och strategier på att nå dessa målgrupper. De som bara delvis gjort en kartläggning, eller inte alls gjort det, har ofta många fler målgrupper i sitt arbete med breddad rekrytering. Av undersökningen går inte säkert att dra slutsatsen att någon av ungdomsorganisationerna har planer eller strate-

gier för att rekrytera unga i just socialt utsatta områden men 23 procent uppger att de har planer på att arbeta med unga av annan etnisk bakgrund, cirka 20 procent av organisationerna uppger unga bosatta i andra typer av bostadsområden eller geografiska miljöer som målgrupp.

Ett mindre antal ungdomsorganisationer har under senare år börjat arbeta för en avkorporativisering. Med detta menas att de driver en linje som vill avskilja den formella kopplingen mellan organisationernas verksamhet och offentliga beslutsarenor. Det tydligaste exemplet på detta är Sveriges ungdomsråd som 2009 tog ett principbeslut om att de lokala ungdomsråden ska frikoppla sig från kommunerna och istället verka som fristående föreningar. I beslutet ingick att byta finansieringsform från verksamhetsstöd till vanligt medlemsbaserat organisationsstöd.

En motsvarande tendens går att se i skolans värld där Sveriges elevråds centralorganisation (Seco) aktivt arbetar för att elevråd ska organiseras som egna föreningar och därigenom kunna hävda självständighet gentemot skolan som myndighet och rektor i rollen som myndighetsutövare. Organisationen gör i det här sammanhanget en distinktion mellan elevråd och elevkårer, där de sistnämnda drivs i föreningsform. Ambitionen är att de fristående elevkårerna ska ge eleverna ökat inflytande över sin egen organisering oberoende av de strukturer som initieras av skolan (Skolverket 2010b).

Reflektion

Ett sätt att tolka den fortsatta minskningen av ungas deltagande i föreningslivet är som en fortsättning på det minskade deltagandet i samhällets kollektiva aktiviteter som observerades redan i den stora maktutredningen i slutet av 1980-talet. Det skulle i så fall vara uttryck för ett alltmer individualiserat samhälle och ungas alltmer indi-

vidualistiska värderingar och livsprojekt. I slutet av 1990-talet konstaterade SNS demokratiråd i linje med detta att det fanns resursstarka grupper som inte längre ville vara med i gemensamma sammanhang och istället valde andra alternativ än politik och organisationsliv. En av de grupper vars uttåg man noterade var unga. Man menade att på kort sikt kan den enskilde skaffa sig fördelar genom andra och snabbare påverkansvägar men på sikt kunde detta skapa problem för samhället (Petersson, Hermansson, Micheletti, Teorell & Westholm 1998).

Forskningen bekräftar bilden av att svenskar- nas värderingar, åtminstone sedan början av 1980-talet, blivit alltmer individualistiska, men visar samtidigt att det inte är de unga som driver denna utveckling utan att värderingsförskjutningen sker gradvis och samtidigt bland yngre och äldre medborgare (Pettersson 2008). En annan möjlig förklaring till den fortsatta minskningen under de senaste fem åren skulle dock kunna vara internets stora genombrott. Behovet att träffas fysiskt i organiserad form har minskat sedan virtuella möten och kommunikation på internet blivit allt lättare att genomföra.

Ungas inflytande i skolan

Skolan är den samhällsinstitution som de unga ojämförligt har mest kontakt med och som är den viktigaste aktören utöver familjen för att forma dagens och framtidens medborgare. Ungas rättigheter till inflytande i skolan är sedan länge fastställt på alla juridiska nivåer av skolans reglering, från skollagen över grundskole- och gymnasieförordningen till läroplanen. Däremot saknas det skrivelser om hur de vuxna i skolan ska ta till vara den resurs som eleverna utgör för skolans verksamhet och utveckling.

Skolinspektionen som pågick mellan 2003 och 2006 visade att de allra flesta grundskolor hade samverkansorgan som klassråd och elevråd. Även gymnasieskolorna hade samverkansorgan som enligt inspektionen fungerade tillfredsställande men vars verksamhet var mindre omfattande jämfört med grundskolorna. Elevernas möjlighet till reellt inflytande över utbildningens utformning bedömdes ha ett stort utvecklingsbehov. Mer än varannan av de inspekterade grund- och gymnasieskolorna bedömdes vara i behov av att förbättra elevernas möjligheter till inflytande över sin lärosituation. Enligt inspektionen fanns det ett stort missnöje bland eleverna i både grundskolan och gymnasieskolan över deras begränsade inflytande över utbildningen och skolans inre arbete.

Skolinspektionen som har pågått efter 2006 kontroller endast valda delar av elevernas rätt till inflytande, det som berör det egna lärandet. Det är en betydligt snävare granskning jämfört med den tidigare som genomfördes 2003–2006. Hälften av grundskolorna som inspekterades 2009 bedömdes uppfylla målen för inflytande och ansvarstagande över eget lärande. Drygt 90 procent ansågs uppfylla målen att eleverna får kunskap om demokratins principer och utvecklar sin förmåga att arbeta i demokratiska former. Av de gymnasieskolor som inspekterades 2009 bedömdes 68 procent uppfylla existerande mål för elevernas inflytande över den egna utbildningen.

Också elevenkäter visar en liknande bild av begränsningar i elevers möjligheter till inflytande. I de 42 kommuner som 2009 genomförde en undersökning bland samtliga elever i grundskolorna högre årskurser och i gymnasiet med hjälp av Ungdomsstyrelsens enkät för lokal uppföljning av ungdomspolitiken, Lupp, svarade endast omkring

40 procent av eleverna att de *har fått veta vad de ska ha inflytande över*. En något mer positiv bild förmedlas för påståendet *Elevrådet tas på allvar och lyssnas på av personalen i skolan*. Bland elever i grundskolorna årskurs 7–9 angav 55 procent att det stämde ganska eller mycket bra och motsvarande andel bland gymnasieelever var 46 procent.

Förutom de formella vägarna för elevinflytande äger alla elever också rätten att själva ta initiativ till att förbättra något i sin egen skola. Av samtliga tillfrågade elever i en undersökning utförd av skolverket bland elever i grundskolorna årskurs 8 och 9 hade 27 procent tagit initiativ till en förbättring det senaste året. Av de som hade tagit initiativ svarade en tredjedel (9 procent av samtliga elever) att de hade lyckats med att nå målet för initiativet, en tredjedel att de hade misslyckats och en tredjedel att de inte visste resultatet än (Skolverket 2010a).

Av de intervjuer i sju olika gymnasieskolor som vi har gjort i samband med Fokus 10 framgår att eleverna känner till att de kan lyfta fram frågor till skolans ledning via representanter i elevrådet, men att det för det mesta endast är småfrågor på agendan när klass- och elevrådet sammanträder. De stora frågorna om till exempel utbildningens kvalitet diskuteras däremot inte.

En nyhet i skollagen som träder i kraft höstterminen 2011 är att det vid varje skola ska finnas ett *forum för samråd*, där elever, föräldrar och skolans personal är representerade. Ett forum för samråd ska fungera som en arena där elever och föräldrar kan få information om skolans verksamhet och föra fram förslag och synpunkter i olika frågor. Det kan bli en viktig förutsättning för att elevers kompetens ska kunna vara en verklig resurs i skolans verksamhet och utveckling.

Unga kan också utöva inflytande över sin skolsituation genom de omfattande valmöjligheterna. De reella möjligheterna att välja skola och utbildning har förstärkts mycket kraftigt sedan friskole-reformen genomfördes 1992. Av landets totalt 4 660 grundskolor var 709 fristående läsåret 2009/10 och andelen friskoleelever uppgick till 11 procent av samtliga grundskoleelever. Antalet fristående gymnasieskolor har också ökat i mycket snabb takt och är nu nästan ikapp antalet kommunala gymnasier. Kommunala skolor hade dock fler elever per skola. Friheten att välja olika utbildningsinriktningar är mycket stor. Läsåret 2009/10 fanns det nästan 4 700 olika utbildningar att välja mellan.

Att valfriheten inte är oproblematiske visas i statistiken som belyser byten av program och avhopp från skolan. Ungefär 10 procent av alla gymnasieelever avbryter studierna under det första eller andra studieåret och ytterligare drygt 10 procent hoppar av under det tredje studieåret. Samtidigt väljer allt fler elever att byta skola eller program under utbildningens gång. Av dem som gick i år 3 hösten 2009 hade 15 procent bytt antingen skola eller utbildning under sina gymnasiestudier.

Enligt Ungdomsstyrelsens senaste attityd- och värderingsstudie från 2007 är *valet av utbildning* det område i livet som unga upplever att de har störst inflytande över. Det fanns dock betydande skillnader inom ungdomsgruppen, en klart lägre andel av unga som är utrikes födda bedömde sig ha stor möjlighet att påverka sitt val av utbildning jämfört med unga födda i Sverige. En klart lägre andel av unga som är födda utrikes, 76 procent, uppfattade sig ha stor möjlighet att påverka sitt val av utbildning än av unga som är födda i Sverige, 86 procent. Unga som är barn till arbetare bedömde att de haft mindre inflytande över valet av utbildning än unga som är barn till tjänstemän.

Sammantaget visar bilden av skolan att det fortfarande finns brister i elevernas inflytande över det egna lärandet, samtidigt som det formella elevinflytandet finns men ser ut att ha en relativt marginell roll i skolans vardag.

Skolverkets undersökningar visar dock en generell positiv utveckling av elevernas upplevda inflytande under perioden 1993–2009. Om elevens bedömning i dessa undersökningar grundas mer på förbättrade relationer mellan elever, lärare och skolans personal eller på de formella möjligheterna för elevinflytande är däremot svårt att bedöma.

Ungas inflytande i arbetslivet

Rätten till inflytande på arbetsplatsen är reglerad genom medbestämmandelagen, MBL, och de kollektivavtal och samverkansavtal som har tecknats inom de olika branscherna.

Den fackliga organisationsgraden i Sverige är fortfarande hög i ett internationellt perspektiv, med omkring 70 procent av de anställda som är medlemmar i en facklig organisation, trots en nedgång de senaste åren. Framför allt har andelen fackligt anslutna unga sjunkit, från 45 procent 2006 till 27 procent 2008/2009. Det faktiska deltagandet i fackligt arbete är ännu lägre, endast 6 procent av unga kvinnor, upp till 25 år, har varit på ett fackmöte det senaste året vilket kan jämföras med 14 procent bland unga män och 22 procent bland anställda i alla åldrar.

Upplevelsen av att ha inflytande på arbetet är inte enbart avhängigt de formella vägarna för inflytande. Arbetsplatsens organisering, möjligheten att påverka sin arbetssituation, anställningsformen, stöd från kollegor och chefer är alla viktiga faktorer som bidrar till det upplevda inflytandet. Enligt analysen i kapitel 7 är möjligheten att

få stöd och uppmuntran från chefer när arbetet känns besvärligt den viktigaste faktorn för ungas upplevelse av inflytande på arbetet. Den positiva effekten är lika stark för båda könen. Resultatet understryker vikten av att unga i arbetslivet har en lyhörd och stödjande ledning och indikerar att kommunikation med chefer upplevs som ett viktigt sätt att utöva inflytande på arbetet.

Andra viktiga faktorer för att främja ungas upplevda inflytande var olika för unga kvinnor och unga män. Det som gynnade unga kvinnors känsla av att ha inflytande på jobbet var att anse sig vara etablerad på arbetsmarknaden, kunna påverka sina arbetstider samt uppleva arbetsuppgifterna som stimulerande. Bland de unga männen var det gynnsamt att vara heltidsanställd, ha möjligheter att utvecklas samt kunna påverka arbetets upplägg.

De flesta unga är nöjda med sitt inflytande på arbetsplatsen. Andelen som 2009 upplevde lågt inflytande, mätt genom ett ställningstagande till påståendet *Upplever du att du har för litet, eller för stort, inflytande i ditt arbete*, var omkring 25 procent. Det var högst bland unga kvinnor under 25 år och lägst bland män över 25 år, även om skillnaderna inte var så stora. Ett alternativt sätt att mäta upplevt inflytande är den som Arbetsmiljöverket tillämpar, där frågan om upplevt inflytande generellt vägs ihop med upplevt inflytande över arbetstiden, arbetstakten och arbetets upplägg. Om man mäter upplevt inflytande på arbetsplatsen på det sättet framträder en helt annan bild: drygt två tredjedelar, 70 procent, av tjejerna i åldern 16–25 år upplevde lågt inflytande i arbetet 2007 jämfört med 52 procent av killarna i samma ålder. Bland de äldre upplevde 53 procent av kvin-

norna och knappt 40 procent av männen att de hade lågt inflytande på arbetsplatsen, enligt redovisningen i *Ung idag 2010* (Ungdomsstyrelsen 2010).

Det finns två parallella trender för arbetsplatsinflytande som är värda att uppmärksamma, den fackliga organiseringen minskar kraftigt bland de unga samtidigt som arbetsplatserna allt oftare tillämpar en organisationsstrategi med en platt organisation. Det är också allt vanligare med en syn att utvecklings- och kvalitetsarbetet bör engagera hela arbetsplatsen. Enskilda medarbetare har fått större befogenheter att ta ansvar över sina arbetsuppgifter samtidigt som det finns andra kanaler för arbetsplatsinflytande vid sidan av fackföreningar, till exempel regelbundna arbetsplatsmöten. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att många unga arbetar inom servicesektorn och inom små tjänsteföretag där arbetsplatskulturen kan avvika från det generella mönstret. Därtill har majoriteten av unga en tidsbegränsad anställning, vilket rimligtvis minskar deras känsla av samhörighet med arbetsplatsen.

Kunskapen om inflytande i arbetslivet är dock mycket begränsad. Det finns få studier som har granskat frågan generellt, och inga som har studerat hur unga idag upplever sina möjligheter att påverka sin situation på arbetsplatsen.

Slutdiskussion

Fokus 10 handlar om inflytande i livets alla sfärer. Vi har konstaterat att det inte råder någon skarp gräns mellan de demokratiska erfarenheter som görs i de sfärer där unga människor rör sig i vardagen som i familjen, i skolan eller i fritidsverksamheter och de som görs inom den större representativa demokratin. Erfarenheter som görs i en sfär kan omvandlas och även användas i andra sfärer.

I Fokus 10 har vi sett att intresset för politik bland unga snarare ökar än minskar. Många unga är intresserade av samhällsfrågor och är inte heller främmande för att engagera sig. Vi har också sett att grundläggande välfärdsresurser som ekonomisk trygghet, hälsa och sociala relationer har mycket stor betydelse för ungas känsla av inflytande över sitt eget liv och för deras delaktighet i samhället. De två huvudmålen inom ungdomspolitikerna – ungas verkliga tillgång till välfärd och ungas verkliga tillgång till inflytande – är sålunda starkt sammankopplade. Grundläggande välfärdsresurser lägger grunden för ungas möjligheter att vara delaktiga och utöva inflytande.

Rättigheterna och möjligheterna för unga upp till 18 år att utöva inflytande har stärkts i och med att allt fler aktörer arbetar enligt barnkonventionens riktlinjer. Men det finns naturligtvis områden som behöver utvecklas. Att unga har rätt till inflytande i frågor som berör dem innebär inte att alla vuxna respekterar den rättigheten. Barn och unga i utsatta situationer har sämre möjligheter än andra att påverka sin situation. Exempelvis finns det brister i rätten till inflytande och välfärd bland unga som har blivit placerade i särskilda ungdomshem, lever i ekonomisk utsatthet, har en funktionsnedsättning eller är dokumentlösa, det vill säga vistas i Sverige utan tillstånd, enligt Barnombudsmannens senaste årsredovisning (Barnombudsmannen 2010a).

Klyftor och skillnader mellan unga

En övergripande observation är att det finns oroväckande stora skillnader i ungas möjligheter att utöva inflytande över sitt liv i de olika sfärer vi studerat: familjen, skolan, arbetet, fritiden och den representativa demokratin. Man kan se en tydlig polarisering mellan unga som upplever goda möjligheter till inflytande och unga som upplever små möjligheter. Fördelningen mellan de som upplever sig ha inflytande och de som inte gör det ser dock olika ut inom olika sfärer. I familjen är de allra flesta unga nöjda med sina möjligheter till inflytande. Det finns dock en grupp unga, kring 10 procent, som inte är nöjda med sina möjligheter till inflytande i familjen och över sina egna liv. Inom denna grupp finns ytterligare en mindre grupp unga vars möjligheter till inflytande är kraftigt beskuren av familjens inre, ofta patriarkala, maktstruktur.

I skolans värld är fördelningen mellan de unga som upplever möjligheter till inflytande och de som inte gör det mer jämn. Beroende på vilket område frågan gäller så är det mellan 40 och 60 procent av eleverna som uppger att de har möjligheter att utöva inflytande. I skolan tycks utvecklingen under senare år ha gått åt rätt håll.

Bland de unga som befinner sig i arbetslivet är det mellan 20 och 30 procent som upplever att de har för lite inflytande på jobbet.

Bland de unga som är medlemmar i en förening är det ungefär hälften som uppger att de får vara med och påverka verksamheten i den utsträckning de vill, samtidigt som 30 procent inte vill vara med och påverka, 20 procent uppger att de får påverka mindre än de vill. Mötesplatser för unga kan vara fritidsgårdar och en rad andra typer av verksamheter. Det är ont om forskning som belyser ungas inflytande inom fritidsområdet. De forskningsresultat som ändå finns visar att ungas

inflytande på fritidsgårdar, samt i kultur- och musikskolor, ligger på ungefär samma nivå som ungas inflytande i föreningslivet då mellan 10 och 20 procent upplever att ledarna inte tar hänsyn till deras förslag.

I den representativa demokratin är ungas syn på sina egna möjligheter att påverka och bli lyssnad till betydligt mindre än i alla andra sfärer. Endast 6 procent av unga i åldern 16–25 år anser att de har stora möjligheter att påverka politiska beslut och endast 15 procent av de unga anser att de har stora, eller ganska stora, möjligheter att själv föra fram åsikter till dem som bestämmer i kommunen.

Polarisering och ett mer splittrat samhälle

I rapporten framträder en bild av polarisering. Det handlar för det första om en social polarisering där unga som antingen själva eller vars föräldrar lever under knappa ekonomiska förhållanden tydligt ser mer pessimistiskt på sina möjligheter att påverka såväl sitt eget liv som frågor i samhället. För unga som själva är arbetslösa är det särskilt tydligt att de har mindre tilltro till sina möjligheter att påverka de flesta områden i livet.

En annan tydlig skillnad går mellan unga med god hälsa och unga som av något skäl uppger att de inte mår bra. Det handlar också om unga med dålig självkänsla och unga som har problem med sina familje- eller kompisrelationer. Unga som mår dåligt och har relationsproblem upplever sig i högre grad än andra sakna möjligheter att påverka sin livssituation. Bland dessa unga är det också vanligare att inte känna sig delaktig i det svenska samhället.

Ytterligare en ganska tydlig skillnad går mellan olika geografiska områden i landet. Unga bosatta utanför storstadsregionerna upplever i större utsträckning att de inte är delaktiga i det svenska samhället. Det är något vanligare att unga som bor i mindre städer och på landsbygden inte odelat stöder demokratin och dess principer.

Utifrån våra observationer i Fokus10 ser vi en risk för ett allt mer splittrat samhälle. Den ökade tendensen till segregation och åtskillnad i Sverige som förekommer i boendet, på arbetsmarknaden, i skolan och i samband med fritidsaktiviteter tycks även spilla över på beteenden och attityder som har betydelse för demokratin. Unga från olika sociala, kulturella och geografiska miljöer har allt färre arenor att mötas på vilket hotar att skapa parallella världar utan gemensam identitet och värdegrund. Vi ser exempelvis att landsortens unga i många fall uppvisar mönster av attityder och beteenden som skiljer sig från unga i storstadsregionerna. Vi vet också att unga i flera av storstädernas socialt mest utsatta områden har en känsla av att vara instängda i sina egna områden utan större möjligheter till möten och relationer med människor i samhället utanför.

Inklusion – exklusion

En annan aspekt av polariseringen är att många unga, avsiktligt eller oavsiktligt, har hamnat utanför arenor som traditionellt har bidragit till att stärka ungas resurser och känsla av egenmakt. Den höga ungdomsarbetslösheten och svårigheterna för unga att etablera sig på arbetsmarknaden bidrar till att kraftigt minska möjligheterna till inflytande för en stor grupp unga vuxna. När unga saknar egen försörjning och tryggad ekonomi undergrävs deras självtillit och innebär samtidigt att de saknar tillgång till viktiga plattformar och

sociala nätverk att agera utifrån om de vill engagera sig i samhället. I kombination med detta bidrar en pressad ekonomisk situation ytterligare till en känsla av vanmakt.

Föreningslivet är ytterligare en sfär där ungas deltagande minskar. Vad betyder det att unga i allt mindre grad träffas fysiskt och interagerar med andra under organiserade former på fritiden? Traditionellt har föreningslivet setts som en arena som ger tillgång till värdefulla sociala nätverk och tillfälle att öva sig i demokratins beslutsformer. En fråga vi inte kan besvara är om de möjligheter att till exempel bygga nätverk på internet som vi sett kan väga upp den försvagning av politiska resurser som det minskade föreningsdeltagandet medför. De alternativa sätten att interagera som internet bidragit till är intressanta att belysa närmare.

Ytterligare exempel på att unga i lägre grad ingår i kollektiva sammanhang är att unga på arbetsmarknaden i allt mindre utsträckning är fackligt anslutna och att unga idag ofta anställs i sammanhang och på arenor, till exempel genom bemaningsföretag, inom vilka den fackliga organisationsgraden är låg.

Relationer istället för organisering

Samtidigt som vi i Fokus 10 har noterat den långsiktiga trenden att unga i mindre utsträckning än tidigare ingår i kollektiva sammanslutningar har vi sett att ungas inflytande i allt högre grad tycks realiseras i relationer mellan unga och ledare eller lärare i de verksamheter där unga vistas och är verksamma. På fritidsområdet har diskussionen om ungas inflytande alltmer förskjutits från att handla om strukturer för inflytande till ett lyhört förhållningssätt hos de som arbetar med unga.

Våra analyser visar att den enskilt viktigaste faktorn för att en ung människa ska uppleva sig ha inflytande i arbetslivet är att ha en chef att prata med när behov uppstår.

Skolan är det kanske allra tydligaste exemplet. Unga har i högre grad än tidigare generationer en vana från förskola och tidiga skolår av hur man samarbetar och umgås i grupp. De har vuxit upp med barnkonventionen och är vana vid att bli hörda och tagna på allvar. Lärarrollen har gradvis förändrats från att vara en auktoritär ledare till att vara en lyhörd mentor och lots. Ungas inflytande i skolan realiseras idag till stor del i relationen mellan lärare och elev snarare än av inflytande genom formella strukturer. Det demokratiska förhållningssättet har slagit igenom i många av de sfärer som unga vistas i. Kollektiva påverkansvägar och inflytandestrukturer har minskat i betydelse. Vilka effekter detta får på sikt är viktigt att analysera och förhålla sig till.

Trenden i ungas inflytande går i riktning mot individuellt påverkande som realiseras i relationen mellan unga och ledare/lärare och där de vuxnas demokratiska kompetens och lyhördhet blir en avgörande faktor. Utvecklingen är positiv men innehåller också risker. Unga med svagare resurser eller som saknar goda relationer med förstående lärare eller ledare riskerar att få en försämrad inflytandesituation än tidigare.

Lärare, ungdomsarbetare, föreningsledare, kommunala tjänstemän och andra som kommer i kontakt med unga bör ha ett arbetssätt som genomsyras av lyhördhet, dialog i demokratisk anda och uppmuntran till kritiskt tänkande. Ett sådant förhållningssätt ökar ungas möjligheter till inflytande i de verksamheter där de vistas och det är också en grundförutsättning för att ungas engagemang ska kunna tas tillvara för att utveckla en verksamhet.

Ett ökat ansvarstagande i kommunerna och skolan

Då kommunen är den arena där de flesta av de beslut som rör ungas vardag fattas och då kommunen också är huvudman för många av de verksamheter där unga vistas, går det inte att underskatta betydelsen av utvecklingsinsatser inom kommunerna. Ungdomsstyrelsens bedömning, utifrån de resultat som framkommit i Fokus10, är att kommunerna behöver se över vilka verktyg de har tillgång till för att stärka ungas välfärd och inflytande. Har de kunskap om ungas faktiska levnadsförhållanden, deras attityder och deras prioriteringar i viktiga välfärdsområden som skola, fritid, boende, kollektivtrafik och arbete? En annan viktig åtgärd är att se över kompetensen i frågor som berör ungas rätt till inflytande på alla nivåer av kommunalt tjänsteutövande och beslutsfattande.

Skolan spelar en mycket viktig roll i att utbilda och forma dagens och framtidens medborgare vilket också blivit tydligt i Fokus10. Ungas rätt till inflytande i skolan omfattar många viktiga dimensioner som inflytande över det egna lärandet, inflytande i skolans arbetsmiljö och inflytande i skolans organisation. Ungdomsstyrelsen menar att elevinflytandet i skolorna bör förstärkas ytterligare och att det behövs bättre kunskap om elevernas faktiska möjligheter att utöva inflytande. De frågor som elever idag kan påverka är sällan av den karaktären att de gör verklig skillnad i deras utbildningssituation eller påverkar skolans kvalitetsarbete.

Ungdomsstyrelsen anser också att det finns stora möjligheter att utveckla ungas medborgerliga kompetens genom en ökad samverkan mellan skolor och andra aktörer som representanter för arbetslivet, högre utbildning och det civila samhället. Det är önskvärt med en skola som är öppen för samarbete med ideella organisationer, både för att ge unga en bild av vilka möjligheter som finns för dem att engagera sig och för att organisationerna många gånger har kunskaper inom sakområden som kan berika undervisningen och underlätta för skolan att genomföra sitt demokratiuppdrag. I tidigare utvärderingar av skolval har det framkommit att elever välkomnar möjligheten att få lyssna till företrädare för olika åsikter och att få diskutera demokrati. Det är särskilt viktigt att de politiska ungdomsförbunden får tillträde till skolorna (Ungdomsstyrelsen 2007). Utifrån de erfarenheter som kan dras av forskning och utvärderingar menar Ungdomsstyrelsen att skolorna i större omfattning bör arbeta med att öka ungas kunskap om hur de kan påverka i den egna kommunen. I takt med att kommunerna idag tar fram nya plattformar för medborgardialog och information ökar också möjligheterna för skolorna att arbeta praktiskt med dessa nya strukturer i sin samhällsundervisning.

Föreningslivets, idrottsrörelsens och de politiska partiernas roll

Föreningslivet är en viktig arena för både lärande och rekreation. I Fokus10 ser vi att den generella trenden de senaste 15 åren är att deltagande i föreningslivet minskar, både bland unga och bland äldre. Det är en större andel av de äldre som är medlemmar i någon förening än bland de unga. Däremot visar resultaten att unga är aktiva i föreningslivet i lika stor omfattning som de äldre, i meningen att de faktiskt deltar i olika aktiviteter.

Den arena inom föreningslivet där flest är aktiva är idrottsrörelsen. Det är särskilt tydligt bland unga. Fokus10 visar att föreningsidrotten når ut till i stort sett alla unga i Sverige vilket också gör den särskilt viktig. I Fokus10 ser vi att det i många idrottsföreningar finns ett behov av att fortsätta utveckla demokratin när det gäller att låta barn och unga få vara med och bestämma i en verksamhet. Ungdomsstyrelsen menar att föreningsidrottens pedagogik i ökad utsträckning redan i de yngre åldersgrupperna skulle kunna präglas av medbestämmande och delaktighet. En sådan pedagogik låter unga öva sig i demokratins beslutsformer som att uttrycka sin mening, att lyssna på andra och att bli tagen på allvar. Ungdomsstyrelsen rekommenderar därför att idrottsrörelsen undersöker möjligheten att, genom sina specialförbund, införa ett inslag i sina ledarutbildningar som förser ideella ledare med en grundläggande kunskap om demokratisk gruppmetodik i barn- och ungdomsgrupper.

Samma utveckling är även önskvärd inom andra delar av föreningslivet. Många organisationer behöver se över sina interna demokratiska processer och även hitta sätt att rekrytera nya och yngre medlemmar. Flera av de större organisationer som finns i Sverige idag har många år på nacken och är startade i en tid där engagemanget i samhället såg annorlunda ut än vad det gör idag. De behöver anpassa sig för att hänga med i utvecklingen och attrahera unga. Den polarisering som beskrevs tidigare är ett faktum även inom föreningslivet.

De politiska partierna har en särställning inom demokratin eftersom de organiserar och mobiliserar de personer som väljs till beslutsfattare inom alla politiska nivåer i samhället. Det är representanter för de politiska partierna som styr samhället. Det är partierna som genom sina nomineringslistor till stor del avgör vilka personer som är valbara till politiska församlingar. Det är stor skillnad mellan partierna när det gäller i vilken utsträckning unga är representerade. Inom flera av partierna finns behov att se över arbetsformerna för att attrahera medlemmar, såväl unga som äldre.

Förslag

Ungdomsstyrelsens uppfattning är att alla unga ska kunna påverka sin situation och att alla unga, även de som befinner sig en utsatt situation ska bemötas med respekt i sin vardag

Det arbete som redan pågår i skolorna, på fritidens arenor, på arbetsplatserna och i kommunerna kan stärkas ytterligare genom ökad kunskap och nya arbetsmetoder. En viktig uppgift är att se till att även unga som befinner sig i en utsatt situation ska kunna påverka sitt eget liv och utöva inflytande i samhället på lika villkor som andra unga. För att uppnå dessa mål behöver samhället stärka de berörda individernas resurser, skapa bättre fungerande strukturer och stärka de vuxnas kompetens genom utbildningsinsatser och bättre tillgång till aktuell kunskap inom fältet. De förslag Ungdomsstyrelsen lägger tar sin utgångspunkt i detta. Det är förslag som handlar om att möjliggöra ungas inflytande genom att förbättra strukturer, öka kompetensen bland de som arbetar med unga, stärka unga med sämre resurser för deltagande samt om att förbättra kunskapsläget.

En framgångsfaktor i allt arbete som syftar till att främja ungas inflytande är att inte ställa realistiska förhoppningar på att de unga själva, utan stöd och uppmuntran från de vuxna, ska kunna ta tillvara sin rätt till inflytande. Det är viktigt att vuxna är tydliga med att informera om vad unga har inflytande över och att de finns till som stöd, dialogpartner och erfarenhetsbank när de unga behöver det. Däremot är det inte meningen att unga alltid ska få sin vilja igenom, det viktiga är att ungas idéer och tankar tas emot och diskuteras med respekt och lyhördhet.

Ungdomsstyrelsen föreslår:

● Unga som uppnått myndighetsåldern har en svag representation och de omyndiga saknar röst helt hållet i de beslutsfattande församlingarna. Ungdomsstyrelsen ser att den nya IKT⁷-baserade medborgardialogen är en unik möjlighet och samtidigt en pedagogisk utmaning i arbetet med ungas inflytande. De nya formerna av medborgardialog kan kompensera för ungas underrepresentation och svagare ställning på mer traditionella arenor.

En särskild utmaning är att få unga att hitta till och använda sig av de nya strukturerna för medborgardialog som växer fram på det lokala planet. SKL har inom ramen för detta arbete och på uppdrag av regeringen tagit fram ett antal IT-verktyg som kommunerna kan använda i sitt möte med medborgarna. I takt med att allt fler kommuner utvecklar sina IKT-baserade former för dialog ökar möjligheterna att bjuda in unga till det demokratiska samtalet. Skolorna har fått nya möjligheter att utveckla sitt arbete med att förmedla kunskaper till unga om den lokala demokratin. Praktisk vägledning i hur man kan gå tillväga för att uttrycka sin åsikt och påverka lokalt är annars ett försummat område i skolundervisningen.

Syftet med Ungdomsstyrelsens förslag är att stärka skolornas möjligheter att arbeta praktiskt med lokal demokrati i anslutning till de nya IKT-baserade plattformarna för medborgardialog.

**Metodstöd för
medborgardialog
i undervisningen**

Ungdomsstyrelsen föreslår att Skolverket i samverkan med Sveriges kommuner och landsting och Ungdomsstyrelsen får i uppdrag att utarbeta ett metodmaterial samt erbjuda metodstöd till skolor i hur man praktiskt kan arbeta med kommunens IKT-baserade medborgardialog som en del av undervisningen i samhällskunskap eller andra lämpliga ämnen.

**Stärk kompetensen
hos personal som
arbetar med unga**

Ungdomsstyrelsen föreslår att myndigheten ges fortsatta möjligheter att arbeta med utbildningsinsatser som riktas till kommunala tjänstemän och chefer som arbetar strategiskt och tvärasektoriellt för att förbättra ungas levnadsvillkor och öka ungas inflytande.

**Uppdrag att
utbilda skolledare**

Ungdomsstyrelsen föreslår att myndigheten får i uppdrag att utbilda skolledare i metoder för arbetet med elevinflytande inför att det vid höstterminen 2011 ska finnas ett forum för samråd, där elever, föräldrar och skolans personal är representerade i varje skola.

Barnkonventionen har varit vägledande för arbetet med ungas inflytande de senaste 20 åren, den statliga sektorsövergripande ungdomspolitikerna har funnits nästan lika länge. Ungas rättigheter har aldrig varit starkare än idag, men om samhället lever upp till dem beror helt och hållet på de vuxnas kunskaper och kompetens.

Vuxna som arbetar med unga, direkt eller indirekt, är en nyckelfaktor för att unga ska få tillgång till verkligt inflytande. Ungas möjligheter att till exempel påverka sin skola eller hemkommun är i stor omfattning beroende av de vuxnas kompetens och engagemang. De allra flesta vill stödja de ungas möjligheter till inflytande, men behöver stöd för att hitta fungerande lösningar där de ungas engagemang blir en reell resurs för verksamheten.

Det segregerade samhället är ett faktum och den sociala sammanhållningen riskerar att försvagas allt mer på grund av växande klyftor inom till exempel utbildning, arbete och deltagande i föreningsliv. I Fokus 10 har vi belyst att unga ibland har svårt att ta sig ur sin bekvämlighetszon på grund av individuella, men även av strukturella, skäl. Dessa bekvämlighetszoner eller ”bubblor” som unga uttrycker det skapar i värsta fall fördomar om ”de andra”. Därför behövs ”brobyggande” rörelser mellan individer och grupper som sällan möts. Vi har visat att det finns skillnader i ungas förutsättningar men även i attityder till demokrati och samhällsfrågor beroende på var i landet de bor. Många unga kan tänka sig att vidga sina referensramar, men steget till Europa eller ett grannland kan kännas för stort.

Volontärverksamhet ger de deltagande unga en möjlighet att utveckla sin sociala och kulturella kompetens samtidigt som de gör en konkret insats. Huvudsyftet är att ge unga möjligheter att komma i kontakt med unga som inte har en liknande bakgrund som de själva, möta andra ungas verklighet, få nya perspektiv och kanske också upptäcka nya möjligheter i livet. Skoltrötta 16-åringar kan få ökad motivation att återuppta sina studier efter en termins volontärarbete. Krav bör ställas att den mottagande organisationen finns på en annan geografisk ort och att se till att unga som gör en volontärintsats kommer i kontakt med unga som har en annan bakgrund och än de själva.

Idag finns internationell volontärverksamhet via EU-programmet Ung och aktiv i Europa och det nationella kontoret har godkända organisationer och föreningar som det nationella volontärprogrammet bör använda sig av under det första pilotåret.

Inom EU arbetar man systematiskt med att stärka sammanhållningen och skapa en gemensam värdegrund och identitet för Europas olika nationaliteter. Detta yttrar sig bland annat i anslag som ges för att unga ska kunna resa ut i Europa och samverka på olika sätt med unga i andra länder. Den internationella volontärtjänsten är en alternativ utbildningserfarenhet med syftet att bland annat öka den sociala sammanhållningen samt anställningsbarheten med hjälp av ökad mobilitet. I Sverige saknas på ett liknande sätt ett arbete på bred front för att stärka den sociala sammanhållningen även om ett visst arbete med fokus riktat mot storstädernas socialt utsatta bostadsområden pågår.

Ungdomsorganisationerna har idag en möjlighet att söka statligt bidrag för sin ordinarie verksamhet samt projektstöd till exempelvis verksamhet med engagemangsguider. Avsikten med det senare är att stimulera till ökat deltagande inom föreningslivet bland unga som inte tidigare varit föreningsaktiva. Ungdomsstyrelsen vill utveckla det arbetet genom att förstärka ungdomsorganisationers möjligheter att arrangera särskilda aktiviteter för att introducera sin verksamhet för unga som inte är föreningsaktiva idag. En viktig dimension är att dessa aktiviteter ska vara öppna också för de redan aktiva medlemmarna och på så sätt skapa möten mellan unga från olika miljöer. Syftet är dels att introducera verksamheten för unga som tidigare inte har kommit i kontakt med föreningslivet, dels att skapa möten mellan unga som kommer från olika miljöer.

● Det arbete som görs för att förbättra ungas villkor ska alltid vara baserat på kunskap. I det ungdomspolitiska uppföljningssystemet finns sammanlagt 12 indikatorer för ungas inflytande och representation som idag är indelade i tre områden: *Politiskt intresse och aktivitet* som följs upp av Valmyndigheten och Ungdomsstyrelsen med hjälp av nyckeltal som belyser ungas faktiska deltagande både i den representativa demokratin och i andra typer av politiska aktiviteter samt intresset för politik. *Möjlighet till inflytande* som följs upp av Ungdomsstyrelsen med hjälp av indikatorer som belyser ungas vilja att påverka lokalt samt deras upplevda möjligheter att göra det. *Inflytande i skola och arbetsliv* som följs upp av Skolverket och Arbetsmiljöverket med hjälp av indikatorer som belyser attityder. Det saknas därmed indikatorer som visar vilka strukturer för inflytande som finns i kommunerna, i skolorna och på arbetsplatserna. Därtill är de befintliga indikatorernas relevans och aktualitet av varierande kvalitet.

Förbättra kunskapen om ungas inflytande och representation

Ge Ungdomsstyrelsen i uppdrag att ta fram ett förslag till bättre indikatorer för området inflytande och representation tillsammans med andra relevanta myndigheter och aktörer som Sveriges kommuner och landsting.

● Ungdomsstyrelsens analyser visar att unga med funktionsnedsättning är en grupp som upplever sämre möjligheter att påverka sin egen livssituation. Kunskapsläget kring förutsättningarna för unga med funktionsnedsättningar att utöva inflytande i den representativa demokratin, i skolan, på arbetet och på fritiden är idag dock bristfälligt.

Referenser

- Elofsson, S. (2007). *Inflytande i skola och på fritid – en studie av grundskole- och gymnasieelever i Jönköping i jämförelse med situationen i Helsingborg*. Jönköpings kommun.
- Barnombudsmannen (2010a). *Barnombudsmannens årsredovisning 2009*. Stockholm: Barnombudsmannen.
- Barnombudsmannen (2010b). *I.m sorry – Röster från särskilda ungdomshem. Barnombudsmannens årsrapportering 2010*. Stockholm: Barnombudsmannen.
- Europeiska gemenskapernas kommission (2009). *En EU-strategi för ungdomar – Satsa på ungdomars egna möjligheter. En förnyad öppen samordning för ungdomsfrågor*. Meddelande från Kommissionen till Rådet, Europaparlamentet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén.
- Persson, A., Kerr, M. & Stattin, H. (2007). Staying in or moving away from structured activities: explanations involving parents and peers. In *Developmental Psychology*. 43, ss.197–207.
- Petersson, O., Hermansson, J., Michelletti, M., Teorell, J. & Westholm, A. (1998). *Demokrati och medborgarskap*. Stockholm: SNS Förlag.
- Pettersson, T (2008). *Unga sjunga med de gamla! En jämförande analys av grundläggande värderingar och uppfattningar om demokrati och politik bland blivande vuxna från 24 länder*. Uppsala: Teologiska institutionen, Uppsala universitet
- Pettersson, T. & Esmer, Y. (2008). *Changing Values, Persisting Cultures: Case Studies in Value Change*. Brill Academic Publishers.
- Proposition 2008/09:1 *Budgetpropositionen för 2009*.
- Proposition 2010/11:1 *Budgetpropositionen för 2011*.
- Regeringens skrivelser 2009/10:53 *En strategi för ungdomspolitiken*.
- Skolverket (2010a). *Morgondagens medborgare. ICCS 2009: svenska 14-åringars kunskaper, värderingar och deltagande i internationell belysning*. Rapport 345: Skolverket.
- Skolverket (2010b). *Skilj på inflytande och elevernas organisering*. www.skolverket.se.
- Socialstyrelsen (2007). *Frihet och ansvar. En undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma över sina liv*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige*. Stockholm: Maktutredningen, Statsrådsberedningen.
- SOU 2009:68. *Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU) – Betänkande av Barnskyddsutredningen*. Stockholm: Fritzes.
- Svenska Kommunförbundet (2002). *Verksamhet utan avsikt? en debattskrift om öppen ungdomsverksamhet och kommunala prioriteringar*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Söderlind, I. & Engwall, K. (2005). *Var kommer barnen in? Barn i politik, vetenskap och dagspress*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Ungdomsstyrelsen (2005). *Unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelse och konsekvenser i ungas liv*. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2007). *Skolval 2006*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2008). *Mötesplatser för unga – aktörerna, vägvalen och politiken*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Noter

Ungdomsstyrelsen (2009a). *Fokus 09. Metoder för att bryta ungas utanförskap – exempel från Europa*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009b). *Gift mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009c). *Lika olika som lika – om former för lokalt inflytande*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009d). *Ung idag 2009*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009e). Yttrande över lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU) – Betänkande av Barnskyddsutredningen (SOU 2009:68). 2009-10-28. Dnr 17-688/09

Ungdomsstyrelsen (2010). *Ung idag 2010*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

¹ Uppgiften bygger på registret över totalbefolkningen. Antalet unga i Sverige som den 18 september 2010 hade fyllt 18 år men ännu inte 26 år var 1 003 593. Av dessa hade 525 718 (52,4 procent) inte hunnit fylla 18 år på valdagen 2006 och därmed inte haft möjlighet att rösta i detta val.

² Andelen som är nöjda med sina familjerelationer grundar sig på enkätfrågan: *Hur nöjd är du i största allmänhet med ditt liv när det handlar om dina familjerelationer*. Frågan ställdes i Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009 och baseras på 2 922 svarande i åldern 16–25 år. Svartalternativen till frågan utgjordes av en femgradig skala och som nöjda betraktas de som antingen svarat att de är mycket eller ganska nöjda med sina familjerelationer.

³ Enkätfrågan var: *När det bestäms något hemma som gäller dig, till exempel vilken tid du ska komma hem på kvällen eller vad du ska hjälpa till med, får du vara med och bestämma om det då?* Andelen som svarar att de får vara med och bestämma hemma grundas på de som svarat att de alltid eller ofta får vara med och bestämma.

⁴ Svaren avseende elva olika kränkande handlingar har räknats samman. De sträcker sig från att ha hållits utanför familjegemenskapen eller att har fått sin mobil, väska eller rum kontrollerat mot sin vilja till att någon vuxen familjemedlem har hotat en till livet.

⁵ Ungdomsstyrelsen har i sitt remissvar tillstyrkt utredningens förslag i stort och ser den som ett viktigt steg framåt men vill i några avseende skärpa förslagen. Bland annat anser vi att man behöver gå längre än utredaren föreslår i fråga om barnets rätt att yttra sig. Enligt utredningen ska barnet, eller den unge, få relevant information och ges möjlighet att yttra sig om det inte är olämpligt. Ungdomsstyrelsen menar att den rätten bör anges utan undantag i lagtexten. Att ges möjlighet att yttra sig är en rättighet för barnet, däremot är det inte en skyldighet (Ungdomsstyrelsen 2009e).

⁶ Undersökningen är en totalundersökning av elever i årskurserna 7 och 9 på högskolan och år 2 på gymnasiet i Jönköpings kommun som utfördes 1997, 2000, 2003 och 2006. Uppgifterna i texten grundar sig på en sammanvägning av de fyra åren. Redovisade andelar utgörs av dem som svarat att det stämmer precis eller det stämmer ganska bra på påståendet att: *läraryrket tar stor hänsyn till de förslag jag kommer med*. Svartalternativen utgör en fyrgradig skala från 1) stämmer precis till 4) stämmer inte alls.

⁷ IKT står för informations- och kommunikationsteknik.

Rekommendationer till ungdomsministern

OPRIVILIGT
SÄRBAAR.

Kära ungdomsminister ...

Observera att namnen som anges under citaten är inte elevernas riktiga!

Under våra intervjuer med gymnasieeleverna bad vi dem ge en rekommendation till ungdomsministern. Vi kan inte ta med alla förslag, men nedan kan ni ta del av några. Sammanfattningsvis är det frågor som rör skolan, lärarkompetenser, graden av frihet inom familjen, globala frågor, bostadsbrist, arbetslöshet, segregation och fritidsaktiviteter. Några menar att de har det bra och vill inte ändra på något.

"Min rekommendation

till ungdomsministern är att man försöker förstå ungdomarna och inte tänka ur ett vuxenperspektiv utan ur kanske en sjuttonårings perspektiv, hur livet ser ut och att det viktigaste i livet kanske inte är att bara jobba, utan att ha roligt också, även om det säkert är så för de vuxna också. Jag vet inte riktigt, kanske att försöka se vad ungdomar har för intressen och att tänka på att man går på skolan till rätt sent oftast, och på helger och lov så jobbar man så man har inte alltid så mycket fritid. Mer studieresor också om det går, och bättre skolmiljö, mer bekvämlighet, för man är ju ändå väldigt mycket tid i skolan."

(Anna-Märta, 18 år,
Duveholmsskolan i Katrineholm)

"Jag skulle vilja säga

åt henne att skapa flera möjligheter för ungdomar, flera jobb. Jobbfrågan är viktig."

(Naval, 19 år,
Angeredsgymnasiet i Göteborg)

"Mitt förslag till ungdomsministern är

att sportevenemang är väldigt viktiga.

Det är väl för att jag är en sportmänniska som tränar mycket, men jag tycker att man kan disciplinera ungdomar via till exempel basket och fotboll. Har man en bra tränare, som jag har haft, så blir man genom dem lite mer disciplinerad och strukturerad. Disciplin är väldigt viktigt tycker jag, det är grunden till allt, för lyssnar man inte på sina föräldrar och andra så kommer man få det väldigt svårt i livet, och det gäller framförallt från tonåren och framåt."

(Filip, 18 år, Duveholmsskolan i Katrineholm)

"Segregationsfrågan är så viktig!

Försöka bli av med så mycket fördomar som möjligt.

Blanda kulturer. Rasismen växer ju sakta men säkert, eller man kan väl inte säga att rasismen växer, men den öppna rasismen växer ju. Den välklädda rasismen, som Sverigedemokraterna. De får mer och mer inflytande i samhället.

Det är en ganska stor fråga tycker jag. Jag tror att det har blivit så för att de kan snacka antar jag, de vet vad de ska säga för att försöka att inte förolämpa folk och säga att de inte är rasister, men jag tycker att hela grejen med att de ens får vara med är stötande egentligen, och det är ju ännu värre med Nationaldemokraterna. De är ju helt öppna med det också. Det gillar inte jag. Kanske att förbereda ungdomar mer för arbetslivet, kanske inte så mycket på lång sikt utan direkt efter skolan, hur får de ett arbete och lite utbildning i det. Det behövs inte så jättemycket utan kanske att man får en kurs, lite tips om hur det kan vara när man söker jobb till exempel. Det kan vara bra att veta innan man går ut. Det kan bli väldigt svårt för vissa och då kan de ju bli liggandes hemma."

(Jonas, 17 år, Angeredsgymnasiet i Göteborg)

"Jag har ju den övergripande åsikten om att

ungdomar har det väldigt bra, det kanske är för att jag har det väldigt bra."

(Edvin, 17 år,

Donnergymnasiet i Göteborg)

"Jag tycker att jag har

det ganska bra, så jag vet inte riktigt.

Jag tycker nästan att vissa utav oss nästan har det lite för bra. Men jag vet faktiskt inte om det är något jag skulle vilja ändra på."

(Daniel, 18 år,

Angeredsgymnasiet i Göteborg)

"Att se till att det finns jobb,

det skulle vara bra,

för det har jag drabbats av själv, att det är svårt att få jobb. Så det är väl det."

(Anton, 17 år,

Donnergymnasiet i Göteborg)

"Högre krav i skolan

tror jag nog behövs, att det är viktigt. Jag tror att alla har potential att klara av att få relativt höga betyg i de flesta ämnen och att det ska bli mer påtryck från lärare. För det har jag sett på vissa kamrater, när lärare säger att vi bara är en estetklass och att om vi bara vill ha G behöver vi bara göra det här. Det känns lite tråkigt, att man inte uppmuntras att göra bättre ifrån sig."
(Andreas, 18 år, Donnergymnasiet i Göteborg)

"Jag har inte tänkt så mycket på det innan men nu när jag börjar bli vuxen

och går på Angered dessutom, för jag är född här från början och sen har vi flyttat och nu är jag här igen. Jag har träffat några människor jag kände som barn och jag har sett hur det har gått för dem och vad det beror på och det har inte gått bra för de flesta. Jag tror att en jättestor grej är att många unga med invandrarbakgrund inte har så mycket frihet och det gäller mig också på vissa sätt, men det är väldigt många som inte får göra det de vill, de får inte gå ut, ha på sig det de vill, träffa dem de vill, deras föräldrar bestämmer vänner åt dem, de får inte läsa vidare efter gymnasiet och de får inte vara tillsammans med dem de vill. Det är ju mest för tjejer, för killar är det kriminalitet och sånt där. Frihet är det viktigaste för mig. Det är ett jätteproblem att många föräldrar inte kan svenska så de kan inte kommunicera med lärare och andra människor i samhället,

så de kan inte förstå hur samhället ser ut och hur det funkar och vad deras barn gör och så vidare. Det är många som inte har pengar och inte har råd att köpa saker så då börjar de stjäla och hamnar i bråk som kan bli till misshandel, så det leder till grövre grejer. Plus att många tycker att livet är svårt och vardagen är grå och det är många, som jag sa, som inte får vara tillsammans, men de är dödsrädd i varandra och då kanske det blir så att de blir så deprimerade att de börjar hålla på med droger, såna grejer. Jag har ju sett människor i min närhet som har gjort såna grejer på grund av kärlek och familj, de är väl de största grejerna. Jag tycker att det är hemskt."
(Delfina, 18 år, Angeredsgymnasiet i Göteborg)

"Jag skulle lyfta utbildningsfrågan, definitivt.

Sen människor som har det svårt hemma och sociala problem, de behöver få mer hjälp med såna saker för jag själv har många kompisar som har råkat väldigt illa ut och mycket sociala saker som har gått väldigt fel, i familjen och såna saker.

De behöver verkligen stöd och vissa har verkligen inte fått det. Psykologhjälp tror jag är väldigt bra, det skulle hjälpa många."

(Henrik, 17 år, Norra Real i Stockholm)

"Lärarkompetensen på skolorna,

den är väldigt varierande och det finns nog inget sätt att främja den på idag utom att anställa lärare som är engagerade och som vill förändra, och det är det inte många lärare som vill.

En engagerande lärare är en lärare som bryr sig om eleverna, inte bara 'du har presterat dåligt, det här var inte bra', utan en lärare som säger 'oj, nu har han presterat dåligt, vad kan jag göra för att förändra mitt lärandesätt?'. Den erfarenheten har jag från grundskolan."

(Martin, 18 år, Donnergymnasiet i Göteborg)

"Det är viktigt att skapa jobb för ungdomar.

Nuförtiden när man söker jobb behöver man erfarenhet, och hur ska man börja då. Man borde fixa jobb som passar ungdomar att ha i början bara.

Man lär sig många saker av jobbet."

(Shervar, 22 år,

Ross Tensta Gymnasium i Stockholm)

"Jag skulle ta Indien mycket seriösare

än vad man gör, det bor trots att en miljard människor där.

De har samma mängd människor som vi har i Västeuropa med bra levnadsstandard och det är en uppåtgående stor nation. Man måste jobba för att minska klassklyftorna för de med låg kast, när det faktiskt finns 300 miljoner människor som faktiskt lever väldigt bra.

Så det skulle jag göra."

(Sebastian 18 år, Norra Real i Stockholm)

"Jag vill ha jämställdhet mellan religionerna, och att det ska finnas vissa regler och gränser man ska anpassa sig till om man bor i Sverige."
(Georg, 17 år, Ross Tensta Gymnasium i Stockholm)

"Jag tycker att sommarjobben till de yngre är en suverän sak, det har varit bra.
Det är många från skolan som egentligen inte alls skulle gått ut i jobb som har fått jobb. Hade de inte haft det så hade de väl hängt i centrum och stått och rökt eller något. Så det har gjort att många fått andra möjligheter och det är bra möjligheter. Jag vet inte vem det är som har gjort det här men jag tycker att det är en jättebra grej."
(Rima, 18 år, Ross Tensta Gymnasium i Stockholm)

"Sluta öka alla privata gymnasier.
Om man ska ha privatskolor så måste man se till att alla lärare är kompetenta. Just nu är det för enkelt att få bra betyg i många privata skolor, det är ett dåligt system. Men såna skolor som Petri, Latin, Borgar som är kommunala, där är det mycket bättre."
(Samir, 17 år, Borgarskolan i Malmö)

"Mitt förslag till ungdomsministern är att sänka åldersgränsen för att rösta i riksdagsvalet. Vissa partier vill ju att man ska sänka gränsen. Det är ju många ungdomar som är kanske 15–16 som kan mycket om politik som måste vänta tills de är 18 år, och vissa som är 18 år vet ju inte alls något om politik. Så sänka åldersgränsen till 16, det är väl den frågan som jag har tänkt på länge."
(Marie, 18 år, Pauli gymnasium i Malmö)

**"Mitt tips till ungdomsministern
just nu är att det behövs fler lärare.**

Ensamkommande flyktingbarn måste få mer stöd i skolan så att de kan klara sig. Jag har lärare så att jag klarar mig, men vissa andra människor som behöver stöd ska få det och lärarna ska vara där för dem, hjälpa dem att utvecklas och kunna utbilda sig vidare. Det är väl bra att de har en väg på komvux, men det känns som att de stannar upp där, och jag vet inte om det beror på dem, eller om det beror på lärarna, eller om det beror på nåt annat. Men jag tycker att satsningen ska ske där. Man ska ha fler lärare."

(Ali, 18 år, Pauli gymnasium i Malmö)

"Bostäder och jobb för unga!

Jag och min storasyster har velat flytta hemifrån jättelänge och bo tillsammans, men det är omöjligt att hitta bostad, det går verkligen inte. Det är den viktigaste frågan som jag känner just nu, om jag hade kunnat påverka."

(Emina 18 år, Borgarskolan i Malmö)

"Vi behöver ha en bättre integrationspolitik,

så att vi kan stänga ute främlingsfientligheten. Jag tycker inte vi arbetar tillräckligt bra med det. Vi måste minska segregationen, nu är det så att på den västra sidan av Malmö bor det nästan bara svenskar och på den östra bor det nästan bara invandrare. Så kan det inte vara, det kan inte se ut så, det är på så sätt fördomarna skapas. Där jag själv bor ute i Bunkeflo, där bor det bara svenskar i princip. Det borde inte vara så."

(David, 18 år, Pauliskolan i Malmö)

FOKUS10

En analys av ungas inflytande

Fokus 10 är en bred belysning av ungas inflytande och delaktighet i Sverige idag. Rapporten som grundar sig på aktuell forskning och statistik tar upp hur ungas inflytande ser ut i familjen, på fritiden, i skolan, på arbetsmarknaden och i den representativa demokratin. I rapporten undersöks också hur det är ställt med ungas inflytande i den socialt utsatta förorten och på landsorten.

Andra frågor som tas upp är om man kan säga att unga idag engagerar sig på nya sätt jämfört med förr. Hur röstar unga idag och åt vilket håll går utvecklingen med valdeltagandet? Hur delaktiga känner unga sig i demokratin och vilka resurser har de för att vara delaktiga?

Vi undersöker också hur unga använder sociala medier, vad det innebär att utöva konsumentmakt och hur vanligt detta är bland unga.

Detta och mycket mer kan du läsa om i Fokus 10 som är den sjätte tematiska analysen inom ungdomspolitiken. I rapporten ingår som alltid ett ungdomsperspektiv, vi har träffat och intervjuat ett sextiototal unga för att lyfta in deras åsikter, erfarenheter och rekommendationer.

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Fritzes

ett Wolters Kluwer-företag

106 47 Stockholm Tel 08-598 191 90 Fax 08-598 191 91 order.fritzes@nj.se www.fritzes.se

ISBN 978-91-85933-34-1 ISSN 1651-2855